PRAEITIS

II tomas

Leidžia: *Lietuvos Istorijos Draugija*
Redaguoja: *Augustinas Janulaitis*

KAUNAS, 1933

AKC. „VARPO" B-VĖS SPAUSTUVĖ
KAUNAS, GEDIMINO G-VĖ 38 NR.

J. Lappo.

Istorinė Vytauto reikšmė.

I.

Mėginimai charakterizuoti Vytautą, išaiškinti jo darbų motyvus, nušviesti bendrąją jo veikimo reikšmę prasideda jau XV amžiuj. Pirmieji iš jų buvo padaryti net jo amžininkų. Ypatingos įtakos nuomonei apie Vytautą ir jo darbą susidaryti turėjo Dlugošiaus atliktas Vytauto ir jo veikimo įvertinimas, vyravęs vėlesniais laikais iki pat mūsų dienų. Jis dažnai perdėm buvo kartojamas kronikininkų ir istorikų, kurie kad ir trumpindavo platoką Dlugošiaus tekstą, laikė jo turinį patikimiausio istorinio šaltinio liudijimu, kuris nesukelia jokių abejojimų ir nereikalingas nei patikrinimo, nei kritiškų paaiškinimų. Žinoma, negalima abejoti, kad Dlugošius yra žymus kronikininkas lenkų senovės istorinių autorių tarpe. Nekalbant jau apie jo žymią, naujausių istorinių tyrinėjimų pripažintą, vietą visų lenkų kronikininkų[1] tarpe, Dlugošiaus kronika yra svarbus šaltinis Vytautui ir jo laikotarpiui pažinti ir dėlto, kad tai yra darbas jaunesnio šito didžiojo Lietuvos kunigaikščio amžininko. Dlugošius buvo penkiolikos metų amžiaus, kai mirė Vytautas. Jis pats matė Vytauto bendradarbius, jo idėjų ir planų pagautas. Jis pats žinojo ir jo idėjinius ir asmeninius priešus, kurių ypač daug buvo Lenkijoje. Dlugošius, būdamas įtakingas rūmuose didžiojo Lietuvos kunigaikščio ir lenkų karaliaus Kazimiero Jagėlaičio, kurio vaikų auklėtoju jis buvo, galėjo nuolat būti sūkury aukštesnių Lenkijos valdininkų ir politinių veikėjų, kurie patys gyveno Vytauto sunkius ir painius Lenkų valstybei lai-

[1] Zeissberg'as apie Dlugošių rašo: „Dlugosz's Geschichtswerk ist der gewaltige Markstein, welcher sich am Ende der polnischen Historiographie im Mittelalter erhebt... Dlugosch steht in seiner Umgebung auf einsamer Höhe da". *Heinrich Zeissberg,* Die polnische Geschichtsschreibung des Mittelalters. Leipzig, 1873. 335 pusl.

kus; girdėjo jų pasakojimus, su visais gerais savumais ir trūkumais, vaizdžius ir pilnus ryškios tikrovės, bet subjektyvinio elemento, asmeniškų pasakotojų pažiūrų, simpatijų ir antipatijų persisunkusius. Dlugošiaus duodamieji faktai pasidaro dar vertingesni, nes jis galėjo naudotis to laiko archyvų medžiaga. Tačiau Dlugošius, kaip lenkas, gyvenęs ir rūpinęsis Lenkijos reikalais, negalėjo neįvertinti Vytauto lenko akimis, o Vytautas kaip tik buvo toks istorinis veikėjas, kuris nevisuomet galėjo būti pripažintas veikiąs vien Lenkijos naudai. Negalima taip pat užmiršti, kad katalikiškos pamaldaus Dlugošiaus pažiūros savotiškai nudažė daugelį jo sprendimų, paveikė faktų parinkimą ir vienų ar kitų iškėlimą, ypač kai jis girdėjo iš gerai pažinusių Vytautą ir jo veikimą žmonių lūpų pasakojimus, kurių faktai, smulkmenos, dalyko nušvietimas ne tik nesutapdavo, bet būdavo dažnai vieni kitiems priešingi.

Bet grįžkime ir pažiūrėkime, kaip pats Dlugošius charakterizuoja Vytautą[2] ir parodo skaitytojui jo asmenį. „Žymus

---

[2] „Erat enim princeps, cum prudens, tum liberalis qui ad subeundos quoscumque labores animum duraverat. Vices quoque temporum, ita pro disponendis publicis et privatis rebus diviserat, ut nec minimam particulam diei frustra praeteriret. In iudicandis autem et decidendis subditorum querelis, et expediendis causis et legationibus, adeo diligens et intentus erat, ut in tabula, et in itinere, si res postulabat, sententias ferret et responsa, iuraque petentibus redderet. Quo uno maximam aestimationen sui nominis, et apud exteros, et apud proprios quaesiverat. Adversus cuius vim, nec plebs, nec nobilitas Lithuaniae, attollere oculos, aut hiscere audebat. Si insuper aliquo tempore recreari illum contingebat, aut in venationes adibat, aut scaccorum ludo se applicabat utroque tamen parcissime utebatur; delirum principem et extremi ingenii ratus, qui tractando per se venationes, praestantiora Reipublicae negotia omitteret. Iungebat insuper consortia cum variis mercatoribus, quorum opera fideli usus, plurimas res nobilissimas, in auro, argento, gemmis, pannis, pellibus, et aliis rebus, in thesaursum suum conquirebat, quibus expost liberalitatem suam diffunderet. Et licet in comedendo modestus, in bibendo moderatissimus fuerat, totae vitae suae tempore, nullo vino, nulla sicera, sed tantummodo lympha pura usus, in Venerem tamen, quam conveniebat, erat proclivior. Quod malum, illum saepe a bello moto, et in brevi conficiendo, redire cogebat, Pro constanti inter aetatis nostrae homines fama habitum est, nullum aetatis suae principem Withawdo comparandum fuisse, aut liberalitate, aut factivitate praestantiorem. Qui patriam suam obscuram, tenuem, ac ignobilem, fama rerum gestarum, et operum claritate, primus in lucem prodiderit et extulerit; quae in subsequentibus ducibus non aeque substitit: nec dubium videbatur, gloriam Lithuanicam et per illum partam, et cum eo extinctam fore. Severus in proprios, nullum scelus eorum impunitum relinquens, cuius illum latere non poterat, quacumque arte celata conditio. In hospites vero comis et benignus, tenutarios et officiales suos, a procuratione amotos, fortunis, quibus se per exactiones et spolia locupletaverant, exuit et condemnavit, quos rursum ad eadem vel maiora officia promovit; ex industria id agere creditus, quasi humectaturus aridos et expressurus humentes. In corpore

Vytauto protas, sako jisai, jo nepaprastas darbingumas, užgrūdyta valia ir didelis pajėgumas neleidžia dėl jų abejoti. Jų turi šis istorinis veikėjas pakankamai. Jis taip taupo savo laiką, kad jam nežūva nė mažiausia dienos dalelė. Jis taip atidžiai ir uoliai eina savo didžiojo kunigaikščio pareigas, kad net pietus valgydamas arba keliaudamas, jei yra reikalo, teisia savo valdinius, nagrinėja jų skundus, tvarko ir atlieka savo bei pasiuntinybių reikalus. Jo valdžia tiek tvirta ir didelė, kad nei žmonės, nei Lietuvos didikai nedrįsta nei pažvelgti, nei išsižioti. Savo valdiniams jis buvo labai griežtas, ir nė vienas nusikaltimas negalėjo būti nuo jo paslėptas ir likti nenubaustas. Svetimtaučiams jis buvo palankus ir malonus. Darydamas sutartis su įvairiais pirkliais ir naudodamasis jų pagelba Vytautas surinko savo ižde daug aukso, sidabro, brangių kailių ir akmenų ir pan., o paskui dosniai dovanodavo. Bendrai, jo dosnumas buvo labai didelis. Dosnia ranka jis dalindavo savo turtus. Bet savo valdininkams, kurie išnaudodami ar mokesčiais sukraudavo sau lobius, buvo labai kietas: jis atleisdavo juos iš tarnybos ir konfiskuodavo turtus. Valgydamas ar gerdamas Vytautas mokėjo susilaikyti ir per visą savo gyvenimą tegėrė tik vandenį. Tačiau mylimosios moters ilgesiui ir savo aistrai jai jis davė laisvės.“ Dlugošiui daugelis pasakojo, kad jis net karo metu palikdavo kariuomenę ir keliaudavo tolimą kelią ilgesio stumiamas, kad su ja pasimatytų. Dlugošius vaizduoja taip pat ir Vytauto išorę, sakydamas, kad jis buvo mažo ūkio ir liesas. O kai Dlugošius vertina Vytauto veikimo reikšmę jo valstybės

---

eius, et tenuitas notabatur et brevitas: quippe quem natura rerum eximia specie et statura donare dignata non fuerat, dum caetera abunde donasset. Liberalis autem et magnificus tute notatus est vix tanta comparatione facta, redonans, quanta exhibita acciperet, cuius dextera notabatur quam laeva protensior. Plerique autem adeo illum Venereum, atque lubricum, proclivumque in libidinem fuisse ferunt, ut e medio victoriarum cursu, frequentius exercitu in terre hostili relicto multa terrarum spatia, equos permutando, conficiens, ad uxorem pellicesque, pruritum voluptatum expleturus, redire consueverit“. (*Joannis Dlugossii seu Longini* canonici Cracoviensis Historiae Polonicae Libri XII. Ad veterrimorum librorum manuscriptorum fidem recensuit, variis lectionibus annotationibusque instruxit *Ignatius Żegota Pauli*, Cura et impensis *Alexandri Przezdziecki*. Tomus IV. Cacoviae MDCCCLXXVII. P. p. 415—416.)

Paduodamos čia ištraukos tekstą, naujausioj laidoj atspausdintą, buvom palyginę su 1711 metų laida (Ioannis Dlugossii seu Longini canonici quondam Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII, Lipsiae. Anno MDCCXI 557—558 p.) ir, mūsų nuomone, senesnės laidos tekstas, tiesa, keliais nežymiais atvejais, yra geresnis.

istorijai ir jo vietą kitų to laiko Europos monarchų tarpe, tai lenkų kronikininkas čia vartoja tokių išsireiškimų, kuriuose aiškiai jausti stiprus įspūdis, kurio jam padarė šito Lietuvos istorinio veikėjo asmuo. Dėl savo asmens savumų, tvirtina Dlugošius, Vytautas užima pirmą, visų pripažintą, vietą to laiko monarchų tarpe. O savo nežymios ir niekam nežinomos tėvynės padangę jis pirmas nuskaidrino savo garbingų darbų ir žygių šviesa. Dlugošius nė kiek neabejojo, kad Lietuvos garbė Vytauto sukurta, su juo kartu ir užges.

Kitas jaunesnis Vytauto amžininkas, žymus humanistas ir rašytojas Enejus Silvijus Piccolomini (1405—1464), vėliau užėmęs Romos sostą kaip papa Pijus II, savo veikaluose aprašydamas Europos šalis paliko Lenkijos, Lietuvos ir Prūsijos aprašymą. Šitame veikale jis aprašo Vytauto laikų Lietuvą, žinoma, žiūrėdamas į ją, kaip į barbarų šalį, ir nevisuomet griežtai ir kritiškai tikrindamas žinias, kurias apie ją buvo surinkęs. Jis pripažįsta Vytautą „didžiuoju", tačiau pats piešia jį labai paviršutiniškai, kaip žiaurų barbarą[3].

Vytauto vaizdavimas, kaip žymiausio ir didžiausio istorinio veikėjo, iš XV-jo amžiaus pateko į XVI-jį. Tai randame Motiejaus Miechovitos veikaluose[4], vėliai tą patį atkartoja XVI

---

[3] Lithuania et ipsa late patens regio Polonis ad orientem connexa est, palustris ferme omnis ac nemorosa. Vitoldus huic praefuit Vladislai frater, qui relicto deorum cultu, cum regno Poloniae Christi sacramentum accepit. Magnum Vitoldi nomen sua tempestate fuit, quem subditi adeo timuerunt, ut iussi laqueo se suspendere, parere potius, quam in principis indignationem incidere voluerint: detrectantes imperium insutos ursina pelle viventibus ursis (quos eam ob causam nutriebat) dilaniandos obiectavit, crudelibusque aliis affecit suppliciis. Equitans arcum semper tensum gestavit. Si quem conspicatus est aliter incedere quam voluit, confestim sagitta confodit, multos quoque per ludum interemit. Sanguinarius carnifex, ut esset inter populares et ipsum principem certum faciei discrimen, radere barbam omnibus imperavit. Id ubi non successit (facilius enim cervicis quam barbae iacturam Lituani ferebant) tonsus ipse mentum et caput prodiit, capitale interminatus, si quis provincialium pilos faciei capiti suo deponeret. Rex a Sigismundo Caesare Lithuanorum appellatus, prius obiit quam legati diadema ferentes se convenirent. (*Aeneas Sylvius*, summus Pontifex Romanus, Pius II, huius nominis post adeptum pontificatum dictus, de Polonia, Lithuania et Prussia sive Borussia. Polonicae Historiae Corpus. Tomus I. Basileae, MDXCII, p. 2).

Naujausias Enejaus Silvijaus Piccolomini veikalų ištraukas apie Lietuvą žiūr. prof. A. Janulaičio veikale — *prof. Augustinas Janulaitis*, Enejus Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą XIV/XV amž. Kaunas, 1928.

[4] Huius Ceystuthi filius fuerat Vitaudus, seu Vitoldus, macte virtutis princeps. (*Mathiae a Michov*, De Sarmatia Asiana atque Europea. Pol. Hist. Corp., t. I. p. 142).

amžiaus vidurio lenkų ir užsienio rašytojai. Trumpindami Dlugošiaus tekstą su Vytauto charakteristika ir jo veikimo įvertinimu, jie tačiau nepakankamai atsargiai ir atidžiai elgėsi su tuo, kas šito kronikininko buvo parašyta. Jo tekstas, toks gyvas ir tikras, virsdavo sausais posakiais, kurie ignoravo ir praleidinėjo pačius esminius ir vertingus Dlugošiaus pranešimus bei pastabas, o Vytauto, kaip istorinio veikėjo, atvaizdavimas, patekęs į žymiai gausesnį XVI am. vidurio istorinių veikalų skaitytojų ratelį, pasidarė trafaretinis ir neįstengė duoti ryškaus jo vaizdo, nei parodyti visą jo darbų didybę, nei sužavėti tų darbų idėja.

Tokia sausa santrauka yra ir Vytauto charakteristika, Varmijos vyskupo Martyno Kromerio duota jo veikale: „Lenkų kilimas ir istorija"[5]. Bet šiuo atžvilgiu ypatingai reikėtų dar pabrėžti taip plačiai žinomą Martyno Bielskio kroniką. Štai, ką rašė Bielskis apie Vytautą: „Buvo tai vyras švelnus ir didelio sumanumo, valgydamas ir gerdamas žinojo saiką, nes nieko be vandens neragaudavo; svetimtaučiams buvo maloningesnis, kaip saviesiems. Su valdininkais taip elgėsi, kad atimdavo viską iš tų, kurie praturtėdavo staigiai ar neteisėtais būdais, ir pašalindavo iš vietų. Taip darė todėl, kad jų nepriklausytų. Buvo nedidelio ūgio ir lieknas, o barzdą skuto".[6]

Prieš mūsų akis, tarsi, trumpas pigaus paveikslėlio parašas, o ne didžiausio istorinio veikėjo charakteristika istorijos, kad ir senų laikų, veikale. Bielskio veikale išnyko visa Vytauto asmens ir darbų didybė, o liko trafaretas, kuris tegali patenkinti visiškai kuklų ir nemąslų skaitytoją. Tačiau Martyno Bielskio kronika buvo istorinių žinių šaltinis platiems lenkų bajorų sluoksniams. Ji buvo pakankamai žinoma ir Didžioje Lietuvos kunigaikstystėje. Visiškai aišku, kad Bielskio žinios apie Vytautą negalėjo nei išplėsti bei pagilinti jo darbų supratimą

---

[5] Princeps impiger, et vegeto ingenio; abstemius in omni vita, nihil praeter aquam bibere solitus; in victu temperans; temporis perparcus, ita ut supra mensam iudicaret, et responsa legatis daret, caeterum in Venerem proclivior, in externos liberalis; suos vero metu magis, quam beneficentia in officio continere solitus; statura fuit mediocri, gracili corpore, radere barbam, et genas solitus, qualem apud Trocos in templo depictum vidimus. Habebat autem in more, ut procuratores bonorum suorum rapinis ditatos excuterat, atque expilaret, rursusque praeficeret. (*Martini Cromeri*, De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX, Pol. Hist. Corp. t. II. Basileae, MDXXCII, p. 687).

[6] Kronika Polska *Marcina Bielskiego*. Zbiór pisarzów polskich, część piąta, tom XIII, Warszawa, 1830, 120—121 p.

vėlesniais laikais, nei sužavėti jo vardu ateinančių kartų. Priešingai, dėl Bielskio veikalo susižavėjimas Vytautu mažėjo ir nyko ne vien tik jo vardo nekentusių, patriotiškai nusiteikusių lenkų, bet ir skaičiusių Martyno Bielskio kroniką Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės gyventojų tarpe.

Tinkamesnėm spalvom vaizduoja Vytautą kitas XVI am. vidurio rašytojas, ne tiek žinomas, kaip Bielskis, Aleksandras Gvagnini. Jo vaizduojamas Vytautas atrodo žymių gabumų ir nepaprastai darbštus veikėjas. Gvagnini pažymi, kad Vytautas mokėjo susilaikyti per visą savo gyvenimą, atlikinėjo, kaip valstybės vadas, valstybinius reikalus net pietų metu. Pakartoja jis taip pat, kad Vytautas palikdavo savo kariuomenę žygio metu, norėdamas atlankyti žmoną, tačiau nepasako, kad šis Dlugošiaus faktas remiasi vien tik pasakojimais. Gvagnini kalba, trumpindamas Dlugošiaus žinias, ir apie Vytauto išvaizdą, ir apie jo santykius su valdiniais ir svetimtaučiais — iš vienų jis griežtai reikalavo eiti jų pareigas, antriems buvo dosnus ir malonus[7].

Gvagnini veikalo Vytauto charakteristikoje spindi ne tiek Dlugošiaus tekstas, kiek, gal, Kromerio, kuris jau anksčiau Dlugošiaus tekstą sutrumpino.

Vadinas, nuo Dlugošiaus laikų būta tradicijos charakterizuoti Vytautą, kaip Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės valstybės veikėją ir žmogų. Ši tradicija gali būti pažymėta, kaip lenkų kilimo. Nutoldama nuo savo šaltinio, t. y. Dlugošiaus, ji pamažu neteko daugelio tų bruožų, kuriuose betarpiškai atsispindėjo įspūdis, kurio padarė pačiam Dlugošiui Vytauto asmuo, dar gyvas pirmais po jo mirties dešimtmečiais, tebežavįs visus, vienaip ar kitaip arčiau su juo susipažinusius, kad ir įvairiausių tautinių ir politinių pažiūrų bei įsitikinimų. Ir juo ilgesnis laiko

---

[7] Princeps impiger et vegeto ingenio, abstemius in omni vita nihil praeter aquam bibere solitus, in victu temperans, temporis perpercus, ita ut supra meusam iudicaret, et responsa legatis daret. Caeterum in Venerem proclivior, confecto enim foelicissime bello semper solebat relictis copiis in hostico, domum transmutatis equis, ad uxorem otius praecurrere. In externos liberalis erat, suos vero metu magis quam beneficio, in officio continebat. Statura fuit mediocri, gracili corpore, radere barbam et genas solitus. (Compendium Chronicorum Poloniae secundum seriem et successiones omnium principum, regumque gentis, a Lecho primo Duce, Authoreque Polonorum, usque ad Regem Henricum Valesium ordine servato. Autore *Alexandro Gvagnino Veronensi.* Polonicae Historiae Corpus, t. II. Basileae. 1582. 395, p.).

tarpas skyrė vėlesnius istorikus nuo Dlugošiaus, juo blyško jų piešiamas Vytauto paveikslas, gaudamas vis daugiau sausų trafareto bruožų. Tuo pačiu laiku lenkiškas tradicinis Vytauto vaizdavimas išsivadavo iš tos įtakos, kurios darė nejučiomis to pat laiko žmonėms jo asmens jėga ir talentingumas. Vertinant Vytautą, žala, kurią jis padarė savo veikimu jų tėvynei Lenkijai, iškilo į pirmą vietą, užstodama jiems jo asmens ir veikimo kilnumą ir darydama jiems neįdomius, net pasakytume, nemalonius ir šitą asmenį ir patį veikimą.

Bet senosios raštijos buvo sukurta ateinančioms kartoms ne vien tik lenkiškoji tradicija Vytauto asmeniui ir veikimui nušviesti. Mes nekalbėsime dabar apie tai, ką paliko ordinų kronikos ir kiti nelietuviško ir nelenkiško kilimo šaltiniai. Mums dabar svarbu pažinti tyrinėjimo tradicija tam krašte, kur jis gyveno ir veikė. O tai buvo Didžioji Lietuvos kunigaikštystė ir Lenkija, — pirmoji iki Krėvės akto 1385 m. ir Jagėlos vainikavimo lenkų karalium, ir po Ostrovo akto 1392 metais iki pat Vytauto mirties; antroji nuo Krėvės iki Ostrovo aktų, kai Didžioji Lietuvos kunigaikštystė, pagal Jagėlos Lenkijai duotą, dar niekieno nepakeistą ir neištaisytą, pažadėjimą buvo organinė jos dalis. Lenkiškoji tradicija stropiai saugojo tas pažiūras į Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę, kaip į inkorporuotas į Lenkų valstybę žemes, o įsitikinimas dėl jų teisingumo neišnyko per ištisus amžius, prabėgusius nuo jos atsiradimo pradžios, ir nepasikeitė nė mūsų laikais.

Tačiau lietuviškoji, arba tiksliau, lietuviškoji-rusiškoji tradicija Vytauto asmeniui ir jo veikimui nušviesti atsirado dar XV amžiuj. Ji susidarė Vytauto laikais, o jos pradžia buvo lietuvių - rusų metraščiai. Šitoji tradicija buvo užmiršta vėlesniais laikais, kaip buvo užmiršti ir patys lietuvių - rusų metraščiai, tiek užmiršti, kad net Schlözer'is išjuokė XVI amžiaus kronikininką Stryjkowskį, sakydamas jį pasirėmus jo paties prasimanytais, niekad nebuvusiais šaltiniais. Dabar mes turime ne vien tik įvairius žinomus jų nuorašus, bet ir jų leidinį mokslo tikslams. Kaip gi vaizduoja lietuvių-rusų metraščiai Vytautą? Visų pirma, krinta į akį tai, kai metraščiai buvo ne tik visiškai laisvi nuo lenkiškosios tradicijos ir lenkiškų šaltinių, bet visiškai nepripažino jokios priklausomybės tarp Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės ir Lenkijos Vytauto valdymo metu. „Didžiojo

Lietuvos kunigaikščio Vytauto pagyrimas“[8], įtrauktas į lietuvių-rusų metraščius, pastebėjęs, kad Didysis kunigaikštis Vytautas valdė Lietuvos kunigaikštystę, Rusiją ir daug kitų žemių, pradeda pasakoti apie Lucko kongresą 1429 metais ir apie Vytauto pastangas užsidėti karaliaus vainiką.

Smulkiai aprašo puikų didžiojo Lietuvos kunigaikščio svečių priėmimą ir jų gausumą. Vytauto „priešai“, lenkai, sutrukdė jam įvykdyti savo norą būti karalium. Bet kitų monarchų jam rodoma pagarba buvo didelė. Vytautą gerbia ir Romos imperatorius, ir Konstantinopolio imperatorius, ir Turkų sultonas, ir Danų karalius, ir didysis Maskvos kunigaikštis, ir Lenkų soste sėdįs Jagėla, ir Vokiečių kunigaikščiai. Vytautui tarnavo Totorių carai, jo klausė Moldavijos valdovas, Vologdos vaivada taip pat, kaip ir Rezaniaus kunigaikštis, Odojevo kunigaikščiai, Didysis Naugardas ir Pleskuva. Vytautas buvo galingas monar-

---

[8] „Князь Великій Витовтъ держалъ князьство Литовское и Русское и иные многие земли, и будучы ему у Великомъ Луцку, и хотѣлъ былъ на себе коруну взложити, ино непрыятели его Поляки того ему не допустили коруны узложыти, въ тотъ часъ Витовтъ прызвалъ къ себѣ короля Польского Якгелла и цесара Рымскаго и великого князя Василья Московского, зятя своего, и короля Угерського съ королевою, и князь великий Тверский Борысъ Александровичъ былъ, и мистръ Прусский и Ифлянтский, а отъ иншыхъ земль послы великие были отъ Ивана Царигородского послы прыходили отъ великого князя Резанского послы приходили, а Одоевские князи сами были, отъ Великого Новагорода и отъ Пьскова послы прыходили, и отъ ордынскихъ царей и Волоховъ отъ воевады послы прыходили, и мешкали вси гые гости у великого князя Витовта сем недѣль а оброку имъ выходило на страву на каждый день по пяти сотъ бочокъ меду, по пяти сотъ яловицъ, по пяти сотъ барановъ, по пяти сотъ вепровъ, по сту зубровъ, а по сту лосей, а иныхъ рѣчей и чысла не было. Тогда цесарь Рымский з Витовтомъ у великой милости былъ, и тамъ у Луцку Витовтъ тые гости честовалъ и даровалъ розмаитами дарми коштовными и отъ того ся была утвердила великая милость межы ними ижъ не можетъ и выписати о чести и о дарехъ того великого господаря славнаго Витовта и которые земли на востоцѣ або на западе вси прыходечы, кланялися великому князю Витовту и царъ Турецкий давалъ ему честь великую и дары многоценные часто присылывалъ къ силному господару Витовту, и другий царъ Царогородский и тотъ з нимъ у великой ласцѣ былъ и ту тежъ Ческое Королевство и Вгорское и Польское великую честь держали надъ славнымъ господаремъ Витовтомъ, и король Дунский великую славу и дары давалъ славному господару великому князю Витовту, и брату его великому королю Якгеллу, деръжечы ему столецъ Польского королевства, коли славный господаръ Витовтъ на которую землю гнѣвъ имѣлъ и которую землю хотѣлъ казнити, король Якгелла завъжды ему помочь давалъ, и цари Татарские служыли ему и сами своими головами на помочь ему ходили и слухали его, также и князь великий Московский у великой милости былъ нимъ, и княжата Немецкие слухали его и помочъ давали на битву, гдѣ ему была потреба, и еще господарь земли Малъдавское и воевода Волоский были его послушны во всемъ, и князь великий Резанский и князи Одоевъские у великомъ послушенствѣ были, и Великий Новгородъ и Великий Пъсковъ вси были послушны великого князя

chas ir pagarsėjęs visose šalyse. Daugelis carų ir kunigaikščių tarnavo jo rūmuose. Totoriams Vytautas pats skyrė carus ir keitė, kaip jam patinka. Ir prieš lietuvių rusų metraščių skaitytojų akis iškyla ryškiai ir įtikinamai Vytauto, Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės monarcho, nepaprasta didybė ir jėga. Kitose metraščių dalyse smulkiai nupasakotas Vytauto veikimas, nušviesti atskirų faktų motyvai. Mes dar grįšime prie jų vėliau. Dabar tepažymėsime, kad jų dalyko nušvietimas yra visiškai kitoks, kaip Dlugošiaus ar lenkų tradicinis nušvietimas.

„Didžiojo kunigaikščio Vytauto pagyrimas“ yra įtrauktas į įvairius lietuvių - rusų metraščių nuorašus.[9] Jis yra jų nuosavybė, ir jame tenka matyti išdėstytus tą pažiūrą į Vytautą ir tą šio didžiojo kunigaikščio ir jo laikotarpio įvertinimą, kurie susidarė sąmonėje mąstančios Lietuvos ir Rusų žemių, su ja sujungtų, visuomenės dalies, kurie vėliau žadino jos tautinį patriotinį jausmą, keldami jų atminty garsiausį Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės istorijos laikotarpį, stiprino tą jausmą kovoje dėl valstybinės kunigaikštystės savitumo reikšmės nuo lenkų pastangų užgrobti ją.

Lietuvių-rusų metraščių Vytauto vaizdavimas ir net patys tekstai buvo įtraukti į bendrus rusų metraščius kaip jų dalys į metraščių rinkinius, kurie buvo rašomi prie rusų metropo-

---

Витовта, цары и князи у великой ласцѣ з нимъ были, а иные служыли ему и честь великую и дары многие прыносили ему не только по вси лѣта, але на каждый день. И былъ князь великий Витовтъ сильный господаръ и славенъ по всимъ землямъ, и многое царей и князей служыли у двору его, а иншые, прыеждчаючы, кланялися ему, просечы собе въ него цара на царство ордынское, онъ напервой далъ имъ цара до орды Солтана, и тотъ Солтанъ седѣлъ на царстве, и николи не смѣлъ противиться сильному господару, и оставывшы царство, и ехалъ на иншое мѣстцо царствовати, и князи ордынские послы свои посылали до славнаго господара, просечы собѣ иного цара, и онъ имъ далъ иного цара Малого Солтана, и тотъ Малый Солтанъ, будучы на царстве, несмѣлъ ослухатися славнаго господара — гдѣ коли велелъ ему кочевати, онъ тамъ кочевалъ, и по маломъ часе тотъ царъ княземъ ордынскимъ не любь былъ, и они иншого цара собѣ просили у славнаго господара Витовта. И онъ имъ далъ царемъ Давлетбердея, и тотъ Давлетбердей на царстве вмеръ, а князь великий Витовтъ въ тотъ часъ былъ у Киеве и прышли къ нему князи ордынские послы до Киева з многими дарми и просили собѣ иного цара, и онъ имъ далъ цара Лихмета, и мешкавши князь великий Витовтъ въ Киевѣ, и отголь опять поехалъ до Великого Луцка и тамъ розболелъ князь великий Витовтъ и роспустилъ князей своихъ и бояръ з великою честью, а король Польский Якгелло въ тотъ часъ былъ съ княземъ Витовтомъ у Луцку“. (П. С. Р. Л., XVII, 333-335 p. gr. Raczynski'o nuorašas).

[9] П. С. Р. Л., XVII, 102—104, 136—139, 176—178, 282—284, 394—395, 417—420, 458—460 p.

lito katedros, pagaliau į tuos rusų metraščių rinkinius, kurie galutinai susidarė jau Maskvoje. Ir Naugardo metraštis pasisavino tas žinias. Bet ne vien tai raštijai, kuri plėtojosi Vytauto valstybės rytuose, turėjo įtakos lietuvių-rusų metraščių puslapiai, rašą apie šį didįjį Lietuvių kunigaikštį. Juos pasisavino plačiai žinomas, tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje, lenkų XVI amžiaus kronikininkas, Motiejus Stryjkowskis.

„Lenkų, lietuvių, žemaičių ir visos Rusijos kronika"[10] Stryjkowskio parašyta pagal labai įvairius šaltinius. Jis panaudojo ne vien tik lenkiškus ir lotyniškus to laiko veikalus, bet ir lietuvių - rusų metraščių įvairiausius nuorašus. Iškėlus šiuos į šviesą paaiškėjo ištisos jų ištraukos, Stryjkowskio išverstos į lenkų kalbą ir įdėtos į jo kroniką. Jis tačiau įdėjo ir užsilikusius žodinius padavimus ir kalbą, arba net atskirus, veikėjams ir laikotarpiui charakteringus žodžius, kartojamus, galima manyti, dar jo laikais, kaip priežodžius ar anekdotus. Nelengva, žinoma, išskirti iš tos daugybės jo surinktų savo skaitytojams padavimų, kas yra istorinė tikrovė, kas vėliau čia pateko, ar gal net ir buvo prasimanyta. Bet praeiti tylomis pro jo kronikos duodamas žinias istorikui, žinoma, negalima — jo panaudoti lietuvių-rusų metraščiai padėjo jam taip nušviesti atskirus įvykius, davė jam tokių faktų, kurių nerasime kitų lenkų autorių istorijos veikaluose, o padavimai, kad jų turinys ir nevisuomet patikimas, yra brangiausias šaltinis, kuris padeda mums suprasti, kaip vaizdavosi to laiko visuomenė vieną ar kitą istorinį veikėją, vieną ar kitą istorinį laikotarpį.

Kaip piešia Stryjkowskis Vytautą ir nusako jo istorinę reikšmę? Jis savo garsiais laimėjimais, pasakoja Stryjkowskis[11], pralenkęs Romos bei Graikų karo vadus, Trojėnų ir Per-

---

[10] Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi. Pirmas jos leidinys išėjo Karaliaučiuj, 1582 metais.

[11] W sławnych triumphach Rzymskie przeszedwszy hetmany,
Greckie, Trojanskie, Perskie ony zacne pany,
Zmarł sławny Witold w Trokach w ośmdziesiątym lecie,
Który imię rozszyrzył męstwem po wszem świecie.
Nie obcymi lecz z Rusią walczył Żmodzią, Litwą,
Wżdy triumphy, przesławne odniósł mężną bitwą,
Tatarskich carzów zrzucał, inszych ustawował,
Iż mu każdy carz z hordą swoją usługował.
— — — — — — — — — — — — — —
Państwo swoje rozszerzył od morza Pontskiego,
Z Oczakowa do morza wzdłuż, wszerz Niemieckiego,
Litwa kwitnęła w szczęściu, w sławie i w wdzięczności,
Z Ruskim rycerstwem mając granice w całości.

sų viešpačius. Savo vardą jis padaręs žinomą visam pasauliui. Totorių carai jam tarnavę, ir jis juos sodindavęs į caro sostą, arba nuversdavęs. Savo valstybę Vytautas išplėtęs nuo Juodųjų jūrų iki Vokiečių, ir Lietuva žydėjo jo valdoma. Laimė jį lydėjo, gelbėdama net labai sunkiose aplinkybėse, o jo narsumas darė jį visur nugalėtoju. Vytautas buvo visuomet veiklus, ir čia Stryjkowskis kartoja jau lenkų kronikininkų nuolat minimus bruožus, kartoja taip pat ir žinias apie Vytauto išorę iš-

---

Łaskawe go trzymało szczęście na swym łonie
Wyrywając go z dziwnych sideł w wszelkiej stronie
Fortelem męstwa swego wspierał obacznie zawżdy,
Też mu w potrzebie wszelkiej, padł szczęsny los każdy,
Nie mógl nigdy próżnować, tak iż przy potrawach,
Gdy jadł sądził poddane w natrudniejszych sprawach,
I posły odprawował postronne przy stole
Albo z pany rozprawiał o rycerskiej szkole.
Miał theż to w obyczaju, iż swe przełożone,
Łupil, niszczył, z urzędów, z starostw wzbogacone,
A pobrawszy wszytko przełożył ich znowu
Na on urząd, tak skarb swój mnożył z ich obłowu.
Swych poddanych i panów więcej grożą zawżdy,
Niż dobrocią zniewolił, jak grał skakał każdy,
Do postronnych był hojny, lecz nazbyt w Wenerze,
Służył tak iż w miłosci nie folgował mierze.
Wzrostu był subtylnego i niskiego ciała,
Lecz za obrzymską wielkość jego dzielność stała,
A choć był babiej twarzy, lecz brodaczów zawżdy,
Uganiał iż przed nim drżał nieprzyjaciel każdy.
— — — — — — — — — —
Niektórzy mu to za złe strofujac go mieli,
Iż tatarów bogatych na Wace widzieli,
Których on ubogacił, mówiąc, iż niedobrze,
Poganów tak rozmnażasz w swoim państwie scodrze.
Witołd rzekł, iż dobrocią i nasroższe zwierze,
Ugłaszczesz i lew bierze z człowiekiem przymierze,
Z tym który mu jeść dawa, także Tatarowie,
Z tej hojności będą jak własni Litwinowie.
Przed nim chwalono pana jednego wymowę,
I piękną oracią i slowa miodowe,
Witołd rzekl: „iż ja wolę kto mówi po prostu,
A w prostości nie chybia świętej prawdy mostu."
Wina, piwa nie pijał, tak zawżdy żył trzeźwo,
Też mu wszystko po myśli co począł szło rzeźwo,
Nie leżał nigdy próżno, powołania swego
Rycerskiego pilnie strzegł klejnotu zacnego.
Ztąd sława nieśmiertelna jego trwa w całości,
Wiecznie której dostąpił z swej własnej dzielności,
Prócz obcych dojdzie rycerz każdy jego torem,
Kresu sławy rycerskiej ćwicząc sie tym wzorem".

(Kronika Polska, Litewska, Żmodzka i wszystkiej Rusi *Macieja Stryjkowskiego*, tom II, Warszawa, 1846, 175—176 p.).

Taškais mes pažymėjome praleistas Stryjkowskio teksto vietas, kurios nieko svarbaus neduoda Vytauto charakteristikai, papildo tik faktinę medžiagą, bet ne Vytauto asmens ir jo veikimo vaizdą.

vaizdą, jo santykius su valdininkais, svetimtaučiais, savo valdiniais ir t. t. Tačiau Stryjkowskis duoda ir ryškių bruožų Vytauto charakteristikai. Kai jam buvę nurodyta į praturtėjusius „pagonis" totorius, jo valdomus, jis atsakęs, kad ir laukiniai žvėrys galį būti gerumu nuramdyti ir sutaikinti su žmogum; kad totoriai, bus tokie pat jo valdiniai, kaip ir tikrieji lietuviai. Stryjkowskis pastebi, kad Vytautas nemėgo puošnios ir tuščios kalbos, prakeldamas jai kalbą paprastą, bet teisingą. Stryjkowskis baigia vertinti Vytautą, kaip veikėją, pripažindamas, kad jo garbė yra nemirtinga, o jis pats — riterio paveikslas.

Neseksime žingsnis po žingsnio, kaip buvo vertinamas Vytautas senų laikų istorijos veikaluose. Jų nagrinėjimas, žinoma, galėtų būt ir įdomus ir pakankamai vertingas istorijos mokslui. Bet dabar tas darbas mus per toli atitrauktų nuo tiesioginio šio straipsnio uždavinio. Šituose puslapiuose mes tik laikom būtina išaiškinti, kaip atsirado įvairios pažiūros į Vytautą ir jo įvertinimas istorijos literatūroje. Tat pamėginkime, darydami galutinę iš visos mūsų surinktos medžiagos išvadą, nustatyti tuos įvairius Vytauto, kaip istorinio veikėjo, tyrinėjimo kelius penkiolikto ir šešiolikto amžių kronikose ir metraščiuose.

Lietuvių-rusų metraščiams Vytautas yra s a v a s. Jie didžiuojasi juo, kaip dideliu s a v u istoriniu veikėju. Jo tikslai ir valstybės idealai yra jiems suprantami ir brangūs, nes jie guli ir jų tautinės politikos ideologijos pagrinde. Didžiuodamiesi Vytautu lietuvių-rusų metraščiai jo garbę laiko garbe Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės, kaip Lietuvių-Rusų valstybės. Atvirkščiai, lenkų autoriams Vytautas — s v e t i m a s. Jo siekimai ir valstybės idealai s v e t i m i. Jo dvasia ir esmė svetimos Lenkijai, net jai priešingos. Tačiau vis dėlto Vytauto asmuo tiek sužavėjo Dlugošių, kad privertė jį kalbėti apie jį tais tonais, kuriais garbinami tiktai labai žymūs istoriniai veikėjai; bet vėlesnių istorininkų susižavėjimas mažėjo ir mažėjo. Ir jei tai buvo iš tiesų taip, tai aišku, vėlesniais laikais visų kitų autorių veikaluose turėjo iškilti į pirmą vietą vienoks ar kitoks, bet neigiamas Vytauto vertinimas. Be šių dviejų būdų Vytautui vertinti, lietuviško-rusiško ir lenkiško, jau pati senoji literatūra apie jį turi dar ir trečią — tų svetimtaučių, kurie vienu ar kitu būdu susipažindavo su Lenkija ir Lietuva, daugiau ar mažiau ją pažinojo, kurie kartais buvo gerai informuoti, kartais mokėjo kritiškai ir objek-

tyviai išnagrinėti visus lietuvių - lenkų nesutarimus, kurie tačiau kartais visai jų nesuprato ir net nenorėjo jų pastebėti.

Tautiškai nusiteikusiam lenkui Vytautas ne daugiau, kaip tik lenkų karaliaus klausąs Lietuvos kunigaikštis. Tai ir buvo pagrindas lenkiškam Vytauto vertinimui. Liublino seimo metu 1569 metų vasario 7 d., lenkų senate, lenkų atstovų pavedamas, Peremišlio teisėjas Valentinas Orzechowskis įrodinėjo, kad Vytautas, kaip ir visi kiti Lietuvos kunigaikščiai, valdydami Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę, turėjo paklusti lenkų karaliams, o dėl to jų duotosios Lietuvai privilegijos negali turėti jokios reikšmės jos ir Lenkijos unijos klausimui.[12] Tam pačiam seime vasario 12 d. Krokuvos vyskupas Pilipas Padniewskis, lenkų senato vardu, nurodinėjo Lietuvos atstovams, kad Vytautas tik iki gyvos galvos valdė Lietuvos kunigaikštystę, lenkų karaliaus jam duotą[13]. O maršalka Czarnkowski's, lenkų valstybės atstovų vardu sveikindamas Žygimantą Augustą 1569 m. vasario 10 d., pabrėžė ir išdidumą Vytauto, kuriam Karalius Vladislavas Jagėla, paisydamas vien valstybės gerovės, siūlė paimti jo, t. y., lenkų karaliaus, vainiką, kad nuramintų jo karštą garbės troškimą. Czarnkowskis savo kalboj paminėjo ir tai, kad tiktai jo protėvio Jono iš Czarnkowo pastangomis, tėvynė buvo faktinai išgelbėta nuo pavojaus, kuris jai gresė Vytautui uždėjus Lietuvos karaliaus vainiką[14].

Tas mintis, Liublino seime lenkų pasakytas, rasime naujoj lenkų istorijos literatūroj. Vytautas — išdavikas, sulaužęs Lenkijai duotas priesaikas[15]. Jis, intrygų mėgėjas, kurį, be to, daž-

---

[12] Дневникъ Люблинскаго сейма 1569 года (С. Петербургъ, 1869) стр. 28.

[13] *Ibidem*, p. 62, 64.

[14] Bo niezadróscią się to działo, iż broniona była regia dignitas Witoldowi, którego serca hardego pana chcąć dla lepszego pospolitego uchodzić, król Władisław princeps modestissimus, ażali nieustepował mu korony; miejsca swego królewskiego, więcej tej zacnej a potrzebnej społeczności folgując, potrzebnej chrześcianstwu wszystkiemu, niż jakiej sławie, czci doczesnej abo uzytkowi swemu; a iż niebył contentus, oto opera acz chudego jako i ja, ale uczciwego, zacnego szlachcica pradziada mego Jana Grabie z Czarnkowa za pomocą Bóżą a sprawiedliwością patriej naszej spólnej, impediti ejus conatus fuerunt". (*Ibidem*, p. 652—653 p.). Kaip žinome, Poznanės rūmininkas Jonas Czarnkowskis nepraleido per sieną 1430 m. imperatoriaus Žygimanto pasiuntinių, kurie vežė Vytautui karaliaus vainiką.

[15] Žiūr., pav. *Teodora Morawskiego*, Dzieje narodu polskiego w krótkości zebrane, tom II (wydanie wtóre, Poznań, 1876) str. 86 — „Witowd zapomniał o wszystkich przysięgach swoich".

nai veikė priešingas Lenkijai nusistatymas, ar imperatoriaus Žygimanto, ar vokiečių ordino, ar, pagaliau, jo paskutinės žmonos Julijonos[16]. Dėl Vytauto sumanymo Lenkijai gresia labai rimtas pavojus[17]. Bet juo atidžiau buvo nagrinėjama Lenkijos ir Lietuvos istorija naujaisiais laikais, juo ryškiau galima buvo pastebėti lenkų istorijos literatūroje taikingesnę pažiūrą į Vytautą ir jo veikimą. Didelis šito kunigaikščio talentas, kad jis ir buvo padaręs žalos Lenkijai, privertė vis dėlto, ypač, kada Vytauto laikotarpį ir darbus, paskelbus naują medžiagą[18] ir pastūmėjus naujausių laikų mokslo tyrinėjimus, pasisekė geriau nušviesti, negu tai buvo anksčiau, privertė pripažinti Vytautą žymiu istoriniu veikėju ir suprasti jį, jo planus ir siekimus. Jo ketinimas visiškai atskirti Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę nuo Lenkijos buvo aiškinamas tuo, kad Vytautas nepritarė pasireiškiančioms Lenkijoj pastangoms aprėžti karaliaus valdžią ir sustiprinti ten oligarchiją;[19] šalia to buvo pripažinta, kad Vytautas, siekdamas karaliaus vainiką, darė tai ne vien trokšdamas garbės[20], bet ir valstybinės idėjos vedamas, Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės valstybingumo idėjos, kuriai jis tarnavo, ir dėl kurios jisai kovojo per savo viešpatavimo laiką Lietuvoj[21]. Vy-

---

[16] *M. Dzieduszycki* taip rašė: „Ale gorączka korony przy gorączce cielesnéj obróciła cię w prawdiwą manią, a wściekłą tę żądzę podbijała Julianna patrząca ze zgrozą jak ze stopniowem niknieniem mężą, co dzień to dalėj usuwa się ostatnia wielkości nadzieja. O jakże smutnym był koniec tego Witolda, ktorego imie tak szśroki miało wzgłos po świecia! Stargawscy wszystkie przysiegi został głównym zdrajcą i burzycielem polskiego majestatu, oddał się na pastwę namiętności, która w net, jak wszystkie namiętności, silniejszą się stała od rozumu i doświadczenia, leżał nakoniec jak niewolnik u nóg szalonéj furyi przypominającéj małżonkę *Makbetha* w Szekspirze, która mu nawet oczów spokojnie zamknąć nie dozwalała, a nokoło podobni do złych duchów pochlebcy i szczute nań od cesarza i Krzyżaków potwory. Ostatnie mu jeszcze zostawało upokorzenie: błagać o względy i litość najgłówniejszego swego przeciwnika (t. y. Zbignievo Olesnickio). Nie minęła go rzecież i ta niebios kara". (Zbigniew Oleśnicki, przez autora dzieła „Piotr Skarga i jego wiek", tom. I, Kraków, 1853, 333—334 p.).

[17] Žiūr., pav., *Michała Bobrzyńskiego,* Dzieje Polski w zarysie, tom. I, drugie znacznie zwiększone wydanie, Warszawa, 1880, 258 p.

[18] Ypač reiktų pabrėžti šaltinių rinkinį A. Prochaska — „Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376 — 1430" (Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, tomas VI) Cracoviae, 1882,

[19] *Józef Szujski,* Dzieje Polski, tom II, Kraków, 1894, 76 p.; *J. K. Kochanowski,* Witold wielki książę Litewski, Lwów, 1900, 193 p.

[20] Pavyzdžiui, *M. Dzieduszycki,* op. cit., 333 p., arba *J. Szujski,* op. cit., 77-78 pusl.

[21] Pavyzdžiui, *Stanisław Smolka,* Witold pod Grunwalden (Szkice historyczne, serya pierwsza. Warszawa, 1882) 44-56 pusl.

tauto talentas ir jo žymus valstybinis veikimas buvo pripažinti naujų lenkų istorikų[22]. Vytautui tyrinėti buvo paskirta ištisa lenkų mokslininkų monografijų eilė[23]. Čia Vytauto paveikslas piešiamas net su neabejotina jam simpatija. Savo tautinio jausmo prisigėrusiems lenkų istorikams yra nelengva suprasti ir nušviesti Vytauto asmenį ir veikimą, dėl sunkiai nugalimų nesutarimų. Be Vytauto negalėjo būti Žalgirio, t. y., to įvykio, kuris yra tautinis Lenkijos pasididžiavimas ir kurio atminimas rėmė tautinę lenkų idėją pačiais sunkiais lenkų istorijos laikotarpiais. Vytauto vardas yra surištas su 1401 ir 1413 metų unijų sutartimis, o jų aktai lenkų politinių veikėjų ir istorikų buvo keliami kaip dokumentai, kurie varžė Lietuvos teisę laisvai tvarkyti savo likimą ir surišo ją su Lenkija. O lenkų tautinė politinė mintis, ypač respubliką padalinus, plėtojama emigrantų, kurie išsivežė su savim iš žūvančios Lenkijos 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos idejas ir jų siekimus surišti, pakeitus federaciją, Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę su Lenkija į vieną valstybę — Jagėlos uniją paskelbė pačiu svarbiuoju senosios Lenkijos darbu, šventu istorinio lenkų tautos gyvenimo paladijumu. Ši tautinė politinė idėja įsivyravo ir lenkų istorinėje literatūroje. Leleveliui Vytauto siekimas gauti Lietuvos karaliaus vainiką atrodė kaip išdava vokiečių intrygų, turėjusių tikslą išardyti „brolišką vienybę“, — „senasis Vytautas“ leidosi į tas intrygas[24] įtraukiamas. Vladislovas Mickevičius savo pastabose, su kuriomis jis išleido istorinį savo tėvo Adomo Mickevičiaus veikalą, rašė, kad Vytauto ir imperatoriaus Žygimanto intrygas galų gale nugalėjo lenkų vienybė.[25]

---

[22] Moraczewskio (Dzieje Rzeczypospolitéj Polskiej przez *Jędrzeja Moraczewskiego.* Tom. II. Poznań, 1862. 173—174 pusl.), Smolkos, Prochaskos, Kochanowskio, Szujskio ir kitų.

[23] Smolkos, Prochaskos, Kochanowskio.

[24] „Tymczasem niebrakło niemieckich zabiegów, ażeby jedność braterską rozerwać“ (195—196 pusl.) „Żeby takie sprzymierzenie do skutku przywieść, zapragnął Zygmunt zjazdu, i miasto wołyńskie Łuck na miejsce zjazdu obrał. Ale to był tylko pozór: istotny zamiar—osobiste rozmowienie się z Witowdem. Dał się stary Witowd uwieść, zapragnał korony, i głosno to na zjeździe owym 1429, 6 stycznia oświadczył“. (*Joachim Lelewel,* Dzieje Litwy i Rusi aż do unji z Polską w Lublinie 1569 zawartéj, Paryż, 1839. 196—197 p.).

[25] „Le grand-duc Witold tendait à devenir independant. L'empereur d'Allemagne Sigismond offrait de le reconnaître pour roi de Lithuanie et fomentait les divisions... (toliau pasakojama apie 1429 m. Lucko suvažiavimą). Le grand-duc Witold fit les honneurs de ce congrés qui dura sept semaines; mais l'unité polonaise prévalut contre toutes les intrigues“.

Tokia pažiūra į Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės uniją su Lenkija yra viena iš pagrindinių ortodoksinės lenkų tautinės minties pažiūrų. Tačiau šiai tautinei politinei pažiūrai nėra ištikimi naujausieji lenkų istorikai, kurie dėl moksliško objektyvumo yra priversti teigiamai vertinti Vytautą ir suprasti istorinę jo veikimo prasmę[26].

Nuo tokių pažiūrų į Lenkų Lietuvių uniją yra visiškai laisva istorinė lietuvių mintis, kuri dėlto be jokių išlygų pripažįsta Vytautą dideliu istoriniu veikėju. Vijūkas Kojelavičius XVII am. vidury labai vertina Vytauto asmenį ir veikimą[27]. Lietuvių istoriografijos Herodotas, Teodoras Narbutas, vadina Vytautą jo laikų „didvyriu“[28]. Kiekviena smulkmena, kiekvienas niekutis iš šio didžio veikėjo gyvenimo Narbutui yra brangūs[29]. Lietuva žydėjo šio išmintingo, veiklaus ir teisingo monarcho val-

---

(Histoire populaire de Pologne par *Adam Mickiewicz* publiée avec préface, notes et chapitre complémentaire par *Ladislas Mickiewicz,* Paris, 1867 105—106 p. p.).

[26] „Mysmy przywykli uważać unię, najświetniejszą kartę naszych dziejów, za wypadek, którym każdy naród szczycić się może przed światem, a tu pokazuje się, że ta unia w samym zawiązku taką zaporą stanęłą w spełnieniu naszych najgorętszych zyczeń, że nie dozwoliła nam zerwać dojrzałych owoców Grunwaldu. Czyż więc żałować tej unii? Nie, zaprawdę żałować jej nie będziemy. Już niech to samo nas z błędu wywiedzie, że bez tej unii, bez Litwy i bez Witołda, nie byłoby Grunwaldu. Cokolwiek nas unia kosztowała, choć tyle sił z jadra Polski na wschód odciagneła, nie będziemy jej nigdy żałować, bo sąd historyi musi nam ją zaliczyć do najwiekszych zasług dziejowych. Cokolwiek nas kosztowała unia, ziemia Witoldowa zapłaciła nam to sowicie, cywilizacyi naszej dała nowe siły, bez których nie bylibyśmy tem, czem jesteśmy, dała nam bohatera, który w strasznej chwili uratował honor narodu, dała wieszcza, który podniósł i uzacnił nasze spoleczeństwo. I dziś mogiła tego wodza, rękami narodu usypana, wznosi się nad tym samym Krakowem, który w owych szasach był ogniskiem wrogich Witołdowi zamysłów, dziś w tym samym Krakowie stanie pomnik tego wieszcza wdowim groszem całego narodu“. (*Stanisław Smolka,* Witold pod Grunwaldem, 55—56 pusl.).

[27] Jau pirmoje savo veikalo dalyje Kojelavičius taip charakterizuoja Vytautą: „Kiejstuti filius Vitoldus, juvenis manu consilioque promptus, bellandi avidus“ (Historiae Litvanae pars prior; de rebus Litvanorum ante susceptam Christianam Religionem, conjunctionemque Magni Litvaniae Ducatus cum Regno Poloniae, libri novem. Auctore *P. Alberto Wiiuk Koialowicz,* Soc. Iesu S. Th. D. Dantisci, 1650. P. 348). Didžiojo kunigaikščio Vytauto valdymo laikui aprašyti paskirta antra Kojelavičiaus veikalo dalis. (Historiae Litvanae a coniunctione Magni Ducatus Litvaniae cum Regno Poloniae ad unionem eorum Dominiorum, libri octo, pars altera. Antverpiae, MDCLXIX).

[28] „bohatera wieku, Wielkiego Witolda“ (Teodor Narbutt, Dzieje Narodu Litewskiego. Tom piąty. Wilno, 1839, VIII pusl.).

[29] „Życie bohatera, jest kwiatem historyi ojczyzny jego, zwierciadłem wieku i miłem przypomnieniem dla potomności. Drogie są nam przeto szczegóły o Witołdzie, a najdroższe, z chwil życia jego przedśmiertnych“. (Dz. Nar. Lit., Wilno, 1839, t., VI, 525 pusl.).

doma[30]. Net Vytauto senatvė nesusilpnino jo „riterio dvasios" ir kariško narsumo[31]. Jo nepaprasta didybė vėl atgaivino arba, tiksliau pasakius, leido atgaivinti mintį apie karaliaus vainiką[32], kurio jis „netroško, bet ir neatsisakė"[33]. Vytautas atstatė jau nykstančią atskirų Lietuvos monarchų liniją, kuri vėliau truko iki paskutinio Jagėlos giminės nario Žygimanto Augusto[34]. O Didžiajai Lietuvos kunigaikštystei unija, Narbuto nuomone, turėjo neigiamos reikšmės — Lietuva būtų galėjusi būti amžinai nepriklausoma, jei nebūtų susijungusi su Lenkija, negimininga tauta, kuri dargi nuolat buvo viduje nesusitvarkiusi[35].

---

[30] „Litwa zaspokojona ze strony Krzyżaków, pod rządami mądrego, czynnego i sprawiedliwego Monarchy, zakwitła pomyślnością i postępem oświaty chrześcianskiej". (Dzieje Narodu Litewskiego w krótkości zebrane Wilno, 1847, 213 pusl.).

[31] „Zbliżona starość Wielkiego Xiążęcia nie ostudziła w nim ducha rycerskiego". (*Ibidem,* 215 pusl.)).

[32] „a wielkości swéj nie kładąc granic, odżywił w sobie myśl o koronie królewskiej, czyli łatwo odżywić dozwolił". (*Ibidem,* 215 pusl.).

[33] „Wielki Xiąże, w ciągłém oczekiwaniu korony, której i nie pragnął i nie odrzucał..." (*Dz. Nar. Lit.,* VI, 527 pusl.).

[34] Narbutas ir rašo savo Lietuvių tautos istoriją tik iki paskutinio atskiro Lietuvos monarcho, Žygimanto Augusto mirties, nuo to laiko skirdamas istorinę jos praeitį jau Lenkų istorijai. (*Dz. Nar. Lit.,* Wilno, 1841, IX, 492 pusl.). O pradėjęs eiti 1847 m., t. y. tais pačiais metais, kai pasirodė sutrumpintas Narbuto veikalo IX tomas (Dz. Nar. Lit. w kr. zebrane), paskirtas Lietuvos istorinei praeičiai tirti, Kraszewskio veikalas jau neigia šią Narbuto koncepciją. Atpasakojęs 1386 metų įvykius, Kraszewskis rašė: „Stanęliśmy u kresu właściwéj historyi Litwy. — Dalej są to już dzieje Litwy konającej. Rządy Witolda przedłużają tylko jeszcze i Litwy znaczenie udzielne i nadzieje niezawisłości; one są jasnym płomieniem gasnącego żywota, ostatnią chwilą samoistnego bytu Litwy, ale już w walce z pochłonąć ją usiłującą Polską". (Litwa. Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, piesni, przysłowia, podania i t. d. przez *J. J. Kraszewskiego,* Warszawa, 1850, t. II, 393 pusl.). Tačiau ir Kraszewskio koncepcija nepatenkina istorikų, kurie Lietuvos istoriją mėgino pagrįsti lenkų tautine politine doktrina. Ryškus jų atstovas, J. Szujskis, rašė: „Z Witoldem, jak słusznie uważa Kraszewski, skonała myśl udzielnej a potężnej Litwy, jako zaborczego państwa na wschodzie, Swidrygiełło, jego następca na w księstwie, podnosił także oręż na Polskę, ale był to Rusin-schyzmatyk raczej, niż Litwin. Niesłusznie atoli utrzymuje Kraszewski, że odtąd Litwa została prowincyą Polski; przeciwnie, przeszedłszy ciężkie burze wzajemnych z Koroną sporów, weszła ona w Polskę i działała w wielkim organizmie królestwa polskiego jako jeden duch i jedno ciało". *(J. Szujski,* Dz. Polski, t. II, 80 pusl.).

[35] „Litwa mogła sobie rokować byt wiekuisty i zapewneby to rokowanie niepłonnem widziały oczy nasze, gdyby nie połączenie się z innoplemiennym narodem, wiecznym bezrządom oddanym, pod których upadając w końcu brzemeniem, ruiną swoją przywalił połączone z sobą krainy". (*Dz. Nar. Lit.,* Wilno, 1838, t. IV, 30 pusl.).

Rusų istorijos literatūra senai jau pripažino Vytautą kaip žymiausį istorinį veikėją. Bet rusų istorikų veikaluose galima pastebėti du įvairiu jo veikimo įvertinimo momentu. Ankstyvesniais rusų istorijos mokslo plėtojimosi laikais, rusų istorija buvo rašoma kaip vien tiktai „Rusijos“ valstybės istorija. Ji buvo pradedama nuo Riuriko ir Olego, kaip pirmųjų Rusijos monarchų, nuo Naugardo ir Kijevo, kaip pirmųjų valstybės centrų ir, paminėjus Kijevo valdovus šventą Vladimirą ir Jaroslavą Išmintingąjį, didžiąją Vladimiro prie Kliazmos kunigaikštystę, buvo baigiama carų Maskva ir Rusijos imperija. Tai, kad rusų žemės įėjo į Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę, buvo, aišku, nuostolis senąjai Rusijos valstybei, o dėlto ir didieji Lietuvos kunigaikščiai, rusų žemes rinkusieji, buvo laikomi Rusijos valstybės priešais. Taip būtent žiūrėjo ir N. M. Karamzin'as ir kiti jo laiko ir jam artimų pažiūrų istorikai. Bet vis dėlto nė šitie istorikai negalėjo paneigti nepaprastą Vytauto asmenybės reikšmę. Karamzin'as štai ką rašo apie jį: „Šis kunigaikštis, visų to laiko šiaurės Europos valdovų garbingiausias, mūsų tėvynei buvo baisesnis už Gediminą ir Algirdą, nes savo laimėjimais susiaurino Rusijos sienas pietuose ir vakaruose; mažajam kūne turėjo didžią dvasią; mokėjo išnaudoti aplinkybes ir laiką; valdė tautas ir kunigaikščius, dovanojo ir baudė“[36].

Bet juo toliau plėtojosi rusų istorijos mokslas, juo ryškėjo, kad Lietuva, surinkusi daugybę rusų žemių, užėmusi Rusijos pietus ir vakarus, Dniepro ir Dauguvos ir jų intakų teritoriją, sukūrė valstybę, kurioje gyveno ir didžiulė Rusų tautos dalis, taigi, Didžioji Lietuvos kunigaikštystė buvo ne vien tiktai Lietuvių valstybė, bet tuo pačiu ir Rusų. Tyrinėjimai parodė, kad Lietuva mėgino sujungti visas Rusijos žemes į vieną valstybių sąjungą taip pat kaip tai darė Maskva. XIV am. ir pirmoje XV am. pusėje tikrai sakant dar buvo neaišku, apie katrą iš šių dviejų centrų, Maskvą ar Lietuvą, galutinai susispies Rusų tauta su visomis dalimis. O kai istorinių tyrinėjimų tai buvo nustatyta, aišku, pasikeitė ir rusų istorikų pažiūros į Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę, o kartu su tuo ėmė keistis ir Vytauto vertinimas rusų istorijos literatūroje.

---

36 Исторія государства Россійскаго, t. V, 243 pusl. Neturėdami Einerlingo leidinio, cituojame pagal ketvirtąją laidą (С.П.Б. 1834).

N. G. Ustrialov'as jau rašė apie Vytautą: „... abejingas visoms tikyboms, jis ieškojo vien tik garbės ir garsaus vardo: savo protėvių kraštą norėjo padaryti pirmą valstybę visoje Rytų Europoje ir sustiprinti jos nepriklausomybę.“ [37] S. M. Solovjov'as taip išsireiškė: „Peržiūrėję Maskvos ir Lietuvos kunigaikščių santykius, mes matėme plačius, garbės trokštančio Lietuvos kunigaikščio užsimojimus: sumanęs paimti svarbią Smolensko sritį, Vytautas tą patį norėjo padaryti ir su Naugardu ir su Pleskava, norėjo pasodinti savo chaną Kipčake ir jo padedamas pavergti sau Maskvą; bet šitas galingas ir garbės troškąs kunigaikštis buvo ne kas kita, kaip savo pusbrolio, lenkų karaliaus, vasalas: argi galėjo Vytautas kantriai tai pakelti, argi galėjo tai pakelti Lietuva ir Rusija?“[38]. Teigiamai vertino Vytauto reikšmę ir rašė apie jį M. O. Kojelavičius: „Vytautas mirė, nesulaukęs karaliaus vainiko, visai be reikalo tokiu būdu nusilenkęs vakarams. Taip baigė gyvenimą šis didelis lietuvis, padaręs daug stambių klaidų, bet visą savo gyvenimą be abejo galvojęs apie Lietuvos kunigaikštystės nepriklausomybę ir didybę. Šitos nepriklausomybės ir šitos didybės jam pačiam nepasisekė sustiprinti. Bet įdomu, kad lenkai ir Jagėla, kurie, rodos, galėjo dabar suardyti Vytauto darbą, nenorėdami turėjo pripažinti jį ir po jo mirties. Ir miręs Vytautas veikė juos“[39]. D. J. Ilovaiskis nurodinėjo, kad „be Gedimino ir Algirdo trečias ir paskutinis eilėje tų, kurie mėgino suvienyti Lietuvą ir Vakarų Rusiją, buvo Vytautas, iškėlęs Lietuvių Rusų valstybę į aukščiausį galingumo ir didybės laipsnį. Jis dar labiau, negu jo pirmatakai, rūpinosi suvienyti krašto viduje atskiras šios valstybės sritis, visiškai susilpnindamas atskirų sričių sistemą. Iš atskirų Lietuvos ir Rusijos sričių kunigaikščių jis reikalavo paklusnumo, dažnai kilnojo juos iš vienos srities į kitą, o kai kuriems rusų kunigaikščiams net visiškai atėmė jų valdomas žemes, pakeisdamas juos savo vietininkais ir vaivadomis. Tačiau

37 Русская исторія, часть первая, изданіе 4-е, СПБ., 1849, 167 pusl.

38 Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ, томъ IV, Москва, 1854, 37 pusl.

39 Чтенія по исторіи Западной Россіи, изданіе 4-е, СПБ., 1884, 135 pusl. — Kad ir žymiausi rusų istorijos mokslo atstovai teigiamai ir aukštai įvertino Vytauto asmenį, su jais vis dėlto nesutaria nemąslūs istorikai populerintojai. Pav., nurodysime neigiamą pažiūrą į Vytautą knygoje П. Д. Брянцевъ, Исторія Литовскаго государства съ древнѣйшихъ временъ, Вильна, 1889, 213—261 pusl.

silpnindamas kunigaikščių elementą Vakarų Rusijoje ir tampriau jungdamas ją su katalikiškąja Lietuva, jis tuo pačiu rengė dirvą būsimajai Lenkų-Lietuvių unijai, su kuria jis pats kovojo paskutiniais savo gyvenimo metais. Pats kelis kartus pakeitęs tikybą, Vytautas, aišku, buvo tikybų atžvilgiu pakantus: būdamas katalikas nevaržė stačiatikių savo valdomose Rusų srityse ir bendrai tvarkė bažnytinius klausimus žiūrėdamas savo politikos reikalų. Stengdamasis Lietuvių-Rusų kunigaikštystę padaryti savarankiška karalyste, jis tarsi numatė ateities pavojus, kurie grėsė šiai kunigaikštystei, priklausančiai netolerantiškos katalikiškos Lenkijos“[40].

Naujausiais laikais rusų istorikai daug padarė, tyrinėdami Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės, jau kaip Lietuvių-Rusų valstybės, istoriją, visai nežiūrėdami, kokios reikšmės turi jų tyrinėjimai Rusijai ar Lenkijai. Tokiu būdu jų veikalai tyrinėjo Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę, nepaisydami, kokios reikšmės turėjo vieni ar kiti jos gyvenimo įvykiai Maskvai ir iš jos kilusiai Rusijos imperijai. Toks jų istorinių tyrinėjimų pagrindas ryškiai skiria jų veikalus nuo lenkų istorikų, kurie Lietuvos istoriją laiko paprastai Lenkų istorijos dalimi Jagėlos valdžiai jas abi sujungus, ir kurie, kaip mes jau matėme aukščiau, Lenkų - Lietuvių uniją laiko pagrindiniu Lenkų istorijos faktu. Tai iš esmės skiria rusų istorinio tyrinėjimo kryptį šioje mokslo srity[41]. Paskutiniais XIX am. dešimtmečiais rusų istorinės literatūros buvo paskirti specialūs tyrinėjimai Vytauto, Didžiojo

---

[40] Исторія Россіи, Москва, 1884, т. II, 225 pusl. Minėdami įvairius žymiausių rusų istorikų Vytauto veikimo vertinimus, negalime ramiai praeiti pro tai, ką rašė *K. N. Bestuževas-Riuminas*, kad ir slavofiliškai nudažydamas: Гордому Витовту, способному къ широкимъ планамъ, было мало этого вассальнаго величія; вѣроятно даже, что другія, болѣе высокія соображенія руководили имъ; онъ сознавалъ необходимость создать изъ Литвы великое государство; къ этой цѣли направлены всѣ его дѣйствія; но, къ сожалѣнію, онъ опустилъ изъ виду ту основу, на которой могло быть воздвигнуто его зданіе: мѣняя не разъ религію, бывши то язычникомъ, то православнымъ, то католикомъ, онъ не могъ опереться на русскій православный элементъ съ той увѣренностью и прочностію, которая была бы доступна чисто православному князю; къ тому же онъ понималъ величіе въ западной формѣ и не могъ отдѣлаться отъ соблазна западной цивилизаціи съ рыцарствомъ и другими приманками. Вотъ почему великія силы ума и воли, которыми обладалъ этотъ замѣчательный государь, остались неприложенными“. (Русская Исторія СПБ., 1885, т. II, вып. I 38 pusl.).

[41] Šito nepastebėjęs p. J. Pfitzneris, autorius Vytauto monografijos, išleistos šiais metais — *Jozef Pfitzner*, Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann (Brünn, Prag, Leipzig—Wien, 1930, 4 pusl. Lietuvių vertimas Didysis Lietuvos kunigaikštis kaip politikas, 1930. 3—5.)

Lietuvos kunigaikščio, veikimui nušviesti. Tai buvo padaryta A. I. Barbaševo, išleidusio savo veikalus 1885 ir 1891 metais[42]. Jei dabar mes ir galime daug ką peržiūrėti ar pataisyti, ką yra davęs Barbaševas Vytautui nušviesti, tai vis dėlto jo bendri šio didžiausio Lietuvių veikėjo istorinės reikšmės bruožai, gal kiek pagilinti ir pakeisti, priimtini ir mūsų laikais. Barbaševas pripažino, kad Vytautas, jausdamas savo, kaip Didžiojo Lietuvos kunigaikščio, reikšmę, davė „pradžią naujam laikotarpiui" Lietuvos istorijoje.[43] Nurodęs, kad Vytautas veikdamas sujungė viduje atskiras Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės dalis, bendrai aukštai keldamas Vytauto vidaus veikimą, Barbaševas pabrėžė ir tą žymią tarptautinę vietą, kurią Vytautas mokėjo užimti Lietuvai. „Gal būt", rašo Barbaševas, „kai kas nurodys, kad Lietuvos garbė ir galybė Vytauto laikais neturėjo ypatingos reikšmės istorijai, nes buvo nepastovios ir išnyko Vytautui mirus. Bet tas jų greitas nykimas visų pirma dar padidina, kaip mes jau sakėme aukščiau, Vytauto asmenybės reikšmę, o antra, tai visai neneigia istorinio Vytauto laikotarpio svarbumo. Vytautas, sukūręs, kad ir nepastovią galingą Lietuvą, vis dėlto tuo galingumu sutrukdė ilgesnį laiką glaudesnius Lietuvių-Rusų kunigaikštystės ir Lenkijos ryšius. Kad Lietuva būtų buvus silpnesnė, lenkai, žinoma, netruktų prijungti ją prie savo krašto"[44].

Reikia pripažinti, kad A. I. Barbašev'as savo veikaluose plastiškai ir pakankamai ryškiai charakterizavo Vytautą, kaip Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės valstybės veikėją. Nereikia, taip pat užmiršti, kad ne kas kitas, bet Barbašev'as buvo visų tautybių istorikų pirmasis, kuris Vytautui skirtais savo tyrinėjimais pradėjo monografinę šio didžiojo kunigaikščio veikimo ir istorijos literatūrą[45]. Tuo tarpu rusų istorikai pradėjo nagrinėti ir istorinę medžiagą, kurios tiek daug yra istorinei Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės praeičiai nušviesti. Nesitenkindami daugybe jau išleistos, vis dar pasirodant naujajai me-

---

42 Витовтъ и его политика до Грюнвальденской битвы (СПБ., 1885). Очерки литовско-русской исторiи XV в. Витовтъ. Послѣднiя двадцать лѣтъ княженiя (СПБ., 1891).

43 Витовтъ и его пол. до Гр. битвы, 8 pusl.

44 *Ibidem*, 12 pusl.

45 Jei nepaisysime A. K. Kirkoro straipsnio, spausdinto rinkiny, išėjusiam Vilniuje 1851 m.: „Черты изъ исторiи и жизни литовскаго народа" — „Великiй князь Витовтъ". 21—53 pusl.

džiagai, jie šoko nagrinėti archyvų medžiagą, ir šis darbas davė gausių vaisių. Ypač vertingas buvo valstybinis Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės archyvas, vadinamoji Lietuvos Metrika. Pradėta tyrinėti gausi medžiaga žymiai padėjo išaiškinti Lietuvos sukurtos valstybės tvarką, jos plėtojimąsi iki Vytauto ir po jo, o tai leidžia ryškiau, negu pirma, nušviesti ir šio didžiojo kunigaikščio valstybinio veikimo reikšmę. S. A. Beršadskio, M. K. Liubavskio, M. B. Dovnar-Zapolskio, I. A. Malinovskio ir kitų rusų istorikų tyrinėjimai mūsų laikais davė pakankamai aiškų vaizdą, kaip plėtojosi valstybinė Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės organizacija nuo pat jos atsiradimo pradžios iki Liublino unijos 1569 metais, o Vytauto laikotarpio tyrinėjimas jų dėka buvo naujai pagrįstas. Deja, reikia tačiau pripažinti, kad monografinė Vytautui skirta literatūra mažai pasianudojo iki mūsų laikų tų tyrinėjimų gautais rezultatais.

Jei dabar grįžtelsim į istorinę vokiečių bei prancūzų literatūrą, liečiančią Vytautą, tai turėsime pastebėti, kad vokiečių bei prancūzų autoriai jau XVIII amž. rašinėjo apie Vytautą savo istoriniuose veikaluose. Prūsų mokslininkas, rašęs lotyniškai, Gotfridas Lengnichas 1740 metais pasirodžiusiam veikale „Lenkų istorija nuo Lecho iki Augusto II mirties", sausai, beveik konspektiškai dėstydamas, Vytauto pastangas gauti karaliaus vainiką aiškiną tuo, kad jį paveikęs savo reikalų žiūrįs imperatorius Žygimantas, sukėlęs didžiajam Lietuvos kunigaikščiui garbės troškimą.[46] Prancūzas Solignac'as, išleidęs beveik tuo pačiu laiku, kaip ir minėtasis Lengnicho veikalas, „Bendrąją Lenkų istoriją", pajėgė žymiai giliau nušviesti Vytauto veikimą. Jis pastebėjo jo pastangas sudaryti nepriklausomą nuo Lenkijos Lie-

[46] „Speciosa allegabatur causa ut arma primum in Bohemos, postea in Turcos iungerentur; vera erat, ut Caesar Magnum Ducem a Rege, Lituaniam a Polonia divelleret, titulo Regio, Duci ostentato: gnarus duorum regnorum sub diversis Regibus societatem parum esse diuturnam. Captus splendore nominis Alexander Magnus Dux, neque Rex alienus videbatur, sed Poloni pactis confisi, fortiter resistebant. Conventu sine fructu finito. non mutavit consilium Caesar, et in Alexandro Regiae dignitatis cupiditas exarsit, Polonorum legationibus et Papae litteris, ut animum flectaret, frustra monitus. Jam finibus Poloniae cum insignibus Regiis, Caesaris Legati appropinquaverant, constitutusque dies, quo illa Vilnae publice reciperet, qui spectarent, confluentibus, cum inessis a Polonis itineribus legati infecta re redire cogerentur. Tandem incepto se desistere Alexander professus, qui morte sua a. 1430. Regem et Polonos hac cura plane liberavit. (*Gotfridi Legnich*, Historia Polona a Lecho ad Augusti II mortem. Lipsiae MDCCXX. P. 33—34).

tuvos valstybę ir jo lenkų tvarkos nemėgimą.[47] Tačiau sumanymą vainikuotis Lietuvos karalium ir jis aiškina vien tik imperatoriaus Žygimanto įtaka.[48]

Iš pačių naujųjų prancūzų istorikų veikalų mes panagrinėsime tik du, būtent: Salvandy ir Denis. Pirmasis iš šių autorių savo istoriniame Jono Sobieskio laikams paskirtame veikale bendrais bruožais pavaizdavo ir Lenkijos praėjusių laikų istoriją.[49] O antrasis turėjo paliesti Vytautą tyrinėdamas husitų laikus.[50] Salvandy bendrai visai nepripažįsta lenkų tradicinės pažiūros į Lenkų-Lietuvių uniją. Jis pripažįsta gilų tautinį Lietuvos ir Lenkijos antagonizmą, o tą keturisdešimt metų Vytauto valstybinio veikimo gadynę laiko Lietuvos kovos dėl savo nepriklausomybės laikotarpiu.[51] O Ernestas Denis, tyrinėdamas Vytauto veikimą ir rišdamas jį su slavų istorija, charakterizuoja jį, kaip vieną didžiausių politinių slavų istorijos veikėjų.[52] Aukštai kelia Vytautą ir vokiečių naujausių laikų istorikai. Paminėkime, kad ir Jokūbą Caro[53] ir p. Juozapą Pfitznerį, kurio monografinis veikalas, paskirtas Vytautui, kaip valstybiniam veikėjui, išėjo nesenai šiais metais.[54]

---

47 „Il étoit à craindre que Vitolde, Prince aussi inquiet que valeureux, ne se fît de nouveaux droits sur la Lithuanie, et que plus puissant, qu'il n'avoit jamais été, il ne méconnût sa dèpendance et ne faussât ses sermens". (p. 174). „Vitolde devenoit tous les jours plus sensible à ce qui s'étoit passé à la Diete de Hrodlo. Il ne pouvoit pardonner à Jagellon d'avoir ébloui des sujets par un systême d'indépendance, de leur avoir appris à ne lui point obéir et sous prétexte de les rendre aussi libres que les Polonois, de s'être menagé les moyens de les remettre quand il voudrait sous son empire" (p. 230).

48 P. 234. Histoire Gènérale de Pologne, par Mr le Chevalier *De Solignac*, Secrétaire du Cabinet et des Commandemens du Roi de Pologne, Duc de Lorraine et de Bar. Tome troisième. Amsterdam, MDCCLI.

49 Histoire du Roi Jean Sobieski et du royaume de Pologne par *N. A. de Salvandy* de l'Académie Française. I. Paris, 1863. Pirmasis šio veikalo leidinys išėjo 1827 metais.

50 Huss et la guerre des hussites par *Ernest Denis*, Paris, 1878.

51 „La Litvanie lutta longtems à main armée contre la réunion. Un autre prince du sang de Gédymin, le célébre Witold, la tint prés de quarante ans en révolte contre Jagellon. Ces inimitiés nationales, souvent adoptées par les rois eux-mêmes, suscitèrent plus d'un siècle d'orages. Cependant on ne peut douter, que l'accession du grand-duché, tout incomplète qu'elle fût longtemps n'ait grandement fortifié et n'ait soutenu longtemps le corps épuisé de la Pologne. La Pologne désormais eut plus de repos intériers. Elle présenta aux pèrils extérieurs un plus large front". (p. 93).

52 „Witold, un des plus grands politiques de l'histoire..." (p. 31[illegible]).

53 Geschichte der europäischen Staaten. Herausgegeben von *A. H. L. Heeren* und *F. A. Ukert*.

54 Knygos antraštė paminėta jau anksčiau.

Tuo mes ir baigsime trumpą, toli gražu nepilną apžvalgą, kaip buvo tyrinėjamas ir vaizduojamas Vytautas senosios ir naujosios istorinės literatūros. Mes visai sąmoningai praleidome ištisą eilę istorinių ir politinių veikalų autorių vardų. Jei norėtume visiškai ir pagrindinai apžvelgti visa, kas yra parašyta apie šį istorinį veikėją, turėtume parašyti platų tik tam reikalui paskirtą straipsnį, o gal net ir ištisą knygą. Mums terūpėjo išaiškinti, kaip susidarė įvairios pažiūros į šį žymiausį lietuvių veikėją, kurie buvo įvairūs jo vertinimo keliai. Tat kuria pažiūra atsirėmę mes patys mėginsime toliau mūsų straipsny nustatyti istorinę Vytauto reikšmę?

Galima nagrinėti ir vertinti istorinę Vytauto reikšmę ir kitų valstybių istorijai, kur jo veikimas buvo įsibrovęs, kur paliko savo pėdsakų ir padarė savo įtakos, t. y. Lenkijai, Rusijai, Prūsijai. Bet jų istorijai jis teturi išorinės įtakos, jis tėra epizodas, išorės faktorius, padaręs savo, kad ir žymios įtakos. Vytautas *priklauso* istorijai tos valstybės, kurios monarchas jis buvo. Toji valstybė — tai Didžioji Lietuvos kunigaikštystė, „Lietuvių ir Rusų kunigaikštystė", kaip vadino ją valstybės metraštis, „Lietuvių, Rusų ir Žemaičių" kunigaikštystė, kaip vadina pats Vytautas savo didžiojo kunigaikščio titule, o dabar naujosios istorijos mokslo literatūros[55] paprastai vadinama Lietuvių-Rusų valstybė. Vytauto veikimas — organinė, neatskiriama šios valstybės dalis, be jos tas veikimas būtų buvęs kitoks. Tat toliau pamėginsime nagrinėti istorinę Vytauto reikšmę, paėmę pagrindan tą pažiūrą, kuria visai griežtai ir tvirtai pasirėmė paskutiniais XIX am. dešimtmečiais ir XX amžiuj rusų istorijos mokslas, tyrinėdamas Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę.

II.

Kokios gi reikšmės turėjo Vytautas Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės istorijai?

1.

Didžiojo kunigaikščio Jagėlos raštas, duotas 1385 metų rugpiūčio mėn. 14 dieną, žadėjo Lenkijai amžinai prijungti visas

---

[55] Žiūr. pav., *Władysław Smoleński*, Dzieje Narodu Polskiego (Warszawa, 1898) 105 pusl. („państwa litewsko-ruskiego"), arba *J. Pfizner* op. cit. 13 pusl. („Der litauisch-russische Staat").

Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės žemes. Tą pažadėjimą tvirtino dar Jadvygos ir Jagėlos sutuoktuvės, kurios įgalino Jagėlą, kaip jos vyrą, priimti lenkų karaliaus vainiką. Tokiu būdu, Didžioji Lietuvos kunigaikštystė turėjo amžinai susieti su Lenkų karalyste, pasidaryti jos dalimi, pavirsti paprastomis lenkų žemėmis ir vaivadijomis. Istorinėje literatūroje jau žinoma, kaip Lenkų buva suprastas Lietuvos prijungimas po Jagėlos pasižadėjimo. Lygiai taip pat, kaip ir prijungimas Galicijos, Kazimiero Didžiojo užkariautos 1340 metais,[56] t. y., kaip atsiminė tos kartos lenkų valstybės vyrai, kurie rašė Jagėlos ir Jadvygos sutuoktuvių sąlygas. Formaliai Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės nebūta jau po 1385—1386 metų. Ji buvo jau Lenkija, organinė šios teritorijos dalis. Lietuva jau gavo Lenkų karaliaus vietininką. Greitu laiku ji turėjo gauti savo žemėse lenkų sričių valdytojus, paklusti lenkiškai valdymo tvarkai, atidaryti kelią lenkų bajorų kolonizacijai ir susieti su Lenkija. O Vytautas išgelbėjo Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę nuo šito liūdno likimo, kurį jam rengė Jagėla ir Lenkija. Su visu savo talentingumu, su visa savo geležine valia jis iškilo tarp Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės ir Lenkijos, užstojo ją, kaip tikrasis savo gimtojo krašto monarchas ir vadas.

Kas paragino Vytautą sukilti prieš Jagėlą ir Lenkiją? Ar tai buvo paprastas garbės troškimas ir Jagėlos, tėvo Kęstučio užmušėjo, neapykanta, ar Vytautas tai darė tėvynės meilės vedamas, sąmoningai jausdamas savo pareigas jai ir norėdamas išgelbėti ją nuo likimo, kuris jai buvo rengiamas? Lietuvių-rusų metraštis kaip tik sako, kad čia būta antrojo dalyko. Jis taip sako apie Vytauto nusiteikimą tuo laiku: „Smarkiai nusiminė Vytutas, nes niekad Lietuvos žemės nevaldė svetimas vietininkas“.[57] Ir istorikas neturi teisės neigti, kad Vytautas, eidamas Lietuvos ginti, vadovavosi tais aukštais motyvais, tačiau vis dėlto tuo pačiu laiku neturi užmiršti, kad be jų galėjo nulemti ir paties Kęstučio sūnaus reikalai.

Žinoma, Vytautas nebūtų galėjęs apginti Lietuvos nuo Lenkijos, jei nebūtų turėjęs stiprios paramos pačioj Didžiojoje Lietuvos kunigaikštystėje. Šita parama buvo tie lietuvių ir rusų

---

[56] *Stanisław Smolka*, Witold pod Grunwaldem, str. 43.

[57] „и стала Витовту смутно велми и жалость великая, ижъ передъ тымъ въ Литовской земли чужого державцы не бывало“. (ПСРЛ. XVII, 164 pusl.).

žemių gyventojų ir Lenkijos santykiai, kurių negalėjo pakeisti jokios Jagėlos sutartys. Rusai stačiatikiai iš pat krikščionybės pradžios Rusijoje jautė neapykantą latinizmui, kaip vakarų Europos bažnyčiai. Rusija paėmė rytų apeigų krikščionybę iš Bizanto tuo laiku, kai tarp krikščioniškųjų Vakarų ir Rytų buvo jau prasidėjęs nesutikimas, pasibaigęs galutinu atsiskyrimu 1054 metais, Ir Lenkų tautos vakarų krikščionybė rusų buvo vaizdžiai vadinama „lenkų tikėjimu“, kuris buvo statomas prieš „rusų tikėjimą“.[57] O lietuvių amžina lenkų neapykanta, nuolatinių karų maitinama, negalėjo, žinoma, išnykti dėl akto, Jagėlos ir Lenkijos 1385 metais padaryto. Dievobaimingas padavimas, surištas su Jagėlos noru priimti katalikų tikėjimą, pasakoja apie stebuklą, įvykusį lietuvių - lenkų mūšio metu lietuviams pagrobus katalikų relikvijas.[58] Šitą bendrą tautos nusiteikimą, Lenkijai nepalankų, stiprino dar gana skaitlingų Lietuvos valstybės sričių kunigaikščių baimė dėl savo likimo. Vytautas turėjo pagrindą sukilti prieš Jagėlą ir Lenkiją, tačiau be jo paties tas sukilimas nebūtų turėjęs tų rezultatų, kurie iš tikrųjų buvo.

Jagėla neturėjo jokių kitų priemonių apsaugoti bent šešėliui savo teisių Lietuvoje, kaip tik mėginti susitarti su Vytautu. Jis buvo *verčiamas* tai daryti, nes kitaip rizikavo netekti ir Lenkų karaliaus sosto, kuris buvo kaip tik pirktas už Didžiojo Lietuvos kunigaikščio teises, kurias jis perdavė Lenkijai. Susitarimo pradininkas buvo, be jokio abejojimo, ne Vytautas, bet Jagėla. Lenkų kronikos rašo, kad Jagėlos pavedamas su Vytautu derėjosi visų pirma Plocko vyskupystės nominatas, vienas iš Mažovijos kunigaikščių, Henrikas, o kai derybos pasisekė, Lenkų karaliaus paskirtas Vilniaus seniūnas Jasiek Olesnickis perdavė Vytautui, karaliaus įsakomas, Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės sostinę.[59]

Lietuvių rusų metraštis tiesiog rašo apie Jagėlos nusiųstą pakvietimą Vytautui: „Paimk sau didžiąją Vilniaus kunigaikš-

---

57a Ляцкая вѣра“, „русская вѣра“.

58 Žiūr. Лѣтопись Быховца ПСРЛ., XVII 506—508 p.

59 Žiūr., pav., Wapowski'o kronikąDzieje Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego od roku 1380 do 1535. Przez Bernarda z Rachtamovic *Wapowskiego*, ze świeżo odkrytego spółczesnego rękopismu, z języka łacinskiego na ojczysty przetłómaczył, przypisami objaśnił, poczet rzeczy i osób dodał *Mikołaj Malinowski.* Tom pierwszy. Wilno, 1847, 105 pusl.

tystę ir valdyk savo Dėdės, didžiojo kunigaikščio Algirdo, ir savo tėvo, didžiojo kunigaikščio Kęstučio, sostinę".[60]

1392 metais susitaikė Jagėla su Vytautu. Jiedu abu susitiko Ostrove. Kartu su Jagėla buvo ir Jadvyga. Ji negalėjo nedalyvauti sprendžiant Lietuvos klausimą, nes Didžioji Lietuvos kunigaikštystė buvo jos iš Jagėlos pirkta Lenkijai jų dviejų sutuoktuvių kaina. Ką gi rašo dokumentas, Vytauto duotas Jagėlai ir Jadvygai po susitarimo? Čia mes skaitome, kad „Aleksandras, arba Vytautas, iš Dievo malonės Didysis Lietuvos kunigaikštis, Trakų, Lucko ir kitų valdovas", ir Lenkų karalius Vladislavas, t. y. Jagėla, susitaikė ir paliovė kariavę, o šis paskutinis grąžino Vytautui ir pripažino jam visas jo paveldėtas žemes ir labai daug kitų žemių. Atsidėkodamas Vytautas turės dirbti jo naudai neapsiribodamas. Pildydamas Jagėlos norą. Vytautas su visomis savo žemėmis ir gyventojais niekuomet neatsitrauks nuo Lenkų karalienės Jadvygos ir Lenkų karalystės ir prižada visuomet jais rūpintis ir visomis savo jėgomis ginti juos nuo visų jų priešų. Pirmykštė Vytauto ir Vladislovo Jagėlos netaika turi pavirsti visiška meile.[61]

---

60 П. С. Р. Л., XVII, 325 pusl.

61 „Alexander alias Witowdus Dei gracia magnus dux Litwanie, dominus Trocensis, Lucensis etc. Ad perpetuam rei memoriam significamus etc. Quod dum antiqui serpentis suasione venefica pridem inter serenissimum principem dominum Wladislaum Polonie regem, illustrem fratrem et dominum nostrum graciosissimum, ab una, et inter nos parte ab altera, odiose litis et damnabilium controversiarium materia fuerit suscitata per multaque temporum curricula duraverit, idem dominus W(ladislaus) rex, cogitans ea que pacis sunt et non affliccionis, ut flammis odiorum undique extinctis, populus domini utriusque vigilancie creditur in pacis thabernaculis habitans, auctorem pacis posset operosius venerari, omnes offensam et indignacionem, quam pretextu licium et controversiarum predictarum contraxisse videbamur, nobis et nostris omnibus, protunc nobis adherentibus de innate sibi benignitatis clemencia pepercit penitus et indulsit, promitens se predictarum controversiarum, licium, debere in perpetuum oblivisci, totalem quoque nostram hereditatem et patrimonium, quos racione licium et controversiarum predictarum nobis abstulerat, reddidit ac restituit et de sue maiestetis opulenta plenitudine plurimas tenutas, bona, possessiones, nobis de novo contulit et liberaliter assignavit. Pro quibus omnibus prefato domino Wladislao regi ad inmensas graciarum assurgimus acciones. Nos autem volentes se domini Wladislai regis voluntatibus conformare, serenissime principi domine Heduigi regine Polonie, conthorali predicti domini Wladislai regis nec non regno ac regni corone Polonie, cum omnibus et singulis possessionibus, promittimus bona nostra fide et honore, sine dolo quolibet seu fraude, quod ipsam reginam predictam ac regnum et regni coronam Polonie, cum omnibus et singulis tenutis, possesionibus, hereditatibus, bonis et patrimonio totali ac incolis eorundem nunquam volumus deserere, nec umquam aliam dominam querere preter ipsam, immo ad eius exaltacionem, utilitatem,

Prieš mūsų akis—vieno monarcho pasižadėjimas kitam, arba tiksliau pasakius, kitiems dviem, susituokusiems Lenkų karaliui ir karalienei. Vytautas šitame dokumente yra jau Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės monarchas. Jis dėkoja Jagėlai ne už teisę vadintis didžiuoju kunigaikščiu — jis juo yra iš „Dievo malonės". Jis dėkoja tik už jo pripažintas jam jo paveldimas žemes, kurias Jagėla norėjo pasisavinti, ir už tas kitas, kurios pirma neįėjo į Vytauto paveldimas žemes. Vytautas vadina Jagėlą vien Lenkų karalium, neminėdamas, kad jis vis dėlto lieka aukščiausiu Didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu (supremus dux Lithuaniae), kaip vadinos save pats Jagėla.[62] Visiškai neduodama pajusti, kad Vytautas, būdamas Didysis Lietuvos kunigaikštis, vis dėlto priklauso Jagėlos, yra pasakytumėm, jo tarnybos (vasalas) kunigaikštis, kas paprastai buvo žymima tokių Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės kunigaikščių aktuose, bent vėlesniais laikais.[63] Tokiu būdu čia yra ne Jagėlos Vytautui dovana valdyti Lietuvą, bet Jagėlos, kaip Lenkijos monarcho, ir Vytauto, kaip Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės monarcho, sutartis.

Sunku tikėti lenkų kronikininkams, kai jie pasakoja, kad Vytautas sutiko Jagėlą ir Jadvygą netoli Ostrovo, stovėdamas prieš juos kaip atgailaująs nusikaltėlis, puolęs vėliau ant kelių ir maldavęs dovanojamas.[64] Jo dokumentas, Jagėlai ir Jadvygai duotas, parašytas visiškai ne tais tonais, kurie leistų tikėti šitokiam jų susitikimo aprašymui. Lietuvių - rusų metraštis visiškai nieko nesako apie tokį Vytauto nusižeminimą. Bet jis ap-

---

honorem et gloriam consulere ac ipsam et cum ipso ab omnibus et singulis inimicis et adversariis tueri, defendere, premunire pro viribus nostris, ac contra ipsarum emulos stare, pugnare, dum et quotiens se locus abtulerit perpetuis temporibus affuturis. Omnibus insuper, prefato domino Wladislao regi tempore licium et controversiarum predictarum adherentibus, omnem iram et offensam indulgemus, rancorem quem contra ipsos gestavimus in amorem omnimodo transformantes. Harum quibus sigillum nostrum appensum est testimonio litterarum. Actum et datum in Ostrow ipso die sancti Dominici. Anno MCCC nonagesimo secundo etc." (*Cod. ep. Vit.* 959–960 p.).

62 „Vladislaus, Dei gratia Poloniae rex, Litvaniaeque princeps supremus et haeres Russiae etc." „Vladislaus, Dei gratia dominus et tutor regni Poloniae, supremus dux Litvanorum ac dominus Russiae naturalis". (Jus Polonicum, codicibus veteribus, manuscriptis et editionibus quibusque collatis edidit *Joannes Vincentius Bandtkie*. Varsaviae, MDCCCXXXI P. 189).

63 „Божiю милостiю и здоровьемъ господара нашего" — stovėjo jų titule. (Žiūr. „Виленскiй Археографич. Сб., II, № 9. Sulyg А. Ю. и З. Р., I, №№ 52, 58, 75, 199, 205).

64 *Wapowski*, I, 105 pusl.

rašo kitas svarbias šios bylos smulkmenas. Kai Jagėla, pasakoja jis, pasiūlė Vytautui susitaikinti, „Didysis kunigaikštis Vytautas, išgirdęs tai, sukvietė pasitarti savo kunigaikščius ir Lietuvos ponus, kunigaikštį Jurgį, Narimanto sūnų, Bielskį ir kunigaikštį Joną, Algimanto sūnų, ir su jais nutarė eiti ir valdyti iš Vilniaus didžiąją Lietuvos kunigaikštystę; ir džiaugėsi visa Lietuvių ir Rusų žemė.“[65] Vytautas tokiu būdu sutiko su Jagėla tik pasitaręs su Lietuvos kunigaikščiais, jam pritariančiais, o jie rėmėsi visa „Lietuvių ir rusų žeme“, kuri džiaugėsi, kad Vytautas patvirtintas Didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu.

Didžioji Lietuvos kunigaikštystė vėl turėjo savo monarchą, Vytautą, t. y. buvo vėl atstatytas tas principas, dėl kurio jai galima buvo pripažinti valstybinės reikšmės. Nuo Ostrovo sutarties Vytautas buvo pripažintas Lietuvių-Rusų valstybės suverenu, nors ir priklausomu Lenkijos, kaip šį dalyką aprašo XVIII amž. rašytojas.[69] Tačiau šiaip ar taip valstybės viduje jis tvarkė visiškai nepriklausomas. Bet jis ne tik pats savo valia neklausdamas ir nieko nepranešdamas Lenkų karaliui valdo savo valstybę, jis yra taip pat savarankiškas ir užsienio jos reikalus tvarkydams. Jis daro sutartis su gretimomis valstybėmis, kariauja su jomis, užima Didžiajai Lietuvos kunigaikštystei naujų teritorijų, ir visa tai jis daro ne tik be Lenkų karaliaus leidimo, bet jam nieko net nepranešdamas. Vytautas — Lietuvos monarchas, Didžioji Lietuvos kunigaikštystė — jo valstybė.

Jagėla, žinodamas tikrą dalykų padėtį, nesikišo į Vytauto valdymą ir nereikalavo, kad Vytautas rodytų savo priklausomybę Lenkijai; o lenkų kronikininkas visai teisingai apibudina Jagėlos ir Vytauto santykius, sakydamas, kad Vytautas sutinka Jagėlą Lietuvoje kaip savo pusbrolį, bet ne siuzerėną.[67] Tačiau Jadvyga ir lenkų veikėjai nenorėjo su tais dalykais sutikti. Jadvyga, jų paskatinta, 1398 metais pareikalavo, kad Vytautas mokėtų Lenkijai duoklę, reikšdamas jai savo paklusnumą. Ir šis

---

65 П.С.Р.Л. XVII. 325 pusl.

66 Jogaila „établit Vitolde Souverain de la Lithuanie et de la Russie, à condition qu'il ne tiendroit ces Etats que comme des Fiefs de la Pologne, à qui il en prêterait hommage, qu'il l'aideroit déformais dans toutes ses guerres, et qu'en un mot, il ne negligeroit envers elle aucun des devoirs de vassal“. *De Solignac*, III p. 174.

67 Wapowski's, papasakojęs apie puikų Vytauto Jagėlai iškeltą priėmimą 1415 metais Trakuose ir apie turtingas jam dovanas, pridūrė: „taka była wówczas szczodrobliwość Aleksandra Witolda dla brata swojego Władysława“. (*Wapowski*, I. 377 pusl.).

reikalavimas aiškiai parodė tikriausius Lietuvos ir Lenkijos santykius. Vytautas, sužinojęs šį reikalavimą, surinko lietuvių ir rusų bajorus, kuriem viską pranešė. O jie atsakė, esą laisvi žmonės ir nei jie, nei jų protėviai niekuomet nemokėję lenkams duoklės ir dabar nieko lenkams mokėti nenorį. Tais pačiais metais spalių 12 dieną įvyko Vytauto ir didžiojo Magistro suvažiavimas Salyne. Ir Vytautas ir Prūsų magistras pasirodė puikių palydovų lydimi. Su magistru atvažiavo Livonijos magistras, Varmės bei Sambų vyskupai ir daugybė tauriausių ordino riterių. Vytautą lydėjo jo žmona Ona, daug valstybės kunigaikščių ir Lietuvos bajorų. Šito suvažiavimo buvo patvirtinta laikinė Vytauto ir Ordino sąjungos sutartis, kuria Vytautas atidavė Ordinui Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės žemių dalį, o Ordinas už tai turėjo pažadėti pagelbos Vytauto sumanytam, patogiam momentui pasitaikius, karui su Lenkija, visiškai savo valstybės nepriklausomybei patikrinti. Sutarty buvo paminėta, kad Vytautas neturi klausti Jagėlos sutikimo, vad. Ordinas, taip pat, kaip ir pats Vytautas, Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę laikė nepriklausomą Lenkijos, ir jo nuomone, net tokie svarbūs aktai, kaip teritorijos dalies dovanojimas, yra Vytauto kompetencijos dalykas, kitaip tariant, laikė jį visišku pilnateisiu valstybės monarchu.[68] Ordino kronikininkas[69] smulkiai pasakoja apie šį suvažiavimą ir prideda dar įdomią smulkmeną. Kada Magistras Vytautui pagerbti iškėlė puikią puotą, Vytauto palydovai, lietuviai ir rusai, paskelbė jį savo valstybės karalium.[70]

Taip tat žiūrėjo Vytautas ir aukštesni Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės sluoksniai į lenkų pastangas valdyti Lietuvą ir į Jagėlos pažadėjimą atiduoti ją Lenkijai. Nei Jagėlos valdžios, nei bet kokių Lenkijos teisių į Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę jie nepripažino ir ją laikė savo valstybe, laisva nuo svetimų valdžios ir su visomis teisėmis. Bet šią valstybinę reikšmę reikėjo pirma patvirtinti faktiškai ir realiai; o paskui visą rūmą apvainikuoti karaliaus vainiku. Vadinas visų pirma reikėjo pasirūpinti sujungti visas lietuvių-rusų tautų dalis, nepriklausančias

---

68 Žiūr. ką pasakoja (nurodydamas šaltinius) *A. I. Barbaševas* veikale Витовтъ и его политика до Г-р. битвы, 85-87 pusl.

69 *Johann von Posilge.*

70 Scriptores rerum prussicarum oder die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit. Herausgegeben von Dr. *Theodor Hirsch*, Dr. *Max Töppen* und Dr. *Ernst Strehlke*. Dritter Band. Leipzig, 1866. P. 219 ir t.

dar Lietuvių Rusų valstybei, patobulinti jos vidaus organizaciją ir apdrausti jos sienas nuo išorės priešo. Vytauto kelias buvo sunkus. Tat nėr ko stebėtis, kad jį bekeliaudamas Vytautas ne kartą buvo priverstas pasitraukti ir atsitolinti nuo tikslo, t. y. galutinai panaikinti reikšmę ir galią to akto, kuriuo Jagėla pardavė Lietuvą Lenkijai, ir atstatyti niekieno negincijamą seną Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės valstybinę nepriklausomybę.

2.

Kai Vytautas paėmė valdyti Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę, kaip jos monarchas, jo valstybė dar neapėmė visų lietuviškų giminių. Dalis jų buvo Livonijos ir teutonų Ordinų užkariauta, dalis asimiliavos su rusų slaviais. Tačiau Žemaičiai, užėmę dešiniuosius Nemuno intakus, buvo kaip tik kryžkelėj: palikti laisviems, arba pakliūti vokiečiams. Žemaičiai stipriausio riterių jėgų veržimosi laikais, kai kūrėsi XIII amž. vidury vokiečių ordino valstybė, karžygiškai gindamiesi sustabdė greitą jo žygį ir privertė riterius pergyventi labai sunkius ir pavojingus laikus XIII amžiaus penktajam dešimtmečiui pasibaigus.[71] Patys niekuomet nesidavę vokiečių valdomi žemaičiai vis dėlto dažnai buvo lietuvių kunigaikščių atiduodami Ordinui, kuris už tai siūlė taiką ir net žadėjo būti sąjungininku.[72] Ordinui žemaičiai buvo būtinai reikalingi, nes jie skyrė Teutonų ir Livonijos ordinų valdomus plotus, o tuodu ordinu nuo 1237 metais buvo vienos aukščiausios vyresnybės tvarkomi. Nelaiminga šalis buvo nuolat Ordino puolama. Stropiai saugodami savo tėvų tikėjimą, jie saugojo ir savo seną būtį, pasilikę tokiu būdu konservatyviausia visų Lietuvos žemių. Daugybė girių padėjo žemaičiams išlaikyti seną patrijarchališką būtį ir atkakliai ginti nuo jų priešų. Gvagnini dar XVI amž. charakterizuodamas žemaičius, kaip stiprius, drąsius ir visuomet pasiruošiusius kariaut, vaizduoja ir jų patrijarchališką būtį ir dar neaukštai pakilusią kultūrą. O

---

[71] Palyg. *Albert Ludwig Ewald*, Die Eroberung Preussens durch die Deutschen, Halle, 1884, Drittes Buch, 129—138 pusl.

[72] Jau pirmasis lietuvių kunigaikštis Mindaugis, priimdamas 1250 m. krikščionystę, atidavė Žemaičius Ordinui. Dėlto žemaičiai sukilo ir kuone visiškai išnaikino Ordiną, o Žemaičių ir riterių kovų metu Mindaugis ir pats atsisakė nuo krikščionybės ir ėjo prieš Ordiną. Jei Mindaugis tai darė sąmoningai norėdamas pražudyti Ordiną, tai reikia dėl šio žingsnio jį pripažinti didelio talento politiku.

Mikaila Lietuvis, rašęs to paties XVI amž. vidury, sakė, kad jo laikais žemaičiai gyveno palapinėse, prie savo židinių.[73] Ir sunku būtų reikalauti, kad žemaičių kultūra greitai kiltų tose jų gyvenimo aplinkybėse, kurios reikalavo iš vienos pusės įtempti visas jėgas kovai su vokiečiais, iš kitos — ši sunki kova būtinai turėjo įskiepyti žemaičių kartoms meilę savo senajai būčiai, kurią jie taip ilgai gynė visomis savo jėgomis nuo savo priešų.

Žemaičius kai kuriam laikui turėjo atiduoti Ordinui ir Vytautas. Ketindamas 1398 metais visiškai nutraukti santykius su Jagėla ir Lenkija, jis pats dėl savo pagrindinio tikslo, t. y. padaryti Didžiąją Lietuvos kunigikštystę nepriklausomą valstybę, turėjo paaukoti žemaičius, kad padarytų su Ordinu sąjungą, kuri jam būtinai buvo reikalinga tiek rengiamajam žygiui į Auksinę Ordą, tiek galimam karui su Lenkija, kuri būtinai norės ginti savo iš Jagėlos gautas teises į Lietuvą. 1398 metų Salyno sutartis Žemaičius atidavė Ordinui amžinai valdyti. 1404 metais tai buvo vėl patvirtinta. Bet tai visiškai nereiškė, kad Vytautas tikrai ir amžinai atsisakė nuo šios žemės, kuri jam buvo brangi ne vien tik kaip lietuvių žemė, bet ir kaip jo tėvo Kęstučio žemė, ypatingai jo mylima. Vytautas kėlė žemaičiams viltį, sugrįžti į savo valstybę, didino per savo agentus jų neapykantą riteriams, pagaliau net pats stodavo prieš Ordiną, kai tas dar valdė žemaičius. Išplėšė juos Vytautas iš riterių rankų laimėdamas ties Griunvaldu 1410 metais ir darydamas 1411 metais Torunio taiką. Nors pagal šitą sutartį žemaičiai sugrįžo tik iki gyvos Vytauto galvos į jo valstybę, tačiau jie niekuomet neatsiskyrė, buvo organinė Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės dalis ir išgyveno su ja visus istorinius įvykius.

Lietuviškasis branduolys, apie kurį spietėsi Didžioji Lietuvos kunigaikštystė, sudarė tačiau vien tik dešimtąją jos valstybės teritorijos dalį net didžiausio jos pakilimo laikotarpiu. O devynios dešimtosios buvo rusų žemės. Tai buvo vadinamoji, Juodoji Rusė, užėmus dešiniuosius Nemuno intakus, su Naugardo, Gardino, Slanimo ir Volkovisko miestais, Polocko, Vitebsko, Minsko, Turovo žemes, Pinsko Pagirys, Brastos, Palenkės, Kievo, Černigovo-Sieversko, Volynės, Podolės ir Smolensko

[73] Citatas iš Gvagnini ir M. Lietuvio žiūr. I. I. Lappo, Великое Княжество Литовское во второй половинѣ XVI столѣтія, Литовско-Русскій повѣтъ и его сеймикъ. Юрьевъ, 1911, 89—90 pusl.

žemės. Gediminas dar buvo pradėjęs pavergti Smolensko žemes, Vytautas tą darbą pabaigė. Tokiu būdu Smolenskas pasidarė svarbiausiu Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės šiaurės rytų sienų atramos punktu ir karo centru, kuris visų pirma, dar Vytautui valdant, stengėsi plėsti jos sienas gretimose rusų šalyse, o vėliau ginti Lietuvių Rusų valstybę nuo augančios ir stiprėjančios Maskvos. Be to Vytautas grąžino į Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę Palenkės dalį su Bielsko miestu, kurį Jagėla buvo atidavęs Mazovijos Kunigaikščiui Janušui. Tokiu būdu Vytautas spietė ne tik lietuviškąsias, bet ir rusiškas savo valstybės žemes.

Tačiau rusų žemių spietimas apie Lietuvą Vytauto laikais rodės turėjo pasidaryti dar smarkesnis. Lietuvių-Rusų metraštis sako Vytautą, beruošiantį 1399 metais žygį į Auksinę Ordą, ištarus šiuos žodžius: „Eisime naikinti totorių žemės, nugalėsime carą Timirtiklują, pasodinsime į jo sostą carą Taktomyšą, o Taktomyšas mane pasodins į visos Rusų žemės sostą.“[74] Ši žinia buvo vėliau atkartota daugelio lietuvių-rusų metraščių nuorašų.[75] Ją paėmė ir metraštis tos Rusijos dalies, kuri neįėjo į Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę.[76] Tokiu būdu, mes matome Vytauto planą suspiesti į vieną valstybę visas Rusų žemes, prijungti prie Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės tas Rusų kunigaikštystes ir žemes, kurios buvo Vytauto valstybės šiaurėje ir rytuose. Šis Vytauto planas istorijos literatūros buvo labai plačiai aiškinamas. „Dar Caro, pasiremdamas Nikono, Voskresensko ir Naugardo metraščiais[77], norėjo net pripažinti teisingus tuos did. maistro Konrado von Jungingen'o Europos valdovams duotus įspėjimus, kad Vytautas, totorių padedamas, nori padaryti Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę didžiulę valstybę, prijungdamas prie jos Maskvą, Pleskuvą (Pskovą), Livoniją, Prūsiją ir

---

[74] „подемо пустошечи землю Татарскую и забіимо цара Тимиръ-тиклуя, и осадимь царя Токтомыша на царство его, а Тактамышъ мене посадить на всей земли Русской“. (ПСРЛ., XVII, 330 pusl.)

[75] Gr. Raczynskio, Supraslio, Uvarovo, gr. Krasinskio, Archeologijos Draugijos, Evrejinovo, Olševskio, Bichovco redakcijos — (П.С.Р.Л., XVII, 330, 47, 97, 173, 280, 281. 391, 456, 517 pusl.)

[76] Tekstą kartojame pagal Voskresensko metraštį: Похвалився. глаголаше бо Витофтъ: „пойдемъ и побѣдимъ царя Темирь Кутлуя, веземъ царство его, посадимъ на немъ царя Тахтамыша, а самъ сяду на Москвѣ на великомъ княженіи, на всей Руской земли“. (ПСРЛ. VIII, 72 pusl.)

[77] Lietuvių-rusų metraštis buvo jam nežinomas.

Lenkiją.[78] St. Smolka dar išplėtė tą Caro mintį ir sakė esą galima manyti, kad Vytautas net ir Čekiją buvo sumanęs įtraukti į savo kuriamą didžiulę valstybę. Tą mintį jis atkartojo net 1882 metais,[79] nežiūrėdamas M. Bobrzynskio jam padarytų pastabų.[80] Žinoma, sunku įrodyti, kad Vytautas turėjo tokius plačius sumanymus. Kaip politikas, jis visuomet žiūrėjo vien tik realių savo valstybės reikalų, visuomet apskaičiuodavo, ar galės juos įvykdyti paskirtu laiku su turimomis priemonėmis. Veikiausia, Vytautui buvo svetimos tos idėjos, kuriomis vėliau gyveno Steponas Batorius ir Žygimantas III, svajodami pavergti visą Maskvos valstybę, kad padėtų Vakarų Europos Katalikų vienybės reikalams ir apgintų Europą nuo turkų. Sunku būtų ieškoti kokių nors kitų Vytauto veikimo tikslų ir uždavinių be to, kuris raudona gija driekiasi per visą jo Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės valdymo laiką, — nuolat didinti jos jėgas, padaryti tą valstybę galingą. Čia Vytautas neturėjo to svajingumo, kurio rodė Batorys ar Vaza, turėdami panašių planų. Sunku kalbėti apie tai, kokių dar uždavinių savo valstybei plėsti būtų turėjęs Vytautas, sujungęs savo valdžioje visas Rusų žemes. Bet jas suimti jis siekė, rodos, atkakliai ir sąmoningai. Tai rodo tiek istorinių aplinkybių tyrinėjimas tų Rusų žemių ir kunigaikštysčių, kurios neįėjo į Vytauto valstybę, tiek atskiri jo veikimo faktai.

---

78 „und wenn der Inhalt des zwischen Tochtamisch und Witold zu Stande gekommenen Vortrages von den darüber berichtenden russischen Schrifstellern richtig angegeben ist, so erhellt daraus, dass der Hochmeister Conrad von Jungingen in vollem Rechte war, wenn er seine Gesandten an die europäischen Höfe immer wieder mit der Klage auftreten liess, das Witold mit Hülfe der Tataren christliche Reiche zu erobern trachte; denn dafür, dass er dem Tochtamisch den Kipczak wieder erlangen helfe, sollte der Tatar dem Litthauer die Erwerbung von Moskau, Pskow, Livland, Preussen und Polen verbürgen". (*Jacob—Caro*, Geschichte Polens, dritter Theil, 199—200 pusl.).

79 „Nie dość to powiedzieć, że Witołd nie chciał oddać Litwy w służbę Polski. Jego ideałem było tak pokierować nawą państw zjednoczonych, żeby z nich utworzyć olbrzymią, polsko-litewską, a jeśli właściwy wyraz podłożymy, polsko-ruską, słowiańską monarchią. Trudno wybadać tajniki jego planów, ale to w każdym razie rzecz pewna, że w tem państwie wymarzoném nie byłby mógł pozostać ogniskiem Kraków, lecz położeniem geograficznem i łącznością interesów z wschodniemi państwa dzierżawami mogło niem być tylko Wilno". (*Stanisław Smolka*, Unija z czechami. Szkice historyczne, Serya pierwsza, Warszawa, 1882, 184 pusl.).

80 „Przypuszczenie Smolki, jakoby Witołd marzył o państwie słowiańskiem, obejmującem Litwę z Rusią, Polskę i Czechy, wydaje mi się zbyt śmiałem i nieprawdopodobnem". (*Michał Bobrzynski*, Dzieje Polski, wydanie drugie, Warszawa, 1880 t. I, 252 pusl. nota 1).

Vytautas, jau prieš įgydamas Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės monarcho galią, užmezgė ryšius su ta kunigaikštyste, kuri buvo tuo laiku stipriausia šiaurės rytų Rusijoje, t. y. su Maskvos kunigaikštyste. Kai Vytautas dar buvo riteriu Marijenburge, jų padedamas kariavo su Jagėla dėl Lietuvos, Maskvos kunigaikštis Vosylius, Demėtro sūnus, piršosi Vytauto dukteriai Sofijai, ir gavęs tėvo sutikimą susituokė su ja.[81] Šita giminystė pasirėmusi sąjunga buvo nekartą uošvio ir žento ardoma, nes Maskvos pastangos spiesti taip pat, kaip Lietuva, apie save visų Rusų žemes, darė karą tarp jų būtiną ir neišvengiamą. Tačiau XV amž. dvidešimtaisiais metais Maskvos prijungimas prie Lietuvių-Rusų valstybės atrodė visiškai galimas, ir net netolimas. 1423 metais Vosylius paskyrė Vytautą savo mažamečio sūnaus Vosyliaus globėju, jei tėvas mirtų. 1425 m. Vosylius mirė, o jo mažasis sūnus Vosylius II ėmė valdyti savo senelio Vytauto ir savo motinos Sofijos globojamas. Iš čia, rodos, tebuvo žingsnis, ir didysis Lietuvos kunigaikštis galėjo būti pripažintas ne vien globėju, bet ir aukščiausiu Maskvoje. Maskvos kunigaikštis, užaugęs ir pradėjęs savarankiškai valdyti, galėjo turėti su Lietuvos kunigaikščiu tuos pačius ryšius, kuriuos jau turėjo būdamas nepilnametis; o jo kunigaikščio valdžia Maskvoje būtų galėjusi palikti be jokių atmainų — tai buvo lengviausias ir seniai išmėgintas būdas Rusų kunigaikštystėms prie Lietuvos prijungti. Bažnytinė Vytauto politika XV amž. 20 metais kaip tik rodo tai, kad Vytautas nemanė savo kunigaikštystės statyti prieš Maskvos kunigaikštystę, nemanė kliudyti palaikyti santykius rusiškajai jo valstybės gyventojų daliai su rusų tauta, gyvenančia kitose Rusų žemėse. 1419 metais jam pasisekė įkurti atskirą stačiatikių metropoliją savo valstybėje,

---

81 Lietuvių Rusų metraštis taip pasakoja apie šias piršlybas ir sutuoktuves: „Того жъ лѣта до князя великого Витовта послы прышли отъ великого князя Московского Василя Дъмитровича, и князь великій Витовтъ далъ кнежну свою Зофѣю за князя Василя Дъмитровича и отпустить ее з Марьина городка, а съ нею послалъ князя Ивана Олкгимонтовича со Кгданска и пошли съ кнежною моремъ у кораблехъ и прыехали къ Пъскову, и Пъсковичи имъ великую честь дали и провадили ихъ до Великого Новогорода, такежъ и Новогородъцы великую честь имъ давали олижъ до Москвы, а князь Василей послалъ противъ ихъ братю свою князя Андрѣя Володимеровича и иныхъ князей и бояръ. И стрѣтили кнежну Зофѣю з великою честю. Тогды былъ з ними свещенъный митрополитъ Кипрыянъ з многими владыками и архымандрыты, игумены и со всими свещенъники и стрѣтили ее честно со кресты передъ Москвою. И былъ соборъ великій и венчанье, и было чсти и веселя досыть, ижъ не можеть выписати". (ПСРЛ., XVII, 324—325 pusl.).

tačiau mirus 1419 m. Lietuvių-Rusų metropolitui Grigoriui Camblakui, Vytautas susitaiko su metropolitu Fotijum, kuris gyveno Maskvoje ir buvo tenai, kaip paprastai, valstybės patarėjas ir vienas iš Maskvos politikos vadų.

Tuo pačiu laiku Vytautas sugebėjo daryti įtakos ir kitoms Rusų kunigaikštystėms ir žemėms. Naugardo ir Pleskavos žygiai, sutartys su jais, ir mokamos Vytautui kontribucijos įrodė Vytauto galybę; dėlto abiejose miestų respublikose susidarė lietuviškos partijos, kurios norėjo užmegzti ryšius su Didžiąją Lietuvos kunigaikštyste ir ieškojo tenai paramos prieš stiprėjančią Maskvą. Patogiomis aplinkybėmis tie ryšiai galėjo įtraukti Naugardą ir Pleskavą į Lietuvių-Rusų valstybę. Rezaniaus, Pronsko, Perejaslavlio, Novosilsko, Odojevo ir Vorotinsko kunigaikščiai žadėjo Vytautui būti ištikimi ir paklusnūs. Tverės kunigaikštis, svarbiausias Maskvos priešas šiaurės rytų Rusijoje, padarė sutartį su Vytautu, kaip su „didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu ir daugelio Rusų žemių valdytoju". Sutarty jis taip rašė: „mes laikysime su juo vienybę, būsim visuomet su juo, padėsime visur; o mano ponas senelis" (t. y. Vytautas)„ mane, savo anūką, turės ginti nuo visų ir teikti pagelbos."[82] Kuo skiriasi šita sutartis nuo kitų didžiųjų Lietuvos kunigaikščių sutarčių su rusų kunigaikščiais, kurie su savo kunigaikštystėmis sutikdavo būti Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės dalimi? Jau seniai buvo mėginama plėsti Lietuvių - Rusų kunigaikštystės teritoriją tokiu būdu, kad rusų kunigaikščiai savo noru sutikdavo paklusti didžiajam Lietuvos kunigaikščiui ir pripažinti Lietuvos monarchą aukščiausiu, tačiau palikdami sau teises valdyti savo kunigaikštystes; šitie atskiri sričių kunigaikščiai turėjo pareigos tarnauti lietuvių aukščiausiam valdovui, o šisai turėjo ginti jam „tarnaujančius" (vasalus) kunigaikščius.[83] Tačiau toks kunigaikštis valdė, kaip ir pirma, savo valstybės viduje, o jos sienos palikdavo, kaip buvusios.[84] Tokiu būdu šita mūsų pacituota

---

[82] „быти ми съ нимъ за - одинъ при его сторонѣ, и пособляти ми ему на всякого, не выимая; а господину моему дѣду, меня, своего внука, боронити отъ всякого, думою и помочью". (АЗР., I, № 33, 1429 m.).

[83] И. И. Лаппо, Разборъ изслѣдованія М. К. Любавскаго „Литовско-Русскій сеймъ". Отчетъ о девятомъ присужденіи преміи Г. Ѳ. Карпова Императорскимъ Обществомъ Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ, Москва, 1903, 19—20 pusl.

[84] Apie kunigaikštystės valdymą žiūr. М. В. Довнаръ-Запольскій, Государственное хозяйство Великаго Княжества Литовскаго при Ягеллонахъ, т. I, Кіевъ, 1901, 39 pusl. ir И. И. Лаппо op. cit., 21—22 pusl.

Tvero kunigaikščio Boriso, Aleksandro sūnaus, sutartis nieko nauja nesako Lietuvių-Rusų valstybei, tik pabrėžia, kad Vytautas negali užimti Tvero kunigaikštystės ir jos žemių.

Vadinasi, Vytautas, kiek galėdamas, baigė spiesti visą lietutuvių tauta vienoje valstybėje, rinko toliau rusų tautos dalis ir jas jungė. Jei Vytautas, tiek pat energingai veikdamas, būtų gyvenęs dar porą dešimčių metų, jei jo įpėdiniai būtų buvę tiek pat talentingi ir būtų turėję jo programą, gal būt, Rytų Europos istorija būtų pakrypusi visai kitokiu keliu, negu tai iš tiesų buvo.

3.

Vytautas pradeda naują Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės vidaus organizavimo laikotarpį. Jo valdymo pradžioje Lietuvių-Rusų valstybė susidėjo iš atskirų žemių, savarankiškai valdomų, jų kunigaikščių, kurių vyriausias yra didysis Lietuvos kunigaikštis. Senų kunigaikščių dinastijų ainiai valdė atskiras rusų žemes, Gedimino giminės nariams buvo skiriamos jiems valdyti kunigaikštystės.[85] Didysis kunigaikštis turėjo taip pat savo Lietuvių-Rusų valstybės teritorijos dalį, kurią jis valdė, kaip ir visi kiti kunigaikščiai, neturėdamas teisės kištis į atskirų kunigaikščių vidaus reikalus. Tai daryti jis tegalėjo savo valdomoje daly. Kitose dalyse jis buvo jų kunigaikščių prerogatyvos atskirtas nuo gyventojų. Aišku, tokia organizacija ne tik kliudė centrinės valstybės valdžiai plėtotis, bet buvo pavojinga valstybės vienybei ir net jos egzistencijai. Valstybė rėmėsi didžiojo kunigikščio asmeniu, o blogi šio savumai visuomet galėjo išardyti Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę. Tokia organizacija laisvai leido žemesniesiems kunigaikščiams sukilti prieš didįjį kunigaikštį. Pačiam Vytautui, pradedančiam eiti didžiojo kunigaikščio pareigas, teko patirti jo valstybei kunigaikščių sukilimų ir neklusnumo. Naugardo-Sieversko kunigaikštis Demetras Kaributas sukilo prieš Vytautą; paskui atsisakė Vytautui paklusti ir Kijevo kunigaikštis Vladimiras Algirdo sūnus; Podolės kunigaikštis Teodoras Karijoto sūnus sutiko tarnauti Vengrijos karaliui; Algirdo sūnus Švitrigaila pagrobė Vitebską. Teko Vytautui susidurti ir su kitais kunigaikščiais. Nepaklusnius

[85] Palygink Prof. Dr. *Stanisław Kutrzeba*, Unia Polski z Litwą, Kraków, 1914, 16 pusl.

jam kunigaikščius Vytautas greitai sutramdė, jų kovos rezultatas buvo tas, kad stambios atskiros kunigaikštystės Polocke, Vitebske, Smolenske, Naugarde-Sieverske, Kijeve,[86] Volynėj ir Podolėje[87] buvo panaikintos. Tiktai Mstislavlyje ir Pinske Vytauto buvo palikti Gedimino ainiai, kaip stambūs tų sričių kunigaikščiai. Kiti, palikę jo valdžioje, valdė jau žymiai mažesnes teritorijas, virto smulkesniais kunigaikščiais.

Atskirų kunigaikščių vietoje Vytautas skyrė savo vietininkus. Tačiau „senovė" Didžioje Lietuvos kunigaikštystės žemėse buvo saugojama, taip pat žmonių būtis ir vietos papročiai; jo valdžia jų nesiekė. O sritis valdą vietininkai buvo Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės valdžios organai. Per juos Didysis Lietuvos kunigaikštis diktavo *savo valdžią,* jie buvo jo paskirti valstybės valdininkai, bet ne kunigaikščiai, kurie tarsi tarpininkavo srities gyventojams ir didžiajam Lietuvos kunigaikščiui. Sričių kunigaikščių žemės turtai perėjo didžiajam kunigaikščiui. Tai padėjo jam ne tik išplėsti visose srityse savo ūkį, įsteigus visą eilę dvarų, kurie buvo tarsi jo ūkio ir valdymo centrai valsčiuose, ir tokiu būdu nepaprastai padidinti savo pajamas; šių dvarų ir valsčių valdytojų padedamas Vytautas galėjo sukurti antraeilius didžiojo kunigaikščio valdymo organus net nedideliuose savo valstybės apskričiuose. Centrinė Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės valdžia Vytautui valdant buvo sujungta su visomis valstybės dalimis. Tiesa, visuose apskrityse buvo ištisa eilė gan didelių dvarų, kuriuos valdė antraeiliai kunigaikščiai ir stambesni bajorai, vėliau pasivadinę ponais. Jie tvarkė žemes, kaip buvo sakoma, „su visomis teisėmis ir valdžia", o pats didysis kunigaikštis savo ūkio ir administrcijos valdžioje teturėjo tų teritorijų dalis, vadinamąsias valdovo žemes. Tačiau vis dėlto Lietuvos monarcho valdžios organai buvo visose

---

[86] Vietoje netekusio Kijevo sosto kunigaikščio Skirgailos Algirdo sūnaus, kuris valdė Kijevą Vladimirui mirus, Vytautas pasodino, kaip savo vietininką kunigaikštį Joną Algimanto sūnų.

[87] Vakarinę Podolės dalį Vytautas atidavė Jogailai. Lietuvių rusų metraštis štai ką apie tai pasakoja: „Потомъ пакъ король Польскій Якгейло почалъ просити брата своего князя Витовта, рекучи: „брате милый, далъ тобѣ Богъ великую честь, добылъ еси земли Подольское Литовскими силами, а съ чужыхъ сторонъ нихто тобѣ не помогалъ, учыни тежъ ты мнѣ честь, дай ми половицу земли Подольское у пѣнезяхъ. И князь великій Витовтъ дастъ королю у двадцати тисечей копахъ грошей Каменецъ городъ а къ тому Скалу, Смотрычъ и Черленый городокъ, а въ ыншыхъ городехъ Подольскихъ свои старосты посадилъ — на Браславли а на Сокольцы и на Вѣницы". (ПСРЛ., XVII, 329 pusl.).

valstybės srityse, ir vėliau, jau Vytautui mirus, jie pamažu, bet nuosekliai plėtojosi.

Didžiajam kunigaikščiui Vytautui valdant susidarė ištisa eilė centrinių valstybės valdininkų vietų. 1411 metais Didžioje Lietuvos kunigaikštystėje atsiranda didysis maršalas,[88] kuriuo buvo Rumbaudas Valimunto sūnus. Tur būt, didysis maršalas buvo tuo laiku artimiausiu didžiojo kunigaikščio bendradarbiu, padėjo valdyti valstybę, tvarkė jo ūkį, valdžios ir teismo reikalus, kiek jie buvo centrinės valdžios reikalai. Be didžiojo maršalo buvo Vytauto metu ir kiemo maršalai, žemesni valdininkai didžiojo kunigaikščio rūmuose. Jais buvo: Stanislovas Čiupurna, Milonas, Gedigaudas, Butrimas iš Žermino, Petras (tur būt, Mantigirdo sūnus), Žirmūnų Jurgis, Radvylas, Jokūbas iš Kabulėnų ir Jonas Goštautas. Vytautas įsteigė ir valstybinę Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės kanceliariją. Jau XIV amž. pradžioje, vietoj atsitiktinių didžiojo kunigaikščių laiškų rašytojų atsiranda didžiojo kunigaikščio raštininkai ir sekretoriai. Štai jie Vytauto laikais: Konradas, Mikalojus, Cibulka, Jonas Lichtenwald, Bartalomiejus iš Turkų, Mikalojus Maldrzyk iš Kobelių, Liutko iš Brzezio, Jonas Damaratas iš Stadkovo. Vienas jų, Maldrzyk, Vytauto valdymo pabaigoje vadinasi ne tik sekretorium, bet net kancleriu.[89]

Vytauto metu pradėta teikti didžiojo kunigaikščio laiškus su žemių ir dvarų dovanomis. Tarptautinio pobūdžio ir reikšmės aktai bei sutartys buvo daromi ir prieš Vytautą Didžioje Lietuvos kunigaikštystėje. Tačiau aukščiausios valdžios aktai, tvarką vidaus reikalus ir teismus, atsirado tik šio monarcho metu. Valstybės archyvas, vėliau vadinamoji Lietuvos Metrika, neturi knygų su Vytauto parašytais vidaus dokumentais, tik vėliau visi jie buvo įtraukiami į valstybinės kanceliarijos knygas, o ne vien tik duodami į asmenų, apskričių ar įstaigų rankas. Tačiau Vytauto aktai paskui buvo įrašyti juos gavusių ainių į Lietuvos Metrikos, arba į įvairių teismų knygas, arba mes žinome apie juos iš pasilikusių padavimų. Įdomu tai, kad kad be ra-

---

[88] Vėliau didysis maršalas Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėj buvo vadinamas žemės maršalas. Žiūr. apie jį И. И. Лаппо, Великое княжество Литовское за время отъ заключенія Люблинской Уніи до смерти Стефана Баторія, СПБ., 1901, t. I, 637 ir kt. pusl.

[89] *Józef Wolff*, Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386—1795, Kraków, 1885, 159, 167, 173, 253 pusl.

šytinių Vytauto paskyrimų, sutikimų, įsakymų ar nutarimų aktų, būdavo, rodos, ir sakytinių, kurie perduodami iš lūpų į lūpas buvo tik atmenami tų asmenų, kuriems buvo teikiami, didžiojo kunigaikščio ir buvusių ten pat liudininkų, t. y. kaip sako senovės formulė, tų, kurie „prie to buvo“.

Ir tikrai, kai kurių aktų, Vytauto duotų savo valdiniams, tekstus turime jau seniai atspausdintus.[90] Turime ir gan daug vėlesnių laikų nurodymu.[91] Bet šalia to, kartais vėlesnių laikų aktuose esama ir paprastų nurodymų apie vieną kitą Vytauto suteikimą ar įsakymą.[92] Žinoma, galima manyti, kad gavęs jį asmuo bus jį pametęs. Bet mes drįstame manyti, kad tokiais atvejais galėjo būti tik žodiniai didžiojo kunigaikščio įsakymai, be rašytinių aktų: tik ką prasidėjęs didžiojo kunigaikščio kanceliarijos organizavimas, nuolatinės Vytauto kelionės po savo kraštą ir dažni žygiai į užsienį — visa tai trukdė griežtai organizuotą Vytauto raštininkų ir sekretorių darbą. Neužmirškime, kad Dlugošiaus žiniomis Vytautas dažnai darydavo teismus, tvarkė valstybės reikalus net žygių metu, arba pietus valgydamas.

Vėlesniais laikais, kai būdavo keliamos kurios nors teisės, ar vienokios ar kitokios tvarkos klausimas, Vytauto vardo pakakdavo, kad įrodytų jų senumą ir neliečiamybę. Kai 1551 metais Vilniaus seime lenkų bajorai prašė didįjį kunigaikštį Žygimantą Augustą atleisti juos nuo kai kurių teismo mokesčių (už bylojimą ir kalčių), atsakymas į tą prašymą nurodė, kad jie buvo jau Vytauto nustatyti. Karalius liepė pasakyti, kad šis paprotys, dar Vytauto laikais įsigalėjes, galioja ir dabar, jam valdant, kad paskirtas dešimtas nuošimtis būtų sumokėtas.[93] Kai

---

[90] Pav., *АЗР.*, I, NN 15, 22; *АЮ.* ir *ЗР.*, I, NN 4, 12 (tas pats dokumentas patvirtintas — N 203).

[91] Pav., Esko Chodaškovičius ir Dovydas Gricovičius, Polocko miestelėnai, XVI am. vidury „имѣли село на Черницѣ, а въ томъ же селе гоны бобровые, съ которыхъ бобровщыны не платятъ за вызволенемъ великого князя Витолта, на што и листъ его показовали“ (И. И. Лаппо, Полоцкая Ревизія 1552 года; Москва, 1905, 41 p.); „Станьку Мордасу потверженье на Юндилову державу по великого князя Витовтове грамоте“ (Русская Ист. Библіотека, XXVII, 6 p.), „и тыми разы они вказывали передъ нами на то листъ великого князя Витовтовъ“. (Ten pat, 522 p.) „и вказали передъ нами листы великого князя Витовтовъ и великого князя Жыкгимонтовъ...“ (Ten pat, 669 pusl.) ir t. t.

[92] Pav.: „данье великого князя Витовта“, „што отецъ его выслужилъ на Витовте“, „а тые два следы далъ Терени великій князь Витовтъ противъ

Polocko miestėnai, miesto bajorai, liaudis ir visi Polocko gyventojai skundėsi 1486 m. didžiajam kunigaikščiui Kazimierui, kad bajorai nepadeda jiems atlikti žemės prievolių, bajorai prašė Kazimierą, kad jis juos valdytų pagal didžiojo kunigaikščio Vytauto nustatytos teisės. Ir didysis kunigaikštis turėjo žiūrėti Vytauto duotų raštų.[94] 1494 metais Kijevo miestėnai kreipėsi į didįjį kunigaikštį Aleksandrą, prašydami patvirtinti jų teises, ir parodė jam jo tėvo Kazimiero raštą, „kurį jo malonė jiems dovanojo, kaip tai būdavo ir Vytauto laikais".[95] Vytauto nustatyta tvarka remiasi ir atskiros sričių privilegijos, jo įpėdinių duotos įvairioms Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės žemėms.[96]

Vadinas, Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės valstybinio gyvenimo tradicijos prasidėjo ne Gedimino ar Mindaugio, bet Vytauto laikais. Vytautas padėjo pagrindą tai valstybinei organizacijai, kuri vėlesniais laikais išsiplėtojo.[97] Ta „senovė", kurią kiti didieji Lietuvos kunigaikščiai, jų pačių žodžiais, tariant, stengėsi išsaugoti, buvo daugiausia jo laikų senovė. Vi-

---

его отчины", „выслуга за Витовта, за Жикгимонъта... какъ при великомъ князи Витовте служили". (Р. Ист. Б., XXVII, 394, 54, 56, 114 pusl.). Panašių užrašų ir pavyzdžių galima nurodyti labai daug.

93 „Его кролевъская милость на то казалъ вамъ поведити: ижъ, ачкольве около тыхъ пересудовъ тотъ ся обычай, почавъшы отъ великого князя Витольта, ажъ до нинешнего панованья его кролевской милости завъжды такъ заховыванъ, ижъ десятый грошъ пересуду отъ сумы презысканое былъ данъ..." (Р. Ист. Б, XXX, 188 pusl.)

94 „посмотрели есмо въ листе дяди нашого, великого князя Витовъта, которое жъ имъ на то право великій князь Витовтъ далъ". (Р. Ист. Б. XXVII, 409—410 pusl.).

95 „што его милость ихъ пожаловалъ, какъ было за великого князя Витовта". (Ten pat, 545 pusl.).

96 Palygink priedo pusl. 370, 371, 372, 377, 379, 381, 382, 397, 398, 400 knygoje М. К. Любавскій Очеркъ исторіи Литовско-Русскаго государства до Люблинской уніи включительно. Cituojame pagal antrąją laidą — Maskva, 1915.

97 Labai pageidaujama, kad lietuvių teisės istorikai nuodugniai ištirtų visus aktus, užsilikusius iš Vytauto laikų, visus įvairių šaltinių nurodymus apie šio didžiojo Lietuvos kunigaikščio nutarimus ir sprendimus. Ypač vertėtų tai padaryti su jo teismo sprendimais. Gal būt, tuomet pasisektų nušviesti įdomiausius klausimus, kaip Vytauto sukurti precedentai, paveikė tolimesnę Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės teisės plėtotę. Kuo jis vadovavosi, darydamas sprendimus — ar įprasta lietuvių teisė, ar žinomais jam gretimų valstybių papročiais. (Ordino, Lenkų, Rusų kunigaikštysčių ir savivaldybių) ar tik sveiku protu. Šitaip pradėtas tyrinėjimas, gal, surastų ir grynai lietuviškus teisės elementus, ir juos nušviesdamas padėtų istorinės Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės praeities mokslui.

sas prieš jį buvęs metas vėlesnių laikų Didžiajai Lietuvos kunigaikštystei atrodė tarsi priešištorinis laikas.

Vytauto laikais buvo padėtas pagrindas tolimesnei plėtotei dviejų Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės įstaigų, kurios vėliau padėjo aukščiausiam monarchui valdyti valstybę, t. y. *taryba* ir *seimas*. Didžiojo kunigaikščio taryba buvo ir prieš Vytautą, nes monarchas būtinai turėjo svarbiais ir atsakingais klausimais pasitarti prieš ką nors nuspręsdamas. Vadinas, valdovų tarybos vienokios ar kitokios formos visuomet ir visur būdavo. Tačiau, jos galėjo pavirsti nuolatiniu patariamuoju organu, tapti Didž. Lietuvos Kunigaikštystės valstybės taryba tik tuomet, kai buvo nustatyta jos sudėtis ir griežtai pažymėta jos svarstytinieji dalykai. Iki Vytauto laikų Didieji Kunigaikščiai neskirdavo nuolatinių patarėjų, pasitenkino atsitiktiniais. Pav., Gedimino taryboje buvo kai kurį laiką Vilniaus prančiškonai, vėliau domininkonas Mikalojus. Algirdas ir Jagėla tarėsi su savo giminaičiais ir sričių kunigaikščiais, kurie tuo laiku čia būdavo, arba tam tyčia pakviestais. Vytauto tarybą sudarė jo įsteigtų centrinių Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės tarnybų valdininkai ir skiriami įvairiose Lietuvos valstybės srityse, didžiojo kunigaikščio vietininkai, kurie kartais suvažiuodavo į Vytauto rūmus, arba buvo tyčia jo kviečiami. Prie jų prisidėdavo ir šiaip niekur netarnaują lietuvių didikai bajorai. Žinoma, dažniausiai, beveik nuolat Vytauto taryboje dalyvaudavo Vilniaus ir Trakų seniūnai, nuo 1413 metų vadinamieji vaivados,[98] nes jie valdė svarbiausius Lietuvos valstybės centrus. Įsteigus 1387 metais Vilniaus katalikų vyskupystę, prie jų prisidėjo ir Vilniaus vyskupas, o 1413 metais ir neseniai įsteigti Vilniaus ir Trakų kastelėnai. 1411 metais, kai Vytautas Torunio sutartimi iš Ordino atgavo žemaičius, į jo Tarybą įėjo ir žemaičių seniūnas. Šitie penki asmens ir sudarė Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės tarybos branduolį. Jos žydėjimo metu ji turėjo reikšmės ir buvo vadinama „vyresniųjų ponų taryba“.

Vadinasi, jei Vytauto laikais jo Tarybos sudėtis ir nebuvo visiškai aiški, jei kartais į ją visai atsitiktinai įeidavo nauji nariai, vis dėlto pagrindinis branduolys jau buvo aiškiai nužymė-

---

[98] Vaivadų ir katelėnų vietos buvo įsteigtos Horodlės aktu 1413 m. Bet Vilniaus ir Trakų seniūnai buvo žinomi ir anksčiau. (*J. Wolff* Senatorowie i dygnitarze W. Ks. Litewskiego 56 ir 72 pusl.).

tas. Tai aukščiausieji valstybės valdininkai, centrinės ir atskirų sričių valdžios atstovai. Nebuvo taip pat aišku, nė kokias bylas Taryba turėjo kompetencijos spręsti, tebuvo žymus tolimesnis jos raidos kelias. Iš tiesų, Tarybos nariai visų pirmą ėjo pareigas paprastų didžiojo kunigaikščio veikimo liudininkų, kurie sekė jo valdymą, teismų tvarkymą, kurie galėjo jam priminti vieną kitą seniau padarytą aktą; be to, jie buvo Vytauto kviečiami svarbiems valstybinės reikšmės turintiems reikalams svarstyti, nes Vytautas, nepasitaręs su savo Taryba, paprastai nedarydavo svarbių nutarimų. Taigi Vytauto laikais buvo padėtas pagrindas tolimesnei tarybos plėtotei.[99]

Tačiau, didžiajam kunigaikščiui ypatingai svarbiais atsitikimais nepakakdavo pasitarti vien su savo Taryba. Čia jam buvo reikalinga išgirsti ir kitų savo valdinių nuomonę, ypač tų, kurie turėjo reikšmės atskirų valstybės vietų gyvenimui ir valdė jų gyventojus. Jam buvo svarbu, kad jo sumanymams pritartų ir stambūs žemių savininkai, kurie valdė savo miestų ir kaimų gyventojus. Tai buvo daugiausia antraeiliai kunigaikščiai ir ponai-bajorai. Jie susirinkdavo pasitarti kartu su didžiojo kunigaikščio Taryba, ir tie jų susirinkimai buvo pradžia seimo, kuris vėlesniais laikais virto Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės parlamentu.[100]

Vytauto sukurti Lietuvių-Rusų valstybės organizacijos metmens buvo patogūs tiek stipriai centrinei monarcho valdžiai plėtotis, tiek, priešingai, jai aprėžti. Vėlesniais laikais Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės gyvenimas pakrypo antrąja kryptim. Pats Vytautas vargu būtų tam pritaręs. Jis turėjo valios savo sumanymas vykdyti. Jau istorinė literatūra ne kartą spėjo, kad Vytautas kaip tik nemėgo Lenkijos dėlto, kad ten buvo jaučiamos pastangos aprėžti karaliaus valdžią.[101] Lietuvoje Vytautas veikia, kaip absoliutus monarchas, kuris, kad ir buvo reikalingas patarimų, tačiau niekuomet nebūtų leidęs formaliai aprėžti savo valdžią.

---

[99] Apie Tarybas žiūr. I. A. Малиновскій, Рада Великаго Княжества Литовскаго въ связи съ Боярскою Думою древней Россіи, часть II, вып. I и II; Томскъ, 1904 ir 1912.

[100] Apie Seimą žiūr. M. K. Любавскій, Литовско-Русскій сеймъ; Москва, 1901 ir H. A. Максимейко, Сеймы Литовско-Русскаго государства до Люблинской Уніи — 1569 г. Харьковъ, 1902.

[101] Palygink pav., *J. Szujski,* Dzieje Polski, tom II, 76 p.; *J. K. Kochanowski,* Witold wielki książę Litewski, 192 pusl.

Jau prieš aštuoniasdešimt metų buvo išaiškinta, kad visos teisės, lietuvių bajorams duotos 1387 m. ir 1413 metais, buvo vien tik pergamento raidės, kol Vytautas buvo didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu.[102] Visi jo būdo ir veikimo bruožai, XV am. rašytojų pastebėti, tai patvirtina. Dlugošius sako, kad Vytautas mėgdavo kartais sukonfiskuoti kurio nors valdininko turtą, o paskui jam vėl paskirti valstybės vietą.[103] Enėjas Silvius Piccolomini rašo, kad Vytautas, net žirge sedėdamas, turėdavo visuomet įtemptą lanką ir taikė į kiekvieną, kuris, jam rodės, ne taip vaikščiojo, kaip reikėjo.[104] Nežinome nė vieno tokio atsitikimo, be abejo tokių darbų ir nebuvo, bet šitam pagrindas teisingas: jis buvo neribotas viešpats, taip Vakarų Europoj jį įsivaizdavo, iliustravo jo absoliutizmą. Vadinasi, jo valdiniai vargu galėjo turėti kokių nors asmens teisių. Dlugošius dar priduria, kad tiek liaudis, tiek Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės bajorai nedrįsdavo nei pažvelgti į Vytautą nei išsižioti.[105] Žinoma, gal tai perdaug tamsiom spalvom piešiama, tačiau vis dėlto aišku, kad Vytautas nesijautė esąs kokiomis nors privilegijomis surištas: nei Jagėlos duotuoju 1387 metų pažadėjimu, nei 1413 metų aktu, kurį Vytautas buvo priverstas duoti Jagėlai ir lenkams. Kai kurių šių privilegijų straipsnių Vytautas visiškai nevykdė, pav., 1387 metų privilegijos reikalavimo įsteigti Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės apskrityse teismus, arba Horodlės 1413 met. susitarimo dėl bendrų su lenkais suvažiavimų Liubline, Parčove ir kitose patogiose vietose. Tačiau ir kiti jų aktų straipsniai ir nutarimai Vytauto buvo pripažinti nebūtini.

Šiuo Lietuvos istorijos laikotarpiu Vytauto asmuo žymiai iškyla iš visos aplinkumos.[106] Gal kaip tik jo asmuo ir sukūrė tų laikų Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės galybę ir ją pagarsino. O toji galybė ir garsas buvo tikrai dideli. Mes dar kalbėsime vėliau apie tarptautinę Vytauto valstybės reikšmę. Dabar tik panagrinėsime, kokių materialinių šaltinių Vytautas mokėjo surasti aukščiausiam Lietuvos valdovui. Jis rinko jas įvairiausiais būdais. Pirmiausia, didžiojo kunigaikščio iždo

---

[102] *J. I. Kraszewski*, Litwa, Warszawa, 1850, t. II, III pusl.

[103] *Ioannis Dlugossii* Hist. Pol. libri XII, t. IV, 416 p.

[104] „Equitans arcum semper tensum gestavit. Si quem conspicatus est aliter incedere quam voluit, confestim sagitta confodit, multos quoque per ludum interemit", Polonicae Historiae Corpus, t. I, 2 p.

[105] *Ioannis Dlugossii* Hist, Pol. libri XII, t. IV 415—416 p.

įplaukos padidėjo, įvykdžius jo sumanytąją sričių valdymo reformą; be to, Vytautas jas didino, imdamas kontribucijas po laimingų žygių, ir užmegzdamas prekybos ryšius su pirkliais.[107] Buvęs prie Vytauto Ordino agentas Henne štai kaip aprašo savo pranešime turtingą aukščiausio Lietuvos valdovo gyvenimą: „Aš atvykau pas didįjį kunigaikštį, kai jis buvo ketvirtą kartą sustojęs žygiuodamas į Smolenską iš Trakų. Žygio metu jam buvo pristatyta 2700 žirgų, be to, likusieji turėjo būti pristatyti Smolenske. Kunigaikštis Žygimantas, kai didysis kunigaikštis atvyko į jo kraštą, dovanojo jam dešimtį žirgų, o kai sutiko jį savo pilyje, atidavė dar du šimtu žirgų, be to padovanojo brangių kailių ir daug totorių pinigų; man Žygimantas padovanojo šilkinę skarą. Vėliau visi nuvyko pas Švitrigailą. Šis kunigaikštis davė devyniasdešimt žirgų, daug kailių, ir kitų brangių dovanų. Paskui važiavom į Minsko pilį, kur susirinko daug totorių nuo pietinių Lietuvos valstybės sienų. Jie atvežė nemaža žirgų, kupranugarių, vylyčių ir daug kitokių dovanų. Toliau nuvykome į vieną pilį, kur kunigaikštis paliko savo vaivadą; šisai atsiuntė 150 žirgų, kailių ir pinigų; jo žmona ir vaikai davė brangių dovanų. O kai mano ponas, didysis kunigaikštis, vyko toliau, jo pasitikti išėjo Rezaniaus kunigaikštis su kitais penkiais, su kunigaikštiene ir didele daugybe žmonių. Jie prisiekė būti ištikimais valdiniais ir padovanojo daug žirgų, sabalenų ir totorių pinigų. O kiti kunigaikščiai ir ponai, jo kariai, sutikdavo mus dovanodami po 30, 20, kiti po 12, 10, 5, 6, 8 žirgus, sabalenų, pinigų; visko buvo tiek daug, kad būtų sunku viską užrašyti. O ypač daug gavo dovanų ponia, didžioji kunigaikštienė... Žinokite, pas didįjį kunigaikštį buvo atvykę pasiuntinių ir iš Didžiojo Naugardo, iš Maskvos, Smolensko; ir dar važiuoja Totorių caro, Turkų sultono, ir daugelio kitų krikščioniškų ir nekrikščioniškų kraštų kunigaikščių pasiuntiniai, Visi jie atvežė brangių dovanų — sunku net viską aprašyti, papasakosiu pats sugrįžęs.“ [108] Ir Vytauto duodamos dovanos buvo didelės ir brangios. Kai Jagėla viešėjo pas jį 1415 metais Tra-

---

106 Rašąs šias eilutes jau anksčiau pabrėždavo Vytauto asmenybės reikšmę jo laikų Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės gyvenimui. (И. И. Лаппо, Разборъ изслѣдованій М. К. Любавскаго „Литовско-Русскій сеймъ“. 45 pusl.).

107 *Ioannis Dlugossii*, IV, 416 p.

108 *Cod. ep. Vit.* 798-799 p. Data: w Smoleńsku, 15 sierpnia 1428. Rusiškas Hennės pranešimo teksto vertimas yra Liubavskio veikale:

kuose, jis padovanojo „savo broliui" be puikiausio darbo auksinių ir sidabrinių daiktų dar 30.000 raudonųjų, 40 brangių sabalinių kailinių ir 100 puikiausių žirgų.[109] O puikus Vytauto iškeltas imperatoriui Žygimantui ir kitiems aukštiems svečiams Lucko mieste pokylis, apie kurį pasakoja Lietuvių-Rusų metraštis, atrodo stačiai pasakiškas.[110] Vytautas buvo turtingiausias iš visų Europos monarchų.

Santykiai Vytauto su bažnyčia buvo tokie, kad Vytautas neatrodė esąs nuoširdus jos tarnas ir ištikimas narys. Į bažnyčią ir krikščionybę bendrai Vytautas žiūrėjo valstybės vado akimis, vertino jos reikšmę taip pat vien žiūrėdamas valstybės reikalų. Pagonių tėvų sūnus, pats būdamas dar nekrikščionis sąmoningais savo gyvenimo metais, riterių Ordino pakrikštytas kataliku, vėliau pakeitęs katalikybę stačiatikių tikėjimu, pagaliau vėl kartu su Jagėla iš nauja tapęs kataliku, Vytautas iš esmės buvo abejingas ne tik įvairioms tikyboms, bet ir krikščionybei bendrai. Enėjas Silvijus Piccolomini mini vieno katalikų misionėriaus, dirbusio jo laikais Lietuvoje, pasakojimą, kuris labai vaizdžiai apibūdina tuos Vytauto santykius su krikščionių religija. Enėjas Silvijus rašo, kad būdamas Bazelio bažnytiniam seime, kartu su kitais asmenimis, atlankė Jagėlos Vytautui rekomenduotą Lietuvos misionėrių Jeronimą Pragiškį. Šis, pasakodamas apie misijų darbą, kalbėjo ir apie tai, kaip jam pavyko sunaikinti lietuvių šventyklas. Liepdamas kirsti šventuosius miškus ir alkus, jis sukėlė prieš save gyventojus, ypač moteris. Jų visa minia, verkdama, kreipėsi į Vytautą, prašydama apginti nuo ateivio, kuris kėsinasi išnaikinti jų dievus, jų paskutinę viltį. Lietuvės pranešė dar savo didžiajam kunigaikščiui, kad vėliau ir jų vyrai ateis prašyti, nes ir jie nekenčia naujo tikėjimo ir nori palikti ištikimi savo protėvių dievams. Vytautas susimąstė, o paskui tarė: „Kristus mažiau reikalingas valdinių, negu aš". Savo seniūnams jis tuoj liepė neleisti Jeronimui sakyti pamokslus ir kaip galima greičiau jį išgabenti iš Lietuvos.[111]

М. К. Любавскій, Очерки исторіи Литовско-Русскаго государства до Люблинской уніи включительно. Москва, 1915, antras leidimas, 58 p.

[109] *Wapowski*, I, 377 p.

[110] ПСРЛ., XVII, 60—81, 101—102, 133, 176, 283, 333, 394, 359 pusl.

[111] Naujasis šito Enejaus Silvijaus Piccolomini teksto leidinys atliktas prof. A. Janulaičio (Enejas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis — Kaunas, 1928, 59—61 p.).

Žinoma, Enėjas Silvijus neatsako už šių žinių tikrumą ir jose, aišku, jausti misionėriaus nepasitenkinimas savo nepasisekimu[111-1]. Istorikui taip pat sunku sutikti su šiuo Jeronimo liudijimu ir visomis faktų smulkmenomis[111-2]. Bet bendras vaizdas piešia tas pačias kovos dėl savo senų pagoniškų įsitikinimų aplinkybes, kurias paprastai galima pastebėti krikščionybės istorijoje, jos kovoje su pagonimis.

Sunku būtų reikalauti iš Vytauto kitokių, gilesnių pažiūrų į katalikų bažnyčią. Nereikia užmiršti, kad jo laikais ji gyveno savo sunkųjį, liūdnąjį laikotarpį, tiek jos nariai, tiek vyresnybė buvo pakrikę. Dvasininkų gyvenimas buvo labai tolimas nuo krikščioniškojo idealo, prieš juos net sukilo nemaža pamokslininkų, kurie įvairiuose Europos kraštuose tiek žodžiu, tiek raštu nurodinėjo jų nepakenčiamas ydas. Papos ir antipapos tuo pačiu laiku veržėsi į šv. Petro sostą, atskirdami kits kitą nuo bažnyčios. Katalikų bažnyčios reforma buvo būtina, jos reikalavo ir tų laikų bažnytinė literatūra ir pats religinis tikinčiųjų nusiteikimas. Paryžiaus teologai, Petras D'Ailly ir Gerson'as, taip pat ir jų mokinys Nikalojus Klemangie reikalavo, kaip katalikų teologijos mokslininkai, kad reformuotų bažnyčią. Net minios buvo nusistačiusios prieš tų laikų katalikų bažnyčią, o pamokslininkų reformatorių skaičius vis augo; atėjo laikas, kai bažnyčios gynėjai ir priešai jau mėgino griebtis ginklo. Vytautas nemaža yra matęs per visą savo gyvenimą apsileidusių ir nupuolusių riterių-vienuolių, aukštesnių ir žemesnių to laiko katalikų bažnyčios vyresnybės atstovų. O pats krikščionybės skelbimas, Vytautas tai gerai suprato, nebuvo laisvas nuo politinių ir ekonominių gretimųjų su Lietuva valstybių reikalų. Tat jis turėjo ginti nuo jų savo Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę, žiūrėti jos reikalų. Ir iš tiesų, bendra Lenkijos ir Lietuvos tikyba ir bažnyčia, bendra bažnyčios vyresnybė ir hierarchija buvo žingsnis vidaus ryšiams sustiprinti, paruošti patogiai dirvai sujungti tas abi valstybes į vieną. Apie tai nuolat svajojo lenkų politikos veikėjai, su kuriais Vytautui teko atkakliai kovoti. O Ordino Lietuvos politika jau išmokė Vytautą iš pat jo mažų dienų vertinti lietuvių krikštą tik kaip priemones, kuriomis naudo-

---

111-1 Palyg. *Dr. Georg* Voigt, Enea Silvio de'Piccolomini, als Papst Pius der Zweite und sein Zeitalter, Berlin, 1862, II, 306 p.

111-2 Palygink *prof. Augustinas Janulaitis,* op. cit., 36—52 p.

josi riteriai savo valdžiai Lietuvoje sustiprinti. Žemaičiai, skųsdami Ordiną bažnytiniam Konstancijos seimui 1416, rašė: „jie nė galvoti negalvojo plėsti bažnyčią arba skelbti katalikų tikėjimą, bet tik godžiai veržėsi užgrobti svetimas žemes... riteriai norėjo atimti mums laisvę ir žiauriai kankino, nežiūrėdami mūsų noro įeiti į katalikų bažnyčią, nenorėdami mums skelbti tikrojo tikėjimo ir šviesti mūsų širdis, bet atimti mūsų žemes, mūsų paveldėtą turtą.“ Žemaičiai stebėjosi, „kodel šitie riteriai drįsdavo vadintis krikščionybės vartais, kai iš tiesų jie yra tiktai užvaras ir tvora“[112]. Šitą skundą Vytautas be abejo žinojo, net gal pats dalyvavo, nes tuomet Žemaičiai buvo jau jo valstybės dalis.

Būti tikrai įsitikinusiu, ištikimu katalikų bažnyčios sūnumi, laikyti ją vienintele ir neklaidinga Vytautas, aišku, negalėjo. Reikia abejoti, ar jam bendrai rūpėjo gilesni tikėjimo klausimai iš esmės. O kai Čekijoje prasidėjo neramumai, vėliau net karas tarp Huso pasekėjų ir katalikų, jis, kaip monarchas, kuriam rūpi jo valstybės vidaus tvarka, negalėjo turėti ypatingo noro leisti įsiviešpatauti Didžiojoje Lietuvos kunigaikštystėje katalikybei, bijodamas tuo sukelti vidaus kovas ir nesutikimus.

Stačiatikių tikėjimą Vytautas globojo ir buvo jam palankus, net tai buvo didžiulės jo valdinių dalies tikėjimas. Tačiau gilesnio jautimo nė čia nejautė. Ir į šią tikybą Vytautas žiūrėjo vien tiktai valstybės vado akimis. Kai Lietuvių - Rusų valstybės stačiatikių metropolitas, paties Vytauto noru paskirtas, kalbino jį virsti stačiatikiu, Vytautas, kaip rašo metraštininkas, jam atsakęs: „Jei nori ne tiktai mane, bet ir visus Lietuvos žemių gyventojus netikėlius atversti, tai eik į Romą ir kalbėk su Papa ir jo išminčiais; jei laimėsi, mes visi būsime krikščionys, jei nelaimėsi, tai visi jūsų tikybos krikščionys mano žemėse turės paklusti vokiškajai tikybai.“ [113] Jei tikrai Vytautas taip yra atsakęs, tai mes aiškiai matome čia Vytauto norą, kad jam duotų

---

[112] *Cod. ep. Vit.,* p. 1018 sq. Jos ištraukų rusiškąjį tekstą žiūr. А. И. Барбашевъ — Витовтъ, послѣднія двадцать лѣтъ княженія, 130 pusl.

[113] аще хощеши не токмо единого мене видѣти въ своей православной вѣрѣ, но и всѣхъ людій невѣрныхъ моея земля Литовскіа, то иди въ Римъ и имѣй съ папою прю и съ его мудреци; и аще ихъ преприши, то мы вси хрестіане будемъ, аще ли не преприши, то всѣхъ христіянъ вашеа вѣры, иже въ моей земли, имамъ превратити въ свою вѣру Нѣмецкую“ (ПСРЛ., VIII, 89 р., Воскресенская Лѣтопись.

ramybės ir nevargintų įvairių tikybų klausimais; jaučiama net, kad neklusniems Vytautas grasina.

Tačiau sutaikinti katalikų ir stačiatikių bažnyčias Vytautas negalėjo nesvajoti. Mintis sujungti abi bažnyčias tais laikais nebuvo jau svetima. Ją iškėlė Bizantas, kuriam būtinai buvo reikalinga katalikiškosios Europos pagelba kovoje su besiveržiančiais į Rytų Imperiją osmanų turkais, ir Roma. Nekreipdamas dėmesio į dogmų skirtumus, Vytautas vis dėlto pajuto, kad vakarų ir rytų krikščionių ir jų hierarchijų susitaikymas galės būti labai naudingas jo valstybei, kurioje taip pat būdavo nesutarimo dėl tų dviejų tikybų kovų. Jam, kaip Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės monarchui, rūpėjo juos nuraminti. Štai dėlto Vytautas siuntė į bažnytinį Konstancijos seimą Lietuvių - Rusų valstybės metropolitą, nors tikslo ir nepavyko pasiekti. Bažnytinė unija šitame seime nebuvo išdirbta.

Huso sąjudžio istorikas, prancūzas Ernestas Denis, mano, kad Vytautas, pastebėjęs vidaus nesutarimą atskirose savo didžiulės valstybės dalyse ir gerai suprasdamas vienybės reikšmę, tarė tai pasieksiąs vienos visiems bendros religijos padedamas. Tokia jam atrodė galėtų būti Huso religija.[114] Mes nedrįstumėm šita tvirtinti. Gal būt, jam buvo blykstelėjus panaši mintis, bet manyti, kad Vytautas buvo tai rimtai sumanęs, apgalvojęs ir siekęs, rodos, nebus teisinga... Vytautas buvo politikas, kuriam religiniai klausimai iš esmės maža terūpėjo. Vieną ar kitą religiją jis vertino tik tiek, kiek tai buvo naudinga valstybei, jo valstybei. Tuo tarpu Husas sukėlė Čekijoje pilietinį karą, o perkelti jį į Lietuvą, aišku, Vytautas negalėjo norėti. Be to, simpatijos Husui galėjo suardyti jo gerus santykius su imperatorium ir papa, kurie abu buvo Vytautui reikalingi, nes galėjo jam padėti galutinai padaryti Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę nepriklausomą valstybę, arba atvirkščiai, sugriauti visus jo planus. Buvęs husitų sąjungininkas ir globėjas, Vytautas virto jų priešu, susiartinęs su imperatorium Žygimantu, sudeginusiu Husą.

---

[114] Pour rendre ces conquêtes définitives, pour faire un royaume de ce qui n'était qu'une agglomération de provinces sans autre lien que la vie et les victoires d'un homme, il fallait faire Wilno la capitale religieuse comme elle était déjà, la capitale politique et constituer un Église nationale qui grouperait tous les Slaves septentrionaux, grecs ou latins. Le moyen d'union qu'il cherchait, Witold espéra l'avoir touvé dans le Hussitisme". *(Ernest Denis,* Huss et la guerre des hussites, Paris, 1878, 310 p.

Kaip Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės monarchas, Vytautas negalėjo būti priešas nei katalikų, nei stačiatikių, katalikybė plėtojosi Lietuvoje dėlto, kad Jagėla pardavė Lietuvą Lenkijai, gaudamas karaliaus vainiką. Dėlto Vytautas galėjo būti jai nepalankus. Ši tikyba buvo ką tik pradėta skelbti, buvo nauja lietuviams tikyba, be to, kėlė neapykantos ir nepasitankinimų Lietuvoje žmonių tarpe, kaip pasakoja misionėrius, Enėjo Silviaus Piccolomini paminėtas. Katalikų kunigai Lietuvoje buvo labai retais atvejais lietuviai. Reikia manyti, kad kunigų tarpe buvo net maža tokių, kurie mokėtų lietuvių kalbą.[115] Vis dėlto, būti katalikybės priešu Vytautas negalėjo. Tai būtų buvus proga Lenkijai ir Ordinui kištis į jo valstybės reikalus. O Ordinas buvo gana stiprus ir pavojingas iki Griunvaldo mūšio. O po 1410 metų Ordinas kad ir liko išardytas ir sutriuškintas, tačiau vis dėlto turėjo ir toliau šiokios tokios reikšmės Europos gyvenimui. Į jį dar reikėjo kreipti dėmesį. O jei Vytautas, būtų pradėjęs kovą su katalikybe Lietuvoje, Lenkija taip pat nebūtų tylėjusi, ir kelią į Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę surasti jai būtų padėjusi ir katalikiškoji Europa, kuri būtų galėjusi pradėti net kryžių žygį. Vadinasi, geri Vytauto santykiai su imperatorium ir papa buvo reikalingi jo valstybės planams vykdyti, kaip mes jau aukščiau tai galėjome matyti.

Su stačiatikių bažnyčia Vytautas taip pat turėjo būti taikus. Dar X amžiuj jo valdiniai gudai buvo jau stačiatikiai, ir jų tikyba buvo aukštai susijusi su jų tautiškumu. Jau ištisus šimtmečius Lietuvos valstybės gudų žemėse buvo organizuojama stačiatikių bažnyčia. Tai buvo sena, protėvių tikyba. Eiti prieš ją Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės monarchui buvo pavojinga. Bet hierarchija ir bažnyčios vyresnybė jungė Didžiojo Lietuvos kunigaikščio gyventojus gudus su valdiniais Naugardo, Pleskavos, Maskvos ir kitų Rusijos kunigaikščių, kurie nepripažino aukščiausios Vytauto valdžios, gyveno savarankiškai savo valstybėse ir net būdavo Vytauto priešai. Tai buvo politikos atžvilgiu nepatogu, o kartais net gresė ir rimtas Vytauto valstybei pavojus. Tai ypač reikia pabrėžti dėl Maskvos kunigaikš-

---

[115] Tai, kad Lietuvoje dirbantieji kunigai nemokėjo lietuvių kalbos, buvo pastebėta ir vėliau. Tą patį pabrėžia 1595 m. Vilniaus katalikų vyskupystės vizitatorius, kunigas Aleksandras Komulejus. (*J. Lappo,* Bandymas pavesti lenkui Vilniaus vyskupo katedrą XVI amž. pabaigoje, Atmušta iš I „Praeities" tomo, Kaunas, 1913 m., 29 pusl.).

tystės. Dar XIV amžiaus pirmoje pusėje Kijevo ir visos Rusijos metropolitas perkėlė savo rezidenciją į Maskvą; dėlto jo ir Maskvos kunigaikščio ryšiai dar sutvirtėjo. To pat amžiaus antroje pusėje Metropolito Aleksos laikais, politinė metropolito reikšmė žymiai padidėjo, jis virto nuolatiniu Maskvos kunigaikščio politinio veikimo patarėju. Metropolitai rėmė, kartais net ir žadino mintį jungti ir spiesti apie Maskvą visą rusų tautą į vieną tautinę visų rusų valstybę. Čia tat ir susitikdavo ir atkakliai kovojo Lietuvių ir Maskvos kunigaikščiai. Rūpindamasis savo valstybės reikalais Vytautas buvo priverstas atskirti savo bažnyčios vyresnybę nuo Maskvos ir nutraukti savo valdinių gudų ir rusų santykius su Maskvos metropolija. Jis išrūpino savo valstybei atskirą Lietuvių - Rusų metropolito katedrą, į kurią, jo paties spiriamas Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės stačiatikių vyskupų susirinkimas 1415 metais buvo patiekęs Grigorijų Camblaką. Bet kai Vytautas ėmė ruoštis sujungti savo valstybėje visą rusų tautą, kaip buvo jau anksčiau paminėta, jis pasinaudojo tuomet metropolito Grigorijaus mintimi, kad atstatytų bendrą visai rusų tautai metropoliją. Tuomet jis užmezgė gerus santykius ir su Maskvos metropolitu Fotijum ir labai gražiai jį priėmė.[116] Dabar Vytautui buvo reikalinga ne atskira, bet bendra visoms Rusų žemėms bažnyčios vyresnybė. Tokiu būdu jis galėjo tikėtis greičiau įvykdyti savo planus ir uždavinius, įtraukti į savo valstybę visas, dar nepriklausančias jam, rusų žemes. Taip susidėjusiomis aplinkybėmis Vytautui, kaip Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės monarchui, buvo likęs tik vienintelis protingas būdas žiūrėti į įvairias savo valdinių tikybas — tai visiškos tikybinės tolerantijos būdas. Tur būt, tai ir jam pačiam, kaip žmogui, labiausiai tiko. Ir ta savo tolerantija Vytautas ryškiai skiriasi nuo visų Europos monarchų, savo amžininkų. Tuo laiku, kai Vakarų Europoje liepsnojo laužai, kur deginami eretikai, išdrįsę kitaip žiūrėti ir kitaip mąstyti įvairiais ti-

---

116 Metropolitas Fotijus buvo kartu su didžiuoju Maskvos kunigaikščiu Vosylium 1430 metais pokylyje, surengtame laukiančio karaliaus vainiko Vytauto. Svečiams išsiskirsčius Vytautas „митрополита Фотія остави у себе, и дръжа его послѣ тѣхъ всѣхъ съ 11 дней, и много почтивъ его отпусти къ Москвѣ; и ако пришедшу ему въ Новградокъ Литовскій, и ту приде къ нему вѣсть, что Витофтъ умре октября 24, а по его отпускѣ три дни толко“ (ПСРЛ, VIII, Воскресенская лѣтопись, 95 pusl.). Šita žinia labai verčia abejoti, ar teisingos yra Dlugošiaus pastabos apie tai, kad Vytautas paskutinėmis savo gyvenimo dienomis buvo griežtai katalikiškai nusiteikęs. Dlugossii, t. IV, 415 p.

kybų klausimais, Vytautas savo valstybėje leidžia laisvai tikėti visiems gyventojams. Ir įvairių tikybų krikščionims, ir žydams, ir muhamedonams, ir pagonims.[117] Tiesa, 1418 metais Vytautas pats ginklu malšino sukilusius žemaičius, kurie norėjo ginti savo protėvių tikybą. Bet jis juos malšino kaip tik dėlto, kad sukilėliai griovė katalikų bažnyčias ir išvarė katalikų vyskupą, vad., persekiojo katalikus, o ne dėlto, kad būtų norėjęs jėga plėsti katalikų tikybą Žemaičiuose. Kai Vytautui prikišdavo, kad jis duodąs tikybos laisvės ir ramiai gyventi savo valstybėje totoriams ir karajimams, jis atsakydavo, kad ir pačius žiauriuosius žvėris galima esą švelnumu nuramdyti. Bet iš pasirinkto plačios tolerantijos kelio jis nekrypdavo. Dlugošius įdomiai pasakoja vieną smulkmeną, kaip buvo sutiktas imperatorius Žygimantas prie Lucko, kur jis vyko 1429 metais į Vytauto sukviestą kongresą. Kai Žygimantas persikėlė per Styrės upę, jo laukė įvairios miesto gyventojų tikybinės bendruomenės, susirinkusios su savo dvasiškąja vyresnybe patikti imperatoriaus. Buvo čia katalikai su vyskupu Andrium priešaky, stačiatikiai su savo vyskupu, armėnai ir žydai su savo. Čia ir paaiškėjo įvairios Žygimanto ir Vytauto pažiūros į to laiko tikybinius gyventojų įsitikinimus. Imperatorius, nulipęs nuo žirgo ir priėjęs prie katalikų būrelio maldingai pagerbė atneštas šventąsias relikvijas, o į kitus čia pat stovėjusius neatkreipė jokio dėmesio.[118]

Savo tikybine tolerantija Vytautas iškyla iš savo amžiaus aplinkos. Tiktai vadinamojo „šviečiamojo absoliutizmo" monarchai galėjo tuo atžvilgiu būti vienminčiai. Tačiau juos skiria nuo Vytauto ištisi kruvinųjų religinių karų šimtmečiai, ilga filosofinės, religinės ir politinės minties plėtotė, taip pat ir pasikeitusios Europos valstybinio ir visuomeninio gyvenimo sąlygos. Vytautas savo aiškiu stipriu protu suprato tokios tolerantijos būtinumą ir reikšmę valstybės gyvenimui, nors bendrai visuomenės tas dalykas pripažintas buvo tik po ilgų šimtmečių.

---

[117] Palygink A. Мухлинскій, Изслѣдованіе о Литовскихъ Татарахъ („Годовой торжественный актъ въ Имп. Санктпет. Университетѣ, бывшій 8 февраля 1857 года" СПБ., 1857) 124 pusl.

[118] Flumine Stir transgresso, processiones civitatis occurrerunt, et primum Catholicus Episcopus Andreas cum suis, deinde Ruthenus cum suis, Armenus cum suis, Hebraeus cum suis, Regem Romanorum excipiunt, qui duntaxat Catholico Episcopo honorem deferendo, equo descendens, sacras reliquias est veneratus; aliarum sectarum et rituum processionibus, quemadmodum par erat, neglectis". (*Dlugossii,* t. IV, 367 p.).

4.

Kaip atrodė Didžioji Lietuvos kunigaikštystė šalia gretimųjų valstybių ir tautų, kai Vytautas paėmė į savo rinkas aukščiausią jos valdžią, ir kokią jis ją paliko mirdamas?

Vytautui pradėjus viešpatauti, Lietuvos valstybės sienos nebuvo niekur apsaugotos: iš pietų rytų—totoriai, šiaurės rytuose—Maskva, vakaruose—Lenkai ir Ordinas. Apginti rusų žemes, kurios įėjo į Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę, buvo svarbiausias jo uždavinys iš pat pradžios, kai tos rusų žemės dar buvo pamažu jungiamos prie Lietuvos valstybės. Pripažinti Didžiojo Lietuvos kunigaikščio valdžią rusus vertė tai, kad jis, imdamas juos savo globon, prižadėdavo ginti nuo totorių. Šalia Lietuvos stovi Maskva, kuri visiškai sąmoningai ir aiškiai ėjo tuo pačiu keliu — jungė visas Rusų žemes. Taigi, tos abi valstybės čia būtinai turėjo netrukus susidurti.

Ordinas galų gale turėjo taip pat tikslą išplėsti savo valdžią visoj Lietuvoj, arba turėti jai bent įtakos; o tuo tarpu—kuo greičiausiai pavergti žemaičius. Lenkija stengėsi inkorporuoti visą Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę, o kad tai nepasisekė, mėgino užgrobti bent jos pasienio žemes, pradėdama Podolės kraštu. Išorės pavojų Vytauto valstybei buvo labai daug. Jiems pašalinti reikėjo tam tikrų valstybės jėgų ir diplomatinio bei politinio jos monarcho talentų. Tat Vytautas turėjo tas jėgas organizuoti ir jas taupyti. O talento jo turėta pakankamai.

Vienas svarbiausiųjų Vytauto uždavinių buvo suieškoti priemonių Lietuvių-Rusų valstybei apginti. Mikaila Lietuvis, rašęs XVI am. vidury savo veikalą Didžiajam Lietuvos kunigaikščiui Žygimantui, sako: „Ir dabar dar Taurideje ir Maskvoje matyt Jūsų šviesybės protėvių pėdsakai: ten dar tebėra Gedimino ir Vytauto pylimai, kalvos, šuliniai, tiltai, keliai, grioviai, stovyklos, sienos, sugriauti arba tenykščių gyventojų, arba pačių lietuvių pagaliais“.[119] Štai turime, vadinasi, strateginių kelių ir pylimų sistemos, Vytauto organizuotos, liudijimą. Žinoma,

[119] „in media Taurica et Moscovia allisque provinciis cernantur vestigia maiorum Maiestatis vestrale: appellantur enim ibi quidam Gediminei ac Vitowdini valli, colles, putei, pontes, viae, fossae, stativa et moenia tormentis indigetum illorum quassata, alia vero baculis etiam Litvanorum obruta fuisse memorantur“. (*Michalonis Lituani*, De moribus Tartarorum, Litvanorum et Moscorum Fragmina decem, multiplici historia referta. Cituojama pagal antrąją dalį antrosios knygos „Архива Историко-юридическихъ свѣдѣнiй, относящихся до Россiи“, изд. Николаемъ Калачовымъ, Москва, 1854, 52 p.).

tai nebuvo panašu į akmenimis grįstus Romėnų arba mūsų laikų kelius. Vytauto keliai buvo iškirsti per tankias girias, arba nužymėti tyrlaukiuose tam tyčia supiltais piliakalniais, rodančiais kryptį. O gyvąsias karo jėgas, kariuomenės kuopas ir pulkus sudarydavo iš naujokų, kuriuos atvesdavo stambūs žemės savininkai ir Lietuvos monarcho klausą kunigaikščiai, arba kurie buvo imami iš didžiojo kunigaikščio miestų ir kaimų. Sričių reforma, Vytauto padaryta, kaip mes jau matėme, atidavė didžiojo kunigaikščio valdžion didžiulius žemės plotus, kuriuos pirma valdė sričių kunigaikščiai. Juos valdė ir tvarkė jų ūkį didžiojo kunigaikščio vietininkai, seniūnai ir tam tyčia paskirti valdytojai. Smulkesni žemės savininkai, gyveną tose srityse, valdė savo dvarus pažadėdami tarnauti didžiajam kunigaikščiui. Karo tarnai, paskirti įvairiose didžiojo kunigaikščio žemėse, vadinamieji žyginiai, šarviniai, ginkliniai tarnai buvo taip pat didžiojo kunigaikščio kariai, kaip ir jo miestų gyventojai „raitieji miestėniai“. Dažnai pasitaikydavo tais laikais, kad žemdirbiai, gabūs karo tarnybai, buvo paverčiami kariais. Bendrai, Vytauto kariuomenės skaičius labai užaugo palyginus su pirma buvusiu, o be to, toje kariuomenėje karo mokslo atžvilgiu galima buvo pastebėti jau atskiras įvairaus pobūdžio dalis. Be gudų ir rusų žemių pulkų, kurie seniai jau turėjo savo išdirbtą tvarką ir karišką pobūdį, buvo dar lietuvių pulkai, kurie karo organizacijos mokėsi iš dalies iš šių pirmųjų, iš dalies iš Ordino pulkų ir kurie nuolat tobulino karo dalykų techniką. Kitų kraštų kariai, tarnaują Vytauto kariuomenėje, vokiečiai, čekai ir kitokie ateiviai, buvo naudingi ir savo kariškuoju patyrimu, ir savo žiniomis, atneštomis iš savo kraštų, kurie skyrėsi savo karo technika ir apsiginklavimo būdais. Kariuomenės reforma iš husitų karų buvo patekusi ir į Vytauto kariuomenę kartu su čekais husitais. Iš kariuomenės ypač išsiskyrė totorių kuopos ir savo ginklais, ir savo karo technika. Tas kuopas siųsdavo ne tik Vytauto sąjungininkės arba jo pavergtos totorių ordos, bet ir totoriai, gyveną Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės sienose, jo pastovūs ir labai ištikimi valdiniai. Dar prieš Vytautą totoriai buvo pradėję būriais keltis į Lietuvos valstybę, kur gaudavo žemių iš didžiojo kunigaikščio. Vytautas net buvo leidęs apsigyventi Lietuvoje ne tik atskiriems totoriams, bet net ir nedidelėms ordoms. Ištisa totorių kaimų eilė išaugo jo laikais apie Vilnių, Trakus, Aš-

meną, Lydą, Naugardėlį, Brastą ir kitose vietose, ir tokiu būdu davė Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės kariuomenei naujų ir puikių kariškų jėgų.[120] Ši kariuomenė buvo didelė ir turėjo gerų tais laikais kario savumų.[121] O jai vadovavo puikus, prityręs ir karuose užsigrūdinęs, nepaprastų kariškų gabumų vadas, pats Vytautas.

Tat kokių rezultatų pasiekė Vytautas, ką laimėjo Didžiajai Lietuvos kunigaikštystei, jos užsienio reikalams ir tarptautinei padėčiai sustiprinti, pasiremdamas jos kariškąja galybe ir savo nepaprastais diplomatiniais gabumais? Ordinas, kuris planavo pavergti sau visą Lietuvą ir jau buvo užgriebęs tiek jam reikalingus žemaičius, 1410 metais buvo visiškai sunaikintas ties Gründfeldu ir Tannenbergu sujungtų Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės ir Lenkijos kariuomenių. Ordino planai užimti Lietuvą buvo amžinai sugriauti. Torunio taika 1411 metais Žemaičius grąžino ir sujungė su Lietuva, ir nors ši sutartis galiojo tik iki Vytautas gyveno, tačiau nieks tais laikais neabejojo, kad žemaičiai amžinai susijungė su Vytauto valstybe. Ordinas negalėjo nė svajoti plėsti toliau savo valdomų žemių sienas. Visas pastangas jis turėjo padėti, kad galėtų gyvuoti bent kaip Ordino valstybė. Vytautas, atsisakydamas po Tannenbergo mūšio toliau su juo kovoti, išgelbėjo jį bent kai kurį laiką. Dėlko Vytautas taip pasielgė? Žinoma, visų pirma dėlto, kad atsiėmęs Žemaičius ir susilpninęs Ordiną, Vytautas pasiekė savo tikslą, kurį buvo užsibrėžęs savo valstybei Ordino atžvilgiu. Eikvoti Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės jėgas Lenkijai reikalingiems karo rezultatams pasiekti jis nenorėjo, nes visas savo jėgas ir mintis buvo paskyręs savo gimtajai valstybei. Be to, Vytautui Lietuvos valstybės atžvilgiu buvo svarbu palikti Ordino valstybę kaip reikalingą jam sąjungininką prieš Lenkiją, jei ši, siekdama valdžios Lietuvoje, būtų per daug įžeidusi Lietuvos monarcho teises. Galų gale, mes linkę manyti, kad Vytautas gal būt bus atsiminęs sunkius kovos laikus, kovos dėl didžiojo kunigaikščio sosto ir

---

120 Apie Lietuvos Totorius žiūr. И. И. Лаппо, Великое княжество Литовское, t. I, 461—471 p. ir to paties Литовско-Русскій повѣтъ и его сеймикъ, 261—277 p.

121 Lietuvių kariuomenės pobūdis skyrėsi nuo kitų valstybių, pav., nuo Maskvos. Kai į didžiojo Maskvos kunigaikščio Vasyliaus II tarnybą atvažiavo Lietuvos kunigaikštis Jonas Baba, iš Drutės kunigaikščių giminės, jis „изрядивъ свои полки по Литовски“, o tuo tarpu didžiojo kunigaikščio pulkai „изрядишася по своему обычаю“. (ПСРЛ., VIII, 99 pusl.).

tėvynės laisvės prieš Jagėlą ir lenkus, kurie kėsinosi tą jos laisvę ir savarankiškumą išplėšti. Tuomet Ordinas priglaudė Vytautą ir jam padėjo. Dabar jis pats, pasiekęs kas reikalinga jo valstybei, gelbėjo Ordiną nuo tos pačios Lenkijos, su kuria kovoti anksčiau jam buvo padėję riteriai.

Kitokie buvo santykiai Vytauto ir Auksinės Ordos. Jis manė ją esant silpnesnę. Priėmęs netekusį valdžios totorių chaną Tochtamyšą, Vytautas tikėjosi galėsiąs vėl jį sugrąžinti į Kipčaką ir surasęs jam jo šalininkų paramos. Tokiu būdu manė palenkti savo įtakai visą Auksinę Ordą, o tai būtų turėję reikšmės jo planams paimti savo valdžion visas Rusų žemes. 1397 metais, susidėjęs su Maskvos kunigaikščiu Vosylium, Demetro sūnum, Vytautas atliko laimingą žygį į Azovo totorius, kurie buvo visiškai sumušti. O 1399 metais Vytautas pakilo žygiuoti į pačią Auksinę Ordą. Su didžiule kariuomene, kur buvo surinktos visos geriausios Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės pajėgos ir kurioje dalyvavo daug įvairių Europos kraštų kareivių, atėjusių, Romos Papai paraginus, kariauti su totoriais, Vytautas susitiko su Auksine Orda, bet buvo visiškai mūrzos Edigio sutriuškintas ties Vorkslos upe. Tas smūgis keliolikai metų pakirto Lietuvos valstybės karo jėgas, sutrukdė Vytautui savo planus vykdyti ir privertė jį susitaikinti su Lenkija, kuri tuo metu galėjo pasinaudoti Lietuvos susilpnėjimu ir ją visą užgrobti. Dabar teko taupyti jėgas visiškam Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės savarankiškumui iškovoti, o diplomatiniais susitarimais ir kai kuriomis nuolaidomis laimėti šiek tiek laiko, kad pasiruoštų galutinei griežtai kovai su Lenkija.

Tokios reikšmės ir turi Vytauto sutartys, sudarytos su Lenkais 1401 ir 1413 metais. Pirmoji buvo parašyta tuoj po Vorkslos pralaimėjimo, kai Vytauto valstybės jėgos buvo visiškai išsekusios. Ta sutartimi pasižadama ištikimybė ir klusnumas lenkų karaliui ir Lenkijai ir pabrėžiama, kad Vytautui mirus Didžioji Lietuvos kunigaikštystė turės būti lenkų karaliaus ir jo įpėdinių valdžioje. Šį pasižadėjimą turėjo duoti ne vienas Vytautas. Čia turėjo dalyvauti ir visi akto nurodyti asmens, „Lietuvos ir Rusų žemės pralotai, kunigaikščiai, baronai, taurieji (bajorai)." Tai jie turėjo atlikti „kartu su visomis savo giminėmis, su visais ir atskirais bajorais, jau paminėtų Lietuvių ir Rusų žemių gy-

ventojais, kurių vardai atskirai ir nėra paminėti. Vis dėlto jie yra laikomi davę savo sutikimą tam, kas yra parašyta.“ [212]

Mes nemanome, kad ši sutartis būtų buvusi padaryta, lietuvių kunigaikščiams ir ponams susitarus su lenkais. Rodos, dalykas buvo toks, kad tas dokumentas buvo jau atvežtas iš Lenkijos parašytas, arba vienų lenkų suredaguotas Vilniuj ar pakeliui į jį, o paskui duotas Vytautui pasirašyti. Tikriausia bus manyti, kad dokumentas buvo parašytas Lenkijoje, jos sostinėje Krokuvoje. Gyventojų grupių sąraše pažymėti ir bajorai, kurie turėjo duoti tą patį pasižadėjimą. O bajorų tais laikais tomis pat teisėmis Lietuvoje, ką ir Lenkijoj, dar nebuvo. Lietuvos bajorai — tai tiktai smulkesnieji žemės savininkai, kurie turėdavo atlikti karo tarnybą didžiajam kunigaikščiui arba savo ponams ir kunigaikščiams, stambesniems žemės savininkams. Jie dar nebuvo virtę „tauriais“, turinčiais politines teises, kaip tat buvo Lenkijoj: buvo visiškai savo ponų priklausomi, panašėjo greičiau į kariuomenėje tarnaujančius valstiečius. Bajorų luomas, panašus savo teisėmis į lenkų bajorus, iškilo Lietuvoje žymiai vėliau, jau Vytautui mirus. O jo ryškūs bruožai susidarė tik XVI am. Plunksnos pabraukimu iš tikrųjų negalima sukurti vieno ar kito luomo, nes jis susiformuoja per ilgus valstybės gyvenimo amžius. Ir Didžioje Lietuvos kunigaikštystėje Vilniaus aktą sudarant nebuvo to gyventojų klodo, kuris atitiktų lenkų vadinamus bajorus (szlachta). Bet lenkams buvo reikalinga matyti Lietuvoje tokį luomą. Jie norėjo sukurti joje tokį pat reikšmingą, kaip ir Lenkijoje, bajorų luomą, kuris jiems padėtų sujungti Lietuvą su Lenkija į vieną valstybę, vad., įvykdyti Jagėlos pažadėjimą, duotą Krėvėje. Tam dalykui lenkų valstybės veikėjai nesigailėjo pastangų. Tačiau Vytautas stipriai laikė savo rankose Didžiojo Lietuvos kunigaikščio valdžią ir teises. Atimti tai iš jo buvo sunku. Vilniaus aktas 1401 metais turėjo net pripažinti, kad Jagėlai mirus ir nepalikus vaikų, lenkai

---

[122] „praelati, principes, barones, nobiles, terrigenae terrarum Lithuaniae et Russiae... cum cognationibus et genealogiis suis, nec non tota universitas omnium et singulorum nobilium et terrigenarum praedictarum Lithuaniae et Russiae terrarum, quorum, quamvis nomina singulatim hic non sunt expressa, ipsorum tamen consensus ad subscripta adest, ac si pro insertis haberetur“. (*Działyński*, Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529, Poznań, 1841, 3 p.).

nerinks sau naujo karaliaus, nepasitarę su Lietuva ir Vytautu, jei šis tuo laiku bus gyvas. Čia Vytauto vardas paminėtas, greičiau, iš mandagumo, nes nebuvo galima juk praleisti jį nepaminėjus, jei jis buvo tuo laiku didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu. Tačiau Lenkijai buvo ne jis reikalingas, bet aukštesnieji, valdantieji Lietuvos gyventojų sluoksniai, kuriuos lenkai, iš reikalo ar senu papratimu, vaizdavosi panašius, ar net visiškai tokius pat, kaip lenkų bajorai. Kai planas užimti Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę susitarus su jos valdovu sugriuvo, Jagėla sumanė sujungti abi valstybes, suvienodinus jų tikybas ir teises tų sluoksnių, kurie, lenkų manymu, valdė Lietuvą. Bet didžiojoje Lietuvos kunigaikštystėje monarchas tuo laiku turėjo absoliučią valdžią, ir čia lenkų buvo apsirikta.

1413 metų Horodlės aktas atrodo taip pat buvęs prievarta išgautas iš Vytauto. Šis aktas stengiasi sustiprinti Lietuvoje katalikų tikėjimo ir bažnyčios, bendros ir Lenkijai ir Lietuvai, reikšmę, dar toliau žengia, jungdamas abiejų valstybių gyventojų viršūnes. Aktas nurodo, kad Lietuvos bajorai ir ponai katalikai gauna lenkų bajorų erbus. Vad., Horodlės aktas nežinomą dar Lietuvoje bajorų luomą norėjo sujungti su lenkų bajorais, adoptuodamas, priimdamas juos į lenkų erbus. Vad., jungė tais dalykais, kurie turėjo vietinės reikšmės, nes atskiros bajorų šeimos Lenkijoje turėjo savo grynai teritorinio pobūdžio ženklus (zawołania, proclama). Šiuos lenkų erbus, Horodlės suvažiavimo 1413 metais nustatytus, priėmė ne smulkūs žemės savininkai, panašūs į lenkų bajorus, bet stambūs Lietuvos ponai. Šitie erbai jų akyse nebuvo jų ir lenkų bajorų, savo tėvynės reikalais tesusirūpinusių, bendrumo ženklas, bet tik gražus antspaudos papuošimas, kuris skyrė pono vardą nuo visų kitų mažų, jų nuomone, žmonių, kuriuos Lenkijoje vadina bajorais, ir kurie Lietuvoje buvo tik eiliniai kariai, visiškai priklausą tų pačių ponų, arba didžiojo kunigaikščio.[123]

Horodlės aktas numatė ir kitokių priemonių Lenkijos ir Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės valstybės organizacijai, gyvenimo būdui ir krypčiai suvienodinti. Jis steigė Vilniuj ir

---

[123] Lietuvių-rusų Bichovco metraštis visai nežiūri į łenkų erbų priėmimą kaip į kažką garbingą lietuviams. Jo nuomone, tai taip pat nieku nesurišo lietuvių su lenkais. (П. Р. С Л., XVII 527 p.).

Trakuose (ketino taip pat įsteigti kituose didesniuose Lietuvos valstybės centruose) vaivadų ir kastelėnų tarnybas, kurios galėjo tekti tik katalikams. Į visas kitas vietas galėjo būti skiriami taip pat tik katalikai; jie tegalėjo būti ir didžiojo Lietuvos kunigaikščio tarybos nariai. Tačiau iš esmės naujas dalykas Lietuvai tėra tiktai kastelėno vietos įsteigimas. Vaivadomis buvo pavadinti senieji Vilniaus ir Trakų seniūnai - vietininkai, kurių funkcijos paliko tos pačios. Įsteigdamas Žemaičiuose naują savo vietininko tarnybą, Vytautas net nepavadino jo vaivada, o paliko seną seniūno vardą, nors šis turėjo tokios pat reikšmės valstybės gyvenimui, kaip ir kiti vaivados. Be to, pasirodė, kad Lietuvos vaivadų ir kastelėnų funkcijos bei kompetencija nesutampa su tokių pat Lenkijos valdininkų funkcijomis. Skirti į visas valstybės vietas vien tik katalikus Vytautas taip pat jokiu būdu negalėjo, nes pirma, tai įžeistų senus jo valstybės Rusų žemių papročius, o antra vienų katalikų, tinkamų užimti visas jo didžiulės valstybės vietas, niekuomet nebūtų užtekę. Apie tai, kad be Vilniaus ir Trakų reikia steigti dar kitose apskrityse vaivado ir kastelėno vietas, tolimesniais Vytauto valdymo laikais negalėjo būti nė kalbos. Dėlto nesunku yra pripažinti, kad Vytautas ne savo noru, bet verčiamas sutiko su Horodlės aktu, ir jokiu būdu nėra pats jo pasiūlęs.

Horodlės aktas numatė taip pat bendrus Lenkijos ir Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės atstovų suvažiavimus bendriems jų reikalams svarstyti, jei tai buvo reikalinga, siūlydamas lenkų Liublino ar Parčovo miestus ar kitas patogias vietas. Vytauto laikais neatsirado reikalo sukviesti tokiems suvažiavimams. Jei Vytautas ir sušaukdavo savo tarybą, tai jie svarstė ne bendrus lenkų ir lietuvių, bet grynai savo valstybės reikalus, iš kurių pats svarbiausias buvo apginti savo valstybės savarankiškumą, o tai kaip tik buvo priešinga Lenkijos norams ir siekimams. Taryboje tie patys lietuvių ponai, kurie buvo priėmę lenkų bajorų erbus ir kurie dėlto, lenkų nuomone, turėjo ginti lenkų ir lietuvių vienybę, veikė kaip tikri lietuviai patrijotai, amžini lenkų planuojamos Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės inkorporacijos priešai. Šitokiam lietuvių bajorų ir Vytauto nusiteikimui turėjo nusileisti ir Horodlės aktas. Jis pripažino, kad didžiojo Lietuvos valstybės

kunigaikščio titulas yra nuolatinis, bet ne laikinis, egzistuojąs tik Vytautui valdant. Tiktai rinkdama Vytauto įpėdinį Didžioji Lietuvos kunigaikštystė turėjo atsiklausti Lenkų karaliaus ir Lenkų valstybės prelatų, ponų ir bajorų. Bet ir Lenkija, Jagėlos giminei pasibaigus, negalėjo rinkti karaliaus, nepasitarus su didžiuoju Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės kunigaikščiu, pralotais, ponais ir bajorais. Žinoma, šis straipsnis yra labai toli nuo tikrųjų Lenkų planų inkorporuoti Lietuvių - Rusų valstybę. Matyt, užmegzdami glaudesnius ryšius su Lietuva, lenkų politikos veikėjai tikėjosi, kad laikas viską sutvarkys jų naudai, o gal ir nenorėjo erzinti Lietuvą savo perdaug kategoriškais reikalavimais. Galimas taip pat daiktas, kad jie, tardamiesi Horodlėje, buvo priversti pakeisti atsivežtą iš Krokuvos sutartį.

Šiaip ar taip, šis Horodlės akto straipsnis negalėjo Vytauto patenkinti[124]. Sutikti priklausyti kurios nors kitos valstybės Vytautas, žinoma, negalėjo, nes jo gyvenimo tikslas buvo visiška Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės nepriklausomybė. Ir Horodlės aktą, taip pat kaip ir 1401 metų aktą, Vytautas padarė verčiamas. Aplinkybės, kuriose gyveno 1413 metais Vytautas, buvo geresnės, kaip 1401 metais, dėlto Vytautui pasisekė iškovoti iš Lenkijos Lietuvai teisę turėti nuolatinį didįjį kunigaikštį. Vis dėlto aplinkybių verčiamas Vytautas negalėjo pasirodyti visiškai savarankiškas ir nepriklausomas. Iš tiesų, nors po Vorkslos pralaimėjimo Vytauto valstybė spėjo pasilsėti ir užmezgė su totoriais draugiškus taikos ryšius, vis dėlto Grünfeldas lietuvių karo pajėgoms kaštavo brangiai, nes joms teko pakelti sunkiausius riterių puolimus. Reikėjo laiko jėgoms sutaupyti. Be to, Horodlės suvažiavimo išvakarėse iširo Vytauto santykiai su Didžiuoju Naugardu, kuris 1412 metais pavarė Vytauto paskirtą kunigaikštį Lengvėną. Naugardą rėmė didysis Maskvos kunigaikštis. 1414 metais Vytautas susitaikė su naugardiečiais, bet dar 1413 metais jam gresė karo pavojus. Ordinas po Grünfeldo kautynių ir tolimesnio karo buvo dar labai silpnas. Vytautas tat stovėjo vienų vienas prieš Lenkus, negalėdamas pa-

[124] Tai pastebėjo ir Solignac'as XVIII am. Histoire Générale de Pologne, t. III, 230 p.

pildyti savo jėgų riterių jėgomis, o jo valstybės rytų pasieny buvo neramu dėl ginčų su Naugardu. Buvo būtina laukti patogesnių sąlygų įvykdyti savo svarbiausiam tikslui, viso Vytauto gyvenimo svarbiausiajam dalykui, t. y. iškovoti visišką Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės savarankiškumą ir nepriklausomybę.

Tokios patogios sąlygos ėmė rastis XV am. dvidešimtųjų metų vidury. Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės rytų sienoms negrėsė joks pavojus, Vytautas galėjo rengtis savo didžiuliam sumanymui įvykdyti, surinkti visas Rusų žemes savo valdžioje, kaip mes anksčiau jau buvom minėję. Po trumpo Jagėlos ir Vytauto karo su Ordinu, 1422 metais rugsėjo mėn. buvo padaryta taika prie Melnės ežero. Žemaičiai buvo atiduoti Didžiajai Lietuvos kunigaikštystei. Vytautas ir Lietuva buvo tais laikais labai pagarsėję centrinės Europos šalyse jau nuo Tannenbergo kautynių. Didžiojo Lietuvos kunigaikščio vardą dar pagarsino pasiūlymas Vytautui paimti Čekų karaliaus vainiką ir jo vietininko atvykimas į Čekiją. Nereikia užmiršti, kad iki Vytauto laikų Lietuva, kaip galinga didelė valstybė, Europai buvo visai nežinoma. Ta pati Čekija, kuri dabar siūlo Vytautui savo karaliaus vainiką, žinojo apie Lietuvą tik kaip apie laukinį pagonių kraštą, kuriam reikėjo misijonėrių krikščionybei skelbti, o ši misija buvo ypač pavojinga skelbėjų gyvybei, nes lietuviai buvo atkaklūs ir ištikimi savo seniems tėvų tikybos įsitikinimams. Atsiminė ir šv. Vaitiekų, pagonių užmuštą Prūsuose. Vėliau dar klausėsi dominikonų ir minoritų pamokslų, kuriais jie ragino rengti kryžiaus karą prieš atkaklius pagonis lietuvius ir tuo padėti Ordinui. Atsiminė, kaip žygiavo į Lietuvą Čekų karaliai ir ponai. Gal būt, dar žinojo, kad Karolis IV susirašinėjo su Algirdu, įkalbinėdamas jį tapti kataliku. Dėlto visiškai netikėtas buvo Lietuvos pasirodymas, kaip galingos valstybės, laimėjusios kautynes su pagarsėjusiu savo narsumu ir karišku patyrimu Ordinu[125]. O Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės monarchas, gabus ir turįs daug nuostabios tų laikų žmonėms tikybinės tolerantijos, Vytautas darė stipraus įspūdžio husitams čekams, ginusiems savo tikybinius įsitikinimus.

[125] *Ferdinand Tadra*, Kulturni Styky Čech s cisinou až do válek husitských (v Praze, 1897) 134—140 p.

Dar mažiau, negu Čekija, žinojo apie Lietuvą Vakarų Europa iki Vytauto laikų. Prancūzų romanas XV amžiuj aprašo vieną riterį, kuris savo damos liepiamas vyksta į Tannenbergo kautynes Ordinui padėti ir grįžęs pasakoja, kad su riteriais kovėsi visi rytų muhomedonai, egiptiečiai ir marokiečiai[126]. Europa vaizdavosi Lietuvą, kaip svetimą tolimą kraštą, kur gyvena laukiniai ir jos ir krikščionybės priešai. O Vytautas parodė Europai Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę visai kitokią. Dėl jo darbų, ji iškilo prieš Europos akis, kaip gerai organizuota ir galinga valstybė, kuri nuolat ir greitai kultūrėja. Tai buvo vienas iš istorinių Vytauto nuopelnų lietuvių tautai ir toms tautoms, kurios įėjo į Lietuvos valstybę. Kromeris pasakoja, kad 1459 metais Petrakovo seime Ritvėnų Jonas[127] sakė, kad Jagėlą, niekam nežinomą ir neturtingą valdovą, lenkai apvesdino su savo karaliene ir padarę garsiu visame pasauly.[128] Vytautas, priešingai, tiktai pats savo ir savo valstybės jėgomis pagarsėjo tuo laiku Europoje ir pagarsino savo tėviškę, Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę. Dėl Vytauto Didžioji Lietuvos kunigaikštystė įėjo į to laiko Europos valstybių šeimos tarpą.

Tą patį tikslą ir formaliu atžvilgiu siekė ir imperatorius Žygimantas, kuris jungė viduramžio Europos valstybes į tą savotišką viduramžių tarptautinę organizaciją, imperiją. Žinoma, jis turėjo savo planų, kai mėgino įtraukti Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę į imperiją, kaip jos lygiateisį narį. Žygimantas turėjo aiškų ir asmeninio pobūdžio motyvą, ir motyvų, svarbių imperijos akimis žiūrint. Jis norėjo taip pat susilpninti Lenkiją ir priversti ją klausyti imperatoriaus nurodymų. Bet jeigu Vytauto valstybė būtų buvusi silpna ir nebūtų pakilusi sulig kitų valstybių kultūros lygiu, nebūtų buvę galima nė kalbėti apie jos įstojimą į Imperiją.

Mes matėm ankščiau kad 1398 metais Salyno suvažiavime lydėję Vytautą lietuviai ir rusai paskelbė jį savo valsty-

---

[126] Citatas žiūr. A. И. Барбашевъ — Витовтъ и его политика, 129 p., pas. 93; Витовтъ, послѣднія двадцать лѣтъ княженія, 37 p.

[127] Ioannes Rithvianius.

[128] „nos vero illum quidem obscurum et ignotum et anguste dominantem ad amplissimum coniugium et florentissimum regnum ultro accivimus, et in universum terrarum orbem celebrem [illegible] bus gestis Polonorum, *Pol. Hist. Corpus,* t. II, 746 p.).

bės karalium. Mintis gauti Vytautui karaliaus vainiką brendo Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės viduje. Ją iškėlė protestas prieš lenkų užgrobimo planus ir noras įvykdyti valstybinės nepriklausomybės idėją, kuri nežuvo net Lietuvą atidavus Lenkijai. Ji gyvavo nuo 1398 metų. Ji nemirė nei Didžiojoje Lietuvos kunigaikštystėje, nei paties monarcho, Vytauto širdy. Ne tiek karalystės titulas, kiek Lietuvos valstybinio savarankiškumo pripažinimas buvo jiems svarbu, ir tais laikais ir vėliau; buvo svarbu, kad pripažintų Lietuvą savarankišką, kokią ji buvo prieš Jagėlą, kai nė vienas jos kaimynas dėlto nė neabejojo.

Tačiau vėliau, mintis padaryti Vytauto valstybę karalyste kilo ir imperatoriui Žygimantui. Tai jis pasakė Vytautui dar prieš jo ir Lenkijos karą su Ordinu, prieš Grünfeldo kautynes, be kitko turėdamas, reikia manyti, ir tikslą išardyti jų sąjungą prieš riterius. Vytautas tuomet atsisakė nuo imperatoriaus pasiūlymo. Tačiau XV am. dvidešimtaisiais metais imperatorius vėl pasiūlė tą patį. Iniciatyva, aišku, buvo ne Vytauto, bet imperatoriaus Žygimanto.[129] Bet dabar Vy-

[129] Kai Lucko kongreso Lietuvoje pakilo visa pasipiktinimų audra, Vytautas rado reikalinga parašyti 1429 m. vasarą (iš Molodečno) Lenkijos ponams raminamą laišką, kuriame jis patvirtina savo ištikimybę Lenkijai ir pasakoja apie tai, kaip ėjo imperatoriaus Žygimanto sumanyti Lietuvos karaliaus vainiko reikalai. Vytautas rašė: „Credimus vobis constare, quod magnus amicus Corone sue regni Polonie semper fuimus, nec umquam quod esset contra honorem aut utilitatem eorundem [ali] quid facere attemptavimus, aut quidquam sine ipsorum consilio facere consveveramus, neque ecciam coronari umquam cogitavimus, prout non ignoratis quomodo in Kesmarkt, dum dominus Romanorum rex de coronacione nostri nobis sermonem movisset, nullo modo ad id voluimus consentire, Demum et in Luczska dum idem dominus Romanorum rex nos pro huiusmodi coronacione fuisset allocutus, nihil sibi penitus respondere volebamus sine consilio et consensu prefati domini regis Polonie. Qui licet nobis tunc cum magna placencia et gratitudine in tandem coronacionem consenserat, tamen nondum mentem apposueramus huiusmodi coronacionem persequi in effectum; sed postquam de Luczska abisset nosque primum apud dominum Romanorum regem per nuncios suos confundere cepit, similiter et apud sedem apostolicam certos articulos contra nos conscriptos destinavit, et alibi nos confundando scriptis suis hoc ipsum d[efamavit], cogitare primo incepimus et cum subditis nostris desuper tractare, quomodo confusionem et illibertatem quibus ipse dominus rex Polonie nos et terras nostras innodare et opprimere niteretur, evadere possemus, cum nunquam alias illiberi fuissemus, pro quo apud eundem dominum regem Polonie instetimus et laboravimus, ut sicut nos illiberos esse propalavit, quod nos ita liberos fore manifestar (et)". (*Codex ep. Vitoldi*, p. 836 sq). Žinoma, Vytauto ištikimybės jausmai Lenkijai turėjo sukelti lenkams abejonių, tačiau šitam rašte faktai turėjo būti teisingai išdėstyti. Kitokiu atveju, Vytautas būtų padavęs savo korespondentams ginklą prieš save.

tautas tam pasiūlymui pritarė. Jam vykdyti buvo pats laikas, jis tegalėjo apvainikuoti Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės garbę ir galybę, Vytauto iškovotą, nedarydamas jai jokių nuostolių. Žinoma, visišką, formaliai garantuotą nepriklausomybę nuo Lenkijos ir laisvę nuo jos pretenzijų Vytautas būtų iškovojęs ir be karaliaus titulo, jei būtų ilgiau pagyvenęs ir turėjęs savo jaunas pajėgas, būdamas jau senyvas. Tačiau, ir jo amžius, ir patogi proga formaliai patvirtinti Lietuvos valstybinį savarankiškumą negalėjo nesukelti jam noro sutikti su imperatoriaus pasiūlymu ir su visa energija griebtis jį vykdyti. Apie tai, kad karaliaus titulas ir vainikas viliojo Vytautą ne kaip svajonė patenkinti garbės troškimą, rodo jo atsisakymas nuo siūlomų jam Čekų ir Lenkų karaliaus vainikų. Stryjkowskis pakartoja Vytauto žodžius pasakytus čekams į jų pasiūlymą paimti šv. Venclovo vainiką: „Nenoriu būti gerve, kuri suka sau lizdus dviejuose medžiuose".[130] Ar buvo tikrai šitie žodžiai pasakyti ar ne, nežinia. Tačiau šiaip ar taip jie buvo žinomi XVI amž. Didžiojoje Lietuvos kunigaikštystėje, kaip priežodis ar senai žinomas protėvių posakis, kuris puikiai vaizduoja tradicinį supratimą pagrindinės Vytauto idėjos, savosios valstybės idejos. Kai lenkai pamatė tvirtą Vytauto pasiryžimą sutikti su imperatoriaus pasiūlymu ir vainikuotis karalium, jie, gelbėdami teises, Jagėlos duotas Lenkijai, įtikino Jagėlą atsisakyti nuo lenkų karaliaus sosto ir pasiūlė jį Vytautui. Tačiau Vytautas nesutiko ir paliko Jagėlą. Kitaip nė būti negalėjo. Vytautas juk netroško karaliaus garbės. Jam rūpėjo nė garbė, bet valstybės reikalai vertė sutikti vainikuotis. Dėlto jis ir negalėjo užimti nei Lenkų nei Čekų, nei kurio kito sosto, bet tik Lietuvos, lietuvių ir rusų, kurie buvo jo valstybės dalis.

Žinoma, žengdamas šį žingsnį jis visiškai ardė Jagėlos duotą Lenkijai pažadėjimą. Bet juk su tuo pažadėjimu jis kovojo dar XIV amžiuj. Žinoma, tapdamas Lietuvos karalium, Vytautas būtų sugriovės ir savo 1386 metų Krokuvos aktą, ir savo sutartis, kurias jis padarė su Lenkija, būdamas didžiuoju

---

[130] „Gdy posłowie Czescy trzeci kroć albo Jagela albo Witołta na królestwo Czeskie żądali, Witołd im odpowiedział: „iż niechcę być żorawiem, co na dwuch drzewach chciał gniazdo swoje budować". (*Stryjkowski,* II, 160 p.).

Lietuvos kunigaikščiu. Tačiau, istorikai jau pastebėjo, kad Vytautas puikiai mokėjo paslėpti savo tikruosius tikslus ir jų neskelbė[131]; antra, kodėl Vytautas turėjo žiūrėti į savo sutartį su Lenkija, kaip į neliečiamą aktą, rišantį amžinai Lietuvą su Lenkija? Taip žiūrėjo į šitas sutartis lenkų tautinė-politinė mintis, tiek senais, tiek naujais laikais; bet Vytautui tokios pažiūros buvo visiškai svetimos. Jam sutartys su Lenkais turėjo nei didesnės, nei mažesnės reikšmės, kaip ir sutartys su kitomis įvairiomis valstybėmis. Jų tikslas — *jo* valstybės reikalai, sutarties sudarymo metu gyvenimo iškelti kartu su Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės vidaus ir užsienio politinėmis aplinkybėmis. Vytauto sutartys su Ordinu, Maskva, Didžiuoju Naugardu ir kitais, taip pat ir su Lenkija, visos jam buvo laikinės reikšmės, jos buvo reikalingos *tuo momentu* Didžiajai Lietuvos kunigaikštystei. Jas jis keitė ir nutraukdavo, jei aplinkybės pasikeisdavo ir to reikalavo *jo* valstybė. Juk ir pats Jagėla davė ryškų pavyzdį, kaip nutraukiamos sutartys. Kai jaunas Vytautas, pasitikėdamas Jagėlos draugiškumu ir jo nuoširdumu, pasikliovė jo duotąja Vytautui ir tėvui Kęstučiui priesaika, ar tuomet nebuvo brangiai užmokėta už pasitikėjimą būsimajam Lenkų karaliui? Ar Jagėla išlaikė tuomet savo priesaiką ir sutartį su Vytautu ir jo tėvu Kęstučiu? Kęstutis Jagėlos paliepimu buvo išpasalų pasmaugtas, o Vytautas pasodintas Krėvės pilyje ir stropiai saugojamas. Gal būt ir jam pačiam gresė mirtis nuo sutartį sulaužiusio Jagėlos, jei jam nebūtų pavykę pabėgti pas Ordino riterius savo žmonos Onos gudrumo dėka. O Kęstutis Vytautui buvo ne tik tėvas. Jis buvo lietuvių tautos karžygys, Lietuvos gynėjas nuo jos priešų, jos Ulisas ir Achilas, anot Vijuko Kojalavičiaus.[132]

Visiems gerai žinomas ir 1429 metais Lucko kongresas, kurį Vytautas taip turtingai ir puikiai suruošė, ir kur su-

---

[131] „Przedewszystkiem do najwyższego stopnia był u Witolda wykształcony dar ukrywania swych zamiarów, wyrobiony czy to w twardej szkole życia, czy pod wpływem Krzyżaków, u których jako zbieg z Litwy po kilka kroć był podejmowany i przez lata całe utrzymywany". *Antoni Prochaska,* Król Władysław Jagiełło, Kraków, 1908, t. I, 357 p.

[132] „Ita Heros ille tot casibus medios inter hostes superior, consilio Ulisses, manu Achilles Litvaniae, nepotis scelere domi interiit". (Historiae Litvanae pars prior, 372 p.).

važiavo daugybė monarchų, kitų valstybių atstovų ir pats imperatorius; visiems gerai žinomas Lenkų nenoras ir pastangos sukliudyti Imperijos vado pareikštą pageidavimą vainikuoti Vytautą, kaip Lietuvių-Rusų valstybės monarchą, karalium. Jie kliudė ne vien tiktai pačiame kongrese. Lenkų diplomatai stengėsi iš visų jėgų paveikti ir papą, kuris šalia imperatoriaus taip pat vadovavo viduramžių Imperijai. Jų paveiktas papa Martynas V kreipėsi 1430 metų vasarą į imperatorių Žygimantą, savo bulėje prašydamas jį neskubėti su Vytauto vainikavimu, nors jis ir buvo vertas karaliaus vainiko, iki Roma, išklausiusi Lietuvos ir Lenkijos atstovų pareiškimus, suras būdą joms sutaikinti[133]. Lenkija panaudojo visus būdus, priemones, kad imperatorius pakeistų savo sumanymą vainikuoti Vytautą Lietuvos karalium, arba bent atidėtų tolimesniam laikui. Vytautui net buvo pasiūlyta tapti Lenkijos karalium vietoj Jagėlos, kuris sutiko jam atiduoti sostą. Šiuo pasiūlymu buvo manyta lengviausiu būdu realizuoti Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės inkorporavimą, Jagėlos pažadėtą, be to, patenkinti Vytauto garbės jausmą, kuris, jų manymu, buvo svarbiausias jo darbų motyvas. Vytautas šį pasiūlymą tegalėjo atmesti, nes jo motyvai, kurie jį vertė sutikti su imperatoriaus pasiūlymu, buvo visiškai kitokie, kaip mes jau esame matę. Gavęs Lietuvos karaliaus vainiką Vytautas galėjo svajoti prijungti Lenkiją prie savo karalystės, kaip jos sudedamąją dalį, bet tapti Lenkijos karalium ir su ja sujungti Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę Vytautas, aišku, negalėjo. Tokių minčių galėjo turėti Jagėla, bet ne Vytautas. Parduoti Lietuvą už Lenkų karaliaus vainiką Vytautas negalėjo.

[133] Šioje bulėje papa rašė imperatoriui Zigmantui: „Inter cetera opera, que tuis temporibus plura sunt a te cogitata prudenter et perfecta magnifice, illud est maxima laude dignum, quod serenitas tua considerans magnitudinem status et potencie ac virtutis excellentiam et fidei integritatem ac multa et magna merita in rem publicam christianam dilecti filii principis generosi Alexandri magni ducis Lithuanie illum diademate regio decorandum putavit, quo ipse iam dudum et eo ipse die primum meruit, quo preciosius diadema sacri baptismatis capite suo suscepit". Tačiau papa prašo Zigmantą neskubėti: „Quare fili carissime propositum tuum laudamus, ut benemeritus dux ornetur regia dignitate, dum modo hec res non fiat precipitanter et subito. Et ad tollendum omne scandalum, et periculum, gratum esset nobis et antequam ultra procederetur et ut carissimus in Christo filius noster Bladislaus Polonie rex illustris et prefatus, Alexander dux mitterent ad nos sollemnes et sapientes oratores". — tuomet papa pasitars dėl šio dalyko su kardinolais. (*Cod. ep. Vitoldi*, 1061 p.).

Naujausias Zbiginevo Olesnickio biografas sako, kad tik jam, o ne kuriam kitam tenka „amžinas" nuopelnas būti visų Lietuvos savarankiškumo planų griovėju[134]. Ne lenkų diplomatų argumentai ir priešinimasis privertė Vytautą ir imperatorių atsisakyti nuo visiškai jau paruošto Lietuvos karalystės sudarymo. Vytautas ir imperatorius buvo tvirtai pasiryžę[135], ir Vytauto vainikavimo diena jau buvo paskirta 1430 metų šv. Panelės Marijos gimimo dieną, t. y. rugsėjo 8 d.[136] Tai dienai Vytautas buvo jau puikiai pasiruošęs savo sostinėj Vilniuj. Tačiau eskortas, lydėjęs karališkąsias Lietuvos karalystės regalijas buvo sustabdytas, nes lenkų karo būriai užėmė einančius į Vytauto valstybę kelius ir sugavo imperatoriaus Žygimanto pasiuntinius. Dėlto, Stanislavas Czarnkowskis turėjo daugiau tiesos, negu Krokuvos vyskupo Zbignievo biografas. Jis 1569 metais Liublino seime, kalbėdamas apie neįvykusį Lietuvos karalystės sudarymo sumanymą, visus nuopelnus priskyrė savo protėviui, Jonui iš Czarnkowo, kuris tuomet buvo Poznanės rūmininkas ir jėga pagrobė imperatoriaus pasiuntinius pakeliui į Lietuvą[137].

Šiaip ar taip, Lietuvos karalystės nepavyko įkurti. Vytautui nebuvo lemta užbaigti savo darbą formaliniu, teisiniu savo valstybės nepriklausomybės patvirtinimu. Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės unija su Lenkija paliko sunkiais pan-

---

[134] „Jeżeliby więc Oleśnicki nie miał nawet innego prawa do nieśmiertelności czyżby nie wystarczyła jego imieniowi ta niezrównana ojczyznie wyrządzona przysługa, że *zapobiegł* (można twierdzić on sam) *oderwaniu Litwy od Polski.* Czyż przesadzimy jeżeli powiemy że: co Jadwiga bohatérskiém pokonaniem uczuć serca zaczęła, to dopiero Oleśnicki, z niemniejszém bohaterstwiem dokonał?" (Zbigniew Oleśnicki, przez autora dzieła „Piotr Skarga i jego wiek". t. I, 337—338 p. Šito veikalo autorius *M. Dzieduszycki).* Citatos kursyvas autoriaus.

[135] Stryjkowskis rašo: „Witołd potym posłał Gastołta wojewodę Wileńskiego i Rombowda marszałka swego, do króla i senatu koronnego na zjazd Korczyński, opowiedając, iż Witołd, chociażby panowie Polszczy chcieli, albo nie chcieli, jako wolny wolnego ludu pan, chce królem Litewkim być". (Stryjkowski, II, 170 p.).

[136] Didelis daugumas istorikų, pasiremdami Dlugošium, tvirtina, kad Vytauto vainikavimo dieną buvo paskirta Dievo Motinos gimimo dieną. Bet kiti mano ją buvus paskirtą šv. Mykolo dieną. (*Władysław Smoleński,* Dzieje Narodu Polskiego, Warszawa, 1898, cz. I, 118 p.).

[137] Дневникъ Люблинскаго Сейма 1569 года, СПБ. 1869, 652—653 p.— Bichovco metraštis rašo, kad lenkai, atėmę iš imperatoriaus pasiuntinių Lietuvos karaliaus vainiką, perkirto jį pusiau! „y pryłożyli ko korune Biskupa Krakowskoho, kotoraia y teper pry zamku Krakowskom u kostele Świątoho Stanislawa iest". (ПСРЛ. XVII 528 p.).

čiais Lietuvos istorijos kelyje; paliko ir tragiškas, nors lenkų politinei tautinei minčiai ypač mielas, Lenkų istorijos prisiminimas. Bet vis dėlto Vytautas sukūrė savo valstybės stiprią organizaciją, kuri galėjo ginti ir kovoti dėl Lietuvos vidaus savarankiškumo. Savo galinga, įgudusia ranka jis pastatė savo Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę tuo istoriniu keliu, kurį ji ėjo vėlesniais laikais, ir kur sumaniai, atkakliai ir nuolat gynė ir saugojo savo valstybės teises ir reikšmę nuo lenkų pasikėsinimo. Savo vaikų Vytautas Lietuvai nepaliko. Jo duktė, ilgiau už jį gyvenusi, Sofija buvo jo išleista už Maskvos kunigaikščio Vosyliaus, ir tokiu būdu Vytauto kraujas pateko į Maskvos kunigaikščių giminę, susiliejo su Kalitos namų krauju. Sofija davė Maskvai savo sūnų Vosylių II, kuris su jos anūku Vosylium III galutinai pabaigė spiesti rusų žemes aplink Maskvą ir ją padarė didžiausią reikšmingą Rusų tautos valstybę. Bet savo Lietuvai Vytautas paliko savo įstatymus ir jos valstybės veikėjai ėjo jo mokyklą. Jie išaugo ir subrendo Vytauto iškeltos Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės savarankiškumo idejos maitinami. Jis juos pamokė su geležiniu atkaklumu siekti tikslą. Jiems paliko ir valstybės veikėjo įgudimą. Vytautas, pagaliau, paliko Lietuvai ir savo garsųjį vardą. O tas vardas buvo jau ištisa programa[138].

Vytautui mirus 1430 m. netrukus paaiškėjo, kad Didžioji Lietuvos kunigaikštystė jau tvirtai laikėsi to kelio, kurį jis jai nurodė. Vytauto valstybės Lietuviai ir Gudai pakėlė didžiuoju kunigaikščiu Algirdo sūnų Švitrigailą, visiškai nežiūrėdami jokių sutarčių, sudarytų anksčiau su Lenkija, elgdamiesi kaip nepriklausoma, pilnateisė, savarankiška valstybė. Nekreipė dėmesio nė į Jagėlą, kuris ketino ją paimti į savo rankas. Ryšiai su Lenkija, tarsi, vėl buvo atnaujinti, kai 1432 metais Švitrigaila buvo nuverstas nuo sosto ir jo vietą užėmė Kęstučio sūnus Žygimantas, Lenkijos šalininkas, Lietuva vėl priklausė Lenkijai. Tačiau Žygimanto nužudymas 1440 metais vėl suardė visus ryšius. O keldami į Lietuvos sostą tais pačiais metais Kazimierą Jagėlą, lietuviai visiškai ir griežtai atsitraukė nuo Lenkijos ir panaikino visas anksčiau buvusias unijų sutartis.

---

[138] Apie tai, kaip žiūrėjo Lietuvos ponai Vytautui mirus į Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės nepriklausomybę nuo Lenkijos, žiūr. Oskar Halecki, Dzieje Unii Jagielońskiej. Kraków, 1919, t. I, 273—274 p.).

Bet tai dar ne viskas. Kai po kelerių metų Didžioji Lietuvos kunigaikštystė leido Kazimierui priimti Lenkijos karaliaus vainiką, ji privertė jį 1447 m. duoti dokumentą, kuriuo patvirtintų jos gyventojų teises ir pažadėtų, kaip didysis Lietuvos kunigaikštis, visuomet išsaugoti Vytauto Lietuvos valstybės sienas, neleisti užimti valdininkų vietų ir įsigyti joje žemių niekam, tik jos tikresniems gyventojams.[139]

Kai Kazimiero sūnus Aleksandras, tėvui mirus, 1492 metais Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės buvo išrinktas didžiuoju kunigaikščiu[140], ir kai jam žengiant į didžiojo kunigaikščio sostą buvo atliekamos iškilmingos, iš sena jau nustatytos apeigos, ne kitas, bet Vilniaus katedros vyskupas Taboras jį palaimino ir pasakė ganytojo žodį apie monarcho pareigas. Toliau didysis Lietuvos maršalas Liutavaras Chreptavičius, laikydamas rankoje nuogą Lietuvos valstybės kardą, kreipėsi į Aleksandrą, kuris su brangiais akmenimis papuošta didžiojo kunigaikščio kepure iškilmingai sėdėjo savo soste. Chreptavičius sakė naujam Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės monarchui, kad jis atsimintų savo didžiojo kunigaikščio pareigas, kurias jam uždėjo valstybė, savo valia jį išrinkusi. Visų Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės luomų vardu jis prašė Aleksandrą valdyti ir teisti juos ne Vokiečių, Italų ar Čekų papročiais ir tvarka, bet tikrai lietuviškai, kaip tai darė Vytautas. Jei Aleksandras taip darysiąs, jis būsiąs lygus karaliui, pridūrė Chreptavičius; o jei į šitą savo valstybės prašymą naujais monarchas neatkreips dėmesio ir neseks jų nurodymais, pats bus kaltas ir dėl savo ir dėl savo valstybės žu-

---

[139] „Item promittimus seu spondemus, quod dominia seu terras magni ducatus nostri praedicti non diminuemus, sed in suis limitibus, prout antecessores nostri et signanter Alexander alias Vitoudus patruus noster etc. tenuit et possedit, sic et nos easdem sanas et integras tenebimus possidebimus et tuebimur, atque cum Dei auxilio pro cunctis nostris viribus studebimus dilatare" (§ 13). „Item promittimus et spondemus, quod in terris ipsis nostris ipsius magni ducatus terras, castra, ciuitates seu quascunque hereditates, possessiones et tenutas et quaecumque officia sine personatus, dignitates nulli extraneorum, sed solum indigenis ipsarum terrarum nostrarum magni ducatus supradicti dabimus et nostri successores dabunt tenenda et possidenda" (§ 14). Cituojama pagal Liubavskio veikalo priedą — (М. К. Любавскiй, Очерки исторіи Литовско - Русскаго государства до Люблинской уніи включительно, Москва, 1915, 328 p.).

[140] Nepriklausomi nuo Lenkijos buvo pakelti į Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės sostą ir jo įpėdiniai — Zygimantas I ir Zygimantas II Augustas.

vimo[141]. Vytauto vardas, kaip mes jau esame pastebėję, buvo ištisa programa, Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės valstybinio savarankiškumo ir galybės pažadas.

Iš XV amžiaus Vytauto idejos pateko į XVI-ąjį. Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės valstybinio savarankiškumo ideja buvo patvirtinta 1529 ir 1566 metų įstatymuose, kurie žinomi, kaip Pirmasis ir Antrasis Lietuvos statutas. Raudona gija ji driekiasi per visus Lietuvos ir Lenkijos pasitarimus dėl Unijos XVI am. vidury, kai Lenkų karalystės ir Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės soste baigėsi Gedimino-Jagėlos dinastija. Vytauto dvasia įkvėpė karžygiškus Lietuvos valstybės teisių gynėjus ir jos atstovus 1569 m. Liublino seime, ji kalbėjo ir Jono Chadkevičiaus lūpomis. Vytauto politinio ir diplomatinio meno mokyklą išėję Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės atstovai, nepaisydami ypač sunkių ir jiems nepatogių ginčo aplinkybių, vis dėlto sugebėjo šitame seime išreikalauti kai kurių Liublino Unijos sutarties straipsnių, kurie paliko laisvą kelią Vytauto valstybės teisėms ir reikšmei sau-

---

141 „Panowie Litewscy skoro po śmierci króla Kazimirza Wielkiego Xiędza Litewskiego, złożyli siem w Wilnie, na który przybyli: Wasił, Michał kniaziowie Glińskie i Siemion xiążę Słuckie Olełkowic Michałowic w piąci set koni, xiążęta też Holszańskie Mścisławskie i Wagajło Gedrockie, tam zaraz spólnymi głosy Alexandra (acz też Siemion Olelkowic, Michałowic xiążę Słuckie z strony swoich przyjaciół miał vota na się) Kazimirzowego syna czwartego, według żądania i prośby ojcowskiej, tudziesz za godnością i dzielnością jego, którą po sobie okazował na Wielkie Xięstwo Litewskie, Żmodzkie i Ruskie wybrali, podnosili go z starodawno zwykłymi ceremoniami na zamku Wileńskim Ś. Stanisława, w czapkę xiążecą perlami i kamieńmi drogimi ossadzoną, także szatą zwykłą, jaką dziś kurfierstowie Rzescy przy koronaciej cesarskiej noszą, przybranego. Tam gdy go już na majestacie pasadzili, a biskup Wileński Tabor nad nim błogosławieństwo i napominanie pasterskie, według zwyczaju odprawił, wystąpił Litawer Chreptowic, marszałek Wielkiego Xięstwa nawyższy, ten mu goły miecz jak był obyczaj podawając za rozkazanim wszytkich panów Litewskich ty słowa mówił .....; na ostatek za wszystkich stanów tego Wielkiego Xięstwa zezwołenim prosimy cię, aby nie Włoskim, które est obłudne, ani Czeskim, albo Niemieckim obyczajem, ale prawdziwym Litewskim i Witołdowym przykładem nas rządził i sądził, czego jeśli będziesz przestrzegał, każdemu z osobna królowi równy będziesz, a jeśli od tej nauki i tego przedsięwzięcia odstąpisz, tedy i sam swojego i naszego zginienia ty sam przyczyną będziesz“. A to wyrzekszy, goły, który w ręku trzymał podał mu miecz, który on wziąwszy za dobrowolne nią Wielkie Xięstwo i stolec przodków swoich podniesienie, xiążętom i panom Litewskim podziękował, ofiarując się im być we wszytkim gotowym według oraciej Litaverowej, którą Jodocus Decius w księgach *de Jagielonum familia* fol. 48, *Wapovius* etc. opissali.“. (*Stryjkowski*, II, *293—294* p.).

goti, nors pačios valstybės teritorija ir buvo gerokai sumažinta atidavus lenkams jos žemių dalį. Lietuviškas šitų straipsnių aiškinimas ir atkaklus jų galios gynimas parodė, kad Vytauto Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės valstybinio supratimo ideja yra gyva. Tą patį sako ir 1588 metais be Lenkijos patvirtintas naujas įstatymų sąrašas, Trečiasis Lietuvos Statutas, kuris tvarkė valstybę kaip visiškai savarankišką. Tiktai pasiremdama Trečiuoju Lietuvos Statutu, kuris XVII amžiui baigiantis buvo dar papildytas naujų sutarčių su Lenkija dėl Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės ir Lenkų karalystės teisių sulyginimo[142], ir jo saugojama Lietuva galėjo išgyventi visą tolimesnį jos bendro su Lenkija gyvenimo laikotarpį kaip federatyvinė Lietuvių-Lenkų Respublika, iki ji buvo gretimų jų valstybių padalinta ir išėjo iš tikrojo gyvenimo į istorinių, pamažu vykstančių atminimų sritį.

Be Vytauto, be jo atstatyto Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės valstybingumo, kurį jau buvo bepradedąs naikinti Jagėla ir Lenkija, be jo sukurtų organizacijos ir galybės, be Vytauto idejų ir paties jo vardo tapusio valstybinio jo tautos savarankiškumo simboliu, Lietuva nebūtų egzistavusi. Jau prieš kelis šimtus metų jos vietoje būtų buvus Lenkija, o Lietuvių tauta būtų Lenkų tautos asimiliuota. Be Vytauto idejų ir darbo būtų įsigalėję Jagėlos darbas ir Lenkų programa, kuri norėjo visiškai sulieti Lietuvą su Lenkija. Nuo šitokio liūdno likimo Lietuvą išgelbėjo Vytautas.

---

142 Žiūr. И. И. Лаппо, Уравненіе правъ Великого Княжества Литовскаго и Короны Польской въ 1697 году. Записки Научнаго Института въ Бѣлградѣ, Выпускъ I, Бѣлградъ, 1930, 53—67 pusl.

Paulius Galaunė.

Vytauto portretai.

Kelios pastabos dėl Vytauto Didžiojo vaizdavimo prototipų autentiškumo.

Šiuos, 1930, metus Lietuva įvairiais būdais mini kaipo Vytauto Didžiojo jubilėjinius metus. Šia proga kilo gyvas reikalas tapyboje, skulptūroje, grafikoje pavaizduoti Vytautą Didįjį, jo karžygiškus žygius bei jo gyvenimo ypatingus nuotykius. Vytauto Didžiojo Komitetas daugybėje egzempliorių išleido dail. Adomo Varno litografinį Vytauto atvaizdą, dail. Petro Rimšos darbo medalius su Vytauto atvaizdu. Skulptoriai, Juozas Zikaras, Grybas ir kiti, dirbo jo biustus; dailininkas Jonas Mackevičius sukūrė didelę kompoziciją — „Vytautas ties Juodomis jūrėmis", dail. Mstislavas Dobužinskis — didelį portretą, kur Vytautas, turtingiausiai pasipuošęs ir apsikarstęs įvairiausiais ženklais, stovi Senojo Vilniaus pastatų fragmentų fone. Žodžiu, per šiuos metus parodyta mums daug įvairių „Vytautų", neminint J. Mateikos „Žalgirio mūšio" kopiavimų ir jo reprodukcijų įvairių reprodukavimų.

Čia nemanau visų tų, per šiuos metus mūsų menininkų sukurtų, Vytauto atvaizdų aptarti, vienus jų tuo ar kitu atžvilgiu laikyti nusisekusiais, kitus — nenusisekusiais. Ta proga noriu sustoti tik ties vienu klausimu: ar praeitis paliko mums Vytauto atvaizdą, kurį galėtume laikyti jo vaizdavimo prototipu, ar tie visi mūsų nurodytųjų menininkų ar svetimųjų (J. Mateikos, Stykos ir k.) Vytauto Didžiojo vaizdavimai yra sukurti pasiremiant tik įvairiais istoriniais daviniais, tad ir lieka tik portretinėmis meno problemomis, neturinčiomis jokio ikonografinio pagrindo?

Nors išsemiamai ir įsakmiai į pastatytąjį klausimą duoti atsakymas mūsų šio darbo sąlygose yra nelengva, beveik negalima, vis dėlto drįsiu prie jo eiti. Kelią tam pasirenku palyginamai-analoginį.

Vytautas Didysai gyveno tame Lietuvos valstybės kūrimosi laikotarpy, kai kultūros atžvilgiu Lietuva buvo didelėj Bizantijos-Rusijos įtakoj. Tiesa, kai kurie istorininkai, tarp jų ir prof. A. Janulaitis savo paskaitoje universitete š. m. rugsėjo 8 d., tvirtina, ir ne be pagrindo, kad Vytautas visomis išgalėmis artino Lietuvą prie Vakarų Europos kultūros, bet, mano nuomone, tai tebuvo tik pastangos. Karingo valstybės kūrėjo asmeny tos pastangos, greičiausia, buvo pirma viso ko nukreiptos į utilitariškesnius kultūros pasireiškimus, į tokius, kuriuos tuč tuojau reikėjo turėti pas save, kad susilygintų su priešų kultūros aukštuma. Tai buvo kariuomenės miklinimas ir jos aprūpinimas atitinkamais karo pabūklais, diplomatinių santykių užmezgimas su vakarų kaimynais — laikymas prie didžiojo kunigaikščio kiemo Vilniuje raštininkų, mokančių lotyniškai ir vokiškai; be jų laikyti mokančių rusiškai ir net totoriškai. Bet aukštesnė kultūra, dvasinė, kurios pažiba buvo menas, turėjo dar būti ta, kuri anksčiau pradėjo veikti, būtent bizantinė-rusiška. Liudymų to čia turime, rodos, nevieną. Imkime kad ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių kiemo šeimyninius santykius, per kuriuos kultūrinės įtakos stipriausiai reiškiasi. Ten yra daug rusų įtakos per žmonas ruses, brolius, valdančius rusų sritis. Per ją skverbiasi Lietuvon graikų tikyba su savo ypatingu bizantiniu-rusišku menu. Skverbiasi taip stipriai, jog dar XVI amžiaus pradžioje popiežiaus pasiuntinys, Jokūbas Pison, Vilnių aprašo kaipo schizmatinį miestą, pasipuošusį turtingomis, auksu, sidabru ir brangiais akmenimis pagražintomis cerkvėmis.[1] Ši meno įtaka per Lietuvą ir Jagėlą skverbiasi Lenkijon. Vienas rimčiausias ano laikotarpio lenkų meno istorijos žinovas, Wł. Podlacha, dėstydamas faktus apie Jagėlos skleidžiamą Lenkijoj rusų meną, Jagėlą taip apibūdina:

„Visa, kas iki šiol pasakyta šitoj apžvalgoj apie esamąsias arba žuvusias sieninės bažnytinės tapybos liekanas lenkų žemėje, yra įrodymų, kaip labai palaikė rusų meną Jagėla ir jo kiemas. Išaugęs Lietuvoj tarp pusiau rusų ir veikiant rusų bažnyčios kultūrai, Jagėla paprato prie tos jausmų simbolikos, kuri pasireiškia bizantinio-rusų stiliaus kūriniuose, tuose didingų archierėjų ir asketiškų vienuolių tipuose, iškilmingose ir drauge liūd-

---

[1] *X. Dr. Jan Fijałek.* Opisy Wilna aż do połowy wieku XVII-go, „Ateneum Wileńskie". Rok II, zeszyt 5—6, 137 pusl.

nose Madonnose ir maloniose jaunikių figūrose. Jos prakalbėdavo į jo vaidintuvę, jų formose matė patenkinimą savo estetinių troškimų, ir del šito negalėjo jų užmiršti, kai atsirado tarp kūrinių su vakarų žymėmis. Šitie pamėgimai neapleisdavo jo, kai priderėjo pasirodyti kokios bažnyčios geradėju ir papuošti jos sienas paveikslais: karaliaus norais sekė rytų bažnyčių menas, atsirasdavo tapytojai iš Lietuvos arba iš artimiausiųjų Raudonos Rusijos sryčių."[1]

Tiesa, Podlacha taip apibūdina Jagėlą, ne Vytautą. Bet mes žinome, kad Vytautas nuo pat savo jaunų dienų geruoju gyveno ir sutarė su Jagėla. O Prochaska tvirtina, kad Jagėla turėjęs įtakos Vytautui. Tad Podlachos Jagėlos apibūdinimas kultūros-meno atžvilgiu gali būti taikomas ir Vytautui.

Jei, sulig Podlacha, tuo metu Lietuvoje būta menininkų ir jei Jagėla gabenosi jų į Lenkiją, tai ištaigingas Vytautas Didžiojo kiemas irgi galėjo turėti tų menininkų su bizantine-rusiška pasauližiūra. Bet šis faktas kaip tik mums sako, kad tie menininkai nei Jagėlos nei Vytauto Didžiojo nevaizdavo. Jie vaizdavo Dievą Tėvą, Madonnas, šventuosius, bet niekuomet ne gyvenusius, nors jie būtų buvę valdovai, kunigaikščiai. Šiuos pastaruosius tik tuomet tevaizdavo, kai bažnyčia uždėdavo jiems šventųjų aureoles. Bet tas įvykdavo po mirties, nukankinimo, tad vaizduojamojo asmens nebeturint prieš savo akis. Ikoninė gi tapyba „natūros" nereikalavo: užteko senesnių papasakojimų apie juos, sapne matyto vaizdo, kai menininkas teduodavo abstraktinį jo tipą. O jei būtų vaizdavę ir gyvą, tai žiūrėjo į jį tik per bažnyčios nustatytų menui kanonų prizmą. O kad

---

[1] „Wszystko, co dotychczas powiedziano w niniejszym przeglądzie istniejących lub zaginionych zabytków ściennego malarstwa cerkiewnego na ziemi polskiej, jest dowodem, jak bardzo sztuka ruska za rządów Jagiełły cieszyła się poparciem sfer dworskich a zwłaszcza samego króla. Wychowany na Litwie w otoczeniu na pół ruskiem i w promieniu wpływów cerkiewnej kultury, Jagiełło przywykł do tej symboliki uczuciowej, która zamyka się w kreacyach stylu bizantyńsko-ruskiego, w owych pełnych powagi typach archierejów i ascetycznych mnichów, w uroczystych i zarazem smętnych Madonnach i wdzięcznych figurach młodzianów. One przemawiały mu do wyobraźni, w ich formach widział zaspokojenie swoich estetycznych pragnień, i nie mógł z tego powodu zapomnieć ich, gdy znalazł się wsród utworów o zachodniem piętnie. Upodobania te nie opuszczały go nawet wówczas, gdy wypadło mu okazać się dobroczyńcą jakiego kościola i ufundować ścienną polichromię: w ślady zamiarów królewskich szła sztuka cerkiewna, zjawiali się malarze z Litwy albo z bliższych okolic Rusi Czerwonej" (*Wł. Podlacha.* Historya malarstwa polskiego. Tom. I, Malarstwo średniowieczne. 98—99 pusl.).

tikrai taip buvo, rodo mums Rusijos meno istorija, kurios anų laikų paminklų yra išlikę gana daug. Mokėjusi kartais didele menine prabanga užsimoti Rusija, savo bažnyčios pateptųjų valdovų portretų tesusilaukė tik XVII amžiuje, kai į Rusiją skverbėsi Vakarų Europos kultūros įtaka. Bet ir tuomet jie dar tebebuvo persunkti ikoniniu stiliumi; — „vieton portreto atsirasdavo kažinkoks stilizuotas ikoninis tipas“,[1] sako A. Novickij.

Tiesa, kitu du rusų meno istorininku, I. Grabar ir A. Uspenskij, kalbėdami apie portretinę tapybą Rusijoj, prieina išvadą, kad „nesvetimas buvo portretinės tapybos suvokimas ir senovės Rusijai, ir mes matėme jos pavyzdžių Naugardo bažnyčių sienose XII ir XIV amž.“[2]. Bet jų paduoti tos tapybos pavyzdžiai ryškiausiai rodo, kiek tie „portretai“ yra persunkti ikoniniais kanonais ir, greičiausia, nieko bendro neturi su „portretuojamais“ asmenimis. Be to, jie tefigūruoja tik cerkvių tapybos freskuose, glaudžiai susieti su freskų turiniu ir kompozicija. Vytautas Didysai nė tokia tapybos forma negalėjo būti atvaizduotas, nes statė katalikiškas bažnyčias, kuklias, be jokių freskų.

Suminėtais daviniais ir samprotavimais remiantis, manau, kad Vytautas Didysai jo metu dirbusių Lietuvoje, gal, net jo didžiojo kunigaikščio kieme, bizantinės-rusiškos pasauližvalgos menininkų, nebuvo atvaizduotas. Apie tokį jo atvaizdavimą neaptinkame jokios legendos nė viename rašytame šaltiny.

Jau minėjau, kad Vytautas glaudėsi ir prie Vakarų Europos kultūros. Tad, ar negalime pastatyti klausimo: ar jo didž. kunigaikščio kieme nebuvo Vakarų Europos meninės pasauližvalgos menininkų, ir ar jie nepaliko jo atvaizdo? Juk žinome, kad Vytautas ne kartą buvo pas kryžiuočius, tad, gal, ten galėjo būti padarytas jo atvaizdas? Sunku kas nors tikra tarti. Jei galėjo būti atvaizduotas, tai tapybinio portreto pavidale ar piešiny. Ir, tikrai, turime Vytauto Didžiojo atvaizdo du „prototipu“: vieną tapybinio portreto pavidale, kitą — raižinio medy. Pirmas „prototipas“ pavartotas dail. A. Varno darbo Vytauto Didžiojo por-

---

[1] „вместо портрета получался какой то стилизованный иконописный тип“, — А. Новицкiй „Парсунное письмо в Московской Руси“, — Старые Годы, iюль—сентябрь 1909 г.

[2] „понятiе о портретной живописи не было чуждо и древнейшей Руси, и мы видели образцы ея на стенах Новгородских церквей 12-го и 14-го века“ А. Успенскiй. Царскiе иконописцы и живописцы XVII века. Skyrius veikale: Игорь Грабарь. Исторiя Русскаго Искусства. Том VI — Живопись, 410 pusl.

tretuose, dail. P. Rimšos medaly ir daugelyje kitų. Tai yra gana plačiai žinomas Vytauto Didžiojo atvaizdas, esąs Vilniaus katedros bažnyčioje ir labai artimas Vytauto Didžiojo atvaizdui, buvusiam kunigaikščių Radvilų rinkiniuose Nesvyžiuje. Šio pirmojo portreto istoriją d-ras W. Zahorskis taip aprašo: „Viršum paminklo (Vilniaus katedros bažnyčioje. P. G.) kabėjo didelis Vytauto portretas, įdėtas į paprastus paauksintus rėmus. Šis portretas kadaise yra buvęs Lietuvos Brastoje, tėvų Augustinėnų bažnyčioje, Vytauto įsteigtoje. Panaikinus šią bažnyčią portretą atidavė į Augustinėnų bažnyčią Vilniuje (prie Savičiaus gatvės), bet kai ir ją uždarė, tai jį perkėlė į Vyskupo namus. Vaclovas Žylinskis pakabino jį virš Vytauto paminklo".[1] Kad šis portretas buvo pas Lietuvos Brastos tėvus Augustinėnus, d-ras W. Zahorski žinią greičiausiai yra paėmęs iš M. Balinskio,[2] kuris savo „Vilniaus Istorijoj" įdėjo to portreto litografinę reprodukciją su tokiu užrašu: „Aleksandras Vytautas Did. L. K. sulig senojo paveikslo esančiojo Vilniaus kun. Augustinėnų bažnyčioje perkelto iš Brastos to paties ordino bažnyčios, kurią jis įsteigė, šita liudija lotyniškas ant jos parašas. Piešė Karolis Rypiński, litografavo Antanas Klukowski".[3]

M. Baliński kitoj vietoj dėl to portreto sako kad šis portretas gali būti autentikas, nes ilgai buvęs Brastos vienuolyne atitinkąs istorikų aprašymams, gana panašus Nesvyžio kopijai.[4]

---

[1] „Nad pomnikiem (Vilniaus katedros bažnyčioje. P. G) zawieszono portret Witolda, wielkich rozmiarów w prostych ramach złoconych. Portret ten niegdys znajdował się w Brześćiu Litewskim, w kościele Oo. Augustyanów, przez Witolda fundowanych. Po kasacie tego koscioła portret oddano do kościoła Augustyanów w Wilnie (przy ulicy Sawicz), lecz gdy i ten zamknięto, został przeniesiony do domu biskupa. Wacław Żyliński umieścił go nad pomnikiem Witolda". Dr. *Władysław Zahorski.* Katedra Wileńska. Wilno, 1904. 136—137 pusl.

[2] p. *M. Baliński.* Historja miasta Wilna. 1836, t. 1. p., 110—11.

[3] Alexander Witold W. X. L. z dawnego obrazu znajdującego się w Kosciele Wilenskich XX. Augustynow a przeniesionego z Kościoła Brzeskiego tegož zgromadzenia którego był fundatorem co poswiadcza łacinski na nim napis. Rys. Karol Rypiński. Lit: Aut: Klukowskiego".

[4] „...mającego i przez dawne w klasztorze brzeskim przechowywanie, i przez zgodność z opisem historików, i przez ogólne podobieństwo do nieświezkiej kopii, nie poślednie już cechy autentyczności W kopii nieświezkiego obrazu, mitra wielkoksiążęca, niestosownie przydanym u wierzchu krzyżykiem, zamieniła się niemal w koronę królewską. Przeciwnie, mitra na Augustyańskim obrazie Witolda, dosyć się zgadza z pierwiastkową mitrą Gedymina, jak ją T. Narbutt na rysunku wystawił (Dz. Nar. Lit. T. VI, do str. 1)". (*M. Baliński*). Kilka uwag nad dziełem: Wilno od początków jego do roku 1750. Przez J. I. Kraszewskiego... Wizerunki i roztrząsania nau kowe. Poczet nowy drugi. Tomik XXII. Wilno, 1841. 171 pusl.

Nesvyžio paveikslo kopijoj did. kunig. mitra netinkamai pridėjus iš viršaus kryželį beveik pavirto į karaliaus karūną; atvirkščiai mitra augustinėnų Vytauto portrete gana sutampa su pirmykšte Gedimino mitra, kaip ją atvaizdavo T. Narbutas. Taigi, nežinia kuo daugiau remiantis, negu tik ką pacituotais argumentais, M. Baliński šį tėvų augustinėnų vienuolyno Vytauto Didžiojo atvaizdą laiko beveik autentišku, o Nesvyžiaus kopija. Nors J. I. Kraszewski savo veikalo „Wilno..." ketvirtam tome (XII—XIII pusl.) dėl šių abiejų portretų rašo: „Didesnis lieka abejojimas, deja šita reikia pripažinti, dėl Vytauto portreto autentiškumo, nors rūbai — jo amžiaus. Žinoma, nesame tikri, ar užsiliko ir kur užsiliko tikrieji Lietuvos didvyrio bruožai, juk tapybos menas anais laikais buvo toks retas ir netikslus, o ir trūksta kitų įrodymų; neseniai surado Nesvyžio galerijoj senąjį Vytauto portretą, nuvalė dulkes, atrestauravo, tai sulyginę jį su Vilniaus tėvų augustinėnų bažnyčios paveikslu, atneštu iš Lietuvos Brastos, kur Vytautas buvo įsteigęs šito ordino vienuolyną, tai jis visai kito tapytojo, tačiau juose, žinovų ir dailininkų nuomone, galima rasti panašumą, tik augustinėniškis atvaizduoja gerokai senesnį didvyrį, o apsirėdyme mažas skirtumas: yra ant krūtinės insignium su kabančiu ant retežio siaubūnu, o jo nėra Nesvyžio paveiksle, o šitame esančio kryželio ant mitros nėra pas augustinėnus; Nesvyžiaus paveikslo kopiją patalpinsime kaipo niekur dar neskelbtą, be to įsitikinę esame, kad garsaus Lietuvos galiūno atvaizdas nors ir priimtame panašume yra vertas būti išleistu".[1]

[1] „Większa pozostaje w nas wątpliwość, wyznać to z żalem zmuszeni jesteśmy przed Publicznością, co do autentyczności portretu Witolda, jakkolwiek nosi on wszakże charakterystyczne cechy ubioru wieku swego. Nie można naturalnie wiedzieć z pewnością, czy, i jakim sposobem, pozostały gdzie zachowane prawdziwe rysy twarzy bohatera Litwy, ile, że sztuka rysownictwa w owych czasach tak jeszcze rzadką i niedokładną była, lecz w braku innych dowodów: gdy okazało się z porównania niedawno otkrytego, oczyszczonego z pyłu i wyrestaurowanego w galerji Nieświezskiej Radziwiłłów starożytnego obrazu Witolda, ze znajdującym się w Kościele XX. Augustjanów Wileńskich, zupełnie różnego pędzla obrazem przeniesionym z Brześcia Litewskiego, gdzie Witold klasztor tego Zakonu fundował, iż w obu, zdaniem znawców i artystów, daje się upatrzyć podobieństwo, tylko, że Augustjański znacznie starszego bohatera przedstawia, a różnica stroju mała, prócz *insignium* z wiszącym na łańcuchu smokiem na piersiach, którego w obrazie Nieświeżskim niema, w tymże znowu ostatnim krzyżyk na mitrze nieznajdujący się w Augustjańskim, umieściliśmy kopję obrazu Nieświeżskiego, jako nigdzie jescze nie przerysowanego, przekonani z resztą, że wizerunek sławnego mocarza Litwy, choćby nawet w tradycyjnem podobieństwie, wart aby był na widok publiczny wydany".

Taigi, J. I. Kraszewski dėl tų portretų autentiškumo laikosi rezervuotai. O ir pas Kraszewskį toj pačioj „Vilniaus miesto istorijoj“ Vytautas nevienodai atvaizduotas. Vienur Vytauto raižybinis portretas pridėtas prie I tomo su tokiu jo apačioj užrašu: „Witold W. X. L. z obrazu oryginalnego starożytnego w Nieswieżu. Rys. Jan Hesse. Wrankmore sculp. Wydał Adam Zawadzki“. (Jis yra mano bibliotekoj). Kituose tos pačios laidos egzemplioriuose Vytauto Didžiojo atvaizdas pridėtas litografuotas, su užrašu: „Witold W. K. L. w Wilnie Litogr. I. Oziębłowskiego. Tom. I str. 89“ ir pridėtas prie IV tomo. Gal į tam tikrą egzempliorių skaičių buvo dedami I. Oziębłowskio litografuoti Vytauto Didžiojo atvaizdai, kolei nebuvo gautas transportas užsakytų užsieniuose raižybinių, kuriuos vėliau ir pridėjo. Gal tuomi leidėjų norėta J. I. Kraszewskiui įtikti, nes savo veikalo „Wilno...“ ketvirto tomo XIII—XIV pusl. iliustracijų reikalu jis taip rašė: „Paveikslus į šitą veikalą iš pradžių buvome ketinę padirbdinti užsieniuose, nes mūsų litografinės įmonės dar negali lygintis su užsieninėmis atmušimų tikslumu ir dailumu, bet antra vertus tai būtų lyg mūsų miesto nužeminimas, jeigu jo istorijos negalėtų papuošti savo dailininkai, suradę tam uolų darbštų, nemenkų gabumų paišytoją, kuris patobulino savo litografiją savo jėgomis, velijome apseiti be svetimųjų pagalbos ir galime gerėtis, kad nors mūsų paveikslai neprilygsta užsieniniams, bet geresni už daugelį ikišiol išleistų“[1].

Raižybinis Vytauto Didžiojo atvaizdas žymiai yra tobulesnis už I. Oziębłowskio litografuotą, kuriame Vytauto Didžiojo veido bruožai panašūs į moteriškus ir labai mažai bendro turi su to paties I. Oziębłowskio litografinė kopija Vytauto Didžiojo atvaizdo iš Nesvyžiaus portreto, skyrium išleisto, bet dedant po juo užrašą: „Z obrazu oryginalnego starożytnego w Nieświeżu“. Jeigu anas atvaizdas tikrai buvo dedamas prie J. I. Kraszewskio „Wilno...“, o ne pripuolamai yra įdėtas tiktai į

---

[1] Ryciny do tego dzieła przydane, mieliśmy zrazu zamiar dać wykonać za granicą, gdy zakłady nasze litograficzne zagranicznym w trafności i delikatności odbicia dotąd jeszcze sprostoć nie mogą, lecz zważywszy z drugiej strony, iż byłoby niejakiem upokorzeniem dla miasta naszego, żeby historja jego przez własnych artystów ozdobioną być nie miała, znalazłszy do tego niepośledních zdolności gorliwego i pracowitego rysownika, który udoskonalenia litografji swojej, własnemi siłami w tak krótkim czasie dokonał, woleliśmy obejść się bez pomocy obcych, i pochlebiamy sobie, że chociaż ryciny nasze nie wyrównywają zagranicznym, lepsze są wszakże od wielu dotąd w kraju wydawanych“.

pas mane esamą egzempliorį, — mažai pasitarnauta autoriui, kuris dėl tų portretų autentiškumo, kaip matėm, laikėsi rezervuotai. Kaip ten nebūtų, bet mes šį raižybinį portretą turėsime omeny, kalbėdami apie Vytauto Didžiojo atvaizdus bendrai.

Dabar pažiūrėkime, ar tėvų augustinėnų ir Nesvyžiaus Vytauto Didžiojo atvaizdai galėjo būt autentiškais. Skirtumai tarp jų, tikrai, yra labai nedideli. Be M. Balińskio ir J. I. Kraszewskio nurodytų ir minėtų skirtumų tarp tų dviejų portretų, aš iš savo pusės galiu nurodyti į šiuos: tėvų augustinėnų portrete Vytautas Didysis virš šarvų dėvi „gornostajų" ploščių—mantiją, Nesvyžiaus — paprastą gelumbių ploščių; tėvų augustinėnų portrete Vytautas Didysai dešinioj rankoj laiko „skipetrą" ar „lazdą", Nesvyžiaus — dešiniąją ranką jis įrėmęs į šoną; tėvų augustinėnų portrete kairioji ranka įremta į šoną, o Nesvyžiaus jis ta ranka laiko prie šono kabantį kardą; tėvų augustinėnų portrete Vytautas Didysai atvaizduotas žemiau kelių ir fone nėra jokių draperijų bei peizažo, Nesvyžiaus — visa figūra ir fonas užpildytas aksesorijomis.

Stilistinio Vytauto portretų nagrinėjimo pagrindan paimsime Nesvyžiaus portretą. Šis pastarasis plačiai žinomas Lietuvoje ir užsieniuose po to, kai jį litografiniu būdu išleido Vilniaus litografas, I. Oziębłowskis, ir raižinio pavidale pavartojo, kaip minėjau, savo veikale „Wilno..." J. I. Kraszewski. Nei originale nei fotografinėj reprodukcijoj to Vytauto Didžiojo portreto iš Radvilų rinkinių Nesvyziuje man neteko matyti, tad sunku spręsti su kokiu tikslumu jis yra perduotas I. Oziębłowskio litografijoj ir J. I. Kraszewskio paduotame raižiny. Tikslumą čia vartoju Vytauto charakterio prasme, nes ir vieno ir kito aksesorijos galėjo būti pridėtos. Nors pagrindinės aksesorijos: kairiajame viršutiniame kampe kabanti draperija, iš dešinės pusės stulpas-kolona ir fone peizažas pavartoti vieno ir kito, bet laisvai traktuoti. I. Oziębłowskis duoda peizažą-kalnelį, apaugusį eglutėmis, J. I. Kraszewskis „Pareinės" ar „Padnieprės" kalnus. Bet tos aksesorijos, jei jos ir buvo Nesvyžiaus originale, jau daug padeda mums nustatyti portreto kilmės laikotarpį. Dorinė kolona, šalia jos stovįs pustamentas su barokiniais-rokokiniais kronšteinais, o to fone barokinis skydas, barokinis kronšteinas tarp draperijos, — argi tai Vytauto gyvenamos gadynės meno požymiai? Niekuomet! Kas čia bendro su gotika? Nieko. Kalnuotas ir debesuotas peizažas pas J. I. Kraszewskį, eglu-

tėmis apaugęs kalnelis pas I. Oziębłowskį, juk tai savotiška romantika portretinėj tapyboje. Romantika, visai neatitinkanti Vytauto Didžiojo, ordino nugalėtojo ties Grunvaldu, karžygišką vaizdavimą. Žodžiu, nė viena tų detalių nekalba už atvaizdo bent kiek didesnį senumą.

Prileiskim, kad atsitiko šitaip: tos aksesorijos originale vėliau pridėtos, kai reikėjo paveikslą restauruoti. Nemokša restauratorius norėjo portretą praturtinti, įdėti savo gadynės skonio ir tuo sumažino jo istorinę reikšmę. Bet užmirškime aksesorijas ir imkime analizuoti Vytauto patį atvaizdą — veido išraišką, pozą, kostiumą. Visai patikimais istoriniais šaltiniais Vytautas charakterizuojamas kaipo žemo ūgio, moteriškos išraiškos veido, be barzdos ir ūsų, lėtaus būdo. Jei minimose dvejose reprodukcijose Vytauto Didžiojo atvaizdas tiksliai perduotas sulig buvusio Nesvyžiuje „originalo", tai koks skirtumas tarp anų istorinių charakteristikai davinių ir išreiškimo jų atvaizde! Čia, atvaizde, Vytautas augalotas, tiesios klasiškos figūros, nes ūgį sulig galvos dydžiu galima padalyti į 6½ dalis. Tokią proporciją teturi tik Polyklėto „Doryphoras", viena jo „kanono" figūra. Nors be barzdos ir be ūsų, bet veido išreiška visai ne moteriška. Imkime atvaizdo pozą ir kostiumą. Tas viskas labai primena lenkų didžiūnų portretus iš XVII amžiaus. Šį Vytauto Didžiojo atvaizdą visais atžvilgiais atitinka etmono Stepono Čarneckio portretas, esąs kaiz. rūmuose Berlyne. Taigi, Nesvyžiuje buvusio Vytauto Didžiojo portreto kilmės ankstyviausiu laikotarpiu galime laikyti vos XVII amžių. Gal, XVII amžiuje buvo iš naujo perpieštas tasai Nesvyžiaus portretas iš seno „taip nusidėvėjusio, kad nebegalima buvo belaikyti", portreto ir, kaip minėjau, menininkas Vytautą Didįjį, apvilko XVII amž. portretiniu skoniu. Tegul ir taip, bet tuomet jis šiam portretui suteikė ir savaip, individualiai, suprastą veidą. Kitaip sakant, sukūrė naują tipą. Nežinodami ano „seno, taip nusidėvėjusio" portreto, aišku, negalime daryti jokių sulyginimų. Bet todėl šio naujai sukurto Vytauto Didžiojo atvaizdo negalime laikyti ikonografiniai tikru ir imti jį kaipo prototipą kitiems „tikriems" jo vaizdavimams.

Viskas, kas pasakyta apie Nesvyžiaus Vytauto Didžiojo portretą vaizdavimo būdo (pozos, kostiumo) atžvilgiais, yra taikytina ir tėvų augustinėnų portretui, todėl jo čia nenagrinėsime.

Be tik ką aptartų tėvų augustinėnų ir Nesvyžiaus Vytauto Didžiojo tapybinių portretų buvo žinomas dar vienas jo tapybinis portretas. 1912 m. rusų meno istorijos tyrinėtojas, G. K. Lukomskis, aprašinėdamas Višnevco rūmus, pažymi, kad rūmų bibliotekos salėje tarp žymesnių portretų buvo Vytauto Didžiojo portretas, kuris „ko labiausiai džiugino visus Višnievco aprašinėtojus meniniu rinkiniu".[1] Kadangi Višnevco rūmų rinkiniuose buvo labai žymių Vakarų Europos menininkų kūrinių ir vis tik buvęs jų tarpe Vytauto Didžiojo portretas, kaip rašo G. K. Lukomskis, daugiausia žavėjo savo meniniu atlikimu, tai gali būti, kad ir Vytauto Didžiojo portretas buvo darytas kurio žymaus menininko ir vertingas meno atžvilgiu. Bet tatai dar nieko nepasako, kad jis turėjo būti vertingas ir ikonografiniu atžvilgiu. Deja, G. K. Lukomskis nei nepadavė to portreto reprodukcijos, nei neaprašė jo.

Apie Vytauto Didžiojo tapybinį „portretą", esamą Trakų faros bažnyčioje, kur Vytautas atvaizduotas barzdotas, su charakteringa lenkų diduomenei „čiupryna", kalbėti kaipo apie Vytauto Didžiojo atvaizdą beevik netenka. Jau M. Baliński dėl šio portreto yra rašęs: „Nėra ko ir minėti apie barzdotąjį Vytautą Senuosiuose Trakuose, jeigu ne dėl išvaizdos, tai bent baisiai apvylinčios tapybos".[2] Kad turėtume buvusių Lietuvos etmonų, vaivadų ir kitų didelių valdininkų ikonografijai pakankamai medžiagos, tai neabejotinai galima būtų nustatyti, kad tai yra kuris tos rūšies žmogus, koksai bažnyčios geradėjas. Kaipo tokio, jo portretas buvo pakabintas bažnyčioje. Kada visi užmiršo, kas per vienas tame portrete atvaizduotas, o Trakų faros bažnyčios pastatymas siejamas su Vytauto Didžiojo vardu, tai kuris klebonas pakrikštijo šį portretą Vytauto Didžiojo vardu, krikštą atlikęs labai paprastu būdu — portreto apačioje įsakęs padėti šį užrašą: „Alexander Vitoldus Magnus Dux Litvani qui Ecclesiam hanc fundavit Anno Domini 1403 (8?)" ir pridėti aksesorijas: didž. kunigaikščio karūną ir gornostajo mantiją, padėtas ant paaukštinimo, iš kairės vaizduojamo asmens pusės. Nė viena to portreto detalė tipo, kostiumo,

---

[1] „наиболее восторгалъ всех описателей Вишневца художественностью выполненія В. и Г. Лукомскіе. Вишневецкій замок. Старые годы. Март 1912. 27 pusl.

[2] „Nie warto bowiem i wspominać o *brodatym* Witoldzie starotrockim, jeżeli nie z zawodnego wzoru, to pochybnie odmalowanym". *M. Baliński.* Wizerunki... k. c. a. 171 pusl.

epochos atžvilgiais nė vienu bruožu neprabyla, kad šis portretas ką nors bendro turėtų su Vytauto Didžiojo atvaizdu. Tai per daug aiški legenda, kad jai išaiškinti dėti didelių pastangų.

Tik menkos fotografinės nuotraukos pavidale teko man matyti tariamąjį Vytauto Didžiojo atvaizdą, esamą Veliuonos bažnyčioje. Kiek galimumo sprendimui duoda tokia fotografinė nuotrauka, ir šis Vytauto Didžiojo „atvaizdas“ nėra nei kiek didesnės vertės už anuos.

Pereisiu dabar prie kito žinomojo Vytauto Didžiojo atvaizdo „prototipo“ — raižinio medy XVI amž. kronikoje „Sarmatiae Europeae descriptio“. Ar galėjo būti šis raižinys padarytas Vytautui Didžiajam gyvenant ir turėti ikonografinę vertę? Vokiečių meno istorininkai iki šiol seniausiu vokiečių raižiniu medy laiko šv. Kristupą iš 1423 m.[1] Tiesa, prancūzai raižinių medy atsiradimo datą nukėlė į 1370 m.,[2] bet toks senas raižinys yra žinomas vos vienas, ir tas, kaip ir anas seniausias vokiečių, yra religinio turinio — Nukryžiuotas Kristus. Taigi raižiniai medy pirma viso ko tarnavo religijos propagandai ir tik vėliau, kaip reikalinga buvo pailiustruoti istorinius veikalus, raižytojai ėmėsi portreto ir kitų siužetų. Pirmas toks leidinys buvo inkunabulinė Schedel'io kronika — „Liber chronicarum,“ 1493 m. išleista Nürnberge. Mūsų temai ši kronika įdomi dviem atžvilgiais. Pirma, ji yra labai gausingai iliustruota raižiniais medy, antra, mūsų laimei, joje visas puslapis yra skirtas Vytautui Didžiajam. Visas puslapis, tuo tarpu kitiems žymiems Vakarų Europos šalių valdovams teskirta žymiai mažiau. Vadinasi, Vytautą Didįjį jau toje kronikoje palaikyta vertu didelio susidomėjimo. Bet koks keistas reiškinys: nors tiems kitiems žymiems Vakarų Europos šalių valdovams skiriama nedaug teksto, bet greta dedami jų raižybiniai atvaizdai, Vytauto Didžiojo gi atvaizdas nepadėtas. Dar keistesnis šis reiškinys mums atrodo todėl, kad tie atvaizdai nėra portretiniai: vienas ir tas pats asmuo figūruoja įvairiais vardais ir kalbant apie įvairias šalis. Vadinas, tie atvaizdai buvo pagaminti tam tikro amžiaus ir išvaizdos serijos pavidale ir dėti įvairiuose puslapiuose. Tik Vytautui Didžiajam atitinkamo „atvaizdo“ nesurasta. Tai kalba už kronikos autoriaus tam tikrą sąžiningumą. Jam Lietuvos di-

---

[1] I. I. Леман. Гравюра и Литографія. Очерки исторіи и техники.

[2] *P. L. Duchartre* et *R. Saulnier.* L'imagerie populaire. Paris 1925, 19 pusl.

dvyris, Vytautas Didysai, buvo nė vaizduotėje nepasiekiamas asmuo ir jis nepareikalavo iš kronikos iliustratoriaus pagaminti jo „atvaizdo“. Nors, tenka spėti, apie Lietuvos sostinės — Vilniaus išvaizdą autorius skaitytojui nori duoti supratimą: padėjo miesto atvaizdą, kuris kituose kronikos puslapiuose figūruoja kaipo Venecija ar kitas kuris miestas. Tiesa, parašo, kad tai

„Vytautas Didysai“
iš Gvagnino lenkiško vertimo 1611 m. išleisto Kriokuvoj.

yra Vilnius, jis nededa. Visoj kronikoj padėjus tiek įvairių žymybių „atvaizdų“, nors tos pačios išvaizdos, tik kitais vardais, nepadėti Vytauto Didžiojo atvaizdo, reiškia neturėti tam absoliučiai jokios medžiagos, jokio „prototipo“.

Tuo būdu, pirmą kartą Vytautą Didįjį atvaizduotą aptinkame anoje minėtoje „Sarmatiae Europeae descriptio“ kronikoje,

išleistoje Krokuvoj 1578 m. Man tos kronikos neteko matyti ir nežinau, ar ten atvaizduotas Vytautas Didysai pasikartoja kituose kronikos puslapiuose kaipo kuris Lenkijos karalius, bet kai 1611 m. Krokuvoje išleista Gvagnino kronika ir jai iliustruoti pavartota „Sarmatiae europeae descriptio" kronikai pagamintas klišės, tai čia, kalbant apie Lietuvą, jose atvaizduotiems asmenims duodami Lietuvos kunigaikščių vardai, kalbant gi apie Lenkiją — Lenkijos karalių vardai. Kadangi kronika buvo leidžiama suskirstant į skyrius ir pirma kalbama apie Lenkiją, o vėliau apie Lietuvą, tai, atkartojant vienas ir tas pačias iliustracijas, gaunasi, kad Lenkų Lech wtóry virto Mindaugiu, Bolesław Chrobry irgi Mindaugiu, Bolesław Krzywoushy—Viteniu, Jan Olbracht — Skirgaila, Skirgaila gi kokių tai totorių kunigaikščiu, Gediminas — Žygimantu, Ziemowit — Vytautu. Daroma tai, nežiūrint, kad kiekvienas tėmyjantis skaitytojas pastebės šį liapsusą. Vadinas, čia neturėta omeny portretinis panašumas.

Padaryta klišės lenkų karaliams pavaizduoti, o kalbant apie Lietuvą tiems patiems „karaliams" duota Lietuvos kunigaikščių vardai. Net gi neatsižiūrint to, kad dauguma jų ne vienu ir tuo pat metu viešpatavo, o kartais šis skirtumas yra lygus net porai šimtų metų.

Šie faktai sako, kad ir šis Vytauto Didžiojo atvaizdas neturi jokios ikonografinės vertės ir negali būti laikomas Vytauto Didžiojo vaizdavimui prototipu.

Yra dar viena meno rūšis, kurioje Vytautas Didysai galėjo būt atvaizduotas bent tuojau po mirties, tai — skulptūra antkapinio paminklo pavidale. Tokie antkapiniai paminklai, kuriuose skulptūros būdu akmeny bei marmure buvo vaizduojami palaidoti didžiūnai, Vakarų Europoj goticizmo, tad Vytauto Didžiojo, gadynėj gana plačiai buvo vartojami ir galėjo savo įtaka pasiekti ir Lietuvą. Ir, tikrai, tokios rūšies paminklai Lietuvoje yra žinomi, tiktai, deja, jų atsiradimą čia tenka rišti su renesansinio meno įtakomis, o ne goticizmu. Dėl tuo būdu Vytauto Didžiojo atvaizdavimą pas M. Baliński užtinkame tokias žinias:

Katedroj yra Samuelio Paco antkapė, kur įdubime buvo iš marmuro padaryta galva; kažin kaip ji nukrito, nudaužė nosies galą, tai ją pridirbo iš gipso, o iš to atsirado pasaka, kad Vytauto galvą paėmė iš jo antkapės, pastatytos Bonos karalienės ir pastatė Paco vietoj. Juk XVII amž. Vytauto antkapė visai išny-

ko; nežinia ar buvo buvęs ir koks jo atvaizdas akmenyje iškapstytas.[1]

Iš šios citatos matome, kad viršminėto tipo antkapinis paminklas Vytautui Didžiajam jo palaidojimo vietoj, Vilniaus katedros bažnyčioj, karalienės Bonos buvo pastatytas ir XVII amžiuje išnyko. Jeigu karalienė Bona įsakė jį pastatyti, tai jokios abejonės negali būti, kad jis buvo renesansinis, kad Vytauto Didžiojo atvaizdas buvo sukūrtas ir vargu bau buvo kūriamas iš kokio nors autentiško prototipo. Galima prileisti, kad karalienė Bona Vytauto Didžiojo antkapinį paminklą, anksčiau kieno nors pastatytą, liepė tiktai išrestauruoti ir restauratorius-skulptorius Vytauto Didžiojo atvaizdo nepalietė. Bet ir šio atveju mūsų problemai — Vytauto Didžiojo atvaizdo autentikui susekti medžiagos daugiau, negu jos turėta, nepribuvo, nes atvaizdas žuvo, o ar jis turėjo ką nors bendro su Vytauto Didžiojo bruožais, yra klausimas, į kurį šiandieną vargu bau įstengs kas duoti atsakymą.

Kas gi lieka daryti, kad turėtume Vytauto Didžiojo atvaizdą, atitinkantį visus rimtesnius istorijos davinius apie Vytauto Didžiojo išvaizdą, charakterį? Spręsti šį uždavinį vien kaipo tam tikrą portreto problemą, kitaip sakant, jo atvaizdą sukurti. Ką beveik visi mūsų menininkai, vaizduodami Vytautą Didįjį, iš dalies ir darė. Tuo atžvilgiu toliausia už juos visus yra nuėjęs vienas kruopščiausias lenkų istorinių motyvų tapytojas, J. Matei-

---

[1] „Tem mniej usprawiedliwić można płochą łatwowierność, z jaką drudzy mówili i pisali o przeobrażeniu na dawnych nagrobkach w kościele katedralnym głowy *Witoldowskiej w Pacowską*, przechodzącem wszelką już wiarę: bo samemu nawet prawdopodobieństwu przeciwnem. Ileśmy dociec zdołali, chybaby trefunkowa jedna okoliczność, bardzo błaha i marna, stać się mogła do niej powodem.

Podczas przerabiania katedry, głowa z marmuru białego osadzona w płaskiem okrągłem wyżłobieniu na nagrobku Samuela Paca, chorążego litewskiego, przypadkiem jakimś spadła, i utrącony sam tylko wierzchołek nosa, z gipsu dorobić musiano. Z tejto, bez wątpienia, na wiatr pochwyconej, albo nie dobrze dosłyszanej wieści, jakiś starożytnik — nowiniarz miejski uprządł potworną bajkę, o zdjęciu głowy marmurowej z pokruszonego niby nagrobku *Witolda*, jeszcze przez *Bonę Królową niegdyś wystawionego*, i podstawieniu jej zamiast, stłuczonej jakoby, głowy na pomniku Samuela Paca: chociaż nagrobek *Witolda*, jakeśmy namienili, podług niezawodnych skazówek dziejów kapitulnych, przed końcem siedmnastego wieku ze szczętem już zniszczał; i chociaż niewiadomo nawet, azali wizerunek bohatera na kamieniu wyryty: (Effigies Divi Vitoldi, Principis M. D. L. invictissimi, et munifici fundatoris ac patroni, in lapide expressa), był popiersiem, posągiem, lub płaskorzeźbą w całej postaci". M. Baliński, Wizerunki... k. e. a. 165—170 p.

ka. Savo „Grunvaldo mūšyje" jis Vytautą Didįjį kūrė atitinkantį tą didelį istorinį įvykį. Jį idealizavo ne Vytauto Didžiojo, bet karžygiškų asmenų jame pačiame susikūrusio tipo prasmė. Dėl to, J. Mateikos Vytautas Didysai iš „Grunvaldo mūšio" kartais primena mums jo kitų istorinio turinio paveikslų personažus.

Yra žinomas kitas J. Mateikos darbo Vytauto Didžiojo atvaizdas, kurio reprodukcijas po Lietuvą šiemet platina be ne „Švyturio" bendrovė. Šį atvaizdą J. Mateika davė piešinio pavidale ir tik vėliau jis tapo žinomas kaipo raižytas medy. Šiam Vytauto Didžiojo atvaizdui sukurti J. Mateika paėmė Vytauto Didžiojo, taip vadinamą, didįjį arba majestotišką antspaudą ir labai primityvų raižinį medy, kuris kai kuriuose lenkų iliustruotuose leidiniuose buvo reprodukuojamas Vytauto Didžiojo atvaizdo vardu. Antspaudas, kaipo padarytas Vakarų Europos valdovų antspaudų šabloniniu pavyzdžiu, J. Mateikos minimam Didžiojo Vytauto atvaizdui tedavė tik pozos ir aksesorijų idėją. Apie tai, kad antspaudas turėtų Vytauto Didžiojo veido bruožus, netenka galvoti. Todėl, paėmęs iš to antspaudo pozą ir aksesorijas, Vytauto Didžiojo galvą J. Mateika prikomponavo iš minimo primityvaus raižinio, bet ir šį pastarąjį savaip suindividualinęs. Vėl turime J. Mateikos Vytautą Didįjį, bet ne ikonografinį.

Kokią vertę turi tik ką paminėtas raižinys, negaliu nieko tikresnio pasakyti, nes težinau jį tik iš menkos reprodukcijos. Bet jau žinant kokią vertę turi anas, iš kronikos, Vytauto Didžiojo atvaizdas, neapsiriksiu pasakęs, kad nėkiek nedidesnę už aną.

Neturėdamas medžiagos Vytauto Didžiojo atvaizdų prototipų tobulesniam nušvietimui, tuo savo tas trumpas pastabas ir baigiu. Aptartų Vytauto Didžiojo atvaizdų pridėtos reprodukcijos, gal, ką kitą paragins patyrinėti šią problemą kuriuo kitu atžvilgiu.

1930. IX. 25.

Radvilų Nesvižiaus rinkinių Vytauto atvaizdas.

Vytauto atvaizdas pridėtas prie kaikurių J. I. Kraszewskio „Wilno. . “ I tomo egz.

Vytauto atvaizdas pridėtas prie J. I. Kraszewskio „Wilno...“ IV tomo.

Vytauto atvaizdas pridėtas prie M. Balińskio „Historya miasta Wilna“ I tomo.

Vytautas sulig Trakų faros bažnyčioje esamu atvaizdu.

Vytautas sulig L. Chodżkos veikale „Pologne pittoresque“ rep. raižinio.

Jonas Yčas.

Vytautas ir Žemaičiai.

Kai sausio 30 dieną 1384 metais Vytautui reikėjo išaiškinti savo santykius su Prūsų ordinu, tai jis Karaliaučiuje, kaip „Vigand Trakų kunigaikštis iš Dievo malonės", išdavė dokumentą, sulig kuriuo pasidavė pats vokiečių globai ir atidavė vokiečiams kai kurias Lietuvos žemes, ypač Kauną ir Žemaitiją, ant kurių jis sakėsi neturįs jokių teisių. Stebėtinas tai dalykas, kad ordinas galėjo tokią dovaną iš Vytauto priimti ir nuo to laiko save savininku žemaičių krašto iki Nevėžio upės laikyti. Tiesa, ordinas turėjo dar kitus Žemaitijos nuosavybės dokumentus, būtent, Mindaugo dovanojimo raštus, bet iš savo, kaip anas Vytauto dovanojimas, taip ir Mindaugo pareiškimai yra beveik vienokios reikšmės, arba vienodai nieko nereiškia, nes čia viskas priklausė nuo fizinio pajėgumo ir galybės, kurių Vytautas, ką tik pabėgęs iš Lietuvos kalėjimo, siekė. Jam patraukti vokiečius savo pusėn ir atitraukti nuo Jogailos nebuvo kitos išeities, kaip pareikšti, kad jis neturįs jokių teisių, taigi ir nepretenduojąs į Žemaitiją ir, dabarties terminu tariant, į Užnemunę. Jo autoritetas tarp žemaičių nėkiek ne mažėja,[1] nes patys žemaičių atstovai paskubino 1384 vasario mėnesyj savo priesaiką patvirtinti. Toliau mes matome prie visokių aplinkybių žemaičius tūkstančiais Vytauto armijoje dalyvaujant.[2] Vytautas atrodo ordinui esąs galingas visai Žemaitijai įsakyti be pasipriešinimo, ramiai svetimai Vakarų tikybai ir kultūrai pasiduoti. Tam vokiečių išsvajotajam tikslui, kaip tik ir pritiko tiek atkariautus iš Jogailos Trakus, tiek Marienburgo tvirtovę (žemiau Dubysos įtakos į Nemuną) pavesti Vytautui, kad jis ir toliau laikytų Žemaitiją savo geroje įtakoje, kas jam pačiam buvo irgi naudinga, nes jo ryšiai su Žemaitija buvo ir toliau, sunkiais ordino viešpatavimo laikais, tvirtai palaikomi. Kaip nerealiai praneša vie-

[1] Boldt Orden und Litauen 1370—1386, pusl. 88, pastaba 263.

[2] *Torno metraštis* III dal., 127 pusl. sako: Fuit in illo exercito Vitold cum tria milia samaytarum.

nas vokiečių šnipas 1419 metais[3] būk esą visoje Žemaitijoje tik 140 žmonių Vytauto šalininkų ir tai jo paties skirti kamarninkai ir tėvūnai. Paskutinis faktas mums visai neįtikėtinas, nes to žemaičio pasakymas buvo padarytas 1419 metų pradžioje, būtent, po to, kai Vytautui teko aštriomis pabaudomis, kaip žinome, žemaičius krikštyti, taigi to dalyko sunkumą permatė ordino žmonės ir ypač Vytauto asmenyje tarė suradę tinkamą, nes autoritetingą tarpininką žemaičių civilizavimui. Vytautas mokėjo tai kuo geriausiai išnaudoti ir laikydamas visą ordino politiką kaip už pavadžio, jis galėjo juos iki galo išnaudoti kol ėjo tarp jo ir Jogailos ginčas del Lietuvos valdžios ir sostinės Vilniaus. Net laimėjus Žalgirio mūšį negalėjo Vytautas visai nuo vokiečių Žemaitijoj atsikratyti ir Žemaičių klausimas vargino jį beveik visą gyvenimą. Todėl neteisinga būtų manyti, kad Vytautas taip lengvai būtų žemaičius ordinui perleidęs už vokiečių pagalbą jam Lietuvos valdžią atgauti. Istorija gali, visą rimtumą žemaičių klausimo suprasdama, Vytauto žygius tik kaip palaipsnį rišimą to sunkaus istorinio uždavinio atvaizduoti. Mėginimas žemaičių gyvenimą ant vakarų Europos pamato statyti tai ir buvo visos problemos esmė ir Vytauto visai sąmoningai buvo mėginama vokiečiams vieniems tą sunkiąją naštą užkrauti. Vokiečių žiauri tvarka privalėjo savo irgi atlikti ir tarp kito žemaičiuose sustiprinti tautišką supratimą ir prie Lietuvos valstybės prisijungimą. Vytautas buvo nepaprastas žmogus ir jo žygius iki dugno suvokti yra nelengvas dalykas. Kaip pavyzdį jo darbų sudėtingumo mes norėtumėm kaip tik jo santykius su žemaičiais, ordinui faktinai valdant Žemaitiją, atvaizduoti. Prie kiekvienos progos Vytauto buvo rodomas artimumas žemaičių visuomenei ir globa prieš vokiečius. Taip 1401 m. buvo jo kivirčitąsi su vokiečiais dėl pabėgusių pas jį žemaičių bajorų ir labai karštai susiginčyta su ordino įgaliotiniais, ką apsako pats ordinas savo archyvo juodraštyj[4] tekstas mūsų vertime taip skamba: „Vytautas pasiuntęs savo du raštininku ir pareiškęs jis norėjęs grąžinti činšininkus ir baudžiauninkus, bet tas valstietis, kur prieš tai nemokėjo činšo nėvienam bajorui ir neturėjo ant savęs jokio pono, tas būtų laikomas laisvas valstietis ir jo esąs priskaitomas prie laisvųjų. Ant to buvo taip sakyta: Petrašai, daryk malonę ir prašyk tavo viešpaties, kad jis

[3] *Cod. ep. Vit.* N. 822.
[4] *C. ep. Vit.* Nr. 241.

taip neaiškintų sutarties, nes jis gerai žino, kad žemaičiai činšo niekam prieš tai nėra mokėję; jei jis žadėtų grąžinti vien činšininkus, tai reikštų — mes nieko neatgautumėme. Pasakęs tai savo viešpačiui, jis grįžo vėl atgal ir tarė: Laiškai kalba vien apie činšininkus ir baudžiauninkus ir per tai jam netinka daugiau nusileisti, kaip sutarties laiškai nusako. Dar jo buvo pridėta: Mano viešpats liepė jus paklausti apie tai, ką jis jums skundėsįs del tų skriaudų, kurias jis asmeniškai ir per savo žmones yra nuo jūsiškių patyręs, būtent, juos esą mušę, sulaikę ir atėmę jų turtą, taigi: kuomet bus tas atitaisyta? Į tai buvo jam pareikšta: Mes nesulaukėme jokio atpildo už mūsų skriaudas; mūsų tarnas irgi buvo užmuštas, kiti gi sužaloti buvo ir tai mes palikome taip be skundimo, kol kunigaikštis grąžins mums pabėgusius valstiečius atgal; jei ateis ta diena, tai mes ir dėl kitų dalykų susitarsime. Po to pasiuntė jis Čiapurną, Na- mirą ir abu raštininku vėl prie mūsų klausdamas, kokius valstiečius mes minime? Atsakyta, kad tuos, kurie mūsų raštuose yra valstiečiais užrašyti. Tuomet jis pareiškė, esą jų daugybė valstiečiais užrašyta, kurie esą gerų bajorų giminiečiai ir kuriuos jei būtų priversti grąžinti tai padarytų jiem skriaudą ir jei jie patys apie tai žinotų, tai geriau jie numirtų iš anksto; vien tuos valstiečius, kurie buvo prie bajorų ir mokėjo jiems činšą, jis nori ordinui grąžinti. Tuomet buvo atsakyta, kad tą laišką, kame valstiečiai buvo surašyti, paimtų ir jame paženklintų, kuriuos jų valstiečiais skaito ir nori juos ordinui grąžinti; tuo būdu mes žinotumėm, ką savo viršininkui galėtumėm pasakyti. Tai pranešė jie savo kunigaikščiui. Bet jis pasiuntė vėl mums pasakyti: Jei jūs norite to, tai aš galiu liept jums laišką surašyti, kur galiu jums činšininkus ir baudžiauninkus, kuriuos aš žinau išvardyti; kurie nebus valstiečiais užrašyti, tuos aš galiu paskirtą dieną pasiųsti jūsų viršininkui ir pastatyti prieš jūsų žemaičius ir kurį jie pripažins valstiečiu, o kurį laisvu žmogumi, tai taip ir stosis. Į tai mes taip atsakėme: Mes esame pareiškę jūsų maršalkui ir kartojame, malonėkit duoti mums sąrašą tų, kuriuos norite mums grąžinti, kad mes tai žinotumėm, kas jie tokie ir ką mes atgal iš jūsų tikrai gausime. Jis pasakė: būsią tai per ilga, nes jums tektų visą naktį laukti: mes gi pareiškiame: Visa žemaičių žemė buvo apsilankiusi pas mūsų didmeisterį Marienburge ir prašė jo laikyti bajorus bajorais, laisvuosius laisvais ir valstiečius valstiečiais; mūsų viršininkas išdavė jiems

raštą ir tą pačią teisę, kurią prūsai turi mūsų žemėje, ir buvo padarytas visos žemės aprašymas, kas yra bajoras, liuosas arba valstietis. Taigi vaitas tuo pasiremdamas sudarė valstiečių sąrašą, kurie pas jus iškeliavo, visi jie turi bendrą lauką. Jei jūsų malonė būtų šiuo laiku juos visus grąžinti, o laisvuosius pasilaikyti iki pasimatymo su mūsų viršininku, tai mes su malonumu tą terminą iš anksto paskirti galėtumėm. Jei jūs to nepadarysite, tai pasilaikykite visus. Į tai jis vėl pakartojo tą patį: Jūs girdėjote, kad aš noriu tuojau tuos valstiečius grąžinti, apie kuriuos dabar žinau, kitus noriu jūsų viršininkui pristatyti ir t. t. Mes kreipėmės į jį: Maloningas viešpatie, mūsų didmeisteris pasiuntė mus pas jus gauti atsakymą, ar jūs norite ordino žmones atgal grąžinti arba ne. Jis atsakė: Aš jau esu jums atsakęs. Mes vėl pareiškėme: Maloningas viešpatie, mūsų didmeisteris pavedė mums jūsų prašyti iš savo žemės išvaryti tuos, kurie ordinui padarė žalos ir nuostolių užmušimais, padegimais ir plėšimais ir paskelbti juos ordino prasikaltėliais, ir kurių jūs negalite savo žemėje laikyti prisilaikydami tų raštų, kuriuos jūs mums esate išdavę. Jam paklausus, kas jie per tokie, buvo atsakyta: Vaitas įteikė jų sąrašą, būtent tų, kurie yra padarę ypatingą prasikaltimą virš to, kad jie pabėgo, skriaudos pridarė; tai jis pareiškė: darysiąs jiems teismą ir jei kas norėtų juos kaltinti, jis pats norėtų jiems teismą daryti. Mes jam atsakėm: jie prasikalto prieš ordiną ir jūsų raštai rodo jums, kad negalite jų pas save laikyti; o jei jūsų raštai rodytų, kad ordinas turėtų ieškoti teisės savo prasikaltėliams jūsų teisme, tai mes tą pildytumėm. Tai jis pasakė: Raštai bus patikrinti. O vaitas pats sėdėtų ir pasiskųstų, jis pats ir teistų; į tai jam atsakyta, kad reikėtų jam į rankas įduoti ir tai padaryti: kas pripažintas teisingu, tam galima iš čia keliauti, o kas bus kaltas, tas turės įvykdyti nutarimą. Tai jis atsakė: Jam netinka, kad kas nors būtų iš krašto be teismo išduotas. Į tai mes pasakėme: Viešpatie, mes prašome mūsų didmeisterio vardu ordino prasikaltėlių ir maldaujame juos atgal grąžinti. Į tai jis atsakė: Aš dar nesu jūsų baudžiauninkas, kad jūs galėtumėt mane priversti ką nors be teisės iš mano žemės išduoti. Po to kalbėjo bajorai visi ir kiekvienas taip ilgai, kad Petraš, raštininkas pertraukė: Jūs negalite suvokti ką jūs kalbat, ir ėmė dėstyti, kas reiškia prasikaltimas ir kaip apie prasikaltėlius nusakoma sutarties raštuose. Tuomet kunigaikštis klausė, kas juos pripaži-

no prasikaltėliais. Į tai jam buvo atsakyta: Mūsų didmeisteris tai padarė. Jis tarė: negalįs be nustojimo garbės varyti iš savo krašto, nepadarius jiems teismo. Jam buvo atsakyta: Maloningas viešpatie, mes nuo mūsų didmieisterio jus maldaujame nurodydami, kad jūs, sulig turinio jūsų raštų, neturite ordino prasikaltėlių savo krašte nei įsileisti, nei laikyti, ir dabar kai to nenorite pildyti, tai mes galime vien Dievui skųstis. Buvo kreiptasi mūsų toliau: Jūs bajorai, kurie dabar čia sėdite, prašome jus, mūsų ponus padaryti gerą ir maldauti savo viešpaties, kad jis prisilaikytų savo raštų duotųjų ordinui ir neužlaikyti jo prasikaltėlių arba kitų jo žmonių, bet grąžintų juos ordinui, jei jūs tą patį esate pažadėję ir užantspaudavę; jei ordinui tas nebus padaryta, tai mes didmeisterio ir ordino vardu taip ilgai skundas tieksime, kol ordino raštai ne bus išpildyti. Mingaila atsakė: Mes nematome savo viešpaties neteisingumo, jei jis pasielgtų neteisingai, mes paveiktumėm, kad jis padarytų, ko tiesa reikalauja. Jis pats įsimaišė į kalbą ir pasiuntė Čiapurną su parėdymu ir vardu bajorų buvo prašyta, kad mes jų viešpačiui panorėtumėm patarti geriausiai, kad jis galėtų atlikti tą dalyką ir taip elgdamasis nenustotų garbės. Į tai buvo jam atsakyta: jūsų viešpats yra pats užtenkamai išmintingas, o be to jis turi išmintingus patarėjus, kurie gali jam patarti tokį pasielgimą, kokis dera jo garbei. Jie reikalavo, kad vaitas duotų sąrašą, kas tokie yra padarę prasikaltimų ir ką kiekvienas yra padaręs. Į tai jiems atsakyta: Vaitas čia stovi ir kalba, jis turėjęs bendrą lauką ir prašęs, jei kas norėtų iškeliauti, tas ateitų pas jį ir padarytų išsikėlimą su jo žinia, jis gera valia su tuo sutiktų: taip su jo žinia ne daugiau trijų iškeliauta, o kas daugiau tai nebūtų daug, jei jie nebūtų pridarę žalos. Tai paklausė jie, ar ir tie yra mūsų prasikaltėliai, kurie iškeliavo be ordino žinios? Atsakyta: Visi tie, kurie be ordino žinios išėjo iš jo žemės, yra ordinui prasikaltę, bet vaitas negalėtų dabar atpasakoti visų nuostolių, kuriuos jie yra pridarę, jis tik gali pasakyti, kad jam esą žmonės pasiskundę, reikėtų jiems grįžti į kraštą ir pilnai pasiduoti jo valiai, kas bus nekaltu teisme pripažintas, tas gali vėl iškeliauti, kas bus apkaltintas, tas turi pasiduoti teismo nutarimui. Šitą atsakymą nunešė jie kunigaikščiui ir mes tuo tarpu nuėjom valgyti ir iki vėlam laikui mes valgėme, o po to važiavom namo. Po valgymo prakalbino jis mus, ir jo žmona buvo prie to: Mieli ponai, kaip skiriatės nuo manęs, ir

su kuo paliekam mes? Į tai mes atsakėm: Maloningas viešpatie, mes nežinome kitokio atsako mūsų didmeisteriui, kaip tik tą, kurį jūs patys davėte. Jis paklausė: kokį gi aš daviau jums atsakymą? — Mes sakėm: mes nieko kito nežinome, kaip tiktai tą, kad jūs nenorite mums žmonių grąžinti. Jis atsakė: vakar buvo gana gerai tarp mūsų kalbėta. Mes sakėme: Mielas viešpatie, jei prie vakarykščio pasiliktų, tas būtų mums labai naudinga. Tai jis pasakė: aš nieko nežinau, galėtų prie to pasilikti. Už tai jam padėkojom. Po to, kai užėjo kalba apie valstiečius, tai pasiliko kaip pirma ir dalykas kaitaliojos šen ir ten. Ant galo mes pareiškėme, kad ne mūsų kaltė, jei jis tuos valstiečius, kurių sąrašus jam esame įteikę, vėl pasiųstų žemaičiams; mes galime duoti ranka (užtikrinti), kas bus pripažintas valstietis, tai iš naujo galėtų prie jo kraustytis iki paskirtos dienos. Jis vėl pasakė: Taigi, jei jis dabar žinotų, kas iš jų valstiečiai; norėtų ištikimai ir garbingai grąžinti; kas nenorėtų būti valstietis, tą jis didmeisteriui pristatytų suvažiaviman prieš mūsų žemaičius ir prieš savo; kas bus pripažintas valstiečių, tas turės baudžiauninku likti, kas ne — tas lieka laisvas. Į tai jam atsakyta: Jei mūsų didmeisteris sutiktų visą žemaičių kraštą surinkti ir turėtų kiekvieno valstiečio kalbą išklausyti, jis negalėtų baigti suvažiavimo ir po dešimties savaičių; jei mūsų didmeisteris tai patirtų, tai jis jokiu būdu neatvyktų į tokį su jumis pasikalbėjimą. Jis atsakė: Išėjimo jokio nematau. Jei nenorite šitą atlikti, tai aš paimsiu mokslo žmones, duosiu jiems skaityti mano raštus ir prašysiu nurodyti, ką reiškia jų tikras turinys. Tai mes pasakėm: jei negali tas kitaip įvykti, tai prašome jus mūsų didmeisterio vardu, kad jūs pasakytumėt savo žmonėms jiems esą negalima į mūsų kraštą vykti, tą patį ir mes irgi saviems pasakysim, kad jie neįvažiuotų į jūsų kraštą. Į tai jis pasakė: Taigi aš turiu pas save juos laikyti? — Mes atsakėme: viskas jūsų valioje; tik liepkit jiems pasakyti, kad neitų į mūsų kraštą, nes bijome, kad iš to kokio nemalonumo neišeitų, jei jie būtų seniau mūsiškiams žalos pridarę. Mes norime saviesiems taip pat pasakyti užginti į čia važiuoti. Taip mes ir persiskyrėm; eidami iš ten ir sutikę bajorus dar sykį prašėme, kad jie savo pasitarimuose prašytų viešpaties prisilaikyti savo raštų. Jei to nedarytų, tai mes turėtumėm vėl perspėti jį ir ilgai skundas teikti, kol jo raštai, kuriuos jūs irgi užantspaudavote, būtų pildomi. Jie prižadėjo tai noriai pildyti“.

Tokių pasitarimų nevaisingų buvo Vytauto kantriai daroma ir jų prasme buvo — žemaičiuose sudaryti įsitikinimą, kad Vytautas jų neišsižadės ir vokiečiams neužleis. Todėl jis savo sutartyse su vokiečiais visuomet rūpestingai įdėdavo sąlygas, kurios turėjo jam duoti teisę palaikyti realius ryšius su Žemaitija, taip buvo, pavyzdžiui, Salyno 1397 m. sutartyje, kai jis išsiderėjo iš vokiečių, kad turės visuomet teisę 250 žemaičių bajorų su šeimomis ir tarnais į savo kraštą pasiimti. Ir ordino vaitui primindavo, prie progos, šią sąlygą, klausdamas, ar esanti ta teisė dar galioje, ir ar galįs jis ja pasinaudoti. Taip mokėjo tas, be abejo, didelis anų laikų diplomatas sudaryti ir išnaudoti painiavą ir sutarčių neaiškumus, kad žemaičiai niekuomet nesijautė visai nuo Lietuvos atskirti ir vokiečiams užleisti. Taigi, mūsų manymu, Vytauto negalime kaltinti žemaičių paaukavime savo aukštai politikai, būtent, dovanojus vokiečių ordinui. Mums rodosi tik, kad vokiečių apetitus dėl Žemaitijos jis yra pilnai išnaudojęs ir tokiu būdu įtraukęs jų jėgas į savo politiką, priversdamas juos savo tikslams tarnauti ir juos už tai vien pažadais atlygindamas. Įgijęs valdžią, jėgą ir galybę Vytautas nustoja vedęs dėl Žemaitijos tą neaiškią politiką ir, kaip tik pajėgė, atstūmė kryžiuočius nuo Žemaitijos, pats ją apkrikštijo ir gale gyvenimo pravedė tvirtas sienas nuo Prūsų žemės, įterpė į Lietuvos valstybę Žemaičių apgyventą kraštą, kuris Vytauto pranokėjų irgi, rodosi, buvo ne visai tvirta Lietuvos dalimi laikomi. Žemaičių klausime pradėjo tvirčiau laikytis vien Vytauto tėvas, o laimingai visą tą klausimą išrišo Vytautas Didysai po Žalgirio mūšio privertęs kryžiuočius visai nuo Žemaičių atsižadėti. Bet ir po Žalgirio mūšio dar ne lengva buvo šis klausimas tvarkyti, nes iki 1422 m. nepavyko Vytautui kovą galutinai laimėti ir tokiu būdu galima sakyti, kad kaip ir viso gyvenimo uždavinys buvo Žemaitijos galutinas atvadavimas, o ne, kaip mano kai kurie vilniečiai, žemaičių įklampinimas į vokiečių ordino priklausomybę.

P. Klimas

Ghillebert de Lannoy

Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais

(1413—14 ir 1421 metais)

Prakalba

Ligi Lietuva nebuvo apsikrikštijusi, be vieno antro misionieriaus, maža kas pas mus tesilankė ir dar mažiau buvo tokių, kurie būtų bešališkai savo įspūdžius surašę. Daugumas to meto rašytojų žiūrėjo į Lietuvą kaip į netikėlių kraštą, prieš kurį mažne visas krikščioniškas pasaulis skelbė kryžiaus karus. Dėl tos priežasties net retas kuris ryžosi į tą kraštą vykti ir taikiai tyrinėti. Įvairios kronikos tepažymėjo pačius karo žygius ir su jais surištus rūpesnius. Be „garsios" kryžeivių grapo Kyburgo kelionės 1397 metais, kuri būtų įdomi, jeigu būtų tikra, mes neturime nė vieno senosios Lietuvos aprašymo. Net tos pabiros trumpos žinios, kurių pateikė įvairūs svetimi metraštininkai, lyg pulte mus puola arba pasakas pasakoja, o ne ieško tikrai pažinti.

Vienas iš pirmųjų svetimšalių, kuris, berods, kaip ir kiti buvo ėjęs kariauti prieš netikėlius, bet kuris taip pat apsilankė Lietuvoje iš smalsumo ją pamatyti, buvo kaip tik mums čia rūpimas Ghillebert'as de Lannoy. Be to, antrą kartą vykdamas pas Vytautą, jis jau ėjo ambasadoriaus pareigas ir taip pat paliko mums savo misijos aprašymą.

Todėl tad pasinaudodamas mano buvimu Prancūzijoje ir Belgijoje — iš tų šalių buvo minėtasis vyras — aš pasiryžau kiek galėdamas surinkti visą esamą medžiagą apie tas keliones ir ne tik ją išdėstyti, bet ir kritiškai nušviesti.

Ta proga man yra malonu padėkoti Paryžiaus Tautinės Bibliotekos vedėjams, kurie mielai atskleidė ne tik savo turtingus spausdintus, bet ir rankraščių rinkinius, taip pat Karališkajai Belgijos Bibliotekai, kurioj man buvo leista peržiūrėti vienas iš išsilikusių kelionių manuskriptų; pagaliau pačiai grapų de Lannoy šeimynai, kuri teikėsi man padėti savo privatiniais archyvais. *P. Kl.*

Paryžius, 1930 metų spalių mėn.

Šaltinių apžvalga

Pirmosios žinios apie Ghillebert'o de Lannoy raštus pasirodė tiktai XIX amžiaus pradžioj. Ligi tol niekas nebuvo atkreipęs akies į jo rankraščius arba išlikusius jų nuorašus įvairiose bibliotekose. Prancūzai patys tarytum vengė ieškoti kokių nors dvasinių vertybių, ėjusių iš Burgundijos, kuri tokį skaudų vaidmenį suvaidino šimtamečio karo pabaigoj. Prancūzų istorikai tenkinosi pašiepdami tų princų puikumą ir pastangas savai literatūrai kurti. Burgundijos kunigaikščiai, XV amžiaus pradžioj persimetę į Anglijos pusę prieš Prancūzijos karalių, ligi šiol neturi tyrinėtojų palankumo. Visą pulką rašytojų, sekretorių, patarėjų, kurių knibždėte knibždėjo Burgundijos dvaras, dar šiandien prancūzų istorikai paverčia tuščių pagirų kalikais savo princui, kurs rūpinasi ne tiek kurti, kiek rodytis (plg. G. H a n o t a u x, Histoire de la nation française, T. XII p. 493). Tokioj pat nemalonėje atsidūrė tarp kitų ir mūsiškis burgundas — Ghillebert de Lannoy.

Tuo tarpu, šimtamečio karo sukrikdintoj Prancūzijoje visai raštijai sunykus, vieni burgundai dar šį bei tą kūrė. Jie ne tik davė visą eilę metraštininkų, bet ir poetų, moralistų ir politinių rašytojų. Tik XIX amžiuje jie buvo iškelti aikštėn vienas po kito, kaip antai: Chastellain, Monstrelet, Olivier de la Marche, Jacques Duclercq, Jacques de Saint-Remy, Molinet, Jean de Wavrin, Martin Franc, Pierre Michault ir pagaliau mums rūpimasis Ghillebert de Lannoy. Jeigu ta burgundų grupė nepaliko literatūrinių šedevrų, tai bent ji užpildė pirmosios XV amžiaus pusės tuštumą, prinokinusi prancūzų renesansą.

Pirmą kartą paskelbė Gilberto[1] raštų dalį senieji burgundų sąjungininkai — anglai. Didžiajame Londono žurnale „Archaeologia" 1827 metais (t. XXI) pasirodė to burgundo kelionės aprašymas po Aigiptą ir Siriją su John Webb'o vertimu ir plačia įžanga. Tą aprašymą Webb'as pavadino „ A survey of Egypt and Syria", suradęs jo rankraštį Oksforde (Bodleian Library). Webb'as brangiai įvertina tą „apžvalgą" tiek geografiniu, tiek politiniu ir ypatingai strateginiu atžvilgiu, pagirdamas paties žvalgo pastabumą ir tikslumą. Kadangi pats autorius sakosi įteikęs vieną to veikalo kopiją Anglų karaliui ir antrąją Burgundijos kunigaikščiui, galima buvo spėti, kad tas Oksfordo rankraštis ir bus buvęs skirtas pirmajam iš jų.

---

[1] Kad būtų patogiau ir trumpiau, toliau vadinsime jį tiesiog Gilbertu. Tas vardas, kiek sulietuvintas, yra, be to, arčiausias prie originalinio. Iš tikrųjų, kvitose, kurios man teko skaityti Paryžiaus Bibl. Nationale, randame autentišką parašą ne „Gilbert" (Lelewel'io leid.), ištariamą kaip Žilber ir ne „Guillebert" (Mons'o leid.), bet *Ghillebert* de Lannoy. „Lannoy" yra vardas senosios pilies, dabar nedidelio miestelio šalia Lille, prie pat Belgijos sienų. Lietuviškai tad būtų Gilbertas iš Lannoy.

Gilbertas iš tikrųjų 1421—1422 metais tų dviejų princų buvo siunčiamas ištirti sąlygų kovai prieš islamą Šventojoje Žemėje. Tuo būdu tos kelionės aprašymas buvo jo pranešimas apie atliktą misiją. Tačiau Oksfordo rankraštis vargu begalėjo būti ta originalo kopija, apie kurią kalba pats autorius, nes tenai nėra nei žemėlapio nei planų, suminėtų tekste; taip pat tarp antraštės ir teksto čia palikta tuščia vieta, kur, matyti, turėjo būti kokia nors miniatiūra. Sunku patikėti, kad originalinė kopija būtų buvusi įteikta karaliui, kaip oficialinis raportas, be visų tų priedų.

Vieną rankraštį, pavadintą „Les rapports de Messire Guilebert de Lannoy" savo kataloguose laikė nuo 1577 ligi 1797 metų miesto Bruges biblioteka (dabartinėje Belgijoje). Buvo dar tie „Rapports" paminėti Sir Philips bibliotekoj Cheltenham'e. Bet nei vieno nei antro ligi šiol tose bibliotekose nesurasta. Jei tatai nebuvo tas pats rankraštis, kurs atsidūrė paskiau Oksforde (tokias slaptas keliones rankraščiai seniau labai dažnai padarydavo...), galima būtų spėti, kad tie nesurasti manuskriptai bus arba antroji Burgundijos kunigaikščio kopija arba jos nuorašas.

Kadangi tie raportai apie Aigiptą ir Siriją mūsų tiesioginai neliečia, mes jais perdaug ir neužsiiminėsime. Jie mums bus reikalingi tiktai bendrai paties autoriaus karakteristikai ir jo misijos supratimui, nes į Aigiptą ir Siriją Gilbertas vyko per Lietuvą, čia s p e c i a l i a i aplankydamas Vytautą.

Rankraštį, kuriame randame, be jau minėtų raportų apie Aigiptą ir Siriją, dar kitų kelionių ir nuotykių aprašymus, jų tarpe ir jo apsilankymą dvejais atvejais Lietuvoje, pirmą kartą paskelbė Mons'o Bibliofilų Draugija 1840 metais[2]. Tą rankraštį pateikė C.-P. Serrure, iš kurio jį 1857 metais atpirko Karališkoji Briuselio Biblioteka (Bibliothèque Royal de Bruxelles). Seniau jis priklausė Bollandistų bibliotekai Antverpene. Tai yra didelis, gražaus XVI amžiaus rankos rašto tomas iš 228 lapų, kur, berods, randame, šalia kelionių, dar ir kitų raštų. Mons'o bibliofilai savo leidiny pridėjo nedidelį žodyną (glossaire) ir kai kurių geografijos vardų paaiškinimų. Prof. Lelewel'is, žinomas lenkų istorikas, parūpino tam leidiniui žemėlapį (carte itinéraire).

Tas pats Lelewel'is vėliau, 1844 metais, išleido Poznaniuj ištraukas iš to Mons'o leidinio, pridėjęs savo komentarų ir lenkišką vertimą[3]. Čia jis visai neįdėjo raportų apie Aigiptą ir Siriją, išrinkdamas iš Mons'o leidinio tik vietas, kurios liečia Prūsus, Lietuvą, Rusiją ir Lenkiją.

Lelewel'io brošiūra pasidarė lengviausiai prieinama tyrinėtojams, ir iš jos ėmėsi sau ištraukų toki rinkiniai kaip „Scriptores Rerum Prussicarum" (t. III p. 443—452) ir Bunge's „Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands" (B. V, H. 2 p. 167—172).

---

[2] Tas leidinys teturėjo vos šimtą parduodamų ekzempliorių ir vadinosi taip: *Messire Guillebert de Lannoy,* Chévalier de la Toison d'or, Seigneur de Santes, Willerval, Tronchiennes, Beaumont et Wahégniers. *Voyages et ambassades,* 1399—1450. *Mons,* Typ. d'Em. Hoyois, 1840. Société des Bibliophiles de Mons in-8⁰ 140 p.

[3] Žiūr. *Gilbert de Lannoy* i jego podróże przez Joachima *Lelewela.* Poznań, 1844, p. 91, su genealogijomis ir žemėlapiu.

Nei Mons'o bibliofilai nei Lelewel'is nežinojo, kad esama dar vieno rankraščio, kurį turi savo šeimyninėj bibliotekoj to paties Gilberto dabartiniai ainiai grapai de Lannoy, gyvenantieji Belgijoje. Pirmą kartą į tą ma-

nommé le troke. Et habitent samblement en ycel laditte
ville Allemans, Litaus, Russes et grant quantité de
Juifz qui ont chascun langaige espécial. Et est ladite
ville au duc Vitholt. Si a de le ville jusques la sept
lieues.

Item tient ledit Vitholt prince de le tau cest
ordre d'homme au paiis son pere que, mulz
estrangiers venans et passans par Jcelui chemin, ny
despendent aucune chose, car le prince de le pays
et les conduiez franchement par tout ou ilz veulent aller
parmy ledit pays sans couster et sans frais. Et est
ledit Vitholt moult puissant prince, si a conquesté
douze ou treze que royaumes que pais. Et
a tendre dix mille chevaulx de se selle appartenant
pour son corps.

Item en laditte ville de tanegrame y a deux
parcs, enclos ou quel sont de toutes manieres
de bestes sauvaiges et de venoisons dont on peut fournir
nos cors forestz de Prusse de par dela. Et sont les
noms de communs bestes sauvaiges nommez ouroffz.
Et autres y a comme grans chevaulx nommez
wesselz, et autres nommez hellam. Et y a chevaulx
sauvaiges, ours, porcz, cerfz et toutes manieres
de sauvagines.

Item de tanegreneme (?) y a deux chastiaux chasteau et villaige nommé Posur situé sur la riviere de le Memmelle qui est moult grosse rivière. Et est ledit chastel moult grant tout de bois et de terre, et est moult fort assis de lun des lez sur une

Briuselio bibliotekos nuorašas.
(Skyrelis apie Trakus).

puis l'an esdrecés parest les yuers. Et
y y tient trois parlemens en ung mois
marchans sans iamais estre en nulle de
ces maisons ne villes, Et y at de
franguemme iusques au dict chastel
cinque lieues.

Item me partis de Koussberc et vins
a une aultre grosse ville fermee ap-
pellee Raulle Et y at ung moult
grosse beau chastel assiz en desert sur
la Riviere de le memmelle et est à xij
lieues de Koussberc.

Item ie me partis de Raulle en Lettau
et allay tousiours sur la Riviere
de la mammelle aveque mes Ledes
Et passay devant deux chastiaux dudit
Royaulme de Lettau et de celle Riviere
de le memmelle entray sur une aultre
Revier nommee le memmolin et en pas-
sant parmy pays moult desert et aultres
Rivieres et forestes yssi hors du Royaulme
de Lettau, et rentray au pays de Prusse
Et vins a ung grosse chastelle et
petitte villette fermee de bois apertenant
aux seigneurs de lordre de Prusse
appellee Ranghenitz et est ung convent
et Commanderye Et y at de Raulle

Grapų de Lannoy rankraštis (skyrelis apie Prūsią ir Kauną).

nuskriptą atsižvelgė ir jo variantus pažymėjo Briuselio Kar. Bibliotekos konservatorius Ch. Potvin, kurs 1878 metais surinko ir išleido visus ligi šiol surastus Gilberto veikalus[4].

Gilbert de Lannoy autografas: lapas iš memorandumo apie Husitus (Paryžiaus Bibliothèque Nationale, manuskriptų skyrius).

Tasai grapų de Lannoy rankraštis su nedideliais variantais yra toks pat kaip ir minėtasis Briuselio Bibliotekos ir taip pat XVI amžiuje nurašytas

[4] Žiūr. Oeuvres de Ghillebert de Lannoy voyageur, diplomate et moraliste, récueuillies et publiées par Ch. Potvin avec des notes géographiques et une carte par J.-C. Houzeau, Louvain, 1878, p. XCI + 551.

nuo senesnės kopijos. Bet jisai pirmam teksto puslapyje turi įvadą, kurs paaiškina visą jo kilmę. Čia, būtent, gėlėmis ir vaisiais iškaišytuose rėmuose su aukso dugnu, prabyla Gilberto kapelionas. Jisai sako, kad jojo didi meilė labai išmintingam, tauriam ir narsiam kavalieriui, ponui Guillebert'ui de Lannoy, Burgundijos kunigaikščio Pilypo šambelionui, Ecluse pilies kapitonui (toliau paminėti ir visi kiti jo titulai), kurio jis buvo nužemintas kapelionas, privertė jį surinkti vienon vieton to ritierio keliones ir žygius, žinoma, ne visus, bet t i k t u o s, k u r i u o s p o m i r t i e s j i s a i r a d o j o p a t i e s r a n k a a p r a š y t u s (mano pabr.). Kapelionas dar paaiškina, kad, ligi gyvas, jo senjoras nieku būdu nenorėjęs tų aprašymų paskelbti, bijodamas, idant tatai nebūtų betkaip primesta jo tuščiai garbei (de peure que par aulcune façon ne lui eust tourne a vaine gloire). Kapelionas pagaliau tikisi, kad tie aprašymai galės pamokyti tuos, kurie turės drąsos keliauti, ir sujaudins tepagalinčius skaityti...

Tas įvado žodis atskleidžia visą paslaptį, dėl kurios tiek galvosukio buvo turėjęs Lelewel'is, visaip spėliodamas, kada ir kuo būdu tos kelionės buvo aprašytos. Mes matome, kad kapelionas surinko visus po Gilberto mirties (1462) pasilikusius jo paties užrašus ir juos perrašė, kronologiškai suskirstęs. Paskutinė data, kuria baigiasi tie užrašai (cy finent les voyaiges...) buvo 1450 jubiliejaus metai. Gilbertas sakosi tais metais buvęs nuvykęs Romon į didžiuosius atlaidus (aux grands pardons). Lengva suprasti, kad kuklusis bevardis kapelionas, tvarkydamas tą palikimą, neapsiėjo be paklaidų, ypačiai svetimų geografijos vardų transkripcijoje ir pačioj kronologijoje. Juoba, kad paties pirmojo kapeliono nuorašo ligi šiol nėra pasisekę surasti, o jo vėlesnieji (XVI a.) nurašinėtojai vargu bebus išvengę savųjų riktų. Kiekvieną kartą turėsime visa tat arba atitaisinėti, kur bus kitų patikrinamųjų duomenų, arba spėlioti iš savų sumetimų. Tam reikalui pasinaudosime ir kitais Gilberto veikalais, politiniais ir moraliniais, arba kitokiais dokumentais iš jo palikimo.

Gilberto asmuo

Klystume manydami tą memorialistą buvus plunksnos darbininką. Savo amžiuje jis nebuvo klerkas (iš lot. clericus), kad pasišvęstų maldoms ir raštams. Kilęs iš turtingos senjorų šeimynos su ritierių tradicijomis, Gilbertas ir pats buvo išėjęs visą reikalingą karo amatą, kad galėtų tarnauti savo princui.

Tiesa, vėliau subrendęs savo amžių ir daug savo gyvenime patyręs, jis parašė be tų, kuriuos jau esame minėję, dar keletą politinio ir moralinio turinio veikalų. Žymiausias tarp jų buvo „Instruction d'un jeune prince pour se bien gouverner envers Dieu et le monde". Gilbertas čia kuone visu amžium pirmiau už Machiavellį mokė jaunąjį Burgundijos princą (būsimąjį Charles le Téméraire, veikale pridengtą Norvegijos titulais), kaip jis turi valdyti savo valdinius. Jo pamokymai dar turi idealizmo požymių, nes visos politikos pagrindan jis deda teisingumo principą. Tačiau ir jo dorybes jau nusveria praktiški valstybės reikalai (raisons d'Etat). Princo naudos sumetimais Gilbertas randa pateisinimo aktams, kurie šiaipjau negali būti suderinami su krikščioniškąja etika. Tai savotiškai dorybės rūšiai jis duoda vardą „moeurs prouffitables". Tokios pat praktiškos yra jo tėviškosios pamokos (aucuns notables enseignemens paternels).

Gilbertas taip pat surašė du memorandumu, kurie šaukė karan prieš husitus, ir sugalvojo naują valdymo formą. Jojo „Didžiosios Tarybos" projektas dar šiandien belgų laikomas jųjų konstitucijos užmazga. Tą projektą, berods, vėliau 1446 metais buvo įvykdęs Pilypas Gerasis (Philippe le Bon). Galima spėti, kad tokią naujovišką pataisą neaprėžtai monarchinei valdžiai Gilbertas bus paėmęs iš Didžiojo Novgorodo pavyzdžio. Tenai apsilankęs, prieš vykdamas Lietuvon, Gilbertas savo užrašuose pabrėžė, kad to miesto piliečiai tokį teturi valdovą, iš eilės renkamą, kurio nori pati visuomenė.

Visi Gilberto raštai rodo didelį jo apsityrimą ir pastabumą. Tačiau jo gyvenimas buvo pilnas kitokių veiksmų. Jau nuo 13-tų savo amžiaus metų jis pasišvenčia ritieriškai kovai ir per 46 metus bemaž nepaleidžia kardo iš savo rankų.

Gilbertas gimė 1386 metais tuomet jau išgarsėjusioj šeimynoj. Jo tėvai buvo turtingi feodalai iš Lannoy ir Lys[5]. Jis pats vadinsis „Seigneur de Santes, Willerval, Tronchiennes, Beaumont et Wahégniers". Ta šeimyna ilgainiui bus davus net 16 kavalierių „Aukso Vilnos" ordenui („Toison d'or"). Vyresnysis paties Gilberto brolis, Jono Bebaimio (Jean sans Peur) šambelionas, miesto Lille, o paskiau Olandijos gubernatorius, keliais atvejais atlikinėjęs ambasadas Romoj, Prancūzijoje ir Anglijoje, yra žinomas kaip „grand arbalétier de France" (Hugues de Lannoy). O prie Karolio V (Charles-Quint) vienas tos pačios šeimynos narys, dalyvavęs Pavijos mūšyje, gauna net kunigaikščio titulą (prince de Sulmone et Duc d'Asti) ir patampa Neapolio vice-karalium (Charles de Lannoy). Mūsiškį Gilbertą mes taip pat matome per 30 metų einant gubernatoriaus pareigas uoste ir svarbios reikšmės pilyje Ecluse (Flandrijoje, dabar Sluys). Paskiau, po brolio mirties, jis buvo pirmasis Burgundijos kunigaikščio šambelionas (artimiausias konfidencialis patarėjas). Pagaliau buvo atsitikimų, kad Gilbertas skolino net pinigų savo suverenui (1445). Jo diplomatines misijas mes turėsime progos apžvelgti kitoj vietoj.

Kaip karininkas, Gilbertas jau 1399 metais dalyvauja Anglijos ekspedicijoje ir kaujasi karaliaus Ričardo II-ojo pusėje prieš Lankastro Henriką, tą patį, kurs 1391 metais, atvykęs į Prūsus su Vytautu, puolė Jogailos pulkus Vilniuje. Nugalėjęs karalių, kalėjiman įmetęs, pagaliau nugalabinęs, tas Henrikas pats patampa Anglijos karalium Henriko IV-ojo vardu.

Gilbertas, savo kovos tada nelaimėjęs, 1402 metais grįžta atgal, vos nepaskendęs ties Saint-Malo. Kitais metais mes jį matome Ispanijos turnyruose. Tie žaislai tuomet buvo savo rūšies pratimai, ruošiantis į tikrą ritierių kovą. Po

---

[5] Kadangi abi tos vietos yra dabartinėj Prancūzijoje netoli Lille, prie pat Belgijos sienų, prancūzų istorikai savinasi taip pat visą Lannoy šeimyną kaip prancūzišką (lillois). Gilbertas, be to, yra čia ne tik gimęs, bet ir palaidotas.

to Gilbertas, kaip tat buvo privalu įžadus darančiam karžygiui, iškeliavo į Šventąją Žemę ieškoti atlaidų ir palaiminimo. Tuo būdu pastiprintas, Gilbertas sugrįžęs kaujasi su maurais Ispanijoje. Pasinaudojęs ta proga, jis vyksta nusilenkti Kompostelos šv. Jokūbui (Santiago de Compostela), kurs viduramžių ritieriams buvo savo rūšies „Vakarų Mekka".

Sugrįžęs Gilbertas skuba ginti vyskupo prieš sukilusius Liežo piliečius. 1410—1411 metais jis vėl grūda saracėnus Ispanijoje apie Grenadą.

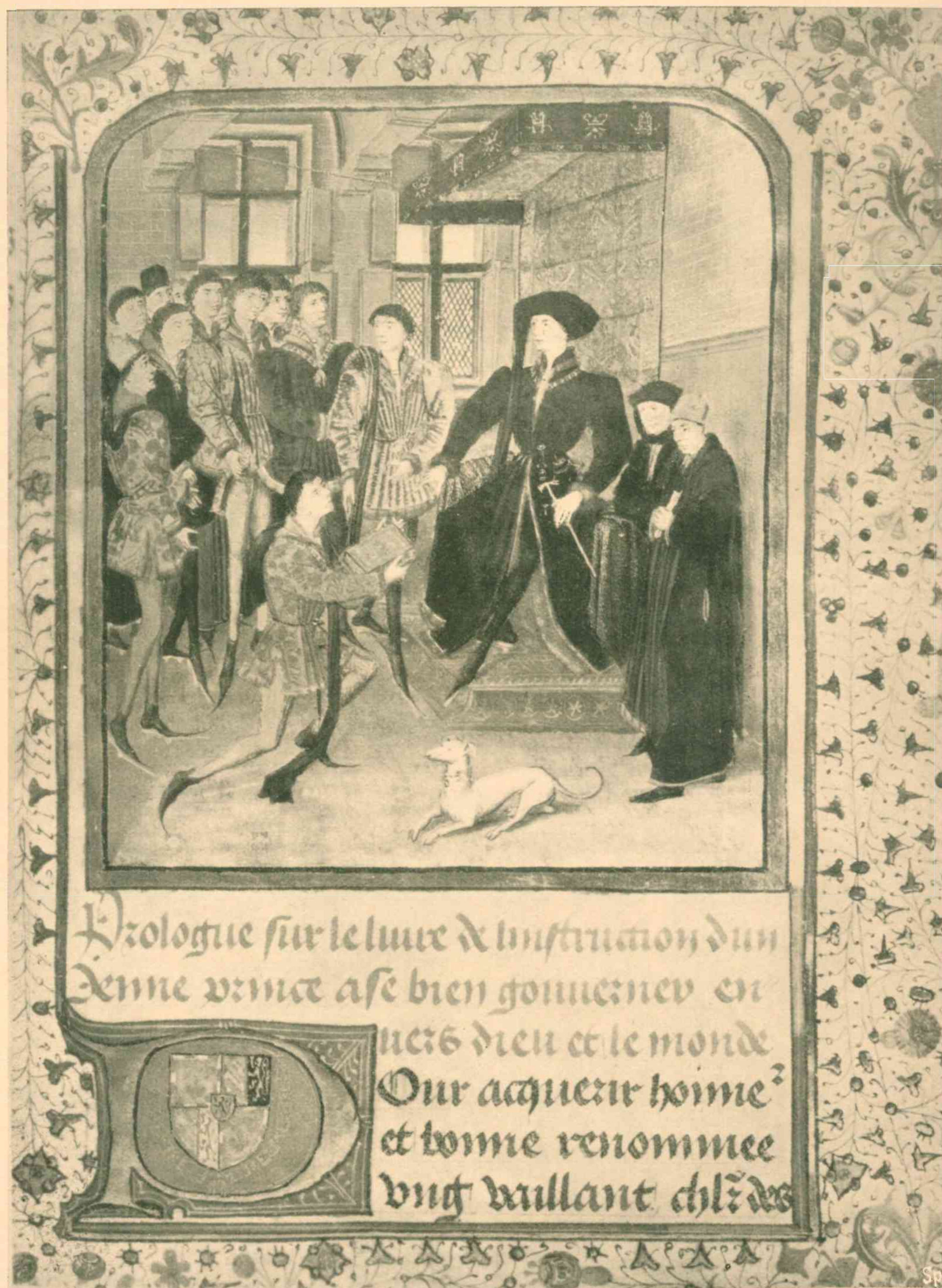
Tie visi kardo ir maldos žygiai ne tik užgrūdino Gilberte karo dvasią, bet ir sužadino kelionių smalsumą. Po kiekvienos kovos jis vyksta apžiūrėti miestų, pilių, rūmų, sodų, nes, anot jo paties, visi tie dalykai esą įstabūs ir gražūs pamatyti (qui sont choses belles et merveilleuses a veoir). Nepastigdamas vietoje, tas keliaujantis ritieris drauge pasidaro nelyginant šių dienų turistas.

Tuo metu Prancūzijoje buvo įsižiebusios pačios piktosios tarpusavio kovos tarp Burgundijos kunigaikščio ir jo nužudytojo Orleano princo šalininkų (armagnac'ų). Gilbertas, kaip burgundas, stoja savo valdovo pusėn, kurs jį pakelia savo „échanson'u". Prieš armanjakus jis kovinėjasi 1411 — 1412 metais. Bet tos įkyrios savitarpio žudynės, matyti, nepatenkina ritierio, kurs buvo pamėgęs tolimus žygius. Kitų metų pradžioj mes matome jį apleidžiant tėviškę ir vykstant į Prūsus pas teutonus.

Kuo būtų galima paaiškinti toks pasiryžimas? Tiesa, Gilbertas nebuvo čia pirmas. Belgų provincijos Hainaut archivuose yra išlikusių dokumentų, kurie rodo, kad iš tos Gilberto valdovų žemės jau nuo senai būta ekspedicijų į Prūsus. Kai Čekų ir Vengrų karalius, eidamas arbitro pareigas, buvo priteisęs Pomeraniją Teutonų Ordinui ir Lenkų karalius Kazimieras III nepanorėjo tokio sprendimo pripažinti, bevelydamas karą, 1335 metais Teutonams davė pagalbos Hainaut ir Olandijos grapas Vilhelmas, tam reikalui pasiuntęs savo sūnų su tikra, nors ir nedidele, armija. Vėliau, 1344 metais, panaši ekspedicija iš čia pat buvo suruošta jau prieš Lietuvius. Šį kartą Ordinas, pervėlai išsirengęs į tą „reisę", pabijojo žiemos, ir hanagaviečiai (romėnai vadino tą provinciją Comita-

tus Hanagavensis, flamandai Hene-Gouwen) sugrįžo namo be mūšio. Po dešimt metų (1354) vėl daugelis ritierių buvo išvykę kariauti prieš Lietuvius. Bet ypatingai išgarbino metraštininkai ekspediciją, kurią jau nuo 1383 metų rengė tos provincijos valdovas Albertas Bavarietis. Tas pats Albertas 1382 metais buvo net įsteigęs tam tikrą karo ordiną kovai su netikėliais Švenčiausios Mergelės ir Švento Antano globoje. Alberto sūnus Vilhelmas (Comte d'Ostrevant), kuriam ta ekspedicija buvo pavesta, labai rimtai ruošėsi. Tam reikalui jis net apkrovė tam tikrais mokesniais savo valdinius ir prikalbino daugybę karių iš Olandijos, Hainaut ir Burgundijos. Susirinkę po švento Jurgio vėliava su Bavarijos ir Hainaut herbais, tie ponai 1386 metais išdrožė į Prūsus padėti Teutonams. Tiktai visa ta ruoša niekais nuėjo: grapas Vilhelmas su visa savo kariuomene turėjo sugrįžti namo, nesulaukęs kitų krikščioniškų princų pagalbos (n'en voyant point d'apparence). Panašių ekspedicijų darė hanagaviečiai dar 1389—90, 1391 ir 1392—93 metais. Mons'o (Hainaut sostinės) archyvai čia išlaikė gana įdomių sąskaitų, kurias tie ritieriai, grįžę iš „reisių", pristatė iždui, reikalaudami apmokėti išgertą kelionėje vyną...

Iš to galime spresti, kad vykti į Prūsus kovoti preš netikėlius nebuvo pirmiena Gilberto šalies tradicijose. Teutonų engiamas kraštas ilgai buvo mėgiamiausia vieta jauniems ritieriams, kurie troško pasižymėti kovose dėl religijos. Mes žinome, kiek visokių piktadarybių buvo pridengta tuo tikybiniu uolumu. Bet dengė jas pirmiausiai patys teutonai, kurie masino visą Europą savo karo žygiams prieš mūsų protėvius tarp Vislos ir Nemuno. Vakarų ritierija galėjo būti tos propagandos lengvai suvadžiota, kaip mes matome dar šiandien nemaža tokių suvadžiojimų pavyzdžių. Antra, net Lietuvai apsikrikštijus, ne taip greitai tas faktas tais amžiais galėjo būti žinomas Europoje, kurią nuo Lietuvos skyrė teutonų siena. Kauti gi pagonų čia pat Europos kuone viduriuose, ėjo nesenai ne tik gretimieji čekai ir vokiečiai, bet ir anglų „Henricus Dei gratia dux Lancasrie, comes Derbeye" (1352 metais), ir kitas, jau minėtas, Lankastro princas Henrikas su tūkstančiu palydovų (1391 metais), ir Škotų Wilhelmas Douglas, nelaimingai galvą padėjęs, kito pavydaus anglo nudurtas, ir prancūzų garsusis maršalas Jonas Boucicaut, kurs net tris

GILBERTAS DE LANNOY ĮTEIKIA SAVO RAŠTUS BURGUNDIJOS PRINCUI PILYPUI

Miniatiūra iš Briuselio Bibliotekos rankraščio nuorašo: „Instruction d'un jeune prince à se bien gouverner envers Dieu et le monde“.

kartus leidosi į Prūsus pagonų tramdyti, kaip jis ta pačia intencija puolė turkus prie Nikopolio (1396)...

Mūsiškis Gilbertas, kaip matome, nebuvo čia koks išsišokėlis. Tą jo kelionę į Prūsus dar geriau gauname suprasti iš vėlesnių jo paties raštų, kurie atvaizduoja to amžiaus pažiūras. Savo pamokymuose princui Gilbertas griežtai gina kariauti su krikščionimis. Šiuo atžvilgiu jis didelis pacifistas, nes karas savo žiaurumais viską gadinąs ir naikinąs (tout gaste et destruit). Į karą, pasak jo, tą trijų „velniškų nuodėmių — puikybės, tuščios garbės ir gobšumo — padarą, kelias esąs labai lengvas atrasti. Išeitis, priešingai, esanti sunki ir pavojinga — ji „aštresnė už skustuvo ašmenis ir smailesnė už adatą"... Su žiauriai pralieto kraujo atsakomybe princas turėsiąs stoti ir prieš Dievą. Bet... (tas „bet" čia itin karakteringas) Gilbertas jauniems ritieriams ir princams leidžia savo kardą pamankštyti ant saracėnų, t. y. tikybos neprietelių kaklo. Šit kur yra savo rūšies raktas ir Gilberto kelionei suprasti tuo metu, kai jau pasibaigė kryžiaus karai Šventojoj Žemėj ir kai jis pats prisidėjo prie paliaubų su maurais Grenadoje (1411). Pagaliau, sužeistas kovose su armanjakais, jis, matyti, gavo „atostogų" sveikatai pataisyti didesnės moralinės satisfakcijos nuotaikoje...

Pirmoji kelionė 1413—1414 metais

Pas kryžeivius Prūsuose

Jaunas, dar vos 27 metų, Burgundijos senjoras, 1413 metų kovo mėnesį vyksta į Prūsus į Teutonų kariuomenę, anot jo paties žodžių, muštis su „netikėliais“. Tie „netikėliai“ (mescraens), čia, žinoma, turėjo būti ne kas kitas kaip tuo metu krikštijami žemaičiai. Lyg tyčia kerštingas likimas betgi taip lėmė, kad tam ritieriui teko savo kardas pamankštyti ant lenkų kaklų! Juk ne be lenkų įsikišimo buvo keliais atvejais popiežiaus leisti kryžiaus karai prieš senprūsius ir lietuvius... Nors po Lietuvos krikšto jie buvo formaliai atšaukti, bet vakarų visuomenėje ne tuojau išdilo iš atminties. Patys teutonai, žinoma, nesistengė tos permainos aiškinti ir neatsisakinėjo priiminėti savo tarpan ritierių, kurie savo pasišventimą gera valia aukojo Ordino naudai. Tų pasišventėlių tarpe netrūko ir vėjavaikių, garsios laimės gaudytojų, kurie smerkės savo jaunystę pamarginti žygių pažibomis. Todėl jų patvarumas teutonų eilėse nebuvo perilgas, niekados amžinas. O Gilbertas, kuriam nebetrūko prityrimo, čionai, matyti, tik baigė savo ritierišką „vagabondažą“. Iš tikrųjų, vėliau jisai, patarinėdamas princui (savo pamokymuose) neimti patarėjų jaunesnių kaip 36 metų, nes tik tame amžiuje žmogus tikrai ir aiškiai parodąs savo ydas ir vertybes, pabrėžė, kad ligi 26 metų jaunikliai, turį būti laikomi dar tik „vagabondais“, t. y. klajokliais, be nusistatymo. Taigi matome Gilbertą tą vagabondažą išėjus net su kaupu.

Laivu išvykęs iš Ecluse, Gilbertas apvažiuoja Daniją, iš Zundo sąsiaurio praplaukia toliau pro Bornholmo salą ir pagaliau pasiekia Dancigo (Gdansko) uostą. Tas uostas kitaip dar jo vadinamas, nuo upės, Vislos uostu. Tatai jau Prūsų „ponų“ (seigneurs de Prusse) sodyba. Tas visas prūsų kraštas, pastebi keliautojas, pirmiau buvęs Švenčiausios Merge-

lės Ordino kardu atkovotas iš netikėlių lietuvių ir žemaičių (les mescreans de Letau et Sammette).

Iš Dancigo Gilbertas važiuotas važiuoja pas aukštąjį mistrą (haultmaistre), kurį randa Marienburge. Tas miestas su jo tvirtove esąs labai stiprus ir jame glūdį visų Prūsų „ponų“ turtai, pajėga ir prieglauda. „Ir minėtoj pilyje visuomet yra maisto tūkstančiui žmonių dešimčiai metų arba dešimčiai tūkstančių vieniems metams“, pastebi tikslumo mėgėjas.

Teutonų „reisė“ (žygis), jam atvykus pas didįjį mistrą, dar nebuvo paruošta. Bet mūsų jaunasis padauža nemėgo nuobodžiauti ir miegpuviauti. Todėl apsukęs ratą, grįžta daryti vizito Danijos karaliui. Priplaukęs Zelandijos šiaurinį Helsingoero uostą, nuvažiuoja į Roeskildą ir pagaliau į Vordinsborgą, kur randa karalių draugėje su keturiais kunigaikščiais, dviem arkivyskupais ir trimis vyskupais. Sekminių dieną (birželio 11 d.) karalius jį pasodina už savo stalo pietų valgyti ir pasiūlo net savo ordeną, o išleistuvių dar duoda stuomenį šilko. Nuo ordeno teutonų talkininkas pasirūpina kuomandagiausiai atsisakyti, nes tuomet Danų karalius buvęs „Prūsų ponų“ priešininkas. Po tos ritieriško padorumo manifestacijos, Gilbertas nusiperka Kiögės švento Jono prekymety ketvertą arklių ir su jais plaukia į Dancigą.

Nerimdamas vietoj, iš Marienburgo su didžiuoju mistru (Heinrich Reuss von Plauen) burgundas vyksta pasivažinėti į Elbingą. Tas labai gražus miestelis upių dvišaky jam labai patinka, ir jis pasišvaisto dar po daugelį kitų miestų, pilių ir sodybų, priklausančių mistro ponijai. Skaniai ir sočiai vaišinamas, jis dar nuvyksta, pakeliui šen ir ten užkliūdamas, į Karaliaučių, „didelį miestą ant upės kranto“ su dviem sienom ir viena pilim, kuri priklauso Prūsų „maršalui“. Tame mieste jis pamato reisių metu dengiamą „garbės stalą“[6].

Jam sugrįžus į Dancigą, atėjo žinia, kad Prūsų ponai ruošią vasarinį žygį prieš lenkų karalių ir Pomeranijos kunigaikštį, kurie palaiką „saracėnus“. Saracėnais (sarraceni) tuomet vadino visus nekrikščionis, kaip kad buvo priprasta vadinti arabai, musulmonai, kurie buvo užplūdę Europą.

---

[6] Tokia redakcija tą vietą pateikia privatinis grapų de Lannoy rankraštis, kurs aiškiau parodo, kad tas „garbės stalas“ tebuvęs dengiamas tiktai reisių proga.

Aišku, kad saracėnais čia turėjo būti lietuviai. Berods, žemaičiai tuomet dar nebuvo žinomi kaip krikščionys. Tik tuo metu jie buvo Vytauto išplėšti iš Ordino globos ir tik tuomet pradėjo krikštytis. Kryžeiviai negalėjo nurimti, Tannebergo priblokšti, kad Vytautas ir Jogaila toliau ryžtasi sutartinai gintis, atsiimdami užgrobtas žemes. Jie betgi vengė tiesiog Vytautą pulti ir tais metais ryžosi už Lietuvos rėmimą „pamokyti" (zu zuechtigen) tiktai Mozūrų ir Pamario „hercogus". Iš to galima būtų spręsti, kad, teutonų akimis žiūrint, Lenkai buvo silpnesnioji pusė.

Prancūzų karžygiui visos tos istorijos galėjo būti kiek apytamsės. Jam vargu berūpėjo ir kaip tie lenkai rėmė ar favorizavo (favorisoient) tuos „saracėnus": pati žygio proga buvo daug svarbesnė. Todėl skubomis apsišarvavęs Gilbertas ištraukė iš Dancigo į tą „vasarinę reisę".

Kryžeiviai, pasak jo, tuomet surinkę iš vienos pusės penkiolika tūkstančių arklių, o iš antrosios — šešis tūkstančius, neskaitant pėstininkų, kurių daug būta. Tos „pusės" čia, matyti, tik paryškina skaičiaus didumą. Tokia armija Prūsų miškais per aštuonias dienas[7] pasiekusi Lenkų sienas ir galinga įžengusi į Pamario kunigaikštiją. Ten ji išbuvusi keturias dienas, keturias naktis ir supleškinusi penkiasdešimt bažnytkiemių, paimdama galybes gyvulių grobio. Paskum ji puolusi vieną Mozūrų miestą (Polleur), iš trejų jo vartų jau net dvejus buvusi paėmusi, bet miestas taip narsiai gynęsis, kad Prūsų ponai, turėdami daug užmuštų ir sužeistų, atsitraukę miesto nenugalėję. Mūsų karžygis iš Lannoy tame mūšyje sakosi turėjęs ranką skaudžiai suktinės strėlos perdurtą. Užtatai čia pat buvęs iškilmingai pakeltas ritieriu. Pagaliau tad, po tiek pastangų, viduramžių pabaigos nenuorama pasiekia savo tikslą. Dėl jo greičiausiai jis ir buvo čionai atkeliavęs. Patapęs tikru ritieriu, kaip to reikalavo to amžiaus papročiai, Gilbertas baigė savo „vagabondažą". Daugiau „mankštintis" nebebuvo reikalo.

Kryžeiviai kiek pasikovę prie kitos lenkų pilies, be jokių didelių laimėjimų pabaigia tą karakteringą „reisę", grįždami

---

[7] Briuselio rankraštis čia neaiškus: jis sako „de huit tours", tuo tarpu grapų de Lannoy manuskriptas — „l'espace de huit jours".

į Prūsus. Ta „reisė" buvo, matyti, tiek paprasta ir nežymi, kad jokia kronika jos nė nepaminėjo. Galimas daiktas, kad to žygio dydis buvo kiek perdėtas paties ritierio garbei...

Sugrįžęs į Dancigą, Gilbertas sužino apie didžiojo mistro „nelaimes": dėl „kai kurių klaidų" jis buvęs savo nepriettelių įmestas kalėjiman ir nuverstas nuo Marienburgo sosto. Greičiausia dėl to sumišimo Ordine Gilbertui pasilikti ilgiau Prūsuose nebebuvo prasmės. Kadangi tos Heinrich'o von Plauen nelaimės atsitiko 1413 metų lapkričio 11 dieną, mes tuo būdu visai tiksliai patiriame, kada mūsų būsimas svečias išsirengė į Livoniją, anot jo, „žiemos sezonui" praleisti[8]. Vėl tad matome ritierį po kovos virstant turistu.

Klaipėdoje

Iš Dancigo Gilbertas vyksta per Karaliaučių. Tiesiausias ir vienintelis kelias toliau į Klaipėdą turėjo būti kopos. Kita puse Kuršių įlankos tuomet, rodos, niekas dar nė nemėgino pravažiuoti: tokios ten buvo pažliugusios balos. Pagaliau, pats keliautojas sakosi iš kairės pusės turėjęs jūrą, o iš dešinės „kitą didelę upę". Ta „didelė upė" čia buvo ne kas kita, kaip Nemuno žiočių suplukdytos Kuršių Marės (Kurisches Haff). Todėl klaidingai tiek Lelewel'is tiek kiti autoriai savo žemėlapiuose nurodinėjo Gilberto kelią ne kopomis, o pro Labguvą ir Rusnę. Čia tuomet, pasak vokiečių kronikų, buvusios nepereinamos pelkės su miškais net ligi Angerburgo (Grosser Moorbruch). Kelią kopomis Gilbertas vadina „Strang", turbūt, iš vokiško „Strand"—krantas („Kurische Nehrung"). „Memelės" upė, t. y. Kuršių įlanka, ant kurios stovi „Memelle", esanti labai didelė, o tenykštė pilis — paskutinė iš Prūsų pilių prie Žemaičių sienų. Todėl perėjus Strandą jau atsiduriama Žemaičių krašte. Šita Gilberto pastaba — ne be vertės mūsų istorinei geografijai.

Čia bus pravartu pažymėti, kad Klaipėda visuomet tometo raštuose, kaip ir Nemuno upė, turi Memelės vardą. Nors

---

[8] Šitas faktas leido pataisyti Gilberto kronologiją, nes pačiame aprašyme jisai sakosi kelionėn išsirengęs ne 1413, bet 1412 metais. Tais laikais prancūzai N. Metus skaitydavo tik nuo Velykų.

pačią pilį vokiečiai vadino Memelburg, Memelborch, Mimelborch, Memelberg. kaip jie vadino Skirsnemunę Christmemela, Cristmemela, Christi Memela, Crismemel, Kirsmomel, Kirsmymmel, — pagrindinis vietos ir upės vardas visada skambėjo maždaug vienodai (Memel, Memela, Mimla, Memele, Mimmel, Mimel, Mimle, Mymele, Memell, Memelle, Memole...). Kai kurie dokumentai net pastebi, kad tas upės vardas, nuo kurio ir pilis gavusi pavadinimą, taip buvęs tariamas vietos žmonių kalboje. Tie vietos žmonės gi čia visada buvo žemaičiai (šalaviečiai).

Dar pravers pastebėti, kad dabartinė Kuršių įlanka (Marės) seniau galėjo būti laikoma tos Memelės žiotimis. Juoba kad Nemunas su savo žiočių šakomis, matyti, tuomet buvo žymiai daugiau paplūdęs arba pabliuręs, tuo būdu naturaliai sudarydamas deltoj savą ežerą[9]. To ežero ir Dangės santakoje, šių dienų Klaipėdos senmiesčio vietoje, Livonijos vokiečiai buvo pastatę 1252 metais tą Memelburgą, kurį paskiau 1328, perleido Prūsų „broliams". Statė jį, žinoma, Žemaičiams pavergti ir nuo jų gintis. Tas punktas buvo toks svarbus, kad net popiežius Inocentas, kurs skelbė kryžiaus karus prieš šiaurės saracėnus, buvo juo rimtai susirūpinęs. Pasak jo, Memelės upe pagonai gabenęsi sau „ginklus, drabužius, druską ir kitas gyvenimo reikmenes" (1253 metų rugpiūčio 26 d. bulė). Žemaičiai taip pat ėmė nerimauti dėl „piktų svečių" (bosze geste), kurie sumanė tuo būdu užkirsti jiems didįjį vandens kelią ir įsitvirtinti Klaipėdoje naujiems grobuoniškiems žygiams. Todėl ilgai nelaukdami ir apsižvalgę tuojau po išrentimo jie paskubėjo griauti tas nelemtas sienas ir aukoti dievams „piktuosius svečius". Negalėdami kitaip prieiti, jie iš Nemuno ir jūrių pusės priplaukė pilį, savo laivynu sudarę aplinkui lyg kokį pla-

---

[9] Lenkų istorikas Dlugosz'as, nors ne perdaug tikslus Lietuvos geografijos žinovas, apie Nemuną XV a. pabaigoj (g. 1415, m. 1480) taip rašė: „Nemyen cuius fons ex silvis et paludibus oppidi Kopyolow, longo spatio terrarum confecto in duos alves prope castrum et oppidum Prussiae Ragnethae scinditur, et priori ac vetusto nomine deinceps amisso, fluvius unius alvei versus Livoniom decurrens cognominatur Rossza, alter ad prussiam spectans Lilia (var.: Gilge) appellatur; tandem diverso meatu ambo prope castrum Memel in lacum magnum ex Oceano derivatum se infundunt, qui adeo recurvis, indirectis et sinuosis circumagitur fluoribus, ut qui in illo navigant, integro die navigatione exacta, ignem a foco hesternae diei ex propinquitate loci propter alvei circulationem frequenter sumant". (Hist. Pol. Lib. I; Opera omnia T. X p. 11).

tų tiltą, ir apgulė ją. To, mūsų istorijoje, gal pirmojo, jūrių mūšio nelaimėję, žemaičiai vėliau daug kartų ardė ir degino tą šašą pačioje panosėje. Nesenai prieš prancūzų ritierio čia atsilankymą, Vytautas 1402 metais gegužės mėnesyje, pasak Torno analisto, ne tik visą miestą išdeginęs ir suardęs, bet ir visus vokiečius išžudęs, nė vieno gyvo nepalikdamas. 1409 ir 1414 jis dar pakartojo tą bausmę neprašytiems svečiams. Mūsų turistas bus tad laiku išvažiavęs 1413 metų žiemą apleisdamas Klaipėdą...

Ginčai dėl to svarbaus punkto dar ilgai nesibaigė tarp Vytauto ir kryžeivių. Ligi Tannebergo mūšio, berods, visi Žemaičiai dar buvo Ordino valioj, ir pati Torno taika Vytautui juos ir Sūdavus teatleido ligi gyvos galvos be teisės statyti čia pilių ir tvirtovių. Tuo būdu teutonų nugalėjimas nebuvo mūsiškių ligi galo išnaudotas. Atsigaudami arba naudodamiesi Lietuvos vidaus sunkumais, kryžeiviai keliais atvejais primindavo savo „teises“ Žemaičių žemėje. Ypač buvo pamėgęs ją didysis mistras Mykolas Küchmeisteris, kurs pats buvo Žemaičių šaltyšius, prieš užimdamas Heinrich'o von Plauen sostą. Jo pasiuntiniai taip pykdė Vytautą, kad šis kartą jiems atrėžęs: visi Prūsai kadaise mano sentėviams priklausė, ir aš turėsiu pretenzijų į tą žemę net ligi Osos upės, nes ligi ten mano tėviškė eina... Tik 1422 metais Ordinas atsižadėjo tų savo „teisių“, bet ir ta sutartis prie Melno ežero paliko sieną išvesti tarp Žemaičių ir Prūsų vėlesniam laikui. Vytautas stengėsi Žemaičiams priplakti visą Panemunę su Klaipėda ligi Rusnės. Kivirčai buvo ilgi, bet be vaisių. Klaipėda paliko teutonų pusėje lygiai 500 metų, ligi Lietuva atgavo tą senos tėviškės kampelį.

Svetimšalis keliautojas pro „teisių“ rezginius bematant pastebėjo tikrenybę. Per Memelę persikėlęs, Gilbertas sakosi įžengęs į Žemaičių žemę. Vadinasi, ir pačių teutonų pašvęstas ritieris, iš tų savo „brolių“ tegalėjęs bent ką sužinoti apie kaimynus saracėnus, tvirtina, kad 1413 metų pabaigoj Žemaičiai siekė Nemuną ir Klaipėdą. Jis tik kiek nusistebi, kad tas visas pajūris, kuriuo jis važiavo į Liepoją, vadinasi ne Žemaičių, o Lietuvos strandu (le Strang de Letaoen). Burgundui, žinoma, buvo dar sunkiau suprasti santykiai tarp Lietuvos (Aukštaičių) ir Žemaičių, negu Romos Imperijos kai-

zeriui Zigmantui, kuriam tą klausimą turėjo atsidėjęs dėstyti Vytautas savo laiške 1420 metų kovo 11 dieną.

Tas Lietuvos pajūris buvusi tada tokia tuščia tyruma, kad ligi pat Liepojos Gilbertas nepamatęs nė vieno žmonių sodybos ženklo. Pravažiavo nepastebėjęs nė Palangos, apie kurią jau 1372 metais kalba vokiečių kronikos. Vieną teutonų būrį Palangos žemaičiai besivydami tų metų spalių 20 dieną Šventojoj prigirdę...

Turime betgi tikėti, kad dykuma ten buvo iš tikrųjų didelė, nes tuo, anot vieno metraštininko, „laukiniu keliu" (durch die wiltnis verborgene weg) nuolatos šmaikštinėjo, kaip ir mūsų ritieris, Livonijos ir Prūsų broliai be jokio lietuviško paso...

Livonijoje, D. Novgorode ir Pskove

Toliau Gilbertas vyksta į Liepoją, kurią jis vadina „Live", prie to paties vardo upės. Šita Lyvų upė, pasak jo, skirianti Kuršą nuo Žemaičių (Correlant et Sammette). Iš ten per Gruobyną, Kuldingą, Kandavą ir kitus miestus arba pilis, kurie priklauso Livonijos Ordinui, ir per daugelį kitų Žemaičių, Kuršių ir Lyvų sodžių, kurių kiekvienas turi savo kalbą, jis nuvažiavo į Rygą.

Čia keliautojas pastebi, kad Kuršiai (Corres), nors esą gimę iš prievartos krikščionimis[10], turį tokią sektą, kuri numirėlius ne laidojanti, bet deginanti, su geriausiais rūbais ir papuošalais, ant ąžuolų laužo. Jų, be to, tikima, kad dūmai, kylą aukštyn į dangų, rodą dūšią išganytą, o į šoną nusisukę — žuvusią.

Rygoj apsilankęs pas Livonijos mistrą, esantį Prūsų ponų žinioj, mūsų ritieris nepatenka į jokią reisę. Matyti, į Livoniją jis vistik važiavo ne tiesiog žiemoti šių dienų prasme, bet dar kariauti su saracėnais. Tos progos neradęs, jis nutaria važiuoti į Didįjį Novgorodą Rusijoje. Per Vendeną, Volmarą jis pasiekia Narvą, miestą ir upę, kuri skiria Livonijos žemes nuo Rusų. Toj kelionėje jisai sutinka žmonių, kurie kalba ke-

---

[10] Grapų de Lannoy rankraštis tų žodžių „crestiens natifz par force" neturi.

Mesire guillebert de lannoy sr de Willerval et tronchiennes

GILBERTO PORTRETAS

Mesire Guillebert de Lannoy, seigneur de Willerval et Tronchiennes
nutrauktas nuo senos „gouache“ (guazzo) iš grapo Baudouin de Lannoy archyvų (Belgijoje).

turiomis kalbomis: lyvų, žemgalių, latvių ir estų. Iš to jau sprendžiame, kad to svetimšalio pastabumas buvo pusėtinas.

Persikėlęs per Narvos upę, žiemos ieškojęs pajotžirga atranda daug sniego ir rogėmis per upes ir ežerus nuvažiuoja į Novgorodą. Keliais trumpais, bet ryškiais bruožais jisai aprašo patį miestą „merveilleusement grand", valdžią, tikybą, bajorus ir „stebuklingai" turtingus miestiečius. Lyg paaiškindamas tos gerovės priežastis, Gilbertas čia pat prideda: „ir neturi didžiosios Rusijos rusai kitokių valdovų kaip iš eilės renkamų ir kurių pati visuomenė nori" (ainsy quele Commun veult). Nepraeina Gilbertas nepastebėjęs ir kai kurių nepriprastų jam savotiškumų socialiniuose santykiuose. Pasak jo, novgorodiečiai rinkoje pardavinėję ir pirkinėję savo žmonas, ko joks grynas krikščionis savo gyvenime neišdrįstų padaryti. Tos už vieną ar dvi lazdeles sidabro nupirktos damos nešiojusios dvi kasas ant kupros nuleistas, bet ir jų vyrai betūrėję po vieną! O pietūs, kuriuos jam kėlę kniaziai ir miesto „burgravai", buvę visų keisčiausi ir nuostabiausi, kokių jis visame savo gyvenime nebuvęs niekados matęs.

Bet žiemos ieškojęs smalsuolis pabūgo šalčių ir devynias dienas teišviešėjęs, dėl jų sakosi turėjęs apleisti tą kraštą. Tie šalčiai buvę toki negirdėti, kad apie juos būtų galima tiesiog stebuklų prirašyti. Medžiai giriose nuo šalčio sprogte sprogdavę nuo apačios ligi viršaus. Barzda, antakiai ir blakstienos nuo garo apsilediniuodavę taip, kad prasimerkti nebuvę galima. Gilbertas matęs net vieną rytą ežere ant ugnies pastatytą molio puodą, kurio vienam šone vanduo viręs, tuo tarpu kai antram ligi ledo įšaldavęs! Ir jo paties pirštai prišalę prie sidabrinės taurelės jam semiantis vandens atsigerti...

Iš Didžiojo Novgorodo, turinčio 40.000 raitelių ir nesuskaitomą daugybę pėstininkų, kurie dažnai karus skelbdavę savo kaimynams, jų tarpe Livonijos ponams, Gilbertas išvažiuoja, norėdamas „svieto pamatyti" (pour veoir monde) į kitą rusų kunigaikštiją ir didelį sustiprintą miestą — Pskovą.

Tas miestas, pasak jo, labai tvirtai apsistatęs mūro sienomis, su bokštais, turįs labai didelę pilį, bet į tą pilį joks „atviras krikščionis" (francq crestien) negalįs įeiti be gyvybės pavojaus. Ką čia norėjo pasakyti neabejotinai „atviras krikščionis" (toks juk buvo mūsų ritieris), galima tik spėlioti. Iš

jo aprašymo nematyti, kad Pskove jį būtų vaišinę kaip Novgorode. Savimeilės pilnas jis būtų tatai tuojau pabrėžęs. Iš to turėtume spręsti, kad jis nebuvo valdovų pakviestas į tą nelemtą pilį. Gyvybės pavojaus pretekstas čia buvo, matyti, išsisukimas iš patirtos nešlovės. Pskoviečiai gi turėjo pakankamai priežasčių juo nepasitikėti ne tik dėl to, kad jis atvažiavo iš Novgorodo, tos respublikos sesers ir neprietelės, bet dėl to, kad jo ryšiai su vokiečiais perdaug buvo aiškūs. Jau senai Livonijos mistras puldinėjo Pskovo žemes, norėdamas jas prijungti prie Ordino, ir kasmet darė tų grobuoniškų „reisių", kurias taip mėgo kryžeiviai Žemaičiuose. Kad santykiai tarp Pskovo ir Rygos nebuvo tuomet perdaug nuoširdūs, parodo kad ir toks savotiškas apsimainymas mandagumais, kad pskoviečiai 1414 metais nužudė mistro, o šis pskoviečių ambasadorius. Tik 1417 metais buvo prieita prie taikos ilgesniam laikui.

Greičiausia dėl to mūsiškis net perdaug „atviras krikščionis", kailį gelbėdamas, tuojau spruko atgal į Livoniją. Tesuspėjo pamatyti, kad Pskovo vyrai nešioję ilgus palaidus plaukus, o moterys turėjusios galvos užpakaly nelyginant šventųjų diademas.

Grįžta dabar atsižiemojęs ir „svieto pamatęs" smalsuolis pro Peipuso ežerą. Per Tartu (Dorpatą-„Drapt"), per Segewaldą ir Kokenhuseną jis pasiekia Daugavpilį (Dinabarką), paskutinę Livonijos tvirtovę prie Lietuvos sienų. Keliautojas nepamiršta pakartoti, kad jis visą laiką važiuoja rogėmis...

Vilniuje

Gilbertas sakosi norėjęs pažiūrėti Lietuvos „karalystės" (royaume) ir pamatyti kunigaikščio Vytauto, Lietuvos, Žemaičių ir Rusų karaliaus (roy de Letau et de Samette et de Russie). Toks sumanymas gali pasirodyti gana keistas, atsiminus, kad tas ritieris nesenai buvo keliavęs į Prūsus kovai kaip tik prieš tuos tariamus Lietuvos saracėnus. Bet jau Grenadoj mes matėme jį darant ekskursijas tų pačių maurų pilyse, prieš kurias jis tik ką buvo kovojęs. Antra vertus, tais amžiais priešininkas buvo neprieteliu ligi kaujamas, nelyginant šių

dienų sporto rungtynėse, kurios, rodos, vienos ir teišlaikė dalį senų ritieriškų papročių. Pagaliau, Gilbertas tiesioginai prieš Lietuvą, kaip matėme, nė nebuvo kardo pakėlęs. „Saracėnų" vietoje jis pliekė „senai gimusius" krikščionis lenkus.

Ritieris tad be jokių apmąstymų iš Daugavpilio čiajau įvažiavo į Lietuvos karalystę. Kadangi ta pilis buvo tada ant pat sienos, o Dauguvos upė stipriai įšalusi, tas įvažiavimas, berods, neturėjo žygio pobūdžio. Juoba, kad jau nuo Kokenhuseno jis sakosi kėlęsis upės ledu „visomis savo rogėmis" (a tout mes sledes).

Per dvi dienas ir per dvi naktis nuo sienos Gilbertas keliavęs per didelį dyką mišką (grosse forest deserte), bet neradęs jokios sodybos, o tik septynis ar aštuonis užšalusius ežerus. Tada jau privažiavęs vieną iš Vytauto dvarų ar būstinių (une des cours dudit Wilholt), vadinamą „La - Court - le - roy". Tuo vardu vietos, berods, niekur neužtinkame kituose raštuose. Tatai bus, be abejonės, tik suprancūzintas kokio nors karališko dvaro pavadinimas. Iš paties aprašymo tenka spėti, kad čia galėjo būti Švenčionys.

Šitokiam spėjimui duoda pamato ne tik septyni ar aštuoni ežerai, kuriuos turėjo nuo Daugavpilio pravažiuoti Gilbertas, bet ir jo paduoti atstumai: 15 mylių (lieues) ligi to dvaro ir 12 mylių toliau ligi Vilniaus. Bet yra ir keblumo ieškant tos senosios karališkosios sodybos. Gilberto rankraščiai, t. y. nuorašai, čia turi du variantus. Briuseliškis sako, kad iš to dvaro Vilniun Gilbertas važiavęs „per daugybę sodžių ir vėl pro didelius ežerus ir per miškus". Tuo tarpu grapų de Lannoy rankraštyje toliau Gilbertas važiavęs tik „per daugybę sodžių ir labai didelius miškus". Ežerų čia jau nebeminima. Taigi tik šis antrasis variantas galėtų sustiprinti spėjimą, kad anasai dvaras buvo Švenčionių, nes tik šitame ruože ligi Vilniaus nesama ežerų. Priešingai, iš pirmojo varianto tektų išvesti, kad Gilbertas tą karališkąjį Vytauto dvarą buvo aptikęs kur nors Linkmenyse arba Labanore.

Pagaliau šiaip ar taip mūsų senjoras atsiduria Vilniuje (Wilne), Lietuvos sostinėje (la souveraine ville de Letau). Tenai jis mato labai aukštai (moult hault), smiltingame kalne, pastatytą pilį (chastel), aptvirtintą akmenimis, žeme ir mūriniu (massonnaige). Toliau tame pat sakinyje eina žodžiai: „de de-

dens est tout edifie de bois". Kas tat buvo viduje iš medžio pastatyta, ar pati pilis, ar tik toji siena? Lenkų istorikai be kokių dvejojimų čia suprato pačią pilį buvus iš medžio, ir tokia nuomonė visuotinai prigijo.

Tiesa, vokiečių kronikos, aprašydamos 1390 ir 1394 metų puolimus, taip pat mini „castrum ligneum" arba „holzen hausz". Bet „castrum" „hausz" arba „hus" tuomet dažnai vadindavo pylimus, ginamąsias tvirtoves. Mūsų ritieris, karo amato žinovas ir mėgėjas, taip pat daugiausia dėmesio kreipia į tuos pylimus, tvirtumas arba ginamuosius aptvarus (fermete). Toliau, būtent, jis rašo: „Ir aukštosios pilies fortifikacijos leidžiasi nuo viršaus dviem šonais ligi apačios, ir tame sutvirtintame aptvare yra daugelis namų". Dar to paties skyrelio pabaigoj Gilbertas grįžta prie tos sienos ar to pylimo, bet čia jau aiškiai sako, kad ne kas kitas, o ta siena yra padirbta iš medžio su žeme (moliu) „mūrų statybos būdu" (de bois par bolvercques a manieres de murs). Bet jis nesako, iš ko buvo toje tvirtovėje pastatyti patys namai. Jis tik pažymi, kad toje pilyje (chastel) ir toje tvirtovėje paprastai esti kunigaikštis Vytautas (duc Witholt), Lietuvos princas (prince de Letau), ten turi savo būstinę ir laiko savo dvarą (y tient sa court).

Vakarų Europos ritieris, pripratęs prie mūrinių arba akmeninių karališkų būstinių, matyti, nerado reikalo minėti, kas savaime jam suprantama. Bet jis, tur būti, dar nebuvo matęs tokių tvirtumų, kurios viduje yra sutvarstytos iš medžių ir tiktai žeme ir akmenimis „apmūrintos". Šit dėl ko atrodo, kad anas sakinys bus pažymėjęs ne namų ir pilies statybą, bet tiktai pylimo aptvaro arba sienos. Šitaip suprantant autorių, pasidarytų taip pat aiškiau, kodėl toliau jis kiek nustemba, kad miesto namai už sienų, išėmus kelias mūrines bažnyčias, visi yra mediniai.

Toliau Gilbertas kalba apie upę, kuri teka arti tos pilies ir savo vandenis plukdo apačioje per miestą. Tą upę jis pavadina „Wilne", tai yra tuo pačiu vardu kaip buvo pavadinęs pačią sostinę. Katra čia upė turėjo būti, ar Neris, kitaip „Vilija", ar mažoji Vilnė, kurią paskiau svetimi ėmė vadinti „Vileńka" arba „Vileika"?

Iš to ir praeito amžiaus rašytojų sužinome, kad didžioji upė, kuri tekdavo kryžeiviams pereiti arba ant jos tiltai staty-

ti, Vilnių puolant, lotyniškai ir vokiškai buvo vadinama: Nerga, Nerge, Neria, Nergia, Neryne, Nerryne, Nare, Nerye... Kitokio vardo to meto dokumentai tur būt nė nežinojo[11]. Antra, Vilniaus miestas pradėjo kurtis ne nuo Neries pusės, bet ant Ašmenos, Lydos ir Medininkų kelio, kur ėjo senoji Pilies gatvė. Toj pusėje buvo pirmosios bažnyčios pastatytos (šv. Mikalojaus, šv. Jono), ten buvo ir garsioji rinka, prekybos centras. Vargu tad begalima abejoti, kad toji „Wilne" buvo mažoji Vilniaus upė[12]. Kadangi keliautojas sako, kad ta Vilnė tekėjo per miestą ir arti apatinės pilies (court dempres ledit chastel), tenka sumesti, kad tais laikais jos vaga ėjo arba buvo nusukta pro apačios rūmus, kur šiandien yra Katedros aikštė. Tuo būdu Vilnė arba Vilnelė, jei tat nebuvo dar trečioji upelė — Vingrė, sudarė ginamuosius vandens perkasus, apjuosdama aplinkui tvirtovės sienas. Apie tokius vandenis, berods, kalba vokiečiai 1394 metais, girdamiesi, kad jie tvirtovės bokštą nuvertę į vandenį, bet ir skųsdamiesi nevalioję pilies paimti, nes perkasuose buvę tiek daug vandens (dy wasser so gros dorumb hatten), kad pilis pasidariusi neprieinama.

Bet kodėl mūsų akylasis keliautojas nepastebėjo Neries, gali vistik pasirodyti gana nuostabu. Šitai tektų paaiškinti tik tuo, kad ta upė tuomet dar tikrai buvo nuošaliai nuo miesto arba taip atrodė, jeigu Gilbertas pervažiavo gana tolimą nuo miesto Kernavės vieškelio tiltą.

Pats Vilnius, matyti, gero įspūdžio keliautojui nepadaręs. Jisai pažymi, kad miestas buvęs atviras, be ginamųjų sienų, be to, ilgas, siaurai nutysęs nuo viršaus žemyn (tur būti, nuo pilies kalno apačion) ir labai blogai sustatytas iš medinių namų (tresmal amaisonnee de maisons de bois). Bet jau būta ir kelių mūrinių bažnyčių.

---

[11] Dlugosz'as savo „Lenkų istorijoj", rašytoj vėliau (mirė 1480) Nėrį jau vadina „Vilia" (žr. Hist. Pol. Lib. I, op. omnia T. X, p. 23).

[12] Taip pat Dlugosz'as, kalbėdamas apie Vilniaus miestą, sako: „Wylna, honore episcopali et arce editiori praedita, *duobus fluminibus Wylna et Vilia illam a parte utraque ambientibus* foecunda (mano pabr. ž. Hist. Pol. Lib. I, op. omnia T. X, p. 52). Čia matome, kad lotynų kalboj ir miesto ir mažosios upės vardas tariamas vienodai. Tačiau Braun'as savo rinkiny (I leid. 1572 m.), kuriame jis paduoda Vilniaus miesto planą, tuo pačiu vardu vadina Nerį (Wilde-fluss). Savo paaiškinimuose jis ir sako, kad upė „eben also heisst", t. y. kaip pats miestas.

Lietuvos gyventojai, pasak Gilberto, buvę „naujai gimę krikščionys per Prūsų ir Livonijos Ordinų prievartą“ (christiens nez nouvellement par la contrainte des seigneurs de lordre de Prusse et de Liuflant). Šitą pažiūrą naujai gimęs ritieris, matyti, atsivežė iš Marienburgo, kur jam, be abejonės, buvo prikalbėta apie būtus ir nebūtus teutonų nuopelnus. Rasit, dėl to taip lengva buvo toliau Gilbertui prasižosti, kad tų „saracėnų“ jau būta daug bažnyčių pristatyta dideliuose miestuose („es bonnes villes“ — vienam rankrašty ir „grosses villes“ — antram), ir dar diena iš dienos vis naujų tebestatyta kaimuose. Kebliau yra su žiniomis apie vyskupijų skaičių. Viename Gilberto rankraštyje (grapų de Lannoy) randame pažymėta, kad „Lietuvos šalyje yra trys vyskupai“ (Et y a oudit pays de Letau troys evesquiez). Antrame gi rankrašty pasakyta net dvylika (douse). Griežtas vakarų katalikas vargu būtų galėjęs į tą skaičių be skirtumo įskaityti taip pat rytų apeigų vyskupus. Bet ir su jais (bene septyniais) to meto Lietuvoj negalėsime pririnkti ligi dvylikos. O jei imsime tik katalikų vyskupus, tai 1414 metais neabejojamai vienas buvo Vilniuje, o antrasis — Volynijos Vladimire. Bet kadangi Gilbertas, bent viename išlikusiame jo rankraštyje, tvirtina, kad jų buvo trys (antrojo rankraščio skaičių turime laikyti aiškia perrašinėtojų klaida), tai tenka manyti, kad trečiasis bus tas vyskupas Lucke, kurį rungčiomis su Vladimiro tam tikrą laiką globojo Lvovo arkivyskupas.

Kiti du Lietuvos vyskupai buvo įkurdinti vėliau: Žemaičių 1417 metais ir Podolės Kamenece 1424.

Šiaip ar taip, senai gimęs krikščionis savo akimis pamatė, kad Lietuva nebebuvo „saracėnų“ kraštas, nors Žemaičiai tuomet tik buvo besikrikštiją. Gilbertas todėl turėjo taip pat atgailėti savo „ritieriškus pasimankštymus“ prieš nebūtus netikėlius arba bent atsižadėti jų pakartojimo Prūsų ponų draugijoje.

Toliau ritieris pastebi, kad lietuviai turi savo atskirą kalbą ir kad vyrai nešioją padrikus ant pečių plaukus[13]. Tokia našysena jam, matyti, atrodė dar neeuropiška, kitaip sakant,

---

[13] Briuselio rankraštyje čia yra dar pridėtas žodis „longs“, t. y. kad vyrai buvę *ilgais* plaukais.

nemoderniška, nes čiajau jis priešpastato (žodžiu „mais"...) lietuvaičių apdarus: jos esančios pasipuošusios visai kaip Prancūzų pikardietės (mais les femmes sont aornees simplement aucques a la coustume de Picardie). Šitas Gilberto pastebėjimas yra tuo brangus, kad iš jo mes galime spręsti apie lietuvaičių apsirengimą XV a. pradžioje. Tatai yra, berods, vienintelis tos rūšies nurodymas, kurs mane sugundė pasiknisti prancūzų archyvuose ir paieškoti anų laikų pikardietės, vadinasi, ir lietuvaitės tipo. Bet ir prancūzų rinkiniai maža teturi piešinių ar graviūrų iš taip tolimos epokos. Vieną iš jų čia paduodu kaip pavyzdį (žiūr. paveikslą). Be to, prancūzų tyrinėtojai nurodo, kad XV a. pradžioje pikardietės nešiojo maždaug kaip visos šiaurės prancūzės ir flamandės: ilgomis „kvolduotomis" sukniomis, aukštai pajuostomis dirželiu, aptemptais korsažais, plačiais atlapais per pečius, siauromis ilgomis rankovėmis. Kasas pindavo suraitydamos ant ausų arba pridengdamos vadinamu „hennin", t. y. aukštu smailu gobtuvu[14].

Pats Lietuvos kraštas atrodė Gilbertui, iš rogių žiūrint, didelėj daly „tuščias" (desert a la pluspart), nors pilnas ežerų ir didelių miškų.

Vytauto Gilbertas neradęs Vilniuje, bet patirdamas, kad ten esančios kunigaikštienės seserys, pareiškęs jiedviem savo pagarbos jausmus ir išvažiavęs Trakų pusėn. Tiedvi seserys turėjo būti kunig. Sviatoslavo dukterys, kurių brolį Jurgį Vytautas buvo išvaręs iš Smolensko. Po ilgų kovų, išdavikiškų žygių ir piktadarybių jisai baigė savo neramų gyvenimą atgailaudamas totorių stepėse. Gailestingoji kunigaikštienė Ona, matyti, priglaudė be globos palikusias seseris savo rūmuose.

Trakuose

Pamatęs Vilnių, Flandrijos senjoras grįžta į Prūsus. Pakeliui pirmiausia aplanko Trakus (Trancquenne). Tatai buvęs labai didelis miestas (une tres grosse ville), kur namai, blogai sustatyti, buvę visi mediniai ir neaptverti sienomis. Mieste būta dviejų pilių (chasteaulz), kurių viena labai sena visa iš

---

[14] Plg. *Piton*, C. Le costume civil en France du XIII au XIX siècle, Paris, 1913.

suręstų medžių ir iš suplaktos žemės[15]. Toji senoji pilis stovėjusi ant vieno ežero kranto, o antroji kito ežero vidury, armotos šūvio tolumo nuo senosios. Pilis saloje buvusi dar visai nauja (tout neuf) ir pastatyta iš plytų kaip kad stato Prancūzai (a la maniere de France).

Armotos tuomet, žinoma, nenešė taip toli kaip šiandien, ir todėl tų pilių tolumas nuo viena antros negalėjo būti didelis. Bet kažin kodėl keliautojui pasirodė, kad antroji pilis stovėjusi kitam ežere, ne tame, prie kurio „tvirtoje žemėje“ (en plaine terre) jis turėjo pamatyti senąją pilį. Mes esame pratę laikyti senosios pilies liekanomis tuos griuvėsius, kurie matomi to paties Galvės ežero krante, ten, kur vėliau įsikūrė domininkonai. Bet gal tuomet būta pilies kitur, prie šoninio Trakų miesto ežero, juoba, kad mūsų svečias sako ją buvus visą iš medžio, tuo tarpu kai anosios liekanos, priešingai, rodo bent apačią jau tuomet statytą iš akmenų arba plytų. Pagaliau, greitomis pravažiuodamas žiemos metu (maždaug sausio mėnesyje 1414 metais), keliautojas galėjo nepastebėti, kad visas Trakų miesto pusiasalis yra apsuptas to paties ežero, nors tie siaurieji šonai greičiau atrodo kaip atskiri ežerai. Taip pat jis mums nepasakė, ar buvo jau tuomet senoji pilis (arx minor) sujungta su naująja tiltu, kurį parodo vienas vėlesnis Radvilų žemėlapis (išl. Amsterdame 1613 — G. Janssonius „M. D. L. exacta descriptio“).

Trakų mieste ir apylinkėse Gilbertas pastebėjo daugybę totorių, kalbančių savo atskira kalba. Jie gyvenę giminėmis (tribus) ir Kristaus mokslo nepažinę. Šituos tad Gilbertas jau neklysdamas vadina tikrais arba „tiesioginiais saracėnais“ (drois Sarrasins). Pačiam mieste būta, be lietuvių, dar rusų, vokiečių ir galybės žydų (grant quantite); kiekviena iš tų tautų turėjusi savišką kalbą (langaige especial).

Smalsus burgundas negalėjo praeiti nepastebėjęs dar vieno nepaprasto tai epokai daikto: čionai aptvertam parke būta tikro žvėryno šių dienų zoologiško sodo prasme. Jis matė ten visokių laukinių žvėrių ir medžiojamųjų gyvulių, kurie vaisėsi tuomet miškuose ir laukuose, jų tarpe: laukinių bulių, vadinamų,

[15] Vienur čia pasakyta: „fait tout de bois et de cloyes de terre placquees“, kitur: „tout de bois, de cloyes et de terre“ (grapų de Lannoy). Žodis „cloyes“ — senoji forma „claie“ karo teknikoj reiškė iš medžių padarytas krotas, t. y. rezginį, žemėmis aplipdytą, apsigynimui nuo armotų.

anot jo, „ouroflz“ (matyti, vietoj a u r o c h s— tauras, žiobris), didžiųjų arklių, mulų, kuriuos jis vadina „wesselz“ (tur būti iš vokiško - flamandiško esel — asilas), briedžių (hellent), laukinių arklių, lokių, šernų, elnių... Reikia pažymėti, kad apie Trakų žvėryną dar per ilgus amžius, net ligi Zigmanto III, pasiliko žinių kaip apie savo rūšies įžymybę.

Trakai, sako keliautojas, priklauso kunigaikščiui Vytautui. Šit jo paveikslas:

„Minėtasis Vytautas, Lietuvos princas, savo šaly laikosi tokios garbės tvarkos, kad joks svetimšalis, ten atvykstąs ir pravažiuojąs, nieko pats neišleidžia; jiems teikia valgių princas ir juos saugiai veždina visur, kur tik jie nori nuvykti toje šalyje, be jokių kaštų ir išlaidų (sans coustz et sans frais). Ir yra minėtasis Vytautas labai galingas princas (moult puissant prince), nesgi kardu nukariavo dvylika ar trylika jau šalių jau karalijų, ir turi, bendrai imant, dešimt tūkstančių pabalnotų arklių savo asmeniniam pulke“.

Nei ko atimti nei pridėti tam vaizdui mums netenka...

Vytauto žiemos būstinėje

Kur važiuoja iš Trakų Gilbertas Vytauto pamatyti, iš jo aprašymo tegalime spėti. Visos jo pastangos būti tiksliu geografu čia, užuot padėjusios, mus tik klaidina. O žinoti tikrai, kur jis važiavo, mums vis dėlto rūpi, nes jis sako, kad ten Vytautas kasmet praleisdavęs savo žiemos atostogas. Toks buvęs mūsų didžiojo kunigaikščio paprotys, kad vieną kartą metuose per tris savaites arba mėnesį jis išvažiuodavęs žiemai pamedžioti miškuose ir tų atostogų metu į jokią miesto pilį nesugrįždavęs. Todėl ir šis viduramžio turistas, lankydamasis Vilniuje ir Trakuose sausio ar vasario mėnesyje, negalėjo ten rasti Lietuvos valdovo. Jis turėjo vykti į žieminę jo būstinę, kurią pavadina P o s u r, P o s e u r ir P o u s s e u r.

Joks istorikas ar geografas ligi šiol nesugebėjo atrasti tokios vietos ir, rodos, nė vienas nemėgino net paspėlioti. Juo labiau, kad nelemtas to keliautojo paprotys visur nurodinėti skaičius nuvažiuotų mylių čia pasirodė visai pragaištingas. Jis sako, kad nuo Trakų ligi to P o s u r’o tesama kelio tik penkios

mylios, bet kad ta pilis ir to paties vardo kaimas (villaige) stovį ant Memelės (Nemuno) kranto. Nors mylia tuomet neturėjo pastovaus ilgio (lieue, iš lot. leuca buvo lygi maždaug 4 — 5,5 klm.), tačiau matydami, kad savo kelią nuo Vilniaus ligi Trakų tas rogiakelio matininkas išmatuoja septyniomis myliomis, mes nieku būdu negalime privažiuoti Nemuno, tik penkias mylias tepadarę. Nuo Trakų arčiausia ligi Nemuno, jo vilniškėmis myliomis matuojant, būtų bent 15, ir net daugiau. Kai kas tad spėliojo (Lelewel'is), kad tas „Posur" galėjo būti kur prie Neries. Bet tokiam spėliojimui priešinasi kiti pastebėjimai. Jis, antai, pabrėžia, kad ta jo pažįstama Memelė yra labai didelė upė (moult grosse riviere) ir kad ta Memele jis važiavęs į Kauną ir toliau iš Kauno į Prūsus (alant tousjours sur la riviere de le Memmelle).

Ar Neris kur nors apie Šilėnus būtų galėjus padaryti tokio labai didelės upės įspūdžio — vargu begalima manyti. Pagaliau, svečias su jo smalsumu, be abejonės, bus buvęs pasiteiravęs apie upės vardą. Kaip matėme anksčiau, Nemunas tuomet Memele buvo vadinamas. Taigi greičiau tos penkios mylios čia bus perrašinėtojo klaida vietoj penkiolikos, ypačiai, jei pirmam paties Gilberto rankraštyje tas skaičius būtų buvęs skaitmenimis parašytas.

Tą Posur'o misteriją toliau kiek atskleidžia pats pilies aprašymas. Štai jis: „Toji pilis yra labai didelė, visa iš medžio ir žemių (tout de bois et de terre) ir labai stipriai atsisėdusi iš vienos pusės ant didžiai stataus kalno minėtos upės krante (sur une montaigne moult reste cheant sur ladite riviere), o iš antrosios pusės ant tvirtos (lygios) žemės".

Man rodosi, kad kiekvienas, kurs yra matęs Pūnios kalną, stačiai į Nemuną smunkantį per kokią dešimtį sieksnių, čia tuojau pažins aprašytą vietą. Ta stebuklinga atkrantė, kuri lyg iš kokio didingo sosto dominuoja visą Nemuno vingio slėnį, dar šiandien miškais apklotą, pačios gamtos yra nuskirta karališkai būstinei. Ar ne čia bus buvusi taip pat toji tragingoji Margio pilis, kurią kryžeiviai 1336 metais taip žiauriai išgriovė? Joks raštas tiksliai mums to nenurodo[16], bet ar seni

[16] Vokiečių kronikos tą Margio (Marger) gintą pilį vadina *Pulle, Pullen, Pilleven, Pillenen, Pelen, Polenen,* kai kur dar pažymėdamos „in terra *Troppen*". Iš Pūnios padaryti *Pulle* ar *Pullen,* berods, nesunku, kaip iš

atminimai ne čia krauna Pilėnų karžygių laužą? Nejaugi lakioji poeto fantazija būtų viena besugebėjusi čia pastatyti paminklą lietuvių atkaklumui nepasiduoti kol gyviems? Ar Vytautas netyčiomis būtų pasirinkęs tą simbolingą vietą savo metinėms dvasios grūdinimo atvangoms?

Nors nieko perdaug tikra čia dar negalime nusakyti, bet minėtasis aprašymas jau palengvina sumetimus. Iš visos panemunės, rasit, tik Birštono krantas galėtų varžytis su Pūnia. To meto kronikos mini vietą B i r s t e n, B i r s t a n, bet nė viena nesako, ar ten buvo tada kokia pilis.

Iš kitų pilių Nemuno krantuose mums rūpimam ruože randame paminėtą Vilniaus viršilos Darsūno — Darsūniškį (D i r s u n e n, D i r s u n g e n), kur daug kartų teutonai puolė lietuvių stovyklas (1365 m., 1372, 1375, 1377, 1381...). Darsūniškis stovėjo kaip tik prie didžiojo kelio iš Įsrutės per Sūdavų miškus ir per Nemuną į Trakus bei Vilnių. Reikia spėti Darsūniškį buvus šaunų dvarą, jeigu čia buvo susitikęs Vytautas su Jogaila, jo žmona ir senatu, kai jie 1418 m. plaukė Nemunu į Veliuoną.

Toliau randame Alytų (A l l y t h e n—ouch des koniges hoff) ir Nemunaitį (N a m p n a y t h e n, N a m e n i k e n). Bet nė vienas iš jų nei savo padėtim nei savo vardu perdaug nesigiminiuoja su aprašytuoju P o s u r.

O Pūnia XIV a. pabaigoj ir XV a. pradžioj vokiečių raštuose daug kartų minima kaip „karališkas dvaras“ (des koniges hoff). Vadinama ji P o n n e, P o n n ä v, P o n ü w e, P ü n n o w e, P o n n o w... Galimas daiktas, kad Gilbertas ir pats tą formą bus pavartojęs. Jo rankos raštą lengvai galėjo jo kapelionas klaidingai perrašyti ar netiksliai išskaityti jo perrašinėtojai, būtent, transkripcijoj „Panov“ ar „Ponuv“ kaip P o s u r ar P o s e u r; juo labiau, kad paties Gilberto rašysena buvo gana smulki ir nelengvai išskaitoma (žiūr. jo autografą).

Šitie sumetimai bent gali nuraminti sąžinę nutarus, kad Pūnia[17], ligi nebus kitokių įrodymų, bus buvusi nuolatinė Vy-

---

Trakų *Troppen*. Kiek kebliau yra ji paversti Pilėnais, nebent pilį vardo vietoje pavartojus.

[17] Senovėje Pūnia galėjo turėti formą kiek artesnę vokiečių transkripcijai, pav. *Pūnava* arba *Ponava*.

tauto žiemos atostogų būstinė. Čia tad jis kasmet, pasak Gilberto, atvykdavęs žiemą medžioti per tris keturias savaites. Atvykdavęs su visa savo šeimyna. Vienas rankraštis čia mini mūsų didįjį kunigaikštį buvus su žmona ir dukterim, kuri buvo išleista už „didžiojo Maskvos karaliaus" (grant roy de Musco), ir su dukters dukterim. Antras rankraštis (grapų de Lannoy) čia kalba tik apie žmoną ir Maskvos kunigaikščio dukterį. Keliautojo nurodyti asmenys turėjo būti: kunigaikštienė Ona, antroji Vytauto žmona, kuri jį gelbėjo dar iš Krėvos kalėjimo, duktė Anastazija Sofija, kuri dar tėvams esant pas kryžeivius, 1391 metais ištekėjo už Maskvos didžiojo kunigaikščio Vasiliaus II, ir Sofijos duktė Ona, kiek vėliau patapusi graikų imperatoriaus Konstantinopolyje Jono Paleologo žmona.

Kadangi Gilbertas šį kartą nė žodžio netaria apie Vytautą, reikia manyti, kad jis jo nematė, tepravažiuodamas pro Pūnią ir toliau vykdamas Kaunan, ligi kurio jis skaito nuo Pūnios dvylika mylių. Greitomis jis pravažiuoja, vis dar rogėmis ir Memelės upę, taip pat pro Kauną (Cauve), didelį sustiprintą miestą su labai gražia didele pilim (moult beau gros chastel). Toliau pasisako pravažiavęs dar pro dvi Lietuvos pilis, paskui iš Memelės upės išsukęs į kitą upę, kurią jis vadina M e m m e l i n, ir per tyrumas, didelius miškus ir plačias upes išvykęs iš Lietuvos valstybės į Prūsus. Pirmoji didelė pilis ir mažas mediniu aptvaru sutvirtintas miestas, čia buvo Ragainė arba Raganytė (Ranghenyt), kuri priklausė jau „Prūsų ponams".

Pasakodamas apie savo grįžimą į Karaliaučių ir Dancigą, keliautojas paskutinį kartą pamini puikų rogių kelią per „saldaus vandenio jūrą" (Haf), didelius šalčius ir gilų sniegą, kurie tais metais patvėrę dvidešimt septynias savaites. Tik kovo mėnesyje, prasidėjus atlydžiui, jis roges pakeičia arkliais. Ta nepaprasta, gal kiek perdėto ilgumo žiema, pasak, jo tuomet buvusi tokia šalta Rusijoj, Lietuvoj ir Livonijoje, kad daugelis žmonių ten sušalę ir išmirę. Ta proga pravers pastebėti, kad lenkų istorikas Dlugoszas vienais metais anksčiau (1412—1413 mini buvus negirdėtai **šiltą** žiemą. Pasak jo, per Grabnyčias (vasario 2 d.) Lietuvoj jau būta daržovių ir gėlių kaip

per kokį stebuklą[18]. Galimas tad daiktas, kad kitais metais žiema dvigubai atsikeršijo...

Pas Jogailą

Marienburge atsisveikinęs su didžiuoju Ordino mistru, Gilbertas išvyko Lenkijon, norėdamas pamatyti karaliaus „dvarą, valstybę ir šalį". Pakeliui per Torną (Thore) apsilankė Engelsburgo (Ingleseberck) pilyje, kur tuomet sėdėjo kalėjime jo pažįstamas, dabar nuverstas Ordino vadas (Henrikas von Plauen). Teutonų pašvęstas ritieris turėjęs didelio gailesčio (grant pitie), matydamas tokioj mizerijoje savo seną viršininką.

Iš Torno Gilbertas iš atsargumo siunčia pas Jogailą pasiutinį, kad išrūpintų jam saugumo raštą, nes, kaip jis pats pastebi, buvo ginklą pakėlęs prieš Pomeranijos kunigaikštį, kurį rėmė Lenkų karalius. Ligi tas raštas atėjo, Gilbertas kaip visada padarė keletą ekskursijų po Kulmiją. Jų metu jis apsilankė Althauso pilyje, kur buvo garbinama šv. Barbora, artileristų globėja, ir iš ten Vislos upe nuvyko į salutę (lislette), viena mylia nuo Torno, kur Teutonai buvo susikūrę pirmą savo lizdą prieš puldami mūsų giminaičius prūsus. Gilberto žodžiais, tatai buvęs tikras lizdas, nes, pasak jo, tie balto apsiausto ritieriai čia pirmą savo būstinę įsitaisę storame šakotame (tankiais lapais) ąžuole (sur ung gros fouellu arbre de quesne). Paskui tik čia pastatę medinę pilį, apkasę ją grioviais, apleidę upės vandeniu ir iš tos pilies savo narsumu nukariavę visą Prūsų šalį, tuo būdu ją „atvesdami į mūsų tikėjimą".

Iš tokios įdomios ekskursijos Gilbertas nuvyko Kališan, kur tuo metu per Velykas (1414 m. balandžio 7 d.) buvo Jogaila, iš Krokuvos atvažiavęs pamedžioti tenykščiuose miškuose[19]. Per aštuonias dienas čionai gausiai vaišinamas ritieris pa-

---

[18] Plg. Hist. Pol. Lib. XI, A. D. 1412: „Anni huius hiems caldissima et absque exemplo ab omni horrore pruinae aliena, adeo ut frigidissima regio Lithuanica circa Purificationis Sanctae Mariae festum olera et flores, de quibus usus communis habebatur, producens, vulgo pene in miraculum, atque ut dici solet, in religionem fuerit" (opera omnia T. XIII p. 150).

[19] Šita žinia visiškai supuola su Dlugoszo paminėjimu, kad Jogaila 1414 metais, keturis mėnesius išbuvęs Lietuvoj (žiemą), bijodamas maro epidemijos Lenkijoje (luem epidemiae in Polonia cessasse intelligens), Velykas praleido, sugrįžęs, apie Kališą (Pascha Domini apud Kalisch celebravit). Opera Omnia, T. XIII p. 165.

sigiria buvęs vieną iškilmingą dieną pakviestas prie karališko stalo ir atsivalgęs labai gražių puikių pietų. Tas pažymėjimas mums duoda didesnio pamato manyti, kad Gilbertas nebūtų praleidęs progos pasigirti taip pat vaišėmis pas Vytautą, jeigu jis būtų buvęs tos garbės susilaukęs Pūnioje. Apie tas vaišes jis, berods, plačiai kalbės 1421 metais.

Išleistuvių ritieris gavęs iš Jogailos paauksuotą taurę su jo herbais. Reikia tikėtis, kad ta dovana, taip pat su Lietuvos ženklu, dar yra kur nors Prancūzų ar Belgų muziejuose.

Pagaliau, Jogaila, „per jį" (per moy) surašęs raštą (lettres de creance) Prancūzų karaliui, skųsdamasis juo kaip svarbiausiu iš visų krikščioniškų karalių, kad jisai nebuvo pasiuntęs ambasados, kaip tat jau buvo padarę visi kiti krikščioniški karaliai, po to kai Jogaila patapo krikčionišku valdovu.

Lenkų karalius, matyti, nežinojo, kas tuomet darėsi Prancūzijoje, kur Karoliui VI pamišus savitarpio kovos tarp armanjakų ir burgundų visą šalį paskandino anarchijoje ir leido Anglams įsiviešpatauti. Jogaila, be to, pataikė rašyti Prancūzų karaliui per burgundą, kurs kovojo su juo. Visa tatai mums parodo, kaip menkai lenkų dvaras orientavosi vakarų politikoje ir kaip maža turėjo ryšių su tais vakarais, kurių kultūra jie taip girdavosi.

Iš mandagumo Gilbertas nuo misijos neatsisakė, bet užtat nė vienu žodžiu toliau nė nepaminėjo kaip jis ją atliko. Su Jogailos raštu, ligi sienų palydėtas, Gilbertas per Sileziją, Čekiją ir Austriją nudūmė aplankyti šv. Patriko Anglijoje. Kas traukė tenai tą riterį nenuoramą — jisai pats nesisako. Nebent tas nepaprastas smalsumas, po tiek pamatytų kraštų ir įžymybių, dar pažvelgti į tą „pragaro skylę", kurią pasak legendų, šv. Patrikas, Airių patronas, buvęs užkimšęs dideliu akmeniu.

Šiaip ar taip, tas skylės lankymas nieko bendrą negalėjo turėti su Jogailos misija prie krikščioniškojo karaliaus pamišėlio, kurs ligi tol (nuo 1392 metų jis buvo protą praradęs) nesiteikė pagerbti naujo atsivertėlio prie Jadvygos sosto. Tas kreivas lenkų fanaberijos kirtis, Jogailai, be abejonės, jo krokuviškių „šviesenybių" įgundytas, gal net paties garsingojo Zbignevo Olesnickio, kurs jau nuo Tannebergo pasidarė lenkišku vainikuoto Lietuvos emigranto genijum, negali būti ištaisytas jokiais lenkų istorikų dailinimais.

Politikos verpetai, kuriuose Gilbertas sukosi ligi antrosios savo kelionės Lietuvon

Šimtametis karas

Perdidelis smalsumas šį kartą Gilbertą buvo nubaudęs: šv. Patriko skylės nepasiekęs, jis buvo Anglų sulaikytas ir tik 1414 metų rudenį draugų dėka išsivadavo iš tos nelaisvės. Jis gailėjosi dėl tos priežasties nesuspėjęs dalyvauti kovose prie Arass'o tarp burgundų ir armanjakų. Bet užtatai mes jį matome garsiam mūšyje prie Azincourt (1415 m. spalių mėn.), kurs nulėmė Prancūzijai visas jos nelaimes šimtamečio karo pabaigoje. Tame sūkuryje subrendo ir naujoji Gilberto misija. Po to jis atsidurs pas mus ne kaip turistas ir ne kaip netikėlių kariautojas, bet kaip didis ambasadorius.

Kad tiksliau galėtume suprasti jo uždavinius, juoba kad Gilbertas bus pasidaręs dviejų kovojančių pusių, anglų ir prancūzų, pasiuntiniu, esame priversti čia nors trumpai apžvelgti to meto įvykius.

Tų įvykių šaknys buvo jau XII-ame amžiuje, kai prasidėjo kovos su Anglais dėl Plantagenetų pretenzijų į Prancūzų žemes. Valstybinė politika tuomet nuolatos painiojosi dėl savotiškos feodališkos pažiūros į žemes kaip atskirų princų nuosavybę. Pradedant bręsti, toj persenusioj sistemoj, naujai tautinei idėjai, mišrios princų vedybos neišvengiamai kėlė varžytinėse dėl paveldėjimų nepabaigiamų dinastinių karų. Anglų karaliai rasdavo priežasčių lįsti Normandijon, Bretanijon ir Pietų Prancūzijon. Prancūzai taip pat kišosi į Italijos, Sicilijos ir Ispanijos reikalus, jau nekalbant apie tolimus kryžiaus karus, kurie, pačiai religinei dvasiai išsikvėpus, buvo pasibaigę su Liudviko Šventojo mirtimi (1270).

Atskiri asmenys tuomet lengvai galėjo patys arba susidėję konkuruoti su valstybe. Bažnyčia čionai taip pat vaidino atskirą vaidmenį. Kai Pilypas IV (Gražusis) pasiryžo moder-

niškai tvarkyti Prancūzų valstybę ir sugriuvusius finansus taisyti visuotinų mokesnių sistema — kunigija su popiežium pasipriešino tokiam jos „privilegijų“ laužymui. Karalius nenusileisdamas nepabijojo net smurto, kurio ligi tol nebuvo išdrįsęs daryti net Germanų imperatorius, bevelyjęs nueiti Kanoson. Pilypas gi atšiauriai sutramdė Bonifacą VIII ir po jo mirties pastatė popiežium savo arkivyskupą su būstine Avinjone (Avingnon). Nuo to prasidėjo garsioji vakarų schizma. Vėliau kiek tas pats Pilypas likvidavo Templierų ordeną, kurs savo turtais ir galybe jau buvo besudarąs atskirą valstybę valstybėje.

Dėl visų tų kovų valstybė, žinoma, nestiprėjo: ligi jos centralizuotos vienybės buvo dar labai toli. Tuo tarpu Anglai, ankštai jausdamiesi savo saloje, jau tada nusistatė savo kolonialinę politiką. Prancūzija jiems atrodė arčiausia ir parankiausia kolonija. Jie jau senai įsisėdo Giujanoje (Guyenne) ir ieškojo visų progų atsiimti senai Normandijai. Geriausias kelias čia buvo per Flandriją. Minėtasis Pilypas Gražusis gerai suprato tą apsupimo planą ir pats skubėjo užimti tuos vartus į savo žemės. Bet flamandai (dabartiniai belgai) buvo užsikirtę pirkliai ir daugiau simpatizavo anglams, kurie iš jų ėmė vilną savo manufaktūrai. Pilypui pasisekė užimti tik Flandrijos pakraščiai (Lille, Douai, Orchies). Pasinaudoję anglų revoliucijomis, prancūzai taip pat sekvestravo Giujaną pietuose.

Tačiau su Eduardu III Anglija kuriam laikui išsivaduoja iš revoliucinės anarchijos ir uoliai ruošiasi vykdyti savo politiką. Anglų karalius, būdamas iš moteriškos pusės Pilypo Gražiojo ainis, viešai net vadina Prancūzų karalių, išėjusį iš šalutinių Capet'ų linijų, uzurpatorium. Tuo nepasitenkindamas jis atnaujina savo karo laivyną ir sunaikina prancūzų prie Flandrijos krantų (1340), ties ta pačia Ecluse, iš kur vėliau vyko Lietuvon Gilbertas. Šį kartą anglams dar nepasiseka užimti Flandrijos vartų; jie metasi imti savo globon Bretaniją prieš Prancūzų remiamą vasalą. Nė čia dar nelaimėję, pagaliau anglai atvirai įsiveržia Normandijon ir sumuša prancūzus prie Crécy (1346). Dabar jie stipriai turi savo rankose Calais, kurį jie laikys bent du amžius kaip savo rūšies strateginį „tête de pont“. Šimtametis karas su visomis jo baisenybėmis pradėtas!

PIKARDIETĖ KAROLIO VI LAIKAIS (1380—1422)

Paimta iš Gaignières kolekcijos Paryžiaus „Bibliothèque Nationale“ graviūrų skyriuje.

BURGUNDIJOS PRINCŲ ANTSPAUDAS (XIV—XV A.)

Paimta iš Paryžiaus „Bibl. Nationale“ graviūrų skyriaus.

Tie skaudūs pralaimėjimai, kaip visada, sukėlė Prancūzijoje vidaus kovų, maištų, įvairių princų varžytynių, politinių žudynių, pagaliau išdavimų. Atsiranda nepatenkintų feodalų, kurie savo interesų stumiami dedasi su priešininku. Tuo tarpu anglai vis plačiau ir plačiau siaučia iš šiaurės ir iš pietų Prancūzijos centrą. Viską pribaigia katastrofa prie Poitiers (1356), kur anglai paima nelaisvėn patį Prancūzų karalių (Jean le Bon). Paryžiuje pratrūksta revoliucija tiek pat žiauri ir kruvinga, kaip ji pasikartos vėliau, gaudama vardą „Didžiosios“, o sodžiuje valstiečių maištai prieš ponus (jacquerie) susisieja su anglų ir prisiplakusių išdavikų plėšimais.

Anglams taip pat apilsus tose žudynėse ir Navaros išdavikui atsimetus nuo Eduardo III, daroma 1360 metais taika (prie Brétigny), pagal kurią Prancūzai atlaiko Normandiją, bet atiduoda visą vakarų ir pietų dalį ligi upės Loire. Be to, išparkų pavidalu už karalių Joną prancūzai apsiima sumokėti milžinišką kontribuciją. Tokios negarbingos sąlygos, žinoma, negalėjo patenkinti prancūzų, kurie vėl ėmė tvarkytis ruošdamiesi atsikratyti anglų. Karolis V Išmintingasis suprato, kad vaisingiausia priemonė tam tikslui pasiekti buvo jūrių susisiekimo užkirtimas anglams. Jis tad atstatinėja laivyną ir ieško čia ispanų talkos. Negalėdami išlaikyti atviro mūšio, prancūzai išplečia korsarų taktiką ir taip įvargina anglų jūrininkus, kad Eduardas, pats turėdamas sunkenybių su savo parlamentu, ryžtasi siūlyti naują susitarimą, nors vis dar nepriimtinomis prancūzams sąlygomis. Prancūzų istorikai net mano, kad jeigu Karolis Išmintingasis būtų dar bent dešimtį metų ilgiau pakaraliavęs, Jeanne d'Arc nebūtų būvusi reikalinga... Bet Karoliui mirus 1380 metais, Prancūzijos sostas atitenka mažamečiui princui, kuris pagaliau subrendęs nustoja proto (1392). To dar betrūko vargšei Prancūzijai!

Jau iš pirmų tos naujos negerovės metų prasidėjo varžytinės tarp dėdžių regentų. Kiekvienas princas galvojo apie savo provincijas (apanages) ir juo mažiau apie bendrus šalies reikalus. Karolio Išmintingojo darbas nuskendo anarchijoje. Laimė, kad ir Anglijoje sostą užėmė tuomet dešimtametis Ričardas II, kurs subrendo išsiblaškėliu ir nuolatos kivirčydamasis su parlamentu, ieškojo ramybės santykiuose su pran-

cūzais. Padaręs paliaubas, jis net vedė jų karalaitę. Ričardas neilgai beišsilaikė ir nuverstas 1399 metais turėjo užleist vietą savo priešininkui Henrikui IV, kurs taip pat turėjo per visą savo karaliavimą perdaug vidaus sunkenybių, kad galėtų pasinaudoti Prancūzijos nelaimėmis. Netaip sekėsi, Anglijos sostą paėmus energingam Henrikui V (1413), juoba kad pačioj Prancūzijoje įsisiūbavo pati piktoji „schizma" su Burgundija.

Burgundų ir armanjakų kivirčai

Kai dar ans Jonas Gerasis (anglų belaisvis) paveldėjo Burgundiją, to meto papročiais eidamas, jis ją pavedė savo sūnui. Karolis Išmintingasis, rasit, visai gudriai sumanęs nustelbti anglų įtaką Flandrijoje, pasirūpino savo broliui Burgundijoje įpiršti Flandrijos grapaitę, tos šalies paveldėtoją. Dovanų už tatai sutiko atiduoti naujai porai seniau Pilypo nukariautas Flandrijos dalis. Tuo būdu Išmintingasis karalius tikėjosi turėsiąs Flandriją savo žinioje ir iš čia spausiąs anglus iš prancūzų šiaurės. Bet čia atsitiko kaip su mūsų Jogaila... Užuot Flandriją palenkęs savo siuzerėno pusėn, Burgundijos princas suflamandėjo ligi pavirsdamas prancūzų karaliaus priešininku. Juoba kad tas princas pasidarė perdidelis vasalas, kad jam nebūtų galvon atėję sukonkuruoti karaliaus!

Pirmas taip suflamandėjusios Burgundijos princas Pilypas dar buvo geras prancūzas ir nekartą Prancūzijos interesų atžvilgiu malšino sukilusius flamandus. Bet jis buvo ir narsus (jį praminė Philippe le Hardi) ir puikybės pilnas. Jis jautėsi savo žemėmis nuo Olandijos ligi Lotaringijos, Savojos ir net ligi Viduržemio jūros sudarąs galingą barjerą tarp likusių Prancūzijos žemių ir Vokiečių imperijos. Nenuleisti akių nuo to, kas darosi prie Reino ir anapus, skaldyti, silpninti didžioji Vokiečių imperija, vieną dalį keliant prieš kitą, — tai buvo amžina prancūzų politika. Burgundų princui rūpi Alzasas, kurį valdo Austrai, jam rūpi Olandija, kur įsisėda Bavarai. Jis net ruošia Alzaso aneksiją, išleisdamas savo dukterį už austrų princo: kitos dvi princesės išteka už bavarų. Pagaliau jis suveda patį karalių (dar nepamišusį) su Bavarijos Izabėle. O kai vokiečiai sukyla prieš imperatorių Vaclovą (Vencelį), Burgundi-

jos princas padeda į imperijos sostą lipti Bavarijos Robertui. Net jo paties sūnus Jonas veda bavarietę.

Burgundijos Pilypas, vesdamas savarankišką politiką, savo garbei pakelti leidžiasi net į žygius prieš Turkus. Vengrijos karaliaus Zigmanto prašomas, jis siunčia savo sūnų Joną su armija Vengrijon. Pakeliui prisirinkęs dar vokiečių ritierių, Jonas, vėliau pramintas Bebaimiu (Jean sans Peur), pušniai nuvyksta Bulgarijon ir, šen bei ten apkūlęs silpnas sultono sargybes, apgula Nikopolį. Bet sultonas (Bajazidas), pasinaudojęs tų pušnių ritierių baliais ir paradais, taip sugniūždo tuos „ritierijos žiedus", — o buvo jų bene 100.000, — kad pats Jonas ir garsusis maršalas Boucicaut (kurs prieš tai kelis kartus buvo vykęs kariauti teutonų eilėse) pusnuogiai ir surištom rankom atsiduria po sultono kojų (1396). Tik už didelius išparkus Jonas sugrįžta iš nelaisvės.

Tas nelemtas žygis turėjo šiokių tokių pasėkų. Nepasisekimą burgundai aiškino Avinjono schizma, kuri sunkinusi katalikybės kovą prieš saracėnus. Bent mes matome, kad burgundų princai visą laiką kovojo prieš Avinjono popiežių, reikalaudami jo atsistatydinimo ir skelbdami jam savo nepaklusnumą. Tas pats maršalas Boucicaut net bus apgulęs popiežių rūmus, norėdamas per smurtą nuversti užsispyrėlį Benediktą XIII. Bet Avinjono ganytojas su savo vienuoliais užsibarikadavęs pasirodė stipresnis už išpuikusio burgundo armiją...

Kai Karolis VI žygyje prieš Bretaniją (1392) ūmai „pametė miške" savo protą ir regentų taryboj karaliaus brolis Orleano princas gavo pirmą vietą, tarp jo ir išdidaus Burgundijos valdovo neišvengiamai paaštrėjo varžytinių kova. Kaip matėme, Burgundija žiūrėjo į šiaurę, rėmėsi Austrija ir Bavarija prieš Vokietijos imperatorių; Orleano princas, priešingai, bičiuliavo su Vaclovu, norėdamas įsisprausti su jo pagalba prie Reino. Pagaliau jam pavyko gauti Liuksemburgą, kurs tuo būdu perkirto pusiau Burgundijos žemes. Bažnyčios politikoj taip pat buvo skirtumų. Burgundijos princas, atsižvelgdamas į savo vokiškus alijantus, kurie buvo ištikimi Romos popiežiui, spiria karalių baigti su Avinjono (Avignon) schizma. Čia jis gauna net Paryžiaus universiteto paspirties. Tuo tarpu Orleano princas stengiasi išplėsti savo „apanages" Italijoje, prancūzų

kardu palaikydamas Avinjono popiežių, žinoma, Švento Petro žemių kaina. Nesutinka tų dviejų princų net internacionalinės simpatijos: burgundietis sveikina naują Anglų karalių Henriką IV, kurs nuverčia, o paskui nužudo Ričardą II; orleanietis, priešingai, nori atsikeršyti už Ričardą ir net siūlo duelį Henrikui IV-jam. Susikivirčija princai ir meilės planuose: abu varžosi siūlydami savo dukteris prancūzų karalaičiui. Burgundijos princo išpirštoji karalienė Izabelė, žinoma, palaiko jo pusę.

Tie priešgyniavimai pasidarė dar įkyresni, kai Burgundijos valdovu patapo Pilypo sūnus Jonas (1404), energingas, status, „makiaveliškas", gavęs Bebaimio pravardę. Juoba, kad Orleano princas dabar, pasinaudojęs galingo konkurento mirtimi, paėmė į savo rankas visą Regentų Tarybą. Jonui beliko ardyti viską, ką darė orleanietis... Bebaimis nepasidrovėjo net pasirodyti savotišku liaudies tribūnu, protestuodamas prieš visus Orleano princo uždedamus mokesnius. Tuo tarpu anglai vėl ėmė bruzdėti veržhdamiesi į Giujaną ir Pikardiją. Pačioj Regentų Taryboje, žiūrint apystovų, Bebaimis jau barėsi, jau taikėsi su orleaniečiu ligi pagaliau pasiryžo savo konkurentą nužudyti (1407).

Prasideda pati piktoji savitarpio kova. Nužudytojo princo giminaičiai „armanjakai" (Armagnacs) sudaro Orleano partiją, kuri paskelbia žūtbūtinį karą „burginjonams". Su Jonu eina: Brabant, Nevers, Hainaut, Namur, Artois ir Flandrija. Armanjakai tuo tarpu dar turi sostinę, pamišusį karalių ir palaidūnę karalienę... Kai armanjakai pareikalauja padaryti teismą Jonui už jo piktadarybę, šis ima ginklu grasinti. Karalius savo proto prošvaistėse neranda kitos išeities kaip dovanoti. Paryžiaus Universiteto daktarai tada net įrodo (teologas Jean Petit), kad Jonas tik „valstybei, karaliui ir jo vaikams gera padarė". Minia taip pat pritaria, jausdamasi atkeršyta už mokesčių lupimus. Armanjakams nenurimstant, Jonas pasirodo su savo kariuomene prie Paryžiaus. Karalius ir karalienė su vaikais pabėga, bet ieško taikos. Jonas Bebaimis pagaliau paima Paryžių vis mušdamasis ir taikindamasis su armanjakais. Tam naujam Babilone valstybės pinigai eina į kiauras princų kišenes, po šalį ima siausti „didžiosios plėšikų kompanijos", žudynės virsta pelningu amatu. Toj anarchijoje tautinis jausmas dingsta kaip karaliaus protas. Pats Paryžius lyg

girtas svyruoja nuo vienos partijos prie kitos. Tik Paryžiaus Universitetas kiek pašviečia savo vienybės obalsiu, net paskatina sušaukti parlamentą (1413) ir pertvarkyti visą demoralizuotą administraciją.

Tačiau įsisiūbavę žemieji sluoksniai eina daug toliau. Paryžius patenka mėsininkų korporacijos „komūnai", kuri paskelbia terorą visiems seniems valdytojams ir buržujams. Jonas Bebaimis iš pradžių palaikė tuos „cabochiens", kurie nemaža išpjovė armanjakų. Bet kai Paryžius atsigavo nuo to kraujingo svaigulio, patiems burgundams reikėjo skubomis išsinešdinti. Armanjakai skubėjo atgauti savo pozicijas, bet ne be aukų.

Prancūzai čia bent trimis amžiais buvo pralenkę Lenkus, nors jie jų ir nepamokė. Pešdamosios savo tarpe abi partijos ieškojo talkininkų angluose, kurie Henrikui IV mirus (1413) vėl uoliai ėmėsi Eduardo III politikos. Prasidėjo licitacija. Burgundai už aliansą „dovanojo" anglų karaliui pirmiausia, žinoma, grovų Armanjakų šalį, dalijosi pusiau Orleano ir Burbonų žemes ir dar priedo pridėjo Angoulême su Albret. Armanjakai, rodos, ne kažin ką tepasiūlė jaunam karalaičiui — „une fille de France". Bet jaunasis (Henrikas V) buvo praktiškas kavalierius: jis pareikalavo pasogos Normandiją, Tour, Anjou, Maine, Bretagne ir dar priedo du milionu „écus" pačios nuotakos krepšely. Apsidraudęs Jono pažadais, Henrikas mokėjo brangintis, juoba kad armanjakai sutiko derėtis savo ruoštu siūlydami Burgundijos žemių...

Šitokio pakrikimo nebuvo galima neišnaudoti. Todėl Henrikas V geriausiai partijai laimėti išsėdo su savo armija prie Sėnos žiočių (Harfleur) ir suruošė prie Azincourt nematytas žudynes visai dar gyvai prancūzų ritierijai (1415). Tarp 6000 užmuštų ir 2000 belaisvių armanjakai nustojo bemaž visų savo vadų. O burgundų princas, jei ir nedraudė saviškiams kariauti su anglais, pats betgi nekrustelėjo gelbėti žūvančio „Prancūzijos žiedo".

Mūsų Gilbertas, tik išpirktas iš Anglų, dalyvauja tame mūšyje prancūzų patriotų pusėje, nors ir burgundas. Sužeistas jisai patenka nelaisvėn. 1416 metais, vėl išpirktas, jisai gauna, kaip gubernatorius, Ecluse pilį. Čionai savo lėšomis jis išlaiko

ir įgulą. Be to, jis gauna „intelektualinio intendanto“ vietą prie Jono sūnaus Pilypo, kurs tuomet buvo Burgundijos šiaurės provincijų gubernatorium. Tuo būdu Gilbertas patampa savo rūšies švietimo ministeriu ir Burgundijos įpėdinio auklėtoju. Drauge jis artimai susiriša su Jonu Bebaimiu, kurį lydi visuose jo žygiuose.

Tuo tarpu anglų kariuomenė veržiasi gilyn ir užima Normandiją be minties kada nors iš ten išeiti. Pasinaudodamas armanjakų ištižimu, Jonas Bebaimis eina ne anglų stabdyti, o apsupa Paryžių ir atsikeršyja už pritirtą 1413 metais gėdą garsiomis „armanjakų skerdynėmis“ (massacres des armagnacs). Karalius ir karalienė dabar jo rankose, ir jis jaučiasi tikru Prancūzijos valdovu. Bet karalaičiui pasiseka ištrūkti iš to pragaro, ir jam, būsimam Karoliui VII, tik per stebuklą likimas lems išnešti vienybės idėją ant silpnų piemenaitės (Jeanne d'Arc) pečių!...

Anglai flegmatiškai tyčiojasi iš to pabėgusio Prancūzijos sosto įpėdinio ir regento, vadindami jį „roi de Bourges“. Bet toj patyčių atmosferoj, kai Henrikas V, paėmęs Ruaną (Rouen), mato sau jau atvirą kelią Paryžiun, ir burgundo širdis pasijunta esanti prancūziška. Užsimezga derybos tarp Jono ir regento bendrai kovai prieš anglus. Tik nauja piktadarybė nutraukia tą siūlą: užuot baigę taikias derybas, armanjakai iš pasalų nužudo Joną Bebaimį (1419) ir tuo būdu galutinai pastumia jo sūnų Pilypą į anglų glėbį.

Ta keršto politika, kurioj aktingai dalyvauja Gilbertas kaip Burgundijos princo šambelionas ir artimiausias patarėjas, veda prie galutino susitarimo su anglais prieš „vadinamąjį dofeną“ (soi-disant dauphin). Tais reikalais Gilbertas vyksta Anglijon, Olandijon, tariasi su Henriku V Ruane, ir pagaliau jį matome Troyes suvažiavime, kur pasirašoma garsioji sutartis (1420. V. 20). Ta sutartimi einant, Anglų karalius turi tapti drauge ir Prancūzijos sosto įpėdiniu vietoj Karolio VII, kurs skelbiamas „hors la loi“. Kitaip sakant, Anglija užima Prancūziją, pasidalindama su Burgundija valstybinėmis pajamomis. Nuostabiausia betgi toj visoj istorijoje, kad Paryžiaus universitetas ir Parlamentas tą sutartį ratifikavo, o Henrikas V buvo „iškilmingai ir džiaugsmingai sutiktas Prancūzų sostinėje (moult joyeusement et honoreblement reçu). Tos „taikos“ ir

unijos sustiprinimui Anglų karalius, be to, vedė Karolio VI dukterį Katariną ir kaip faktinis valdovas apsigyveno karališkuose Paryžiaus rūmuose. Vėliau mes matysime Anglų karalių skelbiantis drauge ir Prancūzijos karalium Saint-Denis katedroje... Tik 1435 metais, po Jeanne d'Arc stebuklo, įvyks nauja Burgundijos taika, kai jau visa Prancūzija susijungs vyti anglų iš savųjų žemių.

Ligi tol betgi burgundai ir anglai jaučiasi Prancūzijos ponais. Išdidaus ir puikaus Pilypo galvoje dabar kyla naujų garbės planų. Ruošdamasis juos vykdyti, Burgundijos princas siunčia apsižvalgyti savo artimiausią patarėją Gilbertą. Tas jo uždavinys tiek buvo didis, kad jo jis imasi ne tik vieno Burgundijos princo (principal esmouveur) vardu, bet ir Anglų-Prancūzų karaliaus, t. y. Henriko V įgaliotas.

Koki tat buvo tie planai ir kas per misija, kurios metu Gilbertas turėjo atsilankyti taip pat pas mūsų didįjį kunigaikštį Vytautą?

Iš paties Gilberto žodžių mes tegauname patirti, kad jis buvo siunčiamas į Šventąją Žemę. Bet pačios tos kelionės raportai parodo, kad tas ambasadorius tyrinėjo sąlygas, kuriomis galima būtų išvyti turkai iš Europos ir atvaduoti Palestina. Rytų Imperija, po Nikopolio katastrofos, kasmet trupėjo nuo Turkų antpuolių ir net Roma ėmė drebėti, kad netrukus Mahometas paleis savo arklius avižų ėsti šv. Petro altoriuje. Konstantinopolio imperatorius Manuelis melste meldė visos krikščionijos ritierių pagalbos ir už tai, berods, net žadėjo atsimesti rytų schizmos. Tie ritieriai, deja, visoje Europoje ištižo, išgvero, paskendo egoistiškuose reikaluose, sugniužo tarpusavio kivirčuose ir prarado patį religinį uolumą.

Galimas tad daiktas, kad Burgundijos princas ir Anglų karalius, nesijausdami dideliais herojais savo elgesyje su Prancūzija, sumanė atsipirkti nauju kryžiaus karu krikščionijos akyse. Toks žygis tuomet dar buvo laikomas puikiausia priemone savo galiai sutvirtinti, morališkai nusišveisti ir garbės įgyti. Henrikas V ir mirdamas (1422) kartojęs psalmes, kur minimi Jerozolimo mūrai, kuriuos jis manęs išvaduoti „apraminęs" Prancūziją (pasak kronikininko Georges Chastellain).

Šitokiose apystovose ambasadoriaus Gilberto atsilankymas pas Vytautą įgyja mūsų istorijai ypatingos reikšmės, į kurią ligi šiol visai nebuvo atsižvelgta. Matydami tą Anglų ir

Prancūzų pasiuntinį Konstantinopolyje dalyvaujant tarybose tarp Rytų Bažnyčios ir Romos popiežiaus atstovų dėl susivienijimo ir tiriant vietoje visą strateginį planą karui prieš Turkus ir Šventosios Žemės atvadavimui, — mes negalime nejusti, kad ypatingas kreipimasis į Vytautą visų tų sumanymų vykdyme meta tam tikros šviesos į Lietuvos valdovo svorį to meto didžiojoje politikoje šalia kitų krikščioniškųjų princų.

Be tų sumetimų, Gilberto ambasados aprašymas duoda visą eilę kitų pastebėjimų, kurie turi ir visai savarankiškos reikšmės. Tie pastebėjimai aikštėn iškelti ir bus tolesnis mūsų uždavinys.

Antroji kelionė 1421 metais

Pas teutonus ir lenkus

1421 metais gegužės 4 d. iš savo pilies, t. y. Ecluse, Gilbertas išvyksta nebe vienas. Kaip pritinka karališkam ambasadoriui su aukšta misija, jis dabar turi septynetą palydovų, kurie jūra vyksta su jo žiedais ir brangenybėmis į Prūsus. Pats ambasadorius su savo kelionės pinigine važiuoja sauskeliais per Olandiją, Vestfaliją, Bremeną, Hamburgą, Liubeką, Pomeraniją ligi Dancigo. Čionai jisai randa Teutonų Ordino didįjį mistrą su jo kariais ir jam įteikia brangenybes bei laiškus. Jis čia „atlieka ambasadą, pavestą jam abiejų Prancūzijos ir Anglijos karalių". Mistras iškelia ambasadoriui eilę garbės pietų ir padovanoja ristą žirgą ir dailią kumelę. Vieną iš savo palydovų palikęs dvejiem metam pas mistrą Mykolą Kuchmeisterį vokiečių kalbos išmokti, pats su kitais toliau vyksta pas Lenkų karalių.

Savąją „taikos ambasadą" (mon ambaxade de la paix) čionai atlieka tų pačių karalių vardu. Tiktai čia jau aiškiau sako, kad brangenybių įteikia nuo Anglijos valdovo. Savo ambasados turinio Gilbertas betgi aikštėn neiškelia, teapibūdindamas ją „taikos" pažyminiu. Lelewel'is nori ją suprasti kaip specialinį prancūzų Karolio VI atsakymą į Jogailos raštus, įteiktus tam pačiam Flandrijos senjorui 1414 metais. Lelewel'is net pabara Dlugosz'ą, kad jis, tą pačią misiją minėdamas, nesiteikė to pabrėžti kaip „pirmo Prancūzijos kreipimosi į Jogailą 35-ais jo karaliavimo metais". Iš ko lenkų istorikas galėjo išvesti tokį ambasados tikslą, tiesiog neįmanoma. Prancūzų karaliaus pamišėlio rolė toj ambasadoj buvo, kaip matėme, tokia nesavarankiška ir net tragikomiška, kad apie panašią specialinę jo pasiuntinybę sunku net spėlioti. Be to, Gilbertas, kaip ir Dlugosz'as, pamini, kad dovanas (brangenybes) jis atveža tiktai nuo Anglų karaliaus. Pagaliau esame matę, kad tas pats Gilbertas, anuomet paprastas turistas, su Jogailos raštais

Karoliui VI nukūrė Anglijon ir vargu beturėjo progos juos įteikti to meto Prancūzijos tarpusavio kovų apystovose. Ta „taikos ambasada“ abiejų karalių vardu, o vieno Henriko V lėšomis galėjo greičiau skelbti tiktai Anglų karaliaus naują įsikūrimą Prancūzų soste, kaip tat buvo nustatyta Troyes „taikoje“... Todėl Jonas Dlugosz buvo arčiau tikrenybės, kai jis sako ambasadoriaus rekomendacijos laiškus buvus išduotus tiktai Anglų karaliaus Henriko.[20]

Per šešias dienas, kurias praleido Jogailos būstinėje netoli Lvovo skurdžiam miestely (Oysemmy arba Oiseminy), ambasadorius neatsigėri visokiariopa jam suteikta pagarba. Ir pasitiko Jogaila jį per 35 mylias, ir paruošė „tyrumuose“ jam labai gražų butą „iš žalių lapų ir šakų“, ir vedėsi jį į medžioklę „gyvų meškų“ gaudyti, ir iškėlė jam dvejus pietus iš „šešiasdešimt porų“ valgių, ir du žirgu davė, ir dvi kumeles, ir šilko, ir šimtą zibelinų, ir rusiškas pirštines, ir tris paauksuotas taures, net po šimtą Vengrijos ir Bohemijos florinų. Neužmiršęs Jogaila nei jo palydovų, nei tarnų, kuriems tekę mažiausia po vieną floriną. Dar kėlę jam pietus Lvovo miestelėnai ir dovanoję šilkų; net armėnai, kurie ten gyvenę, suruošę jam gerų valgių ir šokių su damomis...

Gilbertas dar sakosi gavęs jo paties prašytus laiškus, adresuotus Turkų imperatoriui, kurio *sąjungininku* prieš Vengrų karalių tuomet buvęs Jogaila. Tie laiškai turėję apsaugoti jo kelionę Turkijoje. Bet Jogaila jam pasakęs, kad imperatorius

---

[20] Dlugosz'as savo „Lenkų istorijoj“ šitaip pamini Gilberto apsilankymą pas Jogailą 1421 metais: „Dum autem diem Sancti Johannis Baptistae (t. y. birželio 24 d.) apud Oziminy ageret (suprasti reikia: Wladislaus Polonorum Rex), Wilhelmus de Lannwoy (var.: Vilhelmus de Lamwoy ir Guillebertus de Lannoy) Burgundus miles advenit, et Wladislao Polonorum Regi, ex parte *Henrici Anglorum Regis literis commendatitiis et muneribus* (mano pabr.), videlicet stamine atlantico auro intexto, galea ferrea (var. firma) crista aurea insigni, et duobus Anglicis arcubus praesentatis, petebat sibi per terras Dominiorum suorum in Terram Sanctam Hierosolymorum tendenti, salvum conductum praestari. Wladislaus autem Poloniae Rex, suapte (var.: sua sponte) in quoslibet advenas comis et munificus, non solum securitatem per terram suam praestitit, sed etiam illum amplissime donatum Turcorum Caesari per literas commendavit. Quarum contemplatione miles praedictus Wilhelmus ex Constantinopoli a Caesaris familiaribus per continentem usque in Hierusalem perductus est. In patriam deinde reversus, magnis laudibus Wladislai Poloniae Regis in se benignitatem *apud Burgundos et Anglicos* (mano pabr.) implevit, et usque in diem mortis suae gratiarum actiones in Wladislaum Regem celebrabat“ (Hist. Pol. Lib. XI, A. D. 1421, Opera omnia T. XIII p. 273-4).

buvęs miręs, kad visa Turkija pavirtusi karo lauku ir dėl to jis negalėsiąs tenai žemės keliais nuvykti. Ambasadorius, kaip matysime, paklausė Jogailos ir į Turkiją vyko jūromis. Bet prieš tai jis dar nuvažiavo į Belzą pas Mozūrų kunigaikštienę, Jogailos seserį, kuri jį visokiariopai pagerbusi ir visokių valgių pasiuntusi.

Pas Vytautą

Iš ten Gilbertas vyksta pas Vytautą „Lietuvos didįjį kunigaikštį ir karalių". Mūsų valdovą ambasadorius randa Volynijos Kremenece (Kamenich) su jo žmona (dabar jau Julijona), su vienu Totorių ir daugelių kitų kunigaikščių, kunigaištienių ir galybe ritierių. Tas susitikimas turėjo būti 1421 metų liepos mėnesio pradžioje, nes Dlugosz'as mini, kad ambasadorius pas Jogailą atsilankė per Šventą Joną (birželio 24 d.), o pats Gilbertas pasisako ten išbuvęs šešias dienas.

Kaip ir Jogailai, Anglų pasiuntinys Vytautui atliko savo „taikos ambasadą abiejų karalių vardu" ir įteikė Henriko dovanas. Matome tad, jog Vytautas ambasados atžvilgiu stovėjo visai lygiomis su Jogaila.[21]

Vytautas ambasadorių taip pat didžiai pagerbęs ir gražiai vaišinęs. Tris kartus kėlęs jam pietus prie savo stalo, kur sėdėjusi pati kunigaikštienė ir „saracėnas" Totorių princas. Įsidėmėtina, kad „užtatai", t. y. dėl to Totorių princo ambasadorius sakosi matęs valgant penktadienį mėsą ir žuvį (parquoy je vey mengier char et poisson a sa table par ung jour de vendredy). Lenkų istorikai iš tos pastabos išvedė, kad Vytautas, to meto akimis žiūrint, buvęs ne visai griežtas krikščionis ir penktadienio pasninko nelaikęs. Bet ta pastaba visai neduoda pamato tokiai išvadai. Ambasadorius visai nesako, kad Vytautas penktadienį pats mėsą valgęs. Tuos žodžius mes greičiau turėtume priešingai suprasti. Vytautas, turėdamas prie savo stalo svetimšalį svečią, kuris, kaip tas Totorių princas, pasninko penktadieniais nelaikė ir neprivalėjo laikyti, teikė mėsiškų valgių kaip tik jam, o ne sau. Kitaip, ta ambasadoriaus pastaba nebūtų buvusi surišta su tuo saracėno paminėjimu žodžiu

---

[21] Pastebėtina, kad Dlugosz'as net neprasitaria apie Gilberto ambasadą pas Vytautą.

„parquoy", o juoba nebūtų buvę reikalo pačioj pastaboj statyti greta „žuvis ir mėsa". Jeigu jis ta pastaba būtų norėjęs parodyti Vytautą blogu kataliku tuo bent atžvilgiu, jis žuvies būtų visai neminėjęs. Iš tos pastabos mes turime pamato išvesti visai ką kitą: nepaprastą Vytauto kurtuaziją savo svečiams, net jeigu jų papročiai arba religinės apeigos prieštaravo jo paties įsitikinimams. Lygiagrečio stalo vartojimas tokiose apystovose turėjo parodyti tik darnų ortodoksizmo ir tolerancijos gilumą.

Toliau Gilbertas pasakoja, kad per vienus iškilmingus pietus atvykusios pas Vytautą dvi ambasados, viena iš Didžiojo Novgorodo ir antroji iš Pskovo „karalystės" su puikiomis dovanomis (presens merveilleux)[22]. Bučiuodami žemę prieš Vytauto stalą, tie pasiuntiniai paskleidę kiaunių kailių, šilko rūbų, „šubų" (soubes), kailinių kepurių, vilnonių medžiagų, aukso, sidabro, išviso bent šešiasdešimt rūšių. Anglų ambasadorius dar prideda, kad Vytautas priėmęs Novgorodo dovanas, bet nepriėmęs pskoviškių ir jas „atstūmęs nuo savo akių iš neapykantos". Iš to sprendžiama, kad Vytautas tuomet buvo labai nepatenkintas Pskovu už jo santaiką ir politika su Livonijos Ordinu; po penkerių metų jis net išsiruošė į tikrą karo žygį prieš tą atkaklią respubliką. Tuo tarpu su Novgorodu jau nuo 1414 metų santykiai buvo draugiški. Tuo būdu Gilberto aprašytas vaizdas įgyja mums įsidėmėtinos istorinės reikšmės.

Taip pat įdomūs yra ambasadoriaus pastebėjimai dėl Vytauto santykių su Totoriais ir Turkais. Jau aukščiau matėme už Vytauto stalo vaišinamą Totorių princą. Ambasadorius pastebėjęs dar vieną totorių, kurio barzda buvusi žemiau kelių ir kurs per pietus savo kepurės nenusiėmęs. Be to, sužinome, kad Vytauto raštinė taip pat vartojo totorių kalbą šalia rusiškos ir lotyniškos. Tomis, būtent, trimis kalbomis Gilbertas gavęs iš Vytauto laiškus, kurie jam buvę reikalingi kelionei per Turkų kraštus. Matyti, atsargusis ambasadorius nebuvo perdaug tikras su vienomis Jogailos rekomendacijomis...

Vytautas taip pat davęs Gilbertui palydovų, du totorius ir šešiolika rusų arba valakų (maldavų), bet lygiai kaip ir Jogaila

---

[22] Briuselio rankraštis čia neaiškus, ir Lelewel'is pagal jį sprendė, kad pietus Vytautas kėlęs toms ambasadoms. Priešingai, grapų de Lannoy tekste čia pasakyta visai aiškiai: „Et à ung disner solempnel qu'il fist, vinrent vers lui deux ambassades"...

įspėjęs, jog per Dunojų nebūsią galima persikelti, nes visoj Turkijoj po sultono mirties ėjusios tarpusavio kovos.

Čiajau Gilbertas pastebi, kad Vytautas buvęs Lenkų ir Totorių sąjungininkas prieš Vengrijos karalių. Grapų Lannoy rankraštyje tame pačiame sakinyje dar randame pridėtus žodžius: „semblablement avecques les Turques; t. y. kad Vytautas rodosi bičiuliavęs ir su Turkais. Turint galvoje tiesioginę Gilberto misiją — ruošti kryžiaus karą prieš Turkus — šitoks netikrumas yra labai įsidėmėtinas. Matyti, ambasadorius neturėjo pamato tvirtai įsitikinti, kad Vytautas tuomet būtų buvęs susidėjęs su tais „netikėliais“, kaip tat skelbė Teutono Ordinas.

Taip pat nurodymas, kad Vytautas buvęs tiktai Vengrų karaliaus priešininkas, suminkština arba lyg paslepia grynai religinį priekaištą to meto apystovose. Iš tikrųjų, Vengrų karalius tuomet buvo tas pats Zigmantas, kurs kaip Vokiečių Imperijos galva buvo laikomas vyriausiu katalikų gynėju prieš Turkų invaziją. Gal tad Gilbertas ir norėjo pabrėžti, kad Vytautas ne dėl to Vengrijos karaliaus antrojo ir didžiojo titulo jį laikęs savo nedraugu. Gilbertas, be abejonės, sužinojo, kad mūsų valdovas tuomet buvo griežtai nusiteikęs prieš Zigmantą už tai, kad šis 1420 metais, paprašytas Ordino būti arbitru tarp Teutonų ir Vytauto ginče dėl Žemaičių krašto, palaikė Ordino pusę. Šitai sužinojęs, ambasadorius galėjo patirti dar tiksliau ir Vytauto grynai politinius tikslus. Supykęs, anot Dlugosz'o, kaip liūtas dėl tokio Zigmanto sprendimo Vroclave (Breslau), Vytautas mėgino „išsprogdinti“ Zigmantą daugiausia kaip Vengrų karalių. Jis, antai, silpnino jo pretenzijas į Čekų karūną, pats svarstydamas ją pasiimti iš husitų sukilėlių. Maža betrūko taip pat ligi susitarimo su Turkais prieš Vengų karaliaus talkininkus Moldavijoje ir Vokietijoje. Zigmantas greitai pajuto tą pavojų ir netrukus įsiteikė Vytautui, pripažindamas jam 1422 metais Žemaičius jau be jokių sąlygų.

Gilbertas pataikė matyti Vytautą kaip tik jo didžiausios pykties metu (1421), bet jam turėjo būti visai aišku, kad čia ėjo kova ne prieš Zigmantą kaip vyriausią katalikų vadą. Priešingu atveju jis nebūtų galėjęs nei savo pasiuntinybės atlikti taip vaišingoj nuotaikoj, nei priimti gausių Vytauto dovanų. Juoba, kad Anglijos karalius ir Burgundijos princas, kuriems Gil-

bertas čia atstovavo, buvo padarę atvirą alijansą su Zigmantu kaip Romos imperatorium tuojau po mūšio prie Azincourt. Pagaliau, ne be reikšmės yra ir tatai, kad Gilbertas niekur nepamini Vengrų karaliaus vardu, o paėmęs tik vieną iš Zigmanto titulų, tuo būdu labai diplomatiškai išsisuka iš misijos keblumų prieš savo suverėnus.

Savo diplomatines manieras, berods, Gilbertas dar parodys, pačias dovanas priimdamas. Mes ir čia pamatysime, kaip toli ėjo jo atsargumas apsidraudžiant savo sąžinės ramybę.

Išvažiuojančiam ambasadoriui Vytautas davęs dvi šilko „šiūbas" (soubes), zibelinų kailiais pamuštas, keturis šilko drabužius, ketvertą arklių, keturis savo livrėjos kapiušonus[23], dešimt išsiuvinėtų galvos apdarų, keturias poras rusiškų tasetų[24], totorišką lanką su saidoku ir strėlomis ir t. t. Neapsiėjo be dovanų ir didžioji kunigaikštienė, kuri jam davusi aukso virvę ir didelį totorišką floriną nešioti po kaklu prie jos livrėjos. Apdovanoti buvo ir ambasadoriaus palydovai, iš kurių vieną, vardu Lambin, jis tuojau grąžinęs pas Anglų karalių, matyti, su pranešimu.

Tarp tų gausių dovanų betgi buvę tokių, nuo kurių ambasadorius atsisakęs. Mes matėme pirmiau (1413 metais) jį mandagiai atsikalbėjus nuo Danų karaliau ordeno užtai, kad tas karalius tuomet buvęs Teutonų priešininkas. Dabar tas pats ritieris sakosi grąžinęs Vytautui šimtą jo dovanotų aukso dukatų ir dvidešimt penkias lazdeles sidabro šimto dukatų vertės užtai, kad tuo metu ir tą valandą didysis kunigaikštis buvo sąjungoj su husitais prieš mūsų tikėjimą". Kodėl tik toji dukatų dovana iš husitų sąjungininko rankų atrodė ambasadoriui nesuderinama su jo sąžine — šito klausimo jis pats neišaiškina. Galime spėti, kad tatai buvusi tik diplomatiška priemonė parodyti, jog Anglijos karaliaus pasiuntinys, nepaisydamas jo draugiškos ambasados, nepritaria Vytauto politikai su Čekų

[23] Livrėja (livrée) anais laikais buvo vadinamos kapos (cappa), kurias Prancūzų karaliai dovanodavo savo kurtizanams prieš Kalėdas. Tos livrėjos turėjo tam tikras skirtingas dovanotojų spalvas ir tuo būdu pažymėdavo feodalų, princų, ponų sėbriją. Ritieriai turnyruose pasikaišydavo šalmus livrėja (kaspinu) jų damų pamėgtos spalvos. Vėliau livrėja tepažymėdavo tarnų apdarą.

[24] Tasses arba tassettes — šarvų dalys, kurios dengdavo linkimus (kelius, alkūnes).

eretikais. Tačiau mes matėme tą patį ambasadorių neatsisakius nuo Jogailos florinų ir bendrai nuo jokios Lenkų karaliaus dovanos. Rasit, iš to jau turėtume spręsti, kad tas diplomatas bus suvokęs Vytauto politikos skirtingumą nuo jogailiškės husitų klausime.

Per tas devynias dienas, kurias Gilbertas išbuvęs Kremeniece, jam tekę dar svečiuotis pas vieną rusų žemių kunigaikštį ir kunigaikštienę iš Vytauto „žmonių" (de ses gens). Šie jam taip pat dovanoję vienas rusiškas pirštines ir dar kai ką, ko ambasadoriaus rankraščio perrašinėtojas neišskaitė. Iš kitų Vytauto žmonių, kurie nepašykštėjo dovanų, Gilbertas pažymi Podolijos „kapitoną" Gedigold'ą (kitose vietose: Guedigol, Gueldignol, Guedigold). Čia, matyti, kalbama apie tą patį Jurgį Gedigaudą arba Gedgaudą, kurs 1416 metais buvo Vytauto siųstas su kitais „specialiais nuncijais" į Konstancijos Suvažiavimą Žemaičių reikalais[25]. Tas pats Gedigaudas, „miles Lithuaniae", dalyvavo 1422 metais derybose su Ordinu prie Melno ežero[26]. Pagaliau iš Dlugoszo sužinome, kad 1430 metais Jurgis Gedigaudas buvo Vilniaus vaivada[27] arba, kaip vokiečių kronikos jį vadina, „hauptmann von der Wille". 1421 metais Vytautas, matyti, buvo jam pavedęs tvarkyti Podoliją. Iš Gilberto toliau sužinome, kad čionai jisai parodė ypatingo spartumo statydamas tvirtovę ant Dniestro kranto.

Ambasadorius, nuo Vytauto grįžęs vėl į Lvovą — tą vingį iš savo kelio (Lvovas-Belzas-Kremeniecas-Lvovas) jis sakosi buvęs padaręs tik tam, kad galėtų pamatyti Lietuvos valdovą— vyksta toliau kaip tik pas tą Podolijos kapitoną, kurį randa kitam „Kemenich", t. y. Kameniece. Gedigaudas ambasadorių gausiai vaišinęs, kėlęs gražių pietų (beaux disners) ir dar davęs puikių dovanų (de gracieux dons).

---

[25] Plg. *Dlugosz*, Hist. Pol. Lib. XI, A. D. 1416, kur lenkų istorikas sako, kad Vytautas ir Jogaila po Kauno suvažiavimo pasiuntė į Konstanciją „speciales nuntios", būtent „Georgium *Gedigolth* (Godigolth), Georgium Bolimin Nadobyowycz, Lithuanos et Nicolaum Sepinsky Polonum, milites... ne terra Samagittiae a Ducatu Magno Lithuaniae excideret (separaretur). Op. omn. T. XIII p. 196.

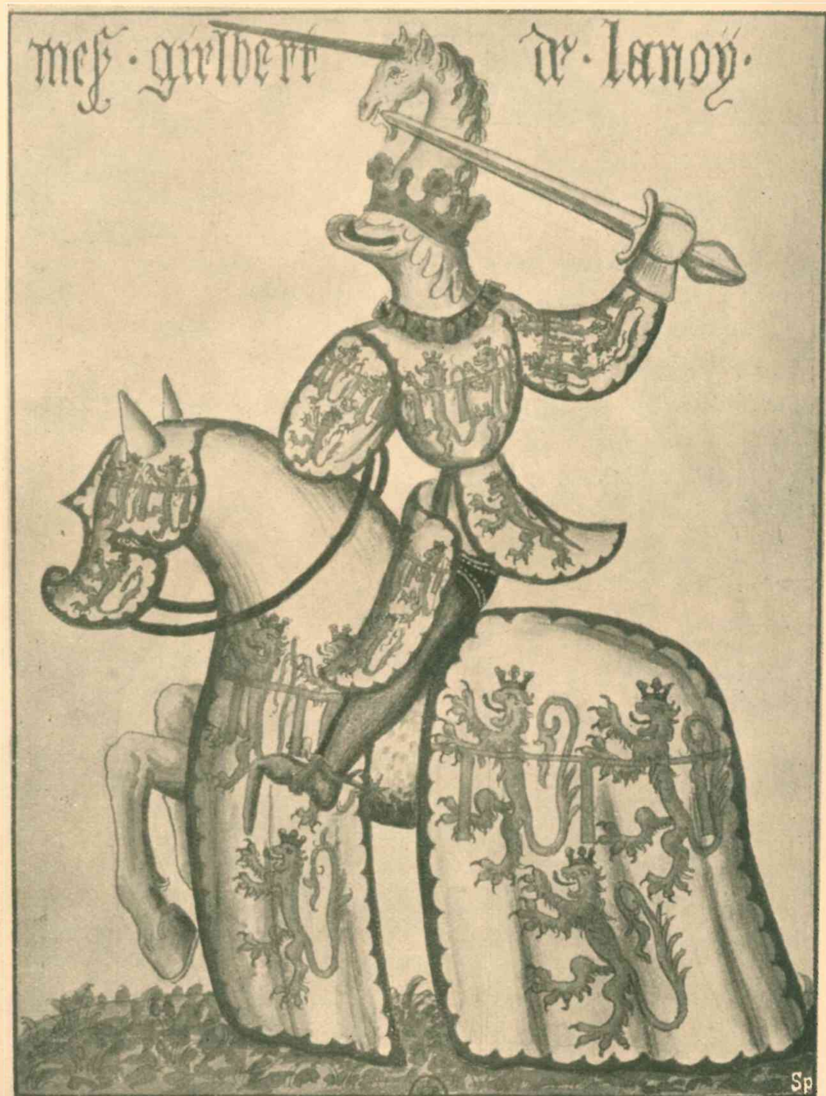
[26] ib. p. 306.

[27] ib. p. 409, kur Dlugosz'as mini Vilniaus bažnyčios turtų dovanojamojo akto patvirtinimą „praesentibus ibidem strenuis et nobilibus Georgio alias *Gedigowth* Vilnensi, Johanne alias Jawnus Trocensi, *palatinis*...

Dar kartą ambasadorius pamini Gedigaudą, kai iš Kamenieco keliaudamas per Valakų ir Maldavų kunigaikščio Aleksandro žemes, šių dienų Besarabiją, sustoja sustiprintam mieste ir uoste prie Dniestro upės žiočių vardu „Mancastre“ arba „Bellegard“, kur gyvenę genoviečiai, valakai ir armėnai. Tas Mancastre, kurs šiandien yra vadinams Akermanu (nuo turkų (Ak-Kermen), seniau buvo graikų Asprocastron ir Leucopolis, Venecijos pirklių pramintas Mauro-Casron, o iš romėnų Alba Julia rusų paverstas Bielgorod.

Toj daugvardėj vietoj mūsų diplomatą ištiko visai nelemta istorija, nes jau pirmą naktį jį ir jo vertėją užpuolę plėšikai, smarkiai apkūlę, išrengę vienmarškinį ir palikę pririštą prie medžio ant Dniestro kranto. Tik anksti rytą jam pasisekę išsinarplioti iš tos pančių nakvynės, be dukatų ir be žiedų. O kol Moldavijos vaivada piktadarius gaudė ir devynis iš jų su grobiniu ir virve ant kaklo atidavė ambasadoriaus teismui, praėjo galas laiko. Tame tarpe jis spėjo pamatyti, kaip Gedigaudas ant vieno upės kranto pastatęs tvirtovę. Mažiau kaip per mėnesį, kol ambasadorius bylojosi Mancastre, Padolijos „gubernatorius“, kietu Vytauto įsakymu, tenai, plikuose tyruose, kur nebuvę nei medžių nei akmenų, išrentęs visai naują pilį, tam tikslui suvaręs dvylika tūkstančių žmonių ir keturis tūkstančius vežimų su medžiais ir akmenimis.

Kokį vardą gavo ta žaibo greitumu pastatyta tvirtovė ar pilis, ambasadorius nesako. Mes tik galime spėti, kad tai galėjo būti „Majaki“, ant kairiojo Dniestro kranto, į pietus nuo kitos panašios, tik didesnės Vytauto pilies ir uosto prie Juodų jūrių — Chadžibey (dabartinės Odesos). Kodėl Vytautas čia taip skubiai įniko tvirtintis, galima spręsti iš to meto santykių su Maldavijos valdovu. Tas pats Aleksandras, kurs draugiškumui patikrinti buvo gavęs per žmoną Vytauto seserį Ringailę ir kurs dar visai nesenai savo švogerio buvo išgelbėtas iš Turkų, užėmusių 1420 metais Akermaną, dabar buvo įsivėlęs į Zigmanto intrygų rezginį ir, be to, pavaręs savo žmoną. Vytautas tad ruošėsi duoti griežtą pamoką tam naujam Vengrų karaliaus talkininkui ir savo sesers skaudėjui. Zigmantas net skundėsi, kad Vytautas buvęs pasiuntęs ambasadą pas Turkų sultoną kalbinti kovai prieš jį. Lengva numatyti, kokios naujos krypties būtų

GILBERTAS PASIPUOŠĘS „AUKSO VILNOS“ (TOISON D'OR) ORDINO IŠKILMEI 1430 METAIS SAUSIO 10 D.

Iš Paryžiaus „Bibl. Nat.“ graviūrų rinkinių.

galėjęs duoti toks alijansas, jei ūmas Zigmanto atsivertimas nebūtų jo įspėjęs.

Šitų visų painiavų, berods, mūsų ambasadorius, palikęs vienmarškinis, nesugaudė ir apie Vytauto santykius su Aleksandru nė vienu žodžiu neprasitarė. Laimingas atgavęs bent dalį savo turto, jis vienus palydovus su žiedais ir brangenybėmis paleido iš Akermano jūromis į Kafą, o pats su kitais persikėlė per Dniestrą. Tuo būdu vėl Vytauto žemėse „totorių tyrumais" pasiekė Dnieprą, Lietuvos valstybės sieną su Krymo chanais. Čionai jisai sakosi radęs vieną Totorių princą, „Vytauto draugą ir tarną", ir didelį totorių kaimą Lietuvos kunigaikščio valioje. Vyrai, moterys ir vaikai ten gyvenę be namų, susigūžę žemėje. Minėtas princas vardu „Jambo" ambasadorių gražiai priėmęs, dosniai vaišinęs arškėtais, teikdamas kažinkokio ypatingo padažo jiems kepti, ir bendrai gerai valgydinęs. Paskui tas pats princas jį su jo vežimais perkeldino ant mažų laivelių, iš vieno gabalo padarytų, per Dniepro upę, kuri ten turėjusi visą mylią platumo.

Apleidęs Lietuvos teritoriją, ambasadorius atsidūrė tikrojoj Totorijoje. Bet Vytautas ir ten dar globojo guvų diplomatą.

Kryme

Visa eilė nuotykių išmargina tą kelionę per totorių stepes. Aštuoniolika dienų Gilbertas laimingai buvo išvažinėjęs tarp Lietuvos totorių (nuo Dniestro ligi Dniepro). Čionai už sienų nebe taip sekėsi: jau trečią dieną visą būrį iš dvidešimt dviejų žmonių išvaikė gaujos išalkusių vilkų. Naktį užklupti, palydovai betgi neiškentė jų nepamedžioję ir tik kitą dieną susirado ir patys ir pabaidytus arklius. Ambasadorius ta proga gavo įsitikinti totorių lojalumu, ypač vieno iš jo vadų, be kurių visi jie būtų žuvę tuose miškuose ir tyrumose.

Bėgdamas nuo vilkų, ambasadorius užbėgo ir ant piktesnių totorių, kurie jį užpuolę netoli Kafos ir norėję paimti nelaisvėn. Bet visus juos išgelbėjusios Vytauto kepurės ir livrėjos, kurias ambasadorius ir jo palydovai tą dieną lyg tyčia pataikę užsidėti.

Tų vienų ženklų užtekę, kad užpuolikai atstotų. Vytautas buvęs didelis „imperatoriaus Salthat" draugas, ir nors tas to-

torių chanas visai nesenai buvo numiręs, tačiau pagarba Lietuvos valdovui pasilikusi jo žmonėse. Ambasadorius primygtinai pabrėžia Vytauto draugavimą su Totorių „imperatorium“ ir sakosi net vykęs pas jį su Didžiojo Kunigaikščio dovanomis. Jų įteikti jis, žinoma, nebegalėjo, net mirusio chano įpėdiniui, nes Ordoj atsiradę daugybės pretendentų ir, ambasadoriaus žodžiais, „didžiausias buvo klausimas tarp čionykščių (Krymo) totorių ir vyriausiojo Ordos chano, kas bus nauja imperatorius, juoba kad kiekvienas norėjo turėti savąjį ir todėl visi toje šalyje kariavo viens prieš kitą“.

Vytauto kepurės išgelbėtas Anglijos karaliaus ambasadorius spruko tad į Kafą, genoviečių pirklių uostą, ir iš ten tų pačių genoviečių laivais, kurie varė prekybą per įvairius Juodųjų jūrių punktus tarp Azijos ir Europos, nuplaukė į Konstantinopolį, tuomet dar Graikų imperatoriaus valdomą.

Kelionės galas

Konstantinopolyje Gilbertas įteikė senam imperatoriui Manueliui Anglų karaliaus brangenybes ir Anglų bei Prancūzų „taikos laiškus“. Šį kartą mes pagaliau patiriame ir patį jo ambasados uždavinį: Gilbertas pareiškė Anglijos-Prancūzijos norą, kad susijungtų Romos ir Graikų Bažnyčios, ir tuo klausimu net tarėsi su atvykusiais popiežiaus pasiuntiniais. Imperatorius, iš visų pusių turkų spaudžiamas, matyti, neatsisakė nuo derybų, norėdamas gauti pagalbos prieš Turkus. Jis buvo labai vaišingas ir palankus Anglijos pasiuntiniui, tikėdamasis, kad Henriko V laivynas dar galėtų išgelbėti merdinčią Imperiją.

Gavęs dovanų, tarp jų didelį kryžių su brangiu perlu ir penkiomis relikvijomis, Gilbertas įsimanė net muštis su turkais, kurie buvo sulaužę sutartį su imperatorium ir stengėsi praplėsti savo valdomą teritoriją. Manuelis betgi sulaikęs narsaus diplomato laivą, tuo būdu neleisdamas rizikuoti gyvybe. Tokį sulaikymą Gilbertas didžiai apgailėjęs (eus grant doeul) ir nuplaukė į salą Rodos, kur tebeviešpatavo likučiai tų karingų riterių, kurie svajojo atvaduoti Jeruzolimą iš saracėnų. Tenai atvyko jisai su neįteiktais žiedais ir aukso laikrodžiu, kurį Anglijos karalius siuntė Turkų sultonui, tik tik mirusiam.

Iš Rodos Gilbertas vyksta pro Krėtą (Kandiją) į Aleksandriją ir Kairą, paskui tyrumais ir per Raudonąją jūrą į Sinajaus kalną, pagaliau, sugrįžęs į Damiette išplaukia į Palestiną ir Siriją.

Kaip geras žvalgas, metęs ambasadoriaus puošnumą, Gilbertas pasiverčia paprastu Šventųjų Vietų lankytoju piligrimu ir surenka kuotiksliausių žinių. Tarp kita ko jis ištiria, iš kurios pusės būtų lengviausia užatakuoti Jeruzolimas ir kaip atkirsti turkams keliai iš Azijos į Graikiją Galipolio ruože.

Dvejus metus išbuvęs toje nepaprastoje kelionėje, Gilbertas pagaliau grįžta per Veneciją ir Vokietiją Londonan. To betrūko, kad vokiečiai, kažin kuo įtarę, jį suėmė ir atleido tik po ilgų derybų.

Sugrįžęs Gilbertas rado numirusį Henriką V (1422. VIII. 31) ir taip pat nelaimingą Karolį VI (1422. X. 21). Nors Anglijos sosto įpėdinis skelbiasi Prancūzijos sosto paveldėtoju, bet istorijos ratas ima suktis į kitą pusę. Galvoti apie ekspediciją prieš turkus nėra kada, — tenka gintis prieš piemenaitės vizijų sukeltą audrą čia pat Prancūzijoje.

Gilbertas, įdavęs savo pranešimus apie atliktą misiją Aigipte ir Sirijoje, skuba į savo pilį (Ecluse) ir, paskirtas Roterdamo „kapitonu", dalyvauja Olandijos kovose.

Visa ambasada tuo būdu nuėjo niekais, tepalikusi mums brangių įspūdžių ir pastebėjimų.

Baigiamasis žodis.

Gilberto paliktiems užrašams įvertinti ne be reikšmės yra tolesnis jo gyvenimas. Iš teksto matome, kad tuos užrašus, be abejonės, pačioj kelionėj padarytus, jis tvarkė arba bent peržiūrinėjo dar 1450 metais, nes tais metais jis sakosi nuvykęs Romon į didžiuosius atlaidus (aux grands pardons). Tuomet Gilbertas turėjo jau 64 metus ir buvo savo amžių galutinai subrendęs. Tas subrendimas negalėjo neuždėti tam tikro antspaudo jo pastebėjimams, pakankamai prityrimo patikrintiems. O prityrimas buvo be galo didelis:

Kai Jeanne d'Arc priverčia kapituliuoti Orleaną ir Karolis VII prieš anglų pretenzijas savo teises į Prancūzijos sostą sutvirtina vainikuodamasis Reimso katedroje, Burgundijos princas, Gilberto lydimas, skuba Paryžiun priimti vietoj anglų princo (duc de Bedfort) prancūzų sosto regentūrą ir pasirašo paliaubas. Tasai žingsnis dar nebuvo susitarimo ženklas, nes Burgundijos princas, norėjo pats tapti Prancūzijos karalium. Tačiau tokio plano įvykdymas jau savaime reikalavo kovos prieš savo sąjungininkus anglus.

Norėdamas tad sustiprinti savo autoritetą, Pilypas siunčia tą patį Gilbertą, kaip rimčiausią diplomatinę pajėgą, į Vokietiją ištirti Imperijos elektorių nusistatymo dėl kovos su husitais. Manydamas sutriuškinti tą ereziją Europos vidury, Pilypas, be abejonės, norėjo patenkinti savo ambiciją, tapdamas katalikijos gelbėtoju. Gilbertas pažino husitus dar 1414 metais grįždamas per Pragą iš Lietuvos ir Lenkijos. Galimas daiktas, kad jis buvo pats tą planą sugalvojęs, nes savo pirmame memorandume (1428), jis griežtai kviečia Burgundijos princą griebtis ginklo prieš tuos, pasak jo, „desloyaux incredules“ su jų „faulse et detestable entreprinse et heresie“. Tačiau ištyręs tą klausimą, Gilbertas, matyti, įsitikino, kad naujas „kryžiaus karas“ reikalaus daug lėšų, juoba kad imperatorius Zigmantas, pasak antrojo memorandumo (1429), negalįs tam kare dalyvauti, gindamas nuo turkų savo Vengriją. Tuo tarpu Pilypas

neturėjo laisvų rankų pačioj Prancūzijoje. Galvodamas apie prancūzų karūną, jis skubėjo stiprinti savo dinastiją ir vedė Portugalų Izabelę. Ta proga (1430) įsteigė garsų ordiną „Toison d'Or", kur tarp pirmųjų kavalierių (nobles de nom, et sans reproche) matome ir mūsų Gilbertą (žiūr. graviūrą).

Tuo dar nesibaigė turtinga Lietuvos svečio karjera. Tais pačiais metais matome jį ambasadoj pas Škotų karalių, 1433—Baselio susirinkime, 1435— derybose su Karoliu VII dėl vidaus taikos ir bendros kovos prieš Anglus, 1442—pas Vokiečių impertorių Frankfurte su Liuksenburgo byla, 1446—vėl Jeruzolime Aragonijos karaliaus reikalais ir vis dėl kovos su turkais... Šį kartą, berods, Gilberto misija nebuvo visai bergždžia, nes Burgundijos laivynas sumušė turkus prie Kipro salos ir net davė vilties išgelbėti Konstantinopolį.

Gilbertas buvo tris kartus vedęs ir paliko vaikų nuo dviejų paskutinių žmonų (paskutinė mirė 1452 m.). Pagaliau, savo amžių baigdamas, Gilbertas nusipirko namus Lilyje ir dar šešioliką metų išgyvenęs, numirė 1462 metais. Ir šiandien ten matome šv. Maurikijaus bažnyčioje jo grabą su tokiu kukliu įrašu: „Cy gist noble Chevalier Messire Ghilbert de Lannoy, Seigneur de Willerval et de Tronchienne, Frère et Compagon de la Toison d'Or, qui donna mille écus de quatres s. de gros, monnoye de Flandres, pour l'entretènement du service divin en la dite Eglise, et trepassa anno 1462, le 22 avril"...

Literatūra

Baliński M. i Lipiński T. Starożytna Polska, T. IV. Warszawa, 1886.

Braun, Georg. Civitates orbis terrarum in aes incisae et excusae et descriptione topographica, morali et politica illustratae, Coloniae, 1572—1618.

Bunge, F. G. von. Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands, B. V, H. 2 Dorpat, 1846.

Carousel des chevaliers de l'ordre de la Toison d'or fait à Bruges aux noces de Philippe le Bon duc de Bourgogne avec l'infante Isabel de Portugal au mois de 10 janvier l'an 1430 (Bibl. Nat. coll. d'estampes).

Dansaert, Georges. Le blason de la maison de Lannoy à travers les siècles, Bruxelles, 1928.

Devillers, Léopold. Sur les expéditions de Hainaut et de Holande en Prusse. Compte rendu des sèances de la Commision Royale d'Histoire 4-me série, T. V, Bruxelles, 1878.

Dlugosz, J. Opera omnia, cura A. Przendziecki edita, Cracoviae, T. X, XIII (Historiae polonicae libri XII/XIII, T. I, IV, 1873; 1877).

Doutrepont, Georges. La litterature française à la cour des ducs de Bourgogne, Paris, 1909 (T. VIII kolekcijoje: „Bibliothèque du XVe siècle").

Elewyck, Ernest van. Ghillebert de Lannoy, voyageur, diplomate et moraliste de XV siècle. „Revue de Belgique" T. XXXIII, 1879 Bruxelles.

Gachet, Emile. Voyages et ambassades de Guillebert de Lannoy „Trésor National" T. I. (2-e série) Bruxelles, 1843, p. 179—225.

Gloger, Z. Dolinami rzek, opisy podróży wdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy, Warszawa, 1903.

Goethals, F. V. Lectures relatives à l'histoire des sciences des arts, des lettres, des moeurs et de la politique en Belgique et dans les pays limitrophes, T. I Bruxelles, 1837—38.

Hanotaux, G. Histoire de la nation française, T. III: Histoire politique par L. Madelin, Paris, 1920 T. VII: Histoire militaire et navale. T. XII: Histoire des lettres.

Karamzin Geschichte des Russischen Reiches (vokiškas Hauenschild'o vert.) T. V Riga, 1823.

Lannoy, Messire Guillebert de. Voyage et ambassades, 1499—1450. Mons, Typ. d'Em. Hoyois, 1840 Par les soins de Mr. C—P. Serrure et d'après un manuscrit de sa bibliothèque, p. 140 avec glossaire, ekplication de quelques noms géographiques et carte itinéraire par Lelewel.

Lannoy, Ghillebert de (Manuskriptai) Bibliothèque Nationale de Paris, Fonds français Nr. 1278.

Lelewel, Joachim. Gilbert de Lannoy i jego podróże, Poznań, 1844, p. 91 (su genealogijomis ir žemėlapiu).

Loise, Ferd. Ghillebert de Lannoy, „Biographie Nationale", publiée par l'Académie Royale de Belgique, T. XI, Bruxelles, 1890 p. 307—322.

Nouvelle Biographie Générale, Paris, Firmin Didot frères, 1859 T. XXIX.

Nouvelle collection des memoires pour servir à l'histoire de France. Première série T. II, Paris, 1836.

Pfitzner, Josef. Groszfürst Witold von Litauen als Staatsmann, Brünn, Prag, Leipzig, Wien 1930.

Potvin, Ch. Oeuvres de Ghillebert de Lannoy, voyageur, diplomate et moraliste, Louvain, 1878.

Prochaska, Antoni. Dzieje Witolda, W. księcia Litwy, Wilno, 1914.

Quarré-Reybourbon, L. La vie, les voyages et aventures de Gilbert de Lannoy, chevalier lillois au XV-e siècle, Lille, 1890.

Raccolta di le piu illustri et famose citta di tutto il mondo (apie 1572, be autoriaus ir vietos nurodymo, Bibl. Nat. Paryžiuje).

Scriptores Rerum Prussicarum" T. I—III. Leipzig, 1861—66.

Toonel der Vermaarste Koop-Steden en Handelplaatsen von geheele Wereld, Amsterdam, Joannes Janssonius, 1682.

Valentin, F. Les ducs de Bourgogne. Histoire des XIV et XVs. Tours, 5-e éd. 1857.

Webb, John. A survey of Egypt and Syria „Archaeologia" T. XXI, London 1827 p. 281—444.

Priedas

Ištraukos iš „VOYAGES et AMBASSADES“, kur kalbama apie Lietuvą

Pastaba. Šitie tekstai yra paimti iš Karališkosios Briuselio Bibliotekos nuorašo. Apačioj yra paduodami žymesnieji variantai iš grapų de Lannoy manuskripto.

1413 — 1414

Item assez tost apres me partis de Dansicque en Prusse pour men aller en pais de Liuflant pour estre dans la reise dyver. Sy men alay a Keininczeberghe ov il y a trente trois[28] lieues et de la a le Memmelle qui est commanderie assise sur la riviere de le Memmelle qui est molt grosse. Et y a ung chastel qui est le derrain chastel de Prusse vers les frontieres de Sammette et costie on la mer a main senestre en cheminant de Keininczeberghe et a la main dextre une autre grosse riviere et nomme lon ce chemin le Strang[29]. Et y a de Keininczeberghe jusques a le Memmelle dixhuit lieues.

Item quant on a passe oultre le dit Strang[30] on entre ou pais de Sammette mais on treuve bein douse lieves de desertes solidutes sans trouver quelque trace de humaine habitacion tousjours costoyant le mer a main dextre[31]. Et est nomme cedit desert le Strang de Letaoen[32] nonobstant ce que cest[33] du pais de Sammette. Et passay parmy le pais de Correlant qui appartient aux seigneurs de Liuflant lesquelz sont subgectx aux seigneurs de Prusse et vins a une ville nommee le Live assise sur une riviere nommee le Live laquelle depart les pais de Correlant et de Sammette. Et y a douse lieues de laditte Memmelle jusques a laditte Live.

Item de Zeghewalde[34] me party pour men aler veoir le royaume de Letau devers le duc Witholt roy de Letau et de Samette et de Russie et men alay tousjours sur mes sledes en une ville fermee et chastel en Liuflant nommee Cocquenhouse qui est a levesque de Righe. Et y a quinse lieues jusques la.

---

[28] Vingt et deux.
[29] [30] Strant.
[31] Senestre — iš tikrųjų, vykstant iš Karaliaučiaus, jūra tegalėjo būti iš kairės.
[32] Kitur: Letau; grapų de Lannoy manuskripte: Letteau.
[33] Ce soit.
[34] T. y. grįžtant iš Rusijos per Livoniją.

Item de Cocquenhouse montay sur la riviere de le Live[35] atout mes sledes et vins a ung chastel des seigneurs de Liuflant nommee Dimmebourg qui est en ce lieu la le derrenier chastel quilz ont sur la frontiere de Letau. Et y peut avoir de Cocquenhouse environ quinse lieues.

Item partant de Dimmebourg en Liuflant entray ou royaume de Letau en une grosse forest deserte, et cheminay deux jours et deux nuitz sans trouver nulle habitation par dessus sept ou huit grans lacz engellez. Sy arrivay en lune des cours dudit Witholt nommee la Court le Roy. Et y a de Dimmebourg en Liuvlant jusques la quinse lieues.

Item de la Court le Roy passay parmy pluisieurs villaiges grans lacz et forestes puis vins[36] a la souveraine ville de Letau nommee le Wilne en laquelle a ung chastel situe moult hault sur une savelonneuse montaigne fermee de pierres et de terre et le massonaige de dedens est tout edifie de bois. Et senvient la fermete dudit chasteau du hault de la montaigne a deux lez fermee de murs jusques en bas, en laquelle fermete sont encloses pluisieurs maisons. Et oudit chastel et fermete se tient coustumierement ledit duc Witholt prince de Letau et y tient sa court[37] et sa demeure. Et court dempres ledit chastel une riviere qui tire et maine son cours et ses eaues parmy la ville dembas laquelle riviere se nomme le Wilne[38]. Et nest point la ville fermee mais est longue et estroitte de hault en bas tresmal amaisonnee de maisons de bois[39]. Et y a aucunes esglises de brique. Et nest ledit chastel sur la montaigne ferme que de (briques)[40] bois par bolvercques fais a maniere de murs[41].

Item y a de la Court le Roy jusques ala ville de Wilne douse lieues. Et sont les gens dudit royaume christiens nez nouvellement par la contrainte des seigneurs de lordre de Prusse et de Liuflant. Et ont es bonnes[42] villes eglises fondees et aussy par les villaiges enfont fonder de jour en jour. Et y a oudit pais de Letau douse[43] evesquiez. Et ont ung langaige a part eux. Et ont les hommes leurs cheveulz longs et espars sur leurs espaules[44] mais les femmes sont aornees simplement auĉques ala coustume de Picardie.

---

[35] La Live.

[36] Plusieurs villaiges et tres grandes forestes et vins...

[37] Et au dict chastel et fermete tient coustummierement le dict ducq Wittolt prinche de Leuttau sa courte...

[38] Et y queurt une riviere empres le dict chastel laquelle vat parmi la ville den bas appellée la Wilne.

[39] Ammaysonnee toute de bois.

[40] Šitas žodis skliaustuose rankraštyje yra perbrauktas.

[41] Et nest ledit chastel dessoubz la montaigne que de bois par boulleur faiz en guise de murs.

[42] Grosses.

[43] Troys

[44] Cheveulz espars sur les espaulles.

Item est Letau pais desert a la pluspart plain de lacz et grans forests et trouvay en la dicte ville de Wilne deux des soeurs de la femme dudit duc Witholt. Sy alay devers elles.

Item au departir de le Wilne pour men retourner en Prusse men alay parmy le royaume de Letau le chemin qui sensieut, premier a une tres grosse ville en Letau nommee Trancquenne[45] malement maisonnee de maisons toutes de bois et non point fermee. Et y a deux chasteaulz dont lun est moult viel fait tout de bois et de cloyes de terre placquies. Et est le viel chastel assis[46]) sur ung coste dun lacq mais dautre part siet en plaine terre et lautre chastel est en la moyenne dun autre lacq au trait dun canon pres du viel chastel lequel est tout neuf fait de brique ala maniere de France[47].

Item demeurant en ladite ville de Trancquenne et au dehors en pluisieurs villaiges moult grant quantite de Tartres qui la habitent par tribut lesquelz sont drois sarrasins sans avoir riens de la loy de Jhesu Christ et ont ung langaige a part nomme le tartre. Et habitent samblablement en laditte ville allemains letaus russes et grant quantite de juifz qui ont chascun langaige especial. Et est laditte ville au duc Witholt. Sy a de le Wilne jusques le sept lieues.

Item tient ledit Witholt prince de Letau cest ordre dhonneur parmy son pays que nulz estrangiers venans et passans par icelui riens ny despendent ains leur fait le prince delivrer vivres[48] et les conduire sauvement par tout on ilz veulent aller parmy ledit pais sans coustz et sans frais. Et est ledit Witholt moult puisant prince sy a conqueste douse ou trese que royaumes que pais alespee et a toudis dix mille chevaulz de se selle appartenans pour son corps.

Item en ladite ville de Trancquenne y a ung parcq enclos ouquel sont de toutes manieres de bestes sauvaiges et venoisons dont on peut finer es forests et marches de par dela. Et sont les aucunes comme boeufz sauvaiges nommez ouroflz, et autres en y a comme grans chevaulz nommez weselz, et autres nommez hellent. Et y a chevaulz sauvaiges ours porcz cerfz et toutes manieres de sauvaigines.

Item de Trancquenne men vins a ung chasteau et villaige nomme Posur[49] situe sur la riviere de le Memmelle qui est moult grosse riviere. Et est ledit chastel moult grant tout de bois et de terre et est moult fort assis de lun des lez sur une

---

[45] Tranquennes ir kitoj vietoj Traquene.

[46] Tuodu sakiniai yra šitaip sujungti grapų de Lannoy rankrašty: Et y a deux chasteaulz dont lun est moult viel tout de bois de cloyes et de terre assis etc.

[47] Ala guise de France.

[48] Nul estrangier qui y viegne ny despende rien et leur fait delivrer vivres...

[49] Pousseur.

montaigne moult reste cheant sur laditte riviere mais[50] a lautre lez est situe[51] en plaine terre. Et la en cedit chastel trouvay le duc Withold prince de Letau[52] sa femme et sa fille femme au grant roy de Musco et la fille de sa fille[53]. Et estoit ledit duc venus en ce lieu la comme il a de usaige de faire pour chasser une fois lan es dittes forests les yvers. Et sy tient trois septmaines ou ung mois chassant sans entrer[54] en nulles de ses maisons ne villes. Et y a de Trancquenne jusques audit chastel de Poseur[55] cincq lieues.

Item apres que me partis de Poseur[56] men vins a une grosse ville fermee nommee Cauve[57] et y a ung moult beau gros chastel assis en estut sur la riviere de le Memmelle et sied a douse lieues de Poseur.

Item me partis de Cauve en Letau allant tousjours sur la riviere de le Memmelle avecq mes sledes et passay par devant deux chasteaulz dudit royaume de Letau. Et de celle riviere de le Memmelle entray sur une autre riviere nommee le Memmelin[58] et puis passant parmy pais moult desert par grans forests et grandes rivieres[59] yssy hors du royaume de Letau et rentray au pais de Prusse. Sy arryvay a ung gros chastel et petite ville[60] fermee de bois appartenant aux seigneurs de lordre de Prusse nomme Ranghenyt qui est ung couvent et commanderie. Et y a de Cauve en Letau jusques a ledicte ville de Ranghenyt XVI lieues.

1421

Item de la[61] me partis et men alay a une ville en Russie nommee Belfz devers la ducesse de la Masoeu qui me fist honneur et menvoya a mon hostel pluisieurs manieres de vivres et estoit soeur au roy de Poulane. Passay par la basse Russie et men alay devers le duc Witholt grant prince et roy de Letau qui

---

50 Et.

51 Assiz a plaine terre.

52 Letteau.

53 Et sa femme et *sa* fille du grand roy de Musco fille de sa fille; kadangi čia pabrauktasis žodis *sa* nesiderina su sekamais žodžiais, reikia manyti, jog tas variantas yra perrašinėtojo klaida. Potvin'as neteisingai tą žodį *sa* paverčia *la,* nes manuskripte aiškiai stovi *sa.*

54 Sans jamays entrer.

55 Pilies vardas praleistas.

56 Pousseur.

57 Cauvve; Lelewelis čia išskaitė „Caune".

58 Kuri čia buvo upė sunku įspėti; Lelewelis mano, kad Gilbertas bus buvęs išsukęs į kairę ir toliau važiavęs kuriuo (dabar užmirštu vardu) Šešupės intaku; Ch. Potvin'as taria čia buvus pačią Šešupę.

59 Pays moult desert et aultres rivieres et forestes.

60 Villette.

61 Nuo Jogailos.

je trouvay a Kamenich en Russie enssamble sa famme accompaigne dun duc de Tartarie et de pluisieurs autres ducs ducesses et chevalliers en grant nombre. Auquel duc Witholt je fis mon ambaxade de la paix de par les deux roys et luy presentay les joyaulx du roy dangleterre. Lequel seigneur me fit aussy tres grant honneur et bonne chiere et me donna trois fois a disner me assit a sa table ou estoit assise la ducesse sa femme et le duc sarrasin de Tartarie parquoy je vey mengier char et poisson a sa table par ung jour de vendredy. Et y avoit ung Tartre qui avoit sa barbe longue jusques dessoubz le genoul enveloppee dun coeuvrechief. Et a ung disner solempnel quil fist vers les deux ambaxades[62] lune de la grant Noegarde et lautre du royaume de Plesco qui luy vinrent presenter pluisieurs presens merveilleux en baisant la terre devant sa table comme martres crues robes de soye soubes chapeaux fourrez draps de laine dens de couragnes qui est poisson or argent biens de soixante manieres de dons. Et receut ceulz de la grant Noegarde mais ceulz de Plesco non ainchois les rebouta de devant ses yeulz par hayne. Et me bailla ledit duc au partir telles lettres quil me falloit pour passer par son moyen parmy la Turquie escriptes en tartarie en russie et en latin. Et me bailla pour moi conduire deux tartres et seze que russes que wollosques mais me dist bien que ne pourroye passer par la Dunowe pour la guerre qui estoit partout en Turquie pour la mort de lempereur. Et estoit aliez avecq le roy de Poulane et avecq les tartres[63] contre le roy de Hongrie. Et me donna au partir deux robes de soye nommees soubes fourrees de martres sebelins quatre draps de soye quatre chevaulz quatre[64] chapeaux spichoult de sa livree et dix coeuvrechiefz broudez quatre paires de tasses de Russie ung arcq les fleches et le tarcquois de Tartarie trois tasses escartelees et broudees cent ducat dor et vingt cincq keuchelles dargent vaillant cent ducas[65]. Lequel or et argent je reffusay et luy rendy pour ce que a celui temps et heure sestoit aliez avecq les housses contre nostre foy. Et menvoya la ducesse sa femme ung cordon dor et ung grant florin de Tartre[66] a porter au col pour sa livree. Et donna ledit duc a mondit herault ung cheval et une soube[67] fouree de martres ung chappeau fric[68] de sa livree deux keucelles dargent et six ducats dor et demy[69]. A mon clercq nomme Lambin que je renvoyai devers le roy dang-

[62] Et a ung disner solempnel qu'il fist vinrent vers lui deux ambassades.
[63] Pridėta: semblablement avecques les Turques.
[64] Trois.
[65] Trijų paskutinių žodžių nėra.
[66] De Tartarie.
[67] Robe.
[68] Spice.
[69] Aux keux et chartons au vallet destable a chascung deux ducatz d'or et demi.

leterre donna il une soube qui est robe de soye[70] fourree de martres et ung chappel de sa livree. A cinq gentilzhommes que javoye avec moy a chacun il donna un drap de soye.

Item me donnerent ung duc et ducesse de Russie des ses gens ung beau disner et une paire de gans de Russie broudez et ung.......[71] Et me furent donnez autres dons de ses chevalliers comme chappeaulz et mouffles fourrees de martres et de cousteaux tartarisques par especial de Guedigol[72] capitaine de Pluy en Lopodolye. Et fus devers ledit Witholt neuf jours et puis men partis.

Item de Kamenich men retournay a Lombourg ou il y a cincquante lieues et de tant me tordy hors de mon chemin pour trouver ledit duc Witholt. Et de Lombourg passant parmy la Russie la haute men alay en Lopodolie a une autre Kemenich merveilleusement assise qui est audit duc ou je trouvay ung chevalier capitaine de Lopodolie nomme Gheldigold qui me festoya moult et me donna de gracieux dons et de ses vivres et beaux disners.

,....Et la[73] y vint moy present a celuy temps a lun des lez de lo riviere le devant nomme Gueldigold gouverneur de Lopodolye faire et fonder par force ung chastel tout neuf qui fut fait en moins dun mois de par ledit duc Witholt en ung desert lieu ou il ny a ne bois ne pierres mais avoit ledit gouverneur amene douse mille hommes et quatre mille charettes chargees de pierres et de bois.

........Et passay la riviere de Nestre et la riviere de la Neppre[74] sur laquelle trauvay ung duc de Tartarie amy et serviteur au duc Witholt enssamble ung gros villaige de tartres qui sont audit Witholt...

Item au partir de la[75] assez tost apres me survint encores une autre avanture car en alant mon chemin vers ung empereur de Tartarie demourant a une journee pres de la oudit desert de Caffa nomme lempereur de Salhat amy dudit Witholt vers lequel je aloye pour veoir son estat comme ambaxadeur et portant vers lui les presens dudit Witholt trouvay a deux journees pres de la une embuche de soixante a quatrevins tartres a cheval qui saillirent hors de roseaux sur moy et me voulurent prendre prisonnier pourtant que tout nouvellement ledit empe-

---

[70] Une robe ladite robe de soye.
[71] Praleistas žodis, kurio perrašinėtojaś, matyti, neišskaitė.
[72] Gueldignol, Guadignol.
[73] T. y. Valakijoje prie Dniestro upės pilyje Mancastre arba Bellegard.
[74] Neppe.
[75] T. y. iš anapus Dniepro.

reur de Salhat estoit mors et quil y avoit la plus grant question du monde entre les tartres de celle Tartarie[76] et du grant kan empereur de Lourdo[77] pour y faire ung nouvel empereur car chascun vouloit avoir le sien et estoient tous en meuterie et en armes en ladite contree[79] par quoy je fus en grant peril mais sy bien men vint que a ce jour moy et mes gens portiemes les chapeaux et livrees de Witholt et iceulz tartres de celle embuche estoient des gens du viel empereur de Salhat qui estoit mort et qui avoit este grant amy audit Witholt. Sy me laisserent aler moyennant pluisieurs dons dor et dargent de pain de vin et de martres que je leur donnay...

---

[76] De celle partie de Tartarie.
[77] Lourde (vietoj Ordu, arba Orda).
[78] Ladite ville et autour.

P. Klimas

Ambrosio Contarini

Venecijos ambasadorius Lietuvoje

(1474—1477)

Rašto palikimas

Apie Ambrozijaus (naujoviškai A m b r o g i o) Contarini asmenį labai maža žinių tėra pasilikę. Jis priklausė prie garsios Venecijos aristokratų šeimynos, šalia tų „homeni degni et illustri", kurie kadai iš sausažemio, visus turtus palikę, pabėgo į lagūnas slėpdamiesi nuo barbarų. Iš pradžių, pavojaus akivaizdoj, visi tie aristokratai su visais bėgliais buvo solidarūs naujo miesto statytojai ir lygūs piliečiai komunoje. Ilgainiui, kai Venecija išaugo ir išsiplėtė, senų kastų dvasia vėl atgijo tuose patricijuose ir juos tada pamatome aristokratiškos respublikos ir tyranijos viršūnėse. Contarini (skaityk Kontarini) vardas iškyla šalia Partecipazi, Candiani, Faliero, Coloprini, Mauroceni, Bragadin, Pisani, Valaresso, Venerii ir kt. Tatai buvo viena iš dvylikos didžiųjų šeimynų (majores, patroni — con l'autorità di famiglie ricche e d'illustre lignaggio), kurios su savo „klijentais" sudarė Venecijos visuomenę (popolo di Venezia)[1]. Contarini šeimyna davė respublikai bent 8 dožus, eilę diplomatų, vyskupų, senatorių, generolų, rašytojų, dailininkų, juristų, filosofų, bankininkų, istoriografų. Garsusis architektas Marino Contarini yra pastatęs gražiausią Venecijos „palazzo", vadinamą „Cà d'oro" (1435), o taip pat ir savo „palazzetto" prie Canale Grande. Kaip kiekvienoj vaisingoj šeimynoj, atsirado

[1] Pompeo *Molmenti*, La storia di Venezia nella vita privata, Bergamo. 1922, T. I, p. 57—58.

Contarini'ų tarpe tapo pat įžymių nevykėlių, mirtimi nuteistų už piktadarybes, sužalotų už papiktinamus raštus ar nešvankią propagandą, nubaustų, pagaliau, už pasikėsinimus ant vienuolių arba net už paprastą vagiliavimą. Ta gausi šeimyna turėjo Venecijoj net 18 išsišakojimų ir XV amžiuje davė dar keturis vienvardžius, kurie dalyvavo viešame gyvenime[2].

Mūsiškis Ambrozijus buvo senatorius, t. y. narys tos Tarybos, kuri vadinosi „Consiglio dei rogati o pregati". Ta Taryba buvo paėmusi į savo rankas respublikos atstovavimą vietoj atstumtos nuo valstybės reikalų visuomenės, nes ši jau nuo XV a. pradžios nebebuvo šaukiama respublikos reikalų spręsti, nebent išklausyti pranešimo apie naujo dožo išrinkimą. Venecija nustojo vadinusis „Comune" ir pasidarė „Signoria", t. y. ponija, kur tik aprėžtas pulkelis didikų, praturtėjusių ir išpuikėjusių, ėjo varžytynių dėl įtakos respublikoj. Venecijos „plebsas", berods, labai greitai priprato ir susitaikė su tokia aristokratiška tvarka.

Žinome dar, kad Ambrozijaus tėvas vadinosi Benedetto di Luca Contarini, kurs tarp 1420 ir 1450 metų ėjo įvairias pareigas kaip Scutari kapitonas, Ravenos intendantas, Nauplijos ir Argoso rektorius ir pagaliau konsulas Tunisijoj. Gimęs apie 1429 metus, Ambrozijus visą jaunystę praleido kaip jūrininkas ir pirklys rytų kraštuose, užsigrūdinęs to amato sunkenybėse ir pavojuose. Tuomet jis pramoko graikų ir ypačiai turkų kalbos. Apie 1463 metus Ambrozijus su trimis kitais venecijiečiais buvo patekęs į Turkų nelaisvę, iš kurios buvo išpirktas 1464 m. ir sugrįžo Venecijon. Dar išvažinėjęs su savo galėra po įvairius kraštus, 1470 metais Contarini metė prekybą ir įstojo į karo laivyną su „sopracomito" (vyresniojo laivo komendento) laipsniu. Tais pačiais metais jis buvo pasiųstas gelbėti Venecijos laivyno, turkų apsupto prie Negroponte, ir išbuvo tenai ligi 1473 metų, pasižymėjęs narsumu ir sumaningumu[3].

Po to Venecijos „ponija" pašaukė Contarini ambasadorium gana kebliam ir sunkiam uždaviniui atlikti prie Persijos šacho, nes respublikai teko ieškoti visur pagalbos prieš įkyrius

---

[2] Ž. Dott. *N. Di Lenna,* Ambrogio Contarini, politico e viaggiatore veneziano del secolo XV, Padova, 1921.

[3] Plg. *N. Di Lenna,* op. c. Taip pat: *Donazzolo,* Pietro, I viaggiatori veneti minori. Studio bio-bibliografico. Memorie della Reale Società geografica Italiana, vol. XVI, Roma (be datos, bene 1929) psl. 50—53.

turkų puolimus. Venecijiečiai tą diplomatiją varė, berods, jau nuo 1471 metų. Jie norėjo, kad Persijos šachas, tuomet pats kovojęs dėl savo sosto su Mahometu II, įsiveržtų į Kolchidą ir Armeniją iš užpakalio, idant, Venecijos laivynui siaubiant turkus iš jūrų, būtų lengviau laimėti kova prieš juos Balkanų pusiasaly. Contarini, išsiųstas 1474 metų pradžioje, turėjo įvykdyti tą planą suderindamas abiejų talkininkų veiksmus. Vykdamas Persijon, jis važiavo per pietinės Lietuvos sritis, o grįždamas ir pro Trakus.

Tą savo kelionę Contarini gana kruopščiai aprašė, ir tas raštas yra vienintelis jo palikimas, iš kurio mums tenka spręsti apie jo paties asmenį. Bibliografai[4] nurodo, kad pirmą kartą jo kelionės aprašymas buvęs atspausdintas Venecijoje 1487 metais (orig. 1486) sausio 16 dieną. Tuomet spaustuvininkai, nesenai tepradėję „kilnojamųjų raidžių" amatą, buvo patys labai mokyti ir rūpestingi, bet daug ekzempliorių neleido. Todėl tas leidinys pasidarė toks retas, kad jo neturi net tokia turtinga biblioteka kaip Paryžiaus. Veikalas vadinęsis: „Questo e el viazo de mesier Ambrosio Contarin ambassador della illustrissima Signoria de Venesia al Signor Uxun-Cassan Re de Persia. Impressum Venetia per Hanibalem Fosium Permensem[5] anno... M. CCCCLXXXVI die XVI Januarii". Prisiminus, kad tuomet venecijiečiai naujus metus pradėdavo skaityti tiktai nuo kovo mėn. 1 d., ta knyga iš tikrųjų bus pamačiusi pasaulį 1487 metais.

Man teko vartyti to paties veikalo antrasis leidimas, irgi labai retas, kurs išėjo Venecijoje 1524 metais spalių mėn. 1 d. Nedidelio formato (mūsiškio in-16°), be puslapių pažymėjimo, tas leidinys turi kiek kitonišką vardą: „Itinerario del Magnifico e Clarissimo Ambrosio Côtarini: dignissimo Orator della illustrissima Signoria de Venetia: mâdado nel anno 1472 ad Usuncassan Re de Persia: chiamado modernamente Sophi". Po tos antraštės yra suminėta, kas toj knygoj aprašoma ir per kurias šalis ambasadoriaus važiuota.

---

[4] Jacques-Charles *Brunet*, Manuel du libraire et de l'amateur de livres, Paris, T. II, 1861; Jean G. Th. *Groesse*, Trèsor de livres rares et précieux, Dresde, T. II, 1861; *Donazzolo*, op. c. p. 52—53.

[5] Itališkai: Annibale Fosco Parmigiano.

Taip pat dar pastebima: „novamête stampato: per capitoli distincto e daogni error expurgato", t. y. naujai atspausdinta, skyriais padalyta ir nuo klaidų apvalyta[6]. Teksto pabaigoj, po žodžių „Deo gratias, Amen", pažymėta spaustuvė ir data (Stampato nella inclita citta di Vineggia per Francesco Bindoni e Mapheo Pasini, compagni. Nel anno M. D. XXIIII. Adi Primo del mese di Octobre).

Po dvidešimties metų pasirodė dar vienas leidimas, mažyčio formato ir nebe taip ryškus, nes atspausdintas apysunkiu kursyvu. Jame yra tik šiokių tokių rašybos skirtumų. Pats pavadinimas atrodo artesnis prie pirmykščio: „Il vìazo del clarissimo messer Ambrosio Contarini ambasciator della illustrisima signoria di Venetia al signor Uxun cassan, re de Persia. Venetia M. D. XLIII". Dar kartą tas leidinys bene bus išėjęs 1545 metais[7].

Venecijos ambasadoriaus kelionė pasirodė ir įvairiuose rinkiniuose. Pirmiausiai ji buvo atspausdinta garsiųjų Venecijos Aldų spaustuvėje mažo formato leidinyje, smulkiu kursyvu, 1543 metais (Viaggi fatti da Vinetia alla Tana, in Persia, in India et in Constantinopoli... e dalla ultima impresa contra Portoghesi. In Vinegia nell' anno 1543 nelle case de figliuoli di Aldo)[8]. Kaip tuomet dėmėtasi kelionėmis į tolimus ir nežinomus kraštus, galima spręsti iš to, kad tas rinkinys netrukus (1545) buvo antrą kartą išleistas. Paminėsime dar Ramusio (Giov.-Batt.) rinkinį „Navigazioni e viaggi", kurs taip pat Venecijoje išėjo keliais leidimais (T. I—III) tarp 1550 ir 1613 metų su Contarini kelione (antram tome).

Lotyniškai išverstą randame tą pačią kelionę gražiam didžiuliame rinkinyje: „Rerum Persicarum Historia... auctore Petro Bizaro", išleistame Frankfurte 1601 metais. Tą vertimą yra padaręs (psl. 487—512) Jacobus Geuderus ab Haroltzberga, bet jis nėra tikslus. Dar menkesnis yra prancūzų vertimas, išleistas Pierre Bergeron'o Haagoje 1735 metais rinkinyje „Voyages faits principalement en Asie dans les XII—XV siècles" (T. II). Šiame yra tiek netikslumų ir iš-

---

[6] Žiūr. viršelio fotografiją pabaigoj (iš Paryžiaus Bibl. Nat. o[2] h.[1]).

[7] Plg. *Donazzolo* op. c. p. 50—53.

[8] Contarini kelionė čia eina po dviejų Giosafatte *Barbaro* aprašymų lapuose 65—107 (Bib. Nat. Rés. o[2]. 19).

kraipymų, kad net negali būti vartojamas šaltinio vietoje. Palyginti, geras yra anglų vertimas, kurį išleido lordas Stanley of Alderley (Travels to Tana and Persia by Josafa Barbaro and Ambrogio Contarini, London 1873) prie Charles *Grey* leidinio „A narrative of italian travels in Persia in the XV and XVI cent".

Lenkiškai išverstų ištraukų pateikė Karolis Sienkiewicz savo „Skarbiec historii polskiej" Paryžiuje 1839, T. I (p. 1—15)[9]. Taip pat išsivertė ir rusai savo „Biblioteka inostrannych pisatelei o Rossii" (otd. I, T. I, S. P. B., 1836, II).

Patys rankraščiai ligi šiol yra išlikę Venecijos archyvuose[10].

Baigdami tą skyrelį paminėsime, kad po savo kelionės Contarini buvo pasiųstas į Kipro salą kaip „consigliere della Regina" (1478). Tie „patarėjai" (jų buvo du) prie karalienės iš tikrųjų buvo faktiniai Venecijos gubernatoriai. 1482 metais Contarini buvo paskirtas „podestà" mieste Vicenza, 1484 — mes jį matome vėl Venecijoj kaip „patrono dell' Arsenale", o 1490 — kaip konsulą Aigipto Aleksandrijoje. Pagaliau 1496 m. Contarini tapo Kipro salos gubernatorium arba vietininku, kai karalienė atsisakė nuo savo sosto (1489) ir Venecija užėmė salą. Tas pareigas jis ėjo ligi 1500 metų ir, matyti, netrukus mirė, nes jokių daugiau žinių nepasiliko apie jo gyvenimą[11].

---

[9] Iš to rinkinio cituoja *M. Baliński* i *T. Lipinski,* Starożytna Polska, T. IV (Warszawa, 1886, p. 252—54).

[10] Cod. misc. ital. maz. 1778; Col. 695 della Bibl. del sem. Patriarc. di Venezia; Cod. 397 della Miscellanea Correr n. 1 del Civ. Mus. Correr di Venezia. Žiūr. *Donazzolo,* op. c.

[11] Plg. N. *Di Lenna,* op. c.

Kaip Contarini atsidūrė Lietuvoje?

Iš paties jo rašto pavadinimo matome, kad Venecijos ambasadorius buvo siųstas pas Persijos karalių (šachą). Reikia manyti, kad Lietuvoje jis atsidūrė tik pravažiuodamas. Be to, Trakuose, kaip jau minėjome, jis atsilankė tik grįždamas iš Persijos per Maskvą. Tačiau iš kai kurių jo paties posakių ir bendros to meto politinės aplinkumos galima sumesti, kad jo misijai Lietuvos ir Lenkijos valdovo nusistatymas nebuvo be reikšmės.

Prakalboje (prohemio de lo autore) paminėdamas, kad Šviesiausioji Venecijos „signoria" jį išrinko ambasadorium, jisai sakosi buvęs numatęs tos misijos sunkenybes ir net pavojus toj nepaprastai ilgoje kelionėje. Bet atsižvelgdamas į „visuotinę krikščionijos gerovę" (ben universale de tutta la christianitade), jisai mielai (con bonissimo animo) pasiryžo patarnauti ir savo Respublikai ir tam bendram tikslui. Bendras gi visų krikščionių uždavinys tuomet buvo — gintis prieš Turkų musulmonų invaziją.

Kryžiaus karams nepasisekus, o Turkams vis tolyn braujantis Europon, visi krikščioniški valdovai subruzdo ieškoti naujų priemonių tam pavojui atremti. Pirmiausiai čia, žinoma, susirūpino tų kraštų valdovai, kuriems tas pavojus buvo arčiausias.

Venecija tada jau senai užmiršo bebuvusi draugiška bėglių komūna pajūrio balose, kur ji gynėsi nuo barbarų, užplūdusių Italiją. Dabar ji patapo tikra „signoria", kurios „dožai" buvo toki pat tyranai, galingos, pavydžios ir išpuikusios aristokratijos apsupti, kaip ir Florencijos Medičiai, Milano Sforzos, ar Romos popiežiai. Venecijos teritorija taip pat senai peršoko lagūnas, apimdama pačioj Italijoj platų kraštą nuo Ravenos ligi Treviso su Padova ir Verona, siekdama net Brescia ir Bergamo. Maža to, išplėtę savo laivyną ir prekybą, venecijiečiai iš subirusios Bizantijos likučių sukūrė savo jūrių imperiją su Istrija,

Dalmacija. Albanijos dalimi, Patrasu, Agrosu, Makedonijos kraštu ir visa eile Archipelago salų. Jau nuo XIII a. pradžios dožas Dandolo prijungė prie „Šviesiausios Respublikos" bent ketvirtą dalį senos Graikų imperijos, su Morėja ir Kandija. „Dešimties Taryba" (Consiglio dei Dieci) su savo inkvizitoriais, bemaž keturis milijonus savo plebso valdė su makiaveliško plauko „virtu", kuri nieko bendro su dorybe neturėjo. Turtingai ponijai pats karas samdininkų kondotjerų vedamas pasidarė savo rūšies pramone, kuri turėjo plėsti jos galybę.

Bet kai gudrus ir užsispyręs Mahometas II paėmė Konstantinopolį — užsikirto visos klapės. Nusigandusi dėl savo kolonijų likimo, Venecija pirmoji iš krikščioniškų valstybių ryžosi gelbėtis derybomis su turkais. Joms nedavus vaisių, atėjo galas ir visoms *„compagnie di ventura"*. Popiežiui Nikalojui V, bendrojo pavojaus akivaizdoj, pasisekė bent 25 metams sustabdyti savitarpio grobuoniavimas. Prie tos L o d i taikos (1454) tarp Milano ir Venecijos greitai prisidėjo kitos Italijos respublikos - tyranijos, sudarydamos gynimosi ir puolimo sąjungą prieš netikėlius. Toj sąjungoj Venecija ne tik buvo labiausiai užinteresuota, bet ir galingiausia. Be to, ji turėjo visose šalyse geriausių diplomatų, kurie telkė ne tik krikščioniškas, bet ir musulmoniškas šalis prieš Ottomanų įsigalėjimą. Su laimėjimais ir pralaimėjimais kova tęsėsi per 300 metų, bet kas kartas Venecijos svoris mažėjo, o jos kolonijos skurdo ir smuko be vilties atsigauti.

Praradę 1470 m. Eubėją (Negroponte) venecijiečiai daug bergždžių pastangų padėjo jai atgauti. Jie kvietė dabar į talką visą pasaulį. Naujo „kryžiaus karo" koaliciją dabar turėjo sudaryti šalia Venecijos pats popiežius, Neapolis, Milanas, Modėna, Luka, Siena, Florencija, Albanijos princas ir kt. Venecijiečiai prašė taip pat popiežių Povylą II, kad šis darytų žygių vengrų karaliui Motiejui Korvinui atkalbėti nuo karo prieš Čekų karalių Jurgį, idant tuo būdu visos vengrų pajėgos galėtų būti nukreiptos prieš Turkus. Venecija, matyti, žinojo, kad Čekų Jurgiui tada ruošėsi padėti Lietuvos ir Lenkijos valdovas Kazimieras, kurs pats ieškojo Čekų sosto savo sūnui Vladislovui, ir buvo įsitikinusi, kad iš to nieko gera negali išeiti Vengrams, juoba kad pasinaudoję šitomis kovomis turkai laisvai smelkėsi į Balkanus. Venecijos tad įprašytas, popiežiaus legatas atvyko

1471 metais pas Kazimierą ir kalbino jį susitaikinti su Korvinu, žadėdamas už tai pripažinti Vladislovui Čekų karūną.

Pagaliau Venecija kreipėsi net į tolimą Persiją, kadangi šachas Hussun-Hassanas tuomet pradėjo savo karą prieš Mahometą II. Šita ir buvo priežastis, dėl kurios mums rūpimas Contarini buvo pasiųstas į Persiją naujam talkininkui, nors ir „netikėliui“, į koaliciją įtraukti.

Contarini nebuvo pirmasis Venecijos ambasadorius tolimoj rytų šaly. Jau nuo 1471 metų čia buvo siunčiami Lazzaro Querini, Caterino Zen arba Zeno, Paolo ir Filippo Ogniben ir Giosafat Barbaro. Čia pravers keletas žodžių įterpti bent apie tuos iš tų ambasadorių, kurie savo kelionėje buvo susidūrę su to meto Lietuva.

Caterino Zen buvo pasiųstas pas šachą jo gundyti prieš Turkus (per muoverlo contro i Turchi) greičiausiai dėl to, kad jis giminiavosi su Hussun-Hassanu. Šisai, nors musulmonas, turėjo žmoną krikščionę, garsią gražuolę Despiną, paskutinio Trebizondos imperatoriaus Dovydo Komneno (garsios šeimynos Comneni) dukterį, o Zen'as buvo vedęs šios seserėčią[12]. Dėl to Venecijos sluoksniuose Caterino Zen buvo vadinamas „nipote della Reina Despina“. Ta giminystė jam, be abejonės, žymiai palengvino jo misiją.

Važiuodamas į Persiją, Zen'as vyko pro Rodi ir per Kilikiją, bet grįžo (1473) per Kafą ir pakeliui apsilankė pas Lietuvos ir Lenkijos valdovą. Tiesa, jo kelionės aprašymas yra žuvęs, bet jo giminaičiai vėliau mėgino savo dėdės įspūdžius suregsti iš jo laiškų ir išleido tam tikrus komentarus[13]. Iš jų mes matome, kad Zen'as darė pastangų Kazimierui atitraukti nuo kovos su Vengrais, idant taikos sąlygose kiečiau būtų galima spirtis prieš Turkus. Jam net atrodė, kad Kazimieras, kivirčydamasis su Korvinu, šį kartą jau dėl Vengrijos sosto, buvo

---

[12] Despinos sesuo buvo ištekėjusi už Nicolo Crespo Duca dell' Arcipelago ir keturias savo dukteris išleido už Venecijos didikų. Viena iš jų — Violante patapo Zen'o žmona. Žiūr. „Dei commentori del viaggio in Persia di Messer Caterino Zeno“ *Ramusio* rinkiny T. II (Venezia, 1583) antroji lapo 220 pusė. Tenai Kommenas pavadintas „Caloiane“.

[13] „Dei commentari del viaggio in Persia di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell' Imperio Persiano dal tempo da Ussun-Cassano... Venezia, per Fr. Marcolini, 1558.

santarvėj su Turkais. Zen'as laimėjęs bent tiek, kad perkalbėjęs Kazimierą per tris dienas padaryti taiką su Vengrais[14].

Sugrįžęs Venecijon 1474 metais Zen'as vėl buvo pasiųstas ambasadorium pas Motiejų Korviną, kurs jį net pakėlė savo ritieriu (cavaliere). Po to jis dar atstovavo savo sinjorijai prie popiežiaus ir Neapolio karaliaus, pagaliau buvo išrinktas į „Dešimties Tarybą" (Consiglio dei Dieci)[15].

Žymiausias tarp tų ambasadorių buvo betgi Giosafat B a r b a r o. Matematikas, kartografas, jūrininkas iš geros pirklių šeimynos, dar visai jaunas (23 metų), jis 1436 metais buvo išvažiavęs į Azovą (Tanais, Tana), Venecijos prekyvietę (emporio) Totorijoje. Kaip Kafa genujiečiams, taip Azovas dožų respublikai buvo tuomet nelyginant kolonijos arba atsparos punktai prekybai su tolimais Rytais. Venecijos pirkliai išsilaikė tenai nepaisydami nei Tamerlano užplūdimo (XIV a. pabaigoj) nei Krymo chanų įsiviešpatavimo. Barbaro praleido net 16 metų tam tolimam užkampy, turėdamas progos pažinti totorių gyvenimą, būdą ir papročius visose pietų stepėse. Kartą jam teko vykti ir pas totorių chaną, nes Azovo pirkliai ėmė nerimauti be nemanąs jis užpulti venecijiečius. Pagaliau grįždamas Barbaro nuvažiavo į Maskvą ir iš ten p e r L i e t u v ą sugrįžo į savo tėviškę (1451).

Po kelių metų Barbaro gavo įgaliojimus vykti konsulu ton pačion Tanon, bet dėl intrygų neišvažiavo. Keliais atvejais ėjęs įvairias pareigas Albanijoje, 1471 metų pabaigoj Barbaro buvo išrinktas ambasadorium pas Hussun-Hassaną. Jo uždavinys buvo ne tik užinteresuoti šachą kovoje prieš Turkus, bet ir išplėsti prekybą. Laivus prisikrovęs ginklų, parako ir visokių geležies įrankių su 200 karo instruktorių persų kariuomenei, Barbaro Viduržemio jūra nuplaukė į Kilikiją. Jam buvo įsakyta prisistatyti šachui drauge su jau minėtu Zen'u, kad ambasada būtų iškilmingesnė, ir išdėstyti kovos planą prieš bendrą ne-

[14] Komentaruose taip pasakyta: „furono cosi efficaci le sue parole, che Casimiro uditi gli ambasciatori Ungheri la (t. y. pace) conchiuse et ferrò in tre di" *(Ramusio,* op c. T. II, antroji 224 lapo pusė). Plg. *Zurla,* Placido „Di Marco Polo e degli altri viaggiatori veneziani più illustri" (Venezia, 1818, T. II cap. IV, p. 202), kur Zeno misija taip atpasakojama: „E quantunque il re Casimiro fosse in rotta cogli Ungheri e in lega co' Turchi, pur tanto disse e perorô che lo indusse almeno a conchiudere la pace in tre giorni con quelli".

[15] *Donazzolo,* op. c. p. 48.

prietelį. O jeigu šachas vis dėlto imtų taikintis su Turkais, tai Barbaro turėjo išsiderėti, kad Venecijai būtų gražinta Morėja, Metelino, Negroponte arba bent Negroponte su Argosu.

Iš Persijos Barbaro tik 1479 m. sugrįžo Venecijon, o abi savo keliones plačiai aprašė tik 1487 metais[16]. Todėl nenuostabu, kad jo aprašymuose pasitaiko faktų, kurie buvo paskesni už pačią kelionę.

Mums, berods, tuo tarpu įdomesnė yra jo pirmoji kelionė į Azovą, nes joje Barbaro keliais posakiais aprašo savo įspūdžius Lietuvoje[17]. Tiesa, jam čia kiek susimaišė geografijos vardai: Trakai jam pasirodė esą Lenkijoje, o Varšuva (Varsonich ir Varsovich) — Lietuvoje. Kiti vardai, kaip „Loniri", pirmoji stotis nuo Trakų, ar „Mersaga", paskutinis miestas Lenkijoje, dar reikia įspėti. Bendrai jo aprašymai mums daug nepasako. Lietuvoje jis tepamatė dykumų, kalnelių, daug miškų, bet labai maža pilių ir miestų ar kaimų. Sužinome, berods, kad tais laikais iš Maskvos į Trakus tekdavo keliauti bent dvidešimt dvi dienas, o iš Trakų ligi Lenkų žemės — septynias ar devynias. Be to, pakeliui jau tuomet būta savo rūšies viešbučių, kur kelioninkai patys galėdavo savo „ugnį susikurti" (far fuoco), t. y. pasilsėti ir pernakvoti. Viena betgi Barbaro primygtinai pažymi — tai kad karalius Kazimieras su savo vaikais ir šeimyna buvęs krikščioniškiausias (christianissimo) ir kad vyresnysis jo sūnus — Čekijos karalius. Šita paskutinė pastaba yra jau aiškiai vėlesnis priedas, nes Vladislovas Čekų sostą teužėmė 1471 metais, o Barbaro pro Trakus pravažiavo 1451.

Šiaip ar taip, tie įspūdžiai, kaip ir Contarini'o, yra vieni iš seniausių, po prancūzų Ghillebert de Lannoy[18], ir kadangi į juos dar niekas ligi šiol neatkreipė akies, čia juos ištisai nurašau žemiau paduodamoj išnašoj[19].

---

[16] Barbaro numirė 1494 m.

[17] Žiūr. aukščiau minėtą rinkinį „Viaggi fatti da Venetia alla Tana, in Persia etc. Vinegia, 1543", kur lapuose 1—23 yra „Viaggio del Magnifico Messer Josaphat Barbaro ambasciatore della illustrissima Republica di Venezia alla Tana". Ta kelionė yra atspausdinta ir kituose rinkiniuose drauge su Contarini. Literatūrą žiūr. *Donazzolo* op. c. p. 28—30. Plg. dar *Beckmann*, Histoire littéraire des anciens voyages, „Annales des voyages publ. paz Malte-Brun, T. IV, Paris, 1809, p. 19 ss.

[18] Žiūr. mano: „Ghillebert de Lannoy. Dvi jo kelionės po Lietuvą Vytauto Didžiojo laikais" — „Praeities", t. II, 1931.

[19] Iš „Viaggi fatti da vinetia" lapas 22: „Partendo dal Musco verso Polonia sono giornate vintidue per insino all' intrare. Il primo luogo che si

Pagaliau, apie Paolo Ogniben, matyti, kalba Contarini, kai jis savo veikale sakosi susitikęs ambasadorių Paolo, kurį Venecijos respublika trimis mėnesiais anksčiau buvo pasiuntusi į Persiją. Ir šisai venecijietis tada buvo apsilankęs pas Kazimierą[20].

Kokios ypatingos aplinkybės skatino vanecijiečius taip energingai imtis diplomatinės akcijos Persuose, juoba kad šachas pats nebuvo krikščionis? Matyti, kova su Turkais buvo svarbesnė už kovą dėl krikščionybės... Dar vienas Venecijos ambasadorius Gian-Battista Trevisano juk važiavo kiek vėliau (1475 — 6) ir pas totorių chaną Achmatą, o antrą kartą į Užvolgio ordą, vis kviesdamas į talką prieš Turkus[21].

Persija tuomet buvo pradėjusi karą su sultonu Mahometu II, ir to jau užteko, kad šmaikštūs venecijiečiai čia ieškotų arba teiktų paramos prieš savo nprietelį. Naujosios „Baltojo Avino" dinastijos šachas Hussun-Hassanas, sunaikinęs savo priešininkus iš „Juodojo Avino" dinastijos, garsaus Tamelano (Timur-Lenko) palikuonių, o po savo brolio mirties apėmęs visą Persiją, pasiryžo puikybės pilnas sumušti ir Mahometą II. Paskelbęs jam karą 1472 metais, jis jau savaime pasidarė Venecijos talkininku. Tas karas jam betgi lygiai nesisekė kaip ir venecijiečiams, ir šachas bene pirmas prašė pagalbos Europoje. Aukščiau minėtasis Barbaro savo kelionėje į Persiją iš tikrųjų mini, kad šachas dar prieš 1473 metus buvo atsiuntęs savo am-

---

ritrova nella Polonia è uno castello chiamato Trochi, alqual non si puo andare partendo dal Musco, se non per boschi e coline; peroche è quasi luogo deserto. Vero è che caminando si ritrova à luogo per luogo (ove son stati alloggiamēti per avanti) esserli stato fatto fuoco; et li viandanti possono riposar et far fuoco se vogliono qualche fiata; ma molto poco si trova fuor di mano qualche villetta. Partendo da Trochi ne piu ne meno si trovano boschi e coline; ma insieme etiandio qualche casali et lontono da Trochi giornate nove si trova un castello chiamuto Loniri, dapoi si entra in la region di Lituania, ove si vede una terra chiamata Varsonich, laqual è de alcuni signorotti, sottoposti perô à Cazmir Re di Polonia. Il paese è ubertoso et ha castelli et casali assai ma non di gran conto. Da Trochi in Polonia sono giornate sette, et è buona et bella regione. Trovasi poi Mersaga assai buona città et ivi finisce la Polonia, de i castelli et terre, dellaquale (per non me ne intendere) non diro altro: se non che il Re con li figliuoli et tutta la casa sua è christianissimo; et che il figliuol suo maggior di presente, è Re di Boemia". Išvažiavęs iš Lenkijos Barbaro per 4 dienas atvyko į Frankfurtą Brandenburge ir iš ten Venecijon.

[20] Taip bent reikia spręsti iš Zen'o kelionės komentarų, kur yra pasakyta: „stando M. Caterino in Polonia trovo M. Paolo Ognibene che andava nuncio della nostra illustrissima Signoria à Ussuncassano". Žūr. *Ramusio*, t. II op. c. lapo 224 antroji pusė.

[21] *L. Kolankowski*, Dzieje W. Ks. Litewskiego za Jagiellonów, T. I, Warszawa, 1930, p. 324.

basadorius į Veneciją, idant ši tęstų savo kovą prieš Turkus, žadėdamas ir pats prieš juos stengtis[22]. Vėliau Persijos ambasadorių skatinamas tokios pagalbos prašė iš Kazimiero ir Steponas, Moldavijos valdovas[23].

Visos tos aplinkybės pakankamai išaiškina ir Contarini ambasadą. Kad jis nebevažiavo Barbaro keliais, taip pat lengva suprasti, nes Viduržemio jūrose jau daug kur įsiviešpatavo turkai. Antra, įvairūs nuotykiai ir visa eilė nelaimių, kurios apniko Barbaro transportą, maža tedavė vilties, kad jis tuo keliu pasiektų tikslą.

Kodėl Contarini grįžo ne per Juodąsias Jūras, o pasuko per Kaspiją, Astrakanę, Maskvą ir pagaliau per Trakus, tatai jisai pats paaiškina: Kafa jau buvo Turkų užimta (nuo 1475 m.), o iš totorių, kurie jį buvę bemaną nužudyti, išgelbėjo Maskvos pasiuntinys. Jisai jį saugojo nuo panašių nuotykių ligi atsivežndamas savo sostinėn. Toliau kelias į Veneciją ėjo per Smolenską, Trakus, Varšavą, Frankfurtą, Niurembergą...

Tenka dar pastebėti, kad tas pats kelias per Lietuvą ir Lenkiją yra pažymėtas ir Barbaro kelionėje. Contarini, būtent, važiavo iš Trakų į *„Ionici"* (Barbaro — *„Loniri"),* pažymėdamas, kad iš tos vietos jis įvažiavo į Lenkiją. Toliau jis nuvyko į *„Varsonia"* (Barbaro — *„Varsonich)* ir pagaliau į „Messariga" (Barbaro — *„Mersaga"),* kurioj baigėsi Lenkų žemė. Matyti, tas kelias, bent venecijiečiams, patapo internacionaliniu traktu iš Maskvos į Veneciją. Nuostabu tiktai, kad tas didysis kelias nėjo tuomet per Vilnių. Bent tie kelioninkai iš Maskvos į Frankfurtą jo nėra paminėję. Galima būtų tatai paaiškinti gal dar tuo, kad Kazimieras ir jo dvaras tuomet daugiau mėgdavo buvoti Trakuose. Kas buvo ta pilis (castello, pasak Barbaro) *Lonir* ar *Jonici* (pasak Contarini) sunku suvokti. Senieji kelių žemėlapiai veda didįjį vieškelį iš Trakų į Varšavą per Gardiną[24]. Tačiau čionai galėjo būti iškraipytas ir *Slanimo* vardas (S — lonim, Loniri). O *„Messariga"* ar *„Mersaga"* (iš Varšavos į Frankfurtą prie Odros) greičiausiai bus senų žemėlapių nurodytas *„Mezeritz"* už Poznanės.

---

[22] Petrur *Bizarus*, Rerum Persicarum Historia, p. 458.
[23] Oskar *Halecki*, Dzieje Unii Jagiellonskiej, T. I, Kraków, 1919, p. 414.
[24] Plg. Carte des Etats de Suède, de Danemark et de la Pologne sur la Mer Baltique avec les routes de Paris dans tous ces Etats, Paris par N. de Fer, 1705.

Kelionė per Lietuvą 1474 metais.

Veikalo prakalboj Contarini pažymi, kad iš Venecijos jis išvažiavo 1473 metų vasario 23 d. Bet ištikrųjų, kaip jau esame minėję, tatai mūsiškai skaitant turėjo būti jau 1474-ieji. Viduramžy kiekviena šalis saviškai Naujus Metus pradėdavo: pavyzdžiui Prancūzai nuo Velykų (tik 1564 metais Karolis IX išleido ediktą, kad N. M. skaitytų nuo sausio 1 d.), Anglai iš pradžių nuo Kalėdų, o paskiau nuo kovo 25 d., Florencija nuo rugsėjo 1 d., o Venecija nuo Kovo 1 d[25].

Ambasadorius važiavo su palydovais, kurių tarpe buvo jo sekretorius kapelionas (Stephano Testa), vertėjas (Dimitri da Setines) ir du tarnai. Visi penki apsitaisė vokiškais storrūbiais (de grossi pani ala todescha), o pinigus paslėpė kapeliono pamušale. Matyti, to meto ambasadoriai savo saugumu perdaug nepasitikėjo.

Pravažiavę Treviso ir Augsburgą, kelioninkai pasiekė Niurembergą. Beieškodami čia keliarodžio, jie patyrė, kad tame mieste viešėjo du Lenkų karaliaus (t. y. Kazimiero) pasiuntiniai, kurie galėjo jiems kelią parodyti. Contarini tad pasiuntė pas juos savo sekretorių, idant šis paaiškintų, kas jis yra ir išrūpintų jam vizitą. Lenkų ambasadoriai, kurių vienas buvęs arkivyskupas, o antras „messir Paulo cavallier", mielai jį priėmė, o sužinoję, kad Contarini vyksta taip pat ir pas Kazimierą „con litera de credēza", kuomaloniausiai įsiprašė į savo kompaniją[26]. Tuo būdu kovo 14 d. visi kartu, išviso 60 arklių, išvyko Frankfurto link (Brandenburge). Toj kompanijoje buvo dar ir Čekų karaliaus, Kazimiero vyresniojo sūnaus, ambasadorius.

---

[25] Daugumas kitų kraštų skaitė metus kaip Anglai, nuo kovo 25 d. Reikia manyti, kad ir Lietuvoj buvo toks pat viduramžių paprotys. Neatsižvelgimas į tą paprotį suklaidino ne vieno istoriko kronologijas.

[26] Tie lenkų ambasadoriai čia turėjo būti Krokuvos kanauninkas, Stanislovas „z Kurozwęk" ir Povylas Jasieński, Sandomiro „podczaszy", kurie buvo siųsti pas imperatorių Fridrichą III Plg. „Skarbiec historii polskiej" (Karol Sienkiewicz) T. I p. 3 (Paryžiuje 1839).

Tas diplomatinis pulkas paskutinę kovo mėn. dieną pasiekė pirmą Lenkijos miestą „Messariza“ (aukščiau minėtą žemėlapių *Mezeritz),* paskui Poznanę („Poznama“) ir pagaliau „Lacisia“ (= Lencicia, Lenczica), kur tuomet viešėjo Kazimieras Jogailaitis. Contarini pastebi, kad Lenkijos namai ir visi kiti dalykai (ogni altra cosa) labai daug skyrėsi nuo vokiečių.

Kazimieras atsiuntė ambasadoriui du adjutantus, ritierius (cavallieri) ir pasiūlė pusėtiną pagal vietos butą. Be to, įteikė tam tikrus juodo damasko rūbus, kuriais pasiuntinys turėjo apsivilkti prisistatydamas karaliui, nes toks buvęs tenai paprotys. Didelio pulko bajorų (huomini da conto) lydimas, Contarini su visomis ceremonijomis apsilankė pas Kazimierą, jam išdėstydamas savo misiją. Buvo po to pakviestas pietų, kurie jam atrodė maždaug itališkai pagaminti ir didžiai gausūs ir skanūs.

Contarini dar antrą kartą apsilankė pas Kazimierą balandžio 13 d., atsakinėjo į visus jo klausimus ir išgirdo tiek palankių ir meilių žodžių Venecijos sinjorijai, kad įsitikino tikrai nebuvus karaliaus teisingesnio už jį (non fo piu justo re). Iš posakio galima sumesti, kad Venecijos ambasadorius jau seniau buvo girdėjęs apie Kazimiero teisingumą.

Gavęs du kelrodžius, vieną per Lenkiją, antrą per žemutinę Rusiją (Rossia bassa), Contarini išvažiavo toliau ir per penkias dienas nuvyko į pilį (caslello), kurią jis vadina „Lumberli“ (Lublinas). Tenai gyveno ir mokėsi keturi Kazimiero sūnūs, kurių vyriausias turėjęs apie 15 metų[27]. Jie panorėjo, kaip spėja Contarini, tėvo įsakymu, kad ambasadorius juos aplankytų. Tatai jis ir padarė. Vizito metu vienas iš karaliaus sūnų prataręs jam keletą kuokilniausių žodžių (tante dignissime quanto dire si potesse). Bet ambasadorius ypatingai pabrėžia, kad tie karalaičiai rodę daug pagarbos savo mokytojui, ir kad šis buvęs „valentissimo homo“ (vertingiausias, puikiausias vyras). Čia Contarini, matyti, kalba arba apie žinomą istoriką Joną Dlugosz'ą, arba apie savo tautietį garsųjį Kalimachą (Callimachus). Šisai nesenai buvo pabėgęs iš Romos, popiežiaus Povylo II įtartas dėl suokalbio, ir pagaliau, pasibastęs po viduržemio jūros kraštus, įsiteikė Kazimierui, patapęs ne tik jo

---

[27] Reikia manyti, kad tai buvo Kazimieras Šventasis (15 m.), Jonas Albrechtas (14 m.), Aleksandras (13 m.) ir Zygmantas (8 m.).

vaikų mokytoju, kaip Dlugosz'as, bet ir diplomatu, sekretorium ir intyminiu patarėju[28].

Į Lietuvos kunigaikštijos žemes Contarini įvažiavo, atvykęs balandžio 24 d. į Lucką (atspausdinta „Iusch", matyti, vietoj Lusch, itališkai skaitant Lusk). *Medinė* pilis čia jam pasirodė gana padori (assai debito castello de legname), bet ambasadorius turėjo baimės čia sustoti, nes pasitaikė lyg tyčia vestuvių diena, ir visi dėl to buvę girti. Ta proga jis dar pastebi, kad nors čionykščiai žmonės vyno neturį, bet dirbą *iš medaus* tokį gėrimą, kurs svaiginąs pikčiau už vyną.

Iš Lucko Contarini važiavo per Žitomirą (Aitomir) ir balandžio 30 d. atvyko į „Beligroach", tą vardą versdamas itališkai „Castello bianco", t. y. baltoji pilis (tatai buvo greičiausia sodyba netoli Kijevo — Bielogrod arba Bialogrodko). Nors čia, pasak Contarini, buvusi karaliaus „stantia" (būstas), bet sustoti buvę didelių nepatogumų (li allozassemo con gran sinestro). Kitą dieną ambasadorius pasiekė Kijevą, kurį jis vadina „Chio" (skait. Kijo) arba „Magraman". Ką reiškia tas paskutinis vardas, sunku įspėti, kaip ir antras Dniepro (Danabre) upės pavadinimas „in nostra lingua" (t. y. itališkai) „Ceresse". Contarini pažymi, kad ta Kijevo žemė yra ant sienos su Totoriais ir kad ten susieidavę kailių pirkliai iš aukštosios Rusijos ir karavanais traukdavę į Kafą. Juos, berods, dažnai totoriai apiplėšdavę. Stebino ambasadorių čionykščių žmonių gyvenimo būdas, nes jie tedirbdavę nuo ryto iki trečiosios valandos, o

---

[28] Tikroji Kalimacho pavardė buvo *Buonacorsi* (Filippo), gimimo iš Toskanos. Jis buvo įsteigęs Romoj akademiją, kurios nariai savo pavardes graikiškai ar lotyniškai persidirbinėjo. Akademija iš pradžių buvo popiežiaus Pijaus II globojama, bet Povylas II ėmė jos nariais nepasitikėti ir daugelį, įtaręs dėl suokalbio, suareštavo ir net nukankino. Kalimachas pabėgęs visą savo gyvenimą išbuvo Lenkijoje ir mirė Krokuvoj 1496 m. Jis yra parašęs keletą istorijos veikalų apie Attilą, Vladislovą Varnietį, apie karus prieš turkus ir t. t. Kazimieras siuntė jį į Konstantinopolį atkalbėti Turkų nuo karo prieš Valakiją, pas imperatorių Fridrichą III, taip pat į Veneciją, Romą, vis tais pačiais kovos tikslais prieš „netikėlius". Kazimierui mirus, jis patapo Jono-Albrechto artimiausiu patarėju ligi savo mirties. Kalimachas pamini Contarini atsilankymą Lenkijoje savo veikale: Historia de venetis contra Turces, ed. Petrus Bizarus, Rezum Persicarum Historia, Francoforti, 1601 p. 410. Čia net pabrėžia, kad Venecijos ambasadorius turėjęs instrukcijų pasitarti su Kallimachu totorių reikalais be negalėtų šie, Lenkų palaikomi, eiti prieš Turkus (ut postquam ad Poloniae regem divertisset, diligenter Callimachum interrogaret de rebus Tartarorum, et in spes aliqua videretur posse illos annuente Polono contra Turcos concitari). Šita pastaba duoda pamato manyti, kad Contarini matėsi su Kallimachu, o tatai negalėjo būti kitur kaip Liubline.

paskui sueidavę į smukles ir palikdavę ten ligi nakties prisigerdami ir susimušdami.

Kijeve ambasadorius buvo priimtas paties pilies valdovo, „lenko kataliko“, kurį jis vadina *Panmartin* (arba *Pâmarti*). Butą, berods, gavęs gana skurdų (assai doloroso), bet užtat maitinęsis gana tinkamai (assai debitamente). Minėtas valdovas buvęs pasiuntęs ambasadoriui savo bajorų ir kvietęs pietų, nes karalius buvęs įsakęs jį globoti ir saugoti nuo bet kokio pavojaus taip pat kelionėje į Kafą per Totoriją. Kadangi tuo laiku turėjo per Kijevą vykti Lietuvos ambasadorius su dovanomis Totorių „imperatoriui“, kuris tam reikalui siuntęs 200 raitų totorių asmeninei apsaugai, tai pilies valdovas pasiūlęs Venecijos pasiuntiniui palaukti to Lietuvos ambasadoriaus ir kartu su juo vykti per Totoriją jau visai saugiai ir ramiai. Taip Contarini ir padarė.

Prie vieno stalo su valdovo broliu vyskupu ir daugybe kitų bajorų (zentilhomi) jis buvęs skaniai ir gausingai visukuo vaišinamas. Pietų metu net tam tikri dainininkai dainavę. Tik nepatiko italui paprotys perilgai sėdėti prie stalo, nes jis privalgęs norėdavo kuogreičiausiai pamiegoti...

Lietuvos ambasadorius netrukus atvykęs ir antrą dieną (gegužės 11) po mišių rengęsis keliauti toliau. Pilies valdovas Panmartin pristatęs jam Venecijos svečią ir atidavęs ano globon. Iš dėkingumo Contarini padovanojęs šeimininkui savo vokišką arklį, o kitus savo arklius pakeitęs vietiniais. Tačiau pats važiavęs karietoj, nes jam skaudėję vieną koją ir negalėjęs joti kaip visi kiti.

Tas „Panmartin“, be abejonės, yra ne kas kitas kaip Martynas Goštautas, garsiojo Lietuvos didiko Jono sūnus, kurs buvo paskirtas Kiejevo žemės vietininku — vaivada ir ten išbuvo ligi 1480 m. Italas įsidėmėjo, matyti, familijarišką ir lenkiškai nusakytą jo vardą *Pan Martin,* palaikęs jį pavardės vietoj. Contarini dar pamini, kad tuomet Kijeve buvęs su Martynu ir jo brolis vyskupas[29]. Bene bus tat buvęs Jurgis, kurs 1477 metais Martyno buvo pasiųstas su minėtu jau Kallimachu į Veneciją, kaip Totorijos reikalų žinovas[30].

[29] Martyno brolių geneologijos bendrai nenurodo. Plg. *Boniecki* Adam, Poczet rodów w W. K. Litewskim w XV i XVI w. Warszawa, 1887 p. 57—59.

[30] Plg. *Kolankowski,* Dziejė W. K. Litewskiego T. I p. 323 (War-

Contarini nesako, kuo vardu buvo tasai Lietuvos ambasadorius, bet čia reikia spėti buvus kunig. Joną Glinskį, kurs kaip tik 1474 m. buvo Lietuvos siunčiamas pas Mengli - Gireją. Iš Contarini pasakojimo matome, kad tasai pasiuntinys labai skubėjo, o Glinskiui tuomet irgi rūpėjo užbėgti už akių Maskvai, kuri tada sumanė silpnąjį chaną patraukti savo pusėn prieš Lietuvą. Berods, šį kartą Maskva nelaimėjo, ir Krymo chanas, kad ir neilgam[31], pasiliko Lietuvos draugu.

Įsidėmėtina, kad Contarini, nors patį Goštautą laiko lenku (pollacho catolico), Glinskio delto nevadina Lenkijos ambasadorium. Reikia spėti, kad ir Pono Martyno tautybę jis identifikavo su katalikybe, kuri jau tada, matyti, buvo laikoma lenkiška.

Iš Kijevo Venecijos ambasadorius važiavo dešiniuoju Dniepro krantu ligi Čerkasų (Cerchas), kur laukė ligi gegužės 15 d. atvykstant totorių Lietuvos pasiuntiniui lydėti. Paskui kėlėsi per Dnieprą mylios platumo gana savotiškai, būtent: pasidarė iš surištų rąstų keltuvą, apklojo jį šakomis ir virvėmis pririšo prie arklių uodegų, o totoriai už karčių pasikabinę varė arklius plaukti... Apie tokio nepaprasto kėlimosi pavojų (lo periculo grande) venecijietis palieka patiems skaitytojams spręsti.

Tyrumose pirmam poguly niekuo nepasitikį totoriai ėmę kuždentis tarp savęs ir, pasak vertėjo, nutarę Venecijos ambasadorių pirma pristatyti savo „imperatoriui“, be kurio žinios joks svetimšalis neturėjęs teisės vykti į Kafą. Bet Lietuvos pasiuntinio intervencija išgelbėjo venecijietį, ir po 10 dienų kelionės sunkiausiose tyrumų sąlygose jis gavo palydovą, kurs jį nulydėjo per vieną dieną į Kafą. Tuo tarpu Lietuvos pasiuntinys su visu totorių eskortu kitu keliu nuvyko pas Krymo chaną, kurs tuomet gyveno pilyje vardu „Chercher“ (bene Kerson).

Kafoj Contarini rado trimis mėnesiais ankščiau už jį išsiųstą iš Venecijos pasiuntinį *Polo* (turbūt Paolo Ognibene) ir išbuvo tarp savo tautiečių genujiečių nuo gegužės 26 d. ligi birželio 3 d., linksmas išsigelbėjęs iš tų „prakeiktų šunų“ (maladetti cani) totorių, kurie dvokę arkliena ir valgę rūgusį pieną.

---

szawa, 1930). Kijevo vyskupu tada, berods, buvo ne Goštauto brolis, o Vaitiekus Narbutas (plg. „Skarbiec historii polskiej, T. I, p. 7).

[31] Krymas buvo Turkų užimtas 1475 m. ir Mengli-Girejus išvežtas į Stambulą.

Tolesnė jo kelionė į Persiją šiuo atveju nėra mums įdomi. Tepaminėsime, kad ištyręs Persijos reikalus jis įsitikino, jog Venecija ne kažinko gali laukti iš šacho, kurio menka armija teturėjusi vos 40.000 raitelių. Palikęs toliau atstovauti Venecijai jau mūsų minėtą Barbaro, Contarini apleido Persiją 1475 metų pabaigoje. Per kafą jis jau nebegalėjo grįžti, nes priešininkai turkai ją užėmė 1475 metų vidury. Todėl pasuko per Astrachanę, kur jį totoriai labai piktai priėmę ir teišgelbėjęs jį Maskvos pasiuntinys, taip pat grįžtąs iš Persijos. Rusas tad savo gurguolėj nusivežė Contarini į Maskvą, kur jis išbuvo ligi 1477 metų sausio 21 d. Keliais ironiškais bruožais jis aprašo savo pietus pas „Moskovijos“ didįjį kunigaikštį, kuris vertė ne tik daug valgyti, bet ir ypatingai gerti iš taip didelės sidabrinės taurės, kad ir ketvirtadalio būtų buvę perdaug. Mat, buvęs toks pagerbimo paprotys, kad išgertą taurę žymusis svečias gaudavęs dovanų. Venecijos ambasadoriui šį kartą betgi pasisekė ir neišgėrus gauti taurę, bet negalėjo išsisukti nepabučiavęs kniaziui rankos, nes toks, matyti, buvo protokolas. Bendrai imant, Venecijos aristokratui nepatiko keisti Moskovijos papročiai (costumi strani) ir jis skubėjo kuogreičiausiai išsprukti iš tos šalies, nepaisydamas jokių žiemos nepatogumų ar betkokių negerovių. Todėl tad važiavęs dieną ir naktį. Pagaliau, per Viazmą jis pasiekė Smolenską, kur turėjo atleisti Maskvos palydovus ir kelrodžius, nes čionai buvo įvažiavęs jau į Lietuvos valstybę. Ta valstybė, berods, priklausiusi, pasak jo, Kazimierui, Lenkijos karaliui...

Contarini šiaip atvaizduoja tos kelionės nepatogumus, ypačiai žiemos laiku. Pirmiausia, ta kelionė truko nuo Maskvos ligi Trakų 22 dienas. Tik retkarčiais būta trobelių pakelėje pasilsėti; dažniau tekdavę nakvoti miškuose. Kur būdavę žmonių sodybų, kelioninkai rasdavę jau sukurtą ugnį ir mėgindavę ten ieškoti poilsio, bet miegodavę nereguliariai, nes prieš juos kiti ten dar ilsėdavęsi. Tokiose vietose rasdavę ir pramušto ledo arkliams pagirdyti. Šiaipjau patys prisirinkdavę medžių ugniai sukurti, apstodavę aplinkui valgyti ko turėdavę pasiėmę ir vienam šonui atšilus, antrą atsukdavę pasišildyti. Ambasadorius, berods, nenorėdamas miegoti žemėje, pasilikdavęs snausti rogėse. Važiuodavę dar užšalusiomis upėmis, nes jos buvusios patogesnės už vieškelius.

Trakuose 1477 metais

Po ilgos vargingos kelionės Contarini vasario 12 dieną atvyko į Trakus, kur tuo metu viešėjo Kazimieras. Ta karališkoji būstinė, matyti, didingo įspūdžio nepadarė, nes Contarini tą vietą vadina sodybėle arba žemele — *terrizola*. Užtat pačią pylį, kur gyveno Kazimieras, jis jau vadina *palazzo*.

Kazimieras, patyręs apie savo senojo pažįstamo atvykimą, pasiuntęs jo pasveikinti du savo bajorus (zentillhomini cavallieri), kurie buvę jam pristatyti kaip adjutantai. Antrą dieną (vasario 15 d.) Contarini buvęs pakviestas pietų pas Kazimierą, kurs tam reikalui atsiuntęs tamsiai raudono damasko rūbus, pamuštus zibelinais (sabalais). Kaip atmename, tas pats ambasadorius Lenčicoj (1474 metais balandžio mėn.) savo vizitui buvęs gavęs *juodo* damasko rūbus. Buvusios atsiųstos ambasadoriui taip pat karališkosios rogės, šešiais ristais žirgais pakinkytos. Iš šono šalia rogių stovėję keturi Kazimiero „baronai", dar kitų ponų lydimi.

Šitaip iškilmingai Contarini įvažiavęs į pilį, kur buvęs Kazimieras (reikia manyti, kad tai buvo saloje). Čionai Lietuvos valdovas sėdėjęs didingai (honorevolmente) savo kambary, o šalimais du jo sūnūs, apsivilkę tamsiai raudono satėno rūbais (de raso cremesin,) jauni ir toki gražūs, jog atrodę kaip du angelai. Matyti, čia buvo jauniausieji Kazimiero vaikai Aleksandras (16 m.) ir Zigmantas (11 metų), kurie anuokart (1474 m.) mokėsi Liubline.

Ta pati salė buvusi pilnutėlė „bajorų" ir „kavalierių", kad net nebuvę kur daugiau stovėti. Ambasadoriui buvęs pastatytas priešais atsisėsti suolas (bancha). Kazimieras priėmęs jį be galo meilingai (teneramente), norėjęs net, kad jis paimtų vaikus už rankos. Jeigu ambasadorius būtų buvęs pats Jo Didenybės sūnus, jis, pasak jo žodžių, nebūtų galėjęs laukti nuoširdesnio priėmimo kaip kad jis buvęs pritvręs. Kazimieras nieku būdu neleidęs jam kalbėti priklaupus, bet prašęs būtinai

atsisėsti. Nenoromis turėjęs tatai išpildyti. Tada Contarini išpasakojęs, su visomis smulkmenomis, savo sunkią kelionę pas šachą, apie jo pajėgas, apie Persų kraštą bei papročius, ir čia Kazimieras rodęs didelio noro klausytis. Dar papasakojęs apie totorių būdą ir galybę, taipo pat apie pritirtus pavojus. Tas pranešimas tęsesis gerą pusvalandį, kurio metu, Jo Didenybei atsidėjus klausant, nieks burnos nepravėręs. Paskum Contarini padėkojęs už visas gėrybes ir garbę jam suteiktą savo Šviesiausios Respublikos vardu.

Kazimieras atsakęs *per vertėją,* jog jis labai džiaugiąsis ambasadoriaus parvykimu, nes nemanęs jam vykstant, kad jis galėtų iš ten sugrįžti. Dar pasakęs, kad jis maloniai išklausęs pranešimo apin Hussun-Hassan'ą (Usuncassan) ir apie totorius, ir įsitikinęs, kad daug dalykų esama ne tokių, kaip apie juos kalbama. Čia Kazimieras dar pridėjęs, kad jis ligi tol nebuvęs suradęs nė vieno, kas jam būtų teisybę pasakęs, išėmus, žinoma, patį ambasadorių...

Po tos audiencijos Contarini buvęs nuvestas į kitą salę, kur buvę priruošti stalai. Netrukus ten atvykęs, visada „apsčiai lydimas“ (ben acompagnato), trimitams gaudžiant, Kazimieras su dviem savo sūnum. Šie atsisėdę iš dešinio šono, iš kairiojo — pirmasis vyskupas ir šalia jo ambasadorius. Tolėliau sėdėję prie stalų „baronai“, kokios keturios dešimtys asmenų.

Valgius į stalą nešdavę tarnai, irgi pirma trimitams sugaudus (sempre con le trombe avanti), ant didelių tacų, gausiai prikrautų. Tie valgiai buvę pateikiami su peiliu kaip Venecijoje (a modo nostro). Iš tos pastabos, rasit, tektų spręsti, kad tuomet tik tarnai peiliu valgius paduodavo, o svečiai jau savo rankomis imdavosi....

Contarini pažymi, kad ir čia jam reikėję prie stalo išbūti mažne dvi valandas. Pietų metu Jo Didenybė dar vis teiravęsis dėl jo kelionės, ir pagaliau pakilus visiems nuo stalo, ambasadorius stovėdamas prašęs leisti atsisveikinti ir klausęs, ką malonėtų Jo Didenybė jam įsakyti. Kazimieras atsakęs, kad ambasadorius teiktųsi „kuožmoniškiausiais“ žodžiais jį pristatyti savo Šviesiausiajai Sinjorijai ir tą pat liepęs pakartoti savo vaikams.

Palydėjęs su vaikais ligi savo kambario slenksčio, Kazimieras įsakęs duoti ambasadoriui keliarodį, kurs jį lydėtų ir

saugotų išvažiuojant. Tuo būdu Contarini vasario 16 d. apleido Trakus ir per devynias dienas pasiekė jau aukščiau minėtą vietą *„Jonici"*, o iš ten įvažiavo į Lenkiją. Niekur daugiau nebesustodamas, Contirini laimingai sugrįžo į Veneciją.

Baigiamosios pastabos

Nors Ambrozijaus Contarini ambasada buvo greičiau bergždžia negu vaisinga, tačiau pačios kelionės aprašymas į tolimus rytų kraštus davė progos ne tik Venecijai, bet ir visai Italijos šviesuomenei susipažinti su nežinomomis šalimis. Žinios, paduotos apie Lietuvą, berods, yra gana skurdžios. Vis delto jos yra mums brangios, nes yra tiesioginio liudininko atpasakotos ir iš tokio amžiaus, kai dar labai maža lankėsi Lietuvoje svetimšalių taikos ar pažinimo tikslais. Faktai, kuriuos paduoda Contarini, atrodo teisingi, pastebėjimai — tikri, nors geografijos vardai ne visada tiksliai nugirsti. Jo atpasakoti vaizdai Lucke, Kijeve, Totorijoje, pagaliau Trakuose yra vertinga įnaša į mūsų istorinės rekonstrukcijos medžiagą.

Tiesa, visame tame aprašyme Lietuva negauna ryškios individualybės: ji tėra tik viena iš Kazimiero, Lenkų karaliaus, valdomų šalių. Pačiam Contarini tuomet tik valdovas buvo individualybė, ir kaip ambasadorius tik su valdovu jis turėjo reikalų. Be to, karaliaus titulas pats savaime smelkė visus kitus titulus (pvz. didžiojo kunigaikščio). Todėl užsienių akyse Lietuvos būklė jau nuo pat unijos pradžios sumenkėjo, ir to sumenkėjimo vaisiai ilgainiui kenksmingai atsiliepė visame lietuvių tautos likime. Venecijos ambasadoriaus aprašymas ir tuo atžvilgiu yra įsidėmėtinas.

Paryžius, 1931.

Priedai.

I

Pirmasis „Itinerario“ lapas iš 1529 m. leidinio.

Itinerario del Magnifico & Clarissimo messer. Ambrosio Cõrarini: dignissimo Orator della illustrissima Signoria de Venetia: mãdado nel anno. 1472. ad Vsuncassan Re de Persia: chiamado modernamente Sophi. Nel qual breuemente se cõtien tutte le citta, castelli, ville & lochi posti nelle infrascripte puintie: & mari: Videlicet.

1	Alemagna	8	Zorzania
2	Pollonia	9	Armenia
3	Lituania	10	Persia
4	Rossia bassa	11	Media
5	Rossia biancha	12	Tartaria de Asia
6	Tartaria Deuropa	13	Mar d bachã: cioe caspio
7	Mengralia	14	Mar mazor.

Item tutti li monti notabeli, fiumi, pianure deserte, boschi horrendi, distantie, & cõfini de siti, passi difficili, fertilita & penuria de paesi, merce corrente, animali terrestri, & pesci de stranie mainere, forme de nauilii, & de habitation, nomi, potentie, & corte de Re, Duchi, & Segnori, nature, costumi, religion, stature, habiti de huomini & donne: & altre infinite cose degne de relatione: come nel contexto de lopera seriatim appare. Nouamẽte stampato: per capitoli distincto: & da ogni error expurgato.

Con gratia & priuilegio.

II.

Trys „Itinerario“ devinto skyriaus puslapiai, kuriame kalbama apie vaišes Trakuose. Tasai skyrius yra pavadintas: „Come il clarissimo orator de Venetiani se parti da Moschouia e passo per Lituania e Pollonia e Allemagna e gionse in Italia“.

Adi.xx.zenar ditto partimo dal ditto casal,& caminádo al continuo per boschi con grandissimi fredi,da di ditto fin adi xx vii. che arriuassemo a vna terrizuola chiamata Viesemo: che deli partisse/ mo,togliando al cótinuo guide de loco in loco. Trouassemo vna ter/ rizola chiamata Smolézecho:& de li partimo có vnaltra guida:& vscis semo fora del paese del duca de Moschouia:& entrassemo ne la littua/ nia,che e de Cazimir re de Pollonia:& andassemo i vna terrizola chia mata Trochi doue trouassemo la Maiesta del ditto re.

℄Nota che adi.xxi.zener che partissemo da Moschouia fin adi.xii. Februrio, che zonzessemo in ditto loco de Trochi, caminauemo per boschi:ma tutto pianura con qualche colino: Et perche a quelli tempi se camina per ditti paesi:pur qualche volta trouauemo casali, doue ri posauemo:ma il piu dele volte dormiuemo in boschi: & cosi al mezo zorno manzauemo. Ma per il caminare fa le persone per quelli loghi, doue tronauemo i fochi fatti,cognosceuamoli esser il nostro posar:p/ che o al mezo zorno ouer la sera:altri haueano riposato li:& trouaue/ mo il giaeio rotto per abeuerar li caualli:& altri bisogni. Noi adoncha zonzeuamo legne al fuoco:& tutti atorno manzauemo de quello po/ cho, che noi haueuamo:che certo patissemo senestro assai per il no// stro venire. Quando eramo scaldati da vna banda,si voltauamo da lal tra,& io dormiua ne lo mio sano per non dormir in terra, caminasse mo sopra vna siumara, che era agiazada zornade.iii.sopra laqual dor missemo due notte,diceno era meglia.ccc.che fu grádissimo camin. La Maie.del re inteso lhebbe de la mia venuta: mando dui soi zétilho mini cauallieri alegrarsi del mio esser saluo, che me teniuano del tut/ to spazato. Et conuidome per lo giomo sequente a disnar con sua Ma iesta,il ditto giorno fu adi.xv.mi mando a presentar vna vesta de da ma chin cremesin fodra de zebelini:& chiamomi da sua maie.volse in trasse in vno de li soi sani,menato da sei corseri dignissimi con.iiii.soi baroni stauano in piedi de suora dal Sano,acópagnato daltri honore uolmente. Et reduto nel palazo,doue era sua Maie.intrato nella came ra sua. Ma sentaua honoreuolmente:& arente li sentaua dui soi fioli ve/ stiti de raso cremesin zoueni & belli,che pareano doi angeli. Era ditta

camera piena de baroni & cauallieri, che piu non ne potea star: mi era stata apparechiata vna bãcha per mezo sua Maiesta, laqual tanto tene ramente mi receuete, voiando toccasse per la man a i fioli, che certo se io li fusse sta fiolo non credo me haria possuto receuer cõ piu huma nita de quel fece sua maiesta. Volsi parlar stando ingenochioni, fazan/ do ogni potere: non volsi mai principiasse, se prima non mi leuai: & volea ad ogni modo, che io sentasse: laqual cosa non volsi far: ma pur qualche volta per molti soi comandamenti conueniua sentar. Ex posi dauanti sua Maiesta con ogni effetto il mio viazzo: & dissili del mio esser sta al signor. Vsuncassan, & quanto hauea adoperato, & etiã de la sua possanza: & di soi costumi, & paese, che mostraua molto de siderar de intender: etiã li dechiarai li modi, & possanza de tattari: pos sa dissi qualche cosa de li periculi mei hauuti: & fu largamente per gros sa mezza hora. Et per niun mai non fu auerto la boccha, tanto mo straua hauer piacere de odirme. Da poi rengratiai la sua Maiesta del presente & honore haueua fato a mi per nome de la mia illustris. Sig. sua maiesta per lo suo interpetre mi fece responder, che molto se alle/ graua de la mia venuta, perche zudegorno il mio andar in la non do uesse piu ritornar, da poi me disse, che con apiacer hauea inteso dele cose de Vsuncassan, & de tartari: & chel era certificato de quello, che semper hauea tenuto, che mai nõ crite fusse tãte cose, che se dica, & so/ zõseme: che ãchora nõ hauea trouato alcun, che li hauesse ditto la veri ta, saluo che mi: ne fece molte altre parole, ma q̃stu fu lo effetto del tut to: mi fece intrar in vnaltra sala: doue era apparecchiate le tauole, & sempre ben acompagnato, de li poco venne sua Maie. con doi fioli, con trõbe honoreuolmẽte: & se missi a sentar a tauola da bãda dextra era li ditti duo suoi fioli a sinistra, era il primo veschouo, chi babbia, & io arẽte de lui: nõ troppo distãte da sua Ma. gli baroni molti erano alle tauole: ma distãti: tengo erano da psone. xl. le viuande portauano i ta/ uola semp̃ cõ le trõbe auãti, i piati grãde abundatamẽte: & erano seruiti de cortello auãti a modo nr̃o, stessemo a tauola forsi hore. 2. & al conti nuo mi domandaua de ditto mio viazzo molte cose: & io a tutto satis faua a sua Maie, finito il conuito: & leuato le tauole, stando in pie: & io rechiedẽdo combiato da sua Maie. p volermi partire, domãdando se quella piaceua comandar piu vna cosa cha vnaltra: me disse, che io douesse assai offerir sua Maiesta alla mia illustris. Sig. con humanissime parole: & comando a li figlioli mi vsasseno simile parole: & con le debite reuerentie. Tolsi combiato da sua Maiesta: & dali figlioli & fe ceme compagnar honoreuolmente alla stantia, doue era, comando mi fusse dato guida, q̃lla mi hauesse a compagnar, & comandar, che p tutto il suo paese fusse guidato, & acõpagnato, si che sicuro andasse per

tutto. Adi.xvi.Febr.ditto:tni parti dal ditto luoco de trochi, & cami nando fin adi.xxv.ditto, che riuassemo in vno loco chiamato Ionici, & de li partimo eramo intrati in la Pollonia: & de luoco in luoco ne erano date guide p comãdamẽto de la Ma del Re.& fussemo i vna ter ra chiamata Varsonia:laqual e de doi fratelli Signori de la ditta, doue mi su fatto honor assai,& datome guida, che mi acompagno fin in po lonia,de la qual non ne faro mention per hauerla fata p auanti del dit/ ro paese,si de la lemagna,come di Pollonia:non mi extendero dirne troppo particularita:perche inuero il paese ꝛ bello & mostra assai abun dante de vittuaria e carne,ma poche frute de ogni conditione,troua/ uemo pur castelli,& casalli,ma niuna terra da farne mention: & ogni sera trouauemo lozamento:& eramo p tutto bẽ visti:& e paese sicuro.

Ignas Jonynas.

Vytauto šeimyna.

I. Krėvos pilyje.

1382 metų vasarą Vokiečių Ordinas susilaukė pagaliau savo ilgamečių pastangų vaisių: išnyko vienybė Lietuvos valdovų tarpe ir tarp jų prasidėjo kruvinos kovos už aukščiausią valdžią.

Jau pusantro šimto metų vokiečiai kariavo su lietuviais ir įsitikino, kad jų įsiviešpatavimas Lietuvoje pasiliks svajone, jei lietuvių tauta bus vieninga. Jie nesigailėjo nei triūso nei pinigų tai vienybei išardyti, ir dabar atrodė, kad Ordino politikai sužibo šviesesnės gadynės žvaigždė. Birželio mėnesį prie Vilniaus sienų jau kovėsi tarp savęs Lietuvos kariuomenės dalys, dviejų Gedimino palikuonių vadovaujamos: Jogaila su Vilniaus miestiečiais ir Vitebsko pilies įgula sumušė Vytauto atsivestą kariuomenę Vilniui ginti. Prie Vilniaus mūrų žuvo nuo saviškių rankų apie tūkstantis karių.

Vilniaus mūšis buvo tik preliudija smarkesnėms kautynėms. Liepos mėnesį prie Trakų pilies jau stovėjo viena prieš antrą išsirikiavusios dvi ištisos lietuvių armijos. Jų vienai vadovavo Jogaila ir Skirgaila, o antrai Kęstutis ir Vytautas. Jogailos kariuomenės užpakaly stovėjo Vokiečių Ordino kariuomenė, kuriai vadovavo Ordino maršalas Kuno von Hattenstein'as. Pastarasis atvyko šičion beveik niekieno nekliudomas, iš anksto gerai pasiruošęs, su pačiais naujaisiais karo pabūklais. Ariogalos pilis, stovėjusi jam skersai kelio, buvo trumpu laiku paimta ir sudeginta, o visi jos gynėjai, išskyrus du bajoru, buvo išžudyti. Vokiečių Ordino kariuomenė buvo atėjusi Jogailai talkon. Atžygiavo ji prie Kęstučio sostinės ne del kokios meilės Jogailai, bet turėdama savo rankose Jogailos įgalio-

tinio, jo brolio Skirgailos, pasirašytą Ordinui labai naudingą sutartį.

Prie Trakų pilies sienų turėjo būti išrištas ne tik ginčas, kam — Jogailai ar Kęstučiui — turi priklausyti aukščiausia valdžia Lietuvoje, bet ir buvo sprendžiamas pačios nepriklausomos lietuvių valstybės likimas. Abiejų priešininkų materialinės jėgos buvo toli gražu nelygios, o po savitarpio žudynių vieninteliu laimėtoju tegalėjo būti Vokiečių Ordinas. Sutartimi su Jogaila jis jau iš anksto buvo apsidraudęs savo laimėjimus: jam buvo pažadėta atiduoti pusė Žemaičių; be to, Jogaila turėjo su nieku nekariauti per ketverius metus be Ordino leidimo, eiti Ordinui talkon ir po ketverių metų apsikrikštyti. Šios sąlygos reiškė ne ką kita, kaip tik Lietuvos vasalitetą Ordinui, jos politinės nepriklausomybės nustojimą.

Jogaila, matyti, gerai suprato, kad Kęstučio ir Vytauto vadovaujamos kariuomenės sutriuškinimas turėjo pagaliau jį patį padaryti visiškai bejėgį prieš Vokiečių Ordiną. Paskutiniu momentu jis, norėdamas išsaugoti gyvąsias Lietuvos jėgas, pasistengė sunaikinti tik savo asmeninius priešininkus.

Apgaule ir vyliumi jis paėmė nelaisvėn Kęstutį ir Vytautą.

Po kelių dienų Kęstutis žuvo pasmaugtas Krėvos pily. Vytautas sėdėjo ten pat, belaukdamas savo likimo išsprendimo. Kas jam grėsė — mirtis ar ilgametis kalėjimas — pasiliks paslaptimi, tik bent jau ne laisvė.

Nuo likimo, panašaus į jo tėvo, Vytautą gal greičiausiai bus apsaugojęs susijaudinimas, pasireiškęs lietuvių tautoje paplitus žiniai apie tragingą Kęstučio žuvimą. Jogaila buvo priverstas visokiais būdais slėpti nuo savo valdinių tikrą nelauktos seno lietuvių kovotojo mirties priežastį — platinti gandus apie jo savižudybę, įtaisyti iškilmingą Skirgailos lankymąsi neva pas gyvą savo dėdę ir pagaliau suruošti kuo puošniausias mirusiojo laidotuves. Jogailai reikėjo paviršutinai rodyti mirusiojo didvyrio sūnui daug švelnumo, kad nukreiptų nuo savęs, bet kurį įtarimą del Kęstučio mirties. Tačiau apie jo paleidimą negalėjo būti nė kalbos: Jogaila gerai pažino savo jaunystės draugą, žinojo jo gabumus, jo stipria valią ir ištvermę. Susijaudinimas, apsireiškęs Lietuvoje po Kęstučio mirties, rodė jam, kokios didelės simpatijos supo ilgametį kovotoją už Lietuvos laisvę. Jos galėjo tekti ir šio didvyrio sūnui,

sudarydamos jo galią. Jogaila buvo tikras, kad jo buvusis draugas, tapęs laisvas, nedovanos jam nei savo kalinimo nei savo tėvo perskubios mirties.

Veltui Vytautas siuntė savo nugalėtojui nužemintus prašymus grąžinti jam laisvę.

Veltui už Vytautą užstojo pats Vokiečių Ordino magistras. Jogaila pasiliko griežtas, nepermaldaujamas.

O tačiau įvykiai sugriovė visas Jogailos viltis.

Vytauto išvadavimas iš Krėvos pilies ir po to sekusios jo kovos susijungus su Vokiečių Ordinu, iš pradžių, už savo tėvonijos atgavimą, o vėliau už valdžią visoje Lietuvoje, priklauso tai kategorijai istorinių faktų, kurių pasekmės toli peržengia savo amžiaus ribas. Jos siekia ir mūsų gyvenamus laikus.

Vytauto išvadavimo garbė, be jokios abejonės, tenka jo sumaniai žmonai. Su tuo sutinka tiek Vytauto vienlaikiai lietuviai, tiek vokiečiai[1].

Tačiau pačios Vytauto išvadavimo aplinkybės nėra aiškios. Nežinia, nei kada nei kokiu būdu Vytautienė pakliuvo Krėvos pilin. Neaišku, koks buvo Jogailos valdžios santykis su kalinio žmona. Vienlaikių parodymai nesutinka. Seniausios redakcijos Lietuvos metraštis pasakoja, kad Vytautienė buvusi išsiųsta Krėvos pilin drauge su savo vyru[2]. Iš to galima daryti išvada, kad Vytautienė buvo suimta ir pasiųsta prievarta. Tačiau, vienlaikis Vygandas Marburgietis rašo, kad Vytautas iš pradžių buvo sėdėjęs kalėjime vienas ir kad tik vėliau, jo prašomas, Jogaila sutikęs leisti jo žmonai ir vaikams vykti pas jį jo suraminti[3]. Tai reikštų, kad Vytautie-

---

[1] Vokiečių Ordino skunde prieš Vytautą, pasiųstame Konstancos visuotiniam bažnyčios susirinkimui, yra rašoma: „Da der selbige herczog Wittold durch sine huszfrauwen von Jagels... gefengnisse floch geyn Masaw... Žiūr. Antoni Prochaska. Z Archiwum Zakonu Niemieckiego. Analekta z wieku XIV i XV, atspausta „Collectanea ex Archivo Collegii Historici. Tomus XI. Cracoviae, 1909—1913, 252 pusl.

[2] „По смерти пакь кнзя великого Кестоутия. пошлеть кнзь великыи Ягаило. кнзя великого Витовта во Креиво же и со женею и велить его твердо стерети во комьнате". Lietuvos Metraščio Supraslio nuorašas. Полное Собраніе Русскихъ Лѣтописей. Томъ XVII. Западнорусскія лѣтописи. С.Петербургъ, 1907, pusl. 76. Taip pat Uvarovo nuorašas. Ten pat, pusl. 89, grafo Krasinskio, ten pat, puslap. 160—161, grafo Račinskio, ten pat, 321 pusl.

[3] Die Chronik Wigands von Marburg. Scriptores rerum prussicarum, II Band, 620—621 pusl.: Petivit eciam pro conjuge et liberis, que postea venerunt ad eum, ut linigarent dolorem eius.

nė buvo laisvai nuvykusi pas savo vyrą ir naudojosi visiška laisve lankytis pas jį.

Seniausias Lietuvos metraštis kalba apie Vytautienės buvimą Krėvos pily labai miglotai. Jis nurodo kad kambarį, kur buvo padėtas Vytautas su žmona, saugojusi stipri sargyba[4]. Tačiau jis nenusako aiškiai, ar saugojami buvo lygiai vyras ir žmona, ar tik vienas vyras. Lietuvos metraščio teksto analizis greičiau verčia manyti, kad Vytautienė visiška laisve kalėjime nesinaudojo. Jo liudymu, į kalėjimą ateidavusios kasdien tik dvi tarnaitės kunigaikščių porai lovos kloti ir, atlikusios savo pareigas, išeidavusios. Yra labai galimas daiktas, kad šios moterys buvo priemonė Vytautui susisiekti ir susižinoti su pasauliu.

Pabėgimo mintis, Lietuvos metraščio žodžiais, atsiradusi Vytautienės galvoje. Ji sužinojusi iš sargybos einančias kalbas apie laukiantį Vytautą likimą: vieni manė, kad Vytautui teksią ilgai sėdėti, o kiti, kad jį ištiksiąs Kęstučio likimas[5]. Nei viena nei kita perspektyva negalėjo džiuginti. Reikėjo ieškoti kelių išsivaduoti. Vytautienė prikalbėjusi vieną iš savo tarnaičių apsivilkti kunigaikščio rūbais ir pasilikti kambary, o Vytautas turėjęs persitaisyti pasilikusios tarnaitės rūbais ir išeiti su kita tarnaite.

Taip Vytautienės planą vaizduoja seniausio lietuvių metraščio Supraslio[6], Uvarovo[7], grafo Krasinskio[8] nuorašai ir vėlesnysis, XVI šimtmečio, metraštis, vadinamas Bichovco kronika[9]. Grafo Račinskio Lietuvos metraščio nuorašas[10] ir Vokiečių kronikininkas Vygandas Marburgietis sako, kad Vytautas apsivilkęs savo žmonos rūbais[11]. Jei priimtume Račinskio kro-

---

[4] Supraslio nuorašas: „князь пакь великыи Витовт седель во Креиве за твердою сторожею в комьнате... а сторожи около то пакь великия кнгни Op. cit, 76 puslap. Grafo Račinskio nuorašas: „По смерти кнзя великого Кестутя пошлет кнзя великог Витовта кнзь великыи Якгеило в нятство до Крева зъ жоною и велить твеpъдо стеречы.“ Op. cit, 321 puslap.

[5] Lietuvos metraščio Supraslio nuorašas, Op. cit., 76 pusl.

[6] Op. cit., 77 p.

[7] Op. cit., 89 p.

[8] Op. cit., 161 pusl.

[9] Op. cit., 506 pusl.

[10] Op. cit., 321 pusl.

[11] Script. rer. prus. II B., 162 pusl.: Et habito consilio cum uxore et ipsa consciente induit vestimenta viri, ipse vero conjugis et antequam custodes huiusmodi cognoscerent, Wytaut evaserat venitque ad germanam suam in Masoviam.

nikos ir Vygando liudymą, tai reikėtų pasakyti, kad Vytautienė buvo visai laisva ir galėjo, kada norėjo, lankytis pas savo vyrą.

Iš šių dviejų prieštaraujančių vienas antram liudymų, neturint kitokių šaltinių, kurie padėtų klausimą nušviesti, negalima nei tvirtinti, kad Vytautienė buvo laisva Krėvoje, nei kad ji buvo saugojama drauge su savo vyru. Vienas dalykas yra neabejotinas: ji, leisdama savo vyrui išsprukti iš kalėjimo, pati jame pasiliko. Tai buvo herojiškas žygis iš jos pusės. Matyti, ji buvo pasiryžusi pasiimti visą atsakomybė už Vytauto pabėgimą sau, nenorėdama, kad Jogailos pyktis išsilietų ant nieku nekaltų tarnaičių, kurios buvo tik jos sumanymų vykdytojos.

Lietuvos istorikas Teodoras Norbutas, kuriuo pasekė įvairūs kompiliatoriai, Vytauto pabėgimą iš Krėvos pilies atvaizdavo savotiška melodrama.

Vadovaudamasi Lietuvos metraščio nurodymu, kad Kęstučio ir Vytauto kalinimas buvęs kerštas už Jogailos sesers Marijos vyro, Vaidilos, nužudymą, mūsų istorikas įvedė į savo pasakojimą daugybę asmenų ir įvykių, kurie nepateisinami jokiais istoriniais šaltiniais. Pasak Norbutą, Vytautas buvęs apsirgęs drugiu iš susigraužimo, kad jis savo patarimais, duotais tėvui, jį pražudęs, ir buvęs išvežtas į Krėvą. Jo žmona, gavusi už pinigus iš tariamo Krėvos pilies komendanto Proros leidimą lankyti su dviem tarnaitėm savo sergantį vyrą. Pagaliau Vytautienė pasiuntusi savo pasiuntinį Vilniun pas Hamilioną (t. y. Hanulį) prašyti išrūpinti jai iš didžiojo kunigaikščio Jogailos leidimą išvažiuoti su vaikais į Mazoviją. Jos pasiuntinys, grįždamas iš Vilniaus, parvežęs laišką iš Marijos Vaidilienės pilies komendantui Prorai su paraginimu nelaukiant Vytautą pašalinti iš šio pasaulio, nes Jogaila vis darąsis kaliniui palankesnis. Sužinojusi laiško turinį, Vytautienė paleidusi žinią, kad ji išvažiuosianti rytojaus rytą labai anksti, ir užtrukusi pas vyrą daug ilgiau negu visada. Tuo tarpu ji pervilkusi savo vyrą savo tarnaitės Alenos, kuri turėjusi pasilikti kalėjime, rūbais, ir išleidžiusi jį pintinėje pro langą. Vytauto jau laukę arkliai, kuriuos jam jau buvo pasiuntęs Volkovisko tijūnas. Vytautas išvykęs pro Slonimą į Plocką ir ten jau buvęs penktą dieną po savo išbėgimo iš Krėvos pilies. Vytautienė Ona pasisamdžiusi sau Ašmenoje kazokus, kad ją paly-

dėtų, ramiai išvažiavusi su savo vaikais. Alena taip puikiai nudavusi sergantį Vytautą, kad Krėvos pilies komendantas Prora tik trečią dieną pastebėjęs apgavimą. Tą dieną jis gavęs iš Vilniaus įsakymą persiųsti Vytautą su stipria sargyba Vilniun. Prora tuojau užmušęs Aleną ir kambarinį tarną Strainatą Adilioną. Alena buvusi žmona Kęstučio kambarinio tarno Grigorijaus Omuličiaus, kuris buvęs išmestas iš bokšto ir labai sužeistas. Išgelbėjusi savo vyrą iš mirties, ji slėpusi jį savo ponios kambary. Pasiryžusi pasiaukoti už Vytauto gyvybę, ji iš anksto pasiuntusi savo vyrą su maža dukryte pas jo motiną, gyvenančią kažkur netoli Trakų. Atlikusi savo herojišką žygį, Alena nusipelniusi antrosios Vytautos motinos ir, galima sakyti, atsižvelgus į Vytauto didelę reikšmę Lietuvai, lietuvių tautos motinos vardą[12]. Mūsų istorikas sakosi rėmęsis Lietuvos metraščiu, vad. Bichovco kronika, dar tebesančiu rankrašty. Deja, kalbamojoje kronikoje nė vieno Norbuto aprašyme minimo fakto ar vardo nėra. Visas Vytauto pabėgimo įvykio atpasakojimas ten yra labai trumpas ir sutampa su seniausio lietuvių metraščio aprašymu. Bichovco kronika pasakoja apie Vytauto persirengimą vienos tarnaitės rūbais ir jo išėjimą su kita tarnaite[13], o ne apie jo išleidimą pro langą. Taigi, Vytauto pabėgimo aprašymas, kurį mums davė T. Norbutas, yra grynas jo paties prasimanymas, ir jis tenka visas atmesti.

Vytauto išvadavimo nuopelnas priklauso ne kažkokiai Norbuto vaizduotėje gimusiai kunigaikštienės tarnaitei Alenai Omuličiuvienei, bet jo drąsiai žmonai.

II. Vytauto žmonos.

Kas gi buvo ta Lietuvos moteris, taip drąsiai pasiryžusi viską iškęsti, kad tik išvaduotų Vytautą iš kalėjimo ir iš gresiančio jam pavojaus?

Ar tai ne bergždžias klausimas? Ar tai nėra veržimasis pro atviras duris? Juk, rodosi, nėra nė vieno istorijos vadovė-

---

[12] *Teodor Narbutt.* Dzieje narodu litewskiego. Tom piąty. Wilno, 1839, 304—306 puslap.

[13] *Kronika Litewska.* Pomniki do dziejow litewskich. Zebrane przez Teodora Narbutta, Wilno, 1846, 26—27 puslap.

lio, net nė vienos man žinomos moksliškos istorijos knygos, kur nebūtų duotas aiškus atsakymas į tai. Tai buvusi kunigaikštienė Ona, Smolensko kunigaikščio Sviatoslavo, Jono sūnaus, duktė.

Bet iš kur paimta ši žinia? Juk nė vienas istorinis šaltinis, kalbąs apie Vytauto pabėgimą iš Krėvos pilies, nemini jo žmonos vardo.

Lietuvos istorinėje literatūroje yra minimi keli Vytauto žmonų vardai. Tai kuri iš jų čia galėjo būti?

Drauge su šiuo kyla ir kitas, bendresnio turinio, klausimas, būtent: kelis kartus buvo Vytautas vedęs ir kas buvo savo kilme jo žmonos?

Lietuvos istorikas Teodoras Norbutas, rašęs XIX šimtmečio pirmojoje pusėje, savo „Lietuvių tautos darbuose" davė labai kategorišką atsakymą į antrąjį iš šių klausimų. „Yra neginčijama tiesa, kad Vytautas turėjo tris žmonas"[14].

Įžymus Vytauto biografas, Vytauto laikus liečiančio dokumentų rinkinio „Codex epistolaris Vitoldi" leidėjas, lenkas Antanas Prochaska, atsakė su nemažesniu kategoriškumu: „Vytautas buvo vedęs tris kartus. Pirmoji jo žmona buvo arčiau nežinoma kunigaikštytė Marija, Lukomlės kunigaikščio duktė, minima akte, kuriuo Vytautas įkūrė Brastos bažnyčią; šią bažnyčią kunigaikštienė aprūpino turtais. Antroji žmona buvo Ona, Smolensko kunigaikščio Sviatoslavo duktė, kuris su Vytautu drauge buvo sumuštas prie Vorsklos, kur ir žuvo... Greitai po Onos mirties Vytautas vedė mirusios seserietę, Julijoną, Alšėnų kunigaikščio Jono, Algimanto sūnaus, dukterį ir Karačevo kunigaikščio našlę"[15].

Čia pat tenka nusistebėti, kaip kruopštus archivaras Prochaska, mūsų vienlaikis, tik 1930 metais miręs, taip lengvai galėjo tiek kartų suklysti savo tvirtinimuose.

Pirmiausia, Brastos bažnyčios įkūrimo ir jos aprūpinimo akte jokia kunigaikštienė Marija nėra minima. Vytautienė ten yra vadinama Oprasija. Be to, nuostabu, kad A. Prochas-

---

[14] *Teodor Narbutt.* Dzieje narodu litewskiego. Tom szósty. Wilno, 1839, 559 puslap.

[15] *Antoni Prochaska.* Dzieje Witolda, w. księcia Litwy. Wilno 1914, 376—377 puslap.

ka nepastebėjo, jog pats kalbamasis dokumentas yra suklastojimo padaras[16]; tai greitai pamatysime.

Antra vertus, tariamasis Vytautienės Onos tėvas, Smolensko kunigaikštis Sviatoslavas, nieku būdu negalėjo dalyvauti lietuvių mūšy su totoriais prie Vorsklos ir ten žūti. Jo tuo metu jau nebebuvo gyvo. Smolensko kunigaikštis Sviatoslavas, Jono sūnus, žuvo prie Vechros upės, netoli Mstislavlio miesto, 1386 m. balandžio 29 d., besikaudamas su Lietuvos kariuomene, kuriai vadovavo kunigaikščiai Skirgaila ir Vytautas[17].

Nuostabu taip pat, kad A. Prochaska nepastebėjo, jog jau J. Wolfas 1886 metais savo knygoje „Ród Gedimina" buvo pareiškęs abejonių del tariamosios Vytauto žmonos Marijos buvimo[18].

Vytauto mirties 500 metų sukaktuvių proga, 1930 m. spalių 27 d., p. dr. J. Remeika išspausdino „Lietuvos Aido" Nr. 245 (1026) straipsnį: „Žiupsnelis žinių apie Vytauto D. žmoną, didžiąją kunigaikštienę Oną", kuriame be jokios kritikos pakartojo visus A. Prochaskos pasakymus apie Vytauto tris žmonas, ir nuo savęs reikšmingai pridėjo: „Jos visos trys — slavės". Toliau autorius išvystė savo samprotavimus apie sutuoktuvių politiniais sumetimais prasmę.

Taip pat A. Prochaska pasekė ir naujausios, lenkiškai parašytos, Vytauto studijos, paskirtos jo sukaktuvėms paminėti, autorius p. Henrikas Laumianskis. Savo knygoje „Witold Wielki Książę litewski" jis sako: (Vytautas) „tris kartus buvo vedęs; pirmoji jo žmona buvo kunigaikštytė Marija Lukomskaitė, antroji — numylėtoji Ona, Smolensko kunigaikščio Sviatoslavo duktė, mirusi 1418 m. ir palaidota Vilniaus katedroje... Trečioji žmona buvo Julijona, Alšėnų kunigaikštytė, Karačevo kunigaikščio našlė"[19].

---

[16] *Teodor Narbutt.* Dzieje narodu litewskiego. Tom szósty. Dodatek czwarty, 33 puslap.

[17] *Latopisiec Litwy i Kronika Ruska,* staraniem y pracą Ignacego *Daniłowicza.* Wilno, 1827, 201—203 puslap.

[18] Ród Gedimina. Dodatki i poprawki do dzieł *Hr. Stadnickiego:* „Synowie Gedymina". „Olgierd i Kiejstut" i „Bracia Władysława Jagiełły" przez *Józefa Wolffa.* Kraków, 1886, 57 puslap.: „Tem ne mniej istnienie tej małżonki Witowda pozostaje wątpliwem".

[19] *Henryk Lowmiański.* Witold Wielki Książe Litewski. Wilno 1930, 115 pusl.

Rodosi, nėra reikalo cituoti visų kitų autorių, tvirtinusių Vytautą turėjus tris žmonas[20].

Tenka tik panagrinėti, kiek tokie tvirtinimai turi savy šaltiniais paremto pagrindo.

Seniausias Lietuvos metraštis, pradėtas rašyti Vytauto viešpatavimo laikais ir žinomas mums iš pasilikusių jo nuorašų[21] mini tik vieną Vytauto žmoną, kunigaikštienę Oną, ir tai tik vieną kartą.

Kalbėdamas apie nepasisekusį Vytauto bandymą užimti (1389 metais) Vilnių, jis pabrėžia, kad Ona tuomet buvusi Gardine[22]. Metraštis nenurodo, kuriais metais tai dėjosi, tačiau jie galima nustatyti pasiremiant kitais šaltiniais. Tai bus seniausias Vytauto žmonos vardo paminėjimas.

Antrą kartą jis yra minimas 1392 metais. Tada, Vytautui sugrįžus iš Ordino ir susitaikius su Jogaila, Astravės dvare (Ostrove), netoli Lydos, „Ona, iš Dievo malonės, Lietuvos kunigaikštienė, Trakų, Lucko ir t. t. ponia“ (Anna Dei gratia ducissa Lithuaniae, domina Trocensis, Lucensis etc), davė du raštu, vieną Lenkų karalienei Jadvygai, o antrą Lenkų karaliui Jo-

---

20 Žiūr. tarp kita ko: А. Барбашевъ. Витовтъ. Послѣднія двадцать лѣтъ княженія. 1410—1430. С.Петербургъ. 1891. 137 pusl, 21 pastaba: „Въ 1418 былъ третій бракъ Витовта съ Ульяною Ивановной, дочерью Ивана Овгимунотвича, князя гольшанскаго. (Первая жена Витовта — Марія, дочь князя Андрея Θеодоровича стародубскаго, вторая (1370 г.) — Анна, княжна смоленская, умершая 31 іюля 1418 г.“.

J. K. Kochanowski. Witold, wielki książę litewski. Studyum historyczne. Lwów, 1900, 26—27 puslap. Takiemi-to zapewne žonami Witolda były nietylko, mytyczne, co do imion, księžniczki: Marya i Oprassya (Eupraksya), ale nawet pierwsza z zupełnie autentycznych jego małžonek, Anna, corka Swiatosława Iwanowicza, ks. Smoleńskiego, ktorą Witold, naturalnie, obyczajem pogańskim, a na krótko przed śmiercią Olgerda, t. j. około roku 1377, zaślubił. Pastaboje jis priduria: „mimo to jednak pod mytyczną Maryą ukrywa się niewątpliwie któraś z małžonek pogańskiego Witolda“.

A. H. Kirkor. Przewodnik po Wilnie i jego okolicach. Wydanie II. Wilno, 1880, 122 pusl. Anna Swiatosławówna, księžna Smoleńska, druga žona Witolda, zmarła w r. 1418.

21 Supraslio, grafo Uvarovo, grafo Krasinskio bibliotekos, Vilniaus arba Avraamkos metraštis ir grafo Račinskio arba Poznanės bibliotekos.

22 Полное собраніе русскихъ лѣтописей, издан. по Высочайшему повелѣнію Императорскою Археологическою Комиссіею. Томъ XVII. Западнорусскія лѣтописи. С-Петербургъ 1905. Supraslio nuorašas, 79 p., — gr. Uvarovo nuorašas 92 p, — gr. Krasinskio nuorašas, 164 p.; — Avraamkos metraštis, p. 200.

gailai Vladislavui su pasižadėjimu, kad jos vyras, Vytautas, neapleis Lenkų karalystės Karūnos ir kad visuomet ištikimai gins karalių ir karalienę nuo jų priešų[23].

1400 metais Vytauto žmona lankė Marienverdery neseniai mirusios ir pagarsėjusios šventu savo gyvenimu Daratos kapą. Vokiečių kronikininkas Johann von Posilge, Vytauto vienlaikis, mini jos lankymąsi Brandenburge, Marienverdery ir Althause, bet nepasako, kuo ji vardu buvo. Apie ją jis pasako aprašomuoju būdu: „didžiai galinga kunigaikštienė, Vytauto žmona"[24].

Šv. Daratos mirties metais († 1394 m. birželio 25 d.) Prūsų žemės vyskupai, jų kapitulos, vienuolynų abatai, Ordino magistras Konradas von Jungingen'as ir ypatingai susirūpinę šiuo dalyku Pomezanijos kapitulos nariai (Domherren) Jonas Marienverder'is ir Jonas Reymann'as kreipėsi į papą Bonifacijų IX prašydami ją kanonizuoti. Bonifacijus įsakė Kulmo vyskupui Arnoldui, Varmijos vyskupui Heinrichui IV ir Olivos vienuolyno abatui Jokūbui patiems nuvykti į Marienverderį, kur Darata buvo palaidota, ir ten apklausinėti liudytojus apie jos gyvenimą, nuopelnus ir stebuklus.

Papos įgaliotiniai pradėjo savo tyrimo darbą 1404 m. birželio mėn. 24 d.[25]

Kanoniškame procese, kurio ištraukos pridėtos prie Jono Marienverder'io „Das Leben der heiligen Dorothea", keli liudytojai sakėsi matę Vytauto žmoną ir jo brolį lankant 1400 metais šv. Daratos karstą, bet niekas iš jų nepasakė, kuo Vytautienė buvo vardu[26].

Lenkų XV šimtmečio istoriografas kanonikas Jonas Dlugošius pažymėjo, kad Vytautas, mirus 1418 m. jo žmonai Onai, panorėjęs vesti Koračevo kunigaikščio Jono našlę Julijoną ir suprašęs į savo vestuves daug kunigaikščių ir bajorų. Bet kadangi velionė Ona buvo tikra Julijonos teta iš motinos

---

[23] *A. Sokołowski et J. Szujski.* Codex epistolaris saeculi decimi quinti. Cracoviae. Tomas I, puslap. 16, dokum. XVIII ir A. Prochaska. Codex epistolaris Vitoldi 30 p., dok. XCII.

[24] Die grosmechtige herczogynne Wytowtes frouwe. *Scriptores rerum prussicarum.* III Band, 238 p.

[25] *Script. rer. prussic.* II B., 180—181 p.

[26] *Script. rer. prus.* II B. 331 pusl.

pusės[27], tai Vilniaus vyskupas Petras, motyvuodamas artimą Vytauto ir Julijonos giminystę, atsisakė juos sutuokti, kol bus gautas papos leidimas. Vyskupo nepaveikė jokie Vytauto grasinimai ir maldavimai. Radęs nenugalimų kliūčių Lietuvoje, Vytautas kreipėsi į Vroclavo vyskupą Joną Kropidlą, kuris sutiko atlikti sutuokimo apeigas[28].

Paskutiniais savo gyvenimo metais, kelios dienos prieš mirtį, 1430 m. spalių mėn. 21 d., Vytautas užrašė Humenio apskritį, kuris sudarė jo tėvonijos dalį, Vilniaus vyskupui Motiejui (nuo 1421 m.) ir jo įpėdiniams, pavesdamas jiems melstis už savo paties, savo mirusios žmonos Onos ir tebegyvenančios žmonos Julijonos vėlę. Vilniaus vyskupas turėjo iš užrašomo turto kasmet mokėti keturis kartus per metus, kas ketvirtis, 80 kapų lietuviškųjų grašių kuriam nors kunigui arba altaristai arba rektoriui šv. Mykolo altoriaus, prie kurio gulėjo palaidotas jo žmonos Onos kūnas ir prie kurio turėjo būti paguldytas jis pats, kad anie nuolatos skaitytų psalmes už visų išvardytų asmenų vėles. Be to, katedros kanonikai turėjo skaityti vigilijas, laikyti šv. mišias ir gedulingas pamaldas už jo paties ir jo dviejų išvardytų žmonų vėlę[29].

Štai ir visi Vytauto paties ir jo vienlaikių arba jo laikams artimesnių žmonių, kaip lenkų istoriografas Dlugošius, liudymai apie Vytauto žmonas. Jie įsakmiai mini tik du asmeniu — kunigaikštienę Oną, kuri pirmą kartą yra išvardijama 1389 metais ir kuri mirė 1418 m., ir kunigaikštienę Julijoną, pergyvenusią savo vyrą. Svarbiausiu liudytoju, be jokios abejonės, yra pats Vytautas.

Bet gal pirmoji visuose čia cituojamuose dokumentuose neišvardyta žmona buvo pagonė ir mirė anksčiau, negu pats Vytautas pasirodė istorinėje scenoje, todel jis ir nerado reikalo daryti jokių užrašų krikščionių bažnyčiai jos vėlei paminėti?

---

[27] „prior enim Anna subsequenti Julianae germana matertera extabat".

[28] *Joannis Dlugossi.* Historiae polonicae libri XII. Liber XI. Lipsiae 1711, 393 pusl.

[29] *Ignacy Danilowicz.* Skarbiec dipłomatów... Litwy. Tom. II. Wilno, 1862. Dokum. Nr. 1514, 110 puslap. ir *Ks. J. Kurczewski.* Kościół zamkowy czyli Katedra Wileńska. Część druga. Żródła historyczne. Wilno, 1900, 23—25 p.

Šiam klausimui išspręsti tenka susipažinti su kitais istoriniais šaltiniais, kad ir daug vėlesniais, kur yra minimos Vytauto žmonos kitais vardais.

Jų svarbiausias yra Bichovco kronika, T. Norbuto 1846 metais išleista. Joje iš tikrųjų yra sakoma, kad Vytautas yra turėjęs tris žmonas: pirmą Oną, Smolensko kunigaikščio Sviatoslavo dukterį, antrą Mariją, Lukomlės ir Starodubo kunigaiščio Andriaus dukterį, ir pagaliau trečią Julijoną, Alšėnų kunigaikščio Jono, Algimanto sūnaus, dukterį[30].

Iš pirmos pažiūros Bichovco kronikos paduodamoji žinia atrodo esanti labai tikėtina: ji yra įsakmi: nesitenkindama kunigaikštienės Marijos vardu, ji nurodo jos tėvo vardą ir gyvenamąją vietą. Tačiau lieka išspręsti paties šaltinio patikimumo klausimas. Dabar nėra jokių abejonių, kad vadinamasai plačiosios redakcijos Lietuvos metraštis, arba Bichovco kronika, yra XVI šimtmečio padaras, iš įvairių šaltinių surankiotas. Šį metraštį, lygiai kaip ir vėliau, bet tame pat XVI šimtmety pasirodžiusią Motiejaus Stryjkowskio „Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiéj Rusi" paskatino išleisti gyvieji politiniai sumetimai.

* *
*

Bažnyčios reformacijos judėjimas, prasidėjęs XVI šimtmečio pirmojoje pusėje centralinėje Europoje, tuojau rado savo atgarsį ir Lietuvoje. Pirmoji jo pasekmė buvo ta, kad jis sužadino lyg iki tol miegojusią Lietuvos žmonių sąmonę. Tik jo akivaizdoje Lietuvos katalikų dvasininkai pastebėjo, kad, nepaisant formalaus lietuvių apkrikštijimo XIV šimtmečio pabaigoje ir XV šimtmečio pradžioje, gyventojų daugumas dar buvo pasilikę pagonys. Tik dabar Lietuvos dvasininkai suprato, kad krikščionystei palaikyti ir kovoti su priešingomis katalikų bažnyčiai idėjomis reikalinga steigti liaudžiai mokyklos.

Bažnyčios reformatorių naujosios tikybinės idėjos buvo remiamos Šventuoju Raštu, kuris, atmetus dvasines bažnyčios

---

[30] *Teodor Narbutt.* Pomniki do dziejów litewskich, 39 puslap.: „Y kniaź weliki Witolt rozszyrywszy państwo, od mora do mora, y mnoho let był, y meł, za soboiu try žony, perwuiu Annu, kniazia Swiatosława Smoleńskoho, doczku; druhuiu Marju kniazia Andreia Łukomskoho y Starodubowskoho doczku; tretiuiu meł, kniazia Iwana Olgimontowicza Holszańskoho doczku Uljanu, a sestrycznu rožonuiu kniazia Semena Lutoho, y kniazia Andreia Wiazańskoho doczku, kotoroho kniazia Andreja poniał doczku korol Jogoyło Zoffeiu matku Władysławowu y Kazimirowu".

tradicijas, buvo laikomas išimtiniu tikybos pagrindu. Norint naujas tikybines idėjas suprasti, reikėjo mokytis. Lietuvos aristokratija pirmoji atsiliepė į mokslo reikalus. Prasidėjo jos sūnų kelionės į užsienį mokslo tikslais.

Bažnyčios reformacinis judėjimas prasidėjo, be kita ko, tautiniais sumetimais, buvo protestu prieš katalikų bažnyčios universalizmą.

Todel nenuostabu, kad šis judėjimas buvo naujas akstinas lietuvių tautinei sąmonei sužadinti ir sustiprinti.

Lietuvos aristokratija, kurios atstovų rankose buvo Lietuvos politinis vairas, suprato, kad Lietuva, norėdama pasilikti nepriklausoma savaiminga valstybė, turi turėti savo tautinį veidą. Jos rytų ir vakarų kaimynai — Maskva ir Lenkija — jau buvo ryškiai pasireiškę tautinėmis valstybėmis. Jos grėsė pačiai Lietuvos egzistencijai. Labai įsidėmėtina, kad 1526 metais Lietuvos ponų taryba, siųsdama savo delegaciją Lenkijon pas savo didįjį kunigaikštį Žigimantą II, davė jai instrukcijų reikalauti, kad būtų grąžinta iš Lenkijos karališkoji karūna, kuri kitados buvo siunčiama Vytautui, ir kad ja būtų vainikuotas prie tėvo gyvos galvos jo sūnus Žigimantas Augustas, 1522 metais išrinktas didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, „nes jei toji valstybė, Jūsų malonybės tėvonija, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, turėtų karūną, tai tuomet ji negalėtų būti pasisavinta Lenkijos karūnos, nes karūna į karūną negali būti įterpta... O jei jų malonės Lenkijos karūnos ponai patarėjai neturėtų grąžinti tos karūnos Jūsų Malonybės sūnui Lietuvos Didžiojon Kunigaikštystėn, tai tuomet jų malonės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ponai patarėjai, Jūsų Malonybės tarnai, prašo Jūsų Malonybę, kad teiktumėtės pasiųsti pas šventąjį tėvą, papą, ir pas imperatorių prašydami karūnos jūsų sūnui Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje. O kiek reikės tam dalykui išlaidų, tai jų malonės patarėjai nori gera valia jas patys prisiimti, jokių lėšų tam reikalui nesigailėdami“[31].

Tauta, kuri neturi savo istorijos, nepažįsta savo praeities, nėra tauta; tai tik „rudis indigestaque moles,“ Ovidijaus žodžiais tariant.

---

[31] Акты, относящіеся къ исторіи ЗападнойРоссіи, собранные и изданные Археографическою Коммиссіею. Томъ II. Санктпетербургъ, 1848. Dokum. Nr. 144, 175--176 puslap.

Vytauto viešpatavimo laikais, kai iškilo aštrus ginčas tarp lietuvių ir lenkų del Lietuvos savarankiškumo ir smarkiai pakilo lietuvių tautinė sąmonė, buvo griebtasi istorijos. Turimoji medžiaga tuomet sudarė pirmas Lietuvos metraščio metmenis.

XVI šimtmety pakilus vėl tautinei lietuvių sąmonei, vėl griebtasi Lietuvos praeities tyrinėjimo. Iniciatyva šiam dalykui buvo Lietuvos valdančiosios aristokratijos.

Tirti Lietuvos praeitis pasirodė dabar nė kiek ne lengviau, kaip XV šimtmečio pradžioje. Trūko istorinės medžiagos. Reikėjo jos ieškoti pas svetimtaučius ir svetimšalius. Tačiau tuojau pasirodė daugybė spragų. Iki Mindaugo laikų beveik jokių šaltinių lietuvių tautos istorijai nebuvo rasta. Tas pats reiškinys pastebėtas ir laikotarpiui nuo Mindaugo nužudymo iki Gedimino viešpatavimo. Pasireiškusioms spragoms užkišti tų laikų istoriografai nematė kitokios išeities, kaip pasinaudoti savo vaizduote. Išėjimo punktu jiems buvo šen ir ten dokumentuose paminėti vardai, įvairių istorinių vietų pavadinimai. Apie šiuos vardus buvo kuriamos savotiškos legendos; vardai buvo groblais, kuriuos istorikai apdengdavo kūnu.

Štai šitokiomis sąlygomis atsirado ir Lietuvos metraščio vadinamoji plačioji redakcija, arba Bichovco kronika. Jos sudėtin buvo įterpta ir senasis, arba trumpasis, Lietuvos metraštis. Bichovco kronikos teikiamomis žiniomis galima pasitikėti tik tada, kai jos galima patvirtinti kitais vienlaikiais šaltiniais. O šiaipjau reikia būti labai atsargiam.

* *
*

Nei apie Vytautienę Mariją nei apie tariamąjį jos tėvą Lukomlės ir Starodubo kunigaikštį Andrių niekur kitur, išskyrus pačią Bichovco kroniką, jokių vienlaikių žinių nerandame.

Pirmasis istoriškai žinomas Lokomlės kunigaikštis, vardu Vosylius, figuruoja tik 1463 metais: jis tuomet liudytoju pasirašė sutartį, kurią Ostrogiškiai (Ostrožskiai) kunigaikščiai Jurgis ir Jonas buvo padarę parduodami vienas antram Mniatino, Holovčicų ir kitus kaimus[32].

Tiesa, Liubarto Sanguškos archyvų leidėjai buvo parašę

---

[32] *Archiwum Książąt Lubartowiczów Sanguszków* w Sławucie, Tom I, 44 puslap., dok. XLVI.

1448 metus, kaipo šio dokumento sudarymo laiką, bet šią klaidą atitaisė J. Volfas[33].

XV šimtmety yra žinomas ir Lukomlės kunigaikštytės Marinos vardas. Po jos mirties didysis Lietuvos kunigaikštis Kazimieras tarp 1440—1443 metų per savo vaivadą Daugirdą atidavė Stankui Sakavičiui Bolino kaimą ir duoklininkus Sviadus, kurie anksčiau buvo Lukomlės kunigaikštienės valdžioje[34]. Daugiau jokių žinių apie Lukomlės kunigaikštienę Mariną nėra. Ar tik šitas Lukomlės kunigaikštienės Marinos vardas nebus davęs Bichovco kronikos autoriui ar autoriams progos padaryti ją Lukomlės kunigaikštytę ir Vytauto pirmąją žmoną, pavadinus jos tėvą niekur kitur nerandamu Lukomlės kunigaikščio Andriaus vardu?

Bichovco kronikos liudymui apie kunigaikštienę Mariją, Vytauto žmoną, yra labai artima žinia, tilpusi to paties Norbuto paskelbtoje „Grafo Kyburgo kelionėje Lietuvon", neva įvykusioje 1397 metais pas didįjį kunigaikštį Vytautą.

Tariamasis Ordino pasiuntinys pas Vytautą, grafas Kyburgas, savo kelionės aprašyme šitaip sako apie Vytauto šeimą: Vytautas, „būdamas jaunas, vedė Mariją Lukomlės kunigaikštytę (Princess de Lukoml?), bet jos nustojo su ja pagyvenęs tik septyniolika mėnesių, nes ji mirė pagimdžiusi dukterį. Pakartojęs vedybas, jis vedė Oną, Smolensko kunigaikštytę (Princess de Smolensk) dar prie Algirdo gyvos galvos ir rado joje Angelą išganytoją. Štai šita pati ponia, išvadavusi jį iš Jogailos budelių rankų arba iš kalėjimo Krėvos pily, išrūpino jam mūsų Ordino prieglaudą ir pritarimą"[35].

„Grafo Kyburgo kelionė Lietuvon" seniai jau yra sukėlusi didelių abejojimų Lietuvos istoriografijoje del savo kilmės. Jos aprašymo originalo niekas nėra matęs, o lenkiškąjį vertimą Norbutas sakosi esąs gavęs iš Vilniaus universiteto profesoriaus Onacevičiaus, kuris „kelionės" paskelbimo metu jau buvo miręs. Man rodosi, čia visai nėra reikalo analizuoti „Gra-

---

[33] *Józef Wolff.* Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. Warszawa, 1895, 213 puslap.

[34] *J. Wolff.* Kniaziowie litewsko-ruscy, 213 pusl: „w Lukomli Stanku Sakowiczu sioło Bolino i dannikow Swiado po kniahini Maryny żywocie do woli".

[35] *Teodora Narbutta.* Pomniejsze pisma historyczne szczegolnie do historyi Litwy odnoszące się. Wilno, 1856, 161 puslap.

fo Kyburgo kelionė Lietuvon" parodyti tam, jog tai yra ne vertimas iš originalo, bet XIX šimtmečio elaboratas. Istorinė kritika šiuo reikalu jau yra tariusi savo autoritetingą žodį[36].

Sunku yra pasakyti, kas buvo to kūrinio autorius, pats T. Norbutas ar Onacevičius, veikiausiai juo buvo pats T. Norbutas.

Tačiau tarp Bichovco Kronikos ir „Grafo Kyburgo kelionės Lietuvon" galima įžiūrėti genetiškas sąryšis. „Kelionės" autoriui galėjo būti žinoma Bichovco kronika.

T. Norbutas priėmė Bichovco Kronikos žinią apie tris Vytauto žmonas, tik ryžosi atitaisyti jos paduodamų Vytauto vedybų eilę. Kadangi, Vytautui pasirodžius istorinėje scenoje, tematome kunigaikštienę Oną, tai Norbutas taria, kaip ir „Kelionės" autorius, kad Vytautas vedęs Oną po savo pirmosios žmonos, Marijos, mirties[37]. Toliau, Norbutas pripažįsta, kad Krėvos pily buvo su Vytautu kunigaikštienė Ona, kurią, matyt, jis buvo vedęs ne paskutiniais metais. Vytauto gyvenimui su tariamąja Marija turėjo pasilikti nedaug laiko. Ir „Kelionės" autorius apriboja jį septyniolika mėnesių. Del to, kad tariamasis Ordino pasiuntinys, grafas Konradas Kyburgas, lankėsi pas Vytautą bent 20 metų praėjus po tariamosios kunigaikštienės Marijos mirties ir kad jis buvo pas Vytautą trumpą laiką, jo informacijų tikslumas apie Vytauto šeimyninį gyvenimą atrodo labai įtartinas.

T. Norbutas dar žino vieną Vytauto žmonos vardą, — tai kunigaikštienė Oprasija. Jis sakosi gavęs vieną 1704 metų dokumento nuorašą, kuris esąs nuorašas senesnių dokumentų, siekiančių dar Vytauto laikus. Pagal tariamąjį dokumentą, Vytauto žmona Oprasija („Oprassia Uxor Nra charissima") su jo paties pritarimu dovanojusi 1412 metais Brastos katalikų bažnyčiai Šebrino kaimą su visomis prigulmybėmis prie Muchaveco upės. Prie originalo nesą užsilikusio antspaudo, nes jis buvęs sunaikintas totorių užpuolimų metu[38]. Kalbamasis Brastos bažnyčios fundacijos aktas esąs buvęs padarytas Trakuo-

---

[36] Žiūr. prof. В. Г. Васильевскій. Ученый подлогъ, либо забавная ошибка. Straipsnis tilpęs Виленскій В-стникъ 1869 г. № 56.

[37] *T. Narbutt.* Dzieje narodu litewskiego, tom szósty, 561 puslap.

[38] Originale Fundationis privilegium tempore incursionis Tartarorum in Lithvania Sigillis obruptis erat violatum.
T. Narbutt. Dz. nar. lit., Tom VI, Dodatek czwarty, 33 puslap.

se 1412 metais ir jį sudarant buvę liudytojai „Hosticon, Minigal, Vidimino, Monivido, Duczus, Czuparajo, Curiae Nrae Marschalco". 1412 metais buvo dar gyva didžioji kunigaikštienė Ona. Nesuprantama, kaip būtų galėjęs sekretorius, rašęs fundacijos aktą, užmiršti savo valdovės vardą ir ją pavadinti Oprasija. Iš tuolaikinių politikos veikėjų nematome žmonių Vidimino, Dučiaus ir Čupurajaus vardais. Tai yra ad hoc sugalvoti žmonės. Jokiose kronikose nerandame žinių apie totorių užpuolimus, siekusius Lietuvos Brastą[38-1]. Jeigu kuris nors jų būrys ir būtų galėjęs ten užklysti, tai vis delto nesuprantama, kaip gaisrų ir plėšimų metu galėjo išlikti visiškai sveikas dokumentas ir nustoti tik savo antspaudo. Atrodo, kad visas šitas dokumentas buvo suklastotas pateisinti, prisidengus patikėtinais motyvais, neteisėtai Brastos bažnyčios užgrobtiems žemės plotams prie Muchaveco upės — Šebrino kaimui su visomis prigulmybėmis.

Iš įvairių vėlesnių arba tariamai vienlaikių šaltinių apžvalgos negalime gauti išvadų, kurios sugriautų tai, ką gauname tyrinėdami neabejotinai vienlaikius šaltinius.

Yra žinomos tik dvi Vytauto žmonos — kunigaikštienės Ona ir Julijona — tos pačios, kurias jis pats yra išvardijęs savo 1430 metų užrašyme. Vytautas pabėgimo iš Krėvos pilies metu gyveno su savo žmona Ona. Taigi ji ir išvadavo savo vyrą iš kalėjimo. Kaip ir kada ji pati iš ten išspruko, jokie istoriniai šaltiniai nepasako.

38-1 Yra, tiesa, vienas dokumentas, kalbąs apie tai, kad totoriai buvę pasiekę Lietuvos Brastą. Tai Krymo Ordos chano, Mengli - Girėjaus, raštas, kurį jis 1501 metais buvo įteikęs Maskvos didžiojo kunigaikščio pasiuntiniams: „7008 (1500) metais siuntė Caras Mengli-Girėjus savo Caraičius Lietuvos žemėn kariauti; ir puolė jie Chmelniką ir miestelį sudegino, ir Višnevecą, ir Kremenecą, ir Berezinių prie Styros upės; ir Lenkų žemėje jie paėmė Rubešovo miestą ir sudegino, ir Liujaus miestą prie Bugo upės, ir Belzo miestelį, ir Lvovą, ir Boiską prie Sokalio upės, ir Cholmą, ir Liubliną, ir Krasnostavą, miestą sudegino; Lietuvos žemėje jie puolė Brastą ir priemiestį (posadą) sudegino, o iš miesto paėmė atsipirkimą, ir puolė Lietuvos Kamenecą, Volodimerecą (t. y. Vladimirą), Lučeską (t. y. Lucką), Braclavą; o nelaisvėn paėmė, kaip pasakojama, apie 50.000 žmonių. O grįžo Caraičiai po šv. Nikalojaus švenčių, o daugelis po Kalėdų".

(Г. Карповъ. Исторія борьбы Москов. государства съ Польско Литовскимъ. Часть II, p. 69). Visas šitas raštas, tai beribinis totorio pasigyrimas Maskvos valdovui, kad iš jo gavus daugiau dovanų. Bet net iš jo nematyti, kad totoriai būtų paėmę Brastą. Bažnyčios fundacijos dokumentas, jei jis būtų buvęs, būtų buvęs laikomas mieste, o ne priemiesty.

III. Ona.

Bichovco kronikos žinią, kad kunigaikštienė Ona buvus Smolensko kunigaikščio Sviatoslavo duktė[39], istorikai priėmė kaip šventą tiesą[39-1].

Ką gi sako vienlaikiai šaltiniai?

Seniausioji Lietuvos kronika, arba metraštis, kuris buvo imta rašyti dar Vytauto viešpatavimo laikais[40], šitokio fakto visiškai nežino.

Ji gana plačiai aprašo Smolensko kunigaikščio Sviatoslavo, Jono sūnaus, Lietuvos žemių užpuolimą 1386 metais („kai Jogaila su savo broliais buvo išvažiavęs į Krokuvą krikštytis ir vesti karalaitės Jadvygos") ir Lietuvos kariuomenės kovą su juo. Lietuvos kariuomenei vadovavo kunigaikščiai Skirgaila ir Vytautas.

Smolensko kariuomenė prie Vechros upės buvo sumušta, kun. Sviatoslavas žuvo kautynėse, o vyriausias jo sūnus Jurgis buvo sužeistas ir pakliuvo lietuvių nelaisvėn. Kunigaikštis Skirgaila, kuris turėjo didelių chirurgo gabumų, išgydė jo žaiz-

---

[39] *T. Narbutt.* Pomniki do dziejow litewskich, 39 puslap.

[39-1] Iš man žinomų autorių tik du yra pareiškę kitokią nuomonę: *Julijonas Bartoševičius* savo straipsny „Zemowit III", išspausdintame S. Orgelbrando išleistoje Enciklopedijoje (Encyklopedya powszechna. Tom dwudziesty ósmy. Warszawa, 1868, 570 puslap.), nežinia kuo pasiremdamas, laiko didžiąją kunigaikštienę Oną Mazovijos kunigaikščio Zemovito III dukterimi. Jis sako: „Drugą córkę Eufemiję czyli Ofkę wydał książę za Władysława Opolczyka, wielką historyczną postać doby; trzecią Annę za większego jeszcze Witolda. Syna Janusza zaś ożenił z Danutą Kiejstutówną, siostrą Witolda". Jul. Bartoševičiaus tvirtinimas yra, be jokio abejojimo, kaž kokio nesusipratimo vaisius.

Buvęs Varšavos universiteto profesorius *Teodoras Leontavičius* savo knygoje: „Очерки по исторiи литовско-русскаго права. Образованiе территорiи литовскаго государства. С.-Петерб. 1894, 46 pusl.) vadina Alšėnų kunigaikštį Joną, Algimanto sūnų, Vytauto uošviu: „Pagaliau", sako Leontovičius, kalbėdamas apie Alšėnų kunigaikštį Joną, „jis susigiminiuoja su Jogailaičiais: jo duktė išteka už Vytauto". Leontovičius neišvardija Alšėnų kunigaikštytės, bet kadangi tuo laikotarpiu, kai Alšėnų kunigaikščiai bendradarbiavo su Vytautu, buvo minima tik kunigaikštienė Ona, tai, be abejonės, ji čia buvo turima omeny. Gimininįumo ryšiai tarp Alšėnų kunigaikščių ir Vytauto buvo, bet ne tokie, kokius yra nurodęs Leontovičius: kaip toliau pamatysime, Vytautas ir Jonas, Algimanto sūnus, buvo vedę tikrąsias seseris. Leontovičiaus pasakymas yra nevykęs dar ir kitu atžvilgiu: Jogailaičiais, arba Jagelonais, buvo vadinami Jogailos, did. Lietuvos kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus, palikuonys; Leontovičius, rodosi, norėjo pasakyti, kad Alšėnų kunigaikščiai susigiminiavo su Gedimino palikuonimis, o ne su Jogailos.

[40] Žiūr. Ив. Тихомировъ. О составѣ западно-русскихъ, такъ называемыхъ литовскихъ лѣтописей. Straipsnis atspausdintas Жур. Мин. Нар. Просв. за 1901 г., № 3 (марта) и № 5 (май).

das, nuvežė jį iki Smolensko, grąžino jį motinai ir pasodino Smolensko didžiosios kunigaikštystės sostan, „kadangi už kunigaikščio Jurgio buvo ištekėjusi Skirgailos vyresniosios sesers duktė“[41].

Metraštis, kuris žino net tokias smulkmenas, kaip Jurgio gydymas nuo žaizdų, ir kuris nurodo, kad Smolensko kunigaikštis Jurgis buvo vedęs vyresniosios Skirgailos sesers dukterį, būtų pasakęs ir apie giminingumo ryšius tarp Vytauto ir Smolensko kunigaikščių, jeigu jie būtų buvę, Bichovco kronika vadina did. kunigaikštienę Oną Sviatoslavo dukterimi, kitaip sakant, naujai pastatyto Smolensko kun. Jurgio seserimi. Aprašant karo įvykius buvo gražios progos pasakyti apie visa tai, tačiau seniausio metraščio redaktorius, Vytauto vienlaikis, jokio tokio fakto, matyti, nežinojo.

Vytautui teko dar ne kartą kariauti su Smolensku — 1395, 1401 ir 1404 metais. Metraštininkams vėl buvo progos paminėti, kad Vytautas kariauja su savo žmonos broliais. Jeigu jie to nemini, tai, matyti, jokių gimininguma ryšių tarp Vytauto ir Smolensko kunigaikščio Sviatoslavo nebuvo.

Tad did. kunigaikštienės Onos tėviškės reikia verčiau ieškoti kur kitur, bet ne Smolenske.

Garsiame savo skunde prieš Jogailą ir Skirgailą, kuriame Vytautas smulkiai išdėsto priežastis, del kurių jis buvo priverstas 1390 metais antrą kartą bėgti į Vokiečių Ordiną, jis tarp kita ko sako: „Iš mano brolio kunigaikščio Tautvilos jis (t. y. Jogaila) iš karto atėmė visa, ką anksčiau jam buvo davęs, ir iš mano žmonos brolio jis atėmė visą jo tėvo palikimą, visą tėviškę, ir iš to, kuris turi mano žmonos seserį, iš Jono Algimanto sūnaus, jis taip pat atėmė visą jo tėvo palikimą, o jam kunigaikštis Jogaila mano akivaizdoje buvo davęs pažadą („ranką“), kad jis iš jo tėviškės niekados neatimsiąs; už tatai kunigaikštis Jonas per mano rankas jam buvo davęs auksinį diržą“[42]. Vytautas skundžiasi, kad Jogaila

---

41 „занеж быс за кнземь Юрьемь. дщи старшье сестры Скиргаиловы“. Grafo Uvarovo nuorašas. Полное собранiе русскихъ лѣтописей. Томъ XVII. Западнорусскiя лѣтописи. СПБ. 1907, 91 puslap., Supraslio nuorašas. Ibidem, 79 puslap. — Avraamkos metraštis. Ibidem 200. puslap.

42 Dis is Witoldes Sache wedir Jagaln und Skargaln: „Minen bruder herczog Tewtewiln das her jm gegeben hatte das nam her jm alczu-

atėmęs iš jo žmonos Onos (nors jis čia jos neišvardija, bet jos vardas yra žinomas iš kitų šaltinių) brolio visą jo tėvo palikimą. Nėra jokio abejojimo, kad čia kalbama ne apie Smolensko kunigaikščius, nes po Sviatoslavo sumušimo jokių žemių iš Smolensko kunigaikščių nebuvo atimta, o viskas buvo atiduota vyriausiajam Sviatoslavo sūnui Jurgiui ir jo broliams.

Atrodo, kad visų šių duomenų visiškai pakanka įrodyti, kad did. kunigaikštienė Ona nebuvo Smolensko kunigaikštytė. Iš to paties Vytauto skundo aiškiai matyti, kad Vytautas ir Alšėnų kunigaikštis Jonas, Algimanto sūnus, buvo vedę dvi tikrąsias seseris. Alšėnų kunigaikštienės Jonienės vardas neminimas jokiuose metraščiuose, bet, rodosi, jis nesunku nustatyti.

* *

*

Alšėnų kunigaikščiai buvo palikuonys tų gausingų kunigaikščių, kurie valdė Lietuvą prieš Lietuvos valstybės įsikūrimą. Jie sugebėjo išeiti sveiki iš siautusių Lietuvoje XIII šimtmety audrų. Greičiausiai tai buvo nežymūs viešpačiai, kurie neatrodė pavojingi pretendentams į suvienytos Lietuvos sostą. Alšėnų kunigaikščiai iškilo tik susigiminiavę su Kęstučio šeimyna. Jonas, Algimanto sūnus, dalijosi su Vytautu visais jo džiaugsmais ir vargais. Jis abudu kartu lydėjo Vytautą bebėgantį į Ordino žemes. Vytautui laimėjus kovą, Alšėnų kunigaikštis pasidarė vienu galingiausių žmonių. Jis pirmoje vietoje (iš pasaulinių žmonių) pasirašo Vytauto daromus aktus. Pavyzdžiui, 1401 m. sausio 18 d., kai buvo Vilniuje sudarytas aktas, kuriuo Vytautas žadėjo ištikimai, be vyliaus ir apgavimo, tarnauti Lenkijos karaliui Jogailai Vladislovui ir niekuomet neapleisti Lenkijos Karūnos, Lenkų reikalaujamą garantiją Alšėnų kunigaikštis pasirašė tuojau po Vilniaus vyskupo drauge su savo sūnumis Andriumi, Simanu ir kitais[43]. Lenkai,

---

mole wider vnd mynes wibes bruder nam her all sin fetirlich erbe vnd deme der mynes wybes swester hot Iwan R/A/ugenmunden son, dem nam her ouch all sin fetirlich erbe vnd jm hat gegeben herczog Jagal sine hant vor mir, das her sin fetirlich erbe von jm nymmer genemen welde; herczog Iwan gab jm dor vmb eynen goldin gortil dorch myne hende". Script. rerum prus. II Band, 714 puslap.

[43] dux Yvanus Olgimunti cum filiis suis, videlicet Andrea et Simeone et ceteris. Žiūr. A. Prochaska. Codex epistolaris Vitoldi, Dokum. CCXXXVIII, 75 puslap.

nesitenkindami jo parašu, padėtu drauge su kitais Lietuvos bajorais po sausio 18 d. aktu, rado reikalo paimti iš jo dar atskirą pasižadėjimą būti ištikimu Lenkijos Karūnai[44].

Vytautas, po kunigaikščio Skirgailos mirties 1395 m. paėmęs į savo rankas Kijevo kunigaikštystę, savo vietininku Kijevan pasiuntė Alšėnų kunigaikštį.

1871 metais Miloradovičius savo studijoje apie Kijevo kunigaikštystės miestą Liubečių[45] paskelbė rastą Liubečio bažnyčioje daromų paminėjimų sąrašą, Liubečio Sinodiką, kuriame tarp kita ko yra minimas „kunigaikštis Jonas, Algimanto sūnus ir kunigaikštienė Agripina". Negali būti abejojimų, kad Sinodike minimas asmuo yra tas pats senasis Vytauto bendradarbis ir draugas. Galima manyti, kad ir jo paminėta žmona Agripina buvo Vytautienės Onos sesuo. Alšėnų kunigaikštis Jonas, Algimanto sūnus, šaltiniuose yra minimas paskutinį kartą 1401 metais. Paskum jis išnyksta. Greičiausiai greitai po to mirė.

Kijevo kunigaikštystės istorija XV šimtmečio pradžioje pasilieka apklota storais rūkais. Kas buvo kunigaikščio Jono įpėdiniu Kijevo kunigaikštystės valdyme, tiesioginiai šaltiniai nenurodo. Greičiausiai jo pareigas bus paveldėjęs jo vyriausias sūnus Andrius, Lenkų karalienės, paskutinės Jogailos žmonos Sofijos („Sonkos"), tėvas, nes Dlugošius vadina ją Kijevo kunigaikščio Andriaus dukterimi[47]. Iš to matyti, kad Alšėnų kunigaikščio Jono vaikai po savo tėvo mirties pasiliko gyventi Kijevo kunigaikštystėje ir kad jie, rytų tikėjimo papročiu, minėdami savo tėvus įvairiose bažnyčiose, taip pat paminėjo ir Liubečiuje. Ten tas paminėjimas ir yra pasilikęs.

* *
*

---

[44] Акты, относящ. къ исторіи Западной Россіи t. I, док 18, р 28.

[45] Г. А. Милорадовичъ. Любечъ Черниговской губерніи Городницкага уѣзда. Москва 1871.

[46] „kniaź Joan Olhimontowicz i kniahinia (jego) Agrypina". Józef Wolff. Kniaziowie litewsko-ruscy. Warszawa 1895, 95 puslap.

[47] *J. Dlugossi.* Hist. polonicae libri XII. Lipsiae 1711. Lib. XI, 441 pusl.: ...ad videndum virginem ducissam Sonkam, Andreae filii Iwonis Kiioviensis Ducis filiam Withawdi Ducis magni ex sorore neptem cuius illi coniugium ab ipso Withawdo persuadebatur...

Tas pats Vytauto skundas yra raktas ir kitam klausimui išspręsti: iš kurios vietos buvo kilusios seserys Ona Vytautienė ir Agripina Jonienė, Alšėnų kunigaikštienė?

Skunde yra sakoma, kad Jogaila iš Vytauto žmonos brolio yra atėmęs visą jo tėvo palikimą[48]. Pačiame skunde Vytauto žmonos brolis, arba svainis, nėra išvardijamas. Jei pavyktų jis surasti ir nustatyti jo nuolatinė gyvenamoji vieta, tai tuo pačiu būtų galima surasti ir Vytautienės tėviškė.

Visi lietuvių kilmės kunigaikščiai, išlaikę savo titulą ir žemes po valstybės sukūrimo buvo nežymūs savo valdomomis žemėmis ir savo turtais. Tokie buvo Giedraičių, Svirės kunigaikščiai, Jomantai ir k. Jie buvo nustumti nuo valstybės vairo kitų netituluotų žmonių, kurie buvo apsupę Lietuvos didįjį kunigaikštį ir kurie, besinaudodami jo malonėmis, gaudavo iš jo už savo tarnybą didelių žemių plotų.

Alšėnų kunigaikščiai, prieš susigiminiuodami su Vytautu, nieku ypatingu nepasižymėjo. Turto atžvilgiu jie turėjo būti gana kuklūs, kaip ir kiti senovės valdovų palikuonys.

Tokie nežymūs kunigaikščiai negalėjo sau ieškoti žmonų kažkur toli nuo savo gyvenamųjų vietų. Ypač jie neturėjo teisės ieškoti sau žmonos užsieny, nes susižinojimas su užsieniu sudarė didžiojo kunigaikščio prerogatyvą. Pav., kai toks žymus asmuo, kaip Vytautas, bebūdamas Gardino, Brastos ir Lucko kunigaikščiu, sužiedavo savo dukterį Sofiją su Maskvos didžiojo kunigaikščio sūnumi be didžiojo Lietuvos kunigaikščio Jogailos leidimo, kilo tarp jo ir Jogailos ištisa audra.

Tokie kunigaikščiai, be abejonės, elgėsi taip, kaip ir mūsų laikais elgiasi pasiturintieji ūkininkai: jie ieško sau merginų kaimynystoje arba kitose vietose, bet visuomet nepertoliausiai. Taigi, ir Alšėnų kunigaikščio žmona galėjo būti nesvetimšalė ir ne iš vietos, labai toli esančios nuo jo tėviškės.

Iškilusioje tarp Jogailos ir Kęstučio kovoje visi Algirdo vaikai palaikė Jogailos pusę. Negalima nurodyti nė vieno Algirdaičio, kuris būtų rėmęs Kęstutį ir vėliau Vytautą. Ir Algirdo, o vėliau Jogailos valdomosios žemės pasiliko ištikimos savo viešpačiui. Nei Kęstutis nei Vytautas neapeliavo į jas, nesitikėdami iš ten sulaukti sau paramos. Ir tėvą ir sūnų rėmė tik tie

[48] vnd mynes wibes bruder nam her all sin feterlich erbe — „ir iš mano žmonos brolio paėmė jis visą jo tėvo palikimą.

kraštai, kurie buvo Kęstučio valdomi, t. y. visa vakarinė Lietuvos valstybės dalis — Žemaičiai, Trakų kunigaikštystė ir Palenkis. Rusų kraštai, už tikrosios Lietuvos ribų, visą laiką buvo pasilikę Vytautui nedraugingi, išskyrus tik Polocką, kuris pasidavė Vytautui jau paskutinių jo kovų stadijoje, prieš pat laimėjimą.

Vadovaujantis šitais aprioriniais sumetimais galima padaryti išvada, kad Vytautienės brolio valdomos žemės turėjo būti kur nors Kęstučio kitados valdomojoje teritorijoje, jei jis, kaipo vasalas, pasekė savo siuzereną. Priešingu atsitikimu, t. y. jei Vytautienės brolio valdomos žemės būtų buvusios Jogailos, kaipo Vilniaus kunigaikščio ir didžiojo Lietuvos kunigaikščio pusėje, jis būtų pasekęs savo siuzereną, nepaisydamas savo gimininguma ryšių su Vytautu. Toji aplinkybė, kad Vytautienės brolis buvo nubaustas žemės atėmimu, tėviškės konfiskavimu, negali būti priešingo tvirtinimo įrodymu: jis buvo pasišalinęs iš savo krašto ir veikė susidėjęs su didžiojo kunigaikščio priešais. Jogaila, užėmęs apleistas žemes savo jėgomis, baudė jį, kaip krašto suverenas baudžia krašto išdaviką.

* *
*

Dabar teks paieškoti Vytauto aplinkumoje žmonių, kurie būtų jam artimi, kaipo giminės ir kaipo vasalai, kurių tėviškė galėtų rastis aukščiau rupiais ruožais apibrėžtoje teritorijoje.

Vienlaikiai nedaug išvardija asmenų, buvusių artimiausioje Vytauto aplinkumoje, kai Vytautas gyveno Prūsų Ordino žemėse. Pirmojo Vytauto pabėgimo metu yra minimi Vytauto brolio sūnus Jurgis, Naugarduko kunigaikštis, jo (Vytauto) svainis („swoger") Levas (Leonas), Drucko kunigaikštis, ir Sudimantas iš „Vesisken", kurie pridėję savo antspaudus prie Vytauto pažadų perleisti Ordinui visą Užnemunę, dalį Aukštaičių ir visus Žemaičius ligi Nevėžio upės, ir keli liudytojai, jo bajorai: Jorgen, Swirgal, Gybut, Roekutte, Michel, Mylegaude ir kt.[49].

---

[49] *A. Prochaska.* Codex epistolaris Vitoldi. Dokum. XIII, 3—5 puslap. Prieš šito dokumento autentiškumą teisingai pakėlė balsą prof. Ign. Danilavičius. Vytauto užrašo originalo nepasiliko. Jis esąs dingęs ir užsilikęs tik jo nuorašas, padarytas 1393 metais Marienburge. *I. Danilavičius* stebisi, kaip galėjo dingti originalas tų užrašų, kuriuose buvo daugiau negu šimto metų Vokiečių Ordino troškimų realizavimo užfiksavimas.

Iš visų šitų asmenų aktyviai veikė tik Sudimantas.

Vygandas Marburgietis, aprašydamas įvykius, susijusius su pirmu Vytauto buvimu Vokiečių Ordino žemėse, mini Sudimantą, kaipo Vytauto kariuomenės vadą („capitaneus Wytaudi Sudemunt"). 1384 metų gegužės mėnesį jis drauge su Ragainės komturu buvo pasiųstas kariauti Lietuvon. Jų dviejų vadovaujamoji kariuomenė buvo pasiekusi net Vilkmergės („Wylkenberg")[50]. Tuo metu ėjo slaptos derybos tarp Jogailos ir Vytauto del pastarojo grįžimo Lietuvon. Kadangi Vytautas grįžo jau liepos mėnesį, tai galima spėti, kad šio karo žygio metu Vytautas buvo arba jau visiškai susitaręs su Jogaila arba beveik susitaręs. Norėdamas geriau paslėpti nuo Ordino savo planus, Vytautas turėjo pasiųsti su kariuomene savo vieton tokį asmenį, kuris buvo jam artimas ir kurio dalyvavimas karo žygy būtų galėjęs rodyti Vytauto santykių su Ordinu artimumą ir nuoširdumą. Tai turėjo būti ne eilinis bajoras, o žmogus aukštai stovįs tų laikų lietuvių visuomenėje.

Ordinas savo pasiteisinimo rašte, pasiųstame Konstancos visuotiniam katalikų bažnyčios susirinkimui, aprašydamas Vytauto pabėgimo 1384 metais iš Gardino aplinkybės, mini, kad Vytautas klastingu būdu užėmęs Ordino pilis Jurgenburgą (Jurbarką), Mergenburgą ir Neuhausą „drauge su kaž kokiu kitu kunigaikščiu savo giminaičiu, vardu Sudimantas" („cum quodam alio duce suo consanguineo Sudamunt nomine")[51].

A. Prochaska yra radęs Centraliniame Vokiečių Ordino Archyve Vienoje šio skundo vokiškąjį originalą. Jame Sudimantas yra vadinamas kunigaikščiu („herczog") ir Vytauto

---

Jis pastebi, kad dokumentas buvęs rašytas kažkokia savotiška kalba, nors kiti Vytauto sudarytieji dokumentai buvo parašyti paprasta diplomatine lotynų kalba. Jame Vytautas pasirašęs Vygando vardu, nors niekur kitur jis to vardo nevartojo. Visi kiti to tariamojo užrašo nuorašai yra labai skirtingo turinio; pav., nuorašas *Vysk. Adomo Naruševičiaus* paskelbtas jo „Historya narodu polskiego. Wydanie Kaz. Józ. Turowskiego. Kraków, 1859, 1384 metų data prie straipsnio „Jadwiga Królowa, puslap. 217, pastaba 3. Žiūr. *Ig. Danilowicz.* Skarbiec diplomatów. Litwy. Tom. I, 248 puslap. Prie šio galima dar pridėti, kad kaikurių liudytojų vardai skamba krikščioniškai vokiškai, — kaip antai „Jorgen" (Jurgis), „Michel" (Mykolas). Jeigu Vytautas ir būtų išdavęs dovanojimo raštą, tai reikia manyti, kad čia minimas dokumentas yra labai iškraipytas, rašytas pačių vokiečių iš atminties.

[50] Die Chronik Wigands von Marburg. *Script. rer. prussic.*, II B., 626 puslap.

[51] *Script. rer. prussic.* III B., 606 puslap., 9 past.

„mage“[52]. Viduramžio vokiečių rytiečių kalboje žodis „mage“ reiškė giminaitį, tapusį tokiu sutuoktuvių keliu, tai, ką vokiečiai vadina terminu „Schwager“[53].

Senesnioji Didžiųjų Magistrų Kronika Sudimantą vadina Vytauto „swoger Zudemunt“[54].

Taip pat ir Vokiečių Ordino memorandumas „Summarium von Jagel und Wytaut“, kaltindamas Vytautą 1384 metų gegužės mėnesio karo žygio nepasisekimu, kadangi Ordino kariuomenė buvusi beveik visa išmušta, sako, kad jai vadovavęs Ordino komturas drauge su Vytauto „schwoger Sudemunt“[55].

Trumpai suglaudus visa, kas randama tų laikų šaltiniuose apie Sudimantą, galima pasidaryti išvada, kad jis buvo kunigaikštis, Vytauto giminaitis, jo „mage“, jo „swoger“ arba „schwoger“ ir jo kariuomenės vadas.

Žodis „swoger“, „schwoger“, dabartinėje kalboje „Schwager“, vokiečių kalboje yra vartojamas keliomis reikšmėmis. Jis reiškia žmonos brolį (Bruder der Frau), vyro brolį (Bruder des Mannes), žmonos sesers vyrą (der Mann der Frauenschwester) ir pagaliau sesers vyrą (der Mann der Schwester)[56].

Vienlaikių šaltinių medžiaga tokiu būdu visai įgalina nustatyti ne tik tarnybinius santykius tarp Vytauto ir Sudimanto, bet ir šeimyninius. Sudimantas buvo Vytauto giminaitis, Vytauto svainis, arba švogeris, nes Vytautas buvo vedęs seserį.

Tik jį, o ne ką kitą Vytautas turėjo galvoje rašydamas savo skunde, jog Jogaila iš jo žmonos brolio atėmęs tėviškę. Tokį

---

[52] Des nam her uff und czoch von Pruszen ungeseghent und wart mit herczog Sudemunt seynem magen ingelasen in die schlosz des Ordens, die ym uff dem wege warent, mit namen Jorgenburg, Margenburg und Newhusz, unde vor des Ordens brudern daselbst erbarklichen gehandelt“. Antoni Prochaska. Z Archiwum Zakonu Niemieckiego. Analekta z wieku XIV i XV. Atspausta „Collectanea ex Archivo Collegii Historici. Tomus XI, Kraków 1909—1913, 252 pusl.

[53] Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache von Friedrich *Kluge*. Straszburg 1883, 212 pusl.: Mage M. nach mhd. mac (g.) M. ahd. mâg. M. „Verwandter“, asächs. mag. M. „Verwandter“. — Die entsprechenden Worte in den ostgerm. Sprachen bezeichnen speziellere Verwandtschaftsgrade; vgl. got, mêgs „Tochtermann“, anord. „Schwager, Schwiegersohnvater.“

[54] Die aeltere Hochmeisterchronik. *Script. rerum. prussic.*, III B., 605 p.

[55] *Script. rerum prussic.* V B., 224 p.

[56] Žiūr. *J. Pawłowsky's.* Deutsch-Russisches Wörterbuch. Riga-Leipzig. 1902, 1159 puslap.

žmogų Vytautas visur galėjo statyti pirmon vieton ir laikyti jį savo pavaduotoju svarbiais atsitikimais.

Jogaila, 1384 metais susitaikęs su Vytautu, grąžino Vytauto šalininkams visa, ką anksčiau iš jų buvo atėmęs[57]. Tuomet savo kunigaikštystę, tėvų palikimą, atgavo ir Sudimantas.

Vytautui pabėgus į Ordino žemes antrą kartą, 1390 metais, vokiečių kronikininkai išvardija šiuos asmenis, kurie buvo drauge su juo pabėgę arba nuvykę vėliau įkaitais: Vytauto brolį Žigimantą su sūnumi, Vytauto žmoną su dukterimi Sofija, jo seserį Ringalę, jo antrą brolį — Tautvilą Konradą su žmona, Belzo kunigaikštį Jurgį, Norimanto sūnų, ir Alšėnų kunigaikštį Joną, Algimanto sūnų, su žmona ir vaikais[58]. Vytautą apsupančių asmenų tarpe nematyti nei Drucko kunigaikščio Levo nei Sudimanto, kuris buvo vaidinęs tokį svarbų vaidmenį 1384 metais. Iš Vygando Marburgiečio kronikos galima nujausti, kad tarp Vytauto ir Sudimanto galėjo būti smarkių nesusipratimų. Sudimantas ne tik neprijaučia Vytauto planams, bet dargi ima aiškiai veikti prieš jį, stoja į jo priešininkų eiles. Sužinojęs apie Vytauto sumanymą 1389 metais klasta paimti Vilnių, jis apie tai kuo skubiausiai praneša Jogailos broliui Kaributui, kuris tuojau imasi priemonių šiam planui sutrukdyti[59]. Visas šitas planas ligi šiol yra apsuptas paslapties šydu. Pasak vokiečių prokuratorių tvirtinimą Konstancos bažnytiniame susirinkime, Vytautas norėjęs, prisidengęs savo sesers vestuvėmis, pasiųsti į Vilnių vežimus su naminių gyvulių mėsa, žvėriena ir šienu, lydimus ginkluotų vyrų, kurie, atsiradę Vilniuje, būtų jo vardu užėmę pilį[60]. Dr. Koneczny teisingai pastebi, kad jei galėjo kilti klausimas apie kieno nors vestuves, tai tik ne apie Vytauto sesers, kurios netekėjusios jis neturėjo. Jis prileidžia mintį, kad galėjusi tekėti kurio nors Vytauto bendraminčio giminaitė[61]. Iš Lietuvos seniausio metraščio sužinome, kad Skirgaila tuomet buvo išvykęs į Polocką ir kad Vytautas

---

[57] Dr. *Feliks Koneczny*. Jagiełło i Witołd. Część pierwsza. Lwów 1893, 14 puslap.

[58] *Johann von Posilge, Script. rer. prussic.* III B., 163 p.

[59] Sudemont talia sciens celeriter adiit regem Karibot. *Script. rer. prussic.*, II B., 640 p.

[60] *A. Prochaska.* Codex epistolaris Vitoldi, 1029 pusl.

[61] Dr. *Fel. Koneczny*. Jagiełło i Witołd, 131 puslap., 2 past.

tuo pasinaudodamas prisiartinęs prie Vilniaus[62]. Tuo tarpu Vytautienė Ona buvusi Gardine. Kur Vytautas buvo apsistojęs belaukdamas savo sumanymo vykdymo, iš šaltinių nematyti. Gal būt, jis buvo sustojęs pas Sudimantą, ir šis apie visa patyręs pasiskubino pranešti Kaributui. Taip spėti lengviausia yra vadovaujantis Vygando liudymu. Matyti, Sudimantas nėra buvęs įtrauktas į sąmokslininkus ir apie patį sąmokslą sužinojęs pačiu paskučiausiu laiku. Netikėdamas jo pasisekimu ir bijodamas atsakomybės — pats Vytauto apsistojimo faktas darė jį bendrininku — jis ryžosi padaryti išdavikišką žingsnį Vytauto atžvilgiu. Vytauto brolis Tautvilas, Vytauto bendramintis, buvo nustojęs, kaip spėja Dr. F. Koneczny, antrą kartą savo valdomo Naugarduko tais pačiais 1389 metais[63], ir tatai turėjo būti dideliu įspėjimu Sudimantui.

Kur tuomet buvo Kaributas?

Kęstutis, tapęs 1381 metais didžiuoju kunigaikščiu, buvo jį pasiuntęs į Lietuvos rytų pasienį, į Novgorodo Seversko kunigaikštystę. Kaributas drauge su Skirgaila ir Jogaila organizavo sukilimą prieš Kęstutį, pasibaigusį pastarojo tragedija. Kada jis sugrįžo tikrojon Lietuvon, nežinia. Greičiausia 1389 metais, kai santykiai tarp Skirgailos ir Vytauto buvo didžiausiai įtempti, ir kai Skirgaila, Jogailos remiamas, ėmė persekioti visus Vytautui prijaučiančiuosius. Tuomet galėjo būti pašalintas iš Naugarduko kunigaikštystės Vytauto brolis Tautvila ir jo vieton pasodintas Kaributas. Senasis triumviratas — Jogaila, Skirgaila ir Kaributas — pražudęs sąmokslu tėvą, dabar vėl jungėsi prieš sūnų, kurį laikė didžiausiu savo priešu.

Kur Kaributas gavo žinių apie Vytauto rengiamą perversmą, iš tų laikų šaltinių nematyti. Kaikurių autorių buvo pareikšta nuomonė, kad jis tuomet valdęs Lietuvą Jogailos vardu ir gyvenęs Vilniuje[64]; kiti spėja, kad jis pavadavęs išvažiavusį į Polocką Skirgailą, kuris tačiau valdęs visą Lietuvą[65]; dar kiti

---

[62] Grafo Uvarovo nuorašas. Полное собраніе русскихъ лѣтописей. Томъ XVII, pusl. 92 ir grafo Krasinskio nuorašas. Ibidem, puslap. 164.

[63] Dr. *F. Koneczny*, Jagiełło i Witołd, 173 p.

[64] А. Барбашевъ. Витовтъ и его политика до Грюнвальденской битвы. С. Петербургъ, 1885, 49 p.

[65] Dr. *Jacob Caro*. Geschichte Polens. Dritter Theil. Gotha, 1869, 95 puslap.

mano, kad jis buvęs Vilniaus pilies komendantu[66]. Negalima sutikti su šitokiomis nuomonėmis: Vilniaus pilies komendantu buvo Jogailos paskirtas lenkas Moskorzevskis. Skirgaila, kad ir pavadavo Jogailą Lietuvos santykiuose su užsieniu, bet Vilniaus kunigaikštystės nevaldė ir gyveno ne Vilniuje, o Trakuose. Tikriausia, tur būt, yra toji mintis, kad Kaributas gyveno Naugarduke ir kad ten jam buvo pranešta apie sąmokslą. Tokią išvadą galime pasidaryti remdamiesi tuo, kad 1392 metais Vytautas iš Alytaus netikėtai įsiveržė į Kaributo valdomą Naugarduko sritį[67]. Kaributas galėjo skubotai įspėti Vilniaus komendantą.

Vytautas savo auksčiau paminėtame skunde prieš Jogailą ir Skirgailą neišvardijo savo žmonos brolio, nors čia pat rado reikalo paminėti savo žmonos sesers vyrą, Joną, Algimanto sūnų. Kažkaip krinta į akis šis nutylėjimas. Vargiai čia bus tik rašto stiliaus savumas. Atrodo, kad tai buvo padarytą apgalvotai, su tam tikru apskaičiavimu. Pats skundas buvo agitacinis: juo norėta pateisinti Vytauto elgesys su Ordinu ir Jogaila bei Skirgaila. Kad raštas padarytų gilesnio įspūdžio, buvo naudingiau paminėti pats padarytos Vytauto giminaičiui skriaudos faktas neminint jo vardo, kuris naujomis sąlygomis galėjo laukiamąjį efektą sumažinti.

Vytautui buvo labai nemalonu prisipažinti, kad jo paties bendradarbių tarpe buvo atsiradusių išdavikų, ir todel jis, savo skunde paminėjęs atėmimo iš jo sesers vyro tėviškės faktą, vieną iš Jogailos pusės padarytų smurtų, tyčia nutylėjo paties nukentėjusiojo vardą, juo labiau, kad pats atėmimo faktas buvo senokai.

Iš tik ką atpasakoto Vytauto išdavimo fakto negalima atspėti, kur tuomet Sudimantas gyveno. Aišku tik viena: jo tėviškė turėjo būti srity, esančioje tarp Gardino, Vilniaus ir Naugarduko.

Vytauto ir Ordino 1384 metų sutarties (vis vien, ar ji buvo tikra ar suklastota) nuoraše, padarytame Marienburge 1393 metais, randame pažymėjimą: Sigillum Sudemondi de Wesisken[68].

---

[66] *A. Prochaska.* Dzieje Witolda, 58 p.

[67] *Script. rer. prussic.* II B., 646 p.

[68] *Ig. Daniłowicz* Skarbiec diplomatow, I t., 248 p.

Dr. F. Koneczny savo knygoje „Jagiełło i Witołd“ šitą vietą pavadino Veišiškiais[69], ir šitas pavadinimas pamažu prigijo istorinėje literatūroje[70]. Vokiška pavadinimo transkripcija lietuviškai būtų „Vėžiškės“ arba „Vėžiškiai“. „Veišiškiai“ savo skambėjimu yra daug tolimesni „Vesisken“ pavadinimui.

Veišiškių pavadinimas nėra paties Dr. Koneczny'o sugalvotas. Jis yra randamas Lietuvos trumpojo metraščio grafo Uvarovo nuoraše[71] ir Bichovco kronikoje[72]. Ten įvyko pirmas susirėmimas tarp Vytauto ir vokiečių iš vienos pusės ir Skirgailos iš antros pusės, kai Vytautas, antrą kartą nubėgęs pas Ordiną, pradėjo karą su Jogaila ir Skirgaila. Pasak anksčiau išvardytų metraščių, Veisiškiai yra buvę pilaitė prie Neries, netoli Vilniaus[71]. Kiti senesniojo Lietuvos metraščio nuorašai tą pačią vietą vadina Veiščuškiais[73], Ikšiškiais[74], Veikuliškiais[75]. Ar yra koks sąryšis tarp Veišiškių ir Sudimanto gyvenamosios vietos, jo tėviškės, nematyti: šaltiniai nieko apie tai nesako. Atrodo, kad Dr. Koneczny, radęs Veišiškių pilaitės pavadinimą, atsitiktinai sutolygino jį su „Vesisken“. Vokiečių šaltiniai Veišiškių pavadinimo visai nežino. Jo nepasitaiko, kiek galima spręsti iš paskelbtų dokumentų, ir vėlesniais laikais. Jo negalima surasti nei J. J. Goškevičiaus sudarytame Vilniaus gubernijos gyvenamųjų vietų sąraše[76], nei Centralinio Statistikos Biūro leidiny „Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinojo Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys. Kaunas, 1925“.

Vėžiškių pavadinimas pasitaiko Lietuvoje gana dažnai. Dabartinėse Lietuvos Respublikos ribose yra Vėžiškės vienasėdija Alytaus apskr. Alovės valsčiuje, Vėžiškių kaimas Panevė-

---

69 „księstwo na Wejszyszkach., Op. cit., 14 puslap.

70 Žiūr. M. Любавскій. Литовско-русскій сеймъ. Москва 1900.14, 16, 17 puslap. ir J. Wolff. Kniaziowie litewsko-ruscy. Warszawa, 1895. puslap. 504. Ankstyvesniame savo kūriny „Ród Gedimina“ Volfas palieka nekeistą pavadinimą Wesisken.

71 Полное собран:е русскихъ лѣтописей, Томъ XVII, Uvarovo nuorašas 92 p. „оу городка на месте нарицаеме Веишишькы. 92 p.

72 ibidem, 512 p.

73 Вейщушкы. Supraslio nuorašas, 79 pusl.

74 Икшишькы. Akademinis nuorašas, 150 pusl.

75 Вейкулишкы. — Avraamkos metraštis, pusl. 200.

76 Виленская губернія Полный списокъ населенныхъ мѣстъ со статистическими данными о каждомъ поселеніи, составленный по оффиціальнымъ свѣдѣніямъ I. I. Гошкевичемъ. Вильна, 1905 г.

žio apsk. Raguvos valsčiuje ir Vėžiškės kaimas Utenos apskr. Linkmenų valsčiuje.

Yra randama dar Vyžiškių vienasėdija Bistricos valsčiuje, į šiaurės rytus nuo Vilniaus, 10 klm. nuo Bezdonių geležinkelio stoties, ir vieta rusiškai užrašyta „Viaziški", Melagėnų val., 8 klm. nuo Adutiškio.

Reikia pastebėti, kad gudų gyvenamose vietose dabar nerandame jokios vietos, kurios pavadinimas bent apytikriai sutaptų su Veišiškių arba Vėžiškių pavadinimu.

Neturint tikrų duomenų, kaip tikrai vadinosi Sudimanto tėviškė anų laikų lietuvių kalba ir spėjant tik iš žodžių skambėjimo panašumo, man rodosi, tenka manyti, kad greičiausiai ji vadinosi Vėžiškė. Iš randamų trijų vietų su šiais pavadinimais į buvusios Trakų kunigaikštystės ribas įėjo tik Vėžiškės vienasėdija, dabar esanti Alovės valsčiuje. Ji yra beveik pusiaukelyje tarp Vilniaus ir Gardino. 1381 metais, kai Kęstutis susekė Vilniuje slaptą sutartį tarp Vokiečių Ordino ir Jogailos, Vytautas atvyko iš Gardino į Vilnių per vieną dieną. Iš Alovės valsčiaus tiek į Vilnių, tiek į Gardiną jis galėjo nuvykti per pusę dienos. Kadangi 1389 m. Vytauto planas buvo labai rizikingas, tai Vytautui rūpėjo būti arčiau Vilniaus, jei sumanymas pavyktų, ir greičiau pasprukti, jei sąmokslas būtų susektas. Šitokios rūšies spėjimai, man rodosi, labiausiai kalba už tai, kad Vytautas greičiausiai bus apsistojęs Vėžiškėje dabartinės Alovės valsčiuje ir kad iš čia Sudimantas bus davęs žinią Kaributui į Naugarduką, kuris yra nepertoliausiai.

Veišiškiai, buvę prie Neries, į šiaurę nuo Vilniaus, ir mažiau atitinka „Vesisken" pavadinimą ir, be to, daug toliau nuo Gardino, kur turėjo grįžti Vytautas savo plano nepasisekimo atsitikimu.

Sudimantas neilgai gyveno po savo išdavikiško darbo. 1394 metais, Vokiečių Ordino karo žygio prieš lietuvius metu, prie Paparčių jis pakliuvo vokiečių nelaisvėn. Kelis sykius („sepius") apgavęs Ordiną ir, be to, dar užmušęs Jurbarke Ordino brolius, jis karo teismo buvo nuteistas mirti ir pakartas už kojų[77].

---

[77] Die Cronik Wigands von Marburg. *Script. rer. prussic.* II B., 657 p. ir Joh. von Posilge. Script. rer. prussic. III B., 194 p. Ibi Sudemunt captivatur vulgariter Mewen et magistro presentatur, qui eum consi-

Vytauto viešpatavimo laikais nerandame nė vieno Sudimanto palikuonio, užimančio kurią nors įžymią vietą Lietuvoje arba dalyvaujančio kuriose nors derybose ir pasirašančio liudytoju po aktais. Matyti, Vytautas buvo piktas ant šių savo giminių. Sudimantų, kaipo politinių veikėjų, nematyti ir Švitrigailos bei Vytauto brolio, Žigimanto, viešpatavimo laikais [77-I]. Tik žuvus 1440 metais Vytauto broliui Žigimantui, Sudimanto palikuonys vėl iškilo į lietuvių visuomenės viršūnes. Alekna (Olechno = Aleksandras), Sudimanto sūnus, vadovavo lietuvių būriui mūšy prie Choinicos 1454 metais; tas pats asmuo, Goštauto šalininkas, pasirodė didelis priešas did. kun. ir karaliaus Kazimiero politikos[78]. Šis Alekna, Sudimanto sūnus, būdamas Vilniaus vaivada, pasirašė liudytoju dokumente, kuriuo did. kun. ir karalius Kazimieras pasižadėjo duoti kraitį savo dukteriai, ištekėjusiai už Štetino kunigaikščio Boguslavo. Sekdamas Vakarų Europos feodalų ir lenkų ponų pavyzdžiu, kurie prie savo vardų pridėdavo arba savo kilties vardą arba savo svarbiausių valdomųjų žemių pavadinimą. Alekna, Sudimanto sūnus, pridėjo „съ Хожова[78-I]. Tačiau nežinia, kur buvo tas „Chožovo" dvaras.

Ar laikysime Sudimantų tėviške Veišiškius ar, kaip tai atrodo daug tikriau, Vėžiškę, vienas dalykas nesukelia abejonių, tai kad toji vieta randasi tikrojoje Lietuvoje. Iš to yra lengva padaryti išvada, kad Vytauto žmona Ona Sudimantaitė, gimusi tikriausiai Vėžiškėje, buvo tokia pat tikra lietuvaitė, kaip ir jos vyras. Nieko bendra su Smolensko kunigaikščiais ji neturėjo.

* *
*

---

lio suorum propter eius tradimenta per talos suspendit quia dolosus saepius inventus inter Ordinem et paganos.

77-I Tiesa, kažkokis Sudimantas, Krėvos vietininkas, pasirašė Žigimanto sutartį su Lenkija Trakuose 1433 m. sausio 20 d. ir Žigimanto sutartį taip pat su Lenkija Gardine 1434 m. vasario 27 d. Abiejuose atsitikimuose Sudimanto vardas figuruoja tarp pačių nežymiausių liudytojų. Yra labai abejotina, ar čia minimas to paties Vytauto svainio sūnus. Jei jis būtų buvęs valdančiojo asmens giminaitis, jo vardas greičiausiai būtų buvęs minimas vienoje iš pirmųjų vietų, o ne tarp nežymių didžiojo kunigaikščio valdininkų. Žiūr. Богдан Барвіньский. Жигимонт Кейстутович. Жовква. 1905 Appendix, № 3 ir 4.

78 М. Любавскій. Литовско-русскій сеймъ, 121-122 pusl.

78-I М. Любавскій. Литовско-русскій сеймъ, 102 p.

Kaikurie kiti vienlaikiai liudymai netiesioginiu būdu patvirtina išvadą, kad Ona Vytautienė buvo lietuvių kilmės.

Anksčiau aš jau esu minėjęs papos Bonifacijaus IX pasiųstą specialinę komisiją Marienverderin šv. Daratos gyvenimui, nuopelnams ir stebuklams ištirti.

Vienas iš jos apklaustų liudytojų, Pomezanijos kapitulos kanonikas (Domherr), Jonas Reymann'as, paliudijo, kad jis matęs didžiojo Lietuvos kunigaikščio, t. y. Vytauto, žmoną, Vytauto brolio Žigimanto ir daugelio palydovų lydimą lankant Marienverdery šv. Daratos kapą ir su dievotumu aukojant šilko audinius. Be to, toliau tęsdamas savo liudymus, jis pridėjo, kad jis jai perdavęs dvi knyguti apie motinos Daratos gyvenimą, kurias didžioji kunigaikštienė labai branginusi del savo dievotumo, nors ji pati neseniai buvusi priėmusi krikščionių tikėjimą[79].

Kitas liudytojas, Kristijonas Coslaw'as, paliudijo 1404 m. spalių 16 d., kad „jis matęs Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto žmoną, kuri dar nebuvo krikščionė (que nondum erat christiana), su dideliu dievotumu lankant motinos Daratos kapą ir prie jo aukojant šilko ritimus ir kitus daiktus[80].

Abudu liudytoju ne visiškai tarp savęs sutinka del kunigaikštienės Onos tikėjimo, nes vienas sako ją esant neseniai priėmusią krikščionių tikėjimą, o antras tvirtina ją esant dar pagonę.

Asmuo, kuriam buvo pavesta įteikti aukštajai viešniai šv. Daratos gyvenimo aprašymas, be jokios abejonės, turėjo būti daugiau painformuotas apie ją, negu kitas paprastas liudytojas. Bet jei mes prieš savo akis turėtumėm tik antrąjį liudymą, tai ir jis mums turėtų nemažos svarbos: jis liudytų Vytautienę esant pagonę, kitaip sakant, kilimo lietuvaitę. Jei ji būtų buvusi rusė, pravoslavų tikėjimo, ji būtų buvusi pavadinta arba eretikė arba stačiai rusė.

Liudytojas Jonas Reyman'as turėjo būti teisus, sakydamas, kad Vytautienė neseniai dar tapusi krikščione. Ji galėjo apsikrikštyti ar drauge su Vytautu, tebesančiu Vokiečių Ordino

---

79 „licet tamen ipsa duxissa esset noviter conversa ad fidem christianam", Proc., 162 p.

80 Das Leben der heiligen Dorothea von Johannes Marienwerder. Buch. III. *Script. rer. pruss.* II Band, 331 pusl. 3 past. Process., 179, 180 p.

žemėse, 1384 metais, ar kiek vėliau, 1387 metais, kai buvo atliekamas Lietuvos krikštas. Iš niekur nematyti, kad Vytautienė būtų lydėjusi savo vyrą Krokuvon 1386 m. Laikotarpis nuo 1387 iki 1400 metų yra gana didelis, ir sunku būtų pasakyti, kad įvykis atsitikęs prieš 13 metų, būtų buvęs neseniai. Liudytojui rūpėjo pabrėžti ne metų skaičius, praėjęs nuo Vytautienės krikšto, bet pasireiškęs didelis katalikiškasai dievotumas asmens, kuris buvo gimęs, augęs ir didelę dalį savo amžiaus praleidęs pagonų tikėjime. Trylika ar šešiolika metų palyginti su visu nebe jaunu Vytautienės amžiumi, iš tikrųjų, buvo mažas laikotarpis, ir liudytojas galėjo drąsiai pasakyti „noviter“, „neseniai“.

Šių abiejų vokiečių, Onos Vytautienės vienlaikių, pasakymai būtų visiškai nesuprantami, jei ji būtų buvusi rytų tikėjimo rusė. Tik kalbėdami apie tikrą lietuvaitę, jie galėjo išsireikšti, kad ji dar nebuvo krikščionė arba kad ji neseniai buvo apkrikštyta.

Didžiosios kunigaikštienės Onos mirties, įvykusios 1418 metų vasarą, proga vokiečių kronikininkas Jonas von Posilge (Lindeblatt) rašė, kad ji žinojusi daug burtų ir pranašavusi savo vyrui, kad anam po jos mirties nesiseksią[85].

Did. kunigaikštienė du kartu buvo padėjusi savo vyrui ypatingai sunkiomis jo gyvenimo aplinkybėmis: pirmą kartą išvaduodama jį iš Krėvos pilies, kur jam grėsė jo tėvo Kęstučio likimas arba ilgametis kalėjimas, ir antrą kartą 1389 m. po nepavykusio sąmokslo paimti klasta Vilnių. Ypač pirmasis išvadavimas buvo toks drąsus, toks rizikingas, kad jis galėjo būti vienlaikių laikomas stebuklingu. Did. kunigaikštienė Ona galėjo pagarsėti, kaipo nepaprasta moteriškė, stebukladarė arba, kitaip sakant, burtininkė. Šitokios kalbos galėjo pasiekti Prūsus. Lietuviams nepalankus kronikininkas labai lengvai galėjo ją pavadinti burtininke.

Apie didžiosios kunigaikštienės Onos dalyvavimą Lietuvos politiniame ir socialiniame gyvenime tiesioginių nurodymų tuolaikiniuose šaltiniuose nerandame. Tačiau jos aktyvumas, pasireiškęs 1382 metais, ir ypač Vokiečių Ordino santykis su ja rodo, kad tai buvo labai veiklus asmuo, daręs nemažos įta-

---

[85] *Script. rer. pruss.*, III B. 376 pusl.

kos savo vyrui. Toji Vytautienės Onos įtaka Vytautui turėjo būti gerai žinoma ir užsieniui. Kai 1392 metais Vytautas Astravos dvare, netoli Lydos, susitarė su Jogaila ir jo žmona Jadvyga, tai Lenkai pareikalavo iš kunigaikštienės, kad ji laiduotų, jog jos vyras ištesės visus sutarty numatytus pažadus. Kunigaikštienė Ona tai padarė, duodama Astravoje du garantijos dokumentu, vieną Lenkijos karaliui Jogailai Vladislavui[86] ir antrą Lenkijos karalienei Jadvygai.[87]

Jau pats Posilgės pasakymas apie jos pranašavimą liudija, kad didžioji kunigaikštienė buvusi kurse aukštosios Lietuvos politikos. Vokiečių Ordinas, visuomet turįs tikslių informacijų apie Lietuvos visuomeninius ir politinius santykius, labai aukštai vertino didžiosios kunigaikštienės Onos politinį vaidmenį Lietuvoje. Jis įvairiomis dovanomis stengėsi susilaukti jos palankumo, pav., 1408 m. Ordino magistras Ulrichas von Jungingen'as pasiuntė jai kažkokius muzikalinius instrumentus — clavicordium'ą ir portativum'ą[88]. 1416 metais Ordino magistras pasiuntė jai iš Ragainės gero Reino vyno ir vynuogių[89]. Gavęs žinią apie jos mirtį, Vokiečių Ordino magistras įsakė atlaikyti už jos vėlę šv. mišias ir vigilijas visose Ordino bažnyčiose[90].

Apie did. Kunigaikštienės Onos santykius su Lenkija nedaug yra užsilikusių žinių.

Greitai po Astravos sutarties, 1393 metais, Jogaila, matyti, buvo ieškojęs kunigaikštienės Onos simpatijų: karalius buvo užsakęs jai pas Krokuvos aptiekininką Andrių kažkokių saldainių (confectus et electuaria) už 7 markes[91] ir nupirkęs ir pasiuntęs jai tris žiedus — vieną auksinį su „szmalcze"[92] už 1½ markės, liepos 30 d., ir du žiedu su „szmelcz" už 3 markes, rugpiūčio

---

[86] *A. Prochaska.* Codex epistolaris Vitoldi, dok. XCII, 30 pusl.

[87] *A. Sokolowski — J. Szujski.* Codex epistolaris saeculi decimi quinti. Krakow, 1876, dokum. XVIII, 16 puslap.

[88] *A. Prochaska.* Codex epistolaris Vitoldi. Ištraukos iš Ordino iždininko išlaidų knygų nuo 1398 iki 1410 m., 972 puslp.

[89] *A. Prochaska.* Codex epistol. Vit., 365 puslap.

[90] *Script. rerum. prussic.,* III Band., 376 pusl., 7 past.

[91] *Dr. Franciszek Piekosiński.* Rachunki dworu Króla Wladysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420. Krakow, 1896, 156 puslap.: Item Andree appotecario pro confectubus et electuariis missis dne. ducisse Witoldi ad mandatum dni Regis VII marc.

[92] Ten pat, 159 puslap.

20 d.[93] Greičiausiai šios dovanos nebuvo paveikusios Vytautienės, ir daugiau nebebuvo į ją kreipiamasi; bent apie tai jokių žinių nerandama.

Kai 1401 m. lenkai stengėsi atnaujinti santykius su Lietuva po visiškai sugriuvusios Krėvos 1385 m. sutarties, kunigaikštienės Onos, kuri kitados buvo laidavusi Vytauto ištikimybę Lenkijai, vardas jau nebeminimas.

Jei, iš vienos pusės, did. kunigaikštienė Ona labai aktyviai padėjo Vytautui palaikyti gerus santykius su Vokiečių Ordinu — ji dalyvavo kartu su savo vyru derybose su juo Nemuno Salyne 1398 m.; tur būt, politiniais sumetimais sunkiais Vytautui 1400 metais lankė Vokiečių miestus Pavisly, kur ji buvo iškilmingai sutinkama; gaudavo iš Ordino magistro laiškų ir dovanų — o, iš antros pusės, jei nei lenkų, nei vokiečių šaltiniai niekur nemini apie jos važinėjimą Lenkijon ir apie jos palaikymą santykių su lenkais, tai nenoroms ateina galvon mintis, ar tik šitoks did. kunigaikštienės nusistatymas nebus buvęs gryno principinio pobūdžio. Visos šios aplinkybės, rodančios nevienodus didžiosios kunigaikštienės santykius su vokiečiais ir lenkais, verčia manyti, kad tai buvo nepripuolamas dalykas, o tam tikras politinis pakrypimas. Ar tik čia nebus pasireiškęs jos nusistatymas prieš lenkus? Ar tik kunigaikštienė Ona, linkdama Vokiečių Ordino pusėn, neieškojo jame atosvaros prieš Lenkiją Lietuvos nepriklausomybei atgauti?

Reikia pabrėžti dar vienas gana charakteringas bruožas iš did. kunigaikštienės Onos gyvenimo.

Lankydama 1400 metais Šv. Daratos kapą, ji, Jono Marienverderio liudymu, labai prašiusi jai duoti knygutę su Šv. Daratos gyvenimo aprašymu[94]. Gavusi ją iš Pomezanijos vyskupo Jono per Jona Reyman'ą, ji, šio pastarojo žodžiais tariant, dėl savo dievotumo[95] labai džiaugėsi.

Kuriuo tikslu did. kunigaikštienė stengėsi tą knygutę gauti? Jei jai rūpėjo turėti kokia nors atmintis apie šv. Daratą, tai ji galėjo paprašyti duoti jai kurį nors užsilikusį šventosios daiktą, ir, be abejonės, ji būtų jį gavusi. Dviejų liudytojų parodymais,

---

[93] *Ten pat,* 163 puslap.

[94] „et librum de vita ipsius domine Dorothee editum desideranter petivit. *Script. rer. prus.* II B, 331 pusl., pastaba 3.

[95] „ad quos (ji gavo du tos knygutės egzemplioriu) ipsa duxissa erat valde affecta propter devocionem". *Ten pat.*

ji stengusis gauti ne ką kita, o tik knygutę. Gal didžioji kunigaikštienė mokėjo skaityti? Jei iš tikrųjų taip būtų buvę, tai būtų labai nepaprastas reiškinys tų laikų Europos visuomenės gyvenime. Tokiu atsitikimu, lietuvaitė kunigaikštytė iš miškuotos Dzūkijos būtų galėjusi drąsiai užimti vieną iš pirmųjų vietų Europos moterų kultūros istorijoje. Jeigu pati did. kunigaikštienė nemokėjo skaityti, tai jos prisirišimas prie knygos pasiliktų vis dėlto reikšmingas: jis rodytų did. kunigaikštienę branginus mokslą ir turėjus savo aplinkumoje žmonių, kurie galėjo tą knygą perskaityti ir išversti į suprantamą jai kalbą. Ar priimsime vieną ar antrą spėjimą, pasilieka neabejotina viena išvada, kad kultūrinis didžiosios kunigaikštienės ir jos aplinkumos lygis buvo nemenkas. Jos vyras, Vytautas, mokėjo kelias kalbas. Vytauto tėviškėje, Trakuose, reiškėsi nemaža Vakarų Europos įtaka. Galėjo ir Vytautienė daug ko pramokti ir Trakuose ir vėliau Prūsuose.

Did. kunigaikštienei Onai, be abejonės, priklauso viena iš garbingiausių vietų lietuvių tautos istorijoje.

Didžioji kunigaikštienė Ona mirė 1418 metais rugpiūčio 11 d. Trakuose ir buvo palaidota Vilniaus katedros bažnyčioje prie šv. Mykolo altoriaus[96].

Didžiosios kunigaikštienės Onos pranašavimas, jei patikėti vokiečių kronikininko žodžiais, tikrai išsipildė: visi didieji Vytauto darbai buvo nuveikti prie jos gyvos galvos. Jai mirus, prasidėjo, iš tikrųjų, Vytauto nepasisekimai. Jo didysis planas — atpalaiduoti Lietuvą nuo ryšių su Lenkija — užsibrėžtas 1397 m. ir pradėtas realizuoti 1398 m. Nemuno Salyne, Vytautienei dalyvaujant, liko neįvykdytas.

IV. Julijona.

Praėjus keliems mėnesiams po savo pirmosios žmonos, did. kunigaikštienės Onos, mirties, tų pačių 1418 metų rudenį Vytautas vedė antrą žmoną. Tai buvo seniai jau mirusio Vytauto bendradarbio, Alšėnų kunigaikščio Jono, Algimanto sūnaus, duktė Julijona. Kadangi, kaip anksčiau buvo pasakyta, Vytautas ir Alšėnų kunigaikštis buvo vedę tikrąsias seseris

[96] *Script. rer. pruss.* III B., 376 p., 7 pastaba; *Ig. Daniłowicz.* Skarbiec diplomatów... Litwy. Tom. II, dok. 1514, 110 pusl. ir *Ks. J. Kurczewski;* Kościół zamkowy czyli Katedra Wileńska. Część druga. Żródła historyczne. Wilno, 1900, 23—25 pp.

Sudimantaites, Vėžiškės kunigaikštytes, tai pirmoji Vytauto žmona Ona buvo antrajai tikra teta, o pats Vytautas dėdė.

Štai del ko Vilniaus vyskupas Petras, be papos dispenso, nenorėjo jųdviejų sutuokti. Sutuoktuvių apeigas atlikti teko dideliam Vytauto gerbėjui, Vroclavo (Vladislaviensis) vyskupui Jonui Kropidlai. Vestuvės įvyko prieš Kalėdas Gardine[97].

Ir iš savo tėvo ir iš motinos pusės Julijona buvo lietuvaitė. Tikėjimo greičiausiai ji buvo pravoslavų, nes jos tėvas visuose šaltiniuose yra vadinamas žodžiu „Ivanus", kurio forma rodo jį esant priprastą rusų pravoslavų Jono vardą. Įrašymas į Liubečio bažnyčios paminėjimų knygą kun. Jono, Algimanto sūnaus, ir jo žmonos kunigaikštienės Agripinos taip pat rodo juos buvus pravoslavų arba rytų bažnyčios pasekėjais. Gal šita aplinkybė ir nulėmė tą faktą, kad po Skirgailos, buvusio pravoslavų tikėjimo, mirties Vytauto vietininku Kijevan buvo pasiųstas Alšėnų kunigaikštis. Lietuvių valstybinė tradicija reikalavo, kad valdytojai savo tikėjimu nesiskirtų nuo valdinių. Matyti, ir gyventojai buvo pripratę prie šitokios tvarkos. Kai, pavyzdžiui, po Polocko kunigaikščio Andriaus pabėgimo Maskvon 1379 metais Polocko kunigaikščiu buvo paskirtas pagonis Skirgaila, polockėnai sukilo ir atsisakė jį priimti. Atiduodamas Vytautui valdyti Valuinės kunigaikštystę, Jogaila buvo iš jo pareikalavęs iš anksto priimti pravoslavų tikėjimą.

Tekėdama už Vytauto 1418 metais Julijona turėjo priimti katalikų tikėjimą. Apie tai mini Vokiečių kronikininkas[98]. Tas pats kronikininkas rašo, kad prieš savo susituokimą Julijona buvusi ištekėjusi už kažkokio rusų kunigaikščio, kurį Vytautas nugalabijęs; jis su ja jau anksčiau gyvenęs, ir dabar, norėdamas ją sau pasilikti žmona, liepęs jos vyrą pašalinti iš šio pasaulio. Tiesa, kronikininkas šitą dalyką nupasakoja kaipo gandus, kaipo paskalą[99].

Dlugošius trumpai pažymi, kad Vytautas vedęs Karačevo kunigaikščio našlę[100]. Apie jos vyro nugalabijimą, matyti, jis nieko nebuvo girdėjęs.

---

[97] *J. Dlugossi* Hist. polon. libri XII, Liber XI, 393 pusl.

[98] „und lys das wib vorsachin dem Ruschin geloubin und christinlichin touffin. *Script. rer. prussic.* III B., 377 puslap.

[99] Man sagit, das sy sin amye was, und dorum brochte her den man von dem lebin und behilt sy ym czu wibe. *Ibidem,* 377 puslap.

[100] *Dlugossi* Hist. polon. libri XII, Liber. XI, 393 puslap. Alexander Withawdus magnus Lithuaniae dux matrimonium cum. Juliana Ducis Iwan Koraczewski relicta, initurus...

Šiaurės ir rytų rusų metraščiai apie tokį Vytauto kraugerišką žygį taip pat nieko nebuvo girdėję. Jo ir nebuvo. Tai paties Jono von Posilge kronikos tęsėjo paleistas šmeižtas, kad sukompromituotų Lietuvos valdovą.

Tarp Lietuvos ir Lenkijos, iš vienos pusės, ir Vokiečių Ordino, iš antros pusės, buvo kariaujama del Žemaičių ne tik kardu, bet ir plunksna. Ordinas stengėsi kultūringosios Europos akyse visaip kompromituoti Lietuvos valdovus. Įrodinėdamas savo teises į Žemaičius, jis aplinkiniu būdu stengėsi parodyti, kad nei Jogaila nei Vytautas į juos jokių teisių neturį. Ordinui Lietuva ir Žemaičiai buvę užrašyti galingo Lietuvos ir Žemaičių karaliaus Vytenio, kuris Ordino spaudžiamas buvęs priverstas tai padaryti, o jo užrašai buvę patvirtinti papos ir imperatoriaus. Jogailos ir Vytauto senelis Gediminas buvęs Vytenio arklininkas (Pferdemarschalck). Jis buvęs apšauktas Lietuvos karaliumi, pats būdamas ne kunigaikščių kilmės, bet blogo bajoro sūnus[101]. Šio rašto išvada turėjo būti aiški: Žemaičiai turi priklausyti ne „blogojo bajoro" palikuoniams, bet Ordinui, senam juridiniam šio krašto savininkui.

Atrodo, kad ir Posilgės kronikos tęsėjo skleidžiamos žinios apie Vytauto žmonas ir jį patį siekusios to paties politinio tikslo — įrodyti, kad negalima palikti Žemaičių tokiam kunigaikščiui, kurio viena žmona buvo burtininkė, antra meilužė, o jis pats galvažudis, paleistuvis. Iš dviejų pretendentų į Žemaičių kraštą — Ordino ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto — vien tik garbingas krikščioniškasai Ordinas turėjo pasidaryti jų valdovu. Jeigu Jono von Posilgės kronikos tęsėjo žinią apie didžiąją kunigaikštienę Oną kaipo burtininkę dar galima būtų pateisinti nesusipratimu, tai visa, kas buvo jo pasakyta apie Julijoną ir Vytautą, reikia atmesti kaip šmeižtą.

Ordino gynėjo agitaciniais tikslais paskleista žinia apie Vytauto ir Jogailos senelį Gediminą, kaipo buvusį arklininką, buvo pasisavinta Dlugošiaus, o iš jo pateko į rytų rusų metraščius.

Labai yra galima, kad Dlugošiaus buvo žinota ir apie tariamąjį Vytauto romaną su Karačevo kunigaikštiene Julijona.

---

101 „von einem schlechten bayoren entsprossen ist." — Summarium von Jagel und Wytaut. *Script. rer. prussic.* V B., 223 puslap.

Apibūdindamas Vytautą, jis sako, kad šis taip buvo linkęs prie moterų, jog dažnai, apleidęs kariuomenę, jis skubiai, nuolat keisdamas arklius, vykdavęs prie savo žmonos ir gulovių savo gašlumui patenkinti[102].

Tas pats Dlugošius, kuris čia atvaizdavo Vytautą doros pasileidėliu, kitoje vietoje, kalbėdamas apie ketvirtąją Jogailos žmoną, karalienę Sofiją, vaizduoja jį doros ir susilaikymo riteriu, besirūpinančiu, kad joks negarbės šešėlis nekristų ant karališkųjų namų, ir gana žiauriai besielgiančiu su asmenimis, kurie buvę prileidę prie tos negarbės arba buvę jos kaltininkai.

Tokį Vytauto elgesį galima būtų išaiškinti jo veidmainiškumu, jo nedorumu, netaikymu sau to, ko jis reikalavo iš kitų, jei tas pats Dlugošius čia pat nepasirodytų didžiausiu Vytauto gynėju ir nevadintų jį padoriu, didžios ir gailestingos sielos žmogumi[103].

Del tokių Dlugošiaus prieštaravimų pačiam sau vargiai būtų galima jo liudymu paremti vokiečių kronikininko žinia apie Vytauto romaną su Karačevo kunigaikštiene, šiosios pirmajam vyrui begyvenant. Atrodo, kad, kalbėdamas apie Vytauto gašlumą, lenkų istoriografas bus pasekęs vokiečių paleistais šmeižtais.

Apie didžiąją kunigaikštienę Julijoną vienlaikiai šaltiniai visai beveik nėra palikę žinių. Apie ją porą kartų yra išsireiškęs tik Dlugošius. Vienoje vietoje jis ją apibūdina kaipo taupią moteriškę, kuri rūpinasi, kad Vytautas savo dosnumu savo sekretoriams lenkams nedarytų žalos valstybės iždui[104], ir antrą kartą jis pasakoja, kad, Vytautui sunkiai susirgus 1430 metais, ji prašiusi Krokuvos vyskupą Zbignevą Olesnickį pasiimti su savim visus jos surinktus turtus, susidedančius iš aukso, sidabro ir brangių akmenų, nuvežti Lenkijon ir ten juos saugoti, kad ji turėtų iš ko gyventi ir tinkamai užsilaikyti (pro

---

[102] ad uxorem pellicesque, pruritum voluptatum expleturus, redire consuerat. *Dlugossi Hist.* polon. libri XII. Liber XI, 558 p.

[103] *J. Dlugossi* Hist. polon. libri XII. Liber XI 498—499 p. Omnis siquidem Regia tam actio quam potestas, aut translata videbatur in Alexandrum Withawdum, aut secum communicata, propter virtutes et factivitates plurimas, praecipue tamen propter honestatem, liberalitatem et animi magnitudinem, ad quas ipsum natura ipsa magnum et excelsum Principem effinxerat.

[104] Atsitikimas su jo sekretoriumi Nikalojumi Maldrziku. *J. Dlugossi* Hist. pol. libri XII. Liber XI, 562 p.

Ducissae praefatae victu et Statu); jei su ja kas atsitiktų arba jei jai tektų su šiuo pasauliu persiskirti, tai kad jis tuos turtus suvartotų labdaringiems tikslams. Olesnickis atsisakęs did. kunigaikštienės prašymą patenkinti, viena, bijodamas, kad tai nebūtų palaikyta jo ambicijos pažymiu (notam omnem ambitionis abhorrens), antra, vengdamas pakliūti į protingos moters spąstus, po to, kai visa kita negelbėjo (veritus eo se ingenio muliebri illaqueatum iri postquam caetera non proderant)[105].

Dlugošius svyruoja, norėdamas įvertinti did. kunigaikštienės žingsnį. Ar galėjo Julijona daryti savo pasiūlymą kuriais nors egoistiniais sumetimais? Vargiai. Sunku yra patikėti, kad Vytauto gyvenimo draugė būtų galėjusi ryžtis tokią sunkią gyvenimo valandą, vyraujant Lietuvoje didžiausiai lenkų neapykantai, patikėti visus savo turtus savo vyro aršiausiam priešui ir padaryti save visiškai nuo jo priklausomą. Vytauto bendradarbiai niekuomet nebūtų jai dovanoję šitokio išdavikiško žingsnio. Greičiau reikia priimti antras Dlugošiaus spėjimas. Vytautas visokiais būdais buvo veikęs Lenkijos ponus, kad gautų jų formalinį sutikimą savo vainikavimosi planams; jų daugumą jis jau buvo patraukęs savo pusėn; pasiliko nesukalbamas tik galingas Krokuvos vyskupas. Reikėjo rasti priemonė ir jo nusistatymą pakeisti. Did. kunigaikštienė su Vytauto žinia tuomet galėjo ryžtis papirkti Olesnickį stambiausia suma, kokią ji tik turėjo, ir pasiūlyti jam visas savo brangenybes neva jų apsaugojimo tikslais. Jei jis būtų jos pasiūlymą priėmęs ir prisidėjęs prie Lenkijos ponų daugumos, did. kunigaikštienės tikslas būtų buvęs pasiektas; jeigu gi Olesnickis savo nusistatymo nebūtų pakeitęs, tai jį būtų buvę nesunku sukompromituoti ir parblokšti, nes vargiai kas būtų patikėjęs, kad didžioji Lietuvos kunigaikštienė savo turtus būtų norėjusi saugoti Lenkijoje ir pavesti juos savo vyro didžiausiam priešui.

Reta moteris gali lengva širdimi atsisakyti nuo savo papuošalų ir brangenybių. Jei tai darė Julijona, tai, matyti, iš didelės meilės savo vyrui ir savo kraštui[105-1].

---

[105] *J. Dlugossi.* Op. cit., Lib. XI, 555—556 p.

[105-1] Panašiai buvo pasielgusi daug vėliau, 1711 metais, Rusijos caro Petro Didžiojo žmona, Katerina, prie Prūto upės, kai visa rusų, palyginti, nedidelė kariuomenė buvo turkų apsupta. Norėdama išvaduoti savo vyrą iš neišvengiamos nelaisvės, Katerina visas savo brangenybes, kurias su

Keli Dlugošiaus žodžiai, pasakyti apie kunigaikštienę Julijoną, vaizduoja ją rūpestinga krašto valdove, mylinčia savo vyrą ir tėvynę ir pasiryžusią jų gerovei aukoti visa, prie ko kiekviena paprasta moteris labiausiai esti prisirišusi.

Vytauto mirties proga Dlugošius dar kartą patvirtina, kad Julijona savo vyrą giliai mylėjusi: prie jo mirties patalo ji verkusi gailiausiomis ašaromis[106].

Mūsų vienlaikis lenkų istorikas, Vytauto biografas, Antanas Prochaska, vadina Julijoną išdidžia; ji kursčiusi Vytautą prie karališkosios karūnos[107]. Joks vienlaikis šaltinis neleidžia manyti, kad did. kunigaikštienė Julijona būtų buvusi pasižymėjusi savo išdidumu. Kai del antrojo Ant. Prochaskos posakio, tai mažiausiai jis yra netikslus. Jis yra glaudžiai susiįęs su Prochaskos pažiūra į Vytautą kaip didelį Lenkijos mylėtoją, visa širdimi atsidavusį Lietuvos sujungimo su Lenkija idėjai. Visas Vytauto stengimasis nutraukti ryšius su Lenkija, šio autoriaus manymu, buvęs svetimų intrygų — Vokiečių Ordino, imperatoriaus Zigmanto — sekmė. Julijonos kurstymo reikia ieškoti šioje pat plotmėje. Nėra nė vieno šaltinio, kuris sakytų, kad Julijona buvo priešinga savo vyro politikai, o Dlugošiaus liudymas, kurį aš anksčiau interpretavau, rodo, kad Julijona buvo pasiryžusi visa, kas jai buvo brangiausia, paaukoti tėvynės išlaisvinimui. Šiomis savo pastangomis ji buvo artima visai Lietuvos tų laikų visuomenei, kuri siekė atpalaidoti Lietuvą nuo jos ryšių su Lenkija. Tai parodė įvykiai po Vytauto mirties, kai kun. Švitrigaila buvo išrinktas didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu. Ar Julijona turėjo įtakos Vytauto politikai ir ar toji įtaka buvo gili, negalima nustatyti pasiremiant turimais šaltiniais. Atsitikimas su Vytauto sekretoriumi, lenku Małdrziku, kai jos vyras pasielgė griežtai priešingai jos patarimams, verčia manyti, kad jos įtaka Vytautui buvo gana silpna.

Su Julijona Vytautas vaikų neturėjo. Kas jai atsitiko po vyro mirties, visi istoriniai šaltiniai tyli. Kada ir kur ji mirė, nežinia.

---

savimi turėjo, pasiuntė turkų armijos vyriausiajam vadui ir tuomi jį papirko ir savo vyrą išgelbėjo iš nelaisvės.

[106] *Dlugossi* Hist. pol. lib. XI, 557 p.

[107] *Ant. Prochaska.* Dzieje Witolda, 377 puslap. „Była to pani dumna, ona to podmawiała męża do wzięcia korony."

Visas didžiosios kunigaikštienės Julijonos Vytautienės gyvenimas pasilieka apdengtas nepermatomu istorijos šydu.

V. Vytauto vaikų klausimas.

Iš Vytauto vaikų istorikai gerai žino tik vieną jo dukterį Sofiją.

Tačiau mūsų istoriko, Teodoro Norbuto, plačiai išdėstyti tvirtinimai apie Vytauto šeimos sudėtį VI-ame jo „Lietuvių tautos darbų“ („Dzieje narodu litewskiego“) tome, yra palikę gilių šaknų mūsų istoriografijoje.

Norbutas sako Vytautą turėjus tris žmonas ir keturis vaikus: vieną dukterį, Sofiją, gimusią iš tariamosios jo žmonos Marijos-Oprasijos, arba Marijos-Praksedos, antrą dukterį Raką ir du sūnų, Joną ir Jurgį, gimusius iš Onos ir vokiečių nunuodytus Karaliaučiuje[108].

Norbutas savo nuomonę pamatuoja šitokiais argumentais: Kunigaikštienė Ona, sėdėdama Krėvos pily, turėjusi su savimi dvejeta vaikų (reikia suprasti — mažų vaikų). Sofija, kuri buvo 1388 metais sužieduota su Maskvos didžiojo kunigaikščio sūnumi Vasiliumi, negalėjusi būti jų skaičiuje, nes sužiedavimo metu ji turėjusi turėti mažiausiai šešiolika metų, kitaip sakant, ji turėjusi gimti ne vėliau, kaip 1372 metais. Kunigaikštienė Ona (kurią jis klaidingai vadina Smolensko kunigaikštyte) negalėjusi būti Sofijos motina, nes 1399 metais Vorkslos mūšio metu ji buvusi laikoma „jauna gražuolė“[109].

Kuo pasiremdamas Norbutas yra padaręs šią išvadą? Lietuvos metraščiai tiek senesnės, trumposios redakcijos, tiek vėlesnės, ilgosios redakcijos, Vorkslos kautynes aprašo labai trumpai. Jie mini tik Vytauto vadovaujamos kariuomenės pralaimėjimą. Tas pat yra pastebima ir rytų bei šiaurės rusų metraščiuose.

---

[108] Dzieje narodu litewskiego, T. VI, 561—562 p.

[109] *T. Narbutt.* Op. cit. VI, 561—562 pusl.: „ona (t. y. Ona) w roku 1399 uchodziła jeszcze za piekność młodą“.

Vienas tik Dlugošius, sekdamas senovės Romos istoriko Tito Livijaus stiliumi, pasistengė padailinti mūšio aprašymą neva prieš tai Vytauto karo taryboje pasakytomis kalbomis. Sako, Podolės valdytojas, Spytek'as iš Melštyno, pataręs nesikauti su totoriais, kurių jėgos buvusios daug didesnės, ir siūlęs su jais pradėti derybas. Jam griežtai oponavęs Grifo erbo šlėkta, Ščiukovskis, kuris su ironija jam pasakęs, kad jei anas, mylėdamas savo gražią žmoną ir valdydamas plačius žemės plotus, bijo mirties, tai tegu ramia širdimi neatkalbinėja nuo mūšio tų, kurie yra pasirengę jame sutikti mirtį[110].

Apie Vytautienę Dlugošius čia nieko nekalba. Taigi nieko negalima pasakyti ir apie jos metus. Lietuvos metraštis lietuvių ir lenkų ginčo del Podolės proga mini, kad žuvęs prie Vorsklos Spytek'as palikęs žmoną su mažais vaikais[111]. Sujungęs Dlugošiaus ir Lietuvos metraščio paduodamas žinias apie Krokuvos vaivados žmoną, T. Norbutas priskyrė jas Vytauto žmonai Onai ir padarė ją 1399 m. „jauną gražuolė" (piękność młoda). Kadangi kunigaikštienės Onos gimimo metai nėra žinomi, tai negalima net apytikriai pasakyti, kiek ji tuomet galėjo turėti metų, tik veikiausiai ji buvo nebe jauna.

Antras T. Norbuto argumentas yra tas, kad kunigaikštienė Ona 1382 m. Krėvoje su savimi turėjusi dvejetą mažų vaikų[112]. Šiuo atveju Norbutas galėjo remtis paties Vytauto liudymu.

Savo skunde prieš Jogailą ir Skirgailą[113] Vytautas sako, kad jis, bėgdamas 1382 metais iš kalėjimo, ten palikęs savo žmoną ir savo vaikus[114].

Vygandas Marburgietis taip pat mini, kad Vytautas, bebūdamas Krėvos pily, prašęs Jogailą jam atsiųsti jo žmoną ir vaikus, kurie vėliau pas jį ir nuvyko jo liūdesio sumažinti[115]. Kiek vaikų turėjo Krėvos kalinimo metu Vytautas ir kurios jie

---

[110] *J. Dlugossi* Hist. polon. libri XII. Liber X, 157 pusl.

[111] пань Спытко приходилъ на помочь великомоу кнзю Витовту и тогды пана Спытька оубили Татарове. а пани Спытковая стала вдовою, а дѣти малы.. Suprаslio nuorašas. Полное собраніе русскихъ лѣтописей. Томъ XVII. Западнорусскія лѣтописи, 83—84 puslap

[112] „Ponieważ w roku 1382, już będąc w Krewie, żona Anna miała przy sobie dwoje dzieci".

[113] Dis is Witoldes sache wedir Jagaln vnd Skargaln.

[114] vnd min wib vnd myne kinder di lis ich alczu mole jn jrem gefenknisse. *Script. rer. prussic.* II B., 713 p.

[115] *Script. rerum prus.* II B., 621 pusl.: „petivit eciam pro conjuge et liberis que postea venerunt ad eum, ut linigarent dolorem eius."

buvo lyties, nepasako nei jis pats nei Vygandas. Jų vienas tikrai galėjo būti Sofija, bet kas buvo kitas ar kiti vaikai, nežinia.

1392 metais Vytautui pasirašius su Jogaila sutartį Astravos dvare (Ostrove), jo žmona, kunigaikštienė Ona, davė nuo savęs du pasižadėjimu — vieną Lenkijos karalienei Jadvygai, antrą Lenkijos karaliui Jogailui Vladislavui, kuriais laidavo Vytauto ištikimybę jiems ir Lenkijos karūnai. Prie savo raštų kunigaikštienė prisegė du antspaudu, vaizduojančiu moteriškę su dviemi kūdikiais ant kelių[116]. Ar tas antspaudas vaizdavo kunigaikštienę Oną su vaikais ar kokią šventąją, sakysim, jos patronę, negalima pasakyti. Net manant, kad ten tikrai buvo vaizduojama Vytautienė, negalima padaryti išvadų, kad ji buvo turėjusi tik du vaiku. Gal būti, grynais techniškais sumetimais, kaip teisingai pastebi Dr. F. Koneczny, visiškai nebuvo galima viename nedideliame antspaude atvaizduoti daugiau kaip tris asmenis (motiną ir du kūdikiu)[117].

Jokie vienlaikiai šaltiniai Vytauto vaikų, išskyrus Sofiją, nemini.

Vokiečių kronikininkas Johann von Posilge visai tiksliai išvardijo visus įžymesnius asmenis, kuriuos Vytautas, antrą kartą pabėgęs Vokiečių Ordinan, buvo davęs Ordino Magistrui kaip savo ištikimybės įkaitus. Iš pradžių Vytautas buvo pasiuntęs savo brolį Žigimantą, savo brolio sūnų, savo žmoną ir seserį ir daugiau kaip šimtą kitų asmenų, kurių tarpe buvo Smolensko kunigaikštis Glebas (Posilgė jį vadina Smolensko karalium)[118]. Jis pačioje Vytauto sukilimo pradžioje buvo paimtas nelaisvėn.

Kiek vėliau buvo pasiųsti į Prūsus Vytauto brolis Tautvila Konradas su savo žmona, Belzo kunigaikštis Jurgis ir Alšėnų kunigaikštis Jonas, Algimanto sūnus, su žmona ir vaikais[119]. Vytauto vaikai čia visai nepaminėti, o atrodo, kad jie pirmon galvon turėjo būti duoti kaipo įkaitai. Nepaminėta net Sofija, kuri Prūsuose tikrai buvo 1390 metais, nes iš čia iškeliavo šių

---

[116] *A. Sokolowski- J. Szujski,* Codex epistolaris saeculi decimi quinti, dokum. XVIII, puslap. 16 ir *A. Prochaska.* Codex epistolaris Vitoldi, dokum. XCII, 30 puslap.

[117] *Dr. Feliks Koneczny.* Jagiełło i Witold, 166 pusl.

[118] *Script. rer. prussic.* III B., 162 puslap.

[119] *Script. rer. prus.* III B., 163 p.

metų pabaigoje į Maskvą, kur ištekėjo už Maskvos didžiojo kunigaikščio Vasiliaus, Dimitro Doniškio sūnaus. Nežinia, ar Sofija buvo pasilikusi prie savo tėvo, ar ji tik nebuvo kronikininko paminėta.

Vytauto vaikai, nekalbant apie Sofiją, matyti, visiškai nebuvo įrašyti į jokias lietuvių, rusų, lenkų ir vokiečių kronikas. Stryjkovskis, rašydamas XVI šimt. savo „Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi“ buvo pasinaudojęs keliolika lietuvių ir rusų metraščių rankraščiais[120]. Tačiau ir jis niekur apie Vytauto vaikus, išskyrus Sofiją, nemini.

Pirmą kartą pabėgęs į Vokiečių Ordino žemes, 1384 m. birželio 14 d., Vytautas pasirašė su Ordinu sutartį, kuriąja jis visą savo tėvoniją užrašė Ordinui ir iš jo gavo ją atgal kaip pastarojo leną. Ordinas pasižadėjo šio leno neatimti iš Vytauto teisėtų palikuonių ir įpėdinių vyriškos lyties; jei jis mirtų palikęs vieną tik dukterį, tai ir iš jos leno atimti negalima, o reikia ji išleisti už vienodos socialinės padėties vyro. Tik jei tiesioginė Vytauto palikuonių linija išmirtų, tai lenas gali atitekti Vytauto broliui Žigimantui ir jo teisėtiems palikuonims ir įpėdiniams, tačiau su sąlyga, kad Žigimantas apsikrikštytų[121].

Ši sutartis yra suformuluota bendrais posakiais: kalbama aplamai apie vyriškos lyties palikuonis ir nieko neišvardijama. Tačiau viena aplinkybė krinta į akį: minimos yra ne dukterys ir ne vyriausia duktė, o viena duktė; toliau yra išvardijamas tik Vytauto brolis Žigimantas, nors jis dar turėjo kitų brolių. Jei Vytautas šios sutarties sudarymo metu būtų turėjęs vieną ar kelis sūnus, greičiausiai jie būtų buvę išvardyti; sutarty paminėta tik viena duktė, nes jis greičiausiai tik ją vieną ir teturėjo. Kalbamoji sutartis negali būti įrodymu, kad Vytautas turėjęs kelis sūnus, kaip apie juos yra kalbama daugiskaitoje. Vytautas dar buvo jaunas, teturėjo apie 34 metus, ir susilaukti vyriškųjų įpėdinių dar galėjo; todel apie juos yra kalbama sutarty bendru pasakymu. Kadangi Vytautas jau turėjo iš tikrųjų dukterį, tai ji ir buvo tiksliai paminėta.

---

[120] Wiadomość o właściwych litewskich latopiscach przez *Ignacego Daniłowicza.* Atspausdinta „ Kronika polska, litewska etc. *Macieja Stryjkowskiego.* Tom I, 34 puslap.

[121] *A. Prochaska.* Codex epistolaris Vitoldi, dok. XV, 5 puslap.

Taigi Vytauto vienlaikiai šaltiniai neleidžia tvirtinti, kad Vytautas būtų turėjęs vyriškos lyties vaikų. Atrodo, kad tai prieštarauja paties Vytauto žodžiams, įrašytiems į jo 1390 metų skundą Ordinui prieš Jogailą ir Skirgailą (vnd min wib vnd myne kinder di lis ich alczu mole jn jrem gefenknisse) ir Vygando liudymui (petivit eciam pro conjuge et liberis). Tačiau vargiai galima būtų šiais liudymais remtis: viena, Vytauto skundas buvo agitacinis: jam rūpėjo savo elgesį pateisinti ir patraukti savo pusėn Ordiną. Todel jis grupavo faktus iš savo santykių su Jogaila ir Skirgaila tokiu būdu, kad susidarytų kuo neigiamiausias jo pusbrolių veiksmų įspūdis. Vartojimas daugiskaitos „myne kinder" vietoje „myne Tochter" galėjo tą įspūdį tik pagilinti. Antra vertus, Vytautas kalba bendrai apie vaikus. Tai galėjo būti ir mergaitės ir berniukai.

Vygando žodžių negalima laikyti atskiru, savaimingu liudymu. Ordino heroldas galėjo paimti savo žinią iš paties Vytauto rašto.

Vytauto vaikų klausimas istorinėje literatūroje iškilo tik 1815 metais, kai Ernestas Hennig'as išleido Luko David'o „Prūsų kronikos" II tomą. Lukas David'as buvo XVI šimtmečio rašytojas. Jis mirė 1583 m. David'as buvo savarankis, sąžiningas ir kritingas rašytojas. Tačiau jo šaltinių skaičius buvo negausus. Senesniesiems savo „Kronikos" laikams jis naudojosi tik trimis originaliais rašiniais — Dusburgu, Jerošinu ir „Hochmeisterchronik". Kitais šaltiniais jis rėmėsi tik tiek, kiek jų buvo sunaudota Simano Grunau'o Kronikoje. Pastaroji pasidarė jo darbo pagrindiniu šaltiniu[122]. David'as, stengėsi visur kur galėdamas Grunau'o teikiamas žinias patikrinti kitais šaltiniais, o kur to nebuvo galima, jis citavo Grunau'ą, nenorėdamas pasirodžiusių jam įdomių žinių apleisti. Jo Kronikoje David'as rado 1392 metų data, kad kažkoksai Ordino brolis, susipykęs su Vytautu, vieną naktį nunuodijęs du Vytauto sūnu, kurie buvę ten didžiojo Magistro įsakymu auklėjami. David'as visą šitą žinią iš Grunau'o išrašė, įdėjęs į skliaustelius. Tai rodo, kad jis pats ja mažai buvo tikėjęs. Yra labai nuostabu, kad toks sąžiningas rašytojas kaip David'as galėjo

---

[122] *Dr. M. Töppen.* Geschichte der Preussischen Historiographie von P. v. Dusburg bis auf K. Schütz. Berlin. 1853, 231 puslap.

pasiremti Grunau'u, kurį jis buvo priverstas nuolat ir nuolat atitaisyti. Grunau gi yra istoriografijoje žinomas, kaipo melagis. „Jo kūrinys tiek savy turi melų, kiek puslapių turi jo šeši foliantai, net tikriau daug daugiau, nes kartais vienoje vietoje melagysčių kelios dešimtys. Grunau daro klaidas ne per apsirikimą, bet paprastai sugalvoja pasakėles, komponuoja ir dažnai ten, kur turėjo šaltinius, tyčia falsifikuoja"[123].

Luko David'o kronika gulėjo rankrašty ligi XIX šimtmečio pradžios, kada ją išleido Ernestas Hennig'as. Pastarasis, radęs skliausteliuose paimtą iš Grunau'o žinutę apie Vytauto sūnų nužudymą, labai nustebo, kad tokios didelės reikšmės faktas niekur kitur nebuvo pažymėtas. „Aš stebiuosi, kad mūsų naujieji istorikai šitą žinią, kuri tiek daug paaiškina, yra pražiopsoję"[124]. Hennig'as nuo savęs pridėjo, kad Vytauto „abudu berniuku vadinosi Jonas (Iwan) ir Jurgis (Georg)"[125]. Niekur kitur nerandama, kaip mažai patikima Simano Grunau'o paleista žinia pateko iš pradžių į David'ą, o toliau buvo sustiprinta leidėjo Hennig'o, kuris taip pat, kaip ir David'as, nesirėmė istoriniais šaltiniais. Mūsų istorikas Teodoras Norbutas, nors ir pripažino, kad Luko David'o pareiga buvo tinkamai rastą žinią išaiškinti, to nebuvo padaręs, visgi ją priėmė, kaip istorinį faktą, iš savo pusės ją dar pamatavo. Jis tvirtina, kad jam į rankas pakliuvęs kažkoks lotyniškas rankraštis, turįs būti vokiškojo XV šimtmečio rašto vertimas. Originalas buvęs juridinio turinio rašinys iš Kazimiero Jogailaičio karo su Vokiečių Ordinu laikų (1454—1466), turįs tikslo įrodyti Ordino suktybes karaliaus, kaimynų ir paties Dievo atžvilgiu. Tarp įvairių Ordino neteisybių ir kreivų priesaikų pavyzdžių esąs nurodytas šitoksai: Vokiečių Ordino brolis Andrius de Sonnenberg'as, susidraugavęs su Vytautu ir vienas antram prisiekę atsiskirti nuo Ordino ir pereiti pas Lenkijos karalių; abudu atlikę išpažintį pas Magistro rūmų kapelioną, kuris sulaužęs pusiau hostiją ir jiem ją padalijęs. Kai Vytautas pakėlė maištą prieš Ordiną, de Sonnenberg'as, neva ištrūkęs iš Vytauto kalėjimo, nubėgęs Karaliaučiun; čia jis turėjęs pagrobti didžiojo kunigaikščio sūnus, laikomus įkaitais, ir su jais pabėgti paruoštu pirklių lai-

---

[123] *Dr. F. Koneczny.* Jagiełło i Witold, 167 puslap.
[124] *Lucas David,* Band VII, 190—191 pusl.
[125] *Ibidem,* 191 puslap.

vu į Palangą. Išbuvęs tris savaites Karaliaučiuje, de Sonnenberg'as ne tik sutarties su Vytautu neišpildęs, nors turėjęs gražios progos, bet, jausdamas sąžinės graužimą del Ordinui duotų įžadų sulaužymo, nutaręs Vytautui atkeršyti ir jo du nieku nekaltu vaikeliu nužudyti. Tarp apostasio a religione ir apostasio a fide jis pasirinkęs apostasio a fide ir pikčiausiai sulaužęs priesaiką (perjuratio perjuratissima).

Sugretinęs de Sonnenberg'o pavardę su komandoriaus Šumbergo, arba Sunbergo, pavarde, kurį Vytautas po mūšio prie Tannenbergo 1410 metais paimtą į nelaisvę liepė nužudyti, Norbutas mano, kad kaip tik minėtasis Sonnenberg'o nusikaltimas ir buvęs Vytauto keršto priežastimi[126].

Teodoro Norbuto rankraštis, iš kurio jis sakėsi paėmęs žinias apie Vytauto sūnų nužudymą, pasilieka paslaptingu dokumentu. Jis nepasako, nei kur jis tą raštą buvo radęs, nei kodel jis mano, kad tai buvo vokiškojo originalo vertimas, nei kodel tas rankraštis buvo XV šimtmečio. Net jeigu tokį raštą T. Norbutas iš tikrųjų ir būtų matęs ir skaitęs, negalima būtų jo laikyti patikimu šaltiniu: iš vienos pusės, tarp tariamojo įvykio (1392 metų) ir Lenkijos Trylikos metų karo su Vokiečių Ordinu (1454—1466 m.,) buvo praėję šešios dešimtys su viršum metų — laikotarpis pakankamai didelis, kad įvykiai žmonių atminty galėtų susilaukti iškraipymo; iš antros pusės, pats kalbamasis raštas, paties Norbuto žodžiais tariant, buvęs politinis pamfletas, turįs tikslo Vokiečių Ordiną diskredituoti. Bešališkos tiesos jame būtų buvę sunku rasti. Šio rašto kilmės paslaptingumas leidžia manyti, kad visa istorija su riteriu de Sonnenberg'u buvo paties T. Norbuto ad hoc sugalvota išsiaiškinti sau, kodel Vytautas liepęs nužudyti drauge su Brandenburgo komandoriumi Markvardu von Salzbach'u, tikrai Vytautui nusikaltusiu, nes įžeidžiusiu jo motiną Birutę[127], ir riterį Sumbergą arba Schaumbergą, kurio kaltė pasilieka nežinoma.

Grįždamas prie Luko David'o Kronikos leidėjo Hennig'o pastabos, kad nužudytieji Vytauto sūnūs vadinosi „Iwan" ir „Georg", manau, kad nesunku surasti šių vardų atsiradimo

---

[126] *Teodor Narbutt.* Dzieje narodu litewskiego. Tom V, puslap. 487—489.

[127] Joannis *Dlugossi* Historiae Polonicae. Lib. XI, 262 p.

šaltinis: Hennig'as, leisdamas „Kronikos“ VI ir VII tomus, jau sirgo, jis skubėjo darbą baigti, kad galėtų greičiau išvažiuoti gydytis į Pirmontą. Skubėdamas jis negalėjo išsiaiškinti nepaprastos žinios kilmės[128]. Miglotai prisiminęs Johanno von Posilge paduotą žinią, kad tarp antrą kartą 1390 metais Vytauto Ordinui išsiųstų įkaitų buvo kunigaikštis Jurgis ir kunigaikštis Jonas[129], kurių vardai vokiečių kronikose daugiau niekur nesikartoja, Hennig'as galėjo palaikyti tuos vardus tariamai nužudytų Vytauto sūnų vardais.

Nekaltų vaikų nužudymo faktas, savaime toks šlykštus, niekuomet nebūtų buvęs Vytauto pamirštas. Jis būtų buvęs panaudotas jo paties arba jo sąjungininkų lenkų diplomatiniame kare prieš Ordiną, o tačiau niekur apie tai neužsimena nei pats Vytautas nei lenkai. Tokio fakto nebuvo. Tai Simono Grunau'o grynas fantazijos padaras. Nemėgdamas Vokiečių Ordino, jis nesidrovėjo prirašyti jam būtų ir nebūtų piktadarysčių. Šis prasimanymas aukščiau nurodytu keliu pateko ir Lietuvos istoriografijon.

Trumpai viską suglaudus, galima pasakyti, kad nieko tikra apie Vytauto vaikus, išskyrus Sofiją, negalima pasakyti. Jei Vytautas ir turėjo daugiau negu vieną dukterį 1382 metais, tai jie mirė 1382 — 1384 metų laikotarpy.

Kadangi Vytautas jokios žmonos Marijos Oprasijos, arba Marijos Praksedos vardu neturėjo, tai T. Norbuto spėjimas, kad Sofija buvo ne iš Onos gimusi, savaime atkrinta.

VI. Vytauto duktė Sofija.

Vytautaitės Sofijos vardas yra glaudžiai susijęs su Maskvos didžiosios kunigaikštystės istorijos audringiausiu perijodu. Sofija ten yra suvaidinusi labai žymų vaidmenį.

1380 metais Dimitras Doniškis, surinkęs apie 150.000 rusų kariuomenės, sumušė Auksinės Ordos totorius prie Okos upės Kulikovo laukuose. Tai buvo pirmas žymus rusų sukilimas prieš savo siuzereną, Auksinės Ordos chaną Mamajų, pasibai-

---

[128] *Dr. Feliks Koneczny.* Jagiełło i Witołd, p. 168.

[129] Herczoge Jorge von der Belse, herczog Iwan mit wybe und Kinden. *Script. rer. prus.* III B. 163 p.

gęs ligi tol negirdėtu laimėjimu. Tačiau atsikratyti totorių jungo rusams nepavyko. Pralaimėjęs mūšį Mamajus nustojo autoriteto totorių tarpe. Jis nebuvo Čingischano palikuonis, bet gabus ir drąsus emiras, vedęs chano dukterį ir prasidėjusiais totoriuose anarchijos laikais iškilęs ligi Auksinės Ordos sosto. Jo pralaimėjimu tuojau pasinaudojo tiesioginis Čingischano palikuonis Tochtamišas, kuris ligi tol buvo gyvenęs ištremtas pas Viduriniosios Azijos totorių chaną Timur-Lenką, arba Tamerlaną, kaip jį vadino rusai. Šio padedamas Tochtamišas ryžosi ieškoti savo tėvų sosto. Tais pačiais 1380 metais Mamajus buvo Tochtamišo sumuštas prie Kalkos upės pietų Rusijos stepuose ir greitai buvo nužudytas Kryme. Tochtamišas buvo pasiryžęs grąžinti visame pilnume totorių valdžią Rusų žemėse. 1382 m. jis netikėtai puolė savo pirmatako nugalėtojų sostinę. Maskvos kunigaikštis Dimitras Doniškis su savo pusbroliu Vladimiru Narsiuoju išbėgo į šiaurę, palikdamas miestą savo likimui. Maskva buvo totorių paimta, apiplėšta ir sudeginta. Tochtamišas grįžo į stepus su dideliu grobiu ir daugeliu belaisvių. Rusijos kunigaikščiai turėjo vėl nusilenkti, vykti pas chaną ir nužemintai maldauti patvirtinti juos jų valdomosiose kunigaikštystėse. Dimitras pabijojo pats vykti į Auksinę Ordą ir pasiuntė ten su dovanomis savo vyriausią sūnų Vasilių išrūpinti jam jarluiką Vladimiro ir Maskvos sostui. Chanas pareikalavo iš Dimitro išmokėti jam visą duoklę, pasilikusią nesumokėtą už ankstyvesnį laiką, ir, be to, už Vasiliaus paleidimą dar 8000 rub. Tai buvo labai didelė suma. Matyti, Maskvos didysis kunigaikštis nepajėgė surinkti visų iš jo reikalaujamų pinigų, ir jo vyriausias sūnus pasiliko Auksinėje Ordoje įkaitu. Po ketverių metų savo buvimo Ordoje Vasilius ryžosi bėgti. Per stepus jis pakliuvo Valachijon, o iš čia į Podolę ir Valuinę. Nežinia, kuriuo būdu Vasilius atsirado pas Vytautą, kuris tuomet valdė Valuinę. Tarp Vytauto ir būsimojo Maskvos valdovo buvo padaryta sutartis del Sofijos sutuoktuvių su juo. Kiek Sofija tuomet turėjo metų, nežinia, nes jos gimimo data niekur nėra šaltiniuose pažymėta. Paviešėjęs kiek laiko pas savo būsimąjį uošvį, kunigaikštis Vasilius, Vytauto bajorų lydimas, sugrįžo Maskvon.

Vytautui antrą kartą pabėgus į Vokiečių Ordiną, ten su tėvais nuvyko ir Sofija.

Tapęs po savo tėvo Dimitro Doniškio mirties didžiuoju Maskvos kunigaikščiu, Vasilius pasiuntė 1390 metų rudenį savo pasiuntinius į Marienburgą, kur tuomet gyveno Vytautas, did. kunigaikščio sužadėtinės parvežti. Vytauto draugo ir giminaičio, Alšėnų kunigaikščio Jono, ir Maskvos bajorų lydima, Sofija nuvyko laivu į Naugardą, o iš čia į Maskvą, kur atvyko gruodžio mėn. 1 d. Ateinančių metų sausio 9 d. įvyko Maskvoje jos sutuoktuvės[130]. Rusų metraščiai visai nemini apie Sofijos krikštą. Kurio tikėjimo ji buvo susižieduodama su Vasiliumi, pasilieka neaišku. Istoriniai šaltiniai žino Vytauto dukterį tik krikščioniškuoju Sofijos vardu.

Vasiliaus, Dimitro Doniškio sūnaus, sutuoktuvės su Vytauto dukterimi buvo daromos politiniais sumetimais: abidvi pusės buvo reikalingos sąjungininkų[131]. Kai Vytautas savo kovą su Jogaila laimėjo ir 1392 metais paėmė faktinai visą valdžią Lietuvoje į savo rankas, jo santykiai su žentu neišvengiamai turėjo pasikeisti: Vytautas paveldėjo didžiųjų kunigaikščių Algirdo ir Jogailos politiką Maskvos atžvilgiu. Savo duktery Vytautas norėjo matyti savo politikos įrankį. Sofijos padėtis tarp besivaržančių tarp savęs Maskvos ir Lietuvos valdovų, tarp vyro ir tėvo, pasidarė labai sunki. Tai tačiau nebuvo pasyvaus pobūdžio asmuo, kuris gali aklai sekti svetimais nurodymais. Vėlesniais laikais Sofija pasirodė išdidi, pilna ambicijos, energinga moteriškė. Šiuos pobūdžio bruožus ji, be abejonės, paveldėjo iš savo tėvo. Sofija aktyviai dalyvavo savo naujosios tėvynės gyvenime. Jos pasimatymai su savo tėvu Smolenske 1393 m.[132], kai Vytautas pradėjo Smolensko srities prijungimo politiką, ir 1398 metais[133], kai, atbėgus pas Vytautą Tochtamišui, jis ruošėsi karan su Auksine Orda, buvo gal ne tiek šeimyninio kiek diplomatinio pobūdžio: Vytautui buvo rei-

---

[130] Полн. собраніе русскихъ лѣтописей Томъ VIII. Продолженіе лѣтописи по Воскресенскому Списку. Санктпетербургъ 1859, 61. puslap.

[131] Žiūr. mano straipsnį „Vytauto apšaukimas Lietuvos karaliumi patalpintą „Vairo“ 1930 m. Nr. 11, lapkritys, 127 ir sek. puslap.

[132] Полн. собр. рус лѣтоп Томъ VI, 123 puslap.: Великій же князь Василей Дмитреевичь и со княгынею своею ѣзди въ Смолнескъ, ко тьстю своему на повиданіе.

[133] Полн собр. рус. лѣтоп., Томъ VI, 130 p.: „Тое же зимы княгиня великая Софья была въ Смоленсцѣ и съ дѣтми, у отца и у матери, двѣ недѣли, и пріиде на Москву со многими дары: принесе же иконы обложны златомъ и сребромъ и часть страстей Спасовыхъ, иже давно были принесены отъ Царяграда въ Смоленескъ.

kalingas Maskvos neutralitetas Lietuvos kovose su Smolensko kunigaikščiais ir su totoriais. Apie tai galima spręsti tik iš Maskvos laikymosi Vytauto kovų metu XIV šimtmety. Galima manyti, kad tai buvo pasiekta ne be Sofijos įtakos, nors tiesioginių įrodymų tam nėra. Tačiau Vytauto politika Naugarde ir Pskove užgavo gyviausius Maskvos interesus ir sukėlė Maskvos vadovaujančių sluoksnių nedraugingą Vytautui nusistatymą. Šioji aplinkybė turėjo paveikti ir didžiąją Maskvos kunigaikštienę Sofiją, kuri negalėjo nepasiduoti savo krašto ūpui. Tėvo įtaka visai subrendusiai dukteriai turėjo labai sumažėti. Tačiau vengimas kruvinų susirėmimų tarp Maskvos ir Lietuvos kariuomenių galėjo būti ne atsitiktinis dalykas, o bent iš dalies šeimyninių ryšių tarp Vilniaus ir Maskvos rūmų pasekmė.

Po 1406—1408 metų karo tarp Maskvos ir Lietuvos, kurio metu tačiau nebuvo prieita prie žymesnių kautynių, tarp Maskvos ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių nusistovėjo draugingi santykiai, kurie tęsėsi ligi uošvio ir žento gyvos galvos. Jie davė Sofijai galimumo lankytis pas savo tėvus ir su jais tartis įvairiais klausimais. Be abejonės, tai buvo dažniausiai šeimyniniai reikalai, ir todel Sofijos lankymasis Lietuvoje nebuvo rusų metraštininkų užfiksuotas. Tik kur-nekur įvairiuose kituose šaltiniuose randame paminėjimą apie tai.

1414 metais Lietuvoje lankėsi Burgundijos senjoras, keliaujantis riteris avantiuristas, Gilbertas de Lannoy. Beieškodamas Vytauto, kurį būtinai norėjo pamatyti, jis apsilankė kažkokiame didžiojo kunigaikščio dvare, „Posur“, kurį Lannoy biografas, p. P. Klimas, spėja buvus Punia[134]. Čia jis rado beviešinčią pas savo tėvus Maskvos didžiąją kunigaikštienę Sofiją su savo dukterimi[135].

1417 m. Maskvos did. kunigaikščių pora išleido savo dukterį už Kopilio kunigaikščio Aleksandro (Olelkos). Vladimiro sūnaus, Algirdo anūko. Vestuvės įvyko vasarą, ir jas iškėlė kuo puošniausiai pats Vytautas; jos, rodosi, tęsėsi ištisą savaitę[136]. Čia vėl negalėjo apsieiti be jos tėvų dalyvavimo.

---

[134] *P. Klimas.* Ghillebert de Lannoy, Kaunas, 1931, 33 p.

[135] Et la en cedit chastel trouvay le duc Withold prince de Letau sa femme et sa fille femme au grant roy de Musco et la fille de sa fille. — *P. Klimas.* Op. cit., 1-asis priedas, 64 p.

[136] *Bunge.* Liv.,- Esth. und Curländ. Urkundenbuch, V Band, dok. MMCLVIII, 256 p.

1427 metais, jau po savo vyro mirties, Sofija vėl lankėsi pas savo tėvą Smolenske, norėdama su juo pasitarti sosto išsaugojimo savo sūnui reikalu[137].

Tur būt, ir Sofijos dukters Onos sužiedavimas su Bizantijos imperatoriaus Emanuelio sūnumi Jonu, įvykęs 1411 metais, neapsiėjo be pasitarimo su tėvais ir be Vytauto aktyvaus dalyvavimo.

Dar glaudesni santykiai tarp Sofijos ir jos tėvo turėjo pasidaryti, kai Sofijos vyras Vasilius, ėmė sergalioti ir kai ėmė kilti sosto paveldėjimo klausimas.

Sofija ir Vasilius buvo susilaukę daug vaikų, berniukų ir mergaičių, bet nei jų skaičius nei gimimo datos nėra tiksliai žinomi. M. Kločkovas savo straipsny apie Sofiją, patalpintame „Rusų biografiniame žodyne"[138], pasiremdamas Chmirovu, sako juos turėjus penkis sūnus ir keturias dukteris. Jis išvardija Jurgį, (gim. 1395 ir mirusį 1400), Joną (g. 1396, m. 1417), Simaną (g. 1405, m. 1405), Vasilių (g. 1415 m., m. 1462), Oną ir Vasilisą. Istoriniai šaltiniai gerai žino tik Joną, kurį 1406 metų testamentu Vasilius norėjo padaryti savo įpėdiniu didžiojo kunigaikščio soste[139], Vasilių, gimusį 1415 kovo 10 d., kuris, po Jono mirties, buvo numatytas įpėdiniu, ir dukteris Oną, Vasilisą ir Anastaziją. Tur būt, visi sūnūs, išskyrus Vasilių, ir viena duktė mirė visai dar jauni.

Iš dukterų Ona buvo sužieduota, kaip jau kiek anksčiau paminėta, su Bizantijos imperatoriaus Emanuelio, arba Manuilo, sūnumi. Šitos sužiedotuvės, lygiai kaip kitados pačios Sofijos, buvo daromos grynais politiniais sumetimais: Bizantijos imperatorius, iš visų pusių turkų spaudžiamas, labai buvo reikalingas pinigų savo kariuomenei samdyti ir pačiam išsilaikyti, o Maskvos kunigaikščių pora geidė išeiti į platųjį pasaulį ir susigiminiuoti su garbinga Bizantijos Paleologų dinastija. Ona buvo pasiųsta Konstantinopolin teturėdama 10 metų. Ji Graikijoje turėjo apsipažinti su nauju gyvenimu, pramokti graikų kalbos ir vietoje subręsti. Ona išvyko Konstantinopolin 1411 me-

---

[137] *A. Prochaska.* Codex epistolaris Vitoldi. Dok. MCCXCVIII, 778 p.

[138] Русскій біографическій словаръ. „Смѣловскій — Суворина — С. Петербургъ, 1909, 145 p.

[139] Собраніе государственныхъ грамотъ и договоровъ. Часть первая. Москва, 1813, Док. 39, pusl. 72—73.

tais[140]. Čia ji išbuvo tik trejus metus ir mirė maru[141]. Iš šio matyti, kad kunigaikštytė Ona nieku būdu negalėjo viešėti pas savo senelius Punioje 1414 m., kaip spėjo p. P. Klimas[142]. Ten turėjo būti kita Sofijos ir Vasiliaus duktė, mano manymu, greičiausiai Anastazija. Šioji 1417 metais vasarą ištekėjo už Vytauto pusbrolio Aleksandro, Vladimiro sūnaus, ir jai Vytautas pats kėlė vestuves. Galima manyti, kad ji nuo ilgesnio laiko buvo viešėjusi pas savo senelį ir kad šitas pats pasirūpino jai surasti vyrą. Kopilio kunigaikščio Aleksandro, arba Olelkos žmona Anastazija yra minima, kaipo gyvenanti, 1447 m.[143], tačiau platesnių žinių apie ją nepasiliko.

Metais vėliau už Anastaziją, 1418 metų žiemą ištekėjo kita Sofijos ir Vasiliaus duktė, Vasilisa, už Suzdalio kunigaikščio Aleksandro, Jono sūnaus[144].

Apie Vasilisą kitų žinių, išėmus ištekėjimo paminėjimo faktą, neturime.

Vienintelis Vasiliaus ir Sofijos vaikas, pasilikęs prie tėvų paskutiniais Vasiliaus valdymo metais, buvo jo sūnus Vasilius. Savo tėvo mirties metu jis turėjo nepilnus 10 metų. Vasilius norėjo perduoti jam didžiojo kunigaikščio sostą, tačiau atsirado didelių kliūčių. Maskvoje aštriai susidūrė du politiniu principu: senasis, kuriuo didžiojo kunigaikščio titulas ir valdžia turėjo tekti vyriausiajam giminės atstovui, vyriausiajam mirusio kunigaikščio broliui, ir naujasis, kuriuo sostas turėjo tekti vyriausiam didžiojo kunigaikščio sūnui. Savo teises į didžiojo kunigaikščio sostą buvo pareiškęs Vasiliaus, Dimitro sūnaus, brolis Jurgis, Zvenigorodo kunigaikštis, ir rodė pasiryžimo jas ginti visomis išgalėmis. Vasiliaus sūnaus teises į sostą palaikė visa rusų dvasininkija su metropolitu Fotijumi. Tai buvo didelė moralinė parama, bet jos neužteko; reikėjo ir materialinės

---

140 Софійская вторая лѣтопись. Полн. собр. рус. лѣт., VI, 139; Въ лѣто 6919. Князь великій Василей Дмитреевичь отда дщерь свою Анну за царевича за Ивана за Мануиловича въ Царьградъ. Tas pat Воскресс. лѣт. Полн. собр. р. л., VIII, 86 p.

141 Е. Голубинскій. Исторія русской церкви. Томъ II. Первая половина тома, 367 p.

142 *P. Klimas*. Ghillebert de Lannoy, 34 p.

143 Полн. соор рус лѣт VIII. 120.

144 Воскресен. лѣт. Полное собраніе рус. лѣт., VIII. 90: (Въ лѣто 6926). Тое же зимы князь великій Василей Дмитреевичь дасть дщерь свою Василису за князя Александра Ивановича Суздальского.

jėgos. Sofija ir Vasilius nerado kitos išeities kaip kreiptis į Vytautą ir prašyti jo globos. Apie jų pasitarimus šiuo klausimu šaltiniai nieko nesako, bet jie turėjo būti. Jų išdavoje buvo Vasiliaus, Dimitro sūnaus, du testamentu, rašytu 1423 ir 1424 metais. Jais Vasilius formališkai pavedė savo sūnų Vasilių ir jo motiną Sofiją didžiojo Lietuvos kunigaikščio globai[145].

Sofijos vyras mirė 1425 m. vasario 27 d., palikdamas savo valstybę ir savo vienintelį įpėdinį, Vasilių, ant savo žmonos rankų.

Vasiliaus brolis Jurgis atsisakė pripažinti savo brolėną Vasilių didžiuoju kunigaikščiu. Sofija, tapusi valstybės regentė savo sūnaus vardu, tuojau organizavo kariuomenę ir pasiuntė prieš jį. Tuo pat metu ji kreipėsi į savo tėvą, prašydama ir jo paramos. 1427 m. ji su sūnumi Vasiliumi ir bajorais nuvyko pas Vytautą Smolenskan ir pasidavė jo globai su visa savo valstybe. Apie tai rašė pats didysis Lietuvos kunigaikštis Vokiečių Ordino magistrui, Pauliui Rusdorfui, iš Smolensko 1427 m. rugpiūčio 14 d.[146]. Jaunojo Maskvos didžiojo kunigaikščio priešininkas turėjo nurimti ir atidėti savo pretensijas tinkamesniems laikams.

XVI amžiaus pradžioje kaikurių Maskvos bajorų tarpe buvo paplitusios kalbos esą Sofija Vytautaitė buvusi neištikima savo vyrui. Tai sužinojęs Vasilius, Dimitro sūnus, nenorėjęs pavesti savo valstybės iš jos gimusiam Vasiliui ir ją pavedęs savo broliui Jurgiui. Imperatoriaus Maksimilijono pasiuntinys, baronas Zigmantas Herberstein'as, lankęsis Maskvoje du kartu Vasiliaus III viešpatavimo laikais, nugirdo šias kalbas ir įrašė jas, kaip faktą į savo „Rerum Moscoviticarum Commentarii"[147]. XVI amž. jau buvo užmirštas net tikras Vasiliaus žmonos vardas, ir Herberstein'as vadina ją Anastazija.

Rodosi, joks vienalaikis šaltinis nedavė progos mesti Sofijos adresu tokio kaltinimo. Yra užsilikę trys Vasiliaus, Di-

---

[145] Собраніе государств. грам. и догов. Часть I. Док. 41 ir 42, pusl. 82 ir 84: А приказываю сына своего Князя Василья и свою Княгиню и свои дѣти своему брату и тьстю Великому князю Витовту.

[146] *A. Prochaska.* Codex epistolaris Vitoldi, dok. MCCXCVIII. 779 p.

[147] Herberšteino užrašų rus. vertimas Бар. Сигизмундъ Герберштейнъ. Записки о Московитскихъ дѣлахъ. Перев. А. I. Малеина. Изд. А. С. Суворина, 1908, 11 p.

mitro sūnaus, testamentai, kuriuose kalbama apie pasilikusio po jo mirties turto padalinimą, iš pradžių, tarp jo sūnaus Jono ir Sofijos[148], ir vėliau, mirus Jonui ir gimus Vasiliui, apie turto padalinimą tarp jų dviejų[149]. Kunigaikštienė buvo aprūpinama gana gausiai. Iš to galima daryti tik išvada, kad jokio nepasitikėjimo viens antru nebūta. Sofijos asmenį įžeidžiančios kalbos greičiausiai buvo paleistos jos sūnaus Vasiliaus II priešininkų, dalyvavusių kovose su juo už aukščiausią valdžią ir pabėgusių Lietuvon. Kai šių bėglių vaikai XV amž. pačioje pabaigoje grįžo Maskvon, jie galėjo platinti tokias kalbas, norėdami pateisinti savo tėvų dalyvavimą tarpusaviniame kare.

Mirus 1430 metais Vytautui, dingo viena iš svarbiausių Vasiliaus atramų. Maža to, Vytauto įpėdinis, didysis Lietuvos kunigaikštis Švitrigaila, ir jaunojo Vasiliaus dėdė, Zvenigorodo kunigaikštis Jurgis, buvo vedę tikrąsias seseris. Pastarasis, kuris jau buvo nusilenkęs savo brolėnui, atnaujino pretensijas į didžiojo kunigaikščio sostą. Kun Jurgis ieškojo pagalbos Auksinėje Ordoje, kuri formaliai turėjo teisės teikti jarluiką didžiajam kunigaikščiui. Jaunasis Vasilius pasiuntė Ordon savo teisėms ginti savo bajorą Joną Vsevoložskį, prižadėjęs jam vesti jo dukterį, jei pavyks sostas išsaugoti. Savo diplomatinių gabumų dėka Vsevoložskis didžiojo kunigaikščio Vasiliaus bylą laimėjo. Kai po to Vsevoložskis pareikalavo duotuosius jam pažadus išpildyti, Vasiliaus motina Sofija griežtai pasipriešino, kad jos sūnus vestų savo valdinio dukterį. Šis Sofijos išdidumas neturėjo pagrindo pačiame rusų gyvenime: viena, savo valdinių vedimas buvo įprastas rusų kunigaikščių dalinių kunigaikštyščių ·perijode reiškinys; antra, bajorai Vsevoložskiai buvo kilę iš Smolensko kunigaikščių. Sūnus nusileido griežtiems savo išdidžios motinos reikalavimams, ir tatai buvo viena iš priežasčių didelio sukrėtimo Maskvos kunigaikštystėje. Gudrus ir energingas Vsevoložskis pasidarė Maskvos kunigaikščio nepermaldaujamas priešas. Pasinaudojęs savo bajoriškaja teise, jis apleido Maskvą ir nuvyko pas kunigaikštį Jurgį raginti nenusileisti Vasiliui. Jaunasis Vasilius motinos nurodymu vedė Dimitro Doniškio pusbrolio, Serpuchovo

---

148 Собр. госуд. акт. и догов., I. док. 39, 73 p.
149 *Ten pat*, 1423 m., dok. 41, p. 80-81, ir 1424 m., dok. 42, p. 83-85.

kunigaikščio Vladimiro Narsiojo, anūkę Mariją, Jaroslavo dukterį. Jo vestuvių metu Sofija skaudžiai įžeidė kunigaikščio Jurgio sūnų ir bajoro Vsevoložskio žentą, vedusį jo anūkę, kunigaikštį Vasilių Žvairąjį. Vasilius su savo broliu Dimitru buvo atvykę į savo pusbrolio vestuves. Jis buvo pasipuošęs auksiniu diržu, padabintu brangiais akmenimis.

Vienas iš senų Maskvos bajorų (Petras Konstantino sūnus), paaiškino did. kunigaikštienei Sofijai, kad šitą diržą kitados buvo davęs Suzdalio kunigaikštis Dimitras, Konstantino sūnus, kaipo kraitį savo dukteriai Eudokijai, ištekėjusiai už jaunojo Vasiliaus senelio (diedo), did. kunigaikščio Dimitro Doniškio, bet kad jų sutuoktuvių metu aukščiausias Maskvos valdininkas, Maskvos tūkstantininkas Vasilius Veljaminovas, jį pakeitęs kitu auksiniu diržu mažesnės vertės. Tikrasis diržas buvęs atiduotas Veljaminovo sūnui Nikalojui. Pastarasis išleidęs savo dukterį už bajoro Jono Vsevoložskio ir jam atidavęs kraičiu kalbamąjį diržą, o Jonas Vsevoložskis jį atidavęs savo dukteriai, ištekėjusiai už Serpuchovo kunigaikščio Andriaus, Vladimiro Narsiojo sūnaus. Kunigaikščiui Andriui mirus, Jonas Vsevoložskis išleidęs jo dukterį ir savo anūkę už kunigaikščio Vasiliaus Žvairojo ir jam atidavęs tą diržą.

Did. kunigaikštienė Sofija, laikydama tą iš rankų į rankas ėjusį diržą savo namų nuosavybe, pamačiusi jį ant savo priešininko sūnaus, prie visų svečių atsegė jį nuo Vasiliaus Žvairojo ir atidavė jį savo sūnui, jaunavedžiui Vasiliui, didžiajam Maskvos kunigaikščiui.

Didžiai įžeistas Vasilius Žvairasis su savo broliu Dimitru Šemiaka tuojau apleido iškilmes ir, išvažiavęs namo, ėmė ruoštis karan prieš Maskvos kunigaikštį. Prasidėjusios kovos pasižymėjo savo nepaprastu žiaurumu. Pergalė nuolat svyravo tai vienoje, tai antroje pusėje. Karo gaisras apėmė beveik visą šiaurės rytų Rusiją. Broliai Vasilius Žvairasis ir Dimitras Šemiaka pradėjo karą del savo tėvo Jurgio teisių į Vladimiro ir Maskvos didžiosios kunigaikštystės sostą. Kunigaikštis Jurgis sumušė Sofijos sūnaus Vasiliaus kariuomenę, jį patį paėmė nelaisvėn ir pasiskelbė didžiuoju kunigaikščiu. Sofijos sūnus greitai susitaikė su Jurgiu ir gavo iš jo valdyti nedidelę Kolomnos kunigaikštystę netoli Maskvos. Did. kunigaikštis Jurgis neilgai

išsilaikė soste; jis buvo nuverstas buv. didžiojo kunigaikščio šalininkų ir greitai po to mirė. Kova tuo nepasibaigė. Broliai Vasilius Žvairasis ir Dimitras Šemiaka vedė ją savo pačių vardu.

1435 m. Maskvos did. kunigaikščiui Vasiliui Vasiliaus sūnui pakliuvo nelaisvėn Vasilius Žvairasis. Maskvos kunigaikščio įsakymu Vasiliui Žvairajam buvo išbadytos akys.

1446 m. į tarpusavines rusų kunigaikščių kovas įsimaišė totoriai. Chanas Ulu-Machmetas staiga užpuolė Maskvos didįjį kunigaikštį Vasilių Vasiliaus sūnų, sumušė jo kariuomenę, o jį patį paėmė nelaisvėn. Didžiosios kunigaikštienės Sofija ir Marija, Vasiliaus motina ir žmona, buvo priverstos bėgti iš Maskvos iš pradžių į Tverę, o paskui į Rostovą, dab. Jaroslavlio gub. Did. kun. Vasilius, norėdamas atgauti laisvę, pažadėjo totoriams labai didelę išsiperkamąją sumą ir sutiko priiminėti totorius savo tarnybon. Pasinaudojęs dideliu gyventojų nepasitenkinimu aukštais mokesčiais totoriams, Dimitras Šemiaka su savo šalininkais nugalėjo paleistą iš nelaisvės Maskvos didįjį kunigaikštį Vasilių, ir vėl jį paėmė jau savo nelaisvėn. Didžiuoju kunigaikščiu pasiskelbė Dimitras. 1446 m. vasario 12 d. buvo suimta Sofija ir Vasiliaus žmona Marija. Belaisvis Vasilius buvo nugabentas Maskvon ir čia jam buvo išbadytos akys. Nelaimingasis Vasilius buvo ištremtas Ugličiun, o jo motina Sofija Čuchlomon, dab. Kostromos gub. Vasiliaus šalininkų ir ypač aukštųjų dvasininkų spiriamas, Dimitras Šemiaka susitaikė su Vasiliumi jau 1447 m. pradžioje ir atidavė jam didžiojo kunigaikščio sostą; kiek vėliau Dimitras paleido iš Čuchlomos ir did. kunigaikštienę Sofiją.

1451 m. vėl užpuolė Maskvą totoriai. Did. kunigaikštis nebegalėjo sulaikyti jų prie Okos upės ties Kolomna ir pabėgo. Organizuoti Maskvos apsaugą jis pavedė savo senutei motinai Sofijai su Maskvos bajorais. Maskva užpuolimą atlaikė.

Po šito paskutinio įvykio Sofija išgyveno tik dvejus metus. Ji mirė 1453 metų birželio 13 d. Maskvoje. Prieš mirdama ji pasidarė vienuole Sinklitikijos vardu. Sofija Sinklitikija buvo palaidota Kristaus į Dangų įžengimo vienuolyne Maskvoje[150].

---

150 Въ лѣто 6961. Того же лѣта, мѣсяца іюня 13, преставися благовѣрная княгиня великая Софья, во мнишескомъ чину Сунклитикія; и положена бысть на Москвѣ у святаго Вознесенія въ городѣ. Полное собр. русск.

Vytauto duktė Sofija savo naujojoje tėvynėje, Maskvos didžiojoje kunigaikštystėje, pasireiškė kaipo ligi tol rusų tautos gyvenime nematytas moteries tipas. Beaugdamos ligi savo sutuoktuvių uždaruose teremuose, rusų kunigaikštytės ir bajoraitės buvo labai tolimos realiam gyvenimui, jam visiškai nepasiruošusios. Ištekėjusios už vyro, jos taip pat netapdavo lygiais savo vyrui visuomenės nariais. Su jomis nebuvo skaitomasi. Jos turėjo gyventi tuose pat teremuose ir viešai tegalėjo pasirodyti tik susirinkus pas vyrą svečiams, bet ir čia jų rolė buvo labai kukli—jos turėjo vaišinti svečius „vynu", kartais, vyrui reikalaujant, leist svetimiems save pabučiuoti ir vėl pasitraukti į uždarą teremą. Tokiomis sąlygomis rusų aukštos kilmės moteryse galėjo išaugti vien pasyvios dorybės—meilė vyrui, savęs paneigimas, prisirišimas prie vaikų, kurių auklėjimas joms būdavo pavedamas, bet niekuomet negalėjo išsidirbti politinės ir visuomeninės veikėjos. Vytautaitė Sofija žibtelėjo rusų moteries istorijoje kaip ligi tol nematytas meteoras. Ji ne be savo vyro kukli tarnaitė, ji ne tik jam yra lygi, bet ir stengiasi vadovauti politiniam Maskvos gyvenimui. Pilna energijos, ji visur pasirodo — ir rusų vidaus gyvenime ir diplomatijoje. Sofija pasižymėjo kaipo gera organizatorė ir ūkio srity. Gavusi, rusų kunigaikščių papročiu, iš savo vyro kelis bažnytkaimius ir kaimus, ji taip juose vedė ūkį, kad sudarydavo ne maža sutaupų. Jomis ji pirkinėjo iš kitų kunigaikščių bažnytkaimius ir kaimus ir tokiu būdu didindavo savo asmeninį turtą. Kaip matyti iš jos testamento, sudaryto 1453 metais, ji turėjo daugiau negu 50 bažnytkaimių ir kaimų. Visus juos, lygiai kaip ir kilnojamąjį turtą — šventųjų paveikslus, kryžius ir k. — ji savo testamentu užrašė savo sūnui Vasiliui, jo žmonai Marijai ir jųdviejų vaikams, savo anūkams. Nelaisviesiems tarnams ji dovanojo laisvę[151]. Ji sugeba sudaryti ir tinkamas sąlygas apsaugoti savo sūnaus Vasiliaus teisėms į Maskvos didžiosios kunigaikštystės sostą, organizuoti palankią ir atsidavusią savo sūnui partiją ir ginti sostinę nuo totorių. Sofijai ankšta rutinos pilname ir senovės papročių prisisunkusiame rusų gyvenime. Ji ieško platesnio pasaulio, nori į jį išeiti jei ne be pati,

---

лѣтоп. Томъ шестой. Софійскія лѣтописи. 1853, pusl. 180. Томъ VIII. Воскресенская лѣтопись, 1859, pusl. 144.

[151] Собран. госуд. актовъ и договоровъ, t. I, dok. 83, p. 191—194.

tai bent per savo šeimynos narius. Besididžiuodama garsiu savo tėvu ir nesitenkidama bendravimu vien su šiaurės rytų politinėje sferoje nieko nereiškiančiais kunigaikščiais, ji nori pradėti santykiauti su garbingomis tuolaikinės Europos valdovų šeimynomis. Štai kodel ji buvo priešinga savo sūnaus jungtuvėms su paprasto, kad ir Maskvos sąlygose galingo rusų bajoro dukterimi. Štai kodel ji skubino išleisti savo jaunutę dukrelę Onytę už Bizantijos imperatoriaus sūnaus. Ten ją traukė jos noras prasimušti į platųjų pasaulį, susirišti su garbingos savo tradicijomis Rytų Romos imperijos valdovais. Šitas garbės troškimas pasireiškė ir Sofijos anūke, didžiajame Maskvos kunigaikštyje Jone III.

Vytautaitėj Sofijoj ryškiai buvo įsikūniję jos motinos Onos Sudimantaitės ir jos garsaus tėvo Vytauto charakterio bruožai.

Šaltiniai ir literatūra.

I.

Акты, относящiеся къ исторiи Западной Россiи, собранные и изданные Археографическою Коммиссiею. Томъ первый и второй. Санктпетербургъ, 1846—1848.

Archiwum Książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, wydane nakładem właściciela pod kierownictwem Z. L. Radzimińskiego, przy współudziale P. Skobielskiego i B. Gorczaka. Tom I. Lwów, 1887.

Dr. Friedrich Georg von Bunge. Liv-, Esth-und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Fünfter Band. Riga, 1867.

Ignacy Danilowicz. Skarbiec dyplomatów papiezkich, cesarskich, królewskich, książęcych... posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów. Wydał Jan Sidorowicz. Tom I i II. Wilno, 1860—1862.

Joannis Długossi seu Longini canonici quondam Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII, Lipsiae, Anno MDCCXI.

Бар. Сигизмундъ Герберштейнъ. Записки о Московитскихъ дѣлахъ. Введенiе, переводъ и примѣчанiя А. I. Малеина. Изд. А. С. Суворина. С.-Петербургъ, 1908.

Ks. Jan Kurczewski. Kościół zamkowy czyli Katedra Wileńska. Część druga. Źródła historyczne. Na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych. Wilno, 1900.

Latopisiec Litwy i Kronika Ruska, z rękopisu sławiańskiego przepisane. Staraniem i pracą Ignacego Daniłowicza. Wilno, 1827.

Teodor Narbutt. Kronika Litewska. Pominiki do dziejow litewskich. Pod względem historycznym, dyplomatycznym, geograficznym, statystycznym, obyczajowym, archeograficznym i t. p. Wilno, 1846.

Dr. Franciszek Piekosiński. Rachunki dworu Króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420. Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. Tomus XV. Cracoviae, 1896.

Полное собранiе русскихъ лѣтописей, издан. по Высочайшему повелѣнiю Императорскою Археологическою Коммиссiею. Томъ VI. Софiйскiя лѣтописи. Санктпетербургъ 1853.

Томъ VIII. Продолженіе лѣтописи по Воскресенскому списку. Санктпетербургъ, 1859.

Томъ XVII. Западно-русскія лѣтописи. С.-Петербургъ. 1905.

Antoni Prochaska. Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae. 1376—1430. Monumenta medii aevi historica Res gestas Poloniae illustrantia. Tomus VI. Cracoviae, 1882.

A. Prochaska. Z Archiwum Zakonu Niemieckiego. Analekta z wieku XIV i XV, atspausta „Collectanea ex Archivo Collegii Historici. Tomus XI. Cracoviae, 1909—1913."

Scriptores rerum prussicarum. Herausgegeben von Dr. Theodor Hirsch, Dr. Max Töppen und Dr. Ernst Strehlke.

Zweiter Band. Leipzig 1863.

Dritter Band. Leipzig 1866.

Fünfter Band. Leipzig, 1874.

Собраніе государственныхъ грамотъ и договоровъ, хранящихся въ Государственной Коллегіи Иностранныхъ Дѣлъ. Часть первая. Москва, 1813.

A. Sokołowski et J. Szujski. Codex epistolaris saeculi decimi quinti. Ex antiquis Libris formularum, Corpore Naruszeviciano, Autographis Archivisque plurimis. Monumenta medii aevi historica Res gestas Poloniae illustrantia. Tomus II. Cracoviae, 1876.

II.

А. Барбашевъ. Витовтъ и его политика до Грюнвальденской битвы. (1410 г.) С.-Петербургъ, 1885.

А. Барбашевъ. Витовтъ. Послѣднія двадцать лѣтъ княженія 1410—1430. С.-Петербургъ. 1891.

Богдан Барвіньский Жигимонт Кейстутович, великий князь литовско-руский. (1432—1440). Історична монографія. Жовква. 1905.

Dr. Jacob. Caro. Geschichte Polens. Dritter Teil. Gotha, 1869.

Ignacy Daniłowicz. Wiadomość o właściwych litewskich latopiscach. Atspausdinta „Kronika polska, litewska i wszystkiej Rusi Macieja Stryjkowskiego. Tom I. Warszawa, 1846."

Encyklopedya powszechna, wyd. S. Orgelbranda. Tom dwudziesty ósmy. Warszawa, 1868.

Е. Голубинскій. Исторія русской церкви. Томъ II. Первая половина тома. Москва. 1900.

Д. Иловайскій. Исторія Россіи. Томъ II. Московско-литовскій періодъ. Изданіе второе. Москва, 1896.

Геннадій Карповъ. Исторія борьбы Московскаго государства съ Польско-Литовскимъ. 1462—1508. Часть вторая. Москва, 1867.

A. H. Kirkor. Przewodnik po Wilnie i jego okolicach. Wydanie II. Wilno, 1880.

P. Klimas. Ghillebert de Lannoy. Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais (1413-14 ir 1421 metais). Kaunas, 1931.

J. K. Kochanowski. Witold, wielki książe litewski. Studyum historyczne. Lwów, 1900.

Dr. Feliks Koneczny. Jagiełło i Witołd. Część pierwsza: Podczas Unii Krewskiej (1382—1392) Lwów, 1893.

Заслуж. проф. Ѳ. И. Леонтовичъ. Очерки по исторіи литовско-русскаго права. Образованіе территоріи Литовскаго государства. С.-Петербургъ. 1894.

М. Любавскій. Литовско-русскій сеймъ. Опытъ по исторіи учрежденія въ связи съ внутреннимъ строемъ и внѣшнею жизнью государства. Москва. 1900.

Henryk Łowmiański. Witold Wielki Książę Litewski. Wilno, 1930

Г. А. Милорадовичъ. Любечь Черниговской губерніи Городницкаго уѣзда. Москва, 1871.

T. Narbutt. Dzieje narodu litewskiego. Tom piąty i szósty Wilno 1839.

T. Narbutt. Pomniejsze pisma historyczne szczególnie do historyi Litwy odnoszące się. Wilno, 1856.

Adam Naruszewicz. Historya narodu polskiego. Wydanie Kaz. Józ. Turowskiego. Kraków, 1859.

A. Prochaska. Dzieje Witolda, w. księcia Litwy. Wilno, 1914.

Русскій біографическій словарь. „Смѣловскій - Суворина — С. - Петербургъ, 1909.

С. Соловьевъ. Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ. Книга первая. Томъ I—V. Второе изд. С. - Петербургъ.

Ив. Тихомировъ. О составѣ западно - русскихъ, такъ называемыхъ литовскихъ лѣтописей. Straipsnis atspausdintas Жур. Мин. Нар. Просв. за 1901 г. № 3 (мартъ), № 5 (май).

Dr. M. Töppen. Geschichte der Preussischen Historiographie von P. v. Dusburg bis auf K. Schütz. Berlin, 1853.

Проф. В. Г. Васильевскій. Ученый подлогъ, либо забавная ошибка. Straipsnis tilpęs Виленскій Вѣстникъ 1869 г. № 56.

Виленская губернія. Полный списокъ населенныхъ мѣстъ со статистическими данными о каждомъ населеніи, составленный по оффиціальнымъ свѣдѣніямъ I. I. Гошкевичемъ. Вильна, 1905 г.

Józef Wolff. Kniaziowie litewsko - ruscy od końca czternastego wieku. Warszawa, 1895.

Józef Wolff. Ród Gedimina. Dodatki ir poprawki do dzieł Hr. Stadnickiego: „Synowie Gedymina“, „Olgierd i Kiejstut“ i „Bracia Władysława Jagiełły“. Kraków, 1886.

M. Dobužinskis.

Apie Vytauto ženklą.

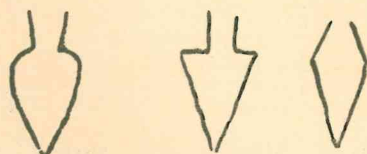
Vytauto Didžiojo jubilėjaus proga pasirodė daugybė atvaizdų, kurie įvairiai parodo vadinamąjį Vytauto kardo erbą (ženklą): ieties galūnė su kertančiu ją kryžiumi ir raide V. Deja, tenka konstatuoti, kad istorinė šio ženklo, sutinkamo XIV am. pabaigoje ir XV am. pradžioje lietuviškose monetose, forma kelia abejonių dėl jos tikrumo.

Tat šitame straipsnyje pasistengsiu išaiškinti klaidą ir jos priežastis, o taip pat aprašyti šitą gan paslaptingą simbolį, kurio forma turėtų būti stropiai saugojama istorinei Lietuvos praeičiai pagerbti.

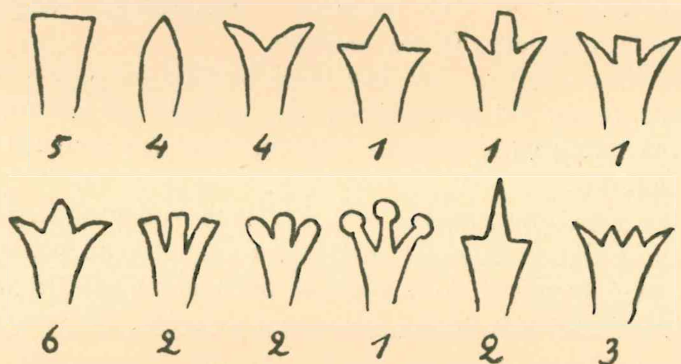
Ieties atvaizdas, pradžioje be kryžiaus, vėliau su kryžium, sutinkamas tiktai pačiose seniausiose lietuviškose monetose. Kiek man žinoma, nei šio laikotarpio antspaudai, nei kiti viduramžio paminklai šito ženklo niekuomet neturėjo.

Šito simbolio reikšmė neaiški. Dr. M. Gumowskis (Numizmatyka litewska wieków średnich, Kraków 1920), vienas iš autoritetingiausių mūsų laikų mokslininkų numizmatikos srity, šitaip aiškina šio ženklo kilimą: viduramžiais ietis buvo svarbiausias lietuvių ginklas, jos ašmenų forma ryškiai skyrėsi nuo kryžiuočių iečių, tankios žibančių lietuvių iečių eilės, tur būt, ypatingai imponuodavo priešui, tuo būdu, šis ginklas virto tais laikais naturaliu lietuvių valstybės simboliu. Kryžius, kaip jau buvo sakyta, nevisuomet lydi ietį, pačios senosios monetos jo neturi. Rodos, jis bus atsiradęs vėliau, kaip krikščionybės ženklas. Bent kitokių aiškinimų sunku surasti. Ieties ir kryžiaus forma to laiko monetose labai įvairi. Dabar mokslininkams žinomi net 32 jų vaizdavimo tipai. (Žiūr. atvaizdus žemiau). Dažniausiai, ietis turi dvi dali: pačius ašmenis (galūnes) ir simbolį. Smailūs ašmenys beveik visuomet yra apvalūs prie savo pagrindo, t. y. toje vietoje, kur jie jungiami su

simboliu, ir turi beveik širdies formą. Tiktai 4 atvejais iš 32 jie yra panašūs į trikampį arba rombą.

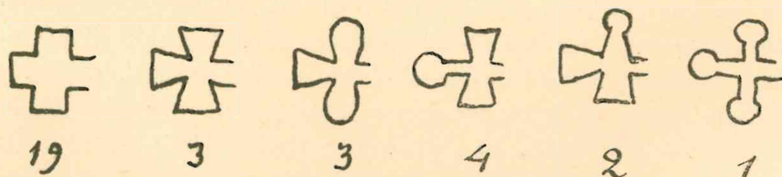

Kotas visuomet siauresnis prie ašmenų ir platesnis gale, kuris pasitaiko labai įvairus: kartais jis lygiai nupiaunamas, kartais smailiai baigiamas, o labai didelė jų dauguma turi nepaprastai šakotą galą, — dvišakį, trišakį, keturšakį, lelijos formos, smailų, apvalų, pasitaiko ir su rutuliukais gale.

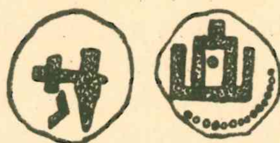
Skaitmenys reiškia kiek sykių pasikartoja vienokios formos įvairiuose ženklo tipuose.

Pati charakteringoji kryžiaus forma yra labai paprasta: stačiakampiai, beveik visuomet vienodi galai, tačiau pasitaiko ir varijantų, kai šitie galai padaromi apvalūs arba kiek platesni (tik *niekuomet* jie neturi smulkiai šakotos Maltos kryžiaus formos).

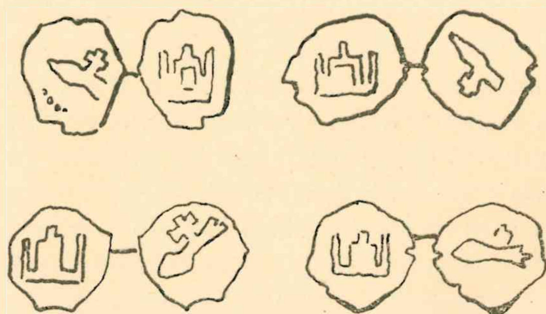

Jei ietį pastatytumėm galu žemyn, tai kryželis beveik visuomet palieka iš kairės, o tik labai retais atvejais — ieties

dešinėje. Tiktai keturių monetų tipų kryžius nesiekia ieties, šiaipjau, jis visuomet stipriai sujungtas su ja, o kartkartėmis (5 atvejai) net vienas kryžiaus galų tarsi perkerta kotą. Neteisinga yra, kaip kai kurie mano, laikyti šitą kryžių stulgiu (kinžalu), — nes jų rankena ir sąsmauka yra įvairių formų. Ši emblema kartais pagražinama taškais, kurie piešiami šalia jos, ir tiktai vienų viena moneta iš visų 32-jų tipų turi tarp kryželio ir ieties ašmenų mažutį ženklelį — kažkas panašu į raidę L arba

V. Kitoje šių monetų pusėje dažniausiai pasitaiko Gedimino stulpai (tiktai 5 monetų tipai turi vietoje jų žodį „pečat" antspauda — slavų raidėmis, einančiomis aplinkui). Jei palyginsime dabar dviejų pusių atvaizdus, tai matysime, kad Gedimino stulpai ir ietis su kryžiumi iškalti visiškai nepriklausomi vienas nuo kito, visiškai atsitiktinai; vad., jei stulpus laikysime pagrindu, tai ietis nebus suderinta su jais, ji atrodys arba įstrižai, arba statmenai, arba gulsčiai iškalta; palyginus su stulpais, ieties galas bus nukreiptas aukštyn ar žemyn, ar eis kuria kita kryptimi[1]. Tais laikais pinigai buvo spausdinami labai

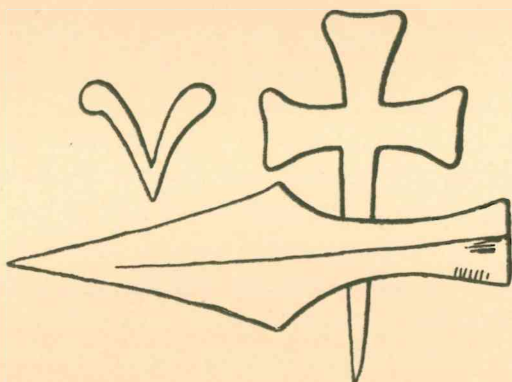

---

[1] Tuo galima įsitikrinti peržiūrėjus Kauno miesto muzėjuje esamas monetas. Tarp kitko, jose visai nėra raidės V (arba L), taip pat labai retai pasitaiko monetos su kryžiumi iš kairės.

primityvišku būdu, buvo kalama *atskirai kiekviena monetos pusė,* ir dėlto vienos ir kitos pusės „ašys" nesutampa. Tuo būdu, lyginant abiejų monetos pusių atvaizdus, sunku pasakyti, kur yra „Vytauto ženklo" viršus ir kur apačia, pagaliau, kaip reikia jį „skaityti" — gulsčiai ar statmenai? Viena iš tų linkmių turi būt logiškai pagrįsta, ne tik žiūrint besamos monetos išvaizdos, bet pasirėmus ir šiais sumetimais.

Iš kur atsirado šiais laikais gulsčia ženklo linkmė? Žinomas lietuvių senienų rinkėjas ir mėgėjas T. Daugirdas buvo autorius to „Vytauto erbo", kuris yra imamas pagrindu šių laikų varijantams. Tiksliai nepasisekė nustatyti, kada erbas buvo jo padarytas (šis skydas yra Čiurlionies galerijoje), — gal būt pereito šimtmečio 90-aisiais metais. Daugirdo meto numizma-

tikos mokslui dar nebuvo žinomi daugelis viduramžio lietuvių monetų tipų, kurie buvo tik vėliau surasti, dėlto gali kilti abejonių, ar jis bus turėjęs savo rankose tikras XV am. pradžios monetas, kurios ir dabar tebėra didelė retenybė. (4 monetos Kauno muzėjuje yra ne jo kolekcijos). Tur būt, jis bus pasinaudojęs tais monetų atvaizdais, kurių jis rado to laiko numizmatikos knygose. Man teko matyt vieną iš tokių knygų, anksčiau priklausančių Daugirdui, miesto muzėjuje (su jo asmens antspaudu). Tai — *Kazimierz Stonczyński* Dawne monety Polskie, 1885. Galima manyti, kad jis ir naudojosi šia knyga komponuodamas erbą. Tikrai, skyriuje apie viduramžio lietuvių monetas yra vienas egzempliorius (reikia pastebėti, kad vienas iš

rečiausiai pasitaikančių, ir dėlto kaip išimtis netipiškas), kurio atvaizdas knygoje taip atspausdintas, kad ietis turi gulsčią linkmę ir šalia matyt ženklelis „L“ arba „V“. Knygos tekste nerasime įrodymų, kurie leistų šią gulsčią ieties linkmę laikyti tik *vieną* teisingą, atvirkščiai, yra net pastebėta, kad kai kurių monetų ietis vaizduojama ir gulsčiai ir statmenai (šioje knygoje yra atvaizduota ietis ir statmena linkme). Daugirdo erbas, kaip matyti iš duodamų piešinių, yra kaip tik gana artima kopija šios reprodukcijos, kur ietis turi gulsčią linkmę[1] nedidelis kryžius su platėjančiais galais perkerta ieties kotą, galūnės rombo formos ir lengvai įgaubtos, koto galas lygiai nupiautas. Daugirdo atvaizde yra kaž kodėl pakeista raidė V raidės galai apvalūs, tuo tarpu originalo „raidė“ yra visai primityviška: tai paprastas kampas iš dviejų tiesių brūkšnių. Tačiau, bendrai imant, Daugirdas gan sąžiningai atvaizdavo tai, ką laikė bona fide patikimu.

Vad., Stronczyńskio veikale nėra jokių objektyvių įrodymų gulsčiai ženklo krypčiai. O atgręžti jį ir laikyti tai logiška *vien tik dėl to, kad būtinai norima monetos ženklelį perskaityti kaip V, o ne kaip L,* ir tą raidę laikyti pirmąją Vytauto vardo raide, — dalykas, kuris vien tik šito noro tėra pateisinamas. Tuo tarpu mes, turėdami apsčiai lietuvių numizmatikos medžiagos, žinome, kad moneta su šia paslaptinga raide yra vienintelis egzempliorius iš didelės daugybės monetų be jos; vad., ši raidė nėr būtina „Vytauto ženklui“.

Apskritai, šios raidės klausimas tėra dar atviras, Gumowskis, mano, kad jei skaitysime šitą raidę kaip „L“, ji gali reikšti pirmąją Lucko miesto vardo raidę, vad., tą vietą, kur buvo monetos spausdinamos. Jei ją laikysime „V“, ji gali reikšti Vil-

[1] Tą patį monetų tipą su ženkleliais-raidėmis turi ir Gumowskis. Ten monetos linkmė yra statmena.

niaus vardą, taip pat spausdinimo vietą. (Tuo pat būdu raidė „K“, padėta prie Gedimino stulpų kitoje to laiko monetų pusėje, gali reikšti Kauną, kur buvo spausdinamos monetos).

Kad „V“ galėtų reikšti pirmąją Vytauto vardo raidę, (o „K“ — Kęstučio), visai neįrodyta; juo labiau, kad garsusis ženklelis „L“ arba „V“, kaip jau anksčiau sakėme, sutinkamas tiktai vieno tipo monetose visai atsitiktinai; taip pat pirmosios kunigaikščių vardų raidės niekuomet, nė vėlesniais laikais, lietuvių monetose nespausdinamos. Tuo būdu, noras matyt „V“ raidėje Vytauto vardą yra nepagrįstas; taip pat ir gulsčia ženklo padėtis sukelia abejojimo, juo labiau, kad raidė, — jei čia tikrai norėta „V“ atspausdinti, — galėjo būti padėta įstrižai, nes to laiko monetų spausdinimo būdai buvo labai primityvūs.

Tai kur galų gale ženklo viršus, kur apačia? Reikia ieškoti logiško pagrindo heraldikoje ir ornamentikoje. Aš jau buvau nurodęs dažnai pasitaikančią ieties formos ypatybę: jos galas simetriškai išsišakojęs ir turi lelijos pavidalą[1]. Tai labai tipiška ieties užbaiga, ją turi didelė daugybė monetų tipų. Jei taip pagražintą ietį padėsime gulsčią, gausime absurdą ornamentikos atžvilgiu, ir tai kiekvienas pažvelgęs lengvai pajus; bet jei šitą ietį padėsime statmenai smailiu galu žemyn, tai išsišakojusių galūnių simetrija pateisinama ir virsta visiškai logiška ženklo užbaiga. Šita statmena smailiu galu žemyn nukreipta ieties padėtis yra pripažinta visų lietuvių numizmatikos mokslo veikalų. Taip pat ta pačia kryptimi tvarkomos lietuvių monetos ir muzėjų vitrinose, ir man pačiam teko tuo įsitikrinti, apžiūrėjus 1924 m. Ermitažo Petrapilyje ir Berlyno Kaiser Friedrich Museum rinkinius. Tuo būdu, ir mokslo ir muzėjų tradicija remia statmeną ženklo padėtį. Tam ženklui, žinomam iki šių laikų iš monetų, buvo lemta virsti šiais laikais Vytauto emblema. Jis, tarsi, yra perkeltas iš numizmatikos į heraldikos sritį. Ar teisingai ar ne yra vartojamas šis simbolis, kurio neturi nei erbai, nei rūbai, tai jau kitas klausimas. Tačiau šiaip ar taip, turime faktą. Vadinas, nustatyti naujas šio ženklo formas tegali heraldikos menas. Iš savo esmės heraldikos sritis yra gyvoji kūryba, tačiau ji turi savo įstatymus: sekti tradiciją ir gerbti istoriškąsias formas.

---

[1] Ietis tos monetos, kurią pasinaudojo Daugirdas, nėr išsišakojusi.

Tyrinėdami įvairių įvairiausius Vytauto laikų monetų tipus, galime nustatyt charakteringiausius ženklo formų elementus (dažniausiai pastebimas savybes): ir ieties ašmenų, ir koto išsišakojimo, ir kryžiaus formos. Tipiškos šių formų ypatybės ir statmena, bet jokiu būdu ne gulsčia, ieties padėtis yra tas pagrindas, ant kurio turėtų būti kuriamos naujos Vytauto emblemos formos. Svarbiausias reikalavimas — remtis heraldikos dėsniais, o tai jau pašalina savavaliavimo pavojų. Deja, tenka konstatuoti, kad „kūrėjai" eina visai klaidingu keliu. Klaidos ir netikslumai, kuriuos padarė Daugirdas, (jis pats dėl to nėr kaltas), buvo priimti neatitaisyti. Įvairios ženklo varijacijos (iš principo heraldika jas leidžia), nepatikrintos ir nepalygintos su pirmaisiais šaltiniais *(net su Daugirdo erbu)* yra ne kas kita, kaip visiškai savavališkas ir nieku nepagrįstas iškraipymas. Juo labiau tenka nusiminti dėl šitokio, jau sunkiai pataisomo istorinių formų paneigimo, kad ši emblema jau imta vartoti oficialiai, — pasirodė ant popierinių pinigų, jų turi ir kai kurie kariški mokslo ženkliukai, daugybė leidinių, Vytauto atvaizdai, o vasario 16 dienos šventės proga ją galima buvo matyt iliuminacijoje[1]. Žinoma, negalima nė kalbėti, kad visa tai daroma nestilingai. Ietis labai įvairiai kreipiama, kryžius panašus į stulgį, kertantį ietį, ir primena kryžiuočių ordino vartojamą ginklą (Ritieriai nugali lietuviškąją ietį!), raidė „V" gauna nepaprastas formas ir yra įvairiausio dydžio, bet nieko bendra neturi nei su ženklo originalais, nei su Vytauto laikais ir t. t.

Gal būt net visiškai būtų gera nelaikyti šito ženklo Vytauto simboliu. Kai kurie numizmatikos veikalai lietuvių monetas su ietimi ir kryžium skiria, ne *Vytauto valdymo laikams, bet ankstyvesniems.* Monetos, atsiradusios Vytauto laikais, šito ženklo jau neturinčios. Tais laikais, jose pirmą kartą atsiranda raitelis — vaizduojąs patį kunigaikštį, ir tai yra tikrasis Lietuvos erbas. Bet šitas klausimas nėr dar galutinai išspręstas ir šiaip ar taip išeina iš šio straipsnio uždavinio ribų.

[1] Daugirdo ženklas amžinai įmūrytas yra Vytauto bažnyčios lentoje.

A. Šapoka.

Jeronimas Pragiškis ir jo kelionė Lietuvon.

I.

XV amž. pradžios reformacinis judėjimas Čekijoj. Jo kilmė.

Imperijos ir bažnyčios būklė XIV amž. gale ir XV a. pradžioje. — To laiko filosofinės srovės — nominalizmas ir realizmas. — Reformacinio judėjimo pirmtakai Čekijoj — Waldhauser, Milič. — Betlėjaus koplyčia ir jos pamokslininkas Husas. — Jeronimas Pragiškis ir jo vieta judėjime.

Ant XIV—XV amžių slenksčio Europa gyveno nepaprastos netvarkos laikus. Nebuvo neišjudinta nei vieno pasaulinio autoriteto, nei vienos nesvyruojančios institucijos. Dvi didžiausios viduramžio galybės — bažnyčia ir imperija — gyveno sunkią krizę. Imperatoriaus autoritetas buvo puolęs visiškai. Kurį laiką jų buvo du, bet nė su vienu niekas nesiskaitė. Imperijos kunigaikščiai nuolat kiršinosi su kitais imperijos luomais, ypač miestais, vedė nuolatines kovas tai su savo suzerenu, tai su miestais ar riteriais, tai tarpusavy. Visoje vidurinėje Europoje, o ypač Čekuos, kur jau dešimtmečius tęsėsi nuolatinės namų kovos, siautė raubriteriai bei būriai kondotjerų[1].

Bažnyčios būklė nebuvo geresnė. Jau vien išviršinai didžiausias nenormalumas buvo tas, kad pradedant 1378 mt. buvo du papos, o nuo 1409 iki 1417 net trys. Kuris jų buvo teisus? Kuris jų galėjo nedvejoti dėl savo žodžio autoritetingumo ir kurį pasaulis turėjo sekti? Pasaulis (Europa) pasidalino. Pasirinko sau papą politiškais sumetimais. Tai vad. didžioji vakarų schizma[2].

Bažnyčios viduje pakrikimas buvo aiškus. Ypatingai reforma buvo reikalinga klero tarpe. Buvo ir bandymų, bet vis

---

[1] *Loserth,* GM. 416—448. Be to žiūr. *Lindner,* Wenzel.; *Höller,* Ruprecht; *Zimmermann;* ypatingai ryšį tarp husitizmo ir ankstyvesnės čekų būklės užakcentavo prof. *Pekař.* Jis nurodo, kad ir husitų kovų audringas laikotarpis yra tik tąsa to paties, kas gyveniman jau buvo įėję seniau. Skirtumas tik mąste. Žiūr. jo Žižka. II, 35 psl.

[2] Žiūr. *Loserth,* GM. 385—416 psl.; be to *Müller; Zimmermann; Hergenröther.*

nepavykdavo. Nepavykdavo gal daugiausia dėl tų bandymų sporadiškumo ir dažnai dėl neperaukštų kvalifikacijų pačių reformatorių. O būklė mūsų laikų supratimu buvo baisi. Aukštesniosios hierarchijos atstovai su bažnyčia buvo surišti dažniausia tik gaunamuoju pelnu. Dažnas kelių kapitulų kanauninkas ar kelių parapijų klebonas net nebuvo matęs savo bažnyčių, vedė visai svietišką gyvenimą — aktyviai dalyvavo turniruose ir karo žygiuose, buvo prašmatnus salionų kavalierius. Daugelis jų neturėjo jokių arba tik žemuosius šventimus, buvo vedę žmonas[3]. O tuo tarpu augo klero proletariatas. Žemoji mases aptarnaujanti dvasiškija vargo, skurdo, iškilo klero „nedarbas", bet jo skaičius vis augo[4], nes augant mokyklų skaičiui daug kas mokėsi, o apšviestam žmogui tais laikais kitokio darbo veik nė nebuvo. Veik kiekvienas mokėsi dvasiškiu, o ten jo laukė skurdas, nes pelningosios bažnyčios dignitorių vietos tekdavo tik galingiesiems. Dažnas jas gaudavo net lopšy[5].

Be to primintina, kad tų laikų žmogus mistiškiems klausimams buvo daug artimesnis. Daugelis jais ir tegyveno. Beabejo, ne be įtakos minėtų nenormalumų karts nuo karto kildavo naujų kelių ieškančios sektos-herezijos. Ir XIV amž. gale vidurinėje Europoje dar nebuvo visai nutilęs anksčiau Europą tiek sukrėtęs valdensų judėjimas[6]. Ir tai buvo ta pati dirva, kurioje dygo, augo ir pagaliau taip audringai iškerojo naujas judėjimas žinomas husitizmo vardu. Jo pagrindu buvo viduramžio misticizmo bei kontempliacijos apoteozavimo pasaulėžiūros krizė ir sociališkoji bei političkai valstybiškoji visuomenės dezorganizacija[7].

Pagaliau nebuvo sutarimo ir mokslo pasauly. Bet pasaulį tada jaudino ne kokios biologiškos ar bendrai gamtos mokslų problemos, o grynai metafiziški klausimai. Filosofai iš seno buvo pasidalinę į vad. nominalistus, kurių pryšaky stovėjo Paryžiaus universiteto atstovai, ir realistus, kuriems vadovavo

---

[3] *Novotný,* Nab. Hn. 35—82, 219—264; *Sedlák,* Nižší clerus v době Husové, Studie a Texty, I.

[4] Užsilikusiomis žiniomis Prahos archidijecezijoj 1395—1415 mt. tarpe buvo įšventinta 2686 kunigai, 2823 diakonai, 2726 subdiakonai ir 13261 akolitas; *Padlaha,* Liber ordin. cleri.

[5] *Novotný* l. c.

[6] *Haupt; Hergenröther, Krüger.*

[7] Kiek husitizmas buvo saikojamas viduramžio pasaulėžiūros bei santvarkos, aiškiai nurodo prof. *Pekař* — Žižka II ir Smysl českých dějin.

Oxfordo universitetas su tuo tarpu pagarsėjusiu savo filosofu -teologu Wicklifu.

Nuo Platono paeinąs realizmas tvirtino, kad ištikro egzistuoja tik bendrosios sąvokos (universalia realia), o individualūs daiktai yra tik tų universalijų apraiškos (platoniškai — idėjų atspindžiai). Taigi u n i v e r s a l i a a n t e r e m, t. y. kad universališkos sąvokos egzistuoja nepriklausomai individų ir yra dargi jų egzistencijos priežastimi. O dažnesnis nuosaikusis realizmas prileido taip pat u n i v e r s a l i a i n r e, t. y. tikėdami universales sąvokas tikrai egzistuojant, prileidžia dar jas apsireiškiant ir individuos. Bet universalės sąvokos individų visai nėra saikuojamos, kaip moko Aristotelio filosofijoj šaknis turįs nominalizmas.

Šis skelbia, kad ištikro egzistuoja tik pavieniai konkretūs daiktai (individua), o bendrosios sąvokos kyla abstrakcijos keliu sąmonėje ir yra vien vardai (nomina, voces). Realybėje jų nėra visai. Taigi u n i v e r s a l i a p o s t r e m[8].

Nors nominalizmas prieš niekuo nepagrįstą, vien supponuotą, realizmą atrodo gana stiprus, bet užsitęsė daug laiko, kol jam pavyko užimti pirmaujančią vietą. 14 amž. gale Paryžiaus garsenybių dėka jis jau dominavo. Bet čia iškilo vėl garsus filosofas realistas Wicklifas, sustiprėjo realizmo šalininkai Prahos universitete. Taip ginčas su Wicklifu bei Husu buvo ne vien teologiškas, bet ir filosofiškas — nominalistų su realistais. Ir Wicklifas pirma pragarsėjo kaip filosofas, o tik vėliau kaip teologas[9]. Tik dėl to laiko dvasios tas ginčas buvo labai maišomas. Visa kas nesutiko su dominuojančia pažiūra buvo apšaukiama herezija, nors dogmų tas visai neliestų. Jei kokiam dispute kas laikysis neįprastos nuomonės, tai negalinčiam ją sugriauti oponentui lengviausia sukompromituoti savo priešą apšaukiant jį heretiku. Tuojau tam tikros įstaigos pasirūpins pravesti tardymą bei teismą ir jei ta nuomonė pasirodys įtartina ar nesuprantama dėl visko pareikalaus atšaukti ar prisiekti, kad herezijų neskelbs. Ir su Jeronimu Pragiškiu tokių atsitikimų užsiminsim keletą.

---

[8] *Novotný,* Nab. Hn. 91—95 p.; Šimak 13—14 p. Skait. *Loewe, Werner, Grabmann.*

[9] *Novotný* Jer. Pr.; Jan Hus I 58, 61 ir 105 psl.; *Lechler; Lenz, Wiklif.*

Tokiais tai visuotino pakrikimo laikais ėmė kas kart aštrėti balsai reikalaują reformos. Jų buvo girdėti visur, bet esant ypatingom sąlygom[10] jie ypač paaštrėjo, pasiekė mases ir išaugo į didelį audringą judėjimą čekuos. Jis žinomas husitizmo vardu. Pradžioje tai buvo ne kas kita, kaip noras reformuoti bažnyčią, pakelti moralinį lygį masių, o ypač klero.

Viso Čekų reformacinio judėjimo pirmatakas bus garsusis pamokslininkas Konradas Waldhauser'is (†1369). Tai pirmas įtakingesnis pamokslininkas, kuris pradėjo sakyti visuomenei tiesą į akis[11]. Jis visam vėlesniam judėjimui charakteringas kaip tik tuo, kad ėjo į mases. Jis nesitenkino rašęs moksliškus traktatus bei memorandumus valdovams ir aukštajai dvasiškijai, o šaukė reformuoti gyvenimą plačias mases. Tai labai tipinga. Ir kai kitur reformos klausimas visą laiką buvo disputuojamas tik išrinktųjų tarpe, Čekuos jis buvo perneštas į mases. Ir dėl to tai čia jis išaugo toks audringas.

Bet dar veiklesnis ir įtakingesnis pamokslininkas buvo Jonas Milič'ius (†1374). Tai nepaprastos energijos bei pasišventimo ir gan aukšto išsilavinimo kunigas. Jis nepasitenkino vien pamokslais, nors sakydavęs jų per dieną kartais 5—6, bet parodė dar ir organizatoriškų gabumų. Jis suorganizavo pamaldžių moterų savotišką pansionatą, čekuos plačiai žinomą, Jeruzalį. Nuo vienuolyno jis skyrėsi tik tuo, kad iš ten moters galėjo grįžti į pasaulietišką gyvenimą, sukurti šeimą. Nesilenkdamas nieko ir visiems tiesą sakydamas į akis jis pragarsėjo lyg pranašas. Bet turėjo dėl to ir priešų. Atsižvelgdamas į visuotiną pasaulio pakrikimą jis apskaitė, kad tuojau turi ateiti Antikristas ir pasaulio galas. O kurį laiką tokį Antikristą jis jau tarėsi pažinęs ir per vienas iškilmes sakydamas pamokslą parodė jį miniai pirštu. Tai buvo imperatorius Karolis IV. Tuokart jam visa istorija pasibaigė lengvai — tik gavo kurį laiką pasėdėti arkivyskupo kalėjime. Bet į galą gyvenimo jam teko susilaukti priešų vis daugiau. Buvo aps-

---

[10] Tos ypatingos sąlygos buvo: klestinčio Prahos universiteto įtakoje esąs gyvas interesavimasis kultūros klausimais ir kartu visuomenę laisvai pačiai viską spręsti įgalinanti politinė dezorganizacija.

[11] *Klicmann,* Waldhauser; *Novotný* Nab. Hn. 58—65 psl.

kųstas inkvizicijai, apskųstas papai ir taip baigė savo gyvenimą bylų nebaigęs[12].

Mirus Miličiui kurį laiką tokio garsaus ir įtakingo pamokslininko Praha neturėjo. O antrą tokį pat viso reformacinio judėjimo centru tapusį pamokslininką susilaukė tik su Husu. Bet Miličio tradicija buvo gyva. Visuomenė ar bent žymi jos dalis tikėjo, kad pakelti moralinį visuomenės lygį tegali geri pamokslai. Ir tokiais tai sumetimais turtingas Prahos pirklys Kryžius[13] ir riteris Jonas de Mülheim įkūrė Nekalto Vaikelio vardo koplyčią, vad. Betlėjų, kur visą laiką visko centru buvo pamokslai. Pradžioje kitos pamaldos ten nebuvo net numatytos. Jos atsirado vėliau ir tai ne visos. Koplyčioje visada dominavo pamokslai, kuriam tikslui buvo du nuolatiniai pamokslininkai. Už teikiamą išlaikymą koplyčios fundatoriai jiems statė pareigą sakyti pamokslus, o mišios ir kitos pamaldos paliekamos jų pačių nuožiūrai[14].

Betlėjuje darbavosi garsūs ano laiko čekų profesoriai daugelio filosofiškai-teologiškų traktatų autoriai, kaip Jonas Protiva[15] ir buvęs Jogailos pirmosios žmonos Jadvygos kapelionas, jos įgaliotinis kuriant Prahoje vad. „Lietuvių kolegiją“ ir vienas daugiausia nusipelniusių Krokavos universiteto organizatorių bei jo profesorius Jonas Štiekna[16] plačiai pragarsėjęs magistras Steponas iš Kelno[17] ir pagaliau nuo 1402 mt. kovo 14 d. mag. Jonas Husas[18]. Šio pasta-

---

[12] *Klicmann,* Milič ir St. o Miličovi. *Novotný,* op. c. 65—82 psl.

[13] Lotyniškuos šaltiniuos jis vad. *Crux,* vokiškuos — *Kreuz,* čekiškuos — *Kříž.* Dėl to tariu galįs vartoti ir lietuvišką vertimą.

[14] Koplyčios įkūrimo bei sutvarkymo dokumentai atspausta *MUPr.* II, 1. Nr.Nr.: 24—30, 34. Apie Betlėjų bei jo rolę husitų judėjime galima skaityti kiekvienam tą judėjimą liečiančiam veikale. Dėl mūsų kalbamojo laikotarpio geriausia žiūr. *Novotný* Nab. Hn. ir J. Hus. Atskirų tam pašvęstų studijų nėra. Yra tik brošiūrų — *Havelský, Bartoš.*

[15] Apie jį rašė *Krofta,* Kněz Jan Protiva z Novověsi a Chelčického. „mistr Protiva“. ČČM. 1900.

[16] Apie jį *Klicmann,* Zprava o cestě.

[17] Apie jį *Klicmann* l. c.; *Novotný* Nab. Hn. 235—260 psl.

[18] Husas tuo tarpu jau buvo pasižymėjęs universiteto profesorius ir pragarsėjęs pamokslininkas-patriotas, kuris kurfürstams 1400. VIII. 20 d. detronizavus imperatorių Vaclovą Luxemburgietį (Čekų karalių) ir jo vieton išrinkus Pfälzo Ruprechtą šv. Mykalojaus bažnyčioje šaukė visą tautą vieningai remti teisingas savo karaliaus pretenzijas. Nes tai Čekų tautos įžeidimas ir kas negina karalijos interesų esąs blogesnis už „šunis ir gyvates“. *Novotný,* Hus. I, 83 p. Raštas, kuriuo Betlėjus pavedama Husui atspaustas *MUPr.* II, 1.

rojo laikais Betlėjus pasidarė visos naujos reformacinės srovės centras, naujo judėjimo tvirtovė. Čia jis pragarsėjo, iš čia vadovavo visam judėjimui, čia pagaliau tęsė jo darbą papėdininkai.

Bet reformacinis judėjimas reiškėsi ne vien pamoksluos, ne vien minios buvo šaukiamos taisyti gyvenimą, bet kartu jis užgrobė visą to laiko kultūrišką gyvenimą. Jo tvirtove buvo universitetas. Visa eilė to laiko pasaulinio garso žmonių buvo naujos srovės kovotojai. Nors mokslines pajėgas tada jungė ne tiek gal reformaciniai tikslai, kiek realistinė jų filosofijos pakraipa, kai teko sunkiai kovoti su nominalistais. Be keleto paminėtų Betlėjaus pamokslininkų, kurie irgi buvo universiteto nariai, primintina dar Huso mokytojas Stanislovas iš Znojmo[19] ir Steponas iš Palčo[20]. Iš pradžių tai artimiausi Huso draugai ir net vadai, apie kuriuos jis atsiliepia su pagarba net tada, kai pats jau buvo nuėjęs daug toliau ir nutraukęs visus ryšius su bažnyčia, o jie liko su ja ir buvo pavojingiausi, nes stipriausi, jo priešai[21].

Visi jie pat pradžioje griežti šalininkai realizmo, kuris čia Prahoje buvo įleidęs šaknis dėka ypatingo pamėgimo šv. Augustino filosofijos. Jau vien tas realizmas, dėl kurio Praha atsiskyrė nuo to laiko Europai toną duodančio Paryžiaus universiteto, jau vien tas padėjo čia prigyti Oxforde kilusiai radikaliai bažnyčios reformos srovei. Bet pats reformacinis judėjimas kilo čia pat namie. Atneštas Wicklifo mokslas jį tik paaštrino, nors ir ne visi ankstyvesnio judėjimo šulai liko Wicklifo mokslo šalininkais. Jei anksčiau viso judėjimo centre buvo Stanislovas iš Znojmo ir Steponas iš Palčo ir kiti senesni magistrai, tai dabar iškyla Husas, o šie pasirodė jau jo priešai. Husas žengė dar žingsnį toliau ir priėmęs Wicklifo dėsnius išėjo kovoti su bažnyčios organizacija, o tie liko jai ištikimi, jos gynėjai[22]. Husui pagalbininkų radosi iš jaunųjų magistrų. Ir pats žymiausias jų tarpe Jeronimas Pragiškis.

---

[19] Apie jį *Novotný*, Nab. Hn. 251—262.
[20] Apie jį *Flajšhans*, Št. z Palče.
[21] *Novotný*, Nab. Hn. 255, 260—262 psl.
[22] Kiek ankstyvesnis judėjimas buvo įsigalėjęs, kad to laiko žmonės jau negalėjo atskirti saikiųjų vedamų Stanislavo iš Znojmo ir kraštutiniųjų vedamų Huso gerai rodo 1410 mt. sudeginus Wicklifo raštus kilusi šv. Mato evangelijos pradžios parodija: „Knyga genezės prakeikimo visų eretiškų sūnų. Velnio sūnus Wicklifas pagimdė Stanislovą iš Znojmo, Stanislovas pagimdė Petrą iš Znojmo, Petras pag. Palčą, Palčas pag. Husą,

Visų naujosios srovės atstovų tarpe Jeronimas užima ypatingą vietą. Jei daugumas kitų buvo teoretikai, moksliškų traktatų autoriai, tai Jeronimas revoliucionierius, minios vadas, karštas nepaprastos iškalbos[23] agitatorius. Kai 1412 mt. Husas galutinai nutraukė ryšius su bažnyčia, Jeronimas, nors svietiškis, pirmas parodė pavyzdį išeiti su pamokslais prieš papą ir jo atlaidus į provinciją[24]. Pats Husas išėjo vėliau ir čia buvo Jeronimo sekėju. Pačioj Prahoje Jeronimą matome visada ten, kur kyla kokių neramumų. Jis dalyvauja, o gal ir vadovauja, komiškoj papos bulos sudeginimo procesijoj[25], 1410 mt. arkivyskupui sudeginus Wicklifo raštus jis suruošia mitingą ir kalba iš Betlėjaus lango[26]. Ir universitete disputų metu, kad patrauktų savo pusėn auditoriją jis nesitenkina logikos argumentais, o apeliuoja į studentų pažangumo jausmus ir kitaip manančius magistrus kaltina atžagareiviškumu[27]. Ne kartą jį užtinkame asmeniškuos konfliktuos su dvasiškija ir Konstancijoje jis pats prisipažino sykį davęs vienam vienuoliui antausį

Husas pag. Morkų iš Hradco, Morkus pagimdė Zdenkų, Zdenkus pag. Tišnovą, Tišnovas pag. Konieprūsą, kuris buvo penkeriopas niekšas. Konieprūsas pag. Mykolą, Mykolas pag. Knyną, kuris buvo neteisybės tėvas; Knynas pag. Jeronymą Antikristo karį; Jeronimas pag. Jasenica. Taip lig pasišalinimo 3 tautų. O pasišalinus tautoms Jasenicas pagimdė silpnos sveikatos Zdislova, kurio epidemija buvo apkrėsti daugelis..." Flajšhans, J. Hus, Matice lidnu 185 p.

Iš čia matyti, kad dar ir tada Husas nebuvo perdaug išsikišęs, o Steponas atsitraukęs. Apie jo pasitraukimą žiūr. *Novotný*, Nab. Hn. 254—262 p. ir J. Hus I.

[23] Jo bendralaikis Konstancijos koncīliaus istorikas Ditrich Vrie nors nusigręžta nuo jo kaip nuo nepataisomo heretiko, bet pastebi, kad tas archiheretikas buvęs apdovanotas tokiu protu, kad jo išvadžiojimų negalėjęs sugriauti nė visas Krikščionijos mokslas. *Novotný*, Jer. Pr. 644 psl.

Jeronimo iškalbingumo liudininku tarp kitų yra garsusis Florencijos humanistas Poggio, kuris girdėjo jį kalbant Konstancijos susirinkime. Vienam savo laiške iš Konstancijos Poggio apie jį rašo, kad tokios iškalbos ir argumentacijos jam dar netekę girdėt. Laiškas atsp.: *Palacký*, Dok. 624—629 psl.; *Mladenovitz*, II, 358—359 psl.; Čekiškai: *Vypsáni* 21—33 psl.; *Flajšhans*, Mučenici. 79—92 psl.

[24] *Novotný*, J. Hus. II, 151 psl.

[25] *Flajšhans*, Matice l. 246 p.

[26] *Ibidem*, 184 p.

[27] Pasak liudininkų Vienos bylos metu 1409 Knyno quotlibeto metu jis kreipęsis į studentus: „O speciosissimi iuvenes, ecce magistri vestri sunt seductores totius regni et regis Bohemie propter istam nobilissimam scienciam, quam propter defectum ingenii attingere non possunt. O dilectissimi pueri, non dimitatis vos seducere magistros vestros dialeticos hereticos: veniatis ad me et ad magistros meos, qui vos veram scienciam divinitus infusam informabunt..." *Klicmann*, Processus. 32—33 psl.

ir muštynėse gynęsis su kardu[28]. Be to jis buvo kaltinamas išniekinęs kryžių, išbarstęs vienuolio žmonėms rodomas relikvijas, rašęs ir platinęs įvairias piktas epigramas[29].

Pagaliau Jeronimas pirmasis ir gal vienintėlis pirmųjų naujo judėjimo veikėjų bandė plėsti naują mokslą visoje Europoje. Dėl to jis dabartinių istorikų dažnai vadinamas naujo judėjimo Povilu, kuris apėjo rytus ir vakarus[30]. Taip pat jis buvo vertinamas ir bendralaikių, nes pav. minėtoje parodijoje „Knyga genezės visų eretiškų sūnų prakeikimo"[31] jis vadinamas Antikristo kariu, o Vienos universiteto teologijos profesiorius Sybart savo laiške Zagrebo kapitulai jį vadina žymiu Wicklifo herezijos skleidėju[32]. Ir kaip pamatysime toliau, peržvelgę jo gyvenimo bėgį, tą vardą jam tenka pripažinti.

Bet šis tiems laikams nepaprastos erudicijos ir neišsemiamos energijos vyras ramiu mokslo darbu nesižavi. Kai visi žymesni bendralaikiai yra palikę po keletą moksliškų traktatų, jis nepaliko veik nieko. Yra užsilikę vos keletas mažų darbelių. Vargu ar galima manyti, kad jo traktatai būtų žuvę ir be jokio pėdsako, net niekeno nepaminėti. Jei yra užsilikę žinių apie ugningąsias jo prakalbas, tai beabejo būtų jų užsilikę ir apie veikalus, kurie būtų turėję būti maždaug panašūs. Greičiausia jis nebus rašęs visai. Tokią išvadą galima padaryti ir iš dviejų jo procesų. Patrauktas vyskupijos inkvizicijos teisman Vienoje ir Konciliaus teisman Konstancijoje jis buvo kaltinamas ne tiek dėl savo ar svetimo klaidingo mokslo, kiek dėl elgesio. Kaltinimuos joks jo traktatas neminimas niekur[33].

Žinomų Jeronimo raštų yra tik šie:

1) Kaip parodė Vienos proceso metu liudininkai, Jeronimas būdamas profesoriu Heidelbergo universitete skaitęs paskaitas „De universalibus" iš kaž kokio didelio tomo, „kurį atsinešė iš Paryžiaus, Anglijos ir kitų universitetų, kur buvo"[34].

---

[28] *Hardt* 641—642 psl.

[29] *Ibidem* 634—646, 666—667, 669, 674 psl.; *Flajšhaus,* Matice 184 p.

[30] *Novotný,* Jer. Pr. 645 psl.; *Frind,* III, 103 psl. O istorikas *Höfleris* turėdamas galvoje jo neramų būdą ir vadovavimą miniai išsireiškia apie jį šitaip: „Mann könnte ihn den Ulrich von Hutten Böhmens nennen." žiūr. jo veikalą: M. J. Hus und d. Abzug... 219 psl.

[31] Žiūr. 6 psl. 4 išnaša.

[32] *Novotný,* Husi korespond. Nr. 169.

[33] Žiūr. *Klicmann* Proc. ir Hardt.

[34] *Klicmann,* Procesus, *Novotný,* J. Hus. I, 215.

Bet kas tai per knygą, ar jo paties koks traktatas ar kokia kompiliacija, žinių nėra. Ji neužsiliko.

2) „Recommendatio arcium liberalium", — tai jo kalba pasakyta 1409 mt. Knyno quotlibeto metu[35].

3) „Scutum fidei Christianae" — tai jo dar Heidelberge nubrėžtas šv. Trejybei paaiškinti skydas ir paaiškinimai[36].

4) „Utrum sint forme universales que neque formate sunt, nec eciam formatiles?" — tai jo kalba minėto Knyno quotlibeto metu — replika mag. Vilk'ui, kai tas buvo padaręs jam priekaištų dėl pirmos kalbos[37].

5) „Utrum a parte rei universalia sit necessarium ponere pro mundi sensibilis armonia?" — tai jo kalba, pasakyta paskutinę Knyno disputo dieną[38].

Daugiau nėra užsilikę nieko.

II

Jeronimo gyvenimas iki 1413 metų.

Jeronimo kilmė ir studijos. — Spėjamos studijos Anglijoj. — Pertrauka ir studijos Paryžiuje. — Jeronimas profesorius Paryžiuje, Kölne, Heidelberge ir grįžimas Prahon. — Jeronimo veikimas Prahoje: tarpe Wicklifo šalininkų, čekų ginče su vokiečiais universitete. — Jeronimas kartu su kitais Wicklifo šalininkais ekskomunikuojamas. — Jo kelionės užsieniuosna: Vengrijon ir Vienon. — Jo byla Vienoje. — Jeronimas grįžęs Prahon dalyvauja ginče dėl atlaidų. — Neramumai Prahoje. — Husas išvyksta provincijon, o Jeronimas Lenkijon bei Lietuvon.

Jeronimų Pragiškių istorijoj žinoma du. Abu bendralaikiai. Abu turėję kai ką bendra su mūsų istorija — abu yra buvę Lietuvoje. Abu savo laiku dideli žmonės, bet skirtingų idealogijų ir nemaišytini. Vienas jų griežtas katalikas, vienuolis[39], kitas bažnyčios organizacijos priešas, Huso draugas.

Jeronimas Pr. vienuolis dar vadinamas Jonu Silvanu. Jeronimas Pr. Huso draugas kito vardo nebus turėjęs. Tiesa, 19 amž. kai kurie istorikai dažnai jį vadina Faulfiš, bet tai ne-

---

[35] Atspausta: *Höfler,* II 112—128 p. Tik klaidingai priskirta Husui, žiūr. *Novotny,* J. H. I, 307 p.

[36] Atsp.: *Sedlak,* Studie a texty III 21—23 psl.

[37] Atsp.: *Sedlak,* Studie a texty II 229—258 psl.

[38] Atspausta: *Sedlak* II, 215—224 psl.

[39] Apie jį lietuviškai rašė prof. *A. Janulaitis,* čekiškai jo biografas *J. Bidlo.*

abejotinai jis sumaišytas su irgi pragiečiu Mykolu Faulfiš, kuris kaip Jeronimas irgi mokėsi Oxforde ir taip pat buvo karštas Wicklifo sekėjas, bet husitų judėjime nedalyvavo, nes anksti žuvo per vieną laivo katastrofą[40]. Kadangi apie Jeronimo lankymąsi bei veikimą Anglijoj nežinoma veik nieko, o Faulfišas užtinkamas tik Oxforde, tai ir buvo tie du asmenys palaikyti vienu.

Kaip rodo pats vardas Jeronimas buvo kilęs iš Prahos. Bet smulkesnių žinių apie jo kilmę trūksta. Tik dar 17 amž. Prahoje buvę žinomi užsilikę jo tėvų namai[41]. 1398 mt. rugsėjo 14 d. Prahos universitete jis gauna laisvųjų menų (artium liberalium) bakkalauro laipsnį[42]. Sekančių metų vasario 20 d. mag. J. Husas išrūpina jam universiteto dispensą nuo vad. bienniumo[43], t. y. nuo bakkalauro pareigos dar dvejus metus mokytojauti bei mokytis prie universiteto, jei nori gauti teisių laikyti egzaminus aukštesniam magistro laipsniui gauti.

To dispenso jis bus prašęs norėdamas vykti pasimokyti svetur. Bet kur tuojau išvyko, žinių nėra. Spėjama, kad dabar jis vyko Anglijon, nes, kad ten buvo, žinoma tikrai, o veik visi vėlesni laikai užsipildo kitom jo kelionėm.

Čekų-Anglų santykiai buvo užsimezgę nuo 1381 mt., kada Anglų karalius Ričardas II vedė Čekų karaliaus Vaclavo seserį Oną. Ji su savo tėviške palaikė ankštus ryšius, savo dvare laikė daug čekų[44]. Be to garsus čekas Paryžiaus universiteto teologijos magistras ir Sorbonos profesorius Vaitiekus Rankův iš Ježovo savo testamentu (1388) visą gana didelį savo turtą buvo palikęs kaip fondą stipendijoms dviems čekams studijuoti Paryžiuje ir Oxforde laisvus menus arba teologiją[45]. Spėjama, kad ta stipendija bus pasinaudojęs ir Jeronimas, kuris nebuvo pakankamai turtingas, kad galėtų pragyventi savo lėšomis[46].

---

[40] *Loserth*, Hus und Wiclif... 64 psl.; *Flajšhaus*, M. J. řečeny Hus. 131 psl.

[41] Žiūr. *Frinta*.

[42] *MUPr*. I. Pars I, 335 psl.

[43] *MUPr*. I, Pars I 338 psl.

[44] *Putna* 1—2 psl.

[45] Apie Rankův skait. *Jireček*, ČČM. 1872. Be to apie tai: *Novotný* J. Hus I, 58—61 p. ir Nab. Hnuti 134—145 p.; *Bartoš, Jer. Pražský*, 288—9 psl.; *Flajšhans*, M. Jan. řečeny Hus. 127 psl.

[46] 1404 mt. įstodamas Paryžiaus universitetan jis prisiekė, esąs neturtingas ir buvo atleistas nuo mokesčio. *Putna* 2 psl.

Kaip minėta, kad 1399 mt. Jeronimas iš Prahos vyko Oxfordan, yra tik spėjimas. Svarbiausias jo būvojimo Oxforde liudijimas yra jo paties prisipažinimas Konstancijos koncilIuje, kad jaunystėje trokšdamas mokslo buvęs nuvykęs Anglijon ir ten nusirašęs bei atsinešęs Prahon pragarsėjusio filosofo Wicklifo raštus — „Dialogą“ ir „Trialogą“[47].

Ar tai jis pirmas tuos veikalus Prahon atgabeno ir kada jie Prahoje pasirodo, nustatyti negalima.

Yra žinoma, kad Wicklifo filosofiški raštai Prahoje jau buvo žinomi dar tebėsant ten Jeronimui. Ir pats Husas su jais bus susipažinęs dar gal studentaudamas. O 1398 mt. rudenį jis jau turėjo nemaža jų nusirašęs[48]. Teologiški Wicklifo raštai Prahoje atsirado vėliau, bet tiksliai nustatyti jų atsiradimo datą negalima. Taip pat negalima nustatyti, kada ten atnešta tie „Dialogas“ su „Trialogu“. Yra žinoma, kad dar 1402 mt. teologiškų Wicklifo raštų Prahoje buvo žinoma labai maža. Kadangi 1401 mt. Jeronimas Prahon buvo grįžęs, o apie tas jo nurašytas knygas dar nesigirdi nieko, tai prof. V. Novotny linkęs manyti, kad Jeronimas Oxforde bus buvęs vėlesniu laiku, nors pats pastebi, kad nėra nieko kas griautų ir pirmąjį prileidimą[49].

1401 mt. Jeronimą užtinkame Prahoje, bet kai 1403 mt. gegužės mėnesį pirmą kartą naujoji linkmė universitete suėjo konfliktan su senąja dėl Wicklifo ir kai po ilgų ginčų vad. Wicklifo punktai buvo pasmerkti, Jeronimo Prahoje nebuvo[50]. Kaip pats tvirtino Konstancijoje, tuo metu jis buvęs Jeruzalėj[51]. 1404 mt. balandžio 7 d. jį užtinkame vėl kitam pasaulio krašte — jis prirašomas Paryžiaus universiteto nariu[52]. Čia per metus jis išlaiko magistro egzaminus ir 1405. I. 27 d. pradeda paskaitas kaip profesorius. O tais laikais Paryžiaus magistro garbė buvo pavydėtina. Tai buvo garsiausias pasaulio universitetas[53].

Paryžiuje Jeronimas profesoriavo veik metus, bet apie jo veikimą žinių yra gan maža. Kaip realistas ir Wicklifo filosofijos sekėjas čia jis, žinoma, negalėjo ilgai gyventi nesuėjęs kon-

---

[47] *Hardt.* 635 psl.
[48] *Novotný,* J. Hus. I 58—61 psl.
[49] *Ibid.* 105 p.
[50] *Novotný, Jer. Pražský* 646 psl.; *Putna,* 2 psl.
[51] *Hardt,* 643 psl.
[52] *Novotný,* Jeron. Pražský 640—646 psl.; *Flajšhans,* M. Jan řečeny Hus... 132 psl.; *Putna* 2 psl.
[53] Žiūr. *Denifle; Tomek,* Děj. univ. Pr.

fliktan su Paryžiuje absoliutiškai dominuojančiais nominalistais. Konflikto išdavoje jam teko Paryžių apleisti, tikriau, pabėgti.

Kaip pasakoja Konstancijos konciliaus teismo kaltinamasis aktas, Paryžiuje Jeronimas, išeidamas iš realistų dėsnio „universalia ante rem", skelbęs, kad Dievas negalįs nieko sunaikinti. Universitetas, paragintas savo kanclerio garsaus tų laikų mokslininko-filosofo ir bažnyčios veikėjo, Jono Gersono[54] norėjęs, kad Jeronimas nuo tos tėzės atsisakytų ir ją atšauktų, bet tas paspukęs[55].

Be to iš Jeronimo gyvenimo Paryžiuje yra žinoma, kad jis palaikė ryšius su Prahos magistrais. Taip vienas liudininkas Jeronimo byloje Vienoje, buvęs Paryžiaus universiteto studentas, pasakoja, vykdamas Prahon gavęs nuvežti Jeronimo laišką mag. Steponui iš Kelno ir mag. Stanislovui iš Znojmo, kuriame Jeronimas tarp kitko žadėjęs jiems prisiųsti knygų, kurios juos pradžiuginsiančios (de quibus gauderet), bet kas tai per knygos, liudininkas nežinąs[56]. Turint galvoje Jeronimo susižavėjimą Wicklifu, o taip pat Wicklifo filosofijai labai artimus anuos magistrus, tenka manyti, kad tai bus buvę kas nors iš Wicklifo raštų.

Iš Paryžiaus Jeronimas pabėgo Kölnan ir 1406 mt. į galą kovo prisirašė prie vietinio universiteto, kaip Paryžiaus magistras[57]. Bet ir čia jam, matyt, teko rasti nemaža priešų[58] ar del kokių kitų priežasčių čia neišbuvo universiteto nariu nė mėnesio. Tų pat metų balandžio 7 d. jis jau prirašomas Hei-

---

[54] Jean Charlier Gerson († 1429) vad. doctor christianissimus buvo žymus Konstancijos konciliaus veikėjas. Grįžęs iš konciliaus 1419 mt. įstojo Lyono celestinų vienuolynan, kur po 10 metų ir mirė. Kai kas jam skiria Tomo Kempiečio Kristaus sekimą. Jo biografiją rašė Schwab.

[55] Gersonas Konstancijoje kalbėjęs į Jeronimą taip: „Tu cum esses Parisis putabas te esse Angelum cum elequentia tua, et turbasti universitatem, ponens multas in scholis conclusiones erroneas, cum earum correlariis et praesertim in materia universalium et de ideis et alia quam plurima scandalosa". *Hardt,* 217 psl.

[56] *Klicman,* Processus... 12—34 psl.

[57] Kölno universiteto matrikuluos pažymėta: „d. Jeronimus de Pragą m(agister) art(ium) Par(isensis); s(olvit) m(edium), de quo Symon bedellus habuit 1 a(lbum) et sic remanserunt duo penes me". *Keussen,* I Bd. 123 psl.

[58] Konstancijoj kaž koks Kölno magistras jį irgi kaltino skelbus pas juos daug klaidų, bet kokios jos, sakėsi neprisimenąs ir žadėjo patiekti jas vėliau. *Hardt,* l. c.

delbergo universitete[59]. Šis universitetas iš seno turėjo artimų ryšių su Prahos universitetu ir 1386—1397 mt. tarpe čia jau buvo net 26 profesoriai Prahos universiteto auklėtiniai[60]. Galimas dalykas, kad ir Jeronimą čia atviliojo artimesnė aplinka, o gal geresnės sąlygos, nes bėgti iš Kölno taip greit vargu ar galėjo prireikti.

Heidelberge pasikartojo Paryžiaus istorija. Pradėjęs skelbti realistiškas pažiūras sukėlė vietos magistrų pasipriešinimą ir, kaip Vienos proceso metu pasakojo vienas liudininkas, nugalėtas dispute dar buvo apskųstas Wormso vyskupui[61] keturiais artikulais. Jam būtų tekę savo pažiūras atšaukti, bet jis pasiskubino slapta apleisti Heidelbergą[62]. Kokiomis būtent klaidomis jis ten buvo kaltinamas, mažai aišku. Iš tų 4 artikulų anas liudininkas mini tik vieną grynai scholastinės realistų filosofijos tezę[63] ir pasakoja, kad Jeronimas ten kėlęs į padanges Wicklifą[64], kuris tuo metu jau buvo apšauktas heretiku, nors oficiališkai bažnyčios dar nebuvo pasmerktas. O Konstancijoje Jeronimas buvo kaltinamas Heidelberge netinkamai aiškinęs šv. Trejybės paslaptį, turėjęs tam nusibraižęs kokį skydą ir Trejybę prilyginęs vandeniui, sniegui, ledui ir garui, kaip tai pačiai substancijai[65].

Heidelberge Jeronimo byla padarė tiek įtakos, kad universitetas, norėdamas apsidrausti nuo iš svetur atneštų kiršinančių idėjų, nutarė, kad jei kada nors koks svetimas magistras norėtų jų universitete skaityti paskaitas, tai privalo patiekti savo raštus peržiūrėti dekanui[66].

Visa tai atsitiko tais pačiais 1406 mt. Bet tiksli data nežinoma. Prahos universitete jis, kaip Paryžiaus magistras, prirašytas 1407 mt. sausį[67], bet kadangi Prahos universiteto statutas reikalavo, kad priimant svetimą magistrą turi būti at-

---

[59] *Toepke* I, 100 psl.
[60] *Ibid.* 1—9 psl.
[61] Juo buvo žinomas bažnyčios reformatorius, buvęs Prahos profesorius Motiejus iš Krokavos. Apie jį žiūr. *Franke,* Matheus v. Krakau.
[62] *Klicmann,* Proces. 14—15 p.; *Hardt* 681 p.
[63] Ji formuluota taip: „Jeronimus asservit, quod in mente divina plures esse formalitates distinkte". *Klicmann,* Processus 14—15 p.
[64] *Ibid.*
[65] *Hardt* 218 p.
[66] *Tomek,* Děje universit. Pr. I, 181 psl.
[67] *MUPr.* I, 391 psl.

likta 4 bandomieji disputai, kiekvienas po 10 dienų[68], tai reikia manyti, kad jis bus grįžęs Prahon dar 1406 mt. gale[69].

Čia Jeronimas atvyko jau kaip pagarsėjęs wicklifistas. Jo elgsena Paryžiuje, Kölne ir Heidelberge čia negalėjo būti nežinoma ir dėl to jis buvęs priimtas nelabai noromis, nes universiteto dauguma Wicklifo mokslui nebuvo artima. Ypač iš magistrų vokiečių kai kas buvę prieš Jeronimą nusistatę griežtai ir nenorėję jo universitetan įsileisti[70]. Ir Prahoje jis iš pat pradžių pasirodė griežtas Wicklifo šalininkas, kurio atvaizdu net papuošė savo butą[71].

Jeronimui grįžus Prahon Wicklifo šalininkų realistų ginčas su nominalistais jau buvo priėjęs kritišką fazę — vokiečiai magistrai buvo apeliavę į papą[72]. Bet Prahoje Husas su draugais jautėsi tvirtai, nes reformaciniam judėjimui buvo labai artimas karalius Vaclovas ir arkivyskupas Zbynko. Į konfliktą su arkivyskupu jie suėjo tik po metų. Bet visoje kovoje žinių apie Jeronimą neužtinkame. Dalinai jis bus veikęs per kitus. Nes pav. tarpe 5 studentų protestavusių prieš arkivyskupo reikalavimą išduoti Wicklifo raštus sudeginti yra Petras iš Valencijos, kuris, kaip žinoma, buvo Jeronimo remiamas ir veik jo tarnas. Tas pats Petras yra pasirašęs apeliaciją į papą dėl to paties arkivyskupo prieš Betlėjų taikomo draudimo pamokslininkauti privačiose vietose[73]. Petras vargu ar bus veikęs be Jeronimo žinios ar net paraginimo.

Ginče Jeronimą pirmą kartą užtinkame tik 1409 met. pradžioje įvykusiam magistro Motiejaus iš Knyno, vad. Pater, quodlibeto[74] dispute, kurio metu jis pasakė Knyną palaikančią ugningą „Recommendatio liberalium". Be stebėtinos iškalbos ten jis parodė nepaprastą savo žinių gausybę, sąmojų, orienta-

---

[68] *Ibid.* 61—62 psl. § 2.

[69] Taip galvoja ir prof. V. *Novotný,* J. Hus. I 215 psl.

[70] *Novotný,* Hus. I 215, 216 psl.

[71] *Ibid.*

[72] *Bartoš,* Jer. Pr. 292 psl.

[73] *Putna* 3 psl.

[74] Kasmet universitetas turėdavo savotišką iškilmę — didelį kurio nors magistro vadovaujamą disputą vad. d e q u o d l i b e t. Jame dalyvaudavo visi universiteto nariai ir visi magistrai turėjo pasakyti savo nuomonę del ginamos tezės. Pagal statutą disputą turėjo vesti kuris nors seniausių magistrų, bet įėjo į įprotį pakeitimai ir pagaliau savanoriai. Žiūr. Prahos Universiteto statutų Rubriką IV, § 5, rubr. X, § 3 *MUPr.* I, pars. 1. 65—67 ir 101—102 psl.

cijos greitumą. To pat disputo metu buvo pasakyta ir kita jo kalba — „Utrum a parte rei universalia sit necessarium ponere pro mundi sensibilis armonia?"[75] O to disputo gale jis dar paskaitė Oxfordo universiteto laišką, rašytą 1406. X. 3 d., kur universitetas liudija Wicklifo mokslo neklaidingumą. Nors tas laiškas, kaip vėliau Prahon pranešė Canterbury arkivyskupas, buvo kaž kieno padirbtas ir universitetas tokio laiško niekad nebuvo rašęs, bet tuo kartu jis savo atliko. Pasisekimas buvo nematytas. Jeronimas tapo dienos heroju[76].

Tuo pat metu Jeronimą užtinkame, kaip vieną aršiausių čekų kovotojų senajam ir nuolatiniam jų ginče su vokiečiais dėl teisių Prahos universitete.

1348 mt. imperatorius ir čekų karalius Karolis IV steigdamas Prahos universitetą, kuris buvo pirmasis šiapus Alpų, steigiamajam rašte pažymėjo, kad jis privalo tvarkytis Bolognos ir Paryžiaus universitetų pavyzdžiu[77]. Universitetas taip ir išaugo lyg tų abiejų sintezė[78]. Tarp kitko ir jis gavo tarptautiško pobūdžio, kaip ir anie du universitetai. Universiteto administravimas buvo pavestas 4 „tautoms" — čekų, saksų, bavarų ir lenkų. Taigi du balsu universitete priklausė germaniškom, o du slaviškom „tautom", bet kadangi lenkų „tautos" daugumą sudarė taip pat vokiečiai, ypač iš Silezijos, tai faktinai jiems priklausė 3 balsai. Kalbamajam perijode, kada čekų tarpe kas kart augo ir augo neapykanta visam, kas vokiška, senas ginčas dėl įtakos universitete tik paaštrėjo. Ir kaip tik dabar čekai sulaukė progos laimėti.

1408 mt. vasarą Prahos reformatoriai sulaukė didelio smūgio: kūrija atkreipė dėmesį į vokiečių skundą ir judėjimo vadus Stanislovą iš Znojmo bei Steponą iš Palčo, pareikalavo atvykti Romon pasiaiškinti. Ilgametis reforma-

---

[75] Apie tas kalbas žiūr. 17 psl.

[76] *Klicmann,* Proc. 15, 16—17 psl.; *Novotný,* Hus I, 304—314 psl.; *Flajšhaus,* Jan. řeč H. 243 psl.

[77] Įsteigimo „aukso bulos" originalas tebėra universiteto archyve. Spausdinta jis *MUPr.* I, pars 1. Ten ir kiti dokumentai. Be to: *Pelzel,* III, V—XXX psl., *Schnabel,* I, 131-2 psl.

[78] Apie Europos universitetus bendrai žiūr. *Denifles* ir *Kaufmanno* veikaluos. Prahos universiteto ankstyvąją istoriją gerai apžvelgia *Tomek,* Děj. univ. Pr. I.; iki 1622 metų apžvelgia *Winter;* teisių „universiteto" istoriją parašė *Schnabel;* Visą istorijos apžvalgą duoda *Novotný,* Universita Karlova.; o apie čekų-vokiečių ginčo galą rašė *Novotný,* Dekret Kutnohorský ir *Höfler,* Hus und Abzug der d.

cinio judėjimo globėjas Prahos arkivyskupas Zbynko pajuto sau pavojų, nes — kūrija buvo pareiškusi ir jam lyg nepasitikėjimą. Z arkivyskupas pasikeitė. Jis pasidarė reformatorių priešu. Bet kaip tik tuo metu reformatorių būklė labai pagerėjo iš kitos pusės. Jie išsiskyrė su arkivyskupu, bet rado dar stipresnę apsaugą karaliaus kieme, kuris jų priešu nebuvo ir anksčiau[79].

Tuo metu visų užmirštas Prahos kiemas ir detronizuotas imperatorius Vaclovas visai netikėtai sulaukė aukštų svečių. Jam rodėsi, kad pasitaikė proga dar kartą sulošti didelę rolę, dar kartą suspindėti išnykusia imperatoriaus Karolio IV šviesa. Prahon atvyko Francijos ir Brabanto atstovai su papos legatu kardinolu Landulfu, kad savo valstybių ir kardinolų kolegijos vardu pasiūlytų Vaclovui IV, kaip imperatoriui (nors elektorių ir detronizuotam) sušaukti Pisoje visuotiną bažnyčios koncilių, kuris užbaigtų jau 30 metų besitęsianti bažnyčios skilimą. Karalius Vaclovas, žinoma, to darbo ėmėsi noriai, nes buvo žadėta pripažinti jį imperatorium prieš Pfalzo Ruprechtą[80]. O tat žadėjo galingiausias Europos karalius ir bažnyčios galva.

Kai su delegatais jau viskas buvo sutarta, jiems jau ruošiantis kelionėn atgal, karaliaus kieman buvo pakviesti visi universiteto magistrai, nes konciliun turėjo pasiųsti savo atstovus ir universitetas. Bet visi magistrai vokiečiai pasisakė prieš koncilių ir laikąsi papos, kuriam Francijos ir jų pačių karalius buvo pažadėję paklusnumą, o dabar ruošėsi jį pašalinti. Prahos arkivyskupas Zbynko irgi laikėsi papos. Karalius Vaclovas pasijuto užgautas. Jam buvo stačiai gėda prieš tuos aukštus delegatus, kuriems teko dar kartą pamatyti kiek čia nesutikimų, kiek intrigų.

Del to ir arkivyskupui ir vokiečiams magistrams teko nukentėti. Arkivyskupas pagaliau buvo priverstas net pasišalinti ir, kelionėje pas Vaclovo brolį Vengrų karalių ir imperatorių Žygimantą 1411 mt. pasimirė kaip tremtinis[81]. Vokiečiams magistrams prisėjo apleisti Prahą dar anksčiau. Mat, pasinaudodami karaliaus pykčiu ant vokiečių, čekų magistrai pa-

---

[79] *Bartoš* J. Pr. 294 psl.
[80] *Bartoš*. J. Pr. 234 psl.; *Putna* 5 psl.
[81] *Bartoš*. J. Pr. 295-6 psl.

dvigubino savo pastangas sugriauti vokiečių galybę universitete. Ir jiems pasisekė išgauti karaliaus dekretą, kuriuo jėgų santykis universitete pakeičiamas priešingai — tris svetimtaučių turėtus balsus gauna čekai, o jų turėtas vienas balsas lieka visom trim svetimoms tautoms[82]. Dekretą išdavė nežiūrint ir to, kad vokiečiai magistrai jau buvo nusileidę ir net išrinkę savo atstovus į koncilių. Po to, nenorėdamos atsisakyti senų savo teisių, trys „tautos" demonstratyviškai Prahą apleido ir išsikraustė į vokiečių universitetus, ypač į Leipzigą, kur tada įkūrė naują universitetą[83].

Kaip maža tėra likę žinių apie šią visą įdomią bylą, taip pat maža kas tėra žinoma apie Jeronimo rolę joje. Bet visų šaltinių sutartinu liudijimu svarbiausiais veikėjais čia buvę. J. Husas ir Jeronimas[84], nors pastarasis Vienos proceso metu sakėsi tada buvęs iš visų veikėjų mažiausias[85]. Bet vienas kaltinimą rėmęs liudininkas tada sakėsi tik dėl to noris jį visokiais būdais teisėtai persekioti, kad jis daug darbavęsis Prahos universiteto destrukcijai[86]. Mat bendrai vokiškoje visuomenėje pašalinimas iš Prahos vokiečių buvo traktuojamas, kaip vandališkas kultūros židinio išardymas, o čekai magistrai veikėjai visuos kraštuos ir ypač tarpe pasišalinusių ir visur pakrikusių buvusių Prahos universiteto magistrų ir studentų sulaukė sau nepermaldaujamų priešų. Tas neabejotinai daug prisidėjo ir prie žiauraus Huso ir Jeronimo galo Konstancijoje.

Tais pačiais 1409 metais Prahos arkivyskupas Zbynko metė visiems Wicklifo šalininkams ekskomuniką. Magistratas leido ją paskelbti be vardų, bet domininkonas Petras šv. Klemenso bažnyčioje išvardijo Husą, Jeronimą, Jesenicą, ir Sta-

---

[82] Dekretas pagal išdavimo vietą žinomas Kutnos kalnų dekreto vardu. Apie jį rašė: *Novotný,* Dekret Kutnohorský; *Höfler,* Hus und Abzug d. d.

[83] Pastebėtina, kad, tur būt, iš Prahos Leipcigan kartu su vokiečiais studentais bus persikėlęs ir kaž koks *Georgius de Litwania,* kuris vienintelis bus atstovavęs Lietuvą ne tik pirmajam to universiteto gyvenimo semestre, bet ir veik visam XV amž. Daugiau lietuvių Leipzigan, studijuot pradėjo atvykti tik nuo 1499 mt. Žiūr.: Georg. *Erler,* Die Matrikel der Universität Leipzig. I, Leipzig, 1895, 28, 432 psl.; *St. Tomkowicz,* Metrica, universitates Lipsiensis 1409—1600. Atspaust. „Archiwum do dziejów literatury i Oświaty w Polsce" T. II, w Krakowie 1882, 421 psl.

[84] *Novotný, Höfler* l. c.

[85] *Klicmann,* Processus... 18—19 psl.

[86] *Ibid.* 24 psl.

nislovą iš Znojmo. Supykęs karštuolis Jeronimas atėjęs vienuolynan norėjo išsivesti tą vienuolį nubausti, bet jam sutrukdė mėsininkų cechas[87]. Taip pat bene tuo laiku jis bus pakėlęs skandalą šv. Mykolo bažnyčioje Mažojoj Prahoj, kur net išplėšęs iš vienuolio rankų kieliką su komunija. Konstancijoje jis to visai nesigynė, tik sakėsi gavęs to pat kunigo išrišimą[88].

Kaltinamajam akte Konstancijos procese tas incidentas skiriamas 1410 metų balandžio mėnesiui[89], bet vargu ar galėjo jis tuo laiku Prahoje būti, nes tų metų kovo 20 d. jį žinome buvus Budapešte. Ar jis galėjo spėti per vieną mėnesį sugrįžti, kaip matysime toliau, abejotina.

Kokiu tikslu ir kuriuo būdu Jeronimas atsidūrė Budapešte, šaltiniai atsakyti neleidžia. O kad ten jis iš tikro buvo, žinome iš užsilikusių abiejų jo bylų protokolų. Jei Konstancijoje jį bendrai kaltino, kad būdamas svietiškis pamokslininkavęs Vengruos ir skelbęs viklifiškų klaidų apie švč. sakramentą ir prieš bažnyčios statutus[90], tai Vienoje tą kaltinimą nusakė smulkiau. Ten jį kaltino, kad atvykęs Budapeštan 1410 mt. didžiajam ketvirtadienį (III. 20 d.) karaliui Žygimantui, dvariškiams ir daugumai dvasiškijos girdint pagal evangelijos žodžius — „Mandatum novum do vobis“ — pasakęs karštą kalbą, kurioje smarkiai puolęs dvasiškiją, skelbęs, kad Luko ir Morkaus evangelijos neturinčios turėti jokio pasitikėjimo, kad dvasiškija turinti paklusti pasauliškiems kunigaikščiams, gynęs Wicklifą ir pragiečius jo pasekėjus, jų mokslą, elgėsį ir gyvenimą. Ta kalba sujaudinusi ne tik dvasiškiją, bet ir patį karalių, kuris, gavęs perserginti Prahos arkivyskupo Zbynko laišką, liepęs jį areštuoti ir perduoti Esztergomo arkivyskupui[91]. Bet po dviejų savaičių kalinimo karalius pavedęs kaž kokiam riteriui palydėti jį Čekijon[92]. Tai bene tam, kad perduotų jį teisėtam tokioje byloje teisėjui Prahos arkivyskupui. Bet Konstancijoje konciliaus teisėjams Jeronimas aiš-

---

[87] *Novotný,* J. Hus I. 349 psl.
[88] *Hardt,* 640 psl.
[89] *Ibid.*
[90] *Hardt* 638, 673 psl.
[91] Vengriškas Esztergom lotyniškuos raštuos vad. Strigonium, Sotrogranum arba net Istropolis. Vokiečiai jį vad. Gran. Jo arkivyskupas skaitosi Vengrijos primu ir „legatus natus“.
[92] *Klicmann,* Processus... 5, 30 psl.

kino, kad jis buvęs suimtas tik dėl neteisingo Prahos arkivyskupo kaltinimo ir po 14 dienų karalius jam pranešęs per kaž kokį riterį, kad esąs visai laisvas ir nereikalavęs jokių pasižadėjimų[93].

Kaip ten bebuvę, tik Budapešte ilgai jis nepasiliko. Bet kur iš čia vyko, žinių nėra. Galimas dalykas, kad grįžo Prahon, bet taip pat galima, kad kaip tik dabar užsuko Vienon, kur jį užtinkame tų pat metų vasarą. Nors Vienoje jo byla buvo pradėta tik rugpiūčio 23 d.[94] ir iš visko neatrodo, kad jis čia prieš tai būtų išgyvenęs kokį ilgesnį laiką, bet kad prieš tai dar būtų buvęs Prahoje irgi jokių žinių nėra.

1410 mt. liepos 27 d. Prahoje buvo prasidėjęs didžiulis disputas del Wicklifo tėzių, kur žymesnieji magistrai vicklifistai buvo pasiėmę ginti po vieną Wicklifo traktatą[95], bet Jeronimo nei visoje tais metais labai gyvoje abiejų linkmių kovoje, nei tam puikiam universiteto turnire neužtinkame[96]. Taigi iš Budapešto jis bus vykęs arba stačiai Vienon arba kurį laiką prieš tai bus praleidęs kur nors nuošalesnėj vietoje, bet ne Prahoje.

Kaip nežinome kada, taip pat nežinome ir ko jis 1410 mt. atvyko Vienon. Pasak jo paties, jis norėjęs nutildyti plačiai paėjusius jį liečiančius šmeižtus[97].

Vienoje tuo tarpu buvo prisiglaudę nemaža buvusių Prahos universiteto narių, iš Prahos išvykusių 1409 mt. paskelbus Kutnos kalnų dekretą. Tai buvo nesutaikomi Jeronimo priešai. Vokiška Viena jam negalėjo dovanoti, kad jis buvo vienas svarbiausių, kaip tada buvo sakoma, žydėjusio Prahos universiteto destruktorių. Ir šioje byloje prieš Jeronimą liudijęs Perndorfo klebonas Czunglis sakėsi vien dėl to tik prieš jį kalbąs[93]. O pats Jeronimas tenai dėl savo darbų Prahoje ir nesigynė. Jis viešai ten vieną sykį išsireiškęs, kad byloje su vokiečiais Prahoje jis buvęs „iš darbininkų mažiausias“, bet jei tas dalykas dar tebebūtų nebaigtas, tai jis ir dabar

---

[93] *Hardt* 636 psl.
[94] *Klicmann* l. c.
[95] *Novotný,* J. Hus I 418—432 psl.
[96] *Ibid.* 435 psl.
[97] *Klicmann,* Processus,,, 1—2 psl.; *Klicmann* MIOG 446 psl.
[98] *Klicmann,* Processus. 24 psl.

„su čekais dėl šito norėtų rūpintis, nes verta ir teisinga yra, kad prerogatyvas turėtų saviškiai“[99].

Bene tie patys kadaise buvusieji Prahos universiteto magistrai bei studentai jį buvo apskundę[100] Patavijos vyskupo oficiolui Grillemberg'ui, ir tas pradėjo bylą[101]. Teismas susirinko posėdžiui rugpiūčio 29 d. Jam vadovavo pats oficiolas, dalyvavo 3 kanonų daktarai, 4 šv. Rašto profesoriai ir dar kaikurie universiteto magistrai, bakalaurai ir studentai. Kaltintoju ex officio stojo dekretų bakalauras Jonas Gwarleich'as. Jis savo kalboje kaltino Jeronimą esant labai įtariamą laikantis tikėjimui priešingų Wicklifo artikulų. Jeronimas į tai atsakė, žinąs, kiek daug žmonės prikalbėję apie jį neteisybės, bet užspausti jiems lūpų negalįs, dėl to kas sakoma teisingai prisipažinsiąs, kas ne—užginčysiąs; be to jis pridėjo, kad šią kelionę pas garbingus Vienos universiteto magistrus bei daktarus jis ir padaręs tik tam, kad apsivalytų nuo čia plačiai skleidžiamų šmeižtų. Siūlomo advokato — gynėjo prisiimti nesutiko, nes tikįs apsiginti pats[102]. Po tokios formalės įžangos prasidėjo pats teismo procesas. Buvo paskaityta kaltinamasis aktas. Jo pirmoje vietoje stovi 45 punktai žinomi Wicklifo artikulų vardu[103]; toliau seka 12 punktų, liečiančių paties Jeronimo elgesius bei posakius. Dalis jų surišta su tuo pačiu Wicklifu, dalis su jo elgesiu bei kalbomis Vengrijoj, ir vienas kaltina pritariant gyvenimui, elgesiui ir doktrinom Prahos vicklifistų, kurie labai įtariami erezijoj[104].

Į kaltinimus Jeronimas atsakė išsisukinėdamas. Dėl Wicklifo punktų daugiausia atsakė tikįs kaip bažnyčia arba juos stačiai atmetė. Į punktus, liečiančius jo asmenį, atsakė irgi išsisukinėdamas. Taip pav. į pirmąjį kaltinimą, kad Wicklifą vadinęs evangelišku daktaru ir sakęs jį esant išganytą, jis atsako, kad ne jo reikalas spręsti, kas pasmerktas, o kas iš-

---

[99] *Ibid.* 18—19 psl.

[100] Žiūr. Prahos universit. laiškas Vienos magistratui *Palacký,* Doc... 408—409 psl. *Tomek,* Děj. univ. Pr. 182 psl.

[101] Bylos protokolų nuorašas yra užsilikęs Vatikano archyve tarp rankraščių liečiančių husitų judėjimą ir XV amž. koncilius, kur jį užitko L. *Klicmann'as* ir 1898 mt. paskelbė (žiūr. šalt. sąrašą). Tas pat *Klicmann* 1900 mt. yra parašęs apie bylą specialų straipsnį (žiūr. literatūros sąrašą).

[102] *Klicmann,* Processus... 1—2 psl.

[103] *Ibid.* 2—4 psl.

[104] *Ibid.* 5 psl.

ganytas. Jis čia laikąsis bažnyčios, o kas liečia Wicklifo mokslą, tai anas mokęs ir daug gero, bet jis pats laikąsis kitų daktarų; evangelišku vadinęs del to, kad tas rašė apie evangelijas, o šventu nevadinęs niekad[105]. Veik visų punktų, liečiančių bylą Vengrijoj, užsigynė, o apie Husą nežinąs nieko blogo[106].

Taip atsakius į visus užmetimus jam paskaitė dar 10 punktų (articuli secundo loco) irgi liečiančių jo poelgius. Čia jau stačiai nurodoma kada, kur ir ką padaręs, kai pirmuose 12 buvo tik bendri kaltinimai. Tai lyg norima sugauti. Čia taip pat kaltino Wicklifo mokslo platinimu, ir be to pridėjo, kad Prahoje buvęs arkivyskupas jį ekskomunikavęs, o gale kaltino ir tuo, kad dirbęs Prahos universiteto „tautų" santarvei išardyti, nors, kaip magistras, buvo prisiekęs ją saugoti[107]. Jeronimas visus 10 punktų paneigė[108]. Taip jam neprisipažinus veik prie neivieno kaltinimo, prokuroras paprašė oficiolą duoti laiko paneigtus artikulus išaiškinti iki VIII. 2 d. Tada turėjo būti pristatyta ir liudininkai. Pats Jeronimas „sub poena excomunicationis" turėjo laukti tos dienos Vienoje ir atvykti paklausyti liudininkų parodymų[109].

Skirtą dieną teismas susirinkęs prisaikdino liudininkus ir prokurorui reikalaujant iš Jeronimo paėmė garbės žodį, kad Vienos neapleis, kol byla bus išspręsta[110]. Po dviejų dienų teismui susirinkus jau pačiam posėdžiui prokuroras turėdamas galvoje, kad dėl bylos atidėliojimų Jeronimui Vienoje gyventi jau įkyrėję ir jis nuolat žadąs apleisti savo bylą iš Vienos išvykdamas, prašo oficiolą jį suimti. Bet oficiolas pasitenkina Jeronimo priesaika sutvirtintu pasižadėjimu, kad kol byla nepasibaigs Vienos neapleis. Priesaiką sulaužius jis tuo pačiu lieka exkomunikuotas[111]. Po to apklausė 15 liudininkų[112] ir nuskyrė laiką, kada Jeronimas galės pasakyti savo nuomonę dėl jų parodymų ir asmenybių[113]. Bet Jeronimas,

---

[105] *Ibid.* 8 psl.
[106] *Ibid.*
[107] *Ibid.* 9—10 psl.
[108] *Ibid.* 10 pusl.
[109] *Ibid.* 10—11 psl.
[110] *Ibid.*
[111] *Ibid.* 11 psl.
[112] *Ibid.* 12—34 psl.
[113] *Ibid.* 34 psl.

matyt, gero bylos galo nelaukė ir slapta iš Vienos išvyko. Pasiekęs Vöttau miestelį rugsėjo 12 d. jis parašė oficiolui ironišką laišką, kur praneša esąs sveikas ir tarp daugelio savo draugų ir prietelių. Prašo dovanoti, kad slaptai išvyko, bet tarpe tiek priešų ilgiau pasilikti negalėjęs. Visus savo priešus prašo pasiųsti Prahon arba Romon, kur jėgos būtų lygios ir jis galėtų susilyginti. Ir pagaliau, kad dar paerzinti oficiolą, prideda, jog lankęsis jo parapijoj Laa ir buvęs pasikvietęs pas save vietos mokytoją, miesto notarą ir lankęsis bažnyčioje[114]. O juk apleisdamas Vieną jis sulaužė priesaiką ir ipso facto liko exkomunikuotas.

Tuo tarpu keblią Jeronimo būklę sužinojo Prahoje ir draugai ėmėsi žygių jam padėti. Prahos universitetas parašė laišką Vienos universitetui ir miesto magistratui. Jie skundžiasi vieno žymiausių savo narių skriauda ir pareiškia vilties, kad jokie rimtesni nemalonumai jo neištiks[115]; o laiške oficiolui Grillemberg'ui liudijo gerą Jeronimo elgesį, dėkojo, kad yra jam malonus ir reiškė vilties, kad gerą pradžią seks taip pat gražus galas[116]. Bet tie laiškai Vienos dar gal nebuvo nė pasiekę, kai Jeronimas pats rado tinkamą išėjimą. (Vöttau jis buvo IX. 12 d., o universiteto laiškas Vienos konsulam rašytas IX. 3 d.).

Gavę Jeronimo laišką oficiolas rugsėjo 20 d. prikalė prie šv. Stepono bažnyčios durų viešą raštą, kur išdėstoma visa Jeronimo bylos eiga iki pat jo laiško iš Vöttau ir pastebima, kad pagal liudininkų parodymus ir jo atsakymus jis esąs įtariamas herezijoj bei palaikąs ryšius su heretikais ir dėl to kviečiamas per 8 dienas atvykti pasiteisinti pats arba atsiųsti įgaliotinį[117]. Bet tas nejusdamas palankaus bylos galo, žinoma, nepasirodė[118]. Tada oficiolas viešai paskelbė jį exkomu-

---

[114] *Ibid.* 34—35 psl. Be to laiškas atspaustas *Hardt*, 683 psl. ir *Palacký*, Doc. 416 psl.

[115] *Tomek*, Dčj. univ. Pr. 182—183 psl. Laiškas Vienos magistratui atspaustas *Palacký*, Doc. 408—409 psl.

[116] *Tomek*, Dčj. univ. Pr., l. c.

[117] *Klicmann*, Processus... 35—36 psl.

[118] Konstancoje Jeronimas aiškinosi išvykęs iš Vienos ne slapta, bet dėl to, kad nenorėjęs ten ilgiau pasilikti, o tokios pareigos neturėjęs, nes jo, kaip svetimos diecezijos žmogaus, ten teisti neturėję teisės. *Hardt*. 638 psl. Dabar laiške oficiolui, nei pirma teisme, tokių argumentų jis nekėlė.

nikuotą ir jam pranešus bei prašant tas pat buvo padaryta Prahoj ir Krokuvoj[119]. Bet, žinoma, negelbėjo ir tas, nes Jeronimas tuo visai nesirūpino. Jam išvykus galėję rašyti ką norėję, sakė jis Konstancijoje[120]. Ir spalių 21 d. teismas padarė sprendimą už akių, apkaltino jį kreivos priesaikos davimu, nebojant ekskomunikos, ir pripažino labai įtartu herezijoj[121]. Ir kai nieko negelbėjo ir šis sprendimas, reikalaujant prokurorui Gwarleich 1412 mt. rugpiūčio 31 d. teismas paskelbė Jeronimą heretiku, nes exkomunikuotas užsispyręs išbuvo jau veik 2 metus ir pasiteisinti visiškai nesistengė. Toliau prokuroras gavo leidimą jo bylą vesti kaip heretiko[122], bet tai bus buvęs jau paskutinis bylos aktas, nes Jeronimas Vienoje jau nebesirodė. Nors Vienos inkvizicija jo iš savo akių, matyt, nebepaleido, nes pav., kaip dar pastebėsim toliau, 1413 mt. jo elgesys Lenkuos bei Lietuvoje Vienoje buvo žinomas ir ten juo interesavosi.

Kur Jeronimas vyko iš Vöttau, žinių nėra. Prahoje jį užtinkame tik 1412 mt ginče dėl atlaidų. Tai buvo tas pats ginčas, kurio gale Husas nutraukė visus ryšius su bažnyčia.

1411 mt. gruodį papa Jonas XXIII paskelbė atlaidus visiems, kas padės kovoje su Grigoriaus XII rėmėju Apulijos karaliu Vladislovu[123]. Net ir Jono XXIII obediencijos kraštuose nevisur sutinka palankiai atlaidus. Pav. Austrijos hercogas visai uždraudė juos skelbti savo krašte. Čekijon atlaidus skelbianti bula buvo atvežta 1412 mt. gegužės mėnesį. Karalius Vaclovas atlaidus skelbti leido, nes tas davė jam gerokų pajamų, o vieną sykį su jais sutikęs jis ėmė juos ginti kaip savo garbės reikalą. Teologijos fakultetas, kaip ir arkivyskupas su dvasiškija, pasisakė už atlaidus. Prieš juos stojo tik J. Husas su savo grupe[124]. Prasidėjo ilgas ir triukšmingas ginčas. Bet tiek visa ta audringa kova, tiek Jeronimo rolė joje yra visai neaiški. Bet kiek žinoma kokių didesnių neramumų

---

[119] *Hardt.* 639 psl. Bet pats Jeronimas Konstancijoje sakėsi žinąs, kad tas buvę paskelbta Prahoje, o kitur nežinąs *(Ibid.)*. Grillemberg'o raštas Prahos arkivyskupui atspausta: *Palacký,* Doc. 417—420 psl.

[120] *Hardt.* 639 psl.

[121] *Klicmann,* Processus 37—39 p.

[122] *Ibid.* 40 psl.

[123] *Palacký,* Dějiny, 434 psl.

[124] *Novotný,* I, Hus. II, 10 psl. *Bartoš,* Jer. Pr. 297 pusl.

ten užtinkame ir jį. Teigdamas, kad pamokslininkauti gali ir svietiškis, jis pats davė pavyzdį, ir viešai skelbė, kad papų bulomis tikėti nereikią, kad jų teikiamieji atlaidai nereiškią nieko, nes suteikti atlaidų jie negalį[125].

Kad patrauktų savo pusėn visą galvojančią Prahą, Husas prie visų bažnyčių bei vienuolynų durų ir šiaip viešose vietose, kur renkasi daugiau žmonių, prikalė kvietimą, į birželio 7 d. atlaidų klausimu rengiamą disputą didžiojoj Karolino salėj. Ir nežiūrint teologijos fakulteto priešinimosi, disputas įvyko ir baigėsi atlaidų priešų triumfu. Husas, kaip ir visada, dar laikėsi akademiško ginčo pobūdžio. Jis įrodinėjo, kad atlaidų šv. Raštu paremti negalima ir dėl to bažnyčios praktikoj jie nepateisinami, neturį jokios vertės. Teologai į tai atsikirto, kad nuo seno bažnyčioje praktikuoti dalykai vien dėl to, kad nėra tiesioginiai nurodyti šv. Rašte, atmesti dar negalima. Huso tezės svyravo. Bet čia jam atėjo pagalbon Jeronimas. Savo ilga ugninga kalba, taikyta labiausia į jaunimą (studentus), jis tiek sujaudino auditoriją, kad iš disputo jau žadėjo išeiti demonstracija. Jis pats siūlėsi eiti miesto magistratan įrodyti atlaidų neteisėtumą konsulams ir studentija entuziastingai sutiko jį lydėti. Universiteto rektoriui Morkui iš Hradco vos pasisekė juos nuraminti. Dienos heroju išėjo Jeronimas. Einant namo daugiau studentų lydėjo jį negu Husą[126].

Kai po akademiškų ginčų reikalas perėjo į gatvę, abi pusės nekartą panaudodavo ir jėgą. Jeronimą šiam audringam judėjime užtinkame dažnai.

Liepos 24 d. Prahai teko pamatyti ypatingą eiseną. Gatvės moterimi apsirengęs studentas, apsikabinęs papos atlaidus skelbiančiomis bulomis, lydimas šposus krečiančios studentų ir šiaip piliečių minios, važiavo aukštam vežime per miestą pro arkivyskupo ir karaliaus rūmus į Naujosios Prahos Karolio aikštę, kur bulas sukrovė ant laužo ir sudegino. Tai buvo parodijuojama prieš 2 metus įvykęs sudeginimas Wicklifo raštų. Procesijos svarbiausiu organizatorium buvo vienas artimųjų karaliaus kiemiškių Voksa iš Valdšteino. Konstancijoje dėl to

---

[125] *Ibid.*
[126] *Palacký*, Doc. 434—435 psl.; *Novotný*, Jer. Pr. 74 psl.; *Bartoš*, J. Pr. 297 psl; *Putna* 11 psl.

kaltino ir Jeronimą, bet jis gynėsi, nors prisipažino draugavęs su Voksa[127].

Rugsėjo 28 d. Jeronimas pakėlė skandalą karmelitų Marijos Snieginės bažnyčioje Mažojoj Prahoj. Tik jis dar ne visai aiškus. Konstancijoje del to paties dalyko dvejopai kaltino: vieną kartą kaltinama, kad užtikęs tos bažnyčios šventoriuje vienuolį rodantį žmonėms kokio tai šventojo relikvijas, jis apvertęs stalą ir išbarstęs kaulus sakydamas, kad tai Dievas žino kokio vėlionies palaikai. Iš to kilęs triukšmas ir muštynės[128]. Kitą kartą Jeronimas kaltinamas užpuolęs vienuolį kalbantį prieš Wicklifą ir jo mokslą pamokslo metu. Jis suėmęs pamokslą sakiusį brolį Mikalojų ir dar du kitu vienuoliu, kuriuos perdavęs svietiškių teismui ir juos patalpinę kalėjiman su vagimis bei galvažudžiais, o brolį Mikalojų laikęs pas save ir kankinęs norėdamas priversti atšaukti, ką jis buvęs pasakęs prieš Wicklifą ir jo herezijas iš sakyklos, pagaliau jį surištą įmetęs Vltavon. Jį išgelbėję tik subėgę vienuolyno žmonės[129]. Jeronimas pats Konstancijoje prisipažino dalyvavęs karmelitų bažnyčioje skandale, bet muštynes sukėlęs ne jis. Jis buvęs su vienu vienuoliu piktuoju ir atėjęs vienuolynan pastebėjęs, kad tas norįs jį pulti. Tada jis ištraukęs iš kaž kokio kaimiečio kardą ir gynęsis. Du vienuoliu ištikro perdavęs teismui, o vieną pasilaikęs pas save[130].

Ir tokių Jeronimo susidūrimų su dvasiškija žinoma keletas. Su priemonėm nė jis, nė jo priešai daug nesiskaitė. Taip Konstancijoje jis pats prisipažino davęs į veidą vienam vienuoliui, kuris buvęs nemandagus su kokiais tai bajorais ir dar užsipuolęs ant jo[131]. Tada jis, matyt, būtų ir aštriau pasielgęs su juo, tik jam sutrukdęs kitas magistras[132].

1412 mt. Huso priešams Romoje pasisekė. Liepos mėnesį papa pavedė paskelbti Huso ekskomuniką. Jei per 20 dienų jis nepaklustų dvasiškos vyresnybės, ekskomunika bus praplečiama ant visų, kas su juo bendraus, o jo gyvenamoje vietoje

---

[127] *Palacký,* Doc. 495 psl.; *Putna* 10 psl.; *Flajšhaus,* Matice lidu... 246 psl.
[128] *Hardt* 641, 675 psl.; *Novotný,* J. Hus II, 160 psl.
[129] *Hardt* 666—667 psl.
[130] *Ibid.* 751—2 psl.
[131] *Hardt* 641—2 psl.: *Novotný,* Hus II, 140 psl.
[132] *Ibid.*

uždedama interdiktas. Bet Husas nenusileido niekur. Prieš papos bulą parašė garsųjį atsišaukimą į Kristų[133] ir Betlėjuje, kuris turėjo būti sugriautas, kas sekmadienis sakė pamokslus, ekskomuniką su interdiktu skelbė neteisėtais. Jį palaikė daugumas čekiškos Prahos, bet kilo ir daug rimtų susidūrimų su priešais. Vokiečiai, kurie naujam su tautiniais šūkiais susijusiam čekų judėjimui visą laiką buvo priešingi, net buvo bandę sugriauti Betlėjų[134]. Karalius, kuris nuo 1409 metų Huso grupei buvo gana artimas, dabar jai stojus prieš jo palaikomas indulgencijas ir mieste kartojantis kas kart neramesniems reiškiniams, pasirodė jam priešingas. Husas jo buvo perspėtas saugoti, kad neprieitų prie kraujo praliejimo ir kad nuramintų įsisiūbavusias aistras. Spalių mėn. pradžioje jis Prahą apleido. Vėliau jis kelis syk buvo grįžęs, bet vėl priversdavo pasišalinti. Jis važinėjo pamokslininkaudamas ir rinkdamas sau šalininkus provincijoj[135]. Dabar jis jau viešai skelbė programą laisvos, Romos papos nepriklausomos, tautiškos čekų bažnyčios. Važinėjo iš vienos vietos į kitą[136].

Tuo laiku išvyko iš Prahos ir Jeronimas. Šį kartą į naują didelę kelionę — į Lenkus ir į Lietuvą.

III

Jeronimo kelionė į Lenkus ir Lietuvą.

Kalbos apie Jeronimo lankymąsi Krokuvoje 1410 metais. — Žinios apie jo lankymąsi Krokuvoje 1413 mt. — Ko jis vyko į Lenkus ir Lietuvą? — Čekų ryšiai su Lenkais ir Lietuva. — Jeronimas atvyksta Vytauto kieman ir su juo Vitebskan. — Kuriuo laiku tas įvyko? — Žinios apie Vytauto keliones 1413 mt. — Jeronimo kelionės Lietuvoje ir atsilankymas Pskove. — Teorija, kad Jeronimas buvęs Vytauto pasiuntiniu Anglijoj. Slavianofilų istorikų teorijos apie husitizmo giminingumą graikų ortodoksų bažnyčiai ir Jeronimo kelionės po Lietuvos Rusiją interpretacija.

Įvairiam Jeronimo gyvenime pilna spragų. Iki 1413 mt. jo gyvenimo bėgį jau apžvelgėm. Ir ten matėm daugiau nežinoma negu žinoma. 1413 mt. atlikta jo kelionė į Lenkiją ir Lietuvą mums būtų įdomiausia, bet ir čia žinių yra labai maža.

---

133 Atspaustas: *Novotný*, Koresp. Husi.

134 *Palacký*, Doc. 496, 497 psl.; *Simak*, 77 psl.

135 *Flajšhaus*, J. Hus (Matice lidu) 246 psl.; *Šiman* l. c.

136 *Ibid.; Bartoš*, J. Pr. 298 psl.; *Palacký*, Dějiny... 497—500 psl.

Pirmiausia jis atsilankė Krokuvoje. Tai bus įvykę 1412 mt. gale ar 1413 pradžioje. Tai žinoma veik tikrai. Bet prieš kalbant apie šį jo atsilankymą dar paminėtina, kad, kai kurių nevisai patikimų šaltinių liudymu, tuokart Krokuvoje jis buvęs jau antrą kartą. Pirmą kartą jis atvykęs į ten 1410 mt., Jogailos pakviestas organizuoti dar vis nesusitvarkiusį, nors jau 10 metų kaip įsteigtą, universitetą. Jeronimas atvykęs kartu su keleta čekų padėjėjų ir be organizacinio darbo dar kurį laiką ėjęs grynai profesoriaus pareigas[137]. Tokia žinia yra paskleista žinomo 17 amž. čekų istoriko jezuito Bohuslavo Adolfo Balbino († 1688) ir jo bendralaikio Theobaldo[138], bet senesniuose šaltiniuose žinių neužtinkam ir nežinia iš kur jie tą paėmė. Krokuvos universiteto archyve apie Jeronimą nėra jokių žinių. Nerado jų ten tuo klausimu interesavęsis Mykolas Wiszniewskis [139], nerado nė universiteto promocijų knygų leidėjas J. Muczkowskis [140], nei 40 metų vėliau universiteto matrikulų knygų leidėjai[141]. Dėl to tai anąja žinute sunku tikėti. Jei, kaip sakoma, jis būtų buvęs pakviestas kaip daugelį universitetų gerai pažįstąs vyriausias organizatorius, tai galėjo gi užsilikti kokių nors parėdymų arba kokių nors netiesioginių jo veikimo liudymų. Be to organizuoti universitetą ir anais laikais reikėjo nemaža laiko, o jo bent 1410 mt. Jeronimas daug turėti negalėjo. Balbinas sako, kad Krokuvoje jis lankęsis prieš vykdamas į Vengriją, bet, kaip matėme, Vengruos jis buvo kovo mėnesį, o Vienoje liepos, taigi atsilankyti Krokuvoje laiko nebelieka. Taigi jis būtų galėjęs lankytis ten nebent po to kai pasišalino iš Vienos. Bet prieš jo atsilankymą bet kuriuo laiku kalba visiška žinių stoka. Atsilankęs Krokuvoje jis vargu ar būtų galėjęs išeiti iš ten be konflikto su dvasiškija ir tas būtų atsiliepę byloje Vienoje ir Konstancijoje, o tuo tarpu tų bylų protokoluose apie tai neužtinkame nieko, nors apie jo atsilankymą Krokuvoje 1413 mt. Konstancijoje buvo gan daug

---

[137] *Bukowski*, Dz. ref. I, 23 psl.; *Lukaszewicz*, 9 psl.; *Pelzer*, Abbildungen... III. Taip pat apie tai prisimenama, bet dažniausia labai rezervuotai, visose kitose čekų-lenkų santykius liečiančiose studijose.

[138] *Balbin*, Epist. hist. 420 psl.; *Theobaldus*, Hussiten Krieg, 17 psl.

[139] *Wiszniewski*, Histor. liter. Polskiej IV, 355 psl.

[140] Žiūr. šalt. sąrašą.

[141] Album studiosorum.

kalbėta. Taigi greičiausia 1413 mt. Krokuvon Jeronimas bus atvykęs pirmą kartą.

Apie šį jo atsilankymą svarbiausia žinome iš Krokuvos vyskupo Alberto Jastrzięboiec laiško Antiochijos patriarchui Vaclovui Prahoje, rašyto 1413 mt. balandžio 3 d.[142], Konstancijos bylos protokolų[143] ir 1413 mt. vasarą kilusio susirašinėjimo tarp Prahos ir Vienos magistrų dėl tos Jeronimo kelionės į Lenkus ir Lietuvą[144].

Įdomus Krokuvos vyskupo laiško turinys yra toks: Jeronimas (vyskupas jį vadina de Prahatic, o ne de Praha, bet nėra jokių duomenų laikyti jį kitu asmenimi, nes joks Jeronimas iš Prahatičių tuo laiku nėra žinomas, o be to Jeronimo Pragiškio lankymąsi Krokuvoj liudija kiti šaltiniai) atvykęs Krokuvon, kaip pats sakąs, kviestas karaliaus Jogailos ir Vytauto. Bet pats karalius, ironiškai pastebi vyskupas, apie tą kvietimą nežinąs nieko. Pirmą dieną jis pasirodęs barzdotas[145], o sekančią dieną kaip prašmatnus dvariškis—nusiskutęs, su puikia raudona tunika papuošta sidabriniais kailiukais. Taip pasirodęs prie karaliaus su karaliene, kunigaikščių, baronų ir daugybės bajorų (procerum). Paviešėjęs Krokuvoje trumpą laiką jis spėjęs sukiršinti tiek dvasiškiją, tiek svietiškius. Tada vyskupas, kaip vietos ordinaras, pakvietęs jį į universitetą pakalbėti dėl savo tėzių. Susirinkime dalyvavę Gnezno arkivyskupas, papos nuncius Castello vyskupas Bernardas ir daugybė magistrų. Buvę daug ginčų. Vyskupui užklausus dėl Wicklifo dėsnių Jeronimas juos atmetęs[146], prisipažindamas prie katalikų mokslo. Po to jį paleidę grįžti į savo kraštą, kad ten artų savą dirvą, nes lenkiškoji esanti perdaug sausa, kad joje galėtų išdygti ir nešti vaisių jo sėkla, ironizuoja vyskupas. Lietuvoj ir Rusijoj prigyti tokio filosofo mintims sąlygos esan-

---

[142] Laiškas atspaustas: *Palacký*, Doc. 506-7 psl.; Cod. univ. Prag. I, 11 psl., leidiny, *MUPr.*, II, 2.; rusiškam vertime: Анненковъ, Гусситы въ Россіи 3—4 psl.

[143] *Hardt.*

[144] Žiūr. toliau.

[145] Yra žinoma, kad Jeronimas buvo aukšto gražaus stuomens, kilnios išvaizdos su gražia juoda barzda vyriškis. *Novotný*, Jer. Pr. Otův slovnik.

[146] Dėl remanencijos.

čios dar nepalankesnės. Laišką vyskupas baigia patardamas elgtis su Jeronimu atsargiai[147].

Ir daugiau jokių smulkmenų apie tai nežinome. Konstancijoje jį kaltino bendru posakiu, kad Krokuvoj sukėlęs daug nesutikimų, sujaudinęs visuomenę ir kai turėjęs būti suimtas, pabėgęs. O Jeronimas tą paneigia[148]. Tas paskutinysis kaltinimas su vyskupo liudymu nesutinka. Iš vyskupo laiško galima spėti, kad jam buvo patarta grįžti Prahon arba gal paprašyta pasišalinti, arba daugiausia — jį išsiuntė. Kuo rėmėsi inkvizitorius, mes nežinome. Galimas dalykas, kad jis gavo žinių iš Lenkų delegacijos konciliuje[149] arba iš to paties patriarcho Vaclovo, kuris irgi dalyvavo konciliuje[150].

Mums netiek įdomu būtų žinoti apie Jeronimo veikimą Lenkuos, kiek būtų įdomu žinoti, ko jis ten vyko. Kaip matėme, jis pats sakęsis atvykęs kviečiamas Jogailos ir Vytauto. Bet apie tokį kvietimą mes nežinome nieko, o Krokuvos vyskupas, kaip matėm, iš to tik ironizuoja. Prof. Bartoš mano[151], kad jis bus pasinaudojęs Jogailos ir Vytauto visiems universitetams išsiuntinėtu kvietimu atsiųsti savo narių pasižiūrėti, koks didelis krikščionijos ir kultūros darbas jų yra daromas Lietuvoje ir iš kryžiuočių atgautoje Žemaitijoje. Bet, bent man, nepasisekė rasti net jokių tokio kvietimo įrodymų. Iš kur prof. Bartoš tokią žinią paėmė, bent man, nežinoma. Pats minėtų valdovų kvietimas bene bus irgi tik spėjamas. Ir pats prof. Bartoš kitam savo straipsny[152], kur irgi kalba apie Jeronimo lankymąsi Lietuvon, apie tą kvietimą nebeužsimena ir patį kelionės tikslą tik spėlioja[153].

Manyčiau, kad, jei ištikro Jeronimas buvo kviestas nuvykti į Lenkus, o vėliau į Lietuvą, tai gal ne valdovų vardu, o bet kurio

---

[147] Galas laiško toks: „...Postremo vero remissus est ad locum suum nativum, ut ibi operaretur et laboraret terram in patria propria, quia terra nostra ad semen suum videtur esse arida capiendum et fructum afferendum, eo quod simplex plebicula tanti philosophi dogmata comprehendere non valet, et multo minus terre Lithuanorum et Russiae. Ergo accipite eum vos et ducite caute..."

[148] *Hardt* 642, 681 psl.

[149] Ją sudarė 3 vyskupai ir 4 riteriai. *Ibid.* V, pars VII.

[150] *A. Frind*, 105 psl.

[151] *Bartoš*, Jeronim Pražský, 298 psl.

[152] *Bartoš*. Počâtky kalicha v Čechách.

[153] *Ibid.* 158 psl.

vieno ar kelių ponų atvykusių Čekijon 1412 mt. rudenį, kaip Jogailos (berods kartu skaitėsi ir Vytauto) delegatai, prisiųsti tarpininkauti tarp susikivirčijusių brolių — Čekų karaliaus Vaclovo IV ir Vengrų karaliaus bei imperatoriaus Žigymanto. Kada delegacija grįžo, sužinoti nepasisekė, bet, reikia manyti, kada nors metų gale, o gal net 1413 metų pradžioje[154].

Kadangi apie jokį kvietimą žinių nėra užsilikę, tai istoriografijoj yra įsigalėjusi nuomonė, kad kai 1412 mt. rudenį smarkiai padidėjus reakcijai Prahoje nebegalėjo gyventi nė Husas, tai gal nepatogu buvo likti ten ir Jeronimui ir jis pats ar Huso patariamas išvykęs ieškoti pasisekimo užsieny. O su lenkais jie bus turėję šiokių tokių ryšių ir anksčiau. Taigi galėjo laukti ten geros dirvos.

Politiški Čekų santykiai su Lenkais, kurių užsienių politikos centre tada buvo byla su vokiečių ordinu ir dėl to taip pat artima Lietuvai, buvo gana artimi nuo 1395 iki 1410 metų vasario 8 d. Čekų karaliaus Vaclovo žinomo sprendimo byloje su ordinu[155]. Bet oficiališkiems valdovų santykiams ir pairus tautų tarpusavis ryšys nenutrūko. Pav. vartydami Jogailos kiemo išlaidų atskaitomybės knygas matome, kad nuolat kieme buvo nemažas skaičius čekų nuolat ten gyvenančių ar svečių[156]. Tokių pat liudijimų randame ir kituose šaltiniuose[157]. Dlugošo liudymu nemažas skaičius čekų algauninkų dalyvavo ir Tanenbergo kautynėse[158]. Vėlesnėse kovose su ordinu lenkų pusėje (taip pat ir ordino) dalyvauja nemažas skaičius čekų vėliavų. Varšavos archyve yra užsilikę tą liudijančių įvairių čekų rotmistrų duotų kvitų, kad iždas jiems yra atsilyginęs[159]. Čekų buvo ir Vytauto tarnyboje. Pav. 1415 mt. spalių 3 d. jis prašo Ordino magistrą paleisti belaisvėn pateku-

---

[154] Apie šią delegaciją išviso mažai tėra žinoma ir net retai kas ją pastebi, nes, mat, ji nieko nepadarė. Apie ją truputį rašė tik *Pelzel,* K. Wenzeslau II (602—613 psl.) ir *Sedlaček* VI. Hrady (skyr. apie Točniką). ir *Tomek,* III 528 psl. Tokio Jeronimo kelionės akstino dar niekas nebuvo prileidęs, bet jis, rodos, galimas. Jis galėjo su grįžtančia delegacija ir išvykti.

[155] *Coll,* Čechy a Pr. 105—112 psl.

[156] *Piekosiński,* Rochunki dw.

[157] Studijos: *Bidlo,* češti emigranti...; *Goll,* Čechy a Prusy...

[158] *Dlugosz,* liber XI ir Banderia Prutenorum, *SS. Rer Prussic.* IV, 14—31 psl.

[159] Nemaža jų yra paskelbęs *Pervolf,* Čechove a polaci... ir „Příspěvky k českym dějinam". Be to apie tai: *Goll,* Čechy a Pr. 118—134 psl.

sius 2 lenku ir 4 čekus[160]. O 1417 mt. gegužės 16 d. Tartų (Dorpato) vyskupas prikaišioja Vytautui, kad jo kieme esą proteguojami čekų husitai. Vienas čekas riteris net girdint pačiam Vytautui išdrįsęs viešai kalbėti, kad Konstancijos koncilius nuteisęs Husą neteisingai, nes jis buvęs šventas žmogus[161].

Tiesa, iš viso to dar negalima tvirtinti, kad tarp čekų ir lenkų (o iš dalies ir lietuvių) būtų buvęs juntamas ypatingas draugiškumas arba, kaip stengiasi nurodyti kai kurie čekų istorikai[162], pajautimas slaviškos giminystės. Tai bus buvusi praktiškojo gyvenimo logikos pasėka. Čekams atsirado expansijai palanki dirva, ir jie ėjo. Taip buvo su kariais, taip buvo ir su inteligentija, kurios perdaug buvo paruošęs jau pusę šimtmečio išgyvavęs Prahos universitetas Čekijai. Dalis turėjo emigruoti, ieškoti duonos svetur. Bet šiaip ar taip tie žmonės ir be pastangų, ir patys to visai nenuvokdami, dirbo tautų suartinimo darbą. Jei tam mažiau patarnavo algauninkai kariai, tai už tai daug šiaip emigrantai-inteligentija.

Iš čekų žymesniųjų kultūros darbininkų dirbusių ir Lenkijoj dar primintina garsusis jau minėtas Prahos pamokslininkas-reformatorius Miličius[163], Motiejus iš Janovo, jau minėtas karalienės Jadvygos įsteigtos lietuvių kolegijos Prahoje kuratorius J. Štekna ir Jonas — Jeronimas Pragiškis arba Silvanas, kuris taip pat lankėsi ir Lietuvoje[164]. Be to 1398 mt. yra žinomas Vilniaus kanauninkas Jonas Čekas[165].

Artimas ryšys buvo ir tarp universitetų. Prahoje mokėsi daugelis lenkų ir daugumas, ypač pirmųjų, Krokuvos universiteto profesorių išėjo iš Prahos[166]. Taip pat yra žinoma, kad ir Husas jau iš anksčiau su Lenkija turėjo šiokių tokių ryšių ar bent darė pastangų tokius užmegsti. Taip jis pareiškia savo džiaugsmą dėl Tannenbergo laimėjimo laišku pačiam karaliui

---

[160] *Cod. Vit.* 650 Nr.

[161] *Ibid.* 723 Nr. Be to apie tai: *Goll,* Čechy a Pr. 118—13 psl.

[162] Pav. *Tomann, Tomek, Goll* ir net *Novotný.*

[163] 1374 mt. net papa Grigorius IX buvo susirūpinęs jo veikimu Lenkijoj ir priminė Gnezno arkivyskupui, kad kreiptų į jį daugiau dėmesio. *Bukowski,* I 20 psl.

[164] *Bidlo,* 242 p.; *Bukowski* I, 19—20 psl.; *Tadra* 142, 149 p. *Janulaitis; Novotný,* Hus I 159—162 p. *Fijalek, M. Jakôb* z Paradyza I, 145-6 psl.

[165] *Ibid.*

[166] *Bidlo* l. c.

Jogailai. Ten pat jis rašo trokštąs karalių pamatyti savo akimis. Ir jei Dievas skaitysiąs, kad iš to gali būti kokios naudos karaliui ar jo paties pamokslams, tai įvyksią[167]. Iš 1412 mt. birželio 11 d. yra užsilikęs kitas Huso laiškas Jogailai, kuriame jis džiaugiasi dėl taikos su imperatoriu Žygimantu ir primindamas, kad dvasiškijoj yra įsikeroję daugybė ydų, kviečia su tuo kovoti. Ir žodžiais — „tegu simoniška herezija nebus įsileista Jūsų kraštan" — jis be abejo nori paveikti, kad karalius nesutiktų su tuo laiku tik ką pradėtais skelbti atlaidais. O baigdamas laišką jis rašo apie save: „Kiaurai simoniškas, pasipūtęs, visko pertekęs ir nesuvaldomas kleras kaltina mane prieš tautą atpuolėliu ir heretiku. Bet kaip galiu tylėti? Užtenka! Vargas man, jei tylėčiau!"[168]. Ir tais pačiais 1412 mt. Prahos dvasiškija skųsdama Husą papai sako, kad jis ir žodžiu ir raštu agituojąs prieš atlaidus Čekijoj, Lenkijoj, Vengrijoj ir Moravijoj[169]. O Lenkuos tuo laiku husitiškoms idėjoms dirva buvo palanki. Tą gali liudyti ne tik vėlesnis husitizmo įsigalėjimas, bet ir 1406 ir 1407 mt. šlėktos nutarimai aiškiai nukreipti prieš klerą, bei jo privilegijas[170]. Ir būdamas Konstancijos kalėjime Husas lenkus skaitė savo prieteliais, siuntė ten esantiems Lenkų ponams sveikinimų iš kalėjimo[171]. Taip pat ir imperatorius Žygimantas patarė kardinolams Huso pasmerkimo sprendimą per bažnyčias viešai paskelbti ne tik Čekuos, bet ir Lenkijoj[172]. Ir prisiminkime dar, kad ir 1410 Vienoje pasmerkto Jeronimo ekskomunika buvo paskelbta ne tik Prahoje, bet ir Krokuvoje. Taigi ištikro su lenkais husitų ryšių turėta gana anksti, nors jų idėjos taip pat nesiaurai buvo praplitę ir Serbo-chorvatų kraštuos[173].

Visa tai, kas pasakyta apie čekų-lenkų santykius, gal ir leidžia sutikti su minėta nuomone, kad į Lenkiją ir Lietuvą

---

[167] Laišką atspaudė pirmą kartą 1891 mt. V. Nedoma žurnale „Věstnik Král České Společnosti Nauk". Toliau: *Lewicki,* Codex epistol. saec. XV, III, 50—501 psl.; *Novotný,* Korespond. J. Husi Nr. 25: Be to yra keletas čekiškų vertimų: *Mareš, Flajšhans.*

[168] Laiškas atsp.: *Palacký,* Doc. 30—31 psl.; *Höfler,* Geschichtshr. T. II (VI) 208—209 psl.; *Novotný* Koresp. Husi, Nr. 42.

[169] *Höfler,* Geschichtschr. II. (VI) 204 psl.; *Palacký,* Doc. 460 psl.

[170] Nutarimus paskelbė *M. Bobrzynski* (žiūr. šaltinių sąraš.).

[171] *Palacký,* Doc. 85, 101 psl.

[172] *Bukowski,* I, 23 psl.

[173] Apie tą rašė *Prochaska,* Husitstvi a bogomilstvo ir *Losert,* Ueber die Versuche Wicklif-husitische Lehre... zu verpflanzen.

Jeronimas vyko ieškoti paramos, t. y. skleisti naujas reformos idėjas. Tą jam prikišo ir bendralaikis Vienos universiteto prof. Sybartas[174].

Nežiūrint Krokuvos vyskupo patarimo ar reikalavimo grįžti Prahon, Jeronimas išvyko Lietuvon. Kaip ir kada tas įvyko žinių nėra. Tik 1413 mt. ištisai ar bent kurį laiką jis buvo Lietuvoje. Vienintėliu jo veikimo Lietuvoje liudymu yra Konstancijos bylos kaltinamasis aktas bei kai kurie užsilikę jo paties atsakymai į kaltinimą. O antras šaltinis — užsilikęs Vienos ir Prahos universitetų susirašinėjimas dėl jo, — leidžia tik konstatuoti patį lankymosi faktą[175].

Iš Krokuvos Jeronimas bus nuvykęs Vytauto kieman ir 1413 mt. balandį kartu su Vytautu jis atvyko Vitebskan[176].

---

[174] Zagrebo kapitulai jis rašo: „Nam nunc eciam Jeronimus ipse de praga, heresis huius (t. y. Wicklifo) seminator non minimus, subversionis gracia ad regem Cracovie et fratrem eius, in fide, prout nostis, adhuc neophitos se contulit, sicut ex veredica relacione percipimus hic Wienne.“ *Novotný,* Koresp. Nr. 169 ir *Loserth* MVGDB. XXIV.

[175] Tuo metu Vienoje buvo sulaikytas už neatsargius Wicklifo mokslui artimus išsireiškimus Prahos universiteto studentas Dominikas iš Zagrebo. Jis buvo priverstas padaryti tikėjimo išpažinimą. Ta proga Vienos teologijos prof. Sybart parašė laiškus Zagrebo vyskupui ir kapitulai, kur persergi dėl viklifizmo plėtimosi jų diecezijos narių tarpe ir tarp kitko prisimena Jeronimą Pragiškį, kuris tuo tarpu esąs išvykęs pas Jogailą ir Vytautą, kad juos nuo tikros tiesos atitrauktų (žiūr. išnaša 174). Tą sužinojo Prahoje ir pirmučiausia parašė Sybartui griežtą išmetinėjantį laišką Husas (1413. VII. 1.). Jis visai neaiškina, ko ten Jeronimas išvykęs, tik grynai formališkai kaltina Sybartą, kad jis imąsis teisti artimą, lyg galėtų iš taip toli skaityti kitų mintis ir siekimus, vadina jį ne šv. teologijos, o šmeižto profesorium ir pradžioje atsisako tarti jam įprastą pasveikinimo žodį, nes šmeižiąs artimą nesąs to vertas.

Savaite vėliau (VII. 8 d.) užstodamas savo magistrą Prahos universitetas parašė laišką Vienos universitetui, kur protestuoja prieš to paties Sybarto jiems ir Jeronimui mestus kaltinimus, kad Praha-herezijos lizdas, o Jeronimas esąs išvykęs kitų suvedžioti. Į tai Vienos universitetas atsakė ilgu laišku, kur dėl visko reabilituojasi. Dėl Jeronimo sako, jie įgavę tokią nuomonę iš patikimų gautų pranešimų raštu ir žodžiu iš Lenkų. Iš to atsakymo be to paaiškėja, kad Prahos universitetas dar atskiru laišku buvo skundęsis Sybartu ir visu Vienos universitetu Vienos magistratui (Bet tas laiškas neužsiliko). Sybarto laiškai Zagreban atspausta: *Loserth* MVGDB XXIV 102—104 psl. ir *Novotný,* Koresp. Nr. Nr. 168, 169; Huso laiškas Sybartui: *Palacký,* Doc. 63—64 psl., *Höfler* II(VI) 209—210 psl., *Novotný,* Koresp. Nr. 67, *Loserth,* Hus und Hieron. 146. Beto yra čekiškų vertimų: *Flajšhans,* Mareš; Prahos univ. laiškas Vienon; *Palacký,* Doc. 512—513 psl., *Höfler* II(VI), 205 p. *Novotný,* Koresp. Nr. 170; Vienos universiteto atsakymas: *Loserth* MVGDB XXIV 105—110 psl. ir *Novotný,* Koresp. Nr. 171. Jo fragmentas: *Höfler,* II(VI) 146 psl. Apie tą susirašinėjimą rašo: *Loserth,* MVGDB XXIV ir *Prochaska.*

[176] *Hardt* 677—9 psl. Kaltinamajam akte data visai neaiški. Vienuose išlikusiuose nuorašuose minima 1410, kituose 1412—13 mt. ir nurodoma

Kaip veik visos Jeronimą liečiančios datos yra neaiškios, dažnai net visai nežinia kada ką jis darė, taip ir šio atsilankymo Vitebske data nevisai aiški. Galima būtų nustatyti ją tiksliai, jei būtų žinoma kuriuo metu ten buvo atsilankęs Vytautas. Bet, deja, joks kitas šaltinis apie Vytauto lankymąsi Vitebske 1413 mt. neliudija. Kur gi Vytautas tuos metus praleido? Apžvelkim visus metus.

1413 mt. sausio 7 d. Vytautas buvo Trakuose, iš kur rašo Rygos magistrui raštą dėl sąlygų, kurioms grąžins Polocke sulaikytus jų pirklius[177]. Po dviejų dienų (I. 9 d.) jis Varėnojo duoda Geležinį apsaugos raštą atvykstantiems Ordino pasiuntiniams (Küchmeisteriui)[178]. Sausio 25 d. Kaune Vytautas ir Jogaila pasirašo raštą, kad po jų mirties Žemaitija teks Ordinui[179]. Vasario 6 d. Vilniuje kartu su Jogaila skiria savo įgaliotinius pas hochmeisterį[180]. Kovo 29 d. Vytautas rašo Rygos magistratui dėl tų pačių sulaikytų pirklių iš Dubinkų[181], o kovo 14 d. iš Gardino rašo hochmeisteriui dėl grąžinimo belaisvių. Visus vokiečius belaisvius surinkti tuo tarpu negalįs, nes turįs išvykti pasitikti Lietuvon atvykstantį karalių[182]. Po to seka gana ilgas tarpas, apie kurį negalima pasakyti nieko. Tik rugsėjo mėnesį, žinome, kad ir Vytautas buvo Horodlėje, kur spalių 2 d. pasirašo unijos raštą[183]. Kaip pasakoja Dlugošas, po Horodlės suvažiavimo Vytautas kartu su Jogaila, karaliene Ona ir karalaite Jadvyga pasiėmę mokytų vyrų ir dvasiškių apie šv. Martiną (t. y. XI. 11 d.) išvykę Lietuvon krikštyti pagonų žemaičių[184]. Bet jau spalių 25 d. Jogaila buvo Merkinėje, iš kur jis rašo vok. Ordinui, kad iš Vytauto sužinojęs apie Plauero pašalinimą ir įsakęs nedaryti ordinui jokių nemalonumų [185]. Taigi, tur būt, kartu ten Merkinėje buvo ir Vytautas. Kaip pasakoja Dlugošas, valdovai, moteris pa-

---

balandžio mėnuo (*Hardt* 643, 677—9). Bet turint galvoje minėtą Krokuvos vysk. laišką ir susirašinėjimą tarp Vienos, Zagrebo ir Prahos reikia laikytis 1413 mt.

177 *Napiersky* Nr. 183; *Cod. Vit.* 518 n.

178 *Cod. Vit.* 519 n.

179 *Ibid.* 525 n. *Skarbiec,* II Nr. 1009.

180 *Lewicki,* Index. Reg. nr. 718.

181 *Cd. Vit.* 538 n.

182 *Ibid.* 540 n.

183 *Skarbiec* II, 1025 n.

184 *Dlugosz* 342 p.

185 *Cod. Vit.* 563 n.

likę Kaune, o patys su palydovais Nemunu, vėliau Dubysa, išvykę Žemaitijos gilumon apaštalauti. Iš Žemaitijos prieš šv. Elžbietos dieną (XI. 19) grįžę į Trakus, o iš ten išvykę Vilniun, kur kartu praleidę kalėdų šventes[186]. Kad XI. 19 d. kunigaikščiai nebebuvo Žemaitijoje, mes žinome ir iš kito šaltinio. Tą dieną jie jau galėjo būti Vilniuje arba pakeliui į jį. Bent taip išeina iš Ordino pasiuntinių tą dieną Vytauto dvare Rumšiškėje rašytos reliacijos. Pasiuntiniai sakosi, kad juos priėmę abu kunigaikščiu Trakuose, o iš ten jie turėję kartu su kunigaikščiais keliauti labai blogais keliais (kur, nesako) ir tik trečią dieną baigę pasitarimą, jie gavę galutiną atsakymą, o kunigaikščiai išvykę Vilniun (tur būt, iš Rumšiškių)[187]. Taigi į Trakus jie bus grįžę iš Žemaitijos ne vėliau lapkričio 16 dienos.

1414 metų sausio 4 d. Vytautas tebebuvo Vilniuje, iš kur rašo Ordinui, kad jis ir Jogaila neatsisako, kaip buvo sutarę, susitikti su Küchmeisteriu[188]. Taip pat kur nors tikrojoje Lietuvoje Vytautas bus praleidęs ir visą sausį, nes čia tebebuvo Jogaila[189]. Balandžio gale jis buvo jau Trakuose[190], bet tas mūsų jau nebeinteresuoja, nes Jeronimas jau kovo 31 d. buvo Prahoje[191]. Ir bendrai 1414 mt. jis vargu ar galėjo būti Vitebske. Taip greit, vos per du mėnesius, suskubti kur nors iš Trakų ar Vilniaus į Vitebską ir grįžti į Prahą jis vargu ar būtų galėjęs. Vytauto, o su juo ir Jeronimo atsilankymą Vitebske reikia skirti 1413 mt. laikotarpiui po kovo 11 d., kada Vytautą matėm Gardine, iki Horodlės Seimo, t. y. tam laikotarpiui, kada apie Vytautą žinių nėra.

Kaip minėta Konstancijos bylos protokoluos tas atsilankymas skiriamas balandžio mėnesiui. Ar galima dar prileisti, kad tas įvyko kaip tik 1413 metų balandį? Atrodo, kad labai galima. Kovo 11 d. išvykti Vitebskan Vytautas dar negalėjo. Jis dar turėjo vykti sutikti Jogailą, su juo praleisti kurį laiką ir kur nors jį palikti arba išlydėti iš Lietuvos. Minėtajam Krokuvos Vyskupo Jastrzębiec'o laiške Antijochijos patriar-

---

[186] *Długosz.* 342, 346 psl.
[187] *Cod. Vit.* 567 n.
[188] *Ibid.* 571 n. *Skarbiec,* 1035 n.
[189] *Długosz,* 347 psl.
[190] *Cod. Vit.* 583 n.
[191] *Bartoš,* Počatky kalicha 158 psl.

chui Prahon tarp kitko yra pastaba, kad karalius jau grįžtąs[192]. Iš kur jis grįžta, nesakoma, bet reikia manyti, kad iš Lietuvos, nes laiškas rašytas balandžio 3 d., o kovo 11 d. karalius kaip tik važiavo Lietuvon. Taigi Lietuvoje jis ilgai neužtruko. Jo važiuota ne į vaišes, ne pagyventi Lietuvoje, o tik pasimatyti su Vytautu. Prileiskim, kad valdovų pasimatymas užtruko iki kovo mėnesio galui, ir tegu jis įvyko kur nors Lietuvos Brastoj, Lenkų pasieny. Tai ir pradžioje balandžio išvykęs Vitebskan iš Lietuvos Brastos Vytautas lengvai galėjo spėti ne tik tą patį mėnesį, bet apie jo vidurį, nors ir neskubintų.

Be to dar galima spėti, kad ir Jeronimas atvyko į Lietuvą kartu su Jogailos kiemu, o vėliau prisidėjo prie Vytauto kiemo su juo tiesiog ar dar kur užsukę nuvyko į Vitebską.

O kad tuo laiku Vytautas galėjo lankytis rytuose ir Vitebske galima paremti ir tuo, kad kaip tik 1413 metų vasarą jis susiartino ir net padarė sąjungą su Naugardu bei Pleskava, kuo vokiečių ordinas buvo ypatingai susirūpinęs. Tą liudija susirašinėjimas tarp Livonijos landmeisterio su hochmeisteriu ir šio pastarojo skundas Čekų karaliui Vaclovui IV, kad Vytautas padaręs prieš Ordiną sąjungą su Pleskava ir D. Naugardu bei hochmeisterio v. Plaueno laiškas dėdei, kur prašo ateiti Ordinui pagalbon prieš Vytauto sudarytą tokią koaliciją[193]. Visas tas neramus susirašinėjimas yra vykęs gegužės mėnesį. Taigi, jei tais susiartinimo su Pleskava bei Naugardu reikalais Vytautas buvo nuvykęs į savo valstybės rytus, tai tas galėjo būti kaip tik balandį t. y. visai taip kaip sakoma Jeronimo kaltinamajam akte Konstancijoje.

Galima manyti, kad ir Jogaila buvo atvykęs pas Vytautą pasitarti dėl tos pačios sąjungos su tais miestais, o pasitarus Vytautas vyko į rytus, kad reikalą sutvarkytų iš arčiau.

Jeronimo lankymasis Lietuvoje sekant vieninteliu mūsų šaltiniu — Konstancijos bylos protokolais — galima trumpai nupasakoti šitaip.

---

[192] *Palacký,* Doc. 507 psl. Žiūr. aukščiau.

[193] *Cod. Vit.* 543, 544 n. *Bunge* NN 1888, 1899, 1938; *Skarbiec* 1013, 1014 n.

Pirmiausia jis bus atvykęs į Vytauto dvarą. 1413 mt. balandžio mėnesį Vytautui su kariuomene[194] ir palydovais Dauguva atvykus Vitebskan, palydovų tarpe buvo ir Jeronimas. Vitebske tada buvusi vienintėlė katalikiška bažnyčia brolių minoritų. Vytautą pasitikti išėję dvi procesijos — minoritų vedama katalikų ir graikų ortodoksų su sava dvasiškija. Jeronimas tada iš Vytauto palydovų būrio prisidėjęs ne prie katalikų procesijos, bet prie graikų ortodoksų ir viešai prie 4 — 5000 abiejų lyčių minios nusilenkęs jų procesijoj nešamoms relikvijoms ir paveikslams. Be to ten pat (žinoma, ne procesijos metu, o vėliau) jis kalbėjęs ir įrodinėjęs taip pat viešai, kad graikų ortodoksų tikėjimas esąs tobulas, o ne kreivatikybė. Taip pat jis stengęsis prikalbėti Vytautą, kad pereitų graikų ortodoksų tikėjiman su visa tauta[195].

Kitam, anksčiau skaitytam kaltinamajam akte apie pastangas paveikti Vytautą nesakoma nieko, o kaltinama bendrai, kad stengęsis patraukti katalikus graikų ortodoksų bažnyčion ir daugelį patraukęs. Jis pats tada atsakydamas į kaltinimą[196] neprisipažįsta ką atitraukęs nuo katalikybės ar bandęs atitraukti, o tik Vytautui klausiant, ar reikia iš naujo krikštyti katalikybėn pereinančius graikų - ortodoksus, atsakęs, kad nereikia. Reikią tik pamokyti katalikų bažnyčios mokslo[197].

Po tokio pasirodymo Vitebske, pasakoja toliau protokolas, Jeronimas buvęs pakviestas pas Vilniaus Vyskupą. (Ar tai įvyko grįžus Vilniun, ar ten su Vytautu buvo atvykęs ir vyskupas, neaišku). Vyskupas tėviškai stengęsis paveikti Jeronimą, kad tokių klaidų — kad graikų ortodoksai geri krikščionys — neskelbtų, bet Jeronimas perkalbėti nesidavęs ir likęs prie savo klaidų[198].

Tur būt, iš Vitebsko Jeronimas nuvyko Pleskavon, kur taip pat pasirodęs didelis graikų ortodoksų bičiulis. Lankęs jų

---

[194] Vytautas atvykęs „cum magno exercitu et comitiva“, bet apie jokį karo žygį tuo laiku žinių nėra. Dėl to vestis ten didelę kariuomenę nebuvo reikalo ir tai bus buvęs paprastas kunigaikštį kelionėje lydįs būrys.

[195] *Hardt* 677—9 psl. Žiūr. *priedą.*

[196] Į tą pirmąjį siauresnį kaltinamąjį raštą atsakymai yra užsilikę, o ką jis atsakė į antrąjį, nežinom.

[197] *Hardt* 643 psl.

[198] *Ibid.* 679 psl.

bažnyčias pamaldų metu, gyręs jų tikėjimą ir juos drąsinęs jo laikytis. Jis pats taikinęsis prie jų papročių, užsiauginęs barzdą ir apsirėdęs jų apdarais[199].

Tai ir visas iš tų laikų užsilikęs liudymas apie Jeronimo veikimą Lietuvoje ir jos kaimynystėje. 1414 mt. kovo 31 d. užtinkame pirmą liudymą jį buvus jau Prahoje[200]. Taigi vien Lietuvoje ir rusų kraštuose jis išbuvo gal apie metus. Bet apie visą kelionę žinių labai maža. Jų šiek tiek yra pirmiems 4 metų mėnesiams — metų pradžioje jis Krokuvoje, vėliau pas Vytautą ir balandį Vitebske ir Pleskavoj. Vėlesniam laikotarpiui žinių nėra. Kad užpildyti ir tą laikotarpį, čekų istorikas Flajšhans[201] sugalvojo ir kai kurie kiti istorikai priėmė teoriją, kad tais pat 1413 mt. Jeronimas buvęs Vytauto pasiųstas Anglijon pasveikinti naują karalių Henriką V.

Teorijai pagrindą davė Palackio paskelbtas[202] be datos Prahos universiteto laiškas Oxfordo universitetui, kuriame užtariama ten sulaikytas magistras Jeronimas. Laiškas negali liesti pirmojo Jeronimo lankymosi Anglijoj, nes čia jis vadinamas Prahos magistru. Tas turėjo įvykti kada nors neanksčiau 1407 mt., kurių sausio mėnesį jis buvo prirašytas Prahos universiteto magistru. Skirti tą kelionę Anglijon bet kuriam laikotarpiui prieš 1412 mt. rudenį veik negalima, nes sunku rasti tam tinkamą laiką. Flajšhansui atrodo, kad Anglijon Jeronimas galėjo išvykti tik iš Lietuvos ir kaip Vytauto pasiuntinys. Ir spėja, kad išvykęs per Pleskavą. Ir nors Vytautui kovoje su Ordinu buvo labai svarbu patraukti savo pusėn Anglijos karalių, kurio vėlionis tėvas Henrikas IV buvo didelis Ordino draugas iš pat jaunystės[203], bet apie kokią nors jo pasiuntinybę sveikinti naują karalių nėra jokių žinių. Yra tik vienintėlis liudymas, kad Vytautas domėjosi įvykiais Anglijoje, tai tas, kad 1413 mt. kovo pradžioje, o gal ir vasario gale, Vytautas jau rašė Livonijos magistrui, kad Anglijos Hen-

---

199 *Ibid.* 679—680 psl.

200 *Bartoš,* Počałky kalicha 158 psl., *Hardt* 674—5 psl.

201 *Novotný,* J. Hus II 310 psl.

202 *Palacký,* Doc. 336—7 psl.

203 Jis dalyvavo ordino puldinėjimuos į Lietuvą dar kaip Derby princas. *Bartoš,* Jer. Pr. 299 psl.

rikas IV jau miręs[204], nors ištikro jis pasimirė tik kovo 20 d. ir Vytauto gauta žinia, beabejo, buvo perankstyva[205].

Ir pagaliau pats teorijos pagrindas jau sugriautas. Prof. Novotny daugiau negu užkvestijonavo minėto laiško tikrumą[206]. Dokumento rankraštis yra užsilikęs Trebonės (Wittingau) buvusiam Rozenburgų (dabar Schwarzenbergų) archyve kartu su dviem kitais dokumentais[207], kuriuos esant falsifikatus tas pats prof. Novotny jau buvo įrodęs 1915 mt.[208] Jis taip pat įsitikinęs kategoriškai tvirtina, kad ir šis laiškas yra taip pat be istoriško pagrindo, tokia pat plunksnos mankštinimo išdava, kaip ir anie du[209].

Taigi Flajšhanso teorija netik negalima paremti jokiais istoriškais duomenimis, bet sugriautas ir pats jos pagrindas. Turėti bet kokio pasitikėjimo ji, žinoma, negali.

Mes nežinome kuriais keliais Jeronimas grįžo iš Lietuvos Prahon, bet vargu ar per Angliją.

Konstancijos konciliaus inkvizitoriaus kaltinamojo akto liudymas apie Jeronimo linkimą prie pravoslavijos 19 amž. čekų ir ypač rusų istoriografijai davė progos sudaryti teoriją, kad visas husitų judėjimas yra reminiscencija Kirilo ir Metodo slaviškos bažnyčios Čekijoj. Viskas buvo remiama kaikurių nekritiškų XVI ir XVII amž. čekų utrakvistų ir „brolijos" narių istorikų liudymu, kad iki pat Huso laikų Čekuos ir Moravijoj kai kur dar buvę užsilikę senosios bažnyčios ritualo atminimas priėmimas komunijos abiem pavidalais. Devyniolikto amžiaus antros pusės slavianofilai ieškodami ypatingo slaviškųjų tautų artimumo įsikibo į tas žinutes ir papildę mi-

---

204 *Bunge* IV, 1932 nr.

205 *Ibid.*

206 *Novotný*, J. Hus II, 310 psl.

207 Vienas jų yra neva Prahos universiteto laiškas 1414 mt. Konstancijos magistratui prašąs Husui apsaugos, o kitas neva to pat universiteto laiškas užstojąs Husą prieš Kardinolus. Pirmasis esąs padarytas sekant to paties universiteto laišką Vienos magistratui 1410 mt. rugsėjo 3 d., kai Jeronimas ten buvo teisiamas, o kitas padarytas sekant 1408 m. rugsėjo 8 d. laišką kardinolams Balonijoj, kai ten buvo sulaikyti Romon pas papą vykę Stanislovas iš Znojmo ir Steponas iš Palčo. *Novotný*, Hus v Kostnici a česká šlechta, 56—58 psl.

208 *Ibid.*

209 *Novotný*, J. Hus II, 310 psl.

nėtom žiniom apie Jeronimo lankymąsi Lietuvos valstybės rytuose stengėsi padaryti Husą ir Jeronimą slavų nacionalės bažnyčios herojais. Taip pav. E. Novikovas rašo: „Konstancijos konciliuje vakarų bažnyčia į Husą su Jeronimu žiūrėjo, kaip į graikų rytų bažnyčios pradmenų nešėjus... Taigi dviejų veikėjų asmenyse koncilius pasmerkė pravoslaviškus čekų atsiminimus[210]".

Kai Palackis savo Čekų ir Moravų istorijoj tą nenutrauktą ryšį tarp tautiškos slavų bažnyčios ritualo ir husitizmo paneigė, tai 1848 mt. recenzuodamas jo istoriją V. Elaginas[211] pirmas iš rusų stojo tą ryšį ginti. Po jo sekė visa eilė panašios nuotaikos raštų. Tais pat metais E. Novikovas paskelbė savo „Pravoslavija Čekuos"[212] ir taip pat tuo metu parašė, nors paskelbė tik 1856 — 1859 mt., kad ir ne aukštos vertės, bet didelę savo 2 tomų studiją „Husas ir Liuteris"[213] 1869 mt. V. A. Bilbasovas paskelbė rusiškai kai kuriuos kadaise Liuterio atrinktus ir išleistus Huso laiškus[214], o po 2 metų A. Gilferdingas išleidžia pirmą laidą savo gana rimtos, bet su tomis pat slavianofiliškomis klaidomis, studijos „Husas ir jo santykiai su pravoslavija"[215]. 1878 mt. bene paskutinis toje srovėje drąsus žodis buvo pasakytas J. Anenkovo[216], o po jo apie tai jau pradedama kalbėti su rezervais arba atmetama visiškai. 1876 mt. jau daug blaiviau į dalyką pažiūrėjo Vasiljevas[217], o su juo po 5 metų sutiko Palmovas[218]. Bet galutiną smūgį šiai romantiškai slavianofilų teorijai sudavė vis dėlto čekai. Pirmas čia aiškų ir autoritetingą žodį tarė žinomas jų istorikas Jaroslavas Goll[219]. Recenzuodamas Ernesto Denis, Hus et la guerre des Husites (Paris, 1878) jis ryškiai nurodė, kad teorija neturi pagrindo[220]. O paskutinis ir skaudžiausias smūgis buvo duotas 1881 - 2 mt. Dr. J. Kalausek[221]. Vėlesniais lai-

---

210 Новиковъ, Гусъ и Лютеръ. I. 73 psl.
211 Елагинъ, Объ ист. Чехіи...
212 Žiūr. literatūros sąrašą.
213 *Ibid.*
214 *Ibid.*
215 *Ibid.*
216 *Ibid.*
217 *Ibid.*
218 *Ibid.*
219 Mirė prieš 5 metus.
220 Recenzija atspausta *ČČM*, 1878 589—592 psl.
221 Žiūr. literatūros sąrašą.

kais ši teorija jau neturi jokio pasitikėjimo ir rusų literatūroj. Pav. Jastrebovas 1905 mt. rašydamas apie Chelčickį[222] jos jau nė neužsimena.

Bet nors anoji teorija jau sugriauta, vis dėlto ir dabar dar yra istorikų, kurie mano, kad rytų bažnyčia Huso mokslui ir vėlesnei jo vardo bažnyčios organizacijai įtakos bus turėjusi. Į tai linkęs prof. Pervolf'[223] ir dabar žymiausias tos nuomonės reiškėjas yra Prahos Huso teologijos fakulteto prof. Bartoš. Jis mano, kad husitizmo tolimesniam vystymuisi didelės įtakos bus turėjusi kaip tik Jeronimo kelionė Lietuvon. Turėdamas galvoje, kad Jeronimas iš Lietuvos Prahon buvo grįžęs 1414 mt. kovo 31 d. ir prileisdamas, kad gal dar anksčiau, t. y. žymiai prieš pirmuosius pamokslininko Jakoubko bandymus įvesti komuniją abiem pavydalais ir pamaldas atlikti sava kalba, Bartoš mano, kad į Jakoubko pasiryžimą iškelti kieliką neabejotinos įtakos bus turėjęs Jeronimas, kuris būdamas Lietuvoje ir Rusuos su tuo buvo susigyvenęs[224]. Ir prieš tai, žinoma, nedaug ką galima pasakyti. Sunku tikėti, kad Jakoubkas tokiu svarbiu klausimu būtų nesitaręs ar bent nesikalbėjęs su savo mokytojo draugu Jeronimu. Ir prof. Bartoš teisingai taria, kad, kol nebus įrodyta, jog Jeronimas grįžo bent mėnesiu vėliau arba Jakoubko akcija pradėta anksčiau, kitaip galvoti negalima[225].

IV

Jeronimo gyvenimo galas.

Jeronimas grįžęs iš Lietuvos Prahon. — Jis išvyksta Konstancijon. — Jis suimtas, kalinys ir pasmerktas bei sudegintas.

Kaip jau minėta aukščiau, Prahoje Jeronimą grįžusį iš kelionės Lietuvon pirmą kartą užtinkame 1414 kovo 31 d., kada Karmelitų bažnyčioje išniekinęs kryžių[226]. Tuo tarpu Husas jau buvo susiruošęs vykti Konstancijos Konciliun pasi-

---

[222] *Ibid.*

[223] Славъне III, часть I.

[224] *Bartoš,* Počatky kalicha 158 psl.

[225] *Ibid.*

[226] *Hardt* 674—5 psl.

teisinti dėl visų jam metamų priekaištų. Jis tik laukė imperatoriaus Žygimanto žadėto geležinio apsaugos rašto. Ilgai nesulaukdamas išvyko, tikėdamas sulauksiąs kely. Imperatorius tuo tarpu jo neapvylė. Raštą davė[227], tik vėliau jo atsisakė pats. Entuziastas Jeronimas grįžęs Prahon prisidėjo prie tų, kurie Husui Konstancijon vykti patarė, o drąsindamas jis pats pasižadėjęs, jei bus reikalo, atvykti jam padėti[228]. Ir kai Husas buvo suimtas Jeronimas ištikro juto pareigos eiti draugui pagalbon, greta kurio taip dažnai jam teko stovėti ir su kuriuo jis buvo surištas artimais prietelystės ryšiais. Gal perdaug lengvabūdiškai pasitikėdamas savo žvaigžde, nepasirūpinęs išgauti jokio apsaugos rašto, 1414 mt. balandžio 4 d. jis staiga atvyko Konstancijon, bet ten esantiems Huso draugams nurodinėjant pavojų, jis leidosi perkalbamas ir išvyko iš Konstancijos į Ueberling'o miestelį, iš kur balandžio 7 d. davė išlipinti visose Konstancijos viešose vietose bei ant bažnyčių durų atvirą laišką imperatoriui ir konciliui, kuriame prašo duoti jam „salvi conducti" raštą. Jo laiškas buvo 3 kalbom — lotyniškai, vokiškai ir čekiškai[229]. Tik vienas P. Mladenovic tvirtina, kad viešą laišką Jeronimas parašęs tik po to, kai koncilius į neviešą jo prašymą atsakęs, kad duosią „Salvum conductum veniendi, sed non recedendi". Be to jis dar per patį P. Mladenovicą pasiuntęs kaž kokį laišką imperatoriui, baronams ir konciliui[230]. Bet jokie kiti šaltiniai apie tai nesako nieko. Ir vargu ar būtų pakakę tam laiko. Juk nuo atvykimo į Konstanciją praėjo vos 3 dienos. Koncilius dirbo labai lėtai ir atsakyti tikrai negalėjo spėti.

Kadangi konciliuj viešpatavo didelė decentralizacija ir padaryti bet kokį nutarimą reikėjo daug laiko, tai ir Jeronimo prašomas salvi conducti raštas buvo parašytas vos balandžio 15 d.[231] Bet Jeronimas to jau nesulaukė. Negavęs jo per 2 dieni ir, tur būt, pamatęs, kad čia jis nieko negalės padaryti ir kad liktis ilgiau pavojinga pačiam, paėmęs ten buvusių čekų

---

[227] Jis atspaustas: *Palacký*, Doc. 237—8 psl.; *Höfler* 1, 115—116 psl.; *Hardt*, 12 psl. ir kt.
[228] *Novotný*, Jer. Pr. 745 psl.
[229] *Hardt* 93, 103 psl.; laiško tekstas 684 psl.
[230] Narratio de M. Hieronymo Prg.; leidiny: Joannes Hus et Hier. Prag. Historia et monumenta 349—354 psl.
[231] *Hardt*, 106 psl.

ponų liudymą apie savo elgesį čia, balandžio 9 d. Ueberlingą apleido, kad grįžtų Čekijon[232]. Tada jau nebe jis prašėsi įsileisti Konstancijon, bet koncilius reikalavo, kad atvyktų ir pasiteisintų. Jau balandžio 16 d. koncilius surašė, o 18 d. patvirtino formalų kvietimą-citaciją[233], kuri gegužės 1 ir 4 d. vėl pakartota[234].

O Jeronimas tuo tarpu keliavo Prahon ir citacijų, žinoma, negirdėjo. Bet nelaimė jį ištiko netoli Čekijos. Hiršavoj dėl neatsargių kalbų prieš dvasiškiją jį įtarė ir pagaliau pažino ir suėmė. Vietos seniūnas Teynstorf'as jį išdavė Pfalco grafo Liudviko broliui Jonui Salzbachan[235]. Kunigaikštis balandžio 23 d. Jeronimo suėmimą pranešė konciliui, kuris pareikalavo jį prisiųsti Konstancijon teisman. Bet kaž kodėl kunigaikštis dar kurį laiką laikė jį pas save ir Konstancijon prisiuntė sukaustytą retežiais vos gegužės 23 d., t. y. daugiau kaip po mėnesio jį suėmus[236].

Konstancijoje Jeronimo byla užsitęsė ištisus 2 metus. Pirmiausia jam paskaitė du kaltinamuoju aktu[237] ir po to laikė kalėjime lyg užmirštą. Mat koncilius buvo apsikrovęs kitais darbais, o be to jį skaitė antraeiliu heretiku — Huso mokiniu. Tikėjosi, kad jo elgesys priklausys Huso elgesio ir likimo. Ir ištikro, Husą nuteisus, tikėdamas gausiąs laisvę, 1415 mt. rugsėjo 12 d. jis sutiko parašyti sujudusiems čekams atsišaukimą, kuriame liudija, kad Husas ištikro buvęs heretikas, jo knygose esą daug heretiškų klaidų ir kaip užkietėjęs heretikas buvęs nuteistas teisingai[238]. Bet negavęs už tai laisvės, o tik kaikuriuos palengvinimus, jis ne tik teisėjams pareiškė laikąs tą savo žingsnį nedovanotina klaida, bet reikalaudamas, kad jam būtų leista kalbėti viešam konciliaus posėdy, atsisakė atsakinėti į bet kokius teisėjų klausimus. Paklausyti jo kalbos koncilius susirinko vos 1416 mt. gegužės 23 d. Jeronimas tada pasakė karštą visus sužavėjusią kalbą[239], kurioje

---

232 *Ibid.* 105, 685 psl. *Höfler* I 331 psl.
233 *Hardt* 113, 134—5, 686—7 psl.
234 *Ibid.* 139, 146, 149 psl.
235 *Höfler* I, 331 psl.
236 *Novotný*, J. Hus II, 411 psl.; *Hardt* 216 psl. *Byzinius* 132—3 psl.
237 *Hardt.*
238 *Palacký,* Doc. 598—599 psl. *Novotný,* J. Pr. 746 psl.
239 Ir pradžioje minėtas italų humanistas Poggio buvo susižavėjęs šitąja Jeronimo kalba.

pareiškė, kad iš viso savo gyvenimo gailis tik vieno dalyko, tai to, kad sutiko su nekalto Huso pasmerkimu[240]. Tai buvo sprendimas jam pačiam. Praslinkus lygiai savaitei, gegužės 30 d., jį nuteisė mirtį už prisilaikymą, skelbimą ir gyvenimą pagal Vycklifo ir Huso herezijas[241]. Tą pačią dieną jis dar nustebino koncilių drąsia paskutine savo kalba[242] ir, kaip prieš metus Husas buvo sudegintas ant Reino kranto. Jo laužo pelenus taip pat sužėrė į Reiną. Ir mirtį sutikęs jis tikrai stoiškai. Paskutiniai jo žodžiai buvę pasakyti vokiškai, kad suprastų minia, jog mirštąs ne dėl kokių herezijų, bet vien dėl to, kad protestavęs prieš nekalto Huso pasmerkimą[243].

---

[240] *Novotný,* Jer. Pr. 747 psl. Palacký, Dějiny, 518 psl.
[241] *Hardt* 763, 769—771 psl.; *Palacký,* Dějiny 520 psl.; *Novotný,* Jer. Pr. 747 psl.
[242] *Ibid.*
[243] *Hardt* 771—3 psl.; *Kronika husitská* 327—534 psl.; *kronika university Pražské* 535—541 psl.; *Mladenovic* 349—354 ir kt.

Priedas.

I

Articuli dati in causa fidei contra Heronymum de Praha pro Johanne de Rocha praelecti[244].

„... Item idem Hieronymus in regno Poloniae dissensionem magnam fecit, et propter infamiam haereseas cum captivari debuit, furtive recessit et evasit.

— Negat articulum esse verum.

Item, quod anno Domini MCCCCXII de mense Aprilis, dictus Hieronymus seductor et perversus praedicator, fideles factos, ad religionem christianam conversos, ad infidelitatem errorum reducere conatus est. Et praesertim in Lithuania et Russia, intrans ecclesiais eorum, fidem seu perfidiam praetulit fidei communis christianae. A quibus maqua numera ex hoc reportavit. Et de hoc fuit publica vox et fama in Polonia et Bohemia.

Respondit, quod illi erant baptizati secundum ritum graecorum. Et ipse Hieronimus interrogatus per Ducem Wytoldum, et episcopum loci illius, si erant baptizandi, Hieronymus consuluit, quod non, sed simpliciter in fide Romana instruendi".

II

Additiones ad articulos Hieronymi per Inquisitorem seu Promotorem hereticae pravitatis datae[245].

„... Item ponit et probare intendit, quod in partibus Russiae a X, XX, XXX, XL, LX annis, proxime praeteritis, et citra, et supra, et a tempore et per tempus, cujus initi, sive contrarii memoria homini non existit, fuit, esseque consvevit, et hodie est, quoddam populosum oppidum vocatum communiter et appelatum oppidum Wytesco: Quoque dictis temporibus et per ipsa tempora in dicto oppido fuerunt esseque consveverunt, et hodie sunt homines pro majori parte Ruteni, sive schismatici, sectam Graecorum tenentes, a fide christiana multum deviantes, et errantes. Et sic fuit et est verum.

Item, quod in dicto oppido ab eisdem temporibus et per ipsa tempora, fuit, esseque consvevit, et hodie est, quedam ecclesia cathedralis secundum ritum praedictorum Ruthenorum: Nec non etiam quoddam monasterium fratrum minorum[246] secundum ritum verum christianorum et degentium.

Item, quod iuxta praedictum oppidum ab eisdem temporibus fuit esseque consvevit, et hodie est quodam flumen navigale, per quod communiter homines partium praedictarum navigare solebant et solent.

Item, quod anno Domini MCCCCXIII et de mense Aprilis[247] eiusdem annis illiustris princeps Dux Wytoldus, frater Serenissimi Regis Poloniae, ad praedictum oppidium Wytesco cum magno exercitu et comitiva accessit per flumen praedictum, quodque Hieronymus de Praga simili modo in praedicta comitiva interfuit personaliter.

Item, quod fratres et religiosi chistiani oppidi praedicti, anno et mense praedictis, tempore praedicti accessus, secundum verum ritum fidelium Christianorum, cum processione et vexelis, et reliquis sacris dicto domino Duci obviam venerunt, et exiverunt.

Item, quod tempore accessus, praedicti Rutheni sive schismatici, cum reliquiis eorum perversis et tabulis depictis, more ipsorum damnato, etiam damnata processione, praefato Domino Duci obviam venerunt, et ipsum in praedicto adventu susceperunt.

---

[244] Tai yra Konstancijos bylos kaltinamojo akto punktai ir Jeronimo atsakymai. Atspausta: *Hardt*, 642—643 psl.

[245] *Hardt*, 646—691 pusl. Cituojamos ištraukos iš 677—680 psl.

[246] Kituose dviejuose rankraščiuose: praedicatorum.

[247] Mėnuo pažymėtas tik vienam rankrašty, kituos palikta tuščia vieta arba visai apleista.

Item, quod praedictus Hieronymus tempore praedicti accessus omissa et spreta processione praedictorum fratrum religiosorum et christianorum, ivit ad processionem praedictorum Ruthenorum schismaticorum et infidelium gentium. Nec non ibidem in praesentia quasi quatuor vel quinque milium hominum sexus utriusque, flexis genibus, reliquias et tabulas depictas perversas praedictorum infidelium, schismaticorum et Ruthenorum, venerabatur, palam et publice, sed ad sectam eorundem infidelium schismaticorum convertendo et a communione Christi fidelium se divertendo.

Item, quod praefatus Hieronymus tempore proximo praescripto praedictas reliquias et tabulas perversas, genibus flexis venerabatur palam et publice, in contemtum religionis Christi, dicens et affirmans expresse, quantum potuit, et in eo fuit, dictam sectam praedictorum Ruthenorum et infidelium populorum ipsorumque fidem, fore, et esse perfectam.

Item, quod idem Hieronymus quantum potuit circa praefatum Dn. Duccem institit et laboravit, et conabatur dictum Dn. Duccem, cum tota gente sua Christiana a fide christiana avertere et ad permanendum in dicta secta Ruthenorum et infidelium populorum inducere. Et sic fuit, et est verum, publicum et notorium.

Item, quod supradictus Hieronymus post praedicta coram reverendo Patre Domino episcopo Wylnensi constitutus, dum de praemissis suis erroribus et excessibus reprehenderetur paterne, ore polluto in contemtum religionis christianae suos errores confirmando, dixit expresse, quod praedicti schizmatici et Rutheni essent boni christiani: Quoque idem Dominus Episcopus eidem Hieronymo in faciem suam tunc restitit dicens: Quod non dicerent eos esse bonos christianos. Ipse vero Hieronymus in eisdem suis erroribus permansit, eosdem Ruthenos, et fidem ipsorum perversam approbando. Et sic fuit et est verum.

Item, quod praemisis omnibus et singulis fuit et est publica vox et fama.

Item ponit et probare intendit, quod a temporibus supra in primo articulo descriptis, et per ipsa tempora in praedictis partibus Russiae fuit esseque consvevit, et hodie est quoddam oppidum vocatum communiter et appellatum Pleskau, quodque idem oppidum distabat distareque solebat et ad huc distat a finibus Christanorum per centum miliaria Teutonicalia.

Item, quod praedictus Hieronimus de anno domini MCCCCX[248] ad praedictum oppidum Pleskaw personaliter accessit, nec non ecclesiam vel synagogam eorundem Ruthenorum et infidelium populorum intravit, infra officium ipsorum sacramentorum perversorum veneratione. Quodque iden Hieronymus tunc in praesentia nonnullorum Christi fidelium ibidem astantium et in contemtum clavium et opprobrium religionis Christianae, et ad confortationem ritus eorundem infidelium populorum, genibus flexis assertum sacramentum eorundem ibidem adorabat, palam publice et notario.

Item, quod ex praemisis quamplurima scandalosa inter Christianos et Ruthenos praedictos fuerunt et sunt exorta. Eo maxime, quod idem Hieronymus tam publice infidelitatem, schisma et haeresim dictorum Ruthenorum approbavit, ac ipsos in eorum erroribus confortavit. Et sic fuit et est verum.

Item, quod idem Heironymus ut magis et magis praedictis infidelis populis complacere posset, eisque, quod eorum sectam et perversam fidem sectaretur, ostenderet, seque eis etiam in moribus prout in fide conformaret, ad ritum eorundem infidelium, longam barbam detulit atque defert ac comam, habitum et tonsuram clericales penitus objicendo et omitendo[249]. Et sic fuit et est verum.

Item quod de praemissis omnibus et singulis fuit et est publica vox et fama, praesertim in civitatibus et dioecesi et provinciis Gneznensi, Pragensi, nec non in reliquis Bohemiae et Poloniae ac Marchionatu Moraviae, ac alibi, ubi de praemissis notitia habetur".

[248] Kituose dviejuose rankraščiuose: MCCCCXIII.

[249] Keistoka, kad inkvizitoriaus lyg ir nežinota, kad Jeronimas buvo svietiškis. Matyt, magistro apdarai jį suvedžiojo.

Šaltiniai ir literatūra

I. Šaltiniai

Album stud. Album studiosorum universitatis cracoviensis T. I, (1400—1489) ed. B. U(lanowski), Josephus Pelezar, Ž. I, P(auli), Cracoviae, 1887.

Balbin. Epitome historica rerum bohemicarum, authore Bohuslao Balbino è Societate Jesu. Pragae, AAno 1627.

Bunge. Dr. Friedrich Georg von Bunge, Liv-Est-und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten, IV Band. Reval. 1859.

Bobrzyński. Dr. Michał Bobrzynski, Wiadomość o uchwałach zjazdu Piotrkowskiego z r. 1406 oraz takiegož zjazdu z r. 1407. Atspausta: Rozprawy i sprawozdania wydz. hist.-filozoficznego akademii umiejętności. T. I, w Krakowie 1874.

Byzynius. Lavrentii Byzynii, cancellarii novae urbis Pragensis sub Wenzeslao imperatore, Origo et diarium belli husitici ab an. 1414 ad. 1424. Atspausta: J. Petri de Ludewig Reliquiae manuscriptorum omnis aevi, diplomatum ac monumentorum meditorum. Tomus, VI, 124 — 216 psl.

Dlugosz. Johannis Dlugossi seu Longini canonici quondam Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII. Francofurti, 1721.

Dlugosz Bd. Johanni Dlugossi, Banderia Prutenorum. Atspausta: Scriptores rerum Prussicarum, Band. IV. 14—31 psl.

Finke. Acta concilii constanciensis, herausgegeben in Verbindung mit Johannes Holnstein von Heinrich Finke. Münster, I 1896, II 1923, III 1926, IV 1928. Regestai prie I ir IV t. (prie pastarojo reg. dalinai apima ir Hardto leidinį).

Fontes. Fontes Rerum Bohemicarum, Tom. V, (Prameny dějin českých vydávané z nadani Palackého péči „Spolku historického v Praze". Pořadánim Josefa Emlera), v Praze 1893. Čia mums svarbios kronikos: 1) Vavřince z Březnové, Kronika husitská (327—534 p.), 2) Výtah z kroniky Vavřince z Březnové (535—541) ir 3) Kronika university pražské (565—588). Visos išleistos J. Goll'o.

Hardt. Hermann von der Hardt, Magnum oecumenicum Constantiense concilium de universali ecclesiae reformatione unione et fide. Tomus IV, Francofurti et Lipsiae 1699.

Viso leidinio 6 tomai: T. I išl. 1697 Helmstadte, II—1697 Leipcige, III — 1698 mt. ten pat, V — 1699 ir VI 1700, abu Frankfurte ir Leipzige. Regesteris, kaip VII tomas išleistas Bohustedt'o (Georgius, Christ.) 1742 mt. Berlyne.

Höfler. Carl Adolf Constantin Höfler, Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen. Trys dalys (trečiojoj regesteris ir platus įvadas į visą judėjimą). Išleista leidiny Fontes rerum Austriarcharum, I Abtheilung, Scriptores, Tomai: II, VI ir VII.

Klicm, Processus. Ladislav Klicmann, Processus iudiciarius contra Jeronimum de Praga, habitus Viennae a. 1410—1412.

Išleista leidiny: Historicky' archiv české akademie cisaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a uměni, Nr. 12, v. Praze 1898.

Keussen. Hermann Keussen, Die Matrikel der Universität Köln. I Band (1389—1475), zweite vermehrte und erweiterte Auflage (pirmoji 1892 mt. to tomo laida apėmė 1389—1466 mt.). Išleista leidiny: Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde. T. VIII, Bonn 1928.

Mladenovitz. Petr z. Mladenovitz, Narratio de Magistro Hieronymo Pragensi, pro Christi nomine Constantiae exusto.

Narratio. Alia de eodem narratio.

Abi tos biografijos atspaustos leidiny: Joannis Hus et Hieronymi Pragensis confessorum Christi historia et monumenta. Impressa Norimbergae A. D. 1558, T. II.

M. U. Pr. Monumenta historica universatis Carolo-Ferdinandeae Pragensis, T. I, partes I ir II, T. II partes I ir II. Pragae 1830 — 1848 m.

Muczkowski. Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad a. 1849. Edidit Josephus Muczkowski, Cracoviae 1849.

Napierski. K. E Napierski, Russisch-Livländische Urkunden (Russko-Livonskie akty). St.-Petersburg 1868.

Novotný, Koresp. Václav Novotný, M. Jana Husi korespondence a dokumenty. Spisův M. Jana Husi Nr. 9. Išleista leidiny: Sbirka pramenů českého hnuti naboženského ve XIV—XV stoleti Nr. 14. v Praze 1920.

Palacký, Doc. Franciscus Palacký, Documenta Mag. Johannis Hus vitam doctrinam, causam in Constantiensi consilio actam et contraversias de religione in Bohemia annis 1403—1418 motas illustrantia. Pragae 1869.

Piekosiński. Dr. Franciszek Piekosiński, Rachunki Dworu króla Władysława Jagiełły i Królowej Jadwigi z łat 1388—1420.

Išleista leidiny: Monumenta medii aevi historica nes Gestas Poloniae illustrantia, T. XV. Cracoviae 1896.

Podlaha. Dr. Antoni Podlaha. Liber ordinationum cleri 1395—1416.

Išleista leidiny: Editiones archivi et bibliothecae s. f. metropolitani capituli Pragensis, T, IX Pragae 1910.

Cod. Vit. Antoni Prochaska, Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376—1430.

Išleista leidiny: Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, T.VI. Cracoviae, 1882.

Сапуновъ. А. Сапуновъ, Витебская старина. Т. I, Витебскъ 1883.

Sedlák, St. a T. Dr. Jan Sedlák. Studie a texty k žwotopisu Husovu, I, II. Išėjo jo paties redaguojamam leidiny: Studie a texty k naboženským dějinám českým. Ročnik I, II. Olomouc 1914. 1915.

Skarbiec. Skarbiec diplomatów papieżskich, cesarskich, królewskich książęcych, uchwał narodowych, postanoweń różnych wladz i urzędów posługających do ktytycznego wyjasnienia dziejów Litwy, Rusi litewskiej i osciennych im krajów. Zebrał i w treści opisał Ignacy Daniłowicz, T. II. Wilno, 1862.

Teige, Josef Teige, Zaklády starého místopisu Pražského (1437—1620) Oddil I. Díl I, II. v Praze 1910, 1915.

Theobaldus. M. Zacharias Theobaldus Schlaccowaldensis Bohemus, Hussiten Krieg: (darmster begriffen) Das Leben (die Lehr) der Todt M. Johannis Hussi auch wie derselbe von den Böhmen (besondirs Johann Zischka) ist gerochen und seine Lehr in dem Königreich erhalten worden... Nürnberg 1621.

Toepke. Gustav Toepke, Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386 bis 1662. I Theil 1386—1553, Heidelberg, 1884.

Vypsáni. Vypsani, o mistru Jeronymovi z Prahy Kronika o Janu Žižkovi (Podle stareho rukopisu). Kas liečia Jeronimą yra darbas Petro iš Mladenovitz. Išleido Jaroslav Goll, v Praze (metai nepaž.).

Index. Prof. Dr. Anatolius Lewicki. Index actorum saeculi decimi quinti ad res publicas Poloniae spectantium, quae quidem typis edita sunt exceptis his quae Dr. A. Prochaska in „Codice Vitoldi" et Dr. A. Sokołowski atque Dr. J. Szujski in „Codice epistolari saeculi XV" ediderunt.

Atspausta leidiny: Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. Tomus XI, Cracoviae 1888.

II. Literatūra

Аненковъ. Юрій Аненковъ, Гуситы въ Россіи въ XV и XVI ст. (церковно историческій очеркъ). Atspausta žurnale „Странникъ" 1873 mt. kovo m. Taip pat išleista atskira brošiūra.

Bartoš, J. Pr. F. M. Bartoš, Pamêti M. Jeronýma Pražského. Atspausta žurnale „Lumir", Ročnik 44, 1916. nr. 7.

Bartoš, Kalich. Počátky kalicha v Čechách, Č. Č. M. 1922.

Bartoš, Žižka. Z Žižkových mladých let. Atspausta žurnale „Časopis společnosti přátel starožytností českých v Praze", ročnik XXX. Atskirai išleista 1922 Prahoje.

Bidlo. Dr. Jaroslav Bidlo, Čeští emigranti v Polsku v dobê husitské a mnich Jeronym Pražský. Č. Č. M. 1895.

Beblavý. Doc. Dr. Jonas Beblavý, Lietuvių-čekų santykiai Vytauto Didžiojo laikais. Kaunas, 1930.

Бильбасовъ. В. А. Бильбасовъ. Чехъ Янъ Гусъ изъ Гусинца. (Письма Яна Гуса выбранные Мартиномъ Лютеромъ) С.-Петербургъ, 1869.

Bukowski. x. Julian Bukowski, Dzieje reformacyi w Polsce od wejścia jei do Polski aż do jei upadku. T. I. Kraków 1883.

Caro. Dr. Jacob Caro. Geschichte Polens. III Theil. Gotha, 1869.

Denifle. Heinrich Denifle, Die Universitäten des Mittelalters bis 1400. I, Berlin, 1885.

Eicken. Heinrich v. Eicken, Geschichte und System mittelalterlichen Weltanschauung. Stuttgart, 1887.

Eisler. Dr. Rudolf Eisler, Wörterbuch der Philosophischen Begriffe. (Historisch quellenmässig bearbeitet) IV-te völig neubearbeitete Auflage. II Band (L-sch). Weitergeführt und vollendet durch Dr. Karl Roretz. Berlin, 1929.

Fijalek. Ks. Jan Fijałek, Mirstrz Jakób z Paradyza i universitet Krakowski w okresie soboru Bazylejskiego. w Krakowie 1900.

Филипповъ. М. М. Филиппов, Янъ Гусъ, его жизнь и реформаторская дѣятельность. С.-Петербургъ. 1891.

Flajšhans. Václav Flajšhans, Mistr Jan řečeny Hus. z Husince, v Praze 1901.

Flajšhans, Matice, Václav Flajšhans, M. Jan Hus. Išleista leidiny „Matice lidu",běh 49 (1-3) v Praze 1915.

Flajšhans, Mučenici. Václav Flajšhans. O mučenícich českých knihy patery, v Praze 1917.

Flajšhans, Paleč. Václav Flajšhans, Štěpan z Palče. Č. Č. M. 1905.

Franke. Fr. Franke, Matheus v. Krakau, sein Leben, charakter, und seine Schriften zur Kirchenreform (Disertacija), Greifswald 1910.

Friedrich. Dr. Johann Friedrich, Johann Hus. Ein Lebensbild. Frankfurt am Main, 1864.

Frind. Anton Frind (Canonicus der Prager Metropolitan — Capitels) Die Kirchengeschichte Böhmens. T. III atskiru vardu: Die Kirchengeschichte Böhmens in der Husitenzeit. Prag. 1872.

Frinta, A. Frinta, Rodný dum M. Jeronýma Pražského-Faulfiše. Č.Č.M. 1914.

Goll Č. a Pr. Jaroslav Goll, Čechy a Prusy v středověku. v. Praze 1897.

Гильфердингъ. А. Гильфердингъ Гусъ, его отношеніе къ православной церкви. С.-Петербургъ. 1871. (1923 mt. Prahoje išėjo vert. J. Ci buzar į čekų kalbą—Hus a jeho poměr k pravoslaví).

Grabmann. M. Grabmann, Geschichte der scholastischen Methode, I, II Freiburg 1909, 1911.

Havelský. K. Havelský, Hus a Betlem, Praha 1870.

Haupt. H. Haupt, Waldenserthum und Inquisition in südöstlichen Deutschland. Freiburg, 1890.

Haupt, Gesch. d. W. H. Haupt, Zur Geschichte der Waldenser im Böhmen. Atspausta: Zeitschrift für Kirchengeschichte, XV, Gotha, 1891.

Hefele. Karl Josef von Hefele (episcopus Rottenburgensis) Conciliengeschichte. I-VII t. Pirmoji laida 1855—1874, antroji 1873—1890, Freiburge. Konstancos konciliaus istorija VI t.

Helfert. Josef Alexander Helfert, Hus und Hieronimus, Prag 1858.

Helfert, Hus. Josef Alexander Helfert, Mistr Jan Hus aneb počatnové cirkevního rozdvojení v Čechách. Išleista: „Novočeská Bibliotheka", Nr. 19 (Spisů muzejnich Nr. 56), v. Praze 1857.

Hergenröther. Josef Adam Gustav Hergenröther, Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte. IV-ta laida, Freiburg 1902—1909.

Hinnerschiedt. D. Hinnerschiedt, Die Politik König Wenzels gegenüber Fürsten und Städten im Südwesten der Reiches I Theil, Darmstadt 1901.

Höfler, Ruprecht. C. A. Höfler, Ruprecht von der Pfalz 1400—1410. *Freiburg* 1861.

Höfler, Hus. Carl Adolf Constantin Höfler, Magister Johannes Hus und der Abzug der deutschen Professoren und Studenten aus Prag 1409. Prag, 1864.

Janulaitis. Prof. Augustinas Janulaitis, Enėjas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą XIV—XV amž. (Istorijos kritikos piešinys), Kaunas, 1928. Atskirai ir Humanitarinių Mokslų Fak. Raštai, knyga III, 5.

Jastrebow. Н. В. Ястребовъ. Хельгицкій и Гусъ. Очеркъ по исторіи гуситской мысли. Atspausta: „Новый сборникъ статей по славяновѣдѣнію" сост. и изд. учениками В. И. Ламанскаго. С.-Петербургъ, 1905. Tais pat metais išleista ir atskirai.

Jireček. H. Jireček, M. Adalbertus Rankonis. Č. Č. M. 1872.

Kalousek, Kalich. Dr. J. Kalousek, O historii kalicha v dobách předhusitských", v Praze 1881.

Kalousek. Dr. J. Kalousek, Ruské badání o pričinách a ůčelich hnuti husitského. Č.Č.M. 1882.

Kaufmann. Georg Kaufmann, Die Geschichte der deutschen Universitäten. I Band (Vorgeschichte), Stuttgart, 1888.

Kybal. M. Jan Hus, Život a učeni, Díl II, Učeni. Napsal Vlastimil Kybal. I, II t. Išėjo leidiny: Laichterův výbor nejlepších spisu poučných, kn. 49, v Praze 1923, 1926. (Pirmoji to veikalo dalis žiūr. Novotný).

Klicmann, Waldhauser. Lad. Klicmann, Konrad Waldhauser. Atspausta: Ottův slovnik naučný.

Klicmann, Milič. Lad. Klicmann, Jan Milič. Atspausta ten pat.

Klicmann, St. o Miličovi. Lad. Klicmann, Studie o Miličovi z Kroměřiže. Atspausta žurnale Listy filologické. XVII, 1890.

Klicmann, Zprava. Lad. Klicmann, Zpráva o cestě po knihovnách v Rakousku a Německu. Išėjo leidiny: Věstnik České Akademie II, 1893.

Klicmann, MIOG. Lad. Klicmann, Der Wiener Proces gegen Hieronymus von Prag 1410—1412. MIOG, XXI Band, 1900. Innsbruck.

Kolbuszewski. Dr. Kazimierz Kolbuszewski, Ruchy husyckie w Polsce i wplywy ich na piśmiennictwo, Kraków, 1922. (Tai ištrauka iš veikalo: Reformacja w Polsce).

Krofta. Kamil Krofta, Kurie a cirkevní správa zemi českých v době předhusitské. Č.Č.H., XII, XIV, v Praze.

Krofta, Bádani. Kamil Krofta, Novějši bádani o Husovi a hnutí husitském. Č.Č.H., XXI, 1915, v Praze.

Krüger. G. Krüger, Handbuch der Kirchengeschichte, I, II t. Das Mittelalter. Tübingen, 1912.

Krummel. L. Krummel, Geschichte der Römischen Reformation im XV Jahrhundert. Gotha 1866.

Lea. Henry Charles Lea, Geschichte der Inquisition im Mittelalter. Authorisierte übersetzung bearbeitet von Heinz Wieck und Mae Rachel. Reviediert und herausgegeben von Joseph Hansen. II Bd. — Inquisition in den verschiedenen Christlichen Ländern. Bonn, 1909.

Lechler. Gotthard Lechler, Johann von Wicklif und die Vorgeschichte der Reformation. T. II. 1873. Iš to veikalo ištrauka: Johannes Hus, Ein Lebensbild aus der Vorgeschichte der Reformation (Išėjo kaip 28 Nr. Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte) 1890. Čekiškai tas išėjo 1891, Prahoj. Vertė Boh. Mareš.

Lenz, Hus. Dr. Antonin Lenz, Učení Mistra Jana Husi na základě latinských i českých spisů jeho. Jakož i odsouzení Husovo na snemu Kostnickém. v Praze 1875.

Lenz, Wicklif. Dr. Antonin Lenz, Soustava učení M. Jana Wiklifa na základě pramenů, v Praze 1898.

Lindner, Wenzel. Th. Lindner, Geschichte des deutschen Reiches unter König Wenzel. I, II, Braunschveig 1875, 1876. Išėjo kaip I Abth. jo veikalo: Geschichte des d. Reiches vom Ende des XIV Jht. b. z. Reformation.

Lindner, DG. Th. Lindner, Deutsche Geschichte unter den Habsburgern und Luxemburgern. II t. Stuttgart, 1893.

Löbmann. D. Löbmann, König Wenzels I Thätigkeit als deutscher König. Kommotau, 1886.

Loewe. Johann Heinrich Loewe, Der Kampf zwischen dem Realismus und Nominalismus im Mittelalter. Atspausta: Abhandlungen königl. Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaft, V, 1876. Tais pat metais išėjo ir atskirai.

Loserth, GM. Dr. Johann Loserth, Geschichte des späteren Mittelalters von 1197 bis 1492. Išėjo kaip II Abt. leidinio: Handbuch der Mittelalterlichen und neueren Geschichte, herausgegeben von G. v. Below und F. Meinecke, München und Berlin 1903.

Loserth, HW. Dr. Johann Loserth, Huss und Wiclif. Zur Genesis der Husitischen Lehre. II-oji laida 1925, München und Berlin (I-oji buvo leista 1884 Leipzige).

Loserth, Ranconis. Dr. Johann Loserth, Beiträge zur Geschichte der hussit. Bewegung. II — Der Magister Adalbertus Ranconis de Ericinio. Atspausta žurn.: Archiv für oesterreich. Geschichte, 57, 1878.

Loserth, MIOG. Dr. Johann Loserth, Ueber die Beziehungen zwischen, englischen und böhmischen Wiclifisten in den beiden ersten Jahrzehn-

ten des XV Jahrhunderts. Atspausta MIOG. XII Band. 2, Heft. ir pridėta kaip priedas prie jo veikalo Huss und Wiclif.

Loserth, Versuche. Dr. Johann Loserth, Ueber die Versuche Wiclif-husitische Lehre nach oesterreich, Polen, Ungarn und Croatlien zu Verpflanzen. Atspausta žurnale: MIOG, 1886, XXIV.

Lukaszewicz. Jósef Lukaszewicz, O kosciołach braci czeskich w dawnej Wielkiejpolscie, w Poznaniu 1835.

Mathaesius. F. Mathaesius, Der Auszug der deutschen Studenten aus Prag 1407. Atspausta žurnale: MVGDB.

Mauthner. Fritz Mauthner, Wörterbuch der Philosophie, neue Beiträge zu einer Kritik der Sprache. II Auflage, II, III Bd., 1924, Leipzig.

Müller, KG. Karl Müller, Kirchengeschichte, II, 1902, Freiburg.

Müller, Ch.K.M. Karl Müller, Christenthum und Kirche Westeuropas im Mittelalter. Išėjo leidiny: Die Kultur der Gegenwart, IV. 1909.

Новиковъ, GL. Евгеній Новиковъ, Гусъ и Лютеръ. Критическое изслѣдованіе, часть I, II, Москва 1859. Buvo pradėta spausdinti žurnale: Русская бесѣда (1857). Toliau tąsą (II d.) spausdino „Императорское общество исторіи и древностей Россіи“ savo leidiny „Чтенія..“ 1858 mt. IV kn ir 1859, I ir II kn.

Новиковъ, РČ. Православіе у чеховъ, Москва, 1848.

Novotný, J. Pr. Prof. Dr. Václav Novotný, M. Jeronym Pražský. Atspausta žurnale „Naše doba“, Ročnik XXIII, 1916.

Novotný, OS. Prof. Dr. Václav Novotný, Jeronym Pražský. Straipsnis enciklopedijoj: Ottův slovnik naučný.

Novotný, HG. Prof. Dr. Václav Novotný, Husův Gleit. ČČH. II.

Novotný, J. Hus. M. Jan Hus, Život a učení. Díl I Život a dílo, napsal Václav Novotný. Část I, 1919, část II 1921, Praha. Išėjo kaip 46 knyga leidinio: Laichterův vybor nejlepších spisů poučných. To veikalo II dalies žiūr. Kybal.

Novotný, DK. V. Novotný. Dekret Kutnohorský. Tai yra paskaita skaityta 1909. I. 18 d. Kutnos kalnų dekreto 500 metų sukaktuvių proga. Atspausta rinkiny: Přednašky a stati Václava Novotného, Kamila Krofty, Josefa Šusty a Gustava Fridricha, v Praze 1909 (visų paskaitos apie tą dekretą).

Novotný, U. V. Novotný. Universita Karlova v minulosti, 1922.

Novotný, HK. V. Novotný, Hus v Kostnici a česká šlechta. Poznámky a dokumenty. Praha, 1915.

Novotný, Náb. Hn. V. Novotný, Náboženské hnutí české ve 14 a 15 st. Praha 1915.

Palacky, Höfler. Dr. Fr. Palacky, Die Geschichte des Husitenthums und Constantin Höfler. (Kritische Studien). Prag, 1868.

Palacký, VH. Dr. Fr. Palacký, Die Vorläufer des Hussitenthums, Leipzig 1847.

Palacký, Děi. Dr. Fr. Palacký, Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě. Iš daugelio laidų cituoju 1907 mt. išleistą B. Koči Prahoje.

Pekař, Žižka. Josef Pekař, Žižka a jeho doba. Díl I, II 1927—1928, Praha.

Pekař, Smysl. Josef Pekař, Smysl českých dějin. O novy názor na české dějiny. v Praze 1929.

Pelzel, Wenzesl. Franz Martin Pelzel, Lebensgeschichte des Römischen und Böhmischen Königs Wenzeslaus. Th. I, II. Prag. und Leipzig 1788, 1790.

Pelzel, Abb. Franz Martin Pelzel, Abbildungen Böhmischer und Mahrischer Gelehrten und Künstler nebst Kurzen nachrichten von ihren Leben und Werken. Th. II, III, 1775, 1777, Prag.

Penkauskas. Doc. Pr. Penkauskas, Vytautas Didysis ir jo Čekijos politika Venceliui mirus. Kaunas, 1930. (Atspausta iš „Židinio“).

Pervolf, Sl. Іосифъ Первольфъ. Славяне, ихъ взаимные отношенія и связи. Т. I—III, Варшава 1886—1893.

Pervolf, ČP. Josef Pervolf, Českové a Polaci v XV a XVI stoleti. Atspausta žurnale Osvěta, 1873, Ročnik III, dil II.

Pervolf, Přisp. Josef Pervolf, Přispevky k českym dějinam XV—XVI stoleti. Atspausta ČČM. 1880.

Prohaska. Dr. Drahutin Prohaska, Husitsvi a bogomilstvo. Atspausta žurnale: Časopis pro moderni filologi a literaturu. Ročnik V, 1915. (spalių mėn.).

Putna. Jan Putna, Mistr Jeronym Pražský. V Praze 1916.

Sedlák, St. a T. Dr. Jan Sedlák, Studie a texty k životopisu Husovu. Atspausta bendram jo redaguojamam leidiny: Studie a texty k náboženskim dějinam českym. Ročnik I, II, Olomouc 1914, 1915.

Sedláček. August Sedláček, Hrady í zamky a tvrze královstvi českého. Díl VI. v Praze 1889.

Šimak. Dr. J. Šimak, Hus a doba před ním, Praha 1915.

Schnabel. Georg Norbert Schnabel, Geschichte der juridischen Fakultät an den vereinigten Carl-Ferdinandeischen Hochschule zu Prag. Theil I. Prag. 1827.

Schwab. J. B. Schwab, Johannes Gerson. Würzburg, 1858.

Tadra, M. V. Ferdinand Tadra, Mistr. Vojtěch, profesor učení Pařižského a scholastik kostela Pražského. ČČM. 1879.

Tadra, Kult. St. Ferdinand Tadra, Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských. Išėjo kaip 8 Nr. Spisův poctených jubilejní cenou král. české společnosti náuk v Praze, 1897, Praha.

Toman. JUDr Hugo Toman, Husitské valečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy. Išėjo kaip 10 Nr. Spisův poctených jubilejní cenou král. České spol. náuk. v Praze. 1898, Praha.

Tomek, Děj. Wácslaw Wladiwoj Tomek, Dějepis města Prahy. Dil III, v Praze 1875.

Tomek, Univ. Pr. Wácslaw Wladiwoj Tomek, Děje university Pražské. Díl I. Išėjo kaip 12 Nr. leidinio „Novočeská Bibliotheka“ (spisů muzejnich Nr. 33).

Tomek Žižka. Wácslaw Wladiwoj Tomek, Jahann Žižka. Versuch einer Biografie desselben. Prag. 1882.

Wahlen. A. Wahlen, Der deutsche Reichstag unter König Wenzel. Leipzig 1891. (Dissert.).

Werner. Karl Werner, Der Augustinismus in der Scholastik. Wien 1883.

Werner, Scholastik. Karl Werner, Die Scholastik des späteren Mittelalters T. I—III. 1881—1884.

Winter. Zikmund Winter, Děje vysokých škol Pražských od secessi cizich národu po dobu bitvy Bělohorské 1409—1622, v Praze 1897.

Wiszniewski. Michał Wiszniewski, Historya literatury Polskiéj. Tom IV, w Krakowie 1842.

Zimmermann. A. Zimmermann, Die kirchlichen Verfasungs Kämpfe im XV Jahrhundert. Breslau, 1882.

Zitte. A. Zitte, Lebensbeschreibung des Hieronymus von Prag. 1802.

Sutrumpinti žurnalų vardai:

ČČH = Český Časopis Historický.

ČČM = Časopis Musea Král. Českého.

MVGDB = Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen.

MIOG=Mitteilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung.

Augustinas Janulaitis.

Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoj.

(1414—1418 m.).

Prakalba.

Diplomatiniai ginčai su Vokiečių Ordinu Prūsuose del Žemaičių — tai tolesnis tęsimas ginklo kovų del priėjimo prie jūros, del lietuvių jungimo į vieną politinį kūną; po Eglekalnio mūšio tie ginčai ėjo toli nuo Lietuvos sienų, prie Šveicarijos, visuotiname bažnytiniam seime.

Šitas ginčas turi jau nemaža raštijos — ar tai specialiai tam klausimui paskirtos, ar bendruose darbuose apie Konstancijos seimą duodančios kokią dalį.

Raštijos nusistatymas šituo klausimu įvairuoja — į tat veikia politiniai ar tautiniai rašiusiojo reikalai. Pav., Kun. Nieborowski (vokietys), išleidęs pilną savo darbą per pasaulio karą, kada dar vokiečių ginklai laimėdavo, perkėlė savo nuotaiką į aną gadynę, buvo įsitikinęs, kad šis pasaulio karas atitaisysiąs anų laikų istorinę klaidą, padarytą pirm 500 metų, būtent, atims Žemaičius ir atiduos vokiečiams; rašiusis jau pralaimėjus šį karą — Krolmann'as kalba apie vokiečių skriaudimą, kad jiems neatidavė Žemaičių! Lenkų Prochaska, berods nusistatęs prieš vokiečių Ordiną, visame mato jo vylius, bet tiki vis, kad bent popiežius ir bažn. seimai galėjo teisingai išspręsti tautų klausimus.

Šitame savo darbe ketinu išžiūrėti diplomatines kovas del Žemaičių bažn. seime. Tenai Vakarų Europa turėjo gana savo kovų ir vaidų, ji susirinko jų išspręsti, o pakeliui bandė įtraukti Lenkiją ir Lietuvą kartu ar skyrium katrą sau, įtraukti į savo kovų sūkurį, tardama, kad tos naujos civilizacijos šalys lengvai eis jų vedamos ir jų interesams tarnaus. Šitame viso civilizuoto pasaulio seime iškildavo ištisa eilė klausimų svarbių ir Lietuvai, kurių kiekvieną reikėtų skyrium ir smulkiau išžiūrėti, tačiau čionai darau trumpą jų apžvalgą.

I.

Reformų reikalas bažnyčios gyvenime.

1. Dvi galybi.

Vakarų ir vidurio Europa, visas žinomas civilizuotas krikščionių pasaulis, viduramžiams baigiantis gyveno sunkius laikus, ėjo kovos del plačios Romos imperijos palikimo tarp dviejų galybių, kovos del viešpatavimo — tarp Romos imperatoriaus ir Romos popežiaus. Kiekvienas turėjo savo jėgas, vartojo kitokius ginklus, kitas programas, nors buvo ir bendrumų. Vokietijos karaliai, norį būti Romos imperatoriais, valdyti germanus, slavus, bet ir romanus, rėmė savo pretenzijas į pasaulio viešpatavimą Romos palikimu, bet jų dvasinės ir finansinės jėgos — daugiausiai iš germanų tautos. Atkreipę savo plėtimąsi į Italus, į pietų pusę, į Viduržemių jūrą, besivydami Imperijos vainiką, aikvojo Imperijos jėgas, o teisingiau savo tėviškės, pajėgdami tiek, kiek buvo stipri jų tėviškė. Ilgainiui virtę tuo austrų viešpačiais, vokiečių karaliai nutolo nuo gimtojo kamieno, nors ir rėmėsi vienijančiu gaivalu — katalikų tikyba, bet savo plačių planų nepasiekė ir turėjo žūti.

Nepavyko ir Romos popežiams atsistoti visuotinos monarkijos pryšakyj, nors turėjo stiprų ginklą: veikė tikybos vardu, rėmėsi Šv. Petro palikimu. Dideli naujų žemių ir turtų ieškojimai rytuose, platūs, ilgai tęsęsi kryžių karai, tarp savęs besivaržančių viešpačių vedami, popežiaus rodomi, neturėjo geros kloties.

Viduramžiais visą krikščionių pasaulį vienijo bendra tikyba ir tokia pat socialė, būtent feodinė, santvarka. Visos valstybės įeina į vieną didelę Respublica Christiana. Toj sąjungoj viskas sutvarkyta feodinės sistemos pavidalu: valstybės nelygios, jų tarpe nustatyta tam tikra hierarchija.

Viduramžiais baigiantis visa tat irsta. Piniginis ūkis pamaži naikina naturalį ūkį ir griauna feodinius santykius, kuriasi tautinės valstybės, kurios neįeina į Imperiją. Imperija — tai daugiausiai vokiečių valstybė, o greta jos yra galingesnės kitų tautų valstybės; dominium mundi (pasaulio viešpatavimas) — tai tik svajonė, utopija; imperatorius — tai tik stipresnis imperijoj viešpats[1].

Jau ir pirmiau kryžių karuose, o dabar ypatingai, pasireiškė naujos srovės — tautiniai skirtumai, kurie išeidavo aikštėn susidūrus; atsirado ir sustiprėjo tautinės valstybės, kurios kūrė savo kultūros židinius, perimdamos iš senosios Romos kultūros likučius, tik savaip vystydamos ir plėtodamos juos toliau, priduodamos jiems tautinį antspalvį, — nors dar kaikame laikėsi senos formos — universalės lotinų, inteligentų, rašto kalbos. Ypač tos tautinės žymės buvo matyt už Romos imperijos sienų. Bet perimdami lotinų kultūrą, katalikų tikybą, kiekvienoj tų valstybių viešpačiai stengėsi vietos bažnyčią pajungti savo tautiniams reikalams, surišti su savo valstybe. Su šituo skaldymu negalėjo sutikti Romos popežiai, jie norėjo būti viršuje ne tik Romos imperijos, ne tik visų tikinčiųjų (katalikų), bet rūpinos praplėsti savo įtaką tarp atskilusių krikščionių ir politiškai vyrauti visame pasaulyje. Esant kovoms tarp valstybių, tarp įvairių tautų, yra vienas bendras dalykas — tas pats kultūros šaltinis, senoji romėnų kultūra, palaikoma vienos tikybos formoje, kuri primena apie tautų solidarumą ir bendravimą, kurios vardan nesykį tekdavo tartis ir iš vien eiti; jos vardan galima buvo sulaikyti ar paskelbti karus, bet niekas nevaržė pulti tuos, kas nepridera į šitą civilizuotąjį pasaulį, jeibent jėgų stoka trukdydavo.

Krikščionybė turi duoti taiką; karas — yra blogas daiktas, bet kartais jis yra neišvengiamas ir būtinas, tuomet jis yra teisėtas, teisingas, pav. ginant tėvynę ar tikybą. Visa tat be abejo privaloma tik tarp tikrųjų krikščionių.

Karams išvengti vartojama arbitražas, trečiųjų teismas, pagaliau buvo galima atsikreipti į visuotiną bažnytinį seimą, jeigu tuo laiku susirinktų.

---

[1] *Taube* I, 230—301 pusl.

Kiekvienoj šitų tautinių valstybių eina vidaus pakeitimų: auga miestai, kįla prekyba, eina kovos viduje prieš feodinę tvarką, stiprėja monarkija; kuriama savo švietimo židiniai, naujoji inteligentija turi apginti ir pateisinti viešpačių užmačias — sustiprinti monarkiją viduje ir išplėsti jos valdžią kitur. Kartais galima tat pasiekti gavus pagelbos iš vienos dar stiprios besivaržančios del viešpatavimo Romos imperijoj galybės — imperatoriaus ar popežiaus, o kartais ir abiejų. Spręsti ginčams, kilusiems tarp valstybių, kurių negali išspręsti savo jėgomis, renkasi didieji, visuotinieji bažnyčios seimai, kur svarsto ne tik svarbius tikybos, bet kartu ir politikos klausimus. Ko negalėjo ginklais išspręsti, turėjo nustatyti civilizuotos (tai reiškia tikros krikščioniškos ir tai vien katalikiškos) Europos seimas. Kiekviena valstybė ėjo į jį su savo reikalavimais, su savo skundomis, o tikrumoj pravesti tegalėjo tik tą, ką leido savo jėgos.

Tos didžiausios jėgos, norinčios būti visuotinomis, buvo Imperija ir Bažnyčia, abi turėjo centrą Romoje, tik vieną galybė faktinai ten nuolatos ir sėdėjo, kita — norėjo ten būti, bet nebūdavo; nors ir skyrium gyvendamos, santarvės išlaikyti negalėjo; savo pagamintos inteligentijos — teisininkų ir kanonistų dalykas įrodyti, jog tas, o ne kitas teisus, o politikų uždavinys — tas planas pravesti. Viena ir kita galybė steigė teisines mokyklas, kurios turėjo paruošti veikėjų ir agitatorių, turinčių parūpinti argumentų savajai politikai paremti. Ginčai eina del to, kas viršesnis — pasaulinė ar dvasinė valdžia. Argumentus ima iš Šv. Rašto ir šventųjų tėvų, rečiau iš romėnų teisės. Kas vyrauja šv. Romos imperijoj, tas turi vadauti ir visam pasauliui, ar imperatorius ar popežius.

Popežiaus atstovai įrodinėjo, jog dvasinė valdžia yra senesnė, viršesnė ir aukštesnė už visas kitas. Teisybė, esą du kardu — dvasinis ir pasaulinis, bet abu turi vieną tikslą — vesti prie amžino gyvenimo, o šitą kelią tenurodys Bažnyčia, Kristaus vietininkas žemėje.

Kiti iškėlė dorinį jo valdžios pagrindą; popežius sprendžiąs nuodėmę, tai negalįs šventinti į karalių netinkamo.

Kiti teologai ėjo toliau: jie įrodinėjo, kad dvasinė valdžia pastačius pasaulinę, delto anoji galint viešpačius atstatyti. O toks reikalas gali būti: juk būna visokių viešpačių, esti nedorų,

tironų, kurie šituo laužo Šv. Bažnyčios įstatymus, tai valdiniams apsaugoti tokie reikia atstatyti.

Tokį nedorėlį viešpatį popežius galįs atstatyti, dargi kiekvienas žmogus galįs aną užmušti — tarė kiti; kas nori, gali sukilti — skelbė treti.

Šiaip viešpats tėra Bažnyčios, kunigo tarnas.

Kaikam pasirodė baisu — tironų žudymas. Nors dvasinė valdžia esanti viršesnė už pasaulinę, popežius esąs viršum karalių, bet viešpaties, kad ir tironą užmušti jis negali kiekvienam leisti, jį prašalinti tegalint tauta.

Šitos popežiaus viršenybės teorijos visur, žinoma, ne Romoj, toliau nuo jos, po karalių sparnais, sulaukė priešininkų pas monarkus, atsirado jų visose valstybėse; šitoms politinėms popežių aspiracijoms buvo priešininkų tiek pasauliečių tiek kunigų tarpe.

Karalių valdžios šalininkai iš pradžių tenkinos jos lygybe popežiaus valdžiai: jie sakė, jog abi valdi yra lygi, esą du vienodu kardu. Nesitenkindami senais įrodymais iš šv. Rašto, ieškodavo naujų pagrindų, pav., bandė išvesti viešpačio valdžią iš tautos valios, išeidami iš demokratijos. Gal būti karaliams geriau tiko dviejų kardų teorija, jų lygybė, negu išvedimas iš tautos, nes, jąja einant, tauta galint ir sukilti.

Vėliau ėjo jau toliau: pasaulinė valdžia kaikame esanti viršesnė už dvasinę; valstybėje tegalįs būti vienas neribotas karalius, dvasiniuose dalykuose jis klausąs kunigo, visi gi žemės dalykai jam priderą, į kuriuos bažnyčia negalint kištis. Kai kur viešpačiai darydavo praktikos išvadas iš šitos teorijos: nepripažindavo bažnyčiai teisės valdyti žemės turtų[1].

Kiekvienoj Imperijos šalyj, o taipogi Prancūzijoj ir Anglijoj tos kovos savaip atrodė: vienur aštriau ėjo, kitur švelniau. Aštresnės kovos ėjo Prancūzijoj.

Kurija ilgiau tegalėjo varžytis su karaliais vienoj Imperijoj, kurios viešpats pas save buvo silpnesnis, — kitur ji pralaimėjo prieš pasaulinę valdžią.

P r a n c ū z i j a gana anksti susidėjo į vieną tautinę valstybę; ilgos kovos su anglais pasibaigė tautinio, valstybinio, prado laimėjimu. Ji nepriderėjo į Imperiją, tai ir imperatoriaus

---

[1] *Čičerin* I, *Böhme*, *Treumann*.

nelaikė savo viršininku. Ji stengėsi turėti ir savo tautinę bažnyčią, gallikanizmo formoje, eidama prie to kitais keliais, negu Imperija. Vieton pati eiti į Romą ir ją naikinti, nors buvo taip dariusi, bet nepavykus, Prancūzija, pasinaudodama popežiaus kovomis su Imperija ir italais, galų gale sugebejo jį pavilioti pas save ir pasodinti Avignone: popežius, prancūzų valdžios manymu, turįs būti prancūzas, pas juos turįs gyventi. Perkėlę pas save prancūzai nebėjo prieš popežių, dargi jį palaikė, o jis turi palaikyti jų politiką, per jį prancūzų monarkija turi sustipręti. Pav., popežius padėjo panaikinti Templierių ordiną, galingą savo turtais, kuriuos visus prancūzų karalius sau paėmė.

Šita prancūzų įtaka turėjo iššaukti pasipriešinimą kitose valstybėse: prancūzai per popežių, kuris turi ir bažnytinę valdžią ir daugybę turtų, išplėstų savo įtaką ir visam pasauliui, o jos to prileisti nenorėtų. Tuomet tai pasigirdo balsų prieš patį popežių ir pasaulinę jo valdžią.

A n g l a i taip pat sukūrė savo tautinę bažnyčią. Būdami saloj, niekeno nepuolami, tik patys tūlą laiką buvo bandę pulti į kontinentą, bet, išstumti, jie liko savo saloje. Wyklifas ėmė įrodinėti, kad reikia turėti savo, anglų bažnyčią. XIV amž. eina agitacija už tą sumanymą; už jį yra ir finansinių sumetimų: Anglija be reikalo išvežanti daug pinigų visokiais pavidalais popežiui, o jie galėtų pasilikti Anglijoj; geriau tie pinigai sunaudoti savo pavargėliams: išvežant svetur jiems pritrūksta. Kurija anglų žvilgsniu buvo nuolaidesnė, o ir Anglų karaliai su savo reikalavimais taip toli nėjo, kaip kontinente; jie velijo daryti kompromisą su kurija: pav., jiems pavyko pravesti, kad dvasinės vietos Anglijoj palieka anglams, kad jų negali gauti nė svetimšaliai nė pats popežius. XV amž. anglai pasiekė savo: sukūrė anglų bažnyčią, nekeisdami nieko nė moksle, nė organizacijoj[1].

2. Kurija.

Popežiai viduramžiais — tai galingiausi viešpačiai savo žemės turtais ir įtaka. Jie turėjo berods nedidelę valstybę Italijoj, bet daugiausiai jiems pajamų duodavo kitos valstybės, dėliai savotiškos bažnytinės organizacijos. Kiekvienos valsty-

---

[1] *Dempf* 526,531—3.

bės bažnyčia duodavo tam tikrą mokestį, pasikartodavo įvairios rinkliavos, mokama kurijai už visokius bažn. administracijos patarnavimus, vyskupų skyrimus ir t. t.; kiekvienoj valstybėj bažnyčia turėjo savo dvarų, valdomų kunigų, be to kaikurių beneficijų skirstymas parėjo nuo Kurijos, kuri už tą gaudavo dalį pajamų. Apskaitoma, jog Anglijoj, Prancūzijoj, Čekuose, Vokiečiuose bažnyčios turtai sudarydavę ⅕—⅓ viso tų valstybių žemės ploto.

Žiūrint finansų valdymo, tai Bažnyčios valstybė buvo pirmoji, kuri sugebėjo gerai juos sutvarkyti ir jų valdymą centralizuoti, dėl to tai popežiai buvo turtingiausi viešpačiai, o tuo tarpu pasauliniai, mažesniais turtais, kartais paskendę skolose ir nuolatos reikalaują iš luomų pinigų, už nedideles luomų subsidijas vis išsižadėdavo kurios nors savo valdžios dalies. Centralizuodama savo finansus Kurija sulaukdavo vienur paspirties, kitur — pasipriešinimo. Kunigai, kaip ir visi mokėtojai, neketindavo daug duoti iš savo turtų nė karaliui nė kurijai, eidavo prieš abudu; o jeigu įvesdavo dar naujus mokesčius, tai norėdavo kontroliuoti ir Kuriją ir savo karalių, kur dedami mokesčiai, kam išleidžiami pinigai, taigi norėdavo pasiekti biudžeto kontrolės, įgyti teisių prižiūrėti Kurijos ir savo karalių finansus. Bet XV amž. paėmė viršų ne jų idėja; įsigalėjo berods ribotoji popežiaus monarkija, tik varžė ją ne kunigų demokratija, o vyresnieji valdininkai, aristokratija — kardinolų kollegija; kartais prie šių prisidėdavo, berods mokslo srityj, mokslo aristokratija — magistrai, gi valstybėje kaikur įsigalėjo viešpačių absoliutizmas, o jeigu varžė jį, tai ir čia dažniausiai pasaulinė ir dvasinė turtinga aristokratija.

Kovoje prieš popežių įsigalėjimą pasaulyje ir jų turtus nekildavo tikybos klausimų; puolinėjimai, išeinantieji iš esamo bažnyčios mokslo ir juo pagrįsti, telietė finansinę ir politinę pusę.

Pav., Prancūzų teisininkai ir teologai, palaikanti savo karalių politiką, nepripažįsta Imperijos, o stovi už universalę prancūzų monarkiją, kas del popežiaus, tai jam nepalikdavo dvasinę valdžią; reikalui esant, jų nuomone, būtų galima ir jį atstatyti.

Tie, kurie stovėjo arčiau prie bažnytinės valstybės, slapta svajodavo apie savo tautinę valstybę, balsu gi pasisakydavo prieš jos reikalingumą. Dante, pav., įrodinėdavo, kad turi

būti viena visuotina, pasaulinė monarkija, o rūpėjo vieninga Italija. Esant kovoms tarp dviejų valdžių, retai kas, kaip Marsilius iš Paduos, iškelia laisvių klausimą; jis reikalauja demokratijos, renkamos monarkijos, sąžinės laisvės, kad pasaulinė valdžia nebaustų už tikybinę atskalą ir t. t., jis nori, kad demokratija būtų ir pačioj bažnyčioj: ją valdytų seimas, o tik darbus vykdytų popežius. Bet šiaip mažai kas pasisakydavo už tikybos laisvę: taip visiems neabejotinas buvo esamasis Bažnyčios mokslas.

Jeigu kalbama apie reformas ir reformaciją bažnyčioje, tai tik jos organizacijos žvilgsniu. Kas dėl kelių tam pasiekti, tai aiškiai matyti dvi srovi: viena — nacionalizmas, tautinės bažnyčios, kita — konciliarizmas, bažnytinis seimas.

Nacionalizmą palaiko atskirų valstybių viešpačiai, vyresnieji kunigai ir luomų seimai, nes nori palikti pinigus šalyje ir ko mažiau jų svetur atiduoti, o konciliarizmą gina — žemesnieji kunigai ir mokslo įstaigos bei universitetai, kurie per jį galėtų iškilti pasaulyje, tarti savo žodį ir įgyti įtakos, kurios šiaip jie neturi. Jų nuomone, popežius ir kiti gali klysti, bet neklysta bažnyčia, žinoma, jeigu jai atstovauja visuotinas bažnyčios seimas.

Prancūzų politikai matė, kad Avignone popežiaus vistiek nepaliks, kad gali būti išrinktas jiems svetimas, todel rūpinos apginti gallikanizmą — vienintelę galimybę turėti įtakos į savo kunigus. Buvo įsitikinę, kad popežių išrinks ne prancūzą; kad būdamas jiems svetimas nepakenktų savo turtais, jie rūpinos jo pajamų sumažinimu, bent iš savo krašto. Popežius esąs turtingas ir be to, kam jam mokesčiai? Ar jie reikalingi — tesprendžia sušaukti į bažnytinį seimą pralotai.

Nebuvo germanikanizmo, nes nebuvo vieningos vokiečių valstybės, buvo tik šv. Romos Imperija su traukimu į pietus. Ir joje atskiri viešpačiai priešinos imperatoriui, be to pasireiškė priešinimasis jam tautiniais pagrindais; pav., čekai subruzdo prieš vokiečius, karalių, popežių, prieš jų turtus[1].

O pačioj bažnyčioj, bent jos organizacijoj buvo ko taisyti.

---

[1] *Dempf* 528—545.

3. Bažnyčios skilimas.

Kryžių karai, turėję galų gale blogą klotį, pakirto popežių autoritetą kaipo politinių krikščioniško pasaulio vadų, nesulaikė nuo to ir dideli politiniai kaikurių iš jų gabumai. Vėliau ėjo dar baisesnė turkų banga į pačią Europą, jau gresė pavojus artimiausioms popežiui šalims — Balkanams ir Italijai; vieton pulti į Aziją ir imti naujas žemes, kaip tat buvo pradžioje, galų gale krikščionims reikėjo trauktis atgal. Del to iki šiol turėjusieji išeitį savo karingam ūpui ir žemės ieškojimui bajorai ėmė bruzdėti, ėmė judėti ir Italijoj, kilti prieš popežių. Prasidėjo prieš jį atkaklios kovos; italų bajorai nedavertino, ką jiems reiškė popežiaus buvimas Romoje; nebegalėdamas beištverti, vienas iš jų pabėgo iš Romos, įsitaisė Prancūzijoj, Avignone (1309), kas taip buvo paranku prancūzų politikams, gavus bežemį Bažnyčios galvą pas save ir davus jam prieglaudą. Italų bajorai, kovodami prieš popežių, galvojo jau apie senovės italų žemių sujungimą į vieną pasaulinę valstybę, bet nesant vienijančio vidurkio dar labiau subirėjo. Prancūzų karaliams buvo naudinga popežiaus persikėlimas į Prancūziją; jie turėjo jį savo žinioje, jisai tarnavo prancūzų ekspansijai, smerkdavo bažnytinėmis bausmėmis jų priešus, viso pasaulio pinigai vieton į Romą plaukė į Avignoną. O pinigų reikalavimas iš tikinčiųjų tik padidėjo: naujoj vietoj įsitaisant, naujus žmones imant, reikėjo turėti daugiau pinigų. Visgi Avignonas — tai ne Roma; Romoj — jie buvo viešpačiai, o Avignone — laikėsi iš prancūzų karaliaus malonės, jie tik įnamiai.

Delto tai vienas iš popežių (Urbonas V) buvo grįžęs į Romą (1367 m.), kurios gyventojai jo reikalavo, nes pamatė, ko nustojo netekę popežiaus, bet jis neišliko: greitai iš Romos traukėsi atgal. Visgi sekantis, italas, Urbonas VI išrinktas 1370 m. liko Romoj. Dėl jo griežtumo kardinolų dalis išrinko jo vietoj naują popežių, Klementą VII, tai tas apsigyveno Avignone, ko norėjo prancūzai, o likusįjį Romoj tepripažino italai ir vokiečiai.

Taigi dabar buvo du popežiu: vienas Romoje, kitas — Avignone.

Persikėlus popežiams į Avignoną, o ypač esant dviem popežiam, piniginiai reikalavimai iš tikinčiųjų, kunigų ir vyskupų padidėjo, kiekvienas jų dviejų reikalavo, kiekvienas norėjo pralenkti savo priešginį dvasiniu dosnumu ir turtų pašveitimu. Vienos tautos pripažino šį, kitos — aną popežių, o buvo tokių, kurios derėjosi su abiem, žiūrėdamos katras šiuo ar kitu klausimu bus palankesnis.

Be organizacinių sunkenybių, tikinčiųjų sieloj atsirado skilimas: Kristaus vietininkas tegali būti vienas, o jų dabar du, vienas tikras, o kitas ne, tik katras dabar iš jų tikrasis? Nevienas iš jų geruoju neatsisako. Kas gi suirutes prašalins, netikrąjį popežių atstatys? Visur rado vienintelį išėjimą — sušaukti visuotiną bažnytinį seimą, kurį seniai siūlė mokslininkai.

Kardinolai, susitarę su Avignono popežium (1408), sušaukė seimą 1409 m. Italijoj, Pisos mieste, bet paskui nė vienas iš popežių į jį neatvyko, dargi abu jį pasmerkė. Seimas gi atstatė abudu, išrinko naują, Joną XXIII (Baltazarą Kossą), bet reformų nepadarė, atidėjęs jas kitam seimui, kuris turės susirinkti už 3 metų. Seimas išrinkte išrinko popežių, bet naujasis popežius (Jonas XXIII) dar tuo pačiu negavo valdžios, jis turėjo su ginklu iškovoti sau Šv. Petro sostą; jam teko eiti į karą, bet ties Neapoliu pralaimėjęs, turėjo pabėgti iš Romos. Vargo spiriamas turėjo prašyti pagelbos savo varžytojo — pasaulinio viešpaties, susitarti su vokiečių karalium Žygimantu, o tas, ir pats nelabai stiprus, žadėjo padėti, jeigu popežius iš savo pusės padės jam kitame dalyke, palaikys jį vokiečių žemėse savo autoritetu ir per vyskupus. Žygimantas ir Jonas XXIII buvo susitikę Lodi'es ir Como miestuose, susitarė greitai sušaukti seimą Žygimanto žemėje — Konstancijos mieste prie Bodeno ežero.

Jonas XXIII kvietė į visuotinąjį bažnytinį seimą į Konstanciją 1414. XI. 8 d.

Savo kvietimus išsiuntinėjo ir Žygimantas.

4. Vokietijos karalius.

Vokietija nebuvo vieninga valstybė, tai palaida sąjunga iš įvairių didesnių ir mažesnių valstybių. Tautiniu žvilgsniu —

mišri: daugumoj gyveno vokiečiai, tik priešpiečiuose kitos tautos — čekai, į pietus — vengrai, italai. Vokietijos pryšakyj, virš visų viešpačių stovėjo Vokietijos karalius, norįs būti Romos imperatorium. Karalių rinkdavo didesnieji kunigaikščiai, vadinami kunigaikščiai-rinkėjai (Kurfürst'ai). Jie rinkdavo vieną iš stipresniųjų kunigaikščių, nebūtinai stipriausį, ilgainiui praktikoj nusistovėjo prie Habsburgų dinastijos. Rinkdami karalių, kunigaikščiai surašydavo renkamąją dermę (kapituliaciją), kur stengėsi savo teises praplėsti, o jo—sumažinti. Išrinktasis karalius nebūtinai valdydavo. 1400 m. rinkėjai, pripažinę karalių Vencelį (Vaclovą) tironu ir jį atstatę, karalium išrinko Ruprechtą, ir jam pačiam pavedė įsivyrauti soste ir sutvarkyti bažnyčios reikalus. Ruprechtas pasirodė esąs bejėgis, o ir patys kunigaikščiai, išrinkę jį, juo nesirūpino, kiti vėliau dargi atsigrįžo prieš jį. Ištiko kova tarp dviejų karalių, ir Vencelis ir Ruprechtas laikė save teisėtai išrinktu Vokietijos karalium. Kunigaikščiai palaikė tą ar kitą, popežiai darė tą pat. Ruprechtui mirus (1410 m.), Vencelis dar negrįžo į karalius; kiti kunigaikščiai norėtų išrinkti jo brolį Žygimantą ir tikrai jį išrinko, kiti gi dar trečią — Jostą. Buvo dabar trys karaliai; kovos buvo neilgos: Jostas mirė, Žygimantas ir Vencelis susitaikė, karalium liko vienas Žygimantas, tik po to jis tegalėjo rūpintis savo karalyste, bažnyčia ir be to dar imperatoriaus vainiko įgijimu. O gavo atlikti sunkų darbą. Netolimais Vokiečių ordiną, jo palaikomą, ką tik buvo sumušę lietuviai ir lenkai ties Egliakalniu (Tannenbergu, 1410 m.); čia pat pradėjo nerimauti čekai, kurių bruzdėjimas ėmė reikštis tikybinėj, socialėj ir tautinėj srityse, iš pietų, nuo Balkanų, ėjo turkai; jie gresė ir Bažnyčiai; ji turėtų padėti, bet dabar negali, jos pačios organizacijoj yra suiručių — atsirado trys popežiai, taigi norint ir reikiant gauti iš Bažnyčios pagalbos Imperijai, pirmiausiai reikia sutvarkyti Bažnyčios reikalai ir sutaikyti tautas, kad gavus pagalbos Imperijos reikaluose: čekų, turkų, ordino, lietuvių-lenkų. Savo keliu reikia dar tapti Romos imperatorium, o šitą tikslą pasiekus suirute šalinti bus daug lengviau.

Žygimantas — vengrų karalius, o į jų žemes savo laiku buvo kėlus pretenzijų Jadvyga, vėliau lenkų karalė, jai mirus to paties reikalavo kitu pagrindu — jos vyras, atėjęs užku-

riomis lietuvis Jagėla. Be to jisai, tasai atėjūnas, plėtė savo ranką į pietus, į Balkanus, jisai padarė savo vasalu Maldavų viešpatį, taigi supo vengrus iš pietų.

Žygimantas turėjo žiūrėti lenkų, jiems daryti sunkenybių, palaikius Vokiečių Ordiną.

Turkai labiau ir labiau veržėsi į Europą, jau pasidarė stiprūs Balkanuose, ir grėsė vengrams; norėdamas išlaikyti vengrų sostą, Žygimantas turėjo juos apginti nuo turkų. Bet matė, kad jis vienas neapgins, nes esąs persilpnas ir neturįs lėšų: tikrai, ką turėdavo praleisdavo savo, ne valstybės reikalams, delto amžinai paskendęs skolose, iš visur imąs pinigų, mažai ką už tat duodamas, dažnai apvildamas.

Prieš turkus reikia organizuoti visą Europą, gal ji apgins jo žemes. Tuo reikalu Žygimantas kreipėsi į naują popežių Joną XXIII, stengėsi patraukti į tą sąjungą Veneciją dėl galingo jos laivyno ir vengrus, kurie duotų savo karių; iš vengrų tikėjosi gauti daug karių, nes turkai stovėjo jau prie pat jų žemių. Iš popežiaus jis reikalavo, kad uždėtų jam imperatoriaus vainiką Romoje, popežius turės uždrausti vengrų kunigams ir vyskupams agituoti prieš jį ir maištą kelti, nes be ginčų turįs būti vengrų karalium, tarpininkaus tarp Vengrų ir Venecijos dėl Dalmatijos, praves rytų ir vakarų Bažnyčių uniją. Nors susitarė dėl šitos programos, nors dirbo abu, ir popežius ir karalius, betgi darbas sklandžiai nėjo. Nepasiruošęs prieš stipresnius turkus, Žygimantas galų gale pasiryžo pulti turtingą Veneciją, nes ten pavojus būtų mažesnis, o laimėti būtų galima daugiau. Bet nepavyko Žygimantui nė koalicija prieš turkus, nė Venecijos užpuolimas.

Žygimantas visą laiką gynė Vokiečių Ordiną Prūsuose, nes už tą pagelbą imdavo iš jo pinigus, be to jį remdamas saugojo savo valdas nuo lenkų puolimo, o kai Ordinas atsidūrė pavojuje, Žygimantas jį apvylė, dėlto Ordiną sumušė ties Egliakalniu.

Žygimantas buvo įsikišęs ir į anglų-prancūzų ginčą, tikėdamas ir čia sau pelnyti, neva norėdamas ginčą likviduoti, bet veidmainiaudamas įgijo apviltosios šalies neapykantą.

Turkų karas reikėjo atidėti toliau ir toliau, nes Žygimantas vis ruošėsi į tą karą ir neprisiruošė, tuo tarpu šalino visokias kliūtis, jam ant to kelio stovinčias; tuo laiku jis gerai teaptvar-

kė savo reikalus: jau pripažintas karalium, turi imperatoriaus titulą ir galią (tik dar nevainikuotas), galėtų ir lėšų tam karui skirti, tik vis jų nedavė.

Liko dar didelė kliūtis: Bažnyčia negali prieš turkus jam padėti, ji pati dar nėra vieninga, reikia ji sutvarkyti, kad galėtų kare eiti į pagelbą[1].

5. Bažnyčios reformų reikalas.

XIV—XV amž. — tai persilaužymo gadynė: senosios galybės nyksta, atsiranda naujos; stipriausios iki šiol buvo ir liko dvi galybi: popežius ir imperatorius. Bet imperatorius vis puola, nes stiprėja territorinės galybės. Popežius berods jį pergalėjo, bet ir pats politiškai nusilpo[2]. Suiręs visas civilizuotasis pasaulis, tai reiškia visa vakarų Europa, chaos visame politiniame ir tikybiniame jų gyvenime; gal laimėtų ir atsigautų tas, kas sugebėtų išvesti pasaulį iš šitos suirutės. Prisirinko begalės opių klausimų, pilna vočių, o šito vidurkio, kuris tat visa prašalintų nėra. Bažnyčioj, kuri pirmiau tardavo savo žodį — iširimas, popežius nebe Romoj, paskui — vieton vieno atsirado du ir net trys; atsiranda atskalų, kitoniškų nepripažintų mokslų, kuriasi naujos, nepriklausomos tautinės valstybės, kai kur bruzda valstiečiai. Į savo rankas paėmė vadovavimą kovojąs dėl karaliaus ir imperatoriaus vainiko bei teisių Žygimantas. Jis susitarė su vienu iš popežių Jonu XXIII, susėję Lodi ir Como, kad bažnyčios seimas suseis Konstancijoj; apie tat paskelbė iš Lodi 1411. XII. 9 savo bullėj Jonas XXIII ir savo dekretu Žygimantas. Bet nevienodas buvo abiejų kvietimas.

Popežius statė bažnytinį, tikybinį tikslą — panaikinti schizmą (Bažnyčios suirutes), prašalinti ereziją, padaryti reformą organizacijoj — galvai ir nariams.

Žygimantas be anų pastatė dar ketvirtą tikslą — išspręsti politinius klausimus, kurie skaldė Europą; dėl šito Bažnyčios seimas virstų vyriausiu pasaulio teismu politikos dalykuose.

Esant ir šitam tikslui, turėjo virsti kitokia bažn. seimo darbuotė, narių sąstatas ir dalyvių skaičius, negu šaukiant

---

[1] *Beckman* Der Kampf; *Stachoń* Polityka Polski.
[2] *Kaufmann* Geschichte der Universitäten I.

grynai Bažnyčios reikalams. Šitam seime aktingai dalyvavo pasauliečių jėgos — valstybių atstovai, dvasiniai—kunigai (vyresnieji ir mažesnieji) ir inteligentija — naujos, maišytos korporacijos — universitetų atstovai.

Tenka tarti keletą žodžių apie universitetus, kurių įtaka taip įsigalėjo viduramžiais Bažnyčios reikaluose. Jų uždavinys — gaminti inteligentiją, taip reikalingą popežiams ir karaliams; jie turėjo išgvildenti opius klausimus, kad paskui galėtų paimti juos Bažnyčia ar viešpačiai. Universitetai, iš pradžių bažnyčios reikalams dirbą, kaskartą labiau ėmė rištis su valstybe ir jos viešpačiu. — Prancūzijoj jie priderėjo nuo karaliaus. Vokietijoj atsirasdavo vis naujų universitetų, kurie priderėjo nuo jų steigėjų — dažniausiai kunigaikščių-rinkėjų, nes kiekvienas stipresnis kunigaikštis, kuris iki šiol nebuvo universiteto įsteigęs, stengės įsikurti, kad gintų reikalui esant jo programą. Ir tikrai, tais laikais pristeigta daug naujų universitetų. Bet naujai steigiamieji, kad juos paskaitytų lygiais kitiems, turi įsigyti universalių galybių leidimą — bent popežiaus.

Bažnytinis skilimas darė sunkenybių gyvenime. Esant keliems popežiams buvo neaišku, iš kurio reikia gauti kuriamam universitetui tasai leidimas. O praktikoj paprastai pasirinkdavo tą popežių, kuris buvo patogesnis. Ir kitu žvilgsniu buvo svarbu: katras popežius skirstys su universitetu susijusias beneficijas.

Lenkija laikėsi su Romos popežium, dėlto tai šis ją ir palaikydavo, darydavo nuolaidų. 1397 m. Bonifacas IX leido įsteigti Krokuvoj teologijos fakultetą, 1398 m. sutiko būti Jagėlos dukters krikšto tėvu, bet prie Grigo XII Lenkija pakeitė savo santykį, ėmė žiūrėti į Avignoną.

Universitetai opiai atjautė bažnytines suirutes, ir jie gyvai dalyvavo darbe joms prašalinti. Žinoma, vieni tame darbe daugiau svėrė, kiti — mažiau. Garsiausias ir įtakingiausias buvo Paryžiaus universitetas, kas norėjo įgyti pasaulinio mokslininko vardą, traukdavo tenai. Paryžiuje kilo sumanymai reformoms pravesti, tenai juos iki šaknų išnagrinėdavo.

Paryžiuje atsirado ir subrendo nuomonė, kad bažn. seimas esąs viršesnis už popežių. Pirmas viešai pasisakė Gelhausen (1380 m.). Paryžiaus universitetas toliau plėtojo tą mintį, jis

varė aiškią propogandą už bažn. seimą; jos pryšakyj atsistojo Gerson'as. Ten įsigalėjo mintis, kad seimą sušaukti reikia, padaryti galima ir be popežiaus; netikusius popežius jis galįs atstatyti[1].

Taigi su visokiais planais dalyviai traukė į bažn. seimą, į Konstanciją.

II.

Visuotinas bažnytinis seimas Konstancijoj.

1. Seimo organizacija.

Imperatorius ir popežius, šaukdami seimą, paskelbė katras sau savo taisykles, gana painias, nevienodas, nes įvairūs buvo abiejų tikslai. Imperatorius norėtų, kad seimas būtų viršesnis už popežių, o popežius, stengdamasis atsigauti, statė priešingą dėsnį. Susidarė gi seimas netaip, kaip anuodu norėjo; praėjusiojo seimo praktika, kaikurių įstaigų tradicijos, pagaliau jėgų santykiai pačiame seime nusverdavo į tą ar kitą pusę.

Iki šiol bažn. seimuose paprastai dalyvaudavo pralotai ar didikai dvasinėj hierarchijoj.

Dabar reikėjo pakeisti sąstatą. Dalyvavo seime dvasiniai ir pasauliniai žmonės, nes vyko ne tik bažnytiniais, bet ir pasauliniais reikalais, tai buvo pasaulio kongressas.

Seime dalyvavo valstybės per atstovus, vyskupijos, dvasiniai ordinai, universitetai ir t. t.

Kiekvienoj valstybėje atstovavimas savaip sudarytas. Pav., Prancūzija išdirbo savo tvarką, kitokią negu kitose valstybėse.

Pasauliniai atstovai buvo pripuolamai, paprastai — dvasiniai žmonės. Kadangi seimo sąstatas keitėsi, tai jau pačioj pradžioje reikėjo išdirbti pastovias darbo formas. Nevisi atstovai turi lygias teises, reikia dar įgyti balso teisę. Popežiai griežtai buvo prieš pasaulinius, dvasinė aristokratija (kardinolai) — dar prieš kunigų demokratiją. Dėl šito ėjo karštos kovos pačiame seime. Demokratai neįtikino aristokratų, bet perbalsavo. Atstovas, mokslininkas (daktaras) ar kunigas,

---

[1] *Kaufmann* I 422—434; *Morawski* I 113—118.

balsuoja už atstovaujamąjį ir save. Pasauliečiai, kaipo tokie, balso neturėjo, bet jų atstovai, jeigu buvo kunigai ar daktarai, galėjo balsuoti, bet šiaip ir anie galėjo dalyvauti debatuose.

Vieni norėjo pačiame seime visuotino balsavimo, kiti — ne. Popežius Jonas XXIII, važiuodamas į seimą, atsivežė su savim didelį skaičių italų, jie iš pradžių sudarė seimo daugumą, tai popežius norėjo, kad balsavimas eitų pagalviu; tam pasipriešino neskaitlingi kitų tautų žmonės, ypač anglai, nes jų buvo maža, iš toliau sunkiau jiems vykti ir šiaip visuomet liktų mažumoj. Šitas sumanymas nepraėjo, seimas įvedė balsavimą nacijomis (tautomis), kas buvo jau susidarę Pisoj, nereikėjo to prado nė nubalsuoti.

Pirmininkavo pats popežius Jonas XXIII, jis vedė visuotinus seimo posėdžius, bet šiame seime tat jokios reikšmės neturėjo, nes jis greitai pabėgo, kito gi nebuvo vietoje; jo vietoj — pirmininkavo kardinolas, o paskui, jau arti galo, naujai išrinktasis popežius.

Seimo posėdžiai buvo dvejopi: visuotini posėdžiai (sessio generalis) ir visuotinas susėjimas (congregatio generalis, congregatio publica).

Visuotini posėdžiai retai daroma, išviso jų buvo — 45, pirmasis — 1414. XI. 16, paskutinis — 1418. IV. 22. Daroma jie iškilmingai, su pamaldomis ir mišiomis pradėdavo, pamaldomis ir baigdavo. Susėjimai buvo ne tokie iškilmingi. Ir vienur ir kitur skelbė seimo dekretus (nutarimus). Reikšmingieji dekretai — būdavo posėdyje, arba pakartodavo vienur ir kitur. Juose dalyvių būdavo nedaug, iš viso 200—300 žmonių, vietos iš anksto jiems nurodytos.

Vieta posėdžiams ir susėjimams — katedra ir minoritų vienuolynas.

Viso darbo našta atiteko nacijoms, jų posėdžiams bei organams iš nacijų ir tarp jų sudarytiems.

2. Nacijos.

Nacijos buvo jau susidariusios Pisos seime, dabar jos įgijo pastovesnę formą. Iki šiol buvo pasireiškusios 4 nacijos: prancūzų, vokiečių, ispanų ir italų. Seimo pradžioj tebuvo trys nacijos, nes ispanų neatvyko; kadangi keturių skaičius

buvo reikšmingas, tai anglai, atvykę į seimą ankščiau, pasinaudojo proga ir pareikalavo, kad jiems atiduotų ketvirtos nacijos vietą; ir seimas lengvai anglus pripažino nacija. Bet vėliau, nors ir negreitai (1416. X. 15), atvyko ispanai; jie pareikalavo savo balso, net norėjo atimti anglams nacijos teisę, norint, kad seime jų būtų tik keturios; anglai nesutiko; kilo didelis triukšmas; anglai įrodinėjo, kad jie esą stipri valstybė, turį garsią praeitį Bažnyčioje ir dėlto privalą turėti balsą, tai galų gale anglams paliko duotąją teisę, bet ir ispanams grąžino atskiros nacijos vardą, taigi pasidarė dabar penkios nacijos.

Buvo ginčų, kokioj eilėj eina nacijos. Anglai sakė, kad jie esą dabar ketvirtoji nacija, vėliau atėjusieji ispanai gi reikalavo sau savo istorinės vietos. Šituo klausimu ginčai kartais nueidavo gana toli. Pav., sykį buvo toks atsitikimas: prie vieno rašto ispanai prikabino savo antspaudą ketvirtoj vietoj, tai anglai jį nuplėšė ir prikabino savo, sakydami, jog turi stovėti aukščiau anų. Ispanai po to atsisakė dirbti seime. Prancūzai net pasiūlė atimti anglams nacijos teisę, nes ji esant per maža sulyginus su kitomis, tačiau ginčai nesiliaudavo, vis nerimavo ispanai ir anglai.

Greitai prisidėjo dar viena korporacija, kuri atsirado greta 5 nacijų — tai kardinolų kollegija, lyg būtų šeštoji nacija (nuo 11 posėdžio).

Nacija apimdavo kartais keletą tautų: pav., į germanų naciją priderėjo visas Europos vidurkis ir visa kas į žiemius, pietus ir rytus nuo jo, taigi ten priderėjo visi skandinavai, lenkai, lietuviai, čekai ir kiti. Dėlto tai tos nacijos tarpe kildavo tautinių kovų. Kitos nacijos tautiškai buvo vienodesnės, bet ir jos nevienodos. Net ispanų tarpe buvo tautinių kovų: kastilai nori būti pirmesni už arragonus, prancūzų nacijoj vaidijos prancūzai ir burgundai ir t. t.

Atskirų nacijų ranga nelygi, o paskui įvairiais keliais susidarė tokia eilė: italai, prancūzai, germanai ir anglai, kardinolai buvo gale, paskui, ispanams atvykus ir sutvarkius ginčus, ispanai atsirado trečiojoj, o germanai penktojoj vietoj.

Susidarius nacijoms, pačioj pradžioj kilo klausimas, ar dauguma nacijų gali perbalsuoti kokią vieną naciją. 1416. VII seimas norėjo pravesti tą pradą, kad trys nacijos gali perbalsuoti ketvirtąją. Bet tas pradas nepraėjo; liko kitas dėsnis:

vienos nacijos nesutikimo užtenka visam sumanymui net daugumos priimtam atmesti.

Šiaip kiekviena nacija, nežiūrint narių skaičiaus, yra lygi kitai, nepriklausoma nuo kits kitos ir savo reikaluose taria pati viena.

Nesibaigiant ginčams dėl nacijų rangos, kokioj eilėj kokia nacija balsuoja, rado (1417. III) tokį išėjimą: pirmininkas, surinkęs nacijų balsus raštu, pats paskelbia seimo nutarimą.

O seimo posėdžiuose iš pradžių balsavo pralotai, tik jau paskui nacijų pirmininkai.

Pačios nacijos greitai susitvarkė savo vidaus gyvenime; tokį prityrimą veikti korporacijomis turėjo prancūzai, ypač Paryžiaus universitetas, kuris jau buvo išdirbęs atitinkamą organizaciją; kitos nacijos tik sekė jų pavyzdį.

Kiekviena nacija turėjo pirmininką (prezidentą), kurį kas mėnesį keisdavo.

Nacijos prezidentas — pralotas; jį gali atstatyti ir mėnesiui neišėjus, gali tą patį mėnesiui pasibaigus perrinkti.

Prezidentas pirmininkauja nacijoj, susižino su kitomis nacijomis ar pats vienas ar dar su deputatais, praneša seime nacijos balsą; seimo dekretus ir raštus siunčia savo vardu, su savo antspaudu, paskui — nacijos vardu ir jos antspaudu, pagaliau seimo vardu.

3. Seimo valdininkai.

Įvairiems darbams atlikti reikėjo turėti ištisą eilę valdininkų. Tvarkai daboti, pasiūlymams priiminėti buvo prokuratoriai (promotoriai), jiems padėdavo savo patarimais tarėjai (consiliarii).

Protokolus (instrumenta publica), žinias apie visa tą, kas dėjosi seime, rašė notarai; popežius turėjo — 6, seimas — 4, nacijos — 4 protonotarus ir 8 — notarus, be to kai kurie atstovai turėjo dar savo notarus.

Balsus rinko 4 valdininkai — balsų rinkėjai (scrutatores votorum).

Seime buvo 4 advokatai (advocati concilii), popežiaus seimui patiekti; jie padėdavo prokuratoriams. Be šitų oficialių advokatų buvo dar veikusių per šalį, tik seimo prie šito darbo prileistų. Advokatų darbas — atstovauti asmenims

stojantiems seime; daugiausiai žinome apie šitą jų darbuotę. Stiprios, pastovios organizacijos advokatai nesudarė. Jų skaičius tai didėjo, tai mažėjo; šita pareidavo nuo to, kiek kas pareikalaudavo jų darbo. Pavyzdžiui, žinoma, kad lenkai-lietuviai ginče su Vokiečių Ordinu buvo paėmę 8 italų teisininkus, minima žymiausias iš jų — Simonas de Therano. Tas pats Simonas gynė prancūzo Jono Mažojo (Petit, Parvulus) byloje.

Ordinas dejavęs, kad neturįs lėšų, teturįs vieną advokatą, lenkai-lietuviai turį tai 3, tai — 8, gerokai apmoką. Bet ir jis turėjo garsenybę — Ardecinus de Novaria, berods ne jį vieną.

Seime buvo ištisa eilė mažesnių valdininkų įvairiems reikalams.

4. Kommissijos. Tvarkos palaikymas.

Seimas turėdamas ištisą eilę darbų, jiems prirengti sudarydavo kommissijas — laikinas ar nuolatines, žiūrint reikalo. Į jas įeidavo atstovai iš atskirų nacijų ir kardinolų. Žymiausios iš nuolatinių buvo dvi: vienybės, tikybos reikalams (vėliau pavadinta: veikesniam atskalos išnaikinimui) ir reformoms pravesti. Pirmoji pravedė Wyklifo ir Huso mokslų pasmerkimą, Huso sudeginimą, bet atskalų nepanaikino, antroji — apie reformas daug kalbėjo, bet jų nepadarė.

Susižinoti su nacijomis buvo viena komisija — visuotina, į kurią įeidavo nacijų prezidentai ir jų deputatai. Kartais nacijų prezidentai kai ką aptardavo ir vykindavo nė nepranešę savo nacijoms.

Seimas leido savo dekretus, bulles ir nutarimus; iš pradžių antspaudus dėdavo atskirų nacijų prezidentai, paskui — seimo; berods buvo tai pirmasis bažnyčios seimas, kuris buvo įsitaisęs savo antspaudą.

Seimui reikėjo rūpintis tvarkos palaikymu; jisai nustatė bausmes už tvarkos ardymą. Triukšmadarius bausdavo išmetimu ir ekskomunika 3 dienoms, svarbesniais atsitikimais skirdavo didesnes bausmes — kalėjimą ir ekskomuniką 2 mėn.

Neramus buvo šitas seimas; kartais tekdavo net jo posėdžius pertraukti.

Reikėjo kovoti ir su tais, kurie nelaiku apleisdavo seimą, nes šitaip galėtų išardyti ir patį seimą; buvo nutarta, kad gavus seimo leidimą tegalima iš Konstancijos išvažiuoti. Seimui reikėjo turėti karo ar policijos pagelba pačiame mieste, reikėjo taip pat apsaugoti keliai į seimą ir iš seimo, užtikrinti korespondencijos neliečiamybę, o šitą visą teikė protektorius.

5. Seimo protektorius.

Seimui apginti, ramybei ir saugumui keliuose palaikyti turėjo būti ginkluota jėga; ją turėtų ir galėtų duoti kas nors iš viešpačių; jį vadino protektorium. Pirmame seimo posėdyje juo paskyrė grapą Bertoldą de Ursinis. Jisai nebuvo savarankiškas; daugiausiai veikė Jono XXIII nurodymais. 1414 m. kalėdoms protektoratą perėmė pats Žygimantas. Dabar seimas jautėsi laisvesniu, nes nuo popežiaus pagelbos mažiau priklausė, galėjo drąsiau pasisakyti, kad esąs viršesnis už popežių, dargi vėliau nuo 1415 m. seimas veikė kaipo Bažnyčios galva ir vienytojas.

Karaliaus nesant, ir esant toli Bertoldui, jau 1415. V ėmė ieškoti kito seimo užtarytojo. Kalbos buvo apie bavarų Liudviką, užsiminė ir apie kitą kandidatą, bet liko artimiausias ir stipriausias Liudvikas, kaipo Žygimanto vietininkas, juo ir išbuvo, iki Žygimantui grįžus į seimą (1417. I. 27).

Protektoriaus darbas — palaikyti ramybę ir saugumą Konstancijos mieste ir už miesto, jeigu pati Konstancija nepajėgia to užtikrinti, visuose keliuose į Konstanciją ir iš jos. Taigi Žygimantas pasidarė seimo centru, jis duodavo saugumo lapus, jis ir atšaukdavo juos. Kartais jis ir apvildavo su saugumo lapais. Vėliau tuo bent Žygimantą kaltino dėl Huso sudeginimo.

Dėl tvarkos jis susitardavo su seimu; pav., seimui nutarus, kad dalyviai negali išvažiuoti iš Konstancijos jo neatsiklausę, tai Žygimantas dabojo, kad tas būtų pildoma: tokių neišleisdavo, pav., jis varu sulaikė norinčius išvažiuoti kastillus, susibarusius su arragonais ir t. t. Taigi jis yra miesto ir seimo „dominus naturalis“[1].

---

[1] *Siebeking; Stuhr*; trumpiau: *Wessenberg* II 116—120; *Arle.*

6. Gyvenimas Konstancijoj. Dalyvių skaičius.

Žygimantas ir Jonas XXIII, derėdamiesi Como ir Lodi dėl vietos seimui, pasirinko Konstanciją. Vieta buvo patogi: ji yra imperijos valdose, per ten ėjo daugybė prekybos kelių. Tuoj paskyrė žmones vietoje sutvarkyti seimo sutalpinimą. Jau 1413. XII. jų įgaliotasis teiravos Konstancijos mieste ir prašė žinomo jos miestėno Ulriko Richentalio, kad padėtų išaiškinti, ar bus ganėtinai pastogės. 1414 m. pavasarį atvyko tikrieji exploratores (žvalgai) jau tiksliau ištirti sąlygų. Jie apskaitė, jog yra apie 1500 namų ir namelių, teisingiau tiek židinių, gyventojų į 6.000, taigi — mažas miestas; žvalgai susirūpino, ar sutalpins visus, o laukė daug svečių atvažiuojant ir ilgesniam laikui gaišiant. Visgi nekeitė vietos; o ir miestui rūpėjo, kad jame susirinktų seimas, galėtų daug uždirbti. 1414 m. birž. pradžioj atvažiavo pirmieji svečiai, jie rinkosi geresnes vietas. Rugp. 12 d. įvažiavo popežiaus legatas, kard. Orsini. Imperatoriaus, popežiaus ir miesto atstovai paskelbė taisykles apie svečių gyvenimą, taksas maistui, taisykles ginčams spręsti ir t. t. Ėmė važiuoti pirkliai; atvyko jų iš visur ir su visokiomis prekėmis: buvo atvykę prancūzai, vokiečiai, lenkai, anglai, ispanai, armėnai ir kiti. Miestas pristatė naujas ištisas gatves su naujais laikinais, mediniais nameliais. Netikėtai svečių tiek daug ėmė veržtis, jog vietos neužteko, darėsi ankšta, arkliams gi trūko pašaro, tai reikėjo jie pastatyti tolimose apylinkėse, o vasarą ganyti aplinkinėse pievose.

Miestas akylai sekė visus atvažiuojančius — tai pelno, uždarbio šaltinis, o ir svarbu saugumui, jisai surašinėjo visus svečius. Miestas nesigailėjo malonumų svečiams; jis taipogi davė jiems ir saugumą. Ramybė ir tvarka buvo visai užtikrinta mieste ir apylinkėje, tik toliau nuo miesto pasirodydavo plėšikų, ir jie norėjo pasipelnyti iš seimo, bet greitai išgaudydavo juos. Žinoma, būdavo susidūrimų, muštynių ir užmušimų pačioj Konstancijoj, bet šita pasitaikydavo labai retai.

Apie svečių skaičių Konstancijoj užsiliko smulkių žinių, jas suteikė savo Konstancijos seimo kronikoj jau minėtasis Richentalis. Jis teikė net svečių erbus, piešė paveikslus, aprašinėjo seimo darbų eigą, bet tiekė žinių ir seimo dalyviai.

Skaičius svečių įvairavo, nuolatos keitėsi; vieni išvažiuodavo, atvažiuodavo kiti. Dėlto kronistai ir nevienodą skaičių teikia. Vienas sako bus priėję 60.050, kitas — 72.460, dar kitas — 100.500, o pagaliau — 152.000. Paprastai būdavo iškarto nedaugiau 20.000.

1418 m. ištiko dar epidemija — maras, buvęs anksčiau kitose šalyse, apsilankė ir čia, dėlto dalyviai ėmė būriais bėgti.

Sąrašuose nurodoma, kokie svečiai yra buvę Konstancijoj, kitus matoma iš seimo užrašų. Be to, buvo daugybė visokių žmonių visokiems reikalavimams patenkinti. Be pirklių, amatininkų, randame linksmintojų, pav., muzikantų apie 400—500, linksmųjų merginų 450—3800[1].

Linksmai gyveno ir ūžė svečiai, jie buvo atsivežę pinigų, aukso, brangenybių, svaigalų, reikėjo pasirodyti patekus į pasaulinį kongresą. Pasakojama apie linksmą vieno lenkų vyskupo gyvenimą, būtent Kujavų, kuris mėgo moteris[2].

Patogiai gyveno Konstancijoj svečiai, jeigu turėjo pinigų. Seimo vadovybė turėjo kariauti su ištvirkimu ir pasileidimu, o tatai tokiame žmonių susigrūdime puldavo į akį. Su šituo tekdavo kovoti ir bažnyčioj per pamokslus. Pav., pamokslai 1416. VII. 16, 23, 28, 30[3] tuo užsiima, jie puola ištvirkusį kaikurių atvažiavusių kunigų gyvenimą.

Bet tai — ponų gyvenimas. Buvo daugybė ir tokių, kurie dirbo ir iš darbo gyveno; buvo atvykęs didelis skaičius inteligentų (daugiausiai dvasiškių), kuriuos siuntė valstybės, ar leidžiant vyriausybei patys vykdavo darbo ir laimės ieškodami, nes kartais tie mokytieji namie jau nerasdavo darbo ar norėjo iškilti. Atstovų skaitoma 5—600, bet ir jų skaičius keitėsi, gal ir jie nenuolatos sėdėjo, nors buvo pastovesni.

Esant tiek daug žmonių, tęsiantis seimui keletą metų, reikėjo rūpintis jų pramaitinimu. Buvo tokių, kurie nuvykte nuvyko į seimą, bet grįžti nebegalėjo, pritrūkę lėšų. Kaikurios tautos tuo klausimu iš anksto buvo susirūpinusios. Pav. prancūzai savo priešseiminiame pasitarime 1414 m. Paryžiuje buvo nustatę dietas (dienpinigius) delegatams. Buvo tokių, kurie vi-

---

1 *Riedel.*
2 *Caro* III, 472 pusl.
3 *Hefele* VII, 288 pusl.

ską pragyvenę skolindavos, jeigu gaudavo. Turtingieji, nebėsant jiems rūpimų reikalų, ar pritrūkę lėšų, važiuodavo namo, kiti parsiduodavo ką galėjo, skolindavo, kol gaudavo, tretiems teko gyventi iš labdarybės, pašalpų ar imtis visokių darbų, kurie pasitaikydavo. Miestas kartais statėsi tik tam, kad davus darbo reikalingiems. Seimas kovodavo su tais, kurie prasiskolindavo ir neištesėdavo užmokėti: sodindavo į kalėjimą, mesdavo ekskomuniką ir t. t.

III.

Kovos dėl Žemaičių seime.

1. Ginčai su Vokiečių Ordinu.

Viduramžiais viduryje ir baigiantis iškilo Europos pasieniuose, jos rytuose, nauja galybė, dar pusiau stabmeldiška Lietuva; Europos bajorai, ypač vokiečiai, netekę plėtimosi vietų Azijoj, neįsitaisę Vengruose, atkreipė savo energiją prieš Lietuvą. Ir čia nesisekė labai plačiai įsigalėti; taip laukiamų Žemaičių negavo.

Konstancijoj atsidūrė ir šitas ginčas.

Sumušus Ordiną ties Eglakalniu (Tannenberg), dar tuo jo nesunaikinta: jis atsigavo, galėjo ir toliau kariauti, bet jau besigindamas, kitų nepuldamas; jis rasdavo vis dar pagelbos. Dėl to tai greitai po to Torunyj padarytoji taika (1411. II. 1) nedavė to, ko laimėtojai buvo galėję laukti, ko norėjo Vytautas. Žemaičiai, dėl kurių ėjo kova, atiteko Jagėlai ir Vytautui iki jų gyvos galvos. Lenkai gavo šiek-tiek žemių, bet dėl kai kurių pilių ir šiaip dėl girių, ypač sienų, vykinant taiką, galutinai nesusitarė: ginčus turėjo spręsti dvylika teisėjų, jiems gi nesusitarus — popežius. Aiškesnis buvo dalykas — uždėtoji Ordinui kontribucija — už išpirkimą žymesniųjų belaisvių[1].

Šį-tą pertvarkęs savo gyvenime, Ordinas vėl ėmė galvoti apie puolimą; ypač karingas buvo naujasis did. meistras Heinrich v. Plauen. Naujas karo pavojus iš vokiečių pusės, dar galimas sutrukdymas Lietuvos ekspansijos į žiemius ir pusiauryčius prispyrė Vytautą nusileisti prieš Lenkiją Horodle.

---

[1] *Raczyński* 129—134 p.; trumpiau: *Daniłowicz* II, 2 p. Nr. 951. *Krumbholtz* 175—180.

Dabar Ordinas pamatė, jog jau nepajėgs atsispirti, tai pakeitė savo politiką į taikingąją, nusileido, sutiko vėl derėtis. Eina derybos Grabowe ir Raciąže (prie Vyslos), bet be geros klotties, nes Lietuva pareikalavo iš Ordino daugiau, negu sutarta Torunyj — visiško išsižadėjimo Žemaičių ir Sudavų, o lenkai reikalavo tų plotų, dėl kurių buvo ginčų Torunyj, bet liko neišspręsti. Derybos nutrūko, prasidėjo karas, neilgas, bet naikinąs abi pusi, siaučiant marui, vadinamas „bado karas". Abi pusi vėl pradėjo derybas Brodnicoj (vok. Strassburg), kurios pasibaigė paliaubomis dviem metam (1414. X. 7—1416. X. 7)[1].

Į šitas derybas buvo įsikišęs popežiaus Jono XXIII legatas, Vilimas iš Lozannos, buvo prisidėjęs prie to ir imperatoriaus atstovas.

Legatas kvietė į bažnytinį seimą, kur išspręs territorinius ginčus, apie tat įrašė į paliaubų raštą. Rūpindamas dalyvavimu, legatas leido įkeisti Lenkijos bažnyčios turtus, kad galėtų turėti lėšų pasiuntiniams išlaikyti.

Taigi paliaubos neilgam padarytos, o ginčai spręsti pavesta bažn. seimui Konstancijoj.

Europai, bent jos vidurkiui, rūpėjo, kad būtų taika, kad galėtų tos pačios karo jėgos eiti kur kitur, pav., prieš turkus. Žygimantui taip pat rūpėjo, kad Jagėla ir Vytautas liautųsi kariavę su Ordinu, paliktų jį ramybėje, nežiūrėtų vienas į čekų ir vengrų žemes, kitas — į Prūsus. Tuomet Jagėla atkreiptų akį ir jėgas prieš turkus, padėtų uždyka Imperijai, o Vytautas galėtų eiti į rusų žemes, briautųsi į stepus prieš totorius, lai tik atsitraukia nuo Baltosios jūros, paskui gal nereikės nė Prūsų nė Žemaičių.

Bažnyčios seimas turėjo išspręsti politikos ginčus, išspręsti territorijos klausimus. Nė vokiečių Ordinas, nė jo priešai nebuvo įsitikinę, kad seimas būtų tinkama vieta šitokiems ginčams spręsti, jie tarė, kad tai jėgos klausimas, bet išsisukti nuo to niekas nenorėjo, kad nebūtų kaltinimų blogais norais, bažn. seime tęsė tą pačią kovą, tik dabar diplomatinėmis priemonėmis; kiekviena pusė bandė įtikinti Europos visuomenę, jog esanti teisi. Važiuojant į Konstanciją reikėjo turėti už-

---

[1] *Raczyński* 189—190; trumpiau: *Daniłowicz* II, 27—8 p. Nr. 1074.

tikrintą, apsaugotą kelią, galėjo o ir tikrai kartais reikėjo keliauti per Ordino žemes, tai jis užtikrino laisvą pravažiavimą[1].

2. Delegatai į seimą.

Jagėla ir Vytautas vienodai buvo susirūpinę taikos klausimu, dėlto jiem abiem rūpėjo turėti tinkamą atstovybę Konstancijoj, bet buvo viena delegacija. Abu viešpačiu surišti tuo, kad abiem buvo bendras priešas, kuris abiem užstojo kelią į jūrą: vienam — Vyslą, kitam Nemuną, be to Jagėla veikė ne tik kaipo Lenkijos karalius, bet ir kaip vyriausias Lietuvos kunigaikštis, taigi turėjo teisių į Lietuvą, Vytautas — veikė kaip didysis Lietuvos kunigaikštis. Vakarų Europoj buvo vienas frontas, dėlto tai tenai juodu ant lygios statydavo, neįsileisdavo į ginčus, katras vyresnis ar galingesnis. Vytautas gal ir dėl to neturėjo savo atskiros delegacijos, kad neturėjo žmonių išmokintų vakarų pavyzdžiu, senų prityrusių kunigų, „daktarų", kurie būtų mokinęsi vakarų Europos universitetuose, tai jis turėjo naudotis tąja pačia delegacija, per ją pareikšti savo norus, be to kartais siųsdavo vienas ar kitas savo vieno ar abiejų vardu laiškus į seimą ir ten juos paskelbdavo.

Įgaliojimą delegacijai davė Jagėla savo ir Vytauto vardu[2]. Šita delegacija nuolatos sėdėjo Konstancijoj, kartais gi dalis važinėdavo paskui imperatoriaus, o raiti ar važiuoti kviesliai lėkdavo veždami laiškus iš vyriausybės į Konstanciją ir atgal.

Kas dėl lėšų delegacijai išlaikyti, tai turbūt abu viešpačiu buvo jas pasidalinę, o jų nemaža reikėjo, nes seimas tęsėsi apie 4 metus, gyvenimas brangus, nemažos buvo išlaidos specialistams samdyti, o ir dovanos reikalingiems žmonėms nepigiai atseidavo.

Jagėlos-Vytauto pasiųsta delegacija buvo neskaitlinga, bet daugiau tarnų, išviso kalbama apie 500—700 arklių. Delegaciją sudarė vyskupai, universiteto atstovai, du bajoru. Pryšakyj stovėjo Mikalojus Trąba—Gniezno arkivysk., Andrius Laskarys, Poznanės vyskupas-elektas atsižymėjęs iškalbin-

---

[1] *Cod. Vit.* p. 300 Nr. 605 — 1414. XI. 25.

[2] *Lewicki* II. 64—67 pusl. *Mansi* XXVIII. p. 221—224, *Morawski* I, 130—6.

gumu, Jokūbas — Polocko vysk., iš bajorų — Zaviša Juodasis ir Jonas iš Katišo, iš mokslininkų — Povilas Włodkowicz (Vladimiri), gal rusinas, Krokuvos universiteto rektorius, žinomas dekretistas; buvo keletas kitų, nedelegatų, pav., Jonas Kropidło — Kujavų vysk., linksmai gyvenęs, mėgstąs draugiją ir kiti. Delegacija išvyko 1414. XI, atvyko į Konstanciją 1415. I. 29[1].

Ordinas pasiuntė kaip delegacijos vadą arkivysk. Joną Wallenrode, du vyriausiuoju valdininku, du pralotu, Vokietijos meistrą, vieną baroną, be jų dar savo prokuratorių — savo atstovą prie popežiaus Petrą iš Wormdito; ir dar reikalui esant atvykdavo iš Prūsų tie ar kiti reikalingi žmonės. Patogiau ir pigiau buvo gyventi Ordino delegacijai, nes jis turėjo namus pačioj Konstancijoj, ant salos turėjo dar kitus namus, netolimais Vokiečių žemėse turėjo savo pilių ir dvarų. O visgi nuolatos dejuodavo dėl brangumo ir lėšų stokos[2].

Wallenrode — žinomas diplomatas, prityręs šitame darbe, artimas Žygimantui, bet ir nepigus: mėgo ir mokėjo plačiai gyventi; kai kame nepalaikė Ordino reikalavimų: jį patį skriaudė Livonijos meistras, su juom turėjo ginčų dėl savo teisių. Petras Wormditas, Ordino prokuratorius Romoj, turėjo faktinai vesti visą atstovybės darbą, bet tai menkutis žmogus, neakylas, taip pat ne viską atliekąs[3].

Delegacija buvo atjojus ar atvažiavus su 150 — 200 arklių.

Jagėlos delegacija ruošėsi ypatingai prie ginčų su Ordinu, turėdama jam ištisą medžiagą, mažiau ruošėsi tais klausimais, kurie palytėjo bendrą Bažnyčios reformą; ja tesirūpino vos keli, kurie turėjo tam mokslinių palinkimų, šiaip delegacija buvo stipri politikos klausimams, kištis gi į bažnyčios kovas vyriausybė nurodymų nedavė. Lenkų-lietuvių delegacijai svarbu buvo turėti geri ryšiai su popežium, nes jis gali būti naudingas jų valstybių vidaus reikalams, jis gali padėti santykiuose su imperatorium ir vokiečių Ordinu. O kovoje su Ordinu reikėjo atimti iš jo dorinę paspirtį ir tuomet bus lengviau laimėti, delto

---

[1] *Lewicki* Codex 64—67 p. (Biecz 1414. XI. 9). 92—3 (1418 m.), Vėlesnis įgaliojimas papildant *Mansi* XXVIII, 221—224 p., *Nieborowski* 286—7.

[2] *Nieborowski*, 135—7.

[3] *Heppener*, 102. Nors ištisoj monografijoj Wormditui pašvęstoj *Nieborowski* išaukština jį, tačiau del šito netenka su juo sutikti.

tai nepravartu buvo pulti kame nors kuriją, geriau tą darbą palikus kitiems. Bet pasiuntiniai nuvesdavo kartais kitur.

Delegatai važiuodami į seimą savo iniciatyva ruošėsi ir kitais klausimais; gal tarė ne tik vienu reikalu teks kalbėti. Pav. Povilas surašė traktatą „De annatis". Tenai jis skundėsi ant popežiaus, kad dalindamas beneficijas pirmųjų metų pajamas ar visas ar pusę ima sau; popežius, jo nuomone, naudoja Lenkiją, ima mokesčius ir pajamas už ką nepridera. Tokie pat balsai, kaip Povilo traktatas, buvo girdėtis visoj Europoj — Vokietijoj, Prancūzijoj, Anglijoj ir t. t. Išvadoj Povilas nurodo, kokios turi būti reformos bažnyčios gyvenime. Jagėla palaikė popežių, bet jo delegacija buvo ne tokios pat nuomonės, kaip berods ir dauguma universitetų: stovėjo už seimo viršenybę ant popežiaus, žinoma, jie ir seime tą nuomonę pravesdavo[1].

Abi šali turėjo gaudyti šalininkų ir įtikinėti juos — argumentais, asmens ryšiais, dovanomis, vaišinimu, paparkais. Kiekvienas apie savo priešą sakydavo, jog anas paperkąs, o jis einąs dorais keliais. Beabejo, Vytautas ir Jagėla buvo turtingesni už Ordiną, galėjo būti dosnesni. Kartais jie galėjo įteikti tokią dovaną, kurios Ordinas neturėjo. Iš Lietuvos girių sykį buvo pasiųsta imperatoriui į Konstanciją gyvas zubras, bet jo gyvo nedavežė, davežė jo mėsą ir kailį.

Delegacijos pranešinėjo namo, kas dedasi seime, iš ten gaudavo instrukcijų ir nurodymų, kaip elgtis toliau. Reikėjo rūpintis, kad laiškai tikrai patektų į vietą, kad pakelėj kas jų neatimtų, o jeigu ir nedaeitų namo, tai kad bent priešas jų neperskaitytų. Tam dalykui jau užtinkame vartojant š i f r ą. Žinoma bent, kad jį vartojo Ordino delegatai[2]. Kartais vežamus laiškus atimdavo. Buvo skundų, kaip buvusiojo Ord. meistro Plauen'o šalininkai puolinėjo Ordino delegatus ir apiplėšdavo juos.

Seime abi šali rūpinos turėti gerą žvalgybą: sekdavo ir gaudydavo žinių, ką kas ruošia, ką ketina daryti. Nesykį Ordino prokuratorius, gavęs Konstancijoj žinių, persergėdavo did. meistrą, kad Vytautas ar Jagėla ketiną pulti Ordino valdas ir iš kokio krašto.

---

[1] *Morawski*, I, 130—6. *Starodawne Prawa*, 297—312.
[2] *Bess*, Falkenberg, 450.

3. Priruošiamieji puolimai.

Dar rinkosi žmonės į seimą, o jau prasidėjo priruošiamasis darbas pačioj Konstancijoj ir kitose vietose. Ordino prokuratorius dar prieš atvyksiant lenkų-lietuvių delegacijai raštu ir žodžiu stengėsi paveikti į popežių, imperatorių ir tuos seimo atstovus, kurie buvo jau susirinkę. Kai kame buvo šį tą laimėjęs. Ordinas gavo patvirtintas privilegijas iš Žygimanto 1414. XI. 19[1], kuris apsiėmė beto ginti Ordiną bei jo turtus. Nesitenkindamas turimąja medžiaga, prokuratorius rašo iš Konstancijos į did. meistrą, kad paruoštų „straipsnius prieš lenkus“.

Pirmas pradėjo skųstis Vok. Ordino atstovas; jis įteikė skundą seimui, kurioj kaltino Jagėlą neteisėtu karu, apvylimu, gyventojų plėšimu, dėjimusi su atstatytuoju didž. meistru, ir išvadoj prašo užtarti prispaustąjį Ordiną.

Dirbo ir Jagėlos-Vytauto atstovai. Popežius 1415. I. 17 atšaukė vokiečių Ordinui duotąsias privilegijas del Lietuvos ir rusų žemių ir gyventojų[2], Jagėlos ir Vytauto valdinių, uždraudė reizas, o tat turėjo pakirsti jo esimo pagrindus ir neleisti jo ekspansijos. Jau 1415. II. 26 popežius Jonas XXIII pripažino Jagėlą ir Vytautą general-vikarais Pleskuvai ir Naugardui, dovanojo Jagėlai metinę pusę beneficijų karui su totoriais vieneriems metams, bet vis prailginta, vos Martynas V panaikino 1422. IV. 22[3]. Šita negalėjo patikti Ordino atstovams: aplenkiama Livonijos ordinas, įsteigtas katalikystei platinti rusų žemėse, kuriąja jis tikrai nesirūpino.

O į susirinkusiąją visuomenę veikia rašytieji plakatai ir proklamacijos, kurias kabindavo prie bažnyčios durių. Ordinas iškelia lietuvių ir lenkų nusidėjimus 1410 m. kare, bažnyčių naikinimą, sakramentų niekinimą, o paskui po pasiaiškinimo ima atgal, vėl teisinas, gal viešpačiai (Jagėla ir Vytautas) ir nesą kalti, bet tat darę kiti. Plakatų polemikoj kits kitam nurodo, kad nepridera šmeižti, piktinas blogu rašto tonu, kad ginčą spręsti reikia pavesti popežiui, imperatoriui ar Bažn. seimui.

---

[1] *Strehlke,* E. Tabulae ordinis Theutonicae, 290 Nr.
[2] *Lewicki,* Cod. Ep. XVII t. 57 Nr. 67 pusl. (1415. I. 17. Konstancijoj).
[3] *Lewicki,* Cod. Ep. XV t. II, 146 p. 110 Nr.

Į tas kovas su savo reikalavimais ir puolinėjimais įsikišo Plauen'o, buvusiojo didž. meistro giminaičiai, prikabindami savo skelbimus prie bažnyčios durių, o Vokietijoj jie tykodavo ir gaudydavo Ordino kvieslius, atimliodavo laiškus ir turtus. Karingo Plaueno giminės (nes jis pats sėdėjo kalėjime), dabar padėjo lietuvių-lenkų delegacijai, kuri juos šelpė. Tai ir jiems imp. Žygimantas pasiūlė atvykti į seimą ir teisintis.

Ordino žmonės rūpinos, kad seimas greičiau išspręstų ginčą, kad pripažintų jam Žemaičius ir prispirtų lietuvius-lenkus laikytis ramybėje, nes paliaubos jį vargino; jie norėtų amžinos taikos, žinoma, palikus žemes, kurias turi, bet niekaip negali išsprendimo pagreitinti; seimui gi buvo savo rūpesčių, turėjo skubotų bažnyčios dalykų; juk pačioj seimo pradžioj įvyko svarbių sukrėtimų: 1415. III. 21 popežius Jonas XXIII pabėgo iš Konstancijos, greitai IV. 6 seimas paskelbė esąs virš popežiaus, čia ruošėsi prie teismo ant popežiaus, Huso ir t. t.

Visgi seimas 1415 m. geg. 11 d. išrinko kommissiją ginčui su Ordinu spręsti. Jos pirmininkas — kard. Fr. Zabarella; narių buvo — 8, po du iš kiekvienos esamos nacijos (germanų, italų, prancūzų, anglų). Be to tuo pačiu reikalu ėjo ginčų ir kalbų savo, germanų, nacijos viduje.

Dabar teprasidėjo tikrieji ginčai, žodžiu ir raštu aiškiau nustatoma reikalavimai, pareiškiama ištisais traktatais.

Lenkai-lietuviai pastatė savo reikalavimus iš 20 artikulų; jie reikalavo žemių, kurias Ordinas buvo užėmęs, žemių jiems prideramų kitais sprendimais ir raštais, jie nori, kad Žemaičius atiduotų galutinai ir priteistų atlyginimą.

Į tą atsakė Ordino atstovas raštu, kuriame buvo taip pat 20 artikulų. Į jų išvedžiojimus lenkai-lietuviai įteikė platesnį raštą iš 30 art., kuriame jau aiškiau pasisako, kuo remiama teisės, kas dedama jų pagrindan, tarp kitko nurodoma ir į tat, jog imperatoriaus duotosios ordinui privilegijos negali turėti galios, nes jis pats esąs žemiau popežiaus; o tat padaryta delto, kad imperatorius iki šiol palaikė Ordiną, popiežius gi ką tik panaikino imperatorių duotąsias Ordinui privilegijas[1]. Taigi grįžo prie seno ginčo — kas viršesnis, popiežius ar imperatorius, visai kitais tikslais, negu anais amžiais buvo kalbama.

---

[1] *Lewicki,* II, 57, p. 67—9.

Žygimantas nenorėjo ginčo paleisti iš savo rankų, delto stengėsi progai esant pats dalyvauti. 13 liepos germanų nacijos posėdyje jis pats buvo tą ginčą svarstant. Ar savo iniciatyva ar kitų nurodymais jis paklausė lenkų-lietuvių delegacijos — ar pripažįsta Romos Imperijos vyršenybę? Jie atsakė, kad ne, nes yra visai nepriklausomi. Žinoma, tas nepatiko imperatoriui. Žygimantas paklausė vok. Ordino atstovų — ar jie tat pripažįsta, nes kartais užklausus imperatoriui sakosi, jog pripažįsta popežių, o popežiui užklausus — jog imperatorių. Tai delto ir primygtinai klausė: pasakykit aiškiai — ar pripažįstate Bažnyčios, vis. bažnyt. seimo ar imperijos viršenybę? Bijojo duoti aiškų atsakymą, pagaliau tarp savęs pasitarę pripažino jų visų teismą. Karalius pagyrė Vok. Ordiną: jūs laimėjote daugiau negu vieną mūšį[1]. Žinoma buvo tik effektinis pasakymas, be reikšmės.

14 d. buvo daugiau žmonių toj pat kommissijoj. Eina forminiai ginčai. Seimas prisakė laikytis paliaubų sąlygų. Lenkai-lietuviai sutinka pripažinti teisėju taikintoju imperatorių, Ordinas taip pat jį, bet patariant ar padedant bažn. seimui ar būsimam popežiui. Taigi neaišku, kaip jis spręs. Tęsė abu, paliaubos lieka, o ginčas atidėtas.

Imperatorius 1415. VII. 18 išvažiavo į pietų Prancūziją. Nebuvo Konstancijoj nė popežiaus: jis buvo pabėgęs. Žygimantas prašė seimo svarbių dalykų be jo nespręsti, o prieš tat parašė Ordinui laišką, kuriame aną giria už taikingumą, žada dargi apginti nuo Jagėlos ir Vytauto[2].

Abi šali rengė dirvą traktatais, platino juos tarp dalyvių. Polemika turi principinį pobūdį, kad priėjus prie išvados, jog priešas neteisus.

5 liepos Petras Vladimiri įteikė savo nacijai traktatą principiniu klausimu „De potestate papae et imperatoris respectu infidelium“[3] — Ordino privilegijoms sugriauti.

Jis stato tokius klausimus: ar Ordinas gali pulti stabmeldžius? Kas jį įgaliojo? Ką reiškia tokie įgaliojimai?

---

[1] Apie tat rašo Ordino atstovas; tas faktas, jeigu buvo, tėra žinomas jo suteiktoj redakcijoj. *Prochaska,* Cod. Vit. 631 Nr. 322—325 p.
[2] *Nieborowski,* 156—7.
[3] *„Starodawne Prawa“.* 159—185.

Iš atsakymų ir išvedžiojimų matyti, jog Povilas pažįsta anų laikų literatūrą, ją naudojas Ordino privilegijoms sugriauti. Jis vysto tokias mintis.

Jo nuomone, visa valdžia (pasaulinė ir dvasinė) turėtų būti sujungta vienose rankose, kas danguje, tas ir žemėje; dvasinis pradas yra aukštesnis už žemišką, kūnišką, delto tai imperatorius tėra popežiaus įrankis. Universalės imperijos nėra, ji tik idealas. Prie imperijos nepridera nė Ispanija, nė Prancūzija, yra ir daugiau atskirų valstybių, universalis tėra vienas, tai — popežius.

Valstybės atsiranda iš Dievo malonės dermės keliu ar smurtu. Anoji — teisės reiškinys, o čia — faktas.

Vyriausybė yra išsivysčiusi iš šeimos, ji pagrįsta įgimtąja teise. Taigi ir stabmeldžių viešpačių valdžia yra teisėta. Valdžią reikia atskirti nuo tikybos, negalima valdžios išvesti iš nuodėmės. Kristus, Povilas ir popežiai pripažindavo stabmeldžių valdžią, taigi netikėliai gali valdyti katalikus, yra tai ius naturale, ius gentium. Bet popežius gali kištis į jų vidaus reikalus, remdamasis įgimtąja teise. Jąja einant, stabmeldžiai turi leisti skelbti evangeliją, popežius gins tuos katalikus, bet rečiausiame atsitikime išims juos iš po stabmeldžių valdžios. Šiaip ramieji stabmeldžiai reikia palikti ramybėje, kaip ir kiti žmonės.

Ar galima stabmeldžius krikštyti smurtu ir ginklais? Šito daryti negalima, nes krikštas — tai laisvos valios ir Dievo malonės dalykas.

Ar visi karai yra teisėti ir leistini? Nevisi, tik apsiginimo karas bus teisėtas. O esant neteisėtam karui, reikia viskas atstatyti į senąjį stovį ir atitaisyti kas buvo pikto.

Delto tai nė imperatorius nė popežius neturėdami valdžios ant stabmeldžių niekam negali dovanoti jų žemių.

Nustačius tokius pagrindinius dėsnius, einama prieš kryžeivius, prieš vokiečių Ordiną. Jie gyvena iš smurto, užsiima plėšimais, jų „reizos“ — neleistinos. Kryžeiviai yra nepataisomi, jie piktesni už husitus, kuriuos dar galima grąžinti. Kryžeiviai su savo reizomis eina prieš Dievo ir gamtos įstatymus. Ir stabmeldžiai gali būti savininkais, nes Dievo įstatymai nelaužo gamtos įstatymų. O kryžeiviai daeina iki tam, kad reizas daro per dideles šventes — žolinę ir grabnyčias, nešvenčia Panelės Šv. dienų.

Imperatorius negalėjęs jiems duoti leidimo reizoms daryti, jis pats prideràs nuo popežiaus, kuris vienas teturi valią ir ant stabmeldžių, vienog ir jis negali eiti karu, nes Dievo žodį reikia platinti laisvai, ne smurtu, ne kardu, tik jeigu neklauso žodžio, neleidžia jo platinti, tai prie šito galima prispirti ginklu. Visgi į tikybą versti smurtu — negalima. O ištikrųjų kryžeiviams krikštai nerūpi, jie nori svetimas žemes grobti. Neseniai Toledoj prov. baž. seimelis uždraudė smurtu versti žydus į krikščionybę, teleido tat geruoju daryti. Ar galima nekrikštus kviesti į talką? Juk taip buvo padaryta Eglekalnio mušyje. Yra atsitikimų, kuomet tat yra galima ir neišvengiama.

Teisybė, kryžeiviai rodo privilegijas jiems tam duotas, bet jos negalioja, nes jos visos ar netikros ar suklastotos[1].

Žiūrint turinio iš to rašto lyg dvelkia jau naujos gadynės dvasia — pakantumo ir tolerantijos, lyg autorius šituo pralenkė Europą, nes taip spyrė galvoti kryžeivių puolimai. Ir kiti pirmiau taip galvojo. Bet ar įtikino?

Skaitė tą raštą, ginčijos dėl jo. Buvo aštrių principinių puolimų.

Nepatiko imperatoriaus šalininkams, nes neigė jo visagalybę ir griovė jo pretenzijų pagrindus.

Raštai buvo įteikti seimui dar Žygimantui esant Konstancijoj, negalėjo tat jam patikti, nebereikalo jisai (VII. 13), kaip minėta, prisispyręs klausė lenkų-lietuvių, ar pripažįsta jo viršenybę, jo teismą. O tie atsargiai atsakė: nori ne jo teismo, o tik jo tarpininkystės, tuomet jo nuomonė bus ne sprendimas, o tik patarimas.

Išvažiavus Žygimantui, bažn. seimas dirbo toliau, jis vengė anam prašant, pagrindinių nutarimų, o svarstė ištisą bėgamųjų ir priruošiamųjų klausimų virtinę. Ginčai su Ordinu raštu ir nacijos posėdžiuose ėjo toliau. Į vienos traktatą atsakydavo kita; rašydavo ar savo žmonės ar svetimi, rašydavo advokatai ir pašalaičiai.

Dėliai teisių į stabmeldžius kilo principinių ginčų. Povilas Vladimiri gynė juos, pripažindamas kuone lygias teises su krikščionimis, remdamasis įgimtosios teisės dėsniais. Šita pažiūra buvo per nauja, bet vietoje gyvenimo reikalų iššaukta. Tam pa-

---

[1] Tekstas *Starodawne*, 159—185. Šitą traktatą nagrinėja: *Krzyżanowski*, 341—8; *Prochaska*, Na soborze 18—29; *Morawski*, I, 143 p.

sipriešino savo traktate kanonistas Indrikas de Secusio (vėliau Ostijos kardinolas), į jo raštą greitai po savo pirmojo atsakė Povilas Vladimiri nauju traktatu, prasidedančiu žodžiais: „Opinio Ostiensis“. Jame naujos medžiagos buvo nedaug, pakartojo jau sykį savo išdėstytas mintis, polemizavo su savo opponentais, o visa eina prie vieno tikslo — nepripažįsta vokiečių Ordino privilegijų. Savo išvadas sutraukė į 52 dėsnius.

Apskritai, sako Povilas, vienas popežius tegali paskelbti kovą stabmeldžiams, bet šita esti nevisais atsitikimais; kur einama prieš įgimtąją teisę, ten ir jis negali nė pats karo skelbti, nė kitiems tą teisę duoti. Popežiaus raštai, duoti vokiečių Ordinui, kuriais jis leido kovoti prieš stabmeldžius, yra abejotini. Imperatoriaus valdžia, atsiradusi iš smurto, pati prigulėdama nuo popežiaus, visai neturėdama jokios valios ant stabmeldžių, delto negalėjo duoti vokiečių Ordinui raštų, o jeigu juos ir davė, tai jie yra apgaulingi ir niekingi, jo karas nėra teisus, tie krikščionys, kurie jam padeda, yra iškrypę ir paklydę tikėjime, ir jie negalės būti išganyti, jeigu žūtų šitame kare; taip pat Ordino valdiniai turi ištirti, ar tie jo karai yra teisūs; jeigu ras, kad karas nėra teisus, turi liautis klausę. O ir paties Vokiečių Ordino žygiai pradedami per Grabnyčias ir Žolinę yra prietaras, vergų darbas, šventės negerbimas. Jeigu darydami neteisius karus, būtų užkariavę žemių, tai turi jas grąžinti. Esant neteisiam karui, kam nors darant tokius puolimus, suprantama, kad bus leista kviesti į talką ir netikėlius. Visur nurodoma autoritetai toms mintims apgrįsti[1].

Traktatą išplatino ir išpropagavo esantieji lenkų-lietuvių delegacijoj pakviestieji svetimieji daktarai ir mokslininkai, kurių buvo priskaitoma kartais iki aštuonerių žmonių.

Turėjo savo daktarų ir kryžeiviai; jie buvo į savo pusę pritraukę keletą aukštesnių vyskupų, pav.: Venecijos kardinolą Columną (vėliau išrinktą popežių Martyną V), Jokūbą Lodi'es vyskupą, vieną anglų vyskupą ir t. t.

Kryžeivių atstovai, turėdami laiko, nes iki karaliaus Žygimanto grįžtant nebus ginčų, arba bent nebus galutino sprendimo, galėjo ramiai paruošti savo atsakymus, o daktarų, laukiančių darbo, arba kanonistų-polemistų buvo ganėtinai, kurie turėjo noro ir reikalo pasisakyti. Jokūbas, Lodies, vysk., įrodinėjo,

[1] *Mansi*, XXVIII, 46—57.

jog su stabmeldžiais dėtis prieš kirkščionis negalima. Teisybė, sako jisai, šito nėra uždraudę nė popežius, nė karalius, bet tai yra jų apsileidimas, ir tat negali būti pateisinimu.

Greta ramių, rimtų gal ir sunkių savo forma traktatų pasirodė ir gyvesnis — dominikono Jono Falkenbergo, kuris veikė iš šalies, veikė publikoj; tarp kitoko, jis skelbė karalių žudymą; viešai Ordino delegacijon neįtrauktas, dargi jis prie šito pamfleto nedrįso prisipažinti. Del jo buvo kilę nemaža triukšmo seime, kommissijose reikėjo daug kalbėti ir ginčytis, jog teks vėliau kiek plačiau apsistoti.

Officialiai gi rašė kryžeiviams Johannes Vorbach iš Bambergo. Jisai įrodinėjo, jog Ordinas teisėtai veikia, remdamasis popežiaus ir imperatoriaus privilegijomis, jog neleistina kviesti netikėlių į talką kovai prieš krikščionis, jog stabmeldžius reikia statyti ant lygios su laukiniais žvėrimis, su jais karas yra teisingas ir teisus, dargi Ordinui šitoj jo kovoj reikia padėti. Bet ir jis leidžia kviesti talkon stabmeldžius, jeigu reikia apsiginti, bet tik apsiginti, šiaip su jais negalima sėbrauti. Ištikrųjų gi jie tuština Ordino žemes, jas naikina, todel turi atlyginti skriaudas.

Į tą raštą atsakė iš lietuvių-lenkų pusės du raštu: vieną rašė čekas Maurikis iš Pragos (Rvačka), kuris rado Jono iš Bambergo rašte erezijos, kitą — Povilas Vladimiri. Jo raštas pavadintas „Tractatus de ordine cruciferorum et de bello Polonorum contra dictos fratres“[1]. Jis laikosi to paties dėsnio, ką ir pirmiau: jog popežius stovįs aukščiau imperatoriaus, griežčiau tvirtino, jog Ordinas — eretiška įstaiga, taigi iškėlė baisų tais laikais kaltinimą, tat įrodžius, Ordiną reikėtų panaikinti, o kai ką ir nubausti: juk nepersenai taip buvo padaryta su Joannitų ordinu Prancūzijoj.

Abi šali išdėstė savo argumentus, reikėtų pasisakyti bažn. Seimui, katras teisus, bet laikas atrodė nepatogus, vieton vienybės Bažnyčioj gali būti dar daugiau painiavų. Nepatogu buvo kelti erezijos klausimą, o gal tai tebuvo gražūs įnirtimo žodžiai, gražbilystės žiedai? Seimas pasiūlė abiem laikytis Žygimanto išdirbtų paliaubų. Bene vežė tą raštą Petras Wolfram iš ten atvežė atsakymą irgi raštu.

---

[1] *„Starodawne Prawa“*, 233—296.

Grįžus Žygimantui abi pusi išnaujo subruzdo, ieškodamos šalininkų tarp nacijų ir atskirų asmenų, abiejų šalių advokatai rengė traktatus ir platino juos.

Seime turėjo žiūrėti jų ginčo 1417 m. vasario mėn.

Ordino atstovas, pasirengęs per tiek laiko, atsakinėjo dabar į Povilo Vladimiri ar jo draugų traktatus, reikėjo įrodyti, kad ten pravedamieji dėsniai — eretiko mintys, taigi toks pat kaltinimas, ką ir jo prieš Falkenbergą, tik atvirkščiai atkreiptas. Ir dabar nėra sąlygų ramiai ginčui svarstyti.

Lenkų-lietuvių delegacija, gindamasi nuo vokiečių Ordino puolimų, iškelia dar aiškiau, negu pirmiau, dėsnius, kuriuose dvelkė naujoji gadynė, o ir drąsiau meta erezijos kaltinimą. Pav., sakoma, kad nė imperatorius nė popežius nė kartu nė skyrium negalį dalinti stabmeldžių žemių. Ordinas negalįs gauti dovanų: Jeruzalės prieglaudos (špitolės) nebėra, jai negalima nė dovanų duoti, dėlto padarytosios negalioja.

Karas prieš netikėlius tikėjimui platinti priešinga Dievo įstatymams, todel popežiaus ir imperatoriaus laiškai kryž. ordinui yra netikri ir suklastoti. Jų darbai žiaurūs, jie užmušinėja ir plėšia, — jų elgimasis skandalingas, remtis tais raštais — tai erezija. Kryžeivių karai — neteisėti, užkariautosios žemės — neteisėtai užgrobtos. Popežius turi įsakyti jiems grąžinti, pakvietęs į pagalbą pasaulinę ranką. Delto ir Ordinas teisių į Žemaičius neturi.

Užtat, kad kryž. Ordinas naudojos šitokiomis privilegijomis, reikia jis ekskomunikuoti, nuteisti jis ir jo gynėjai. Ordinas negali turėti turtų, todel juos gali imti kas nori, valdiniai neprivalo jo klausyti, o Ordinas reikia išvyti.

Ordinas pats — tai draugija ir sekta, kurioj neleistinai sujungti kunigai ir pasauliečiai. Delto nariai gali laisvai iš jo išeiti, nekunigai gali net vesti. Jie — kaip templierų ordinas, reikia panaikinti.

Tos pačios mintys pravestos kitame didesniame traktate „Ad apperiendum"; kaikame puolimuose eina dar toliau. Ordinas, sako, — tai „haeresis prusiana" (prūsų erezija, atskala), piktesnis negu turkų ir žydų, jis reikia panaikinti ir be processo. Delto jį galima pulti ir be Bažnyčios įsakymo ar leidimo,

dargi yra priedermė jį pulti. Todėl reikėtų, kad promotor fidei tuoj pradėtų tardymą del kryžiuočių Ordino atskalos.[1]

Ir tikrai seime, „Instigator officii et promotor causarum fidei“ tą klausimą buvo pastatęs, bet bažn. seimui mažiau terūpėjo tuo žvilgsniu Ordino reikalai, turėjo svarbesnių dalykų: pačiam teko kariauti su imperatorium, kuris norėjo visur valdyti. Germanų nacijoj niekas nedrįso imperatoriui priešintis, su juo ėjo anglų nacija, dalis italų, dalis prancūzų (burgundai), be to jis vyravo kommissijose.

4. Kovos seime.

Tuo tarpu eina iš Lenkijos ir Lietuvos nauja medžiaga. 1415. VIII. 2 Jagėla-Vytautas rašo, jog jiedu galį rūpintis bažnyčių sujungimu. Tą laišką spalių mėn. atvežė brolis Teodorikas per Krokuvą iš Konstantinopolio.

Greitai atėjo kitas laiškas, pasirašytas Jagėlos ir Vytauto X. 18, kurį atsivežė žemaičių delegacija, kur sako, jog jiedu norį ir galį žemaičius krikštyti, tik Ordinas trukdąs.

Laiškuose jie mini ir turkų pavojų, pripažįsta jį, bet tol negalėsią padėti, kol gręs pavojus iš kryžeivių pusės.

Žemaičių delegacija pasirodė seimui 1416. II. 16. Apie Žemaičių delegacijos žygį teks vėliau plačiau kalbėti.

Savo keliu dalis klausimų, rūpimų Lietuvai, buvo pas imperatorių jo laikinose būstinėse nagrinėjama, vartojama visokių įtikinančių priemonių — argumentų ir dovanų.

Konstancijoj sumažėjo žmonių: vieni išvyko su imperatorium, kiti išsiskirstė, liko kam reikia čia būti, kuriems nėra kur dėtis. Mokslininkų ir politikų polemika eina toliau.

Organizacijoj įvyko atmainų. Seimas paskyrė ir teisėjus, kad vidutinius ir mažus dalykus galutinai išspręstų.

Seime Ordiną puolė lietuviai ir lenkai; jis tai gynėsi, tai kartais pats puolė. Jo būklę sunkino ir tat, kad jisai turėjo ir vidaus priešų, kurie su visomis skundomis ant Ordino skubinos į seimą. Tarp skundėjų buvo Rygos kapitula, kurią spaudęs Ordinas, net del šito turėjo pabėgti kaikurie jos nariai.[2]

---

[1] *Nieborowski,* 214—223.

[2] Kokie aštrūs santykiai tarp Livonijos ordino ir kunigų matyt iš vieno vėlesnio atsitikimo; 1428 m. 16 kunigų važiavo su skundomis ant Or-

Neseniai keli Varmės bajorai užmušo miestėną. Koks teismas teis — bajorai ar miestėnai? Bajorai sako, kad jie vieni tegali teisti, Ordino vyriausybė šitą palaikytų, delto miestėnai atbėgo į bažn. seimą, ieškodami teisybės, skųsdami Ordiną. Arba skundėsi ant Ordino vienas kaimynas — vyskupas, jog Ordinas neduodąs jam prideramos metinės, 50 markių.

Kartais ir pats Ordinas skųsdavosi, arba bent per aukštus žmones ieškojo užtarimo prieš savo brolius; vienas brolis pabėgo, užvaldė Ordino turtą, esantį Vokietijoj, dargi apsivedė, tai reikėjo ieškoti pagalbos visam turtui iš jo atimti.

Ordinui teko rūpintis savo laiškų saugumu: stiprus buvusio did. meistro Plauen'o giminės gaudė Ordino kvieslius, atimliojo laiškus, skundėsi seimui, agitavo prieš jį. Žinoma, Jagėlos delegacija palaikė juos, padėjo, davė lėšų ir t. t.[1] Taigi lenkų-lietuvių delegacija rankiojo medžiagą, jog Ordinas persekiojąs bažnyčią, vyskupus ir t. t., jog yra virtęs visai nedora, priešinga Bažnyčiai įstaiga.

Seimo darbai eina toliau. Popežius Grigas XII atsisakė nuo popežystės (VII. 4); tuoj po to sudegino Husą, 18 d. Žygimantas išvažiavo į vakarus, įtikinti pop. Benediktą, kad ir jis atsisakytų. Seimas dirbo ir be Žygimanto.

Turėdamas įvairių darbų, seimas prie ginčų su Ordinu tepriėjo vos 1416 m. pradžioje, gal būti be imperatoriaus buvo ir patogiau, bent be jo galima pririnkti medžiagos ir advokatų. Lenkų delegacijoj pasirodė naujas narys Petras Wolframas (iš Krokuvos ar Lvovo). Pasirodė, jog jis buvo vokiečių šalininkas, popežiaus slaptas informatorius, arti delegacijoj veikęs[2]; kaltinimus kėlė jisai ir konsistorijos advokatas Augustinas iš Pisos.

Vasario 13 d. buvo pilnaties posėdis, generalė kongregacija, katedroj; jame perskaitė Jagėlos ir Vytauto skundą, kurioje yra išdėstyta santykiai su Ordinu, išstatoma eilė kaltinimų ir nurodoma jo nusidėjimai nuo senųjų laikų, išviso jie sutraukti į 40 punktų. Tarp naujų reikalavimų buvo vienas, kad vokiečių Ordiną perkeltų į kitą, jam patogesnę vietą, prie darbo

---

dino į popežių, tai Ordino brolis pagavo juos ir prigirdė upėje (*Hefele* VII, 413—414 p.).

[1] *Nieborowski,* 162—5 p.

[2] *Lewicki,* C. Ep. XV. II t. 90, 91 Nr.

atitinkančio labiau jo pašaukimui, krikščionystei platinti, kad perkeltų jį į totorių ir turkų pasienį, o dabar Ordinas trukdąs Vytautui ir Jagėlai, jų darbams, todel prašo seimo apginti juodu, kad galėtų atversti graikus ir netikėlius. Skaitant neapsėjo be trukšmo.

Pabaigus skaityti Ordino advokatas prašė ginčus atidėti, nes nėra pasiruošęs, tam paskyrė posėdį 23 d.

13 d. perskaitė ir Žemaičių skundą, Vytauto paruoštą, kuri iššaukė seime tiek trukšmo ir pasibaisėjimo, bet prie šito teks vėliau plačiau apsistoti.

23 d. vėl susėjo visuotina kongregacija katedroj, ir Vok. Ordino advokatas Justinus de Juvenatio skaitė iš rašto savo atsakymą; ir dabar buvo trukšmai, tik kėlė jį lenkų bajorai.

Skaitymas užsitęsė ilgai, jį pertraukė; tęsė ir ant rytojaus, pradėję nuo 9 val.; vienam nuvargus, skaitė toliau kitas advokatas Ardicinus de Novarra, Henricus de Piro ir Ordino atstovas. vienam pailsus, varė skaitymą kiti.

Raštas buvo platus, atsibodo klausyti net nedavė baigti; skaitė visas vok. ordino dermes su Jagėla, su Vytautu, nurodė kiek Ordinas yra užsipelnęs Bažnyčiai, kiek jo žmonių yra žuvusių del tikybos, kad jį spaudžia ir visai neteisingai lietuviai bei lenkai, jog kare 1410 m. jų priešai buvo nedori, išvadoj — prašo jo pasigailėti. Kieno teisybė? Ar Lietuva tikrai yra krikščionių šalis? Ordino atstovai sako, kad geriausia būtų, jeigu bažn. Seimas prispirtų lietuvius ir lenkus tenkintis jų valdomomis žemėmis, lai daugiau jų neieško. Bet lenkų-lietuvių delegacija atsakė, jog nenori tenkintis Torunio taika, nenori grąžinti Žemaičių Ordinui.

Ordino kviesliai ir jo advokatai buvo patenkinti savo rašto įspūdžiu, jie buvo įsitikinę, jog doriškai laimėję, jog juos laiko teisiais.

Seimas nepadarė šituo klausimu jokio nutarimo. Nutilo vėl.

27 d. ginčai ėjo toliau, bet jau germanų nacijoj, tarp tų pačių jos dalyvių. Ten kiti, nesuinteresuotieji prikalbinėjo, kad nesivaidytų, liautųsi pykęsi. Žinoma, nenuramino. Vistiek abi šali nori seime ginčytis, iš ten sulaukti sprendimo. Ir nacija nutilo, nutarė laukti, kol grįš Žygimantas.

O jis jau Paryžiuje, reikia tenai vykti: skubotus dalykus tarp vokiečių-lietuvių-lenkų jis ten sprendė.

5. Ginčai su Ordinu Paryžiuje.

Žygimantas išvyko iš Konstancijos 1415. VII. 18; jis norėjo prikalbėti vieną iš trijų popežių, Benediktą XIII, kad atsisakytų, o tenykščius viešpačius, kad jo nepalaikytų; Žygimantas turėjo dar kitų, grynai politinių reikalų; norėjo sutaikyti anglų ir prancūzų karalius, kurie taip ilgai jau kariavo ir galo toms kovoms nebuvo matyti.

Žygimantas nesiskubino važiuoti, pamaži traukė, apsistodamas kokiam laikui, priimdamas iškilmingus sutikimus, vaišes ir dovanas; tarė, kad taip pridera elgtis norinčiam valdyti visą pasaulį, o jo neturinčiam. Žygimantas ilgesnį laiką išbuvo Narbonnoje. Galų gale jis apsistojo Paryžiuje.

Su Žygimantu buvo iškeliavę kaikurie Jagėlos-Vytauto atstovai, kurie buvo tarp jo palydovų, tai turėjo progos papasakoti jam apie savo reikalus.

Be savo atstovo 'Wallenrodo, Vok. Ordinas turėjo slaptą agentą prie Žygimanto, — vienas jų buvo Bunzlau. Konstancijoj jis gyveno su Ordino prokuratorium ('Wormdittu), išvykus karaliui su juo keliavo, nurašinėdavo prokuratoriui laiškus, kurie ateidavo į Žygimantą, už tą darbą gaudavo geroką atlyginimą[1].

Seimas nuolatos susižinodavo su Žygimantu, esant svarbiems reikalams susitardavo, ar pasiųsdavo raštą ar net delegaciją. Ką tik išvažiavus (VIII. 23) bažn. seimas pasiuntė savo reikalais vysk. Joną 'Wallenrodą, kuris kaip tik buvo vokiečių Ordino atstovu ir jam tarnaudavo, nors dabar pasidarė bažn. seimo įgaliotu.

Žygimantas lenkų-lietuvių ginče su Vokiečių Ordinu, gaudavo pranešimų ne tik nuo tiesioginių jų atstovų, bet ir iš Jagėlos bei Vytauto laiškus. Tai 'Wallenrode, kaipo seimo viršūnių įgaliotas žmogus, juos gavęs, persiųsdavo Ordino prokuratoriui į Konstanciją, žinoma nepranešdamas priešingai pusei, ką rašė Ordinas.

Paryžiuje teko aptarti nevieną dalyką Vokiečių Ordino reikaluose, kalbos ėjo apie paliaubas ir apie sąlygas būsimai tvirtai bei pastoviai taikai sudaryti.

---

[1] *Nieborowski*, 208—210.

Tarp kitų sumanymų Jagėlos kviesliai buvo pasiūlę Žygimantui padaryti šitokį mainą: Ordinas išpirks iš lenkų ir grąžins Žygimantui jo paties įkeistąją žemę, jis gaus dykai iš Ordino Naująją Marką ir atiduos Jagėlai. Žygimantui tas planas patiko, nes gauna dykai žemių už vieną tarpininkavimą.

Delto jis pasiuntė arkivysk. Wallenrodą ir Brandenburgo kunig. Frideriką pasakyti šita did. meistrui.

Nuo savęs pridėjo dar vieną sąlygą. Žygimantas matė, jog Ordinas nori išsisukti nuo jo valdžios, jis klausąs tai popežiaus, tai jo, kaip Ordinui tat patogiau, taigi pareikalavo, kad jį vieną tepripažintų: Ordino žemė būtų paskelbta priderančia Imperijai, ją gautų iš Imperijos kaipo lėną. Tuomet tikrai būtų amžina taika su Jagėla ir su Vytautu.

Šitie kviesliai išjojo per Konstanciją į Prūsus.

Ordinas aptarė tą reikalą su žemės taryba ir vyr. valdininkais, kaikame nusileido, bet visų sąlygų nepriėmė. Bijojo pasiduoti Imperijai, nes tapsiąs maino ir suktybių objektu, antrą vertus, nenorėjo nustoti Bažnyčios globos. Ir liko vėl tas pats Ordino dvilypumas. Taigi šitų taikos sąlygų Ordinas nepriėmė.

Gi savo ruožtu reikėjo kaip nors neprileisti prie karo, nes paliaubos turėjo baigtis 1416. IX. 8; Žygimantas pasikvietė abiejų šalių atstovus pas save; jie jojo iš Konstancijos — dėl paliaubų pratęsimo. Derybose padėjo ir prancūzų karalius Karolis VI. Dirbo kelias savaites, pagaliau nutarė, jog paliaubos tęsis nuo 1416. IV. 5 iki 1417. VII. 12.

Ordinas, sulaukęs paliaubų, įgijo įsitikinimo, jog Žygimantas jį palaikys.

6. Paliaubos ir taika seime.

Ordino atstovas kalbėjo apie taiką, o tuo tarpu rūpinos pakirsti seimo darbą rytuose taikai sustiprinti. Seimas, prašant Tartų (Dorpato) vyskupui, paskyrė jo globėju Vytautą, kad gintų nuo rusų ir kitų priešų, tai Ordino atstovas sužinojęs apie tat siūlo Livonijos meistrui susitarti su Tartų vyskupu ir pasirūpinti, kad Vytautas tos privilegijos negautų[1]. Taip jis rašo 1416 m. geg. 1 d.

---

[1] *Prochaska,* Cod. Vit. 669 Nr. 343 p.; *Bunge* V., 213—14.

Į minėtus seimo laiškus del paliaubų atsakė Jagėla ir Krokuvos Universitetas. Jagėla atsakė (1416. VIII. 2), jog paliaubas laikys, Žemaičius paveda seimo globai, jeigu ne karai, tai Žemaičiai seniai būtų buvę krikštyti, ir gudai graikų tikybos būtų grįžę prie vienybės su katalikų bažnyčia. Šitą būtų padarę jis ir Vytautas. Universitetas pasisako kitais klausimais, išgiria seimą, jo darbus, pasisako prieš husitus, peikia simoniją Romos kieme, išgiria daktarus ir universitetus keliančius šviesą[1].

Did. meistras prašo pastovios taikos.

Visus tuos raštus skaitė susirinkime 1416. IX. 16.

Seimo laiškus į Jagėlą ir Vytautą apie paliaubas, Ordinas suprato, kad ir seimas jį ginsiąs, kad dabar atėjo laikas parodyti griežtumą ir reikalauti pastovios taikos geromis sąlygomis. Nors Prūsų būklė buvo sunki, nes 1416 m. ištiko maras, nuo kurio buvo mirę du vyskupu ir daugybė sodžiaus gyventojų, bet did. meistras tarė, kad taikos yra labiau reikalingas ne jis, o Vytautas. Mat Vytautas viename laiške lyg iš netyčių buvo pasisakęs, kad turįs įtakos totoriams, kad jiems statys chanus, o dabar dagirdo, kad įvyko priešingai, kad Vytauto kandidatą atstatą, dargi totoriai tuštiną Lietuvos valdas. Šitą Vytauto laiško vietą apie įtaką totoriams sunaudojo seime kaltindami, jog dedąsis su totoriais, o žinia apie totorių užpuolimą did. meistras nutarė kitur pasinaudoti.

Taip nusiteikęs did. meistras rudenį 1416 m. atplaukė į Veliuoną derėtis su Vytautu ir Jagėla del pastovios taikos. Jis rodė didelį pasipūtimą, elgėsi lyg būtų laimėtojas, reikalavo atiduoti Ordinui visas tas žemes, į kurias turi raštus. Atplaukęs į Veliuoną did. meistras pasiliko sėdėti laive, pats nesirodė nė Vytautui, nė Jagėlai, kalbėjosi per kvieslius. Abi šali nesusėję išsiskirstė.

Wallenrode o ir Livonijos Ordino šaka kitaip galvojo, kalbino prie saikumo ir nuolaidos, nes vieni neapsigins. Dargi del šito did. meistras buvo susivaidijęs su Wallenrodu. Ir vėl kalbos apie taiką nutilo[2].

Apie tat, kas įvyko Veliuonoj, Jagėla rado reikalingu pra-

---

[1] *Morawski,* I 146—9 p.; *Mansi,* xxVII, 934—5.

[2] *Daniłowicz* Skarbiec II 1176, 1179, *Prochaska* Cod. Vit. 707 p. 365 Nr.

nešti bažn. seimui ir kartu jį perspėti, kad taikai gali pakenkti pats seimas, perdaug užtardamas Ordiną, todel įdėjo grasinimą, kad nepalaikytų už blogą, jeigu jis pats turėsiąs apginti savo teises. Jo laiške pasigirdo kiti tonai, jog rytų viešpačiai rimtai užpyko ant bažn. seimo diplomatų, kad gali nepaisyti gerų jų patarimų.

Ir vėlesniuose raštuose prie progos Jagėla ir Vytautas primindavo, jog ne jie kalti, kad nėra taikos. Svarstant šį klausimą 31 visuotiname posėdyje (1417. III. 31), jo viduryje Gniezno arkivyskupas Mikalojus norėjo perskaityti Jagėlos ir Vytauto laišką į seimą, bet Ordino advokatas Arcedinus de Novaria užprotestavo, nes nacijos nėra išžiūrėjusios, tai seimas neleido skaityti, bet posėdžio gale šį raštą visgi perskaitė, šitame laiške jiedu yra dar sykį priminę, jog ne jie kalti, kad su kryžeivių Ordinu nėra taikos, kaip jos norėjo bažn. seimas[1].

Ordino atstovai turėjo žvalgybą ir Konstancijoj, jie gaudydavo žinias, kurios ateidavo į lenkų-lietuvių delegaciją, tuojau jas persiųsdavo į Prūsus. Pav., 1417 m. vasario mėn. Ordino atstovas rašo did. meistrui: jis bijąs Romos karaliaus, galįs apvilti, norįs uždirbti, geriau visą savo ginčą spręsti reikia atiduoti bažn. seimui. Jeigu išrinktų popežių pirm, negu lenkai pradės karą, tai būtų galima turėti nuolatinę taiką; dabar gi lai did. meistras ruošiasi į karą: po paliaubų (šv. Margarėtos) lenkai puls. Vienas bajoras iš lenkų papasakojo, kad Lenkų karalius susitaikys su totoriais, eis prieš Ordiną; taip, sako, rašęs Gniezno arkivyskupui, prašydamas, kad pateisintų jį prieš seimą. Gali pulti iš dviejų pusių (nuo Pamarėlių ir iš rytų). Romos karalius pagrasinęs, kad jeigu Ordinas nepasiduos jam vienam, tai padėsiąs lenkams, jis dargi uždraudęs per Brandenburgą praleisti kariuomenę[2].

Ordinas susirūpino savo būkle, visgi išgavo iš seimo paliaubų pratęsimą vėl metams[3].

Vokiečiai kalbėjo seime, jog Jagėla grasinęs, kad nesilaikys šitų paliaubų, jeigu jam neatiduos Pamarėlių[4].

---

[1] *Hefele* VII, 306.
[2] *Nieborowski*, Reg. 95.
[3] *Voigt*, VII, 304.
[4] *Caro*, III, 461.

IV.

Ginčų karštume.

1. Ginčas del teisės karalius žudyti ir Falkenbergas.

1417 m. netikėtai bažn. seime iškilo Falkenbergo vardas, del kurio buvo trukšmo ištisus metus, dar ilgiau del jo nerimavo Jagėla, o dalykas, del kurio buvo kilę tiek karščio, buvo nenaujas, seimas gi neturėjo didelio noro juo užsiimti. Iškilo aikštėn tuo būdu.

Po pražūtingo mūšio ties Eglekalniu (1410 m.) Ordino žmonės buvo visai nusiminę, nežinojo, kur jiems kreiptis, iš kur gauti pagelbos. Vienas dominikonų vienuolis vokiečių gimimo, pats susipykęs su lenkais ir iš jų pabėgęs, Jonas Falkenbergas, pasiūlė savo plunksną naujam Ordino meistrui Plauen'ui. Jis parašė traktatą „Accipe gladium". Vėliau Ord. meistras sakėsi, būk jį buvo išvijęs, o ištikrųjų Falkenbergas buvo išvykęs į Prancūziją, į Paryžių prie Karolio VI, Ordino protektoriaus, be to, norėjo Paryžiaus Sorbonnoj, šitame pasaulio mokslo centre, sudaryti nuotaiką palankią Ordinui ir nepalankią lietuviams-lenkams.

Falkenbergas platino tą savo traktatą Paryžiuje. Traktatas dingo, bent iki šiol jo nesurado, o jo mintys yra žinomos iš ištraukų, jo antagonistų padarytų. Falkenbergas savo traktate puolė Jagėlą; jo nuomonė Jagėlą ir jo tauta — esą atkritę stabmeldžiai, dargi jie piktesni už šituos, todel jie reikia visai panaikinti, nes nuo jų Bažnyčiai gresia pavojus. Lenkų dievaitis vadinas taip pat Jagėla, todel reikia išnaikinti visą lenkų tautą, jos kunigaikščius ir ponus pakarti prieš saulę. Visi, kas lenkams padeda, amžinai bus pražuvę, eis į pragarą, o kas eis prieš lenkus, bus išganytas[1].

Apie tą Falkenbergo raštą sužinojo ir jį išgavo Gniezno arkivyskupas Mikalojus, antrą sykį būdamas Paryžiuje[2]. Norėdamas privilioti mokslininkus į savo pusę, iškėlė puotą garsiojo universiteto atstovams. Kaikurie daktarai įsismaginę prisiminė, jog pas juos yra pamfletas prieš Jagėlą, ištraukė jį ir įdavė dos-

---

[1] *Bess* Falkenberg, 390, *Nieborowski,* 203-4. Nieborowski, rašiusis savo darbą prieš didįjį karą ir praplėtęs per jį, gerėjas šituo Falkenbergo drąsumu ir jo pažiūromis.

[2] Tuo klausimu, kada gauta Falkenbergo traktatas, yra skirtingų nuomonių (Nieborowski, Springmann, Prochaska), bet šita dalykui neturi reikšmės.

niam ir vaišingam šeimininkui. Mikalojus apsidžiaugė, gavęs šitą traktatą, nes galėsiąs jį panaudoti prieš Kryžeivių Ordiną.

Falkenbergas nuo seimo pradžios buvo Konstancijoj, dirbdamas kryžeivių ordinui žodžiu ir raštu, gal visai užmiršęs apie savo satyrą. Čia jis buvo parašęs dar naują raštą — rimtoj formoj traktatą „Liber de doctrina potestatis Papae et imperatoris“ prieš Povilą Vladimirį[1]; jis tik įrodinėjo, jog imperatoriaus valdžią esant aukštesnę už popežiaus, Ordinas—teisėtai valdąs savo žemes, jo privilegijos esančios tikros; Lenkai, eidami su netikėliais, kenkia Bažnyčiai. Neskirdamas lenkų nuo lietuvių, Falkenbergas gąsdina visą Europą Vytautu, kuris pats, būdamas kurpiaus sūnus, gyrėsi, jog pagirdysiąs savo žirgus Reine.

Šitas raštas buvo Ordinui rašytas, jam apginti, tik Ordinas nedrįso viešai jo palaikyti[2], nes buvo traktate dalykų, kuriais bažnyčios seime nepatogu girtis[3]. Falkenbergas siūlė mušti lenkų karalių ir kunigaikščius, taigi ragino prie viešpačių žudymo. Šituo pasinaudojo Ordino priešai, turėjo progos vėl jį pulti, iš naujo reikalauti, kad pasmerktų Ordino palaikomą mokslą ir patį Ordiną, tardami, kad visi karalių atstovai turėsią eiti prieš jį. Žinoma, dabar imperatorius turėtų palaikyti tą mintį, kad ir būtų kaikurie teologai kitokios nuomonės.

Bet čia Jagėlai gerokai teko apsivilti.

Žygimantas važiavo į Prancūziją taikyti tebekariaujančių anglų ir prancūzų. Ties Azincourt'u prancūzai (1415. X. 25) paprašė jo tarpininkystės. Derybos ėjo iš pradžių Paryžiuje, o paskui Canterbury, kur Žygimantas apvylė prancūzus: turėdamas plačius jų įgaliojimus, perėjo į anglų pusę, atidavęs jiems kuo ne pusę Prancūzijos. Po to prancūzai ėmė nekęsti Žygimanto, o gyrė jį anglai, del šito pačiame seime jam pasirodžius ištikdavo įvairių nemalonių jam scenų.

Grįžęs į Konstanciją Žygimantas turėjo savo bažnytinių reformų sumanymą: išrinkti popežių vokietį ir net perkelti jį į Vokietiją. Gal jis turėjo pagrindo tikėtis, jog šitas planas pavyks. Seime valdė „mars“ — keturi dvasiniai ponai: Milano pa-

---

[1] *„Starodawne Prawa“* 195—232.

[2] *Nieborowski*, 195—7.

[3] Bažn. Seimas buvo pasmerkęs mokslą, jog valdiniai be teismo gali tironus žudyti. (*Mansi* XXVII.)

triarkas, Antiochijos patr., Rygos arkivysk. ir Salesbury vysk., kurie lyg palaikė jį[1]. Prancūzai gi jam priešintųsi.

Ir dėl viešpačių žudymo Žygimantas ėmė kitaip galvoti; čionai nusvėrė jo priešingumas prancūzams, kurie kaip tik spyrėsi šitam mokslui, nes neseniai dėl šito žuvo prancūzų karaliaus giminaitis: 1407 m. kovojant prancūzams su burgundais Paryžiuje užmušo Orleano kunigaikštį, prisakius Burgundo viešpačiui. Prancūzų karalius ir jo kiemas pasibiaurėjo tuo užmušimu. Kovos jų tarpe paaštrėjo. Paryžiaus universitetas pasipiktino užmušimu, pasmerkė karalių žudymo gynėją Joną Mažąjį (Jean Petit, Parvus). Falkenbergas buvo parašęs 3 traktatus už Petit'ą; gynė jį, pajuokė tokias teologijos garsenybes, kaip Gersoną ar d'Ailly. Jis ėmė tarnauti Burgundo partijai[2]. Prancūzai norėtų, kad bažn. seimas pasmerktų šitą mokslą. Lenkai tarė, kad dabar juos palaikys prancūzai.

Seimas atsirado kebliame padėjime. Buvo žymiausių teologų, dargi šventųjų tarpe, kaip šv. Tomas Akvinietis, kurie leido užmušinėti tironus; jis turėjo skaitytis su esamomis politinėmis galybėmis, su stiprėjančiais monarkais, ir tegalėjo pasisakyti už kompromisą[3].

Lenkų-lietuvių delegacija sujudo dėl Falkenbergo, reikalavo jo rašto pasmerkimo, o jo paties nuteisimo. 1417 m. vasario mėn. seimas uždraudė Falkenbergui išvažiuoti iš Konstancijos, o gegužės mėn. jį pasodino į kalėjimą. Atskiros nacijos žiūrėjo katra sau — ar yra Falkenbergo rašte erezijos. Gegužės mėn. jau sudaryta kommissija. Šitoj kommissijoj buvo karštų ginčų, triukšmingų protestų. Tokioj maišatyj 1417. VI. 4 pasmerkė tą knygą, pripažino eretišką, bet vėliau, naujas popežius, Ordino šalininkas, atradęs, jog pasmerkimas, kaipo netinkamame sąstate atliktas, negalioja, bet Falkenbergo nepaleido iš kalėjimo; vieni Burgundai užtarė Falkenbergą. Popežius tyrinėja, prikalbinėja, nori taikinti; Casper de Perusio lietuvių-lenkų vardu paskutinę dieną reikalauja pasmerkti Falkenbergą, kitaip protestuos į būsimą seimą Jagėla ir Vytautas[4]. Popežius

---

[1] Mars — susidarė iš 4 nurodytų miestų pirmųjų raidžių.
[2] *Treumann,* Monarchomachen.
[3] *Böhme,* Katalikų Bažn. mokslas apie tironus; *Bess,* Zur Geschichte des Konstanzer Konzils.
[4] *Springmann* 125—124.

vėliau pats savo sudarytoj kommissijoj peržiūrėjo, pripažino raštą netinkamu, nepadoriu, įžeidžiančių, pamynė po kojomis. Prieš tai 1417. V. 20 Strasburge gener. dominikonų kapitula žiūrėjo Falkenbergo raštus, pasmerkė juos ir autorių, nuteisė kalėti iki gyvos galvos. Švelnesnė buvo bažn. seimo vėlesnėji kommissija: ji pripažino, jog rašto dvasia iškrikusi, atsiduodanti erezija, tai paskvilį nutarė sudeginti; Falkenbergas pasidavė tam sprendimui. Į seimą šitas klausimas taip ir nepateko. Išėjęs iš kalėjimo, kuriame išbuvęs 7 metus (1424 m.) Falkenbergas dar rašė darbus, bet jo pagelba Ordinui buvo nenaudinga, prie progos, atsikratė nuo jos[1]. Jagėlą atsiėmė apeliaciją į seimą.

Žygimantas nepalaikė prancūzų, Parvuso doktrinos nepasmerkė, šito klausimo taip ir neišsprendė.

Jagėla ilgą laiką nerimavo, juk jis pats buvo liepęs nužudyti Kęstutį; pripažinus teisę žudyti tironus, bijojo, kad jam jos netaikytų. Jo delegatai, bijodami savo viešpaties, stengėsi pravesti seime pasmerkimą, jo gi ponai ir tarėjai nepridavė tokios vertybės Falkenbergo raštams, o nelengva buvo vėliau nutildyti įpykusį ir baimės apimtą Jagėlą. Vytautas gi tuo klausimu nesirūpino.

2. Trečiųjų Jagėlos vedybų klausimas bažn. seime.

Bažn. seimui teko užsiimti ir Jagėlos vedybomis. Antroji jo žmona Ona ką tik buvo mirusi (1416. III. 21). Jis sumanė vesti trečią sykį, pasirinko Elzę, kurią jam piršo jo sesuo. Dėl šito kilo daug ginčų lenkų ponų tarpe; magnatai buvo priešingi šitoms vedyboms, jie siūlė kitą žmoną, patarė imti iš vakarų Europos kunigaikščių šeimos, be šitų politinių priežasčių rado ir asmeninių. Jie rado, jog ji netinka kaipo žmona; ji — našlė po 3 vyrų, turinti daug vaikų, sena, nesveika, su avantiūrine praeitim, kiti pamfletuose lygina ją su plačiasnuke keturkoja.

Nepaisydamas į protestus Jagėla vedė Elzę. Po vedybų paaiškėjo, kad joms buvo ir forminių kliūčių: Elzės motina savo laiku krikštijo patį Jagėlą, taigi buvo dvasinė giminystė — Elzė esanti jo dvasinė sesuo. Dėlto reikėjo gauti dispensą iš

---

[1] *Morawski,* I, 150—154; *Prochaska,* Na soborze; *Bess,* Falkenberg,

bažn. seimo Konstancijoj. Seimas leidimą duote davė, bet pastatė sąlygą, jog jai mirus, dar sykį vesti nebeleis[1]. Gal būti seimo pilnatyj tas klausimas ir nebuvo keliamas, nes niekur niekas iš dalyvių apie tat nepasakojo ir neužsiminė, veikiausiai tas leidimo klausimas bus patekęs į bėgamųjų dalykų skaičių, į kardinolų kollegiją, ir ten jie užbaigė, žinoma vargu buvo pridėję sąlygas, jog toliau leidimo neduosią, gal kas iš netyčių buvo pajuokavęs.

3. Žygimantui grįžus.

1417 m. sausio mėn. grįžo Žygimantas, nebuvęs Konstancijoj apie 2 metus, kur seniai jo laukė seimo žmonės, dabar jie subruzdo, tikėdamiesi, kad dalykai pagerėsią, kad bus galima pradėti bažnytines reformas daryti ir išspręsti atidėtus atskirus politinius klausimus. Kryžeivių Ordinas tuoj pasikvietė iš Prūsų daugiau žmonių, atvažiavo nauji pasiuntiniai su naujais įrodymais ir turtais.

Ginče tarp Ordino ir lietuvių-lenkų, kaip jau minėta, Žygimantas norėjo uždirbti, gauti kaikurias žemes už savo tarpininkystę, bažn. seime — norėjo pravesti savo reformų planą. Jam rodėsi, kad Imperijai ir jam būtų naudinga, kad popežius būtų vokietys, kad jisai persikeltų į Vokietiją, kaip neseniai apie ištisą šimtmetį jie yra buvę Prancūzijoj. Bet ir seime per tą laiką įvyko atmainų. Nusistatymas, kuriuo neseniai taip džiaugėsi, jog seimas yra viršesnis už popežių, kad reikia reformuoti pačią bažnyčią nuo narių, — neturėjo geros kloties, nebuvo galima pravesti reformos nuo apačios; kovos nacijų tarpe pasunkino šitą darbą. Ir teko grįžti prie senosios minties, jog pirma reikia išrinkti popežių, o tada jis seimui padedant ir pradės reformuoti bažnyčios narius. Be to sustiprėjo ir išaugo nauja jėga — kardinolų kollegija, kurioj buvo keletas gabių ir žymių veikėjų, savo laiku paskirtų popežiaus Jono XXIII. Prieš ją tai ir pradėjo kovą Žygimantas.

Ordinui reikia jeigu ne taikos, tai bent paliaubų: kadangi nevyksta per Žygimantą, tai jisai kreipiasi į seimą ir kardinolų

---

[1] Apie tat tepasakoja *Dlugosz* (Histor. Pol. IV 379—382 p.), seimo aktuose dar niekas to neužtiko. *Caro* (Geschichte III 475—485, Aus der Kanzlei, 148—159), *Lenfant* (Histoire du Concile du Constance 52—53 p.). *Morawski* (172) laiko tą žinią tikrą; *Hefele, Prochaska* (Na soborze, Król Wladysław-Jagiełło) — nieko nemini.

kollegiją, pagaliau į vokiečių kunigaikščius, prašydamas, kad jį gelbėtų. Jie karštai atsiliepė, ypač subruzdo iš Vokietijos vakarų; jie išjudino germanų naciją, sukėlė visą seimą, kad gelbėtų Ordiną. Ir Žygimantas tuo tarpu pasirašė vėl paliaubas (1417. V. 14), o seimas turės galutinai išspręsti ginčą del taikos.

Pati seimo atmosfera nerami (1417. IV—VIII). Žygimantas norėjo grąžinti savo valdžią į seimą, ėmė kovoti su kardinolais; kovos įnirtimas daeidavo iki tam, kad kartais jis uždarydavo katedrą, kardinolų butus ir t. t.

Ginčą tarp kryžeivių Ordino ir lietuvių-lenkų stengėsi pats išspręsti. Esant iškeltiems klausimams, reikėjo ir jam pasisakyti, pav., ar teisėtos Ordino privilegijos, ar jam priklauso Žemaičiai.

Bet liepos mėn. jis susitaikė su kardinolais, aptarė ir susitarė dėl reformų kelio, ir dabar tas politinis ginčas tetrukdytų Bažnyčios reformai, iššauktų naujų aistrų, gal būti nebepridavė vertybės kaltinimui erezija, be to, kaikurie įtakingi Ordino priešai nurimę traukėsi atgal.

Dargi 1417. VIII. 12 seimas del ramybės patvirtino Ordino privilegijas ir atnaujino vieną senąją (1220. XII. 15)[1].

Greitai po to mirė Salesbury vyskupas (†1417. IX. 4), Ordino priešas, Žygimanto gi prietelius ir jo reformų šalininkas. Žygimantas IX. 9 susitarė su kardinolais dėl popežiaus rinkimo, jau nebemanydamas apie jo perkėlimą į Vokietiją.

Ordinas dar turėjo ginčų germanų nacijoj, bene 1417. VIII. 4. Beliko viena — laukti sprendimo iš naujo popežiaus.

4. Žemaičių krikštas.

Ginče su kryžeivių Ordinu daug buvo kalbėta apie Žemaičius. Ordinas norėjo juos pasisavinti, remdamasis padarytomis dermėmis, be to turįs gerų tikslų — juos norįs ir galįs apkrikštyti; lietuviai tvirtino, jog žemaičiai esą tie patys lietuviai, žemaičiai nenorį būti po Ordinu, kuris be to jų iki šiol nekrikštijo ir nekrikštys. Ordino šaka Livonijoj geriau nusivokė tame ginče ir patarė did. meistrui išsižadėti Žemaičių[2].

---

[1] *Strehlke*, 451—2.
[2] *Krumbholtz*, Samaitan 184—8; *Springmann*.

Vytautas sumanė visą tą vokiečių tvirtinimą sugriauti. Gal būti, kad iš Konstancijos lietuvių-lenkų delegacija buvo nurodžius, kaip tat būtų patogiau padaryti. Vytautas atsiuntė didelę Žemaičių deputaciją; kalbama buvo, jog buvus skaitlinga. Jos pryšakyj stovėjo trys bajorai: Jurgis Giedgaudas, Jurgis Galminas ir Vytauto sekretorius Mikalojus Sapieński[1]. Atvyko jie 1415 m. rudenyj, lapkričio mėn. Konstancijos gyventojai ir seimo dalyviai bėgo jų pasitikti, jų pažiūrėti, kaip atrodo tie baisieji žemaičiai, kurie muša karingus kryžeivius ir apie kuriuos tiek daug buvo kalbėta. Buvo tai nebe stabmeldžiai, o tokie pat krikščionys, kaip ir jie, tik ką neseniai apsikrikštiję. Išvaizda — aukšti, augaloti vyrai[2].

Šita delegacija — vienų lietuvių vardu, anoji — bažn. seimo dalyvė, buvo maišyta savo uždaviniais.

Delegacijos pryšakyj buvo trys bajorai; turbūt joj buvo miestėnų, laisvų žmonių; su visais tarnais kai kas priskaitė į 60 žmonių, gal mažam būryj ir nejauku buvo joti į tokią kelionę[3].

Žemaičių delegacijos uždavinys buvo — įrodyti, jog Vytautas ir Jagėla rūpinas jų apkrikštijimu, prašyti, kad neatiduotų Žemaičių vokiečių Ordinui, kad pavestų Lvovo ir Vilniaus vyskupams įsteigti Žemaičių vyskupiją ir pastatydinti reikalingas bažnyčias.

Žemaičiai dairėsi po Konstanciją, kol jų neįves kur reikia, pasakojo apie savo kraštą. Iš jų išgirdo, jog Žemaičiai — didelė žemė, tokio didumo, kaip pusė Italijos[4].

Pirmą sykį žemaičiai pasirodė katedroj, 1415. XII. 4 (šv. Barboros dieną), kur sutiko juos visas seimas, sutiko naujakrikštus, reiškė džiaugsmą jų sulaukęs. Pasakytas pamokslas apie Lietuvos kunigaikščių nuopelnus bažnyčiai ir apie Žemaičius, kurių maldų čionai reikėtų išklausyti.

Seimo posėdyj pristatė žemaičius tik už trijų mėnesių —

---

[1] *Piekosiński F.* Goście polscy na soborze Konstancyjskim. *Semkowicz Wl.* Sfragistyka Witolda 17—19 p.

[2] Smulkiai rašo *Reichental,* Konstancijos kronistas, kuris įdėjo nupiešęs tų bajorų erbus; iš jų buvo galima susekti tikrąsias pavardes, nes užrašyta iškreiptos; berods apie juos rašo ir Niem'as, Fillastre.

[3] *Nieborowski* netiki, kad būtų tiek daug, berods jis visame lietuviais netiki (168 p.).

[4] Fillastre'o dienyne (*Finke* Acta II p. 53—57).

1416 m. vasario 6 d., taigi jie gerai galėjo prisižiūrėti vakarų krikščionims. Seime perskaitė Žemaičių skundą (Propositio Samaytarum), kurioj jie išdėstė savo padėtį, savo pažiūras į tikybą, nurodo, jog jie — tie patys lietuviai[1], atpasakojo Ordino norus juos pavergti, nors jie yra laisvi, ir užgrobti jų žemes, nepastatęs nė vienos koplyčios, dėlto numetę 1407 m. vokiečių jungą. Prie šitos skundos buvo pridėta senesnė jų skunda, 1407 m. rašytoji, išsiuntinėta į Europą, kur nurodė vokiečių Ordino darbus Žemaičiuose, kaip jie žudė ir gaudė bajorus, gėdinę jų dukteris ir t. t.[2].

Ordino atstovas atsakė vėliau raštu, kurį skaitė II. 24; ten jis pasakojo, jog Žemaičiai kurstomi Vytauto sukilo ir ėmė neklausyti, o Ordino tvarka esant gera, rami ir naudinga. Jis sutiko, kad aniedu Žemaičių prašomi vyskupu būtų pasiųsti krikštyti žemaičių, tik reikėtų pridėti kitus delegatus iš seimo, kurie teisingai praneštų, ką bus matę ir girdėję Žemaičiuose, o gale pridėjo: pritaria tam visam tąja sąlyga, kad Ordino teisės nebus suvaržytos, nes, mirus Jagėlai ir Vytautui, einant dermėmis Žemaičiai atitenka jam.

Seimas atleido žemaičius. Dėl delegacijos ėjo kalbos vėliau, ir III. 5 nustatė šitokią virbę: 3 kardinolai, 16 daktarų (po 4 iš nacijos), o pryšaky Raguzos kardinolas Jonas Dominici. Ordino žmonės jį įtikinėjo, kad nevargtų, kad nemokąs nė slavų nė lietuvių kalbos. Rodos negelbėjo šitie įtikinimai.

1416 m. kovo 1 d. žemaičiai su palydovais išvyko namo[3]. Žemaičių delegacijos vykimas su seimo palydovais nepatogu buvo Ordinui. Negalėdamas sutrukdyti seime, darė kliūtis jiems vykstant per jo žemes. Dėl to tenuvyko namo vieni žemaičiai, palydovai nepravažiavo, jie grįžo atgal į Konstanciją ir pasiskundė seimui birž. 17 d. Seimas užpyko, ir nutarė prisakyti vok. Ordinui praleisti delegatus, kurie ten įsteigs vyskupijas, bažnyčias ir t. t. Ordino atstovas turėjo pasiteisinti: jis sakė, kad Žemaičiai — jo užkariautoji žemė, bažnytiniu žvilgsniu

---

[1] Gal būti dėl šito jau tuomet įtikino seimo žmones, bet yra ir dabar vokiečių „mokslininkų“, kurie tuo netiki, pav., *Nieborowski.*

[2] *Prochaska,* Cod. Vit. 1018—1024, *Doubek.*

[3] Istorikų nuomonės skiriasi dėl klausimo, ar buvo palydovai; vieni: *Ballée* 1—13, *Kotzebue* III, 173—4 pusl., *Prochaska,* Na soborze 22—23 p., *Danilowicz* II 1127 Nr., — tiki, kiti: *Fijalek* 88—90 pusl., *Nieborowski* — ne.

yra Rygos arkivyskupo žinioje, jo dalykas — užsiimti krikščionybės platinimu Žemaičiuose. Ordinui nemalonu buvo žemaičių pasirodymas Konstancijoj, kurioj taip ilgai gaišdami galėjo papasakoti ir tikrai daug papasakojo apie piktas Ordino užmačias, o apsiginti buvo nelengva. Dalyvių nuotaika atsigrįžo nuo jo ir patraukti atgal nebuvo kuo. Vis dar reikalavo Žemaičių sau remdamasis senaisiais raštais.

Seimas ant greitųjų turėjo išspręsti klausimą, kam priklauso Žemaičiai, bet ir čia neaiškiai pasisakė, nors tuo pripažino savo teisę spręsti: pasauliniuose dalykuose — imperatoriui, o bažnytiniuose — savo vyskupams.

Vėl į Žemaičius vyko delegatai, dabar nebekeliavo Jonas Dominici, įgaliavimą vyskupams seimas persiuntė raštu.

Vilniaus ir Lvovo vyskupus nurodė Vytautas ir Jagėla, turėdami katras sau savo sumetimų. Lvovo vyskupas — atiduos Žemaičius Jagėlos valdžiai, Vilniaus vyskupas — Vytauto valdžiai. Lietuviai nė tuomet, nė vėliau nebuvo atitekę Lenkijos bažnyčios Gniezno arkiv. žiniai, o Vytautas dargi rūpinos sukurti (berods be geros kloties) atskirą Lietuvos metropoliją[1].

Tuodu vyskupu įgaliojo seimas 1416. VIII. 11.

Jau rudenį prasidėjo Žemaičių krikšto darbas. Vytautas pats prižiūrėjo, kad būtų padaryta, pradėjo tat nuo Kauno. Medininkų vyskupija įsteigta ir aprūpinta turtais einant raštu, duotu sen. Trakuose 1417. X. 24[2]. Katedrą pašventino delegatai[3].

Gal dėl to ir išrinko Medininkus, kad jie arti kryžeivių sienos, kad katedra prieš juos geriau apgins, negu jų pilis.

Apie krikšto darbus Žemaičiuose pranešta tuojau ir dar vėliau į Konstanciją. Tenai 1418. II. 1 buvo didelis džiaugsmas, vieną dieną katedroj šventė iš karto kelius dalykus: išrinko popežių, bažnyčioj pasibaigė suirutė, išaugo Bažnyčia — prie jų prisidėjo karingi Žemaičiai. Nesidžiaugė vok. Ordinas[4].

Žygimantas pasveikino Jagėlą, kėlė jį į padanges[5], šaltesnis — popežius, jis stovėjo už Ordiną, kurio bažnyti-

---

[1] *Fijalek*, 93—95, *Lewicki*, II, Nr. 89, 109 p.

[2] *Prochaska* Cod. Vit. 743—4 NN, pusl. 393—4 *Holtzmann* Die Gründung des Bistums Samaiten (Zeitschrift für die Geschichte des Oberreins 1917).

[3] *Prochaska* Cod. Vit. 1055 p., 27 Nr. 743, 744 p. 393—4; *Caro* Liber canc. I, 32 Nr., 69 pusl.

[4] *Bunge* V c. 289, 397 pusl.

[5] *Caro*, Aus der Kanzlei.

nė rolė dabar turėtų būti baigta, Vytautas sugadino jo planus, už tat popežius trukdė ten, kur tas nuo jo parėjo: jis buvo ir liko priešingas atskirai Lietuvos metropolijai, neleido jos sudaryt, nors Lietuva nebuvo pavesta ir Gniezno arkivyskupo žiniai.

5. Unija su graikų bažnyčia.

Vytautas iškėlė prieš bažn. seimą mintį, jog jis vienas tegalįs pritraukti prie Romos ir graikų bažnyčią.

Jagėla ir Vytautas 1415 m. buvo pasiuntę į Konstanciją dominikonų generalvikarą iš Konstantinopolio Teodorą.

Jis atvyko vėlybam rudeny, bet seimas netokiame buvo stovyje, kad galėtų apie tat tartis[2].

Vėliau, jau didesniu prisiruošimu, teko grįžti prie to paties dalyko. Išrinkus popežių, esant bažnyčios galvai, atsiradus patogioms sąlygoms, Vytautas vėl iškėlė senąjį savo planą, bažnyčios unijos klausimą, tuo tarpu vienoje Lietuvoje.

Lietuvai, turinčiai nuo senųjų laikų rusus rytų tikybos, rūpėjo jos bažnyčią pas save sutvarkyti, turėti savo metropoliją Kieve, neprigulinčią nuo Maskvos. Jau Algirdas bandė šitą išgauti iš Konstantinopolio, tuo keliu ėjo ir Vytautas, pasiekęs savo prie metropolito Kiprijono. Bet kliūtis darė Maskva, tam priešinos Konstantinopolio patriarkas, brangiai Maskvos apmokamas, dargi iš jos gyvenantis. Mirus Kiprijonui (†1406 m.), Vytautas prašo Konstantinopolio patriarko, kad paskirtų metropolitu Teodozijų (graiką), bet patriarkas su tuo nesutiko, paskyrė Maskvai ir Lietuvai bendrą metropolitą, Fotijų (graiką). Vytautas galų gale pripažino Fotijų, tik tąja sąlyga, kad gyventų Lietuvoje. Fotijus Lietuvoj pabūte pabuvo, bet važiuodamas iš Lietuvos apiplėšė bažnyčias: aukso ir sidabro indus išsivežė į Maskvą. Pyko už tat Vytautas, vėl ėmė prašyti patriarko, kad paskirtų Teodozijų, juk Kievas — jo, tai ir Kievo metropolitas turi gyventi po juom; patriarkas ir dabar nesutiko.

1414 m. Vytautas surinko visus Lietuvos graikų vyskupus į vietinį bažnytinį seimelį, kuris pasisakė prieš Fotijų ir pa-

---

[1] *Fijalek,* 100—6 pusl.; *Caro,* Liber, 164 pusl. 65 Nr.
[2] *Bellée,* 24—25 pusl. Rašė taip Jagėla 1418. VIII. 2, *Prochaska* Na soborze 22 pusl.

smerkė jo plėšimus. Rudenį vėl susirinko Lietuvoj bažn. seimelis, nutarė rinkti savo metropolitą, kuriuo ir išrinko bulgarą Grigą Camblaką; jį pasiuntė į Konstantinopolį, kad gautų iš patriarko leidimą ir palaiminimą. Camblakas išvyko prie patriarko, bet ten jį atmetė, nes Maskva daugiau užmokėjo, gal Camblakas mažiau teturėjo.

1415 m. Camblakui grįžus tuščiomis rankomis, Lietuvos bažn. seimelis stato naują kandidatą į metropolitus, gal, tarė, Camblakas pats buvo kaltas, kad jo netvirtino; naują kandidatą su kviesliais nusiuntė vėl prie patriarko, be abejo su didesnėmis dovanomis. Ilgai jie gaišo, vis negrįždavo paskirtam laikui, neparsiųsdami laukiamų gerų žinių, o ir kvieslių nebuvo.

Po to Camblakas, kaipo mokytas žmogus, geras bažnyčios istorijos ir teisės žinovas, išaiškino, kad skiriant metropolitą galima apseit ir be patriarko sutikimo, kad užtenka vietinio bažn. seimelio išrinkimo. Ir tikrai, 1415 m. spalių mėn. Naugardėlyj Lietuvos bažn. seimelis, trumpu laiku suseinąs jau ketvirtą sykį, į kurį buvo susėję 8 vyskupai, kaikurie ponai, kunigaikščiai, vienuolynų perdėtiniai, kur pirmininkavo pats Vytautas, Camblaką išrinko ir įšventino metropolitu. Apie visą tat paskelbė aplinkraštis, kuriame be to Fotijui buvo mesta kaltinimų bažn. turtų plėšimu, o patriarkui lupimu[1]. Atsakydami į tat, anie metė prakeikimą Lietuvos metropolitui Grigui Camblakui. Patriarkas dargi prašė Vytauto, kad išvytų Camblaką iš savo valdų. Patriarkas tuoj po to mirė. Kitas patriarkas pakartojo prakeikimą. Taigi Konstantinopolis ir Maskva neleido atsirasti Lietuvos graikų metropolijai.

Camblakas po to apsigyveno ne Kieve, bet Vilniuje[2].

Šitos kovos nuotaikoj, ypač prieš Maskvą, iš dalies tik prieš Konstantinopolį, turėjo atsirasti ir sustiprėti mintis dėl bažnytinės unijos, gal šituo keliu būtų lengviau nutraukti sijos su anais centrais — Maskva ir Konstantinopoliu.

Galimas dalykas, kad Camblakas dėl unijos nelabai tebuvo užsidegęs, sutiko atstovauti Vytauto politikai, jai iškelti, pakeliui jis padėtų ir Jagėlai.

---

[1] *Daniłowicz,* Skarbiec II, 1178 Nr.

[2] *Jacimirski* Григорій Цамблакъ, 157—209 pusl.

Vytautas norėjo įrodyti Konstancijos bažn. seime, kad jeigu ne Ordino puolimai, ne jo grobimai, tai jis seniai būtų pritraukęs prie Romos visus rusus. Jau ir anksčiau seimui duodavo apie tat žinoti.

Kurdamas nepriklausomą nuo Maskvos rytų bažnytinę provinciją, gal būti Vytautas turėjo sumanymų vėliau patraukti ją į Romos pusę. Juk apie tą patį laiką Vytautas per savo agentus išgavo iš popežiaus Jono XXIII, esant jam Konstancijoj, 1415. II. 24 bullę, kuriąja jis buvo skiriamas Romos bažnyčios gen.-vikaru Pleskuvos ir Naugardo sritim[1], tuo pat buvo paskirtas ir Jagėla, bet šita nekenkė Vytautui, jam palikta pirmenybė[2]. Tai sudaro vieną grandinę bažnytinėj Vytauto politikoj. Delto Vytautas pasiuntė į Konstanciją Lietuvos graikų-rusų metropolitą Camblaką kalbėtis del unijos. Atvyko jisai su 6 vienuoliais 1418. II. 18. Tai buvo naujiena bažn. seimui ir gyventojams[3].

Vasario 25 d. popežius iškilmingai priėmė Camblaką; prie šito buvo ir Žygimantas, Audiencijoj užėjo kalba apie uniją, kurios bene norėtų visa graikų bažnyčia. Popežius pagyrė šituos gerus norus, bet kaip tat įvykinti, žadėjo svarstymui paskirti laiką.

Tačiau popežius tuo dalyku taip nieko ir nepadarė, turėjo savo rūpesčių bažnyčią tvarkant, gal nenorėjo, kad tai darytų Lietuvos viešpats, gal nepatogu vienytis su graikais po to, ką padarė su Husu ir husitais, kurie norėjo panašios komunijos. Žinoma, trukdė ir Ordino žmonės.

Popežius pagyrė Vytautą ir Jagėlą už gerus norus bei darbus ir nieko tuo žvilgsniu nepadarė.

6. Baigiant bažn. seimą Konstancijoj.

Seimo dienos jau baigėsi, o jis paliko neišsprendęs daugybės opių politikos klausimų; kiekviena tauta parsinešė juos namo, rengdamasi užbaigti kaiką pati savo jėgomis, dėl kitų

---

[1] Martynas V patvirtino aną paskyrimą, paskyrė jį dar ir Žemaičiams.

[2] *Caro* Geschichte III 441—2 pusl.; *Morawski*, I, 175 pusl. *Lewicki* Nr. 58, p. 69—71.

[3] *Reichentalis* savo kronikoje aprašinėja jų išvaizdą, prideda paveikslus. Pas jį yra nemaža klaidų: padidino dalyvių skaičių, pakėlė jų rangas.

prisispyrus reikalavo seimo pasisakymo, nes jis tesąs kompetentingas, o baigiantis net daėjo iki skandalo.

Prancūzų atstovas protestavo 1418. II. 19, kam nepasmerkė tinkamai Jono Mažojo (Parvus, Petit) mokslo apie karalių žudymą. Prisidėjo prie to ir lenkai. Jie ir prieš tat kelius sykius vietoj ir raštais iš Krokuvos buvo prašę naujojo popežiaus, kad pasmerktų Falkenbergą, kad aiškiai tuo dalyku pasisakytų, kaip pirmiau buvo to paties reikalavę iš bažn. seimo, kuris dėjosi esąs aukščiau popežiaus; teisybė, seimas buvo pasmerkęs Falkenbergą nationaliter (keliose nacijose), bet turi tat pravesti concialiter (bažn. seime). Popežius vilkino, jis nenorėjo skubintis.

Bal. *22* d. — paskutinis visuotino seimo posėdis katedroj. Iškilmingos mišios, prisigrūdę žmonių, delegatai sėdi savo vietose, savo parėdniuose popežius ir imperatorius. Jau ruošėsi sakyti paskutinį pamokslą, staiga pakila lenkų vardu jų advok. Kasparas de Perusio ir reikalauja, kad pasmerktų Falkenbergą, jeigu to nepadarys dabar, tai atsišauksią į sekantį bažn. seimą. Katedroj kilo triukšmas, pasigirdo, kad ir nacijos nevisos pasmerkusios Falkenbergą. Povilas Vladimiri, matydamas, jog nebeleidžia toliau kalbėti Kasparui, ima iš jo rankų protestą ir nori jį skaityti. Per tą laiką susigriebė popežius Martynas V ir atsistojęs pasakė, jog tik tas galiojąs, ką buvo nutaręs visas seimas (conciliater), o Povilui uždraudė skaityti, bet tas visgi bandė, tai popežius jam pagrasino ekskomunika, tuoj perskaitė popežiaus draudimą apelluoti ant popežiaus nutarimų į seimą tikybos reikaluose. Povilas nutilo, bet tuoj pat įteikė popežiaus notarams savo prirengtą raštą — apellaciją į būsimą bažn. seimą.

Po to popežius tegalėjo pasakyti seimui atsisveikinimą. Neramiai išsiskirstė, bet daug liko atstovų Konstancijoj; jie dirbo toliau. Prancūzų ir lenkų-lietuvių delegatai buvo susėję aptarti, kas toliau daryti: geg. 1 d. jie surašė aktą dėl apellacijos, dėl popežiaus elgimosi. O 4 d. įvyko didesnis skandalas, negu buvęs katedroj: lenkų delegacija (vieni pasauliečiai, dvasiškiai dėl visoko nesirodė) nuėjo prie popežiaus namų, įsilaužė į juos ir išsigandusiam popežiui įteikė apellaciją[1].

[1] *Bess*, 438—9, 451—2 pusl. priedai IV, V. Apie tat tepasakoja vienas vok. Ordino įgaliotinis, delto kas abejoja visos žinios tikrumu, vargu teks ją paneigti.

Likę Konstancijoj teologai ir politikai ginčijosi toliau. Gersonas kaltino popežių šališkumu Mažojo ir Falkenbergo byloje, nes jų erezijos yra piktesnės už Husą ir Jeronimą, kuriuos sudegino, o šių pamfletus ir toliau platina. Prisidėjo prie jų ir Maurikis iš Pragos, dargi Žygimantas dabar juos palaikė.

Popežius kibo prie vieno: nusmerkti lenkus už skandalą. Geg. 5 dieną įvyko viešoji konsistorija, į ją pakvietė lenkus, lenkai paprašė Žygimanto, kad eitų kartu ir apsaugotų, nes bijojo keršto. Ir jie neapsiriko: skaitė kaltinimą lenkų vyskupams, kam rašė apellaciją, Povilui — už elgimąsį katedroj ir t. t. Jie teisinosi, kaip įmanydami. Dvasiškiai pasitraukė, pasauliečiai vistiek paleido apellaciją. Visgi popežius nepasakė savo sprendimo: žadėjo vėliau atsakyti, lenkų elgimąsi ištirs trys kardinolai, o tuo tarpu uždraudė jiems prasišalinti. Kardinolai išžiūrėjo Falkenbergo satyrą, pakartojo savo nutarime nacijos sprendimą, tik praleido vietą apie ereziją, nes tat dar vėliau tyrinės. Perskaitė sprendimą, sumindžiojo su kojomis raštą, bet paties Falkenbergo nedegino, kaip eretiko, tik laikė ir toliau kalėjime.

Martynas V stengėsi kai kame įtikti Jagėlai ir Vytautui, paskyręs juos apaštališkais vikarais Pleskuvai, Naugardui, Rusijai, Gniezno ark. paskyrė Lenkijos primu (visgi Lietuvos neįterpė į Lenkiją)[1]. Su vok. Ordinu gi nieko neišspręsta, bet Martynas ir toliau palaikė Ordiną, o jeigu kai kame ir nusileido Jagėlai, tai gal dėlto, kad bijojo, kad nesidėtų su husitais[2].

7. Pabaigus seimą.

Nelinksmi atsisveikino su popežium lenkų-lietuvių delegatai; pamatė, kad popežius palaikė vokiečių Ordiną; turėjo baimės ir prieš Jagėlą: ką jis sakys. Liūdni traukė namo, o būrys nemažas, į 500 žirgų, ar kiek mažiau.

Susirinko Gniezne karalius, jo tarėjai, bažn. seimo delegatai. Prasideda ginčai, intrygos, kits kitą kaltina nepasisekimu.

---

[1] *Prochaska,* Na Soborze 51—63 pusl., *Nieborowski,* 231—238 pusl., *Caro,* Geschichte III, 464—6, 468—72 pusl., *Höfler,* 876—889 pusl.

[2] *Bess,* Falkenberg, 441—3 pusl.

Jagėla viskuo nepatenkintas: tiek daug pinigų išleista, o maža tepadaryta, su Ordinu nebaigta.

Ponams atrodė nesvarbus Falkenbergo klausimas, satyra menka, kad karaliui priderėtų užsigauti, ją buvo perskaitę Jagėlai išvertę. Tas nesutiko, negali dovanoti: tai Ordino darbas, o ir nerami Jagėlos sąžinė: juk jis pats buvo liepęs nužudyti savo dėdę ir Lietuvos viešpatį Kęstutį. Popežius, su kuriuom iki šiol ėjo lenkai, ne su jais, dovanos jam duotos nepalenkė jo, o kadangi jis negeruoju su Žygimantu, tai Jagėla prie šio artinas, Falkenbergo gi bylą liepia tęsti toliau.

Vytautas mažiau tuo rūpinos: jis dirbo, stiprindamas savo įtaką Žemaičiuose, artimuose Guduose ir Rusuose. Konstancijos seimas neišsprendė politikos klausimų, nedavė pastovios taikos, tai Vytautui reikėjo pačiam ją gauti.

Jagėla ir Vytautas rudeny kvietė į Veliuoną, kad Ordino atstovai susivažiuotų ir išdirbtų taikos sąlygas. Susirinko daug didelių žmonių. Atvyko Vytautas, Jagėla, Did. mistras, Livonijos meistras, Rygos arkiv., Tartų vysk., kaikurie vokiečių kunigaikščiai, iš Hansos vieno kito miesto ir t. t.

Derybos ėjo per tarėjus. Did. meistras sėdėjo laive, pats nesirodė, neaplankė nė vieno viešpaties. Tarėsi, derėjosi, greitai išsiskirstė nesusėję, kaip ir aną sykį.

Vėliau išsiuntinėjo pasaulio raštus, kur kits kitą kaltino nepasisekimu.

Taikos su Ordinu ramiais keliais nebebuvo galima pasiekti[1]. Popežius vis Ordino pusę laiko, tai teko, negalint diplomatiniais keliais pasiekti norimos taikos, ruoštis prie karo, kaupti jam jėgas. Bet jau Žemaičiai nebegali grįžti vokiečiams, nes surišti su Lietuva politiniu ir bažnytiniu žvilgsniu, liko tik įtvirtinti raštu, kas ir buvo padaryta po karo 1422 m.

---

[1] *Prochaska,* Na Soborze, 70—8 pusl.; *Voigt,* Geschichte VII, 327—332 pusl.; *Kotzebue* III, 189—191 pusl.; *Daniłowicz* II 1254—12 pusl.;*Prochaska* Cod. Vit. 789—811 Nr. Nr. 415—432 pusl.; *Raczyński* 224—2 pusl.

Šaltiniai ir literatūra.

Arle Bernh. Beiträge zur Geschichte des Kardinalskollegiums in der Zeit von Konstanzer bis zum Tridentiner Konzil. Diss. Bonn. 1914.

Arndt R. Die Beziehungen König Sigmunds zu Polen bis zum Ofener Schiedsspruch 1412. Halle a/s. 1897.

Beckmann G. Der Kampf Kaiser Sigmunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen (1392—1437). Gotha. 1902.

Bellée Hans. Polen und die römische Kurie in den Jahren 1414—1424. Berlin-Leipzig. 1914.

Bess Bernhard. Zur Geschichte des Konstanzer Konzils. B. I. Marburg, 1891.

Bess Bernhard. Falkenberg O. P. und der preussisch-polnische Streit vor dem Konstanzer Konzil („Zeitschrift für Kirchengeschichte" XVI, 3. 385—464 p.).

Boehme R. Katalikų bažnyčios mokslas apie tironus. (Vertė A. Janulaitis) Tilžėje. 1908.

v. *Bunge Fr. S.* Liv- Est- u. Curländisches Urkundenbuch, V Band. Riga. 1867.

Caro Jacob. Geschichte Polens, III Teil. Gotha. 1869.

„ „ Aus der Kanzlei Kaiser Sigmunds. Wien. 1879.

„ „ Liber Concellariae Stanislai Ciołek. Wien. 1871.

Čičerin—Чичеринъ. Исторія политическихъ ученій. ч. I. 1869.

Daniłowicz J. Skarbiec dyplomatów papieskich, cesarskich, królewskich, książęcych... t. II. 1862. Wilno

Dempf Alois. Sacrum Imperium. 1929.

Długossi J. Historiae Polonicae libri XII, Lipsiae. 1711.

Doubek Fr. A. Skarga Żmudzinów i odpowiedż Zakonu niemieckiego z roku 1416 („Ateneum Wilenskie" VII, 873—892 p.).

Fabisz St. Fr. Quidnam Poloni gesserint adversus schisma occidentale synodosque Constantiensem et Baseliensem. Diss. Wirceburgi 1879.

Fijałek J. X. Kościół rzymsko-katolicki na Litwie. (Rinkinyje: „Polska i Litwa w dziejowym stosunku"). Kraków. 1914. 37—333 p.

Finke. Acta concilii Constantiensis. II Band. 1923. Münster.

Heppener Rich.—Геппенеръ Р. Констанцкій Соборъ и Ливонія. („Журн. Мин. Народн. Просв" 1906. Nr. 11, 98—118 p.).

Holtzmann Walther. Die Gründung des Bistums Samaiten („Zeitschrift für die Geschichte des Oberreins". 1917. B. XXXII, Heft I, 70—83 p.)

v. *Höfler Constantin.* Der Streit der Polen und der Deutschen vor dem Constanzer Concil („Abhandlungen aus dem Gebiete der Slawischen Geschichte". II, 875—898 p.).

Jacimirski—Яцимирскій. Григорій Цамблакъ. Петербургъ. 1904.

Kaufmann Georg. Geschichte der deutschen Universitäten. Stuttgart, B. I. 1888.

Hefele C. J. Conciliengeschichte. Freiburg i/Br. 1874. Band. VII.

v. *Kotzebue A.* Preussens ältere Geschichte. III. B. Hamburg. 1811.

Krollmann. Politische Geschichte des deutschen Ordens. Königsberg. 1932.

Krumbholtz R. Die Finanzen des deutschen Ordens 1414—1422. („Zeitschrift für die Geschichtswissenschaft". 1892).

— Samaiten und der Deutsch Orden bis zum Frieden am Melno-See. Königsberg. 1890.

Krzyžanowski Stanislaw. Doktryna polityczna Pawła Włodkowicza (rinkinyj „Studya Historyczne wydane ku czci prof. Wincentego Zakrewskiego. Kraków. 1908, 389—399 p.).

Laurent E. Etudes sur l'histoire de l'Humanité, t. VI. 1865.
Lenfant. Histoire du concile de Constance. 1797.
Lewicki A. Codex Epistolaris Sec. XV, II t. 1891 Kraków.
Mansi J. D. Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio.t. 27—28. Venetiis. 1785.
Morawski Kaz. Historya uniwersytetu Jagiellońskiego. I t. Kraków. 1900.
Moye W. Johann v. Wallenrod. Erzbischof v. Riga und Bischof von Lüttich. Diss Halle 1894.
Nieborowski Paul. Peter von Wormdith. Breslau, 1916. (Jo darbo dalis, kaipo Diss. Breslau: Die preussische Botschaft beim Konstanzer Konzil bis Ende Februar 1416). Tas pats išėjo 1924 metais kitu vardu „Der deutsche Orden und Polen in der Zeit des grössten Konfliktes. 2 Aufl." Yra tai tik viršelio ir vardo pakeitimas.
Nitschmann Lisbeth. Die Stellung Martins V zum Deutschen Ritterorden in der preussisch-polnischen Frage v. 1418 bis 1424. Diss. Königsberg. 1919. 113 p. (nesp.)
v. d. *Osten-Sacken P.* Livländisch-Russische Beziehungen während der Regierungszeit des Grossfürsten Witowd von Litauen (1392—1430). Diss. Berlin-Riga, 1908.
Palacky. Geschichte von Böhmen. III B. I Abt. Prag, 1845.
Penkauskas Pr. Doc. Vytauto Didžiojo nuopelnas dvasinės kultūros srityje (Kaunas, „Ateneum" 1 Nr. 1931. 1—36 p.).
Pfitzner J. Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann. Prag, 1930 (yra lietuvių vertimas: Didysis Lietuvos Kunigaikštis Vytautas kaip politikas. Kaunas, 1930).
Piekosiński Fr. Goście polscy na soborze Konstancyjskim. 1899.
Prochaska Ant. Codex Epistolaris Vitoldi. Kraków. 1885.
„ „ Na soborze w Konstancji. Kraków, 1898.
„ „ Dzieje Witolda W. Ks. Litwy. Wilno, 1914.
„ „ Król Władysław Jagiełło. I-II t. Kraków 1908.
Raczyński Ed. Codex diplomathicus Lithuaniae. Breslau, 1845.
Richental Ulrich. Chronik des Konstanzer Concils. 1882.
Riegel Joseph Die Teilnehmerlisten des Konstanzer Konzils. Diss. Freiburg i/Br. 1916.
Semkowicz Wł. Sfragistyka Witołda. Kraków. 1931.
Siebeking H. Die Organisation u. Geschäftsordnung des Costnitzer Concils. Diss. Leipzig.
Springmann K. Polen und der Deutsche Orden zur Zeit des Konstanzer Konzils. Diss. Freiburg i/Br. 178 pusl. 1923. (nesp.).
Stachoń Bol. Polityka Polski wobec Turcji i akcyi antytureckiej w wieku XV do utraty Kilii i Białogrodu. Lwów. 1930.
Starodawne prawa polskiego pomniki, t. V. Kraków. 1878.
Strėhlke Ern. Tabulae Ordinis Theutonici. Berlin. 1869.
Stuhr Fr. Die Organisation und Geschäftsordnung des Pisaner und Konstanzer Konzils. Diss. Berlin. 1891.
Taube — Таубе М. Принципы мира и права въ международныхъ столкновеніяхъ среднихъ вѣковъ т. I, II. Харьковъ, 1894—99.
Totoraitis J. Prof. Vytautas katalikas. Mariampolė, 1930.
Treumann R. Monarchomachen. Leipzig. 1895. (Be to rusų vertime pavad.: Тиранноборцы M. Reussnerio prakalba 1906).
Vytautas Didysis. Red. Sležas. Kaunas, 1930.
Voigt J. Geschichte Preussens. VII B. Königsberg. 1836.
v. *Wessenberg* J. H. Die grossen Kirchenversammlungen 15-ten u. 16-ten Jahrhunderts. II Band. Constanz 1845.
Zeissberg U. Die polnische Geschichtsschreibung des Mittelalters. Leipzig. 1871. (Turėjau vertime: Polskie dziejepisarstwo wieków srednich Warsz. 1872).

A. Šapoka.

Istoriškoji čekų literatūra ryšy su mūsų krašto istorija.

Darant šią apžvalgą, mus interesuoja ne ją sukūrę žmonės, ne jų istorijos koncepcija, ne tarpusavio ryšiai bei įtaka, bet esanti medžiaga, jų darbo išdava. Nors įdomu ir naudinga būtų susipažinti ir su tos medžiagos atsiradimo istorija, su skirtingomis jos epochomis su atskirais žymiausiais darbininkais, bet visus reikalavimus vienu mostu patenkinti negalima. Ir šį kartą visus tuos klausimus paliksim nuošaliai. Apžvelgti teks tik medžiagą. Ir grupavimui planą teks imti iš jos pačios, t. y. iš turinio.

I.

Šaltinių leidiniai.

Paminėti visus leidinius trumpos apžvalgos rėmuose, žinoma, neįmanoma. Dėl to čia paliesim tik bendruosius rinkinius ir ypač tuos, kurie labiau įsidėmėtini mūsų krašto praeities tyrėjui.

Pirmiausia pastebėtina, kad daugumas chronikinių čekų istor. šaltinių dar Pertz'o yra paskelbta žinomam leidiny Monumenta Germaniae historica. Tik tas leidinys jau kiek pasenęs. Tik viena seniausių ir įdomiausių vad. Cosmo Pragiečio kronika tam leidiny B. Bretholz'o yra paskelbti naujai: to leidinio paskilty Scriptores rerum Germanicum. Nova series, T. II. Berlin, 1923. Taip pat nemaža čekų istor. šalt. yra leidiny Fontes rer. Austriacharum. Bet visada pagrindu pasilieka pačių čekų leidiniai. Bet prieš jų apžvalgą dar primintina pora įsidėmėtinų svetimų dokumentų rinkinių. Be visą Europą liečiančio J. Dumont, Corps universel diplomatique, Amsterdam, 1726, tenka priminti J. Chr. Lünig'o rinkinius ir ypač Ph. W. Gercke bei A. F. Riedel, Codex diplomaticus Brandenburgensis[1].

Pradedant nuo senesniųjų, iš grynai čekų istoriją liečiančių šaltinių rinkinių paminėtina: Marquard Freher, Rerum bohemicarum atiqui scriptores... Hanoviae, 1602. Iš daugelio leidinių jėzuito B. Balbino pa-

---

[1] Tai du atskiri leidiniai. Prisiminkim, kad Brandenburgas kurį laiką buvo sujungtas su Čekų karalija.

minėtina nors Miscellanea historica Regni Bohemiae, Pragae 1688. Antrą to leidinio knygą 1793 mt. išleido J. A. Rieggerus. Toliau seka: Andr. Fel. Oefele, Rerum Boicarum scriptores nusquam antehac· editi... I, II 1763, Pragae. Fr. M. Pelzel et J. Dobroský, Scriptores Rerum Bohemicarum, I, II, 1783, — 4, T. III išleido F. Palacký. Dar labai vertingas G. Dobner, Monumenta historica Bohemiae, I — IV, 1764 — 1785.

Iš naujųjų leidinių svarbiausias chronikų rinkinys yra 1873 mt. pradėtas leisti Fontes Rerum Bohemicarum arba Prameny dějin českých. Lig šiol išėjo 6 t. Iš jo mums įsidėmėtini: I, kur yra net keletas vysk. šv. Vaitiekaus biografijų; III, kur atspausta Karolio IV autobiografija. O jis ten pasakoja apie savo žygius su tėvu į Prūsus ir Lietuvą. Tome IV apie tą patį pasakoja Petro Žitavskio, Pranc. Pragiečio ir Weitmiles Kron. T. V vėl apie tą patį pasakoje vad. Pulkavos kr., o Vavžince z Březové, Bartošo z Drahonitz ir husitų kronikos pasakoja apie Vytauto kandidatūrą į Čekų sostą ir veikimą Zigm. Kaributo. Daugelis tų kronikų yra išėję ir kituose leidiniuose ir atskirai.

Dokumentai senojo perijodo yra surinkti didžiuliam rinkiny Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Pirmasis tom. išėjo 1836 mt., o XV 1903. Pirmus 5 t. išleido A. Boczek. Sekančius 7 V. Brandl (1864 — 1897) ir tris paskutiniuosius B. Bretholz (1903). Rinkinio XIV t. siekia 1411 mt., o XV t. yra priedai 1207 — 1408 mt., nuo kada darbą tęsti paėmė pats Bretholz.

Čia pastebėtina, kad viso to didžiulio darbo pirmasis organizatorius A. Boczek yra gerokai sukompromituotas, nes įrodyta, kad kai kurie jo paskelbti dokumentai yra išėję iš jo paties kanceliarijos t. y. fabrikatai. Apie tai žiūr. B. Bretholz, Die Tataren in Mähren und die moderne mährische Geschichtsfälschung. Zeitschrift für Gesch. Mährens. 1879. G. Fridrich, Kodex Tišnovský, ČČH. 1897. Daug tokių dokumentų atitaisė K. Lechner žurnale Zeitschrift d. d. Vereins f. d. Gesch. Mährens. 1898—1901 ir Fr. Snopek žurnale Hlidka 1899 ir kt.

Minėtas leidinys liečia tik Moraviją. Ir taip daugybė dokumentų liečiančių Čekus liko nepaskelbta. Del to G. Fridrich 1905 mt. pradėjo leisti naują leidinį, kuris apima visą buvusią karaliją t. y. pačius Čekus ir Moraviją su Lužica ir Silezija. To leidinio — Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae — bus 5 t., kurių 4 dokumentų ir V formularų. Lig šiol išėjo vos 2 t. (1905 ir 1912) ir siekia 1230 mt., o visas leidinys sieks 1306 mt.

Toliau labai vertingas leidinys yra Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (Paduodama visi dok. ištisai be formalinės įžangos ir pabaigos). I tomą 1855 mt. paskelbė C. J. Erben. Toliau darbą tęsė J. Emler, kuris iki 1892 m. išleido dar 3 tomus. Taip visas leidinys apima 600 — 1346 mt. laikotarpį. (Mums iš jo įsidėmėtina II t. kur patalpinta dok. liečią Otakaro II žygius į Prūsus ir jo planus dėl Lietuvos ir Jotvingių). Po ilgos pertraukos 1928 mt. pasirodė to pat leidinio

VI t. 1 sąs., o 1929 mt. to pat tomo 2 sąs., kurie apima 1355 — 1363 mt. laikotarpį. Tai darbas B. Mendl. (visi tomai išėjo Prahoje).

(Paaiškinti dokumentų lotyniškos vietos viduramžio kalbos savybėms V. Brandl išleido Glossarium illustrans bohemico moravicae historiae fontes., 1876, Brno).

Monumenta Vaticana res gestas Bohemiae illustrantia leidinys vertingas, bet siaurai Čekų karalijos istorijai. Išėjusių tomų I (1903, V. Klicmann), II (1907, J. F. Novák) ir V (1903, K. Krofta) apima raštus Clemenso VI, Inocento VI (1342 — 1362) ir Urbono VI su Bonifacu IX (1378 — 1396). Daugiau tomų dar nepasirodė, bet ruošiama tęsti ir papildyti jau išleistus tom. taip, kad leid. apimtų ir Slovakiją, nes anie tomai apima tik pačius Čekus, Moraviją ir Sileziją. Leidinį ruošia krašto archyvas kartu su Čekoslovakų istorijos Romos institutu.

Savotiška to leidinio tąsa yra 1923 mt. J. Kolmann'o Prahoje paskelbta I t. 1 dalis Acta sacrae congregationis de propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia. Liečia 1622 — 1623 m.

V. Hruby 1928 mt. paskelbė II t. Archivum coronae regni Bohemiae. Tai yra dokumentai užsilikę valstybės archyve iš Karolio IV laikų. I tome bus paskelbta dok. iš Pšemyslidų ir Jono Luxemburgiečio laikų. Pagal autoriaus viltis pareikštas leidžiant II t., jis tuojau turėtų pasirodyti

Vėlesnių laikotarpių dok. nėra taip sistemingai surinkti ir sutvarkyti. Bet padaryta irgi nemaža. Čia pirmon galvon tenka paminėti didžiulį Fr. Palacký'o pradėtą leisti leidinį Archiv Český. 1840 — 1918 mt. laikotarpy jo išėjo 33 tomai. Daugumas čia paskelbtų dok. bei kitokių šaltinių yra iš XV — XVI amž., bet yra truputis ir XIV bei vėlesnių amžių. Iš viso leidinio mums labiausia įsidėmėtina III, V, XXVI, XXVIII t., kurių kiekvienam yra nors po keletą įdomių žinių apie Zigm. Kaributą bei jo veikimą Čekijoj. IV ir VII t. kai kas įsidėmėtina apie Kazimiero Jogailaičio sūnų čekų karalių Vladislovą.

Labai įdomios medžiagos randame leidiny Sněmy České od leta 1526 až po naši dobu, kurį leidžia krašto archyvas. Tai įvairūs krašto seimų darbai bei juos liečią dokumentai. T. I išėjo 1877, X 1900. Redagavo juos F. Dvorský. 1908 — 1910 XI t. paskelbė K. Krofta. Tie 11 t. apima 1526 — 1605 mt. laikotarpį. 1917 — 1929 m. J. B. Novák paskelbė XV t. (dvi knygos), kuris liečia 1611 mt. seimą . Daugiau dar nepasirodė.

Prahos miesto istorijai šaltinius iki 1436 met. (kai kurios žinutės yra ir vėlesnių laikų) yra paskelbęs W. W. Tomek, Základy starého místopisu Pražského, Praha 1866. Maždaug nuo to laikotarpio galo medžiagą surinko ir 1910 mt. tuo pat vardu paskelbė J. Teige (I, II, 1436 — 1620). Pirmajam leidiny randame keletą mums įdomių žinių apie pabėgėlį Kęstučio sūnų Butautą - Henriką, antrasis paduoda keletą nuotrupų iš dokumentų liečiančių lietuvių kolegiją prie universiteto.

Daug įvairių šaltinių yra paskelbta lig šiol pasirodžiusiuose 46 tomuose leidinio Archiv historický české akademie náuk. (Eina nuo 1893 mt.). Bet tai nėra kokia viena sisteminga publikacija, joks organingas vienetas, o atsitiktinai bet kieno kur nors atrastų ir apdirbtų šaltinių rin-

kiiys. Jų tarpe yra ir didelių vieningų rinkinių. Pav. F. Tadra paskelbti Soudní akta konsistoře Pražské arba Acta iudiciaria consistorii Pragensis. Išviso 7 tomai.

Be to bažnyčios istorijai labai svarbus yra leidinys K. Borovy, Libri erectionum archidiocesis Pragensis saeculo XIV et XV (1358 — 1407,) I—V t. 1875 — 1899, Praha. F. A. Tingl 1867 mt. paskelbė I t. Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim nunc prima vice tipis edita. Sekančius II—X t. 1874 — 1900 mt. paskelbė J. Emler. Kaip jau matyti iš leidinių vardų, pirmasis liečia bažnyčių, koplyčių, altorių ir vienuolynų įkūrimą, o antrasis yra arkivyskupo konfirmacijos bažnyčios dignitorių. Čia dar primintina A. Podlaha 1910 mt. paskelbtą Liber ordinationum cleri 1345—1416, kur paduodama visi tuo laikotarpiu Prahos arkivyskupijoj išventinti kunigai. Išėjo, kaip IX t. Editiones archivi et bibliothecae s. f. metropolitani capituli Pragensis. Neužmirštini ir kiti to leidinio tomai.

Čekų karalijos vidaus santvarkos istorijai medžiagos daugiausia yra užsilikę teismų archyvuose. Tai taip vad. tabulae terrae. Kadangi senųjų teismų funkcijos buvo labai įvairios, tai labai įvairi ir jų archyvuose užsilikusi medžiaga. Centrinių krašto teismų karalijoj buvo 2 — Čekijai ir Moravijai. Čekijos teismas posėdžiavo Prahoje, o Moravijos pakaitomis Brno ir Olomauce. Tose tai trijose vietose yra ir archyvai. Spausdinti pirmiau pradėta Moravijos „lentelės". Dar 1856 mt. Brno P. v. Chlumecky, J. Chytil, C. Demuth ir A. R. v. Wolfskron paskelbė du didžiulius tomus Die Landtafel des Markgrafthums Mähren. Leidinys apima 1348 — 1466 mt. Vienas tomų skirtas Brno, antras Olomouco Sesijų archyvams. Tą darbą tęsti ėmėsi V. Brandl, kuris 1872 — 1911 mt. iš tų lentelių paskelbė 7 tomus Libri citationum et sententiarum. O 1914 mt. F. Černý pirmajam leidiniui paruošė registerį — Ukazatel jmen...

Prahos teismo „lenteles" pradėjo skelbti Fr. Dvorský ir J. Emler, kurie 1868 mt. paruošė tomą Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissime. O J. Emler 1870, 1872 mt. pats vienas išleido 2 tomu Reliquiae tabullarum terae regni Bohemiae anuo 1541 igne consumptarum. Tenka pastebėti, kad, kaip jau matyti iš dviejų paskutinių leidinių vardų, Čekijos „lentelės" 1541 mt. didžiojo gaisro metu kai sudegė veik visa Mažoji Praha ir dalis karališkos pilies, sudegė, o tuose leidiniuose skelbiama tik liekanos. Moravijos „lentelės" yra užsilikę visos. Iš karaliaus rūmų teismo, vad. „dvaro lentelių" dalis yra paskelbta paskutiniuose tomuose leidinio Český Archiv ir 1927 mt. G. Friedrich paskelbė VII t. Desky dvorské království Českého, první kniha půhonna. (1383—1407).

Taip pat krašto vidaus istorijai (ypač relig. gyven.) daug medžiagos paskelbta A. Gindely, Monumenta historiae Bohemiae, I—V, Praha, 1865 — 1868. Liečia labiausia XVI ir XVII amž.

Iš publikacijų liečiančių krašto teisę svarbiausi yra: Herm. Jireček, Codex iuris Bohemici. Viso 5 tomai, 11 knygų. J. Čalekovský, Codex iuris muncipalis regni Bohemiae, I, II 1886 — 1895, Praha. Josef ir

Hermegild Jireček'ai 1880 paskelbė M. Bricího z Licka Právo městké (dle tekstu z r. 1536).

Čia dar paminėtina ir Hermenegild Jireček, Svod zákonův slovanských, Praha 1880, kur skyriuje Zákony ruské a litevské yra atspausta 1420 - 23 mt. Jogailos „statutas", Kazimiero 1468 mt. baudžiamieji nuostatai, 1471 mt. Kazimiero sutartis su Did. Naugardu ir 1529 mt. Lietuvos pirmasis statutas.

Taip apžvelgus bendruosius šalt. leidinius dar trumpai sustotina ties dviejų pragarsėjusių „šaltinių" istorija. Tai du rankraščiai, vad. královédvorský ir zelennohorský, kurie pripažinti 19 amž. fabrikatais. Jų istorija tokia:

Tautinės savigarbos pakilimo metu 1817 mt. V. Hanka atsivežė iš žiemryčių Čekijos miestelio Králové Dvůr neva bažnyčios archyve rastą rankraštį - eiles sena čekų kalba. Tai pralenkė visus senos raštijos palaikus. Turiniu tai epo ir lyrikos eilėraščių junginys su daugybe labai įdomių istoriškų pastabų. Ypatingai plačiai aprašoma krikščionių kovos su totoriais nuo pat jų įsiveržimo Rusijon iki kovų Moravijoj 1241 mt. To laiko autoritetas Dobrovskis savo mokinio radinį pagal raštą priskyrė laikotarpiui apie 1300 mt. Sekančiais metais lyg iš dangaus iškrito dar vienas naujas, atrodo, dar senesnis čekų kalbos paminklas — Libušės teismas. Jį prisiuntė tautos muzėjui kaž koks anonimas[1]. Laiminga Hankos ranka užtiko dar vieną seną čekišką rankraštį, šį kartą proza, — šv. Jono evangelijos vertimą. Tokių raštų atsirado ir daugiau, bet vis ne be Hankos. Bet Dobrovskis šių naujų radinių jau nepripažino. Jis mirė 1829 mt. Filologijoj jį pakeitė Šafařikas, o istorijoj Palacký. Šie 1840 mt. tuos radinius paskelbė spaudoj — Die ältesten Denkmäler der Böhm. Sprache. Abhandlg., 1840. Ten pat kartu buvo pridėta Dobrovskio nepripažintų rankraščių gynimas. Prasidėjo kritika, puolimai. Pirmus rimtus M. Büdinger'io ir J. Feifalík'o puolimus atmušė H. Jireček. Toliau 1878 — 80 mt. smarkią akciją prieš rankraščius varė A. V. Šembera, bet ypatingo pasisekimo neturėjo. Nors nesulaukė ir rimtų priešų. Bet galutinai pasitikėjimą rankraščiais pakirto J. Gebauer ir dabartinis resp. prezidentas T. G. Masaryk. Istorikų Emler, Tomek, Kalousek ir kt. argumentai, kad XIX amž. niekas negalėjęs turėti tiek istoriškų žinių, puolančiųjų argumentų atlaikyti negalėjo. Ir šiandien rankraščiai diskredituoti visiškai, nors dar atsiranda ir gynėjų. Bet jo nebegina nei vienas rimtųjų mokslininkų — nei filologų, nei istorikų[2].

Apie tuos rankraščius paminėtina nors keletas vėlesnių studijų: St. Souček, Dvě pozdní mystifikace, Hankovy, Rospr. Č. Akademie. III, 59. V. Hruby, Václav Hanka a jeho rukopis královédvorský, Praha 1919, Veraikon XVII. Kritiškai tuos rankraščius yra išleidęs J. Hanuš.

---

[1] Vėliau atsirado ir šio rankraščio „atradėjas" Kovař. Buvo tvirtinama, kad jis buvęs rastas Zelená Hora bažnyčioje. Nuo to jis ir žinomas kaip rukopis zelenokorský.

[2] Pav. pats paskutinis bandymas rankraščius apginti yra mediko

II.

Literatūra.

1. Bendrieji sintetiniai veikalai.

Imantis čekų tautos istorijos visada tenka turėti galvoje, kad čia visą laiką grumiasi dvi skirtingos pažiūros — čekų pačių ir vokiečių. Tos dvi pažiūros labai dažnai viena kitai priešingos ir tarp jų atstovų nuolat eina ginčas. Vienas tokių svarbiausių ginčo objektų buvo klausimas, kas ten atėjūnai. Jau ne kartą minėtas istorikas B. Bretholz paskelbė teoriją, kad slavai Bohemijon atsikraustę VIII amž. po Kr. g. ir čia jau radę nuo aplinkos kalnų nukopusių germanų. Taigi kraštas grynai slaviškas nebuvęs niekad. Toliau daug ginčytasi dėl atskirų valdovų slaviškumo ar germaniškumo (ypač dėl Karolio IV), dėl atskirų jų žygių, dėl impulsų įvairiems visuomeniškiems judėjimams, dėl įvairių institucijų juridiškos būklės, dėl pačios valstybės santykių su kaimyniškais kraštais ir t. t. ir t. t. Visko čia nesuminėti. Ir tenka pabrėžti, kad čekai tuo atžvilgiu vokiečius yra pralenkę ne tik kiekybiškai, bet ir apgynę savo tėzes. Dar ano amžiaus pradžioje kilęs karštas susidomėjimas savo senove davė puikių vaisių. Dėl to ir šioje apžvalgoje vokiškų raštų teks minėti ne perdaug.

Pradedant nuo bendrųjų veikalų, akademiškai tariant, kursų, pirmoje vietoje tenka minėti, nors jau seną, bet dar labai vertingą Fr. Palacký'o veikalą Děje národu českého, nes kolosalis veikalas jėzuito Fr. Pubitschka, Chronologische Geschichte Böhmens (I—Xt. siekia 1618 mt., išėjo 1772 — 1801) jau perdaug pasenęs. Kaip ir Pubička, Palacký's buvo oficialus krašto istoriografas. Savo veikalą jis pradėjo spausdinti tik vokiškai — Geschichte von Böhmen. Pirmasis tomas išėjo 1836 mt. Tik 1848 mt., kada jau buvo paskelbta ir III t. 1 dalis vokiškai, išėjo K. J. Erben verstas I t. čekų kalba. Toliau jau ėjo kartu ir vokiškai ir čekiškai. Pradedant III t. 2 dalimi čekiškas tekstas yra originalas, o vokiškas vertimas. Taip 1867 mt. kartu išėjo paskutinis V t. čekiškai ir vokiškai. Jis siekia 1526 mt., t. y. iki įsiviešpatavimo Habsburgų. Nuo to laiko čekiškų veikalo laidų išėjo apie 10. Kai kurios jų net 10 knygų, o kai kurios ir į vieną didžiulę sutalpintos. Tai darbas aukštos erudicijos, nepaprasto kruopštumo ir kritiško proto žmogaus. Iš dalies klaidingai jo nupiešta tik juridiškai socialė senosios visuomenės struktūra. Ir tai dėl to, kad minėtus Hankos fabrikatus laikė tikrais. Daugely vietų jis paliečia ir Lietuvą, kur ji turėjo santykių su Čekija. Ypatingai vertingas yra jo veikalo III t. skirtas husitizmui.

Toliau minėtina irgi vertingas taip pat oficialaus Moravijos istoriografo B. Dudík'o veikalas Dějiny Moravy, kurio XII tomas siekia iki 1350 mt. (Išėjo 1871 — 1888 mt. Prahoje). Veikalas išėjo ir vokiškai —

---

prof. F. Mareš — Pravda, o rukopisech zelenohorském a královédvorském, Praha 1931.

Mährens algemeine Geschichte (1860 — 1888). Antruoju Moravijos istoriografu buvo B. Bretholz, kuris 1893 mt. pradėjo leisti savo Geschichte Mährens. 1895 mt. jis paskelbė to veikalo antrą knygą, bet pasiekė vos 1197 mt. 1912 mt. jis paskelbė Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden (1306). (München — Leipzig). O 1921 — 1924 mt. jis paskelbė Gesch. Böhmens und Mährens, kuri siekia 1914 mt. Išėjo Reichenberge. Toliau minėtina Ad. Bachmann, Geschichte Böhmens, I, II (Gotha 1899, 1905), kuri, kaip ir Palackio veikalas, siekia 1526 mt. Dėl I šio veikalo tomo nesutikdamas su autoriaus vokiška tendencija įsidėmėtinų pastabų padarė V. Novotný savo straipsny Prof. Bachman a České dějiny, ČČH. 1904. (Yra atspausta ir atskirai)[1].

Tą patį senąjį periodą ėmėsi apdirbti du tebegyveną istorikai — V. Novotný (prof. Prahos univ.) ir R. Urbánek (prof. Brno univ.). Jie darbą pasidalino pusiau. Pirmas pasiėmė laikotarpį iki Luxemburgų dinastijos galo, o antrasis tikisi taip pat privesti darbą iki Habsburgų dinastijos pradžios. Tai mokslininkai aukštos erudicijos ir jų veikalai labai vertingi. Lig šiol kiekvienas jų paskelbė po 3 didžiules knygas. Novotný jau spausdina ketvirtą. Visas leidinys eina vienu vardu České dějiny. Novotný I t. trijose knygose turi 3083 psl., ir siekia 1253 mt. (Išėjo 1912, 1913 ir 1928), o Urbánek III t. irgi 3 knygose (išėjo 1915, 1918 ir 1930) turi 3096 psl. ir apima 1437—1462 mt. laikotarpį. Taigi veikalą rekomenduoja ne vien aukštos autorių moksliškos kvalifikacijos, bet ir jo kolosališkumas.

Laikotarpis po 1526 mt. tokių veikalų dar nesusilaukė. Šiam laikotarpiui pirmoje vietoje tenka minėti Sorbonos prof. E. Denis Fin de l'independence Bohême, Paris 1890. J. Vančura 1893 mt. jį paskelbė čekiškai: Konec samostatností české. Veikalas apima laikotarpį nuo husitų karų iki 1620 mt. Antras to pat autoriaus veikalas La Bohême depuis la Montagne-Blanche, Paris 1903, kurį tas pats vertėjas čekiškai paskelbė 1904—5 mt. kaip Čechy po Bílé Hoře I, II, siekia iki pat XX amž. puikiai apžvelgia atgimimo istoriją, bet viso gyvenimo vispusiškai neapima.

Patys čekai nors rūpinosi, bet Palackio darbo tęsinio lig šiol dar nepajėgė duoti. Bet šis tas yra. 1890 mt. A. Rezek paskelbė, savo Děje Čech a Moravy 1637—1648, o 1892 I t. Dějiny Čech a Moravy nové doby, kuris yra pirmojo veikalo tąsa ir siekia 1657 mt. A. Rezek manė tuo pat vardu paskelbti dar visą eilę tomų, bet jam pasisekė išleisti vos II t. skirtą Leopoldo I viešpatavimui iki 1664 mt. Toliau jo darbą ėmėsi tęsti J. Svátek, bet jo jėgos, pasirodo, buvo daug silpnesnės. Jo paskelbti III—IV t., kurie siekia Marijos Terezijos mirties (1780 mt.) (Išėjo 1894—1898 mt.), yra daug silpnesni negu Rezek'o darbai. Antras Rezek'o darbo tęsėjas J. Prášek buvo visai silpnas. Keturiais savo tomais jis pasiekė 1815 mt. (1903—1905 mt.), bet jo darbą skaityti vargu ar verta. Rezek'o pradėtas leidinys juo tolyn ėjo silpnyn, nes jo įpėdiniai darbui

[1] Bet tenka pastebėti, kad Bachmaną germanofiliškumu žymiai praneša Bretholz. Ypač paskutiniajam savo veikale — Gesch. Böhmens und Mährens.

buvo nepasiruošę. Svátek pasiruošimu technikas, bet užsiėmė žurnalistika, rašė istoriškus romanus ir domėjosi istorija. Prášek buvo orientalistas ir čekų istorija užsiėmė tik atsitiktinai.

Čia minėtina ir didžiulis 12 t. W. W. Tomek veikalas Dějepis města Prahy, 1855—1901, Praha. (I—VII t. antroji laida išėjo 1892—1906). Kadangi sostinės likimas labai glaudžiai surištas su viso krašto likimu, tai autorius patiekia daug medžiagos ir viso krašto istorijai. Ypatingai vertingi yra III ir IV t. kur nagrinėjama husitizmo perijodas. Čia jis praneša ir Galacký.

Labai daug medžiagos patiekiama Aug. Sedláček'o istoriškam aprašyme visų čekų karalijos pilių: Hrady, zámky a tvrze království českého, Praha 1882—1927, viso 15 tomų. Taip pat paminėtina to pat autoriaus geografinis žodynas: Uplný místopisný slovník království českého, část II historická, Praha, 1909.

Teisės istorijai minėtina: J. Čelakovský, Povšechné české dějiny právní, Praha, 1900. H. Jireček, Právní život v Čechach a na Moravě. Praha 1903 K. Kadlec, Přehled ûstavních děj. Moravy, 1926. J. Kapras, Právní dějiny zemí koruny české, I, II, III, 1913—1923. I t. yra visų teisės istorijos šaltinių ir studijų apžvalga. To paties autoriaus dar yra studentams skirtas vadovėlis: Přehled právních dějin zemí kor. české. 1921 mt., o IV-ta laida 1930 mt. Dar nepasenus tebėra ir J. Kalousek, Státní právo české, 1871, o II laida 1891. Čia taip pat minėtina: K. Krofta, Přehled dějin selského stavu v Česhách a na Moravě, 1919. J. Lippert, Sozialgeschichte Böhmens in Vorhussitischer Zeit, I, II, 1892—8. F. Vacek, Sociální dějiny České doby starší, 1906.

Bažnyčios istorijai skirta: A. Frind, Die Kirchengeschichte Böhmens I,—IV (1878) siekia 1561 mt. Didelių užsimojimų A. Naegle, Kirchengeschichte Böhmens 1915—1918 mt. paskelbti du tomai siekia vos 873 mt. ir užvardyta Einführung Christentums.

Įsidėmėtina mums ir čekų senieji heraldikos palaikai. Ant senesniųjų kunigaikščių anspaudų matome dažniausia šarvuotą su kardu rankoje arba soste sėdintį vyriškį, o vėlesniais laikais dažniausia raitą karį dažnai duriantį ietimi arba kertantį kardu. Prieš vytį būdavo dažniausia pėsčias karys arba valdovas sėdįs soste. Taip pat miesto vartų vaizdą, kurie primena mūsų Gedimino stulpus, labai dažnai užtinkame miestų ženkluose. O vėlesniais laikais (XVI—XVII am.) tų pačių motyvų, kaip pas mus užtinkame šlechtos herbuose. Žemaitišką lokį, dažnai visiškai tokį pat, matome labai mėgiamą pietų Čekuos. Toliau vytis, tauras, jautis ir t. t. motyvai labai dažni. Tik dėja visiems tokiems įdomiems dalykams dar nėra viską paaiškinančių studijų. Esančios studijos mūsų dar nepatenkina. Iš jų minėtina. Aug. Sedláček, Českomoravská heraldika, I, II 1902, 1925, Praha. Tai puiki studija, bet, deja per mažai iliustruota. V. Vojtíšek, O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých, Praha 1928. M. Kolář, Nejstarší pečeti šlechty české až do roku 1300, 1883 v Táboře. F. Čada, Pečetidla č. měst a obci v archivu Nar. Musea, Časopis spol. přátel starožitností č. XXXIV. Dabartinį valstybės ir Prahos miesto

ženklą gražiai paaiškina jau minėtas Prahos miesto archyvo direktorius bei prof. V. Vojtíšek: Naše státní znaky, Praha 1921 ir Znaky hl. města Prahy, 1928 Praha.

Baigiant šį skyrių apie bendruosius veikalus dar paminėtina nors keletas geresnių rankvedžių pobūdžio veikalų apžvelgiančių visą Čekų istorijos bėgį. Neblogas, bet jau kiek pasenęs yra V. V. Tomek'o, Děje království Českého (siekia 1860 mt.), kurio 6 laida išėjo 1898 mt. Pirmoji buvo 1843. Veikalas yra išverstas ir vokiečių k.: Geschichte Böhmens in übersichtlichen Darstellung. (1853). Jo įtakoj išėjo J. F. Gajsler, Rys dziejów czeskich. Warszawa 1888—1892, I, II. (iki 1620 mt.) ir F. Lützow, Bohemia, London 1896. (Angliškai). Trečia laida 1920 m. Dvi čekiškos laidos išėjo 1911 ir 1925 užvardytos Čechi. Sekančiais metais vienas visą istor. bėgį apžvelgiąs veikalas žada pasirodyti leidinio Vlastivěda IV t. Dirba 5 istorikai: J. Dobiáš, V. Novotný, R. Urbánek, O. Odložilík ir J. Prokeš. Puikūs mokykliniai vadovėliai yra J. Pekař. Pagaliau minėtina ir nors plačioms liaudies masėms skirta, bet rimtai moksliškai parašyta, J. Šimák'o Kronika čekoslovenská, I—III, Praha 1921—1925.

Prieš pereidami prie literatūros atskiriems perijodams dar prisiminsim perijodiškus leidinius. Čia pirmoje vietoje minėtinas nuo 1827 mt. tebeinąs dar F. Palacký'o įkurtas tautos muzėjaus, o vėliau ir 1831 mt. įsikūrusios mokslo bei literatūros draugijos Matice Česká organas „Časopis Českého Musea". Kaip muzėjaus ir minėtos draugijos organas jis nėra grynai istoriškas žurnalas. Bet dabar jį redaguojant istorikui prof. J. Bidlo jis turi istoriško žurnalo pobūdį. Bendrai jo vertė ir pobūdis per tą 100 su virš metų labai keitėsi priklausomai nuo redaktorių. Greta minėtina tų pačių institucijų organas skirtas senienų studijoms „Archeologické Památky", kuris tebeina nuo 1855 mt. Lig šiol jo išėjo 36 t.

Analogiška minėtai čekų mokslo bei literatūros draugijai yra Matice Moravská, kuri nuo 1869 mt. Brno mieste leidžia savo „Časopis Matice Moravské". Jis irgi mišraus pobūdžio. Dabar jį redaguoja komisija: B. Navràtil, O. Odložilík ir St. Souček. 1882—1891 mt. jis buvo sustojęs.

Grynai istorišką žurnalą pirmieji įsisteigė vokiečiai susibūrę nuginčyti Palacký ir jo mokyklos vokiečiams nepalankią čekų istorijos koncepciją. Tai „Mitteilungen des Vereins für Gesch. der Deutschen in Böhmen". Kaip matyti iš vardo tai yra tam tikros sąjungos (Verein) organas. Jis tebeina nuo 1863 mt. Čekų bandymai leisti savą grynai istorišką žurnalą ilgai nevyko. Tik 1895 mt. A. Rezek ir J. Goll įkurtas „Český časopis historický" tebeina ir dabar. Redaguoja J. Pekař.

Dar minėtina taip pat grynai istoriškas, bet ryškiai katalikiško anspalvio nuo 1893 mt. tebeinąs „Sborník historického kroužku". Nuo tų pat metų eina „Časopis společnosti přátel starožitností českých", kurio vardo paskutinis žodis nuo 1927 mt. pakeistas į československých.

18 amž. gale įsikūrusi vad. karališkoji čekų mokslo draugija turi du savo organus: Věstník... (senesnieji tomai ir vokiškai — Sitzungsbe-

richte...) ir Rozprávy (Abhandlungen...), kurių I tř. yra skirta filologijai, istorijai ir filosofijai. Nuo 1892 mt. eina mokslų akademijos organas — „Rosprávy české akademie (císaře Fr. Josefa) pro vědy slověsnost a uměni“, kurio I tř. skirta irgi tiems patiems mokslams.

Žymiausi archyvai turi savo organus: „Sborník archivu ministerstva vnitra“, I—V, eina nuo 1926 mt. „Zprávy Zemského archivu“ eina nuo 1906 m. Prahos miesto archyvas leidžia „Sbornik příspěvků k děj hl. města Prahy“.

Įdomus yra pagelbiniams istorijos mokslams ir ypač archyvų mokslui skirtas Časopis archivní školy. Eina nuo 1923 mt. Agrarinei istorijai skirtas „Časopis pro dějiny venkova“.

2. Literatūra atskiriems perijodams.

Vedami mūsų istorijos intereso literatūrą grupuosime ne visai pagal čekų istorijoj priimtą perijodizaciją, bet bent kiek saviškai, nors labai artimai. Dėl to pradėsim ne nuo seniausių, bet nuo šv. Vaitiekaus — Adalberto laikų, kada prasideda pirmieji mums giminingų tautų santykiai su čekais.

Iš literatūros apie šv. Vaitiekų minėtina: A. Podlaha, E. Šittler. Album Svatovojtěšské, Praha, 1897. F. Krasel, J. Ježek, Sv. Vojtěch, Praha, 1898. V. Štulc, Život sv. Vojtěcha, biskupa a mučedníka patrona národu českého, Praha, 1849. Fr. Hýbl, Nejstarší životopisy sv. Vojtěcha, ČČH., V, 1899. J. Kalousek, Ostatky sv. Vojtěcha, Katol. listy 1897, Nr. 116 (Gina tikrumą esančių Prahoje). To pat laikraščio Nr. 114 kaž koks anonimas rašo apie šv. Vaitiekaus mirtį Prūsuos.

Yra žinoma, kad 12 amž. bandė misijonoriauti Prūsuos dar vienas čekas — Olomouco vysk. Henrikas Zdik, bet specialios literatūros jis dar nesusilaukė. Tik platokai apie jį rašo Novotný savo České dějiny I, 2 ir šiek tiek savo Moravijos istorijoj Dudík.

Iš tolimesnio laikotarpio mus tesuinteresuoja Otokaro II Přemyšlo laikai. Mat, jis padarė net 2 žygius į Prūsus ir buvo planavęs užsikariauti sau Galindus, Jotvingius ir Lietuvą. Čia minėtina O. Lorenz, Geschichte König Ottakars II von Böhmen und seiner Zeit, Wien, 1866, kaip atspaudas iš Deutsche Geschichte im 13 und 14 Jahrhundert. Su vokiška jo interpretacija ypač iškeliančia Austrų hercogus nesutiko ir parašė plačią kritiką J. Kalousek — Die Behandlung der Gesch. K. Přemysl Ottakar II ir in prof. O. Lorenz Deutsche Gesch. im 13 und 14 Jahrhund. Abhandlg. 1874 ir atskirai. Jis ilgai sustoja ties Otakaro žygiais į Prūsus. J. Šimák, Přemysl II a panstvo české, ČČH. XXX, 1924. V. Novotný, Přemysl Otakar II, kurie a říše v l. 1268—1271. ČMM. 1914.

Kiek vėlesniam perijodui yra įdomi plati studija J. Šusta, Dvě knihy dějin českých: I — Poslední Přemyslovci a jejích dědictví 1300—1308, II — Počátky Lucemburské 1308—1320. Praha 1919, 1926.

Jonas Luksemburgietis, kuris surištas su Lietuva tuo, kad kelis syk buvo atvykęs vok. ordinui talkinėti prieš Lietuvą, specialių studijų dar nesulaukė. O apie jo sūnų Karolį IV, kurį čekai dažnai vadina „tėvynės tėvu" vis dėlto geriausia studija yra vokiška: E. Werunský, Geschichte Kaiser Karls IV und seiner Zeit. I—III, 1880—1892, Innsbruck. Taip pat dar nenustojo savo vertės ir F. M. Pelzel, Kaiser Karl IV, König von Böhmen, I, II, 1780—1781. Knygos gale yra priedų — dokumentų, kurių tarpe Karolio IV viešas raštas prašąs visokeriopos paramos Lietuvon keliaujančiam Prahos vysk. Ernestui. Pelzel'is pirmasis užsiminė apie Karolio IV ir Algirdo su Kęstučiu derybas dėl Lietuvos krikšto. Toliau minėtina K. V. Zap, Dějiny panování Karla IV, kurio pataisytą laidą 1894 mt. paskelbė G. Friedrich. Nors populiariai rašytas, bet tinkamoj aukštumoj stovi ir J. Kalousek, Karel IV otec vlasti. Praha 1878. Be to primintina Fr. Zimmermann'o 1891 mt. Innsbruck'e paskelbtas rinkinys dokumentų Acta Karoli IV inedita. Ein Bertrag zu den Urkunden K. Karls IV aus italienischen Archiven. Čia prie daugelio dokumentų randame liudininkų tarpe ir Kęstučio sūnų Butautą — Henricus dux Lithuaniae. (Yra tokių dokumentų ir kituose rinkiniuose, bet nesukoncentruotai). Taip pat nepamirština Die Regesten des Kaiserreichs unter Karl IV 1346—1378 išleistas Alf. Huber'o bendro leidinio Regesta imperii, einančio F. Böhmer'io vardu, t. VIII, Innsbruck 1877. Taip pat ir Additamentum primum ad J. F. Böhmer Regesta imperii VIII... to paties autoriaus išleistą Innsbrucke 1899 mt.

Apie Karolio IV sūnų ir įpėdinį Vaclovą IV rašė tas pats F. M. Pelzel, Lebensgeschichte des Römischen und Böhmischen Königs Wenzeslaus, I, II, Prag 1788—1790 ir T. Lindner, Gesch. des Deutschen Reiches unter König Wenzeslau, I, II Braunschweig, 1875—6.

Vaclovo laikais santykių tarp Lietuvos ir Čekų užsimezga žymiai daugiau. Neliečiant visiems gerai žinomos Vaclovo IV rolės Lietuvos — Lenkijos ginče su vokiečių ordinu, tenka minėti kultūriškų santykių pradžią ryšy su Karolio IV 1348 mt. Prahoje įsteigtu universitetu, prie kurio 1397—1411 mt. buvo steigiama vad. Lietuvių kolegija. (Rodos, lietuviškas jos tebuvo vardas, o ar buvo ten lietuvių?). Apie tą kolegiją užsimena Tomek minėtos savo Prahos istorijos III t. ir visi universiteto istorikai. Čia pirmon vieton tenka statyti to paties V. V. Tomek, Děje university Pražské, I, Spizů musejných č. 33. (iki 1436 m.). V Praze 1849. Antras tomas neišėjo visiškai. Bet tais pat metais autorius paskelbė siauresnę apžvalgą apimančią visą universiteto gyvenimą vokiškai — Geschichte der Prager Universität. Zu Feier der 500-en Gründung desselben.

Vienas svarbiausių universiteto gyvenimo momentų yra paskelbimas 1409 mt. vad. Kutnos Kalnų dekreto, kuriuo lig tol universiteto administracijoj turėti 3 svetimšalių (faktinai vokiečių) balsai buvo perduoti čekams lig tol teturėjusiems vieną balsą. Dekreto pasekmėj protestuodami apleido Prahą visi vokiečiai studentai ir profesoriai. Apie jį rašo kolektyviniam leidiny V. Novotný, K. Krofta, J. Šusta, G. Friedrich, Dekret Kutnohorský (Přednášky a stati), Praha 1909. Dokumento foto-

grafiškas priedas (seniausio nuorašo) ir spausdintas nuorašas pridėtas ten pat ir prie G. Friedrich to pat vardo straipsnio ČČH. 1909. Toliau minėtina: Z. Winter, Děje vysokých škol Pražských od secessi cizích národů po dobu bitvy Bělohorské 1409—1622, Praha 1897. V. Novotný, Universita Karlova v minulosti, Praha 1922. G. N. Schnabel, Gesch. der juridischen Fakultät an den Vereinigten Carl-Ferdinandeischen Hochschule zu Prag. I. Prag. 1841. Čia dar primintina F. Tadra, Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husistkých. Praha 1897. Veikalas įdomus, bet kiek liečia mūsų kraštą, per mažai kritiškas. Pasakoja viską ką tik galėjo nugirsti.

Seniausiam universiteto gyvenimo perijodui pažinti svarbiausiu šaltiniu yra užsilikę teisių fak. matrikulai, filosofijos fak. promacijų knygos, statutai ir daugelis diplomų. Visa tai yra paskelbta leidiny Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandeae Pragensis, 1,—I, II, 2—I, II. Praha 1834—1848. II tome yra Codex diplomaticus, kur tarp kitko paskelbta lietuvių arba karalienės Jadvygos kolegijos įkūrimo dokumentai. Tik to tomo II dalis, kur atspausta tos kolegijos 1411 mt. statutas, 1848 mt. maište vos atspausdintas studentų buvo panaudotas barikadom ir žuvo ugny. Užsilikę egzemplioriai yra didelė retenybė. Bet minėtą dokumentą pernai antrą sykį atspaudė J. Beblavý savo knygutėj Čekų-Lietuvių santykiai Vytauto laikais, Kaune. Tik dokumentas dr. Beblavý nurašytas iš truputį iškreipto vėlesnio nuorašo. (Originalas tebėra universiteto archyve).

Tais pat Vaclovo IV laikais išsivystė judėjimas žinomas husitizmo vardu. O jo vienokios ar kitokios formos bangos buvo pasiekę net Lietuvos kraštus. Su Lietuva buvo susirišę kai kurie husitų veikėjai.

Iš atskirų šaltinių rinkinių liečiančių Husą ir husitizmą reikia paminėti nors šiuos: K. J. Erben, Mag. J. Husi sebrané spisy české I—III, Praha 1865—1868. Fr. Palacký, Documenta M. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam ir Constantiensi consilio actam et controversias de religione in Bohemia 1403—1418 motas illustrantia, Pragae 1869. Toliau minėtina didžiulis leidinys Sbírka pramenů českého hnuti naboženského ve 13 a 14 stol., kuriame paskelbta: I—VIII t. V. Flajšhans'o, Spisy M. J. Husi (1904—1907), V. Novotný, M. Jana Husi korespondence a dokumenty, Praha 1920. Toliau Matěja z Janova de rebus veteris et novi testamenti I—IV t. paskelbė V. Kybal, o V O. Odložilík. Fr. Šimák, ten pat paskelbė Postila Jana Rokycaný ir t. t. Tą laikotarpį liečiančių kronikų be minėtų bendrų leidinių daugelį randame C. Höfler, Geschichtschreiben der hussitischen Bewegung I—III. Išėjo leidiny Fontes rerum Austriarcharum II, VI, VII, Wien 1856—1866. Įdomių šaltinių randame leidiny Studie a texty k náboženským dějinam českým, kurio pirmus 3 tom. išleido J. Sedlák, o darbą tęsia Aug. Neumann, iš kurio publikacijų įdomiausia bus Prameny k. děj. duchovenstva v době předhusitské a Husové. Olomonc. 1926.

Husitų kovų laikams nepaprastai įdomus ir nepakeičiamas dokumentų rinkinys yra Fr. Palacký, Urkundliche Beiträge zur Geschichte

des Hussitenkrieges, I, II, Prag 1872—3. I t. yra ypatingai turtingas dokumentais liečiančiais Vytauto kandidatūrą į Čekų sostą ir veikimą Zigmanto Kaributo. Nepamirština ir C. Grünhagen, Geschichtsquellen der schlesischen Hussitenkriege išėjęs kaip VI t. leidinio Scriptores rerum Silesiacarum, Breslau, 1871, kur tarp kitų dokumentų yra labai įdomus 1429. II. 8 d. Krokuvoje rašytas Breslavo (Vratislavos) miesto delegacijos Lucko suvažiaviman pranešimas savo magistratui apie suvažiavimo darbus. Vytauto vainikavimo klausimo iškėlimas nupasakojamas visiškai taip, kaip žinomam Vytauto laiške Jogailai.

Iš literatūros apie Husą ir husitizmą bendrai pirmoje vietoje tenka statyti V. Novotný, M. Jan. Hus. Život a dílo, I, II, 1919, 1921. To pat leidinio antrą pusę parašė V. Kybal, M. Jan Hus. Život a učení, I—III, 1922, 1925, 1931. Tai plačiausios ir geriausios studijos. Pirmasis autorius labiausia užsiima gyvenimu ir epochos charakteristika, o antrasis doktrina. Geras yra veikalas J. Loserth, Huss und Wiclif. Zur Genesis der Husitischen Lehre, 1884, antroji laida 1925, München-Berlin. Autorius nurodo ankštų ryšį Huso su Wiclifu. Įsidėmėtina ir A. Neumann, Studie o době předhusitské, I, II, Hlidka, 42, 43. Taip pat tik ką išėjusi F. Bartoš, Husitství a cizina, Praha 1931. Nors husitizmo istorijai ir ne pirmaeilis veikalas, bet mums gali būti įdomus Bož. Auštecká, Jan Želivský jako politik, Išėjo Archiv husitský (Red. V. Novotný) II t. Mat, Želivskis buvo didelis demokratas ir priešas bet kurio kviesto karaliaus, taigi ir Vytauto. Jis žuvo vidaus intrigų pasėkoj, o kai kas dėl jo mirties kaltina ir Vytautą. Nors tai įvyko prieš pat išsiunčiant Čekijon Zigm. Kaributą, bet kaltinimo šaltiniai neparemia.

Visos husitizmą liečiančios literatūros čia neišskaityti. Puikią jos apžvalgą duoda K. Krofta straipsny Novější bádání o Husovi a hnutí husitském, ČČH, 1915, XXI ir jos daugumas paminėta prie šios apžvalgos autoriaus straipsnio apie Jeronimą Pragiškį.

Greta Huso vienas įdomiausių tos epochos žmonių yra J. Žižka iš Trocnovo. Mus jis dar gali įdomauti ir dėl to, kad, pasak Dlugošo, kartu su kitais čekais samdininkais ir talkininkais dalyvavęs Tannenbergo kautynėse prieš vok. ordiną ir, kaip žinome, nemaža turėjo reikalų su Vytauto Čekijon pasiųstų vietininku Zigm. Kaributu. Bet nei vienu tuo klausimu specialios studijos nėra. Iš Žižkos biografijų paminėtina: W. W. Tomek, Jan Žižka, Praha 1879. V. Procháska 1882 mt. ją išvertė vokiečių kalbon. J. Prokeš, Jan Žižka z Trocnova, Praha 1920. R. Urbánek, Jan Žižka z Trocnova 1424—1924, Praha 1924. (Priedų Nr. 1 paduodama viešas Žižkos pareiškimas, kad jis su Taboritais pripažįsta Zigm. Kaributą aukščiausiu krašto viršininku. Ir šį dok. perspausdino J. Beblavý minėtoje savo studijoje). J. Pekař, J. Žižka a jeho doba, I. II (dar išeis III t.), Praha 1927, 1928. Pirmiau žymi dalis buvo spausdinama ČČH. 1924—5. Autorius duoda puikią epochos charakteristiką. Veikalą baigia 1425 mt. t. y. dar vienus metus apžvelgia Žižkai mirus.

Žižkos dalyvavimu Tannenbergo kautynėse tarp kitko interesavosi: H. Tomann, O dobrodružství a válečných jízdách J. Žižky, Osvěta,

1891, XXI. Tas pats Duch a povaha Žižkova, VKČSpN, 1893. W. W. Tomek, Oprava a doplnék k životopisu Žižkovu ČČM, 1892. F. M. Bartoš, Z mladých Žižkových let, Praha 1930.

Apie Žižkos ir husitų karo taktiką, kuri dar neišaiškintais keliais perėjo ir mūsų XV—XVI amž. kariuomenėn, įsidėmėtina: H. Tomann, Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy, Praha 1898. R. Urbánek, Žižka a husitské válečnictví. Jo paties redaguotam leidiny Sborník Žižkův, 1924, Praha. Apie tą patį jis kalba ir IV bei V knygutėje leidinio Žižkova doba, kurio išėjo 9 knyg. Iš jų dar įsidėmėtina I kur V. Novotný rašo O hlavních pramenech dějin doby husitské. Tas leidinys yra rinkinys paskaitų 500 metų nuo Žižkos mirties sukaktuvių proga, (1924). Kiekviena knygutė atskira paskaita. F. M. Bartoš, Studie o Žižkovi a jeho době, ČČM, 1924—5.

Husitų karais užsiima Fr. Bezold, König Sigmund und die Reichskriege gegen die Hussiten, München 1872—77, I—III. Minėtinas ir kitas jo veikalas: Studien zur Gesch. des Hussitenthums. München 1874. Toliau E. Denis, Hus et la guerre Hussites, Paris 1878. Įdomus ir C. Grünhagen, Die Hussitenkämpfe der Schlesier 1420 — 1435. Breslau 1872.

Ar šiaip, ar taip husitizmo perijodas čekų istorijoj yra įspūdingiausias. Tai ne atsitiktinis reiškinys, o išdava gilių tautos pergyvenimų, dar ir dabar neužsitušavusi gili vaga. Todėl nenuostabu, kad ir istorikų darbai labiausia grupuojasi apie tą perijodą. Kiti laikotarpiai, ypač vėlesnieji, tuo atžvilgiu yra gerokai nuskriausti. Literatūros jiems tenka daug mažiau. Taip Zigmanto Luxemburgiečio įpėdinio Albrechto ir Vladislovo Postumo laikotarpiui minėti, nėra ką. Čia tenka tenkintis tik Palacký ir naujuoju Urbánek'o veikalais. Bet Jurgis iš Podebrado sulaukė ir specialių studijų.

Pirmiausia paminėtina šaltinių rinkiniai: Fr. Palacký, Urkundliche Beiträge z. Gesch. Böhmen und seiner Nachbarländer im Zeitalter G. v. Podiebrad. 1450—1471. Rinkiny Fontes rer. Austriarum Abt. II, Band XX, Wien 1866. A. Bachmann, Urkunden und Aktenstücke z. Oesterr. Gesch. im Zeitalter K. Friedrichs III und K. G. v. Böhmen (1440—1471). Ten pat XLII Bd., 1879. Iš literatūros minėtina: A. Bachmann, Böhmen und seine Nachharländer unter G. v. Podrebrad 1458—1461, Prag 1878. E. Denis, George de Podiébrad, La Bohême pendent le seconde moitié du XV siècle, Paris 1887. R. Urbánek, Husitský král, 1928, Praha.

Jogailų perijodui vėl specialios literatūros nėra. Iš atskirų straipsnių paminėtina tik A. Rezek, Příspěvky k dějinám českým za kralů Vladislava a Ludvíka. ČČM. 1882. Šiaip tenka žiūrėti Palackio veikale[1].

Habsburgų dinastijos viešpatavimas Čekuos iki 1628 mt. irgi tebėra labai mažai tenušviestas. Iš sintetiškų veikalų šiam perijodui tėra vien minėtas E. Denis veikalas. Veik visi valdovai, yra sulaukę vokiškų monografijų, bet ten į juos žiūrima, kaip į imperatorius, o apie Čekus už-

---

[1] Be to žiūr. porą straipsnių paminėtų III skyr.

simenama tik tarp kitko. Ir jų čia neminėsiu. Paminėsiu tik pačių čekų darbus. Dėka A. R e z e k'o geriausia nušviestas yra pirmojo Habsburgo viešpatavimo pradžia. Jo veikalai: Ferdinands I Wahl und Regierungsantritt, Praha 1878. (Metais anksčiau išėjo čekiškai). Antras jo veikalas Přijetí Ferdinanda I za pána na Moravě, ve Slezku i v Lužicí, ČČM. 1877. Rudolfo II laikams yra gera studija A. G i n d e l y, Rudolf II und seiner Zeit 1600—1612. Praha 1862. Artėjant į Čekų nepriklausomybės galą literatūros vis daugėja. Bet prieš pereinant prie tų įvykių dar paminėtina: K. K r o f t a, Čechy a Rakousko v minulosti (1526—1848), Viden 1923 ir J. K l i k, Národnostni poměry v Čechách od válek husitshých do bitvy Bělohorské, ČČH, 1921—1922 ir atskirai. Politinei Čekijos būklei prieš pat 1618—20 mt. sukilimą skirta: V. L i v a, Spiknuti Vchynských proti Rudolfovi, VKČSpN, 1928 ir J. L. S a l a b a, Čechy r. 1609 a Petr Vok z Rožmberka, Sborn. hist. kroužku XXIII. Visus 1618—20 metų įvykius apžvelgia A. G i n d e l y, Dějiny českého povstáni 1618—1620, I—III, 1870—1878, Praha. Toliau minėtina: Fr. M a c h á č e k, Defenestrace Pražská, Praha 1918 (Naše vspomínky I).

Apie nelaimingas 1620 metų kautynes rašyta daug: Na Bílé Hoře. Kolektyvinis leidinys. Pirmojoj 1911 mt. laidoj rašo J. T e i g e, H. K u f f n e r ir J. H e r a i n. Antroji 1920 mt. laida dar praplėsta straipsniais Zd. W i r t h'o ir M. H ý s e k'o. Toliau minėtina J. P e k a ř Bílá Hora, Její příčiny a následky. Praha 1920. K. K r o f t a, Bílá Hora, Praha 1914. H. O p o č e n s k ý, Bílá Hora a česká historiografie, Pokroková revue, 1913. Tų laikų epizodą surištą su Pfalco grafu Fridrichu liečia: A. M e n d e l o v á - M r á č k o v á, Ze zimního království, 1918, Praha. B. M e n d l, Fridrich Falcký a české naděje pobělohorské, ČČH, 1918.

Čekų sukilimo prieš Habsburgus pasekmes nagrinėja T. B í l e k, Dějiny konfiskaci v Čechách po roku 1618, I, II, Praha 1882—1883. J. Z u k a l, Slezské konfiskace 1620—1630, Praha 1916. F. S c h u l z, Čeští vystěhovalci, Praha 1876. Ch. P e s c h e k, Die Böhm. exulanten in Sachsen, 1857. J. Č e l a k o v s k ý, Návrat emigrace české r. 1631, Osvěta 1872—3.

Veikalų, kur būtų nagrinėjama Čekų krašto būklė trisdešimtsmečio karo metu, nėra. Bet minėtina čeko rašyta to karo istorija: A. G i n d e l y, Dějiny války třicetileté, I, II, Praha 1878.

Vienas žymiausių 30 mt. karo veikėjų čekų tautietis Valenšteinas yra sulaukęs daugelio raštų. Bet čia paminėsim tik dalį: F. D v o r s k ý, Albrecht z Walensteina až na konec r. 1621, Praha 1892. A. G i n d e l y, Wallenstein während seines ersten Generalats, Prag 1886. T. B í l e k Beiträge zur Gesch. Wallensteins, Prag. 1885. F. Dvorský, Historické doklady k záměrum Albr. z Valdštyna a jeho spojenců, Praha 1867. C. A. S t r a k a Albrecht z Valdštejna a jeho doba, Praha 1911. H. H a l w i c h, Fünf Bücher Geschichte Wallensteins, I—III, Leipzig 1910. H. S r b í k, Wallensteins Ende, Wien 1920. Bet bene geriausiai aptaria Valenšteiną ir ypač jo santykius su Čekais J. P e k a ř, Dějiny Valenštejnského spiknutí, Praha 1896. Jis be to duoda kritišką apžvalgą visos Valenšteiną liečiančios literatūros.

Čia palikę politinę istoriją grįžkim prie kultūriškai-religinių judėjimų.

Jei husitizmas esmėj nebuvo grynai religinis judėjimas, o turėjo daugelį nacionališkų, o vėliau ir sociališkų priemaišų, tai su juo surištas, tikriau, jo paseka vad. „brolijų“ arba „brolių vienybės“ judėjimas nacionalį elementą pameta, galima sakyti, visiškai ir lieka religišku su mažomis socialinėmis priemaišomis. 15—17 amž. brolijų judėjimas po husitizmo yra vienas įdomiausių čekų istorijos reiškinių. Jis labai komplikuotas, bet jo pažinimo pradžia jau padaryta gera. Yra stambių ir labai rimtų veikalų bei šaltinių rinkinių:

A. Gindely, Quellen zur Geschichte der böhm. Brüder, leidiny Fontes rerum Austriarcharum, II Abth. XIX Bd. Wien 1859. A. Gindely, Dekrety Jednoty Bratrské, Praha 1868. J. Bidlo, Akty Jednoty Bratrské 1437—1524, I, II Brno 1915—1923. J. Goll, Quellen und Untersuchungen zur Gesch. der böhm. Brüder, I, II, Praha 1878, 1882, A. Gindely, Geschichte der böhm. Brüder, Prag, 1857. J. Goll, Chelčický a Jednota v 15 stol., Praha 1916. Th. Müller, Geschichte der böhm. Brüder, I, II, 1922, 1931, Herrnhut. (Šio veikalo I t. T. M. Bartoš išvertė čekų kalbon) O. Odložilík Nová literatūra o Jednotě Bratrské, Naše věda III.[1]

Paskutinis „brolių“ reprezentantas garsusis pedagogas A. Komenskis yra susilaukęs didžiulės literatūros. Čia paminėsim tik, kad jo raštų daugumas paskelbta leid. Veškeré spisy J. A. Komenského, Brno 1910—1914. Viso 30 tomų. Jo korespondenciją dviejuose atskiruose leidiniuose paskelbė A. Patera ir J. Kvačala, Korrespondence J. A. Komenského. 1892, 1897. Daugiau leidinių neminėsim. Jų daugybė. Zibrt'o bibliografijoj jam skirta veik visas V t. Iš jo biografijų paminėsim tik to paties J. Kvačala (1892). J. Zoubek (1871) ir J. V. Novák (1892).

16 amž. gale „broliai“ ir katalikai čekuos buvo mažuma. Plačiausia buvo įsigalėjus savotiška husitizmo reminiscencija su žymia liuteranizmo priemaiša utrakvistiška konfesija, kuri 1375 mt. seimo buvo paskelbta valstybine Čekų konfesija. Apie tai rašė T. Hrejsa, Česká konfesse, její vznik podstata a dějiny. Praha, 1912. Autorius tenai apžvelgia religinio čekų gyvenimo vystymąsi iki pat naujausių laikų.

Apie 17 amž. prasidėjusią katalikų reakciją rašė A. Gindely, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen, Prag 1894. T. Bílek Reformace katolická po bitvě bělohorské, Praha 1892. Čia minėtina ir jezuitų ordino istorijos: T. Bílek, Dějiny řádu Tovaryšstva Ježížova. Praha 1896. A. Kroess, Gesch. der Böhmischen Prowinz der Gesellschaft Jezu, (1556—1635) I, II, Wien 1910, 1927. T. Bílek, Tov. Ježížovo a působení jeho v zemích král. Českého... Praha 1873. Toliau kiek vėlesniam laikotarpiui minėtina: A. Rezek, Dějiny prostonárodního khnutí náboženského v Čechách, Praha 1887. A. Gindely, Die Processirung der Heretiker in Böhmen unter Kaiser Karl VI, Prag. 1887. T. Bílek, Statky

---

[1] Čia neminimos prof. J. Bidlo studijos. Jos minimos III sk.

a jmění kolejí jezuitských... v království Českém od c. Josefa II zrušených, Praha 1893.

Po 30 metų karo Čekija nebeturėjo nei politinio, nei kultūriško savarankiško gyvenimo. Tai visuotino puolimo laikotarpis. Daugumas energingiausių žmonių buvo priversti emigruoti. Šio laikotarpio Čekijos gyvenimas visiškai priklausė nugalėtojų Habsburgų. Išvargusi tauta snūduriavo. Dėl to tas laikotarpis istorikų neviliojo. Literatūros jam skirta labai maža. Ir tų nuotrupų čia nė neminėsim. Norint susipažinti su šiuo laikotarpiu tektų griebtis bendrųjų Habsburgų imperijos istorijų, monografijų apie atskirus imperatorius bei jų laikus ir minėtų Rezek—Svátek —Prášek ir Denis veikalų.

Gale 18 amž. Čekijoj prasideda atgimimo judėjimas pirmiausia pasireiškęs tautine literatūra. Politinis atgimimo perijodas prasideda tik 1848 mt. Apie tą ankstyvesnį perijodą daugiausia rašė literatūros istorikai. Iš tų paminėtina kolektyvinis leidinys „Literatura Česká XIX st." Kultūrinį atgimimą dar gražiai nušviečia J. Hanuš veikale Národni Museum a naše obrození, I, II, 1921, 1923.

Čekų tautinis atgimimas, tautinės sąmonės augimo perijodas skirstomas į tris fazes. Pirmoji fazė vad. apšvietimo su filologu racionalistu J. Dobrovský pryšaky. Antroji romantišką su J. Jungmann'u, Šafařik'u. Trečiąją politinio jud. fazę pradeda žymusis jų istorikas Fr. Palacký su žurnalistu K. Havliček. Pirmojo gražią biografiją parašė J. Pekař, o apie to laiko politinę programą rašė T. G. Masaryk, Karel Havliček. Snahy a tužby politického probuzeni,' Praha 1896. 1848 metų judėjimą puikiai nušviečia K. Kazbunda, České hnuti v l. 1848 Praha 1929. Apie 1848 metų slavų suvažiavimą rašo Z. V. Tabolka, Slovanský sjezd v Praze v. 1848, Praha 1901. H. Traub, O připravach k slov. sjezdu v Praze 1848, ČČM. 1918. O. Odložilík, Ke vzniku myšlenky slov. sjezdu r. 1848., Slov. Přehl. XX. Toliau dar minėtina B. Rieger, Náš ustavni vývoj od r. 1848., Osvěta 1898. Du tomu rinkinio dokumentų 1848—1860 mt. laikotarpiui yra išleidęs J. M. Černý, Boj za právo, Praha 1893. Minėtina dar A. Srb, Politické dějiny národa českého od počatku doby konstitučni, I, II, Praha 1926. Apima 1861—1918 mt. laikotarpį. Z. V. Tobolka — Kramař, Dějiny české politiky nové doby. Leidiny Česká politika, III, 1908. Neužmirština ir tas visas leidinys. J. Arbes, Plač koruny české 1869—1873, Praha 1894. J. Arbes, Persekuce lidu českého v letech 1869—1873, Praha 1896. Toliau minėtina K. Kazbunda, Pouť čechů do Moskvy 1876 a rakouska, diplomacie, 1924. H. Traub, F. L. Rieger, Praha 1919. Rieger Palacký'o įpėdinis politikoj, tautos vadas kovoje dėl Čekijos sulyginimo su Austrija, kaip 1867 mt. tas buvo padaryta su Vengrija. Tam laikotarpiui daug medžiagos yra jo laiškuose, kuriuos 1924—6 mt. paskelbė J. Šusta dviejuose tom. Rieger mirė 1905 m. Jį pakeitė T. G. Masaryk, apie kurį rašyta labai daug.

Naujausią čekų tautos istoriją užpildo žūtbūtinės kovos dėl nepriklausomybės didžiojo karo metu. Apie tą rašyta labai daug. Bet dažnai

tai nūdienės politikos reikalas, o ne istorijos. Dėl to čia viską minėti nėra reikalo. Paminėtina tik įdomiausi veikalai ir dabar dar atsakomingų respublikos politikų: T. G. Masaryk, Světova revoluce. 1925 ir E. Beneš, Světova valka a naše revoluce, I, II, 1927. (yra ir francūziškai). Respublikos kūrimo istorijai nagrinėti nuo 1923 mt. eina žurnalas „Naše revoluce".

III.

Studijos bei straipsniai apie Lietuvą ir lietuvius[1].

Iš Lietuvą liečiančių bendro pobūdžio raštų yra:

1) E. Jelínek, Pohledy do Litvy. V. Praze 1895.

2) P. J. Šafařik, O národech kmene litevského; ČČM, 1835.

3) Fr. Palacký, O národech polských; ČČM, 1830.

4) Fr. Vymazal, Počátky slovanštíny a litevštíny, Brno, 1884.

5) E. Jelínek, Vilno. Obraz z cest. Akademické Listy, 1878.

6) J. Ježek, Romove, k devitistalete památce mučenické smrti sv. Vojtěcha, Marianský kalendař, 1897, Vimperk.

7) J. Zubatý, Z baltské demonologie, LF., 1893.

8) J. Zubatý, Romove (Ottů v slovnik naučný).

9. A. H. Kirkor, Hroby a mohyly předhistorické v Polsce, na Litvě a Rusi, Sl. Sborn., 1882, Roč. I. (Praha).

10) J. Lepkovski, O užedních a rodových titulech v Polsce, Sl. Sb. 1885.

11) J. Hanuš, Několik slov o jazyku litevském a jeho literatuře, Sl. Sb. 1887.

12) W. Z. Koscialkowská, Šlechta ná Litvě. Její rozvoj historický, význam a život, Sl. Sb. 1884. Roč. III.

13) J. Goll, Čechy a Prusy ve středověku, Praha 1896—7. Tai išviso rimčiausia Lietuvą liečianti čekiška knyga, kurioje apžvelgta visi čekų-prūsų-lietuvių-lenkų santykiai nuo seniausių laikų iki pat paskutinio kryžiuočių-lenkų karo 1519—1520 mt.

Apie Přemyslo II Ottakaro žygius į Prūsus atskirai rašė:

14) J. Šusta, První výprava Přemysla II Otakara do Prus. Atspausta: Sborník věnovaný J. Bidlovi k 60-tým narozeninám, Praha 1928.

15) J. Goll, Přemysla Otakara II druhá výprava křižová a plán povýšiti biskupství Olomucké na arcibiskupství, ČMM, XV, 1891.

---

[1] Čia minima ir tie veikalai bei straipsniai, kuriuose Lietuva liečiama nors atsitiktinai, bet jie neliečia arba mažai teliečia čekų ist. ir anksčiau minėti nebuvo.

16) J. Goll, K. Ottakars von Böhmen zweiter Kreuzzug. MJOG, XVIII, 1902.

Apie Karolio IV ir Algirdo su Kęstučiu derybas dėl krikšto (1358) tėra vienas mažutis straipsnelis:

17) J. Goll, Cesta Arnošta z Pardubic ną Litvu. ČČH, 1895.

Husitizmo perijodas literatūra turtingesnis:

18) V. Nedoma, Boleslavský kodex z doby husitské. (Paduoda Huso laišką Jogailai rašytą po Tannenbergo kautynių) VKČSpN, 1887. (Tas pats laiškas vėliau atspaustas Lewickio, Cod. ep. saec. XV III t. 500 —501 p.).

19) Loserth J., Ueber die Versuche wiclif-husitische Lehre nach Oesterreich, Polen, Ungarn und Croatien zu verpflanzen. Nach gleichzeitigen correspondenz. MVDB. XXV, 1886.

20) (Anonimas). Porada J. Žižky s litevským knížetem Sigmundem Korybutem. Beseda Lidu, I, 1893.

21) H. Jireček, Válečnicí čeští XV st. v. Rakousich. Atsp.: „Dunaj", Almanach videnský, Videň 1861. (Yra skyrelis: Sigm. Korybut s Boh. ze Šwamberka r. 1425.).

22) J. Goll, K. Sigmunt und Polen 1419—1436. MJOG. XV, XVI, 1894, 1895.

23) J. Klecanda. Polsko a Čechy za válek husitských až do odchodu Sig. Korybuta z Čech. Program r. Gimnaz. 1891 Přibram.

24) J. Klecanda, Polsko a Čechy za válek husitských od sjezdu v Kežmarku do bitvy u Lípan a smrti krále Vladislava. Ten pat 1894, 1895.

25) V. Novotný, K otázce Polské kandidatůry na česky trůn. Kaip IV skyr. jo straipsnio Několik pžíspěvků k poznání osoby a doby Žižkovy, atsp. rinkiny Sborník Žižkův k 500 výročí jeho umrtí (Red. R. Urbánek), V Praze 1924.

26) V. Novotný, K otázce Polské kandidatůry na Český trům v době husitské. Atsp.: Conference des historiens... Varsoviae 1927, II; Varsoviae, 1928.

27) M. Pelzel, Historische Nachrichten von dem Litthauischen Prinzen Koribut, welchen während. d. Hussitenkriege den Böhmen als oberster Verweser einige Jahre vorgestanden. Atsp. Abhandlungen der böhmischen Geselschaft d. Wissenschaften, 1786.

28) J. Bidlo, Čestí emigrantí v Polsku v době husitské a mnich Jeronym Pražský. ČČM. 1895.

29) A. V. Gazyk český na dvože Litewském v XV stol. ČČM. 1831. (Pridėta 2 čekiški Švitrigailos laiškai Zigm. Kaributui ir čekų ponams. Juos antrą syk atspaudė J. Beblavý savo kn. Lietuvių-Čekų sant.).

30) K. Konrad, Husitizm v Polsce, Vlasť, III 1886—1887.

31) J. Perwolf, Husitství v Polsce, Vesna 1891.

32) C. Korycinski, Poměry Čech k Polsce a jich význam v politýckém ruchu šlechty polské v XV věku. Sl. Sb., II, 1883.

33) W. W. Tomek, Poměry mezi Čechy a Polském během války husitské. VKCSpN., 1878.

34) J. Perwolf, Čechové a Poláci v XV—XVI stol.: 1) Poměr Čechův k Polsku a k Litvě za husits. hnuti. 2) Polská strana v Čechách, její zápas s německorakouskou. Jiří Poděbradský a král Polský Kazimír. Jagailoviči na českém trůně. 3) Husiství v Polsku. 4) Čeští válečnictví a českě válečne umění v polsku a v zemích litevskoruských. 5) Habsburgové králové čeští. Jich snahy o nabyti koruny polské. Poselstvi českých panů do Polska. 6) Čechovĕ a Poláci v l. 1618—1920. 7) Duchovní svazky Čechův a Polákův. Jednota českých bratří. Český jazyk v Polštĕ. Osvěta, 1873. (Tas pačias žinias jis vėliau sunaudojo savo veikale „Slaviane"..., ypač III t.).

35) J. Pervolf, Příspěvky k Češkým dějinám XV—XVI stol. ČČM. 1880 (Paduoda išrašų iš čekiškų raštų Varšavos archyvo, keletą čekiškų ištraukų iš koronos metrikos, vieną Kazimiero Jogail. raštą rašytą Trakuos ir čekiškos kalbos žymių randa taip pat Lietuvos metrikoj).

Nors 1474 mt. čekams renkant savo karalium Kazimiero Jogailaičio sūnų Vladislovą Lietuva buvo nuošaliai, bet Lietuvos istorijai tas faktas irgi neapeitinas. Apie tą rašė:

36) Zd. V. Tobolka, Styky krále češkého Jiřiho z Poděbrad s králem Polským Kazimírem. ČMM, XXII, 1898.

37) A. Rezek, Dodatek ku jednáni čechů s králem Polským Kazimírem l. 1471. Sb. Hist., II. 1884.

38) Zd. Nejedlý, Volba krále Vladislava II r. 1474. ČČH. 1905.

39) A. Rezek, Král Zikmund ucházi se o korunu českou 1526. Sl. Sb. 1882.

40) K. V. Zap, Královna Anna česko-uherská a polsko-litevská. Pam. Arch. II, 1856.

41) J. Macůrek, Čechovĕ v Polském vojsku v Podněstři v let. 1531—1538. Atskirai atspausta iš ČMM LV V Brně 1931. (Jis randa čekų karių ir Vilniuje).

XVI amž. vidury mūsų kraštą su Čekija surišo vienas visai atsitiktinis nuotykis. Kun. Dimitrijus Sanguška už jėga iš motinos pagrobtą sau žmoną vienturtę didelių turtų paveldėtoją Ostrogo kunigaikštytę Ežbietą, nuteistas beteisiu banitu bėgdamas pas imperatorių slapta kuriam laikui apsigyveno Čekijoj Jaromiežiaus apylinkėje, kur buvo surastas Zigmanto Augusto pasiųsto Kališiaus vaivados Zborowskio ir ten pat pasimirė nuo suimant padarytų žaizdų. Jis buvo palaidotas Jaromiežiaus šv. Mykalojaus bažnyčioj. 1859 mt. buvo atrastas jo antkapis. Tai buvo priežastis, kad čekų literatūroje atsirado tą istoriją primenančių pastabų. Anksčiau buvo tik vienas straipsnis:

42) K. V. Zap., Eliška, kněžnička z Otsrogu. ČČM. 1852.

43) V. Ž., Z Jaromieře, Pražskě noviny, 1854, Nr. 128.

44) Fr. Petera (Rohoznický), Náhrobek Dimitra Sanguszka, vojvody Litewského z unora 1554 v Jaroměři zabitého, objevený v chrámě sv. Mikuláše, u vennem městě Jaroměři v Čechách od kněze... dne 19 ledna 1859.

45) J. Jireček, Přiběh o Elišce kněžně Ostrožké, P. Arch. III, 1859.

46) Fr. Petera-Erben, Náhrobek knížete Dimitra Sanguška v Jaromeři. P. Arch. IV, 1860.

47) Fr. Petera, Krátky životopis knížete Dimitra Sanguška... z února 1554 v Jaroměři v Čechách zabitěho a náhrobek jeho dne 19 ledna 1859 objeven. V Hradci Králové, 1860.

48) J. A. Dundr. Příspěvky k historii o zahynuti knížete Dim. Sanguszka. Příběhy v Lysi a Nymburce před hromnicemi r. 1554. Dle vypovědi svědkův vytažené z knih král. zemského sondu v Praze. P. Arch. 1860.

49) Fr. Petera, Doplňky k objevení náhrobku knížete Dimitra Sanguszka v Jaroměři. P. Arch. V, 1683.

50) P. S., Děkanský chrám v Jaroměři. Popis náhrobku knížete Dimitra Sanguszka. Květy V, 1870.

51) (Anonimas) Zavraždení knížete Sanguszka v Jaroměři. Obrázek z hrdelního soudnictví. Besidka pro zab. a pouč. 1883. Nr. 40—43.

52) A. Knap. Paměti kr. v. města Jaroměře, 1887.

Maždaug tiems laikams priklauso dar keletas atsitiktinių straipsnelių:

53) Fonner Emanuel, Barbora Radziwillowna (Jos biografija). Osvěta, 1863.

54) (Anonimas) Smrť Barbory Radziwillowny (Istoriškas paaiškinimas Simlerio paveikslo). Světozor, 1871.

55) (Anonimas) Matějková „Unie Lubelská" (Historické a umělecké posouzení). Světozor, 1869, 1870.

Paminėtina keletas senų spausdinių:

56) Jisté nowiny z země litewské od kupcův i jiných hodnověrných lidí, co se stalo při lidu válečném s obu stran... krále polského i také welikého knížete Moskowského l. p. 1564. V Praze tišť. u Šebast. Oksa 1564.

57) Nowiny hrozné strašlivé i žalostné, kterak Neptalin welké kníže Mozkewské, Jeho Milostí králi polskému etc. s znamenitým počtem lidu walečného do země litewské wpadl, pálením mordowáním lidí obojího pohlaví nekřesťtanským spůsobem a nestydatým zajimáním, měst a zamkův dobýwáním welikou a znamenitou škodu učinil. Wytištěno w Starém měste Pražském u Šebastyana Oksa z Kolowsi. Leta p. 1563.

58) Nowina jistá o prawdiwá o dobyti znamenitého zámku a pewnosti welikého města hraničného Polocka, ležícího na pomezi litewském. V Praze, u Mich. Petrle l. p. 1579.

59) List odpavědaci od J. M. králi polského Mozokowi mrzutému nepříteli a týranu, skrze jednoho předního zemana jménem Lopačinský ten list s obnaženon šavli odeslán jest. W Praze, u Bur-Waldy, 1580.

60) Konfoederatio aneb smlauwa pánůowa stawůw polského králowstwí a J. M. krále polského vojskem k J. M. kr. krále polského ctí

a wywýšenosti téz i obecného, dobrého wyzdwiženi učiněna. W Praze, u Lud. Sedlčanské l. p. 1656.

Studijuojant protestantizmo istoriją mūsų krašte negalima pamiršti čekų „brolių“, kurie išvaryti iš savo krašto prisiglaudė Prūsuos, Lenkuos ir iš dalies Lietuvoje. Apie juos yra vertingų studijų:

61) J. Bidlo, Jednota bratská v prvním vyhnanství. T. I—II (1548—1586), Praha 1903, 1904, 1909.

62) J. Bidlo, Udział Jednoty Brackiej w Walce o konfederację warszawską. (Tai atpasakota esminė dalis ruošiamo išleisti IV aukščiau minėto veikalo tomo). Atspausta: Pamiętnik V powsz. zjazdu hist. polskich w Warsz. 1930 r. T. I, Lwów 1930.

63) J. Bidlo, Bratr Jan Rokyta u cara Ivana Hrozného ČČH., 1903. (Rokyta ten nuvyksta su Liet.-Lenk. pasiuntinybe).

64) J. Bidlo, Vzájemný poměr české a polské větve Jednoty bratrské v době od r. 1587—1609. ČMM, 1917.

65) J. Bidlo, Jednota Bratrská za mezivládí po smrti Štěpána Bathorýho. ČČM, 1930.

66) O. Odložilík, Moravští exulanti Jiři a Jan Veselšti-Laetové, ČČM, 1930. Priede: Peregrinatio A. de Naglowice Rej... ir keletas to pat Rejaus laiškų. Tai aprašymas kelionės Vladislovo Vazos pasiuntinio (Rej) vykstančio Anglijon likviduoti blogą įspūdį susidariusį Londone, kai Vladislovas vedė Habsburgaitę, o ne Pfalco grafo dukterį, ko norėjo jos giminė Anglijos karalius. Tas pats Rej dar lankėsi Holandijoj ir Danijoj sureguliuoti muitų klausimą.

Visai palaidai, be vidaus ryšio stovi Dvorský straipsneliai liečią XVI a.:

67) Fr. Dvorský, Verbovaní vojska v Polsku do Čech 1538. S Sb., 1886.

68) F. Dvorský, Půjčka cis. Rudolfovi od bankeře z Vilna, 1577 r. Sl. Sb. 1886.

69) F. Dvorský, Poustevnik čech na Litvě 1584 r. Sl. Sb. 1886.

70) F. Dvorský, O volbě kr. Zigmunta Polského. Sl. Sb. 1887.

71) F. Dvorský, O válce mezi kr. Polskim a Moskvou. Sl. Sb. 1887.

72) F. Dvorský, Zpráva o vyjednání i válce mezi carem Ruským a kr. Polským v přičině Livonska a o spůsobu naboženského kázáni v Moksvě. (Okolo 1579, opis. v arch. hrab. Černinů f Jindř. Hradci). Sl. Sb. 1885.

Kaip reta išimtis 3 straipsniai be ryšio su Čekija:

73) J. J. Lappo, Litevský statut a jeho sankce v r. 1588. Sborník věd právních a statních, XXII, 1922, Praha.

74) J. J. Lappo, Základní zákony velikého knižestvi Litevského a Polsko. Ten pat. XXIII. 1923.

75) V. Letošník, Smolenská oblast v bouřlivé době moskévského státu. VKČSpN. 1923.

Habsburgų pastangos gauti „Respublikos" sostą domino čekus irgi, nes tie patys H. buvo ir jų valdovai:

76) W. W. Tomek, Snahy domu rakouského o nabyti koruny polské v XVI století. ČČM 1851 ir 1853. (Yra lenkiškas J. Bartaszewicz vert.).

77) J. Kořan, Vilém z Rozenberka kandidát trůnu polského, a jého poselství do Polska. ČČM. 1866.

78) Fr. Dvorský, Učasť stavů českých a cara ruského při volbě polského krále l. 1573—1576. Sl. Sb. 1885.

79) J. Karásek, Polská dedikace Paprockého Vilimovi z Rozemberka. ČČM, 1903.

80) V. Letošník, Poselství Václava z Dubé a na Rymburce do Polska r. 1593. Sborník věnovaný Bidlovi, 1928.

81) W. Sobieski, Vilém z Rožmberka a Jan Zamojský. Ten pat.

82) J. Macůrek, Dozvuky polského bezkrálovi z r. 1587. Přispěvek k osvětlení snah rodu Habsburského o získání koruny polské v letech 1588—1594. Praha, 1929.

83) J. Macůrek, Diplomatické poslání Jana Duckera v Polsku r. 1591. Přispěvek k. dějinám snah rodu Habsburského o nabyti koruny polské koncem 16 století. VKČSpN 1929 ir atskirai Praha, 1930.

84) J. Macůrek, Zápas Polska a Habsburků o přistup k Černému moři na sklonku 16 stol. V Praze 1931.

85) Fr. Dvorský, V příčině verbování pro Batorýho 1576. Sl. Sb. 1886.

XVII—XIX amž. mūsų — čekų santykiai buvo visai nutrūkę ir tam perijodui literatūros nėra. Tik XVIII galui ir XIX amž. yra keletas, bet ne aukštos vertės straipsnelių:

86) E. Jelínek, Páni kaštelanovą Trocká. Společenská črta z polsk. života. Lumír, 1878.

87) E. Jelínek, Panie Kochanku. Spoličenská črta z polského života XVIII věku. Lumír, 1878

88) (Anonimas), Radziwill kníže Karel. Lumír, 1853.

89) E. Jelínek, Kosciuszkova mohyla a kopec unie Lubelské. Črta ze slovanských cest. Sl. Sb. 1884.

90) Fr. Palacký, Taděaš Kosciuszko. Rinkiny: Spisy drobne, II, (leid. V. J. Nováček) v Praze 1901.

91) (Anonimas), Rodovud Kośćiuszkých. Lumír, 1852.

92) V. V. M., Kośćiuszko (Životopis a podobizna). Posel z Prahy, 1863.

93) (Anonimas), Kośćiuszko (Životopis) Obecné Listy. 1860, II.

94) J. Zubaty, Duonelaitis. Ottův slovník naučny.

95) V. V. M., Joachim Lelewel. Posel z Prahy 1863.

96) J. E. Sojka, Lelewel Joachim. (Životopis). Naši mužové. Biografie a charakteristiky mužů slovanských. V Prazýe 1862.

97) E. Jelínek, Vilenska mladež (Črta z dějin). Lumír, 1879.

98) H. Vinořovský, Spolek šubravců. Črta z kulturní historie polské. Sl. Sb. 1884.

99) D. M. z R., Národní povstání polské 1830—1831. Osvěta, 1863.

100) (Anonimas), O povstání polském r. 1831 dle Lelewela. Rodina kronika 1865, NN 49—51.

101) (Anonimas), Platerová hr. Emilie. „Čech", 1865.

102) (Anonimas), Zpomnínky na Wolyn, Polesia a Litvu, Květy, 1943.

103) E. Pravda (Jelínek), Na Litvě ticho! Sl. Sb., 1883.

104) L. Geitler, Litva a litvané . Osvěta, 1874.

105) E. Jelínek, Slovanský horovatel v Polsce (Vzpomínka na A. H. Kirkora), Sl. Sb., 6887. (Tarp kitko iš vieno Kirkolo laiško autoriui paaiškėja, kad ruošiant rusiškai-lenkiškai-čekišką žodyną, kurį sulaikė tik svarbiausio darbininko Rittersbergo mirtis, kunigaikštis J. Oginskis pažadėdamas padengti spausdinimo išlaidas statė sąlygą, kad būtų prikergta ir lietuviška dalis).

Apie lietuvių-lenkų santykius kuriant nepriklausomą Lietuvą apžvelgdamas visą tų santykių vystymąsi istorijoje rašė:

106) E. Janoušek, Polsko a Litva. Historické pozadi polsko-litevského sporu. Slovanský Přehled, XXII, 1930. Tais pat mt. išėjo ir atskirai:

107) E. Janoušek, Polský převrat z. r. 1918. Sl. Přehled, 1928. Tai galima laikyti pirmosios studijos papildymu, nes ten apie Lenkiją kalba mažai.

108) V. Martinek, Z Litvy a o Litvě, 1924. Tai yra rinkinys feljetonų autor. rašytų jam atsilankius Lietuvoje. Jis apžvelgia praeitį ir duoda gražių pastabų dėl dabartinės Lietuvos.

109) N. V. Bystrov, Sovětské Rusko a Baltské státy. Slov. Přehled, 1931. Daugiausia kalba apie Latviją ir Estiją. Apžvelgia Pabaltės—Rusų santykių istoriją.

110) K. Krejči, Poláci v Čechách v pádu povstání listopadového. Slov. Přehled 1931.

111) K. Krejči, Polací v Čechách v dobé povstání listopadového a velké emigrace. Sl. Přehled, 1930.

Bibliografinės apžvalgos.

Visuotinę Čekų istorijos bibliografiją buvo užsimojęs pagaminti Čeněk Zíbrt. 1900—1912 mt. laikotarpy jis paskelbė 5 didžiulius tomus Bibliografie české historie, kuriuose sutalpinta šie skyriai: 1) Padedamieji ist. mokslai I t. 2) Šaltiniai II t. 3) Politinė ist. iki 1679 mt. II—V t. Daugiau to leidinio pasirodyti nežada. Autorius šį rudenį mirė.

Dabar tuo pat vardu leidžiama kasmetinės visos Čekų ist. liečiančios literatūros apžvalgos kaip priedas prie žurnalo ČČH. 1916—1922 mt. leidinys buvo sustojęs, bet dabar jau baigiama prisivyti. Netrukus žadąs pasirodyti tomas apims visus raštus iki 1929 mt. imtinai. Leidinys yra

žinomas J. Kazimour vardu, nors dabar darbą atlieka nebe jis. Jo yra pirmieji tomai.

Iš kitų bibliogr. apžvalgų minėtina Posledních 50 let českí práce dějepisné, Praha, 1926. Tai čekiškas vertimas tų apžvalgų, kurias žurnalui Revue historique 1878—1906 mt. patiekdavo J. Goll, o 1905—1924 mt. laikotarpį vienu kartu (1925) apžvelgė J. Šusta. Tai puikios apžvalgos su kritiškomis pastabomis.

Varšuvoj leidžiamam Bulletin d'information des sciens historiques en Europe Orientale informacijas apie čekų ist. literatūrą patiekia J. Bidlo. 1921—1926 mt. laikotarpį jis apžvelgia I t. 1—2 fasc. (1928), o 1927—1928 mt. II t. 1—2 fasc. (1929).

Gražią su kritiškom pastabom 1919—1929 mt. apžvalgą daro V. Novotný, České dějepisectví v prvém desetiletí republiky, V Praze 1929.

Visą istorijos mokslo vystymąsi čekuos gražiai apžvelgia J. Prokeš straipsny Literatūra dějepisná leidiny Čekoslovenská Vlastivěda, X t. Praha 1931. Jis duoda ir žymesniųjų autorių charakteristikas bei nurodo jų savytarpio santykius ir įtaką vieno kitam. Taip pat labai puikią tokio pat pobūdžio apžvalgą 1848—1898 mt. laikotarpio daro J. Pekař leidiny Pamatník na oslovu padesatiletého panovaniхého jubilea v cisaře a krále Fr. Josefa, Praha, 1898. Tai mokslų akad. leidinys apžvelgiąs visą to laikotarpio kultūrinį gyvenimą.

Pagaliau mums gali būti įdomus darbas E. Jelínek'o Bibliografija dzieł... czeskich dotyczących rzeczy polskich Atspausta Rosprawy akad. um. w Krakowie (filolog.) VII, X, VIII ir atskirai. Jis apima iki 1886 mt. imtinai. Minėtina ir J. Macůrek, Rozvoj czeskich badań w zakresie stosunków polsko — czeskoslovenskich, Kwart, historyczny, Roczn. 42 1928.

Sutrumpinimai.

Abhandlg. — Abhandlungen der böhm. K. Geselschaft der Wissenschaft.
VKČSPN. — Věstník kr. české společností náuk.
MJOG — Mittelungen d. Instituts f. oesterr. Geschichtsforschung.
MVGDB — Mitteilungen d. Vereins f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen.
ČČH. — Český časopis historický.
ČČM — Časopis českého musea.
ČMM — Časopis matice moravské.
Sl. Sb. — Slovanský Sborník.
L. F. — Listy filologické.

K. Jablonskis.

Nauji Vytauto laikotarpio aktai.

Kaip ir kituose vidurio ir šiaurės Europos kraštuose, taip ir Lietuvoje teisiniai aktai imta daryti raštu tik priėmus krikščionių tikybą ir per ją suėjus į krikščioniškųjų kraštų kultūrinį ir kitokį bendradarbiavimą. Ligitol aktai tebuvo daromi Lietuvoje raštu tik turint reikalo su kitomis valstybėmis, kuriose rašytinė aktų forma buvo įprasta, — suklastotojo ar tikrojo Mindaugo rašto Lietuvos vyskupui netenka laikyti vidaus reikalų raštu. Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės pietuose, t. y. Guduose ir Ukrainoje, bent kai kurių teisinių aktų rašymas buvo perimtas su gyventojų Rytų krikščioniškąja kultūra, todėl iš tų kraštų turima rašytų aktų ir prieš Jogailą. Apsikrikštijus 1387 metais didžiajam Lietuvos kunigaikščiui Jogailai su Lietuvos diduomene ir suėjus į glaudesnius santykius su krikščioniškuoju pasauliu, teisiniai aktai imta ir Lietuvoje daryti Vakarų pavyzdžiu raštu. Iš pradžių raštai buvo duodami atkeliavusios iš Vakarų Bažnyčios atstovams, pradėtiems tvarkyti Vakarų pavyzdžiu miestams, po to ir Lietuvos bajorams. Tiesa, kiek žinau, joks didžiojo kunigaikščio duotas Lietuvos bajorui prieš Vytautą raštas ligišiol nebuvo žinomas. Todėl nors duodamuose čia dviejuose vėlesniuose raštuose (II), kur minima Skirgailos privilegija bajorui, ji nėra net išdėstyta, bet jie yra svarbūs, be ko kita, tuo, kad duoda žinią apie seniausią žinomą žmonių paskyrimą bajorui Aukštaičiuose raštu.

Žemaičiuose, kurie priėmė krikščionybę tik po kryžeivių nugalėjimo 1410 metais, ligi didžiojo kunigaikščio Vytauto laikų jokių rašytinių teisinių aktų vidaus reikalams nebuvo daroma. Taigi Vytauto laikų raštai Žemaičiams yra seniausieji to krašto rašytiniai aktai. Yra išlikę žinių apie trijų rūšių Vy-

tauto raštus Žemaičiams: 1) raštai atskiriems bajorams, 2) Žemaičių žemės privilegija ir 3) raštai Bažnyčiai.

Vytauto raštus Žemaičių bajorams aš čia duodu ne tik naujus, ligišiol neskelbtus, ir netik ligišiol neskelbtas žinias apie kitus raštus, bet ir pakartoju visa, kas yra ligišiol paskelbta kitų Vytauto raštų paminėjimų, nes tik tuo būdu tegalima gauti aiškus vaizdas, kokie raštai buvo Vytauto duodami Žemaičių bajorams ir ką jis jiems dovanodavo. Ligišiol nėvieno tokio Vytauto rašto tekstas nebuvo žinomas. Vienintelis paskelbtas Vytauto raštas Josvainių bajorui Sambarui[1], taip pat kaip ir didžiojo kunigaikščio Aleksandro raštas Sambaraičiui, yra aiškiai padirbti ne anksčiau kaip XVI amžiaus antrojoje pusėje. Be ko kita, tai matyti jau iš to, kad juose kalbama apie Josvainių apskritį (okruh) — tas terminas tepradėta vartoti bajorų teritorinės organizacijos vienetams pažymėti tik XVI amžiaus antrojoje pusėje. Taigi mano duodami dviejų Vytauto raštų Žemaičių bajorams tekstai yra pirmieji skelbiami tos rūšies aktai. Kad būtų aišku, ar jie yra tikri, ir kam jie buvo duoti, kadangi jie težinomi ne iš originalų, duodu juos įrašytus taip, kaip jie išliko, t. y. su pilnais sprendimų tekstais, kuriuose jie įrašyti. Tokių Vytauto raštų ne tik Žemaičių, bet ir Aukštaičių bajorams ligišiol nėvieno neturime paskelbto. Žinomi Vytauto raštai Aukštaičių bajorams buvo duoti ne smulkiesiems bajorams, kaip čia, bet didikams, kuriems Vytautas duodavo didelius plotus su žmonėmis Lietuvos ir Gudų pasieniuose arba Gudų žemėje ir Ukrainoje. Vienų ir antrų dovanojimų ir turinys ir tikslas yra kiti. Čia eiliniai Žemaičių bajorai kariai aprūpinami darbo pajėga ir maistu, kurių jiems turi teikti dovanotieji veldimieji žmonės, ten, Aukštaičiuose, administracijos viršūnių bajorai gauna didelių žemių ir turtų, iš jų sudaromas tuo būdu stambiųjų žemininkų luomas, visiškai pareinančių nuo didžiojo kunigaikščio, negalinčių turėti pretenzijos su juo konkuruoti ar jam kartais priešintis, kaip kiti žemininkai — kunigaikščiai. Kiek galime spręsti iš vėlesnių atpasakojimų, ne visi Vytauto raštai Žemaičių bajorams buvo visiškai vienodi, bet kiek galime jų turinį restauruoti iš žinomų

---

[1] Акты, относящіеся къ исторіи Южной и Западной Россіи. T. I, 1863, p 7 ir 240.

tekstų ir atitaisyti jų išdėstymo netikslumus, jų turinys yra vienas: bajorams duodama ne žemė, bet pavedami veldimieji žmonės. Išimtį tesudaro Vytauto raštai Žemaičių vietininkui Kęsgailai ir jo šeimai, bet tai jau yra dovanojimo raštai ne eiliniams bajorams, bet didikams, todėl jie ir panašūs į raštus Aukštaičių didikams, tiktai čia turtai duodami kitame valstybės pakraštyje. Nauja rašytinė teisinių aktų forma Žemaičiuose greičiausia atatiko ir naują tų aktų turinį, kitaip sakant, kunigaikščiai veldimuosius žmones ėmė dovanoti tiktai rašytiniams aktams prasidėjus, ligitol jie niekam žmonių nebuvo davę, nei Bažnyčiai, kurios prieš tai Žemaičiuose dar nebuvo, nei bajorams. Žinoma, sunku tikrai pasakyti, kas buvo nerašytinių, t. y. žodžio aktų laikotarpyje, bet kad žemaičiai pajuto žmonių dovanojimą kaip naujieną, galima spręsti iš 1418 metų sukilimo Žemaičiuose. Kai kurie to laiko kryžeivių politikai ir metraštininkai nurodo tą sukilimą kilus del tikybinių priežasčių, tokį sukilimo aiškinimą tebekartoja ir ligišiol kai kurie istorikai, bet kadangi nei vyskupo nei bažnyčios sukilėliai nepalietė, tas aiškinimas nedera visai žinomai jo eigai. Manau, kad reikia laikyti teisingą sukilimo priežasčių išdėstymą 1418. VI. 11 Vytauto laiškelyje didžiajam Kryžeivių Ordino meisteriui[2]. Ten rašoma: „Kai kurie prastieji žmonės ir ūkininkai, kuriuos mes buvome davę tarnauti vyresniesiems bajorams ir geriesiems žmonėms, Raseinių valsčiuje padarė slaptą sąmokslą prieš bajorus ir geruosius žmones, tikėdamiesi, kad, kai tik jie paleisią šūkį, visi išvien stosią su jais. Tada šitie ūkininkai paleido Raseiniuose šūkį, apiplėšė Žadeikos namus ir kai kurių kitų bajorų namus, ir tą pat darė Medininkų ir Knituvos ūkininkai, nugirdę tai..." Tai buvo socialinis ūkininkų sukilimas prieš žmonių davimą bajorams, prieš baudžiavų įvedimą, ko, matyti, ligitol Žemaičiuose nėra buvę. Taigi šitie Vytauto dovanojamieji aktai yra pirmieji aktai, kuriais Žemaičiuose įvedama baudžiava, t. y. ūkininkų pareigos kitiems žmonėms, ir, antra vertus, kuriais veldimųjų ūkininkų

---

[2] Cod. Epist. Vitoldi, p. 411. A. Prochaskos duotas chronologinis suskirstymas dokumentų apie tą sukilimą yra nevisai tikras: Nr. 839 yra ne 1419 metų, bet 1418, ir turi eiti po Nr. 777 (jame kalbama apie tuos pat 3 užmuštus žmones, kurie minimi ir Nr. 781); be to, Nr. 822 ir 824 gal tektų iš 1419 metų nukelti į 1418 metus, t. y. prieš tą sukilimą.

valdinybė didžiojo kunigaikščio perleidžiama kitiems ir ima virsti apyvartos objektu.

Privilegija, kurią Vytautas turbūt buvo davęs visai Žemaičių žemei, nėra išlikusi. Apie jos turinį galime spręsti iš patvirtinamosios didžiojo kunigaikščio Kazimiero privilegijos[3], kurią J. Jakubovskis yra rekonstruavęs iš seniausios išlikusios Žemaičių privilegijos — d. k. Aleksandro.

Toliau čia duodami Vytauto raštai Žemaičių vyskupijai. Pilnus tekstus teduodu dviejų, kurie ligišiol iš originalų nebuvo skelbti, o kitų dviejų, nekartą skelbtų, tekstų nepakartoju; kam reikės, jie nesunku bus surasti. Nei pačių Vytauto raštų kitoms Žemaičių bažnyčioms, be Medininkų-Varnių ir Veliuonos, nei tų raštų turinio išdėstymo vėlesniuose XV ir XVI amžiaus aktuose nežinome. Jų nebuvo aptikęs ir nurašinėdamas 1619 metais Žemaičių vyskupijos bažnyčių aktus kan. Babinauskis. Kyla klausimas, kur yra dingę Vytauto raštai kitoms Žemaičių vyskupijos bažnyčioms, kurių Vytautas esąs pristeigęs net 12[4]. Ar nebus vien legenda pasakojimai apie tai, kad visos senesnės Žemaičių bažnyčios esančios Vytauto statydintos. Palyginę skaičių bažnyčių, kurių steigimas priskiriamas Vytautui (1417—1430 m.), kada ir Aukštaičių bažnyčioms negalėjo pakakti mokančių lietuviškai kunigų, su skaičium kitų Žemaičių vyskupijos bažnyčių, kurios esančios statytos XV amž. jau Vytautui mirus (1430—1500 m.), kada krikščionybė gerokai buvo įsigalėjusi, kada jau radosi daugiau kunigų, mokančių lietuviškai, ir todėl statomos bažnyčios jau galėjo turėti klebonų, — matome nesuprantamą disproporciją. Aš manau, kad tas paaiškinama tik tuo, kad, nežinant steigimo laiko, pastatytos XV amžiuje bažnyčios nesigilinant į chronologiją buvo priskiriamos Vytautui. Vytautas yra davęs 1421 metais Žemaičių vyskupui, kaip ir kitiems didikams, nemaža žemių ir žmonių. Kaip didysis kunigaikštis ir kiti stambieji žemininkai važinėdavo posėdžio po savo žemes, taip pat ir vyskupas, tapęs

---

[3] Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, 1903 июнь, p. 294—296

[4] Doc. Mag. Pr. Penkauskas. Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje — Athenaeum, Kaunas, 1931 Nr. 1 p. 30. Autorius sutraukia iš senesniųjų istorikų visas žinias apie Vytauto statydintas bažnyčias.

stambiu žemininku, turėjo važinėti posėdžio po savo žemes, teisti savo valdinius ir imti iš jų duokles. Jis buvo ne tik žemininkas, bet ir kunigas, todėl važinėdamas jis turėjo ir krikštyti, ir mišias laikyti, ir pamokslus sakyti neapsipratusiems su krikščionių tikyba žmonėms. Visa tai daroma bažnyčiose. Todėl visų pirma savo žemėse, po kurias jis važinėdavo: Kaltinėnuose, Viduklėje, Kražiuose, Raseiniuose ir t. t., — vyskupas turėjo rūpintis pasistatydinti bažnytėles. Toms bažnytėlėms, pastatytoms vyskupo žemėje, jei jos ir buvo pastatytos jau Vytauto laikais, nereikėjo Vytauto fundacijos raštų, nes vyskupas, taigi ir tos bažnytėlės, buvo aprūpinti Vytauto duotais 1421 metais turtais[5]. Bet vyskupui reikėjo bažnyčių ne tik savo žemėse, bet ir šiaip savo vyskupijos didesniuose centruose. Tų bažnyčių statymu ne būtinai turėjo rūpintis pats didysis kunigaikštis Vytautas. Jos galėjo būti statomos turbūt ir paties vyskupo įsakymu. Žinomas yra 1389 m. Jogailos raštas Vilniaus vyskupui, kuriuo įsakoma tijūnams, kad, kur vyskupas panorėsiąs pastatyti bažnyčią, jie klausytų vyskupo kaip paties didžiojo kunigaikščio[6]: „Davėme kunigui vyskupui visoje Lietuvos žemėje, kur jam patiks pastatyti bažnyčią, kad kiekvienas tijūnas jo klausytų, kaip manęs paties: ką jis įsakys, tą jam darykite“. Turbūt toks pat įsakymas buvo Vytauto duotas Žemaičių tijūnams įsteigus Žemaičių vyskupiją. Ir toms bažnyčioms, pastatytoms vyskupo įsakymu jo reikalams, kad jis galėtų mišias laikyti ir pamokslus sakyti, atskirų Vytauto fundacijų nereikėjo, nes vyskupas jau buvo aprūpintas. Todėl, jei ir priskiriamos Vytautui bažnyčios tikrai buvo statytos jo laikotarpyje, Vytauto fundacijos raštų joms galėjo ir nebūti. Visai kas kita yra su Veliuonos bažnyčios steigimu. Veliuona nebuvo eilinis Žemaičių žemės valsčius, valdomas tijūno, esančio Žemaičių vietininko žinioje. Ją valdė didžiojo ku-

---

[5] Iš vieno esančio Centr. Valstybės archyve Kaune mokesnių kvito matyti, kad 1552 metais Žemaičių vyskupui priklausė, neįskaitant Kaltinėnų, 1010 žagrių, kanauninkams — 362½ ir klebonams kartu su kitais kunigais 1046½, maždaug tiek pat ir ūkininkų, tokiu būdu įskaitant Kaltinėnus vyskupai turėjo apie pusę visų bažnytinių turtų Žemaičiuose. Ne visi tie turtai yra kilę iš Vytauto dovanojimų, bet bent žymi jų dalis, nes vėliau fundacijos buvo daromos daugiausia nebe vyskupui, bet atskiroms bažnyčioms.

[6] Ks. J. Kurczewski. Kościół zamkowy czyli katedra wileńska. Cz. druga, Wilno, 1910, p. 15.

nigaikščio vietininkai, skiriami iš didikų. Jų tarpe žinome 1432 m. Galminą, vėliau, 1434 metais, buvusį Žemaičių žemės vietininku, 1444 m. Stonkų Mardosą, vėliau buvusį Kauno vietininku ir Tarybos ponu, — tai buvo tokie asmens, kurie neprilygo eilinių valsčių valdytojams. Ir pats Veliuonos miestas XV amžiuje neprilygo kitiems Žemaičių valsčių centrams. Veliuona buvo vienintelis didžiojo kunigaikščio miestas Žemaičiuose, jau XV amžiaus gale turėjęs Magdeburgo teises, kurias jam suteikė didysis kunigaikštis Aleksandras[7], taigi tai turėjo būti palyginti nemenkas miestas. Kaip matyti iš Vytauto rašto Veliuonos bažnyčiai, jis duoda Veliuonos klebonui, be ko kita, tris žmones Jurbarke prie Imstros upelio, todėl tenka manyti, kad Jurbarkas tada priklausė Veliuonos. Iš antrojo šono Liaudos valsčius, t. y. panevėžiai nuo Kedainių ligi pat Upytės valsčiaus, ir vėliau priklausė Veliuonos. Nėra žinių apie vėlesnio Vilkijos valsčiaus, t. y. Gaižuvos ir Paštuvos valstelių, priklausymą Veliuonos, bet kadangi tenai vėliau randame ne tijūnus, kaip tikrųjų Žemaičių valsčiuose, bet didžiojo kunigaikščio vietininką, ir kadangi Vilkijos žemės buvo įsiterpusios tarp Veliuonos priklausančių žemių, manau, nesuklysiu pasakęs, kad Vytauto laikais vėlesnio Vilkijos valsčiaus žemės priklausė Veliuonos. Tokiu būdu tuo metu Veliuonos priklausė visi panemuniai nuo Prūsų ligi Nevėžies ir panevėžiai nuo Nemuno ligi Upytės valsčiaus iš Žemaičių šono. Tai buvo ne valsčius, o visa žemė, kaip dabar gyvenama aukštaičių, taip ir Vytauto laikais turbūt aukštaičių gyventa. Nenuostabu, kad Vytautas pasirūpino pastatydinti jos centre bažnyčią ir aprūpinti jos kleboną. Be to, Veliuonoje neretai Vytautas susivažiuodavo su kryžeiviais, todėl, be ko kita, jau reprezentacijos reikalams, parodyti, kad Žemaičių žemė tikrai yra krikščioniška ir kryžeivių pretenzijos ją krikštyti neturi pagrindo, joje reikėjo baž-

---

[7] Собраніе древнихъ грамотъ и актовъ городовъ Вильны, Ковна.. Ч. I, Вильно, 1843, p. 156—158, ir Описаніе рукописнаго отдѣленія Виленской Публичной Библіотеки, вып. III, Вильна, 1898, p. 105—106. Apie Žigmanto I „Barzdotojo“ 1443. X. 18 d. privilegijas, katrų viena jis suteikiąs Veliuonai Magdeburgo teises, o antrąja funduojąs Veliuonos bažnyčią, įrašytas 1791 m. Raseinių žemės teismo knygose, esančiose Vilniaus Centr. archyve (И. Спрогисъ. Географическій указатель выборныхъ документовъ... p. 68), nieko pasakyti negaliu; ir netinkama data ir keistas didžiojo kunigaikščio pavadinimas Sprogio regestoje verčia abejoti tų aktų tikrumu.

nyčios. Nei Ariogaloje nei kur kitur Žemaičiuose Vytautui nebuvo tokio reikalo turėti bažnyčios, kaip Veliuonoje. Todėl nėra pagrindo manyti, kad jei Vytautas yra fundavęs Veliuonos bažnyčią, turėję būti jo fundacijų ir kitoms Žemaičių bažnyčioms. Aš manau, kad kiek daug dar galima rasti žinių apie nežinomus Vytauto raštus Žemaičių bajorams ir gal net pačių raštų, tiek nėra ko ieškoti Vytauto raštų Žemaičių bažnyčioms, be jau žinomų. Čia telieka surasti originalas Vytauto rašto Veliuonos bažnyčiai.

Vilniaus vaivados Manvydo raštas Vilniaus katedros koplyčiai ir Vytauto patvirtinimas to rašto spausdinami čia pirmą kartą iš vienintelio išlikusio jų nuorašo. Kiti Vytauto raštai Vilniaus katedrai neužilgo turi būti paskelbti leidžiamame Krokuvoje Vilniaus katedros senųjų aktų rinkinyje.

1415 metų Vytauto sutartis su kryžeiviais yra eilinis Vytauto užsieninių raštų papildymas, A. Prochaskos praleistas spausdinant Codex Epistolaris Vitoldi.

Galop duodu du vėlesniu raštu, nors ir ne Vytauto rašytu, bet svarbiu bajorų luomo istorijai Vytauto laikotarpyje pažinti. Tokios rūšies aktų ligišiol nėra paskelbta. Iš 1484 metų vyskupo Martyno rašto matome, kad jau Vytauto laikais naujieji žemininkai, eidami senųjų kunigaikščių pėdomis, rūpinosi turėti savo tarnyboje žmonių, kurie eitų jiems bajorišką tarnybą, ir už tai duodavo jiems turtų; tai yra pradžia nemažo XVI amžiuje ponų bajorų luomo, kurių nevisi, kaip ir šiuo atsitikimu, buvo vėliau pripažinti šlėktomis. Iš didžiojo kunigaikščio Kazimiero rašto matome, kurias pareigas didžiajam kunigaikščiui ėjo bajorai prieš 1447 metų žemės privilegiją, ir kad nuo tų pareigų jie galėjo būti ir atleidžiami atskirais didžiųjų kunigaikščių raštais. Šituodu raštu ir, be to, daug nauja duoda bajorų luomo istorijai.

Manau, kad nors šis aktų rinkinėlis ir yra nedidelis, bet jis padės nušviesti XV amžiaus pradžios Lietuvos visuomenės santykius. Iš jo matyti, kiek dar galime laukti naujos istorinės medžiagos, kai bus prieinami esantieji ne Lietuvoje Lietuvos archyvai.

Neįskaitomos ir išnykusios vietos spausdinamųjų aktų tekste pažymėtos stačiakampiais skliaustais [], praleisti originale žodžiai ir raidės įtraukti paprastuosiuose skliaustuose ( ),

lotyniškuose tekstuose sutrumpintos raidės įtrauktos kursyvu. Spausdinant palikta originalų rašyba, tik rusiškuose tekstuose kirilinės raidės pakeistos modernizuotomis.

I.

Vytauto raštai Žemaičių bajorams.

(Tekstai, atpasakojimai ir paminėjimai).

A. Iš Žemaičių žemės teismo knygų, esančių Vytauto Didžiojo Universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje.

1.

1614 m. birželio mėn. 9 d. Žemaičių žemės teismo sprendimas, kuriame įrašytas d. k. Vytauto raštas, kuriuo Vizbarui ir keliems kitiems Kaltinėnų bajorams jis skiria žmones. Čia pat įrašytas 1554 m. matininko kvitas Jogminui Juškaičiui.

Году от нароженья Сына Божого тисеча шестсотъ чотырнадцатого месеца июнья девятого дня, на рокох земских судовых.

Кгды се справа за потрыкротным приволанемъ возного з реестру приточыла, постановивъшысе очевисто земенин господарски земъли Жомоитскои пан Ян Томашевич Норкгаило, поднезшы позовъ земъскии з написом на нем троига приволанъя по земянъ господарскихъ земъли Жомоитскои, пана Мартина Якгъминовича Юшъкевича Норкгаила и сыновъ его Станислава, Анъдрея а Миколая Мартиновичовъ Якгминовича Норкгаиловъ и братаничовъ его Мартина Якгъминовича, Абрама Адамовича Якгъминовича Норкгаила, Раину Станиславовъну Меировъну и мужа ее Амброжея Миколаевича Воиткевича, и доведшы того позву и року, за нимъ припалого, написомъ возного Лавърына Наркевича и очевистымъ признанемъ его, а давъшы заволатъ стороны своеи позванои ку росправе, за которымъ воланемъ ку росправе возного озвавъшысе умоцованы отъ стороны позванои панъ Ян Богушъ поведилъ, ижъ деи позываетъ сторону мою Янъ Томашевич о неяки ровны делъ, хрстечы новымъ назвискомъ их Норкгаилами, тогды они не сутъ Наркгаилами, одно Савъкгинами, кгдыжъ и на прывилею великого князя Витолъти иначеи не пишутъ, одно Савъкгинами, за чымъ на таки позовъ отъповедатъ не повинъни, кгдыжъ они не сутъ имъ и в линии. А умоцованы стороны поводовои Яна Томашевича Норкгаила панъ || Миколаи Тюндевицки поведилъ, ижъ „тотъ привилеи, которыхъ тут оказуетъ от князя великого Витолъта, которы от давныхъ часов, ближу чотырохсотъ летъ, што се з дати его оказуетъ, на свете жывуючы за жывота своего тотъ привилеи данину розными именъми шляхъте даючы добра свои княжатъские за заслуги ихъ описалъ, с которых именъ, в том привилею описаныхъ, сторона позваная одно имя Совикгина за продка своего прызнаваютъ, тогъды и то не ку шкоде, але ку помочы сторонъе моеи чынятъ, кгдыжъ они в руках своихъ все право и прывилея на отъчызну нашую сполъную, стороне их и им сполъне належачую, у себе маючы и о давнеишомъ продку своем и стороны моеи ведаючы с привилеювъ далъшого продка нашого Совикгина, которого сторона моя паметъю своею без того привилею осегънути не могучы, з близшого в линии, с того Савикгина пошлого продка своего и их в уроженъю своемъ правъдиве будучого, то естъ Норкгаила, водлугъ описанъя в позве жалобы своеи линии стороны моеи тепер водлугъ того привилею выставуючы, а Норкгаила, близшого продка, занехиваючы, корыстечы в части отъчызны стороны моеи, кревъности запираючысе, засланяютъ, про то, гдебы такъ было, же тотъ Савикгинъ продъком отъцовъ ихъ былъ, што быти можетъ, сторона моя

такожъ, яко и они, тежъ продкомъ своим з ними-жъ посполу собе признаваючы, а не могучы в неведомости своеи отъ того далшого продка своего, яко они менуют, Савикгина линии вывести, але отъ близшого в том же роде[1] по Савикгину потомка Наркгаила, с которого се они з обу сторонъ, яко потомъкове Савикгинови и Норкгаилови породили, тепер ровного делу в отчызне своеи доходятъ; а ижъ сторона позваная до кревъности з стороною моею не знаючы, ровного розделу в маетъности отчыстои боронятъ, которое кревъности сторона моя готова будучы правным доводомъ довести, проситъ, абы до доводу припущона была, а за доводомъ абы ровны дел всказан, а водълугъ артикулу семдесятъ второго розделу четвертого вина (на) нихъ всказано было". А умоцованы стороны позванои поведилъ, ижъ яком вперод того зразу мовилъ, ижъ не сутъ они Норкгаилами, одно Савъкгинами, кгдыжъ Норкгаилове ни в чомъ не естъ повинными Савъкгиномъ, такъ же и до кревъности не признавают, абы мели им быт близскими. || А такъ мы суд, бачечы то бытъ, ижъ Янъ Томашевич Норкгаило припозвалъ Мартина Якгъминовича Юшъкевича Норкгаила и сыновъ его и инъшыхъ участниковъ, менечы о ровны делъ в именичу в Кеистяхъ, в которои тои справе сторона позваная, не признаваючысе, абы мели бытъ Норкгаилами, одно Савъкгинами, тотъ позовъ бурили, такъ же тежъ и до линии з ними, абы мели бытъ ему повинъными, не признавали, про то мы суд, не чынечы в тои справе коротъко, наказуемъ о тое знову позыватъ, в котором позве маетъ доложытъ яко Савикгина, так и Наркгаила, а однакже вси обороны правные на обе стороне заховуемъ. По которомъ декрете нашом сторона поводовая домагаласе, абы тотъ привилеи князя Витолъта, которы се отъ стороны позванои оказал, такъ и лист померчы отъ Валенътого Залеского был до книгъ акътикованы, за чымъ мы судъ велели есмо тотъ привилеи и листъ померчого водлугъ потребованъя стороны в тотъ декрет уписати. Которые вписуючы слово в слово такъ се в собе маютъ:

Ѡтъ великого кнѧзѧ Витовта. Наместникꙋ жомоитъскомꙋ панꙋ Кезкгаилꙋ и тивꙋномъ колътененскимъ. Дали есмо тым боѧром колътененъскимъ тыи люди, што в се(и) грамоте пописаны: Визборꙋ два чоловеки — Сорвидос, Витило; Диркгинътꙋ чоловекъ Масютис; Конътыновы чоловекъ Кꙋтꙋрис; Кеистовтови, (Ви)сборавꙋ[2] братаничю, два чоловеки — Арвидъ, Воболис; Кгинъковичꙋ Жыкгю чоловекъ Неминтъ; Кгинкови чоловекъ Визкгаило; Миникгѧлꙋ, Висборовꙋ братꙋ, чоловекъ Можъбꙋтъ; Новсꙋтю Чиноровичю чоловек Рꙋслис; Меирове два чоловеки — Висдеркгоисъ, Книстꙋтис; Кгѧлꙋтю, Скꙋчевꙋ братꙋ, чоловекъ Жвиникос; Спꙋдꙋтю, Меировꙋ племенъникꙋ, чоловекъ Ѡлсисъ; Покгимꙋ чоловекъ Дронсꙋтис; Коитеню чоловекъ Рꙋклис; Можеикꙋ чоловекъ Деркис; Коитенъю, Високгимовꙋ братаничю, чоловекъ Ликос; Висмилꙋ, Меировꙋ племенъникꙋ, два чоловеки — Жволкгенис, Воболис; Совикгинꙋ чоловекъ Визкгаило; Волачатꙋ чоловекъ Вирkꙋтис. Писанъ ꙋ Кавне ꙋ соб(от)ꙋ перед Петра, в снем, индик[3]

Z roskazania iego kro. m. ia Walenty Zaleski, pomiercy iego k. m. poiursky y korszewski, wyznawam to tym moim kwitem, yz ktorę ziemię odeszły poddanym iego kro. m. włosci korszewskiey boiaryny iego kro

---

[1] рове.

[2] *Plg. 1529 m. patvirtinimą* AVK XXIV p. 73.

[3] *Toliau palikta vieta indikto skaičiui ir gal datai įrašyti, kurių raštininkas, matyti, neįskaitė.*

m. korszewskiey lagminu luszkiewiczu, ktorę ziemie we włoki berzanskie w[1] woytowstwie poakmonskym zaiętho, ktorego lagmina luszkiewicza ziemie, || oyczyzny iego, wymierzono włoce dwie morgow dwadziescia, przetow dwadziescia pięc gruntu pospolitego, tak dobrego, iako sredniego, iako tez y podlego, a za ty ziemie oddano iemu sluszną odmianę ziemiami[2] iego kro. msci y tez boiarskiemi Mackową y Mac[y]sukową y tez Ianuszową, za ktorę ziemie im dosyc wlok trzy morgow dziesięc gruntu szredniego, ktore wloki te oddano im na trzech mieyscach miedzy inszemi sąsiadami, a dziesięc morgow przy scienie oddano im: naprzod polie[3] Paca rezow cztery, na drugiem mieyscu polie tegoz Paca a polie Janusza na drugą stronę w trzecim poliu takze po trzy reze, — na ktorą swoię oyczyznę okazowały listy kniazia Witołta y potwierdzenie na tho slawney pamięci krola Zygmunta, — ktore sie ziemie poczynaią od rzeky Okmiany koncami, bokiem polie odmiany Pacowey, drugiemi[4] koncami od zascianku tegoz lagminowego od liudzy iey msci kroliowey, bokiem drugiem polie odmiany Ianuszowey. A ty ziemie, ktorze zaszły w zascianek oyczyzny iego, ktore nie zeszło we włoki, tedy on ma po staremu vzywac nic więczey, iedno swego, co ma oddane tę ziemie od mierczych iey m. kroliowey; lec na ty ziemi przenosi ziemia iego kro. m. morgow dwadziescia, a to iemu dla tego naddano, yz iego ziemie są gruntu lepszego, nizeły te, ktore iemu za odmianę oddano. Na ktorą odmianę dalem iemu kwit moy pod pieczęciu moią w niebytnosci ciwuna korszewskiego anno Domini tysiąc pięcseth piecdziesiąt czwartego.

Которая тая справа судовая естъ до книгъ земъских жомоитъскихъ записана.

1a.

1554 m. birželio mėn. Matininko V. Zaleskio kvitas del duotos tuo pačiu Vytauto raštu žemės.

Iš 1592 m. birželio mėn. 23 d. Žemaičių žemės teismo sprendimo žemin. Žigmanto Jurevičiaus su Jonu Motiejevičium Valaskavičium del 1/3 Paakmenės žemių Karšuvos valsč.

Z roskazania jego kroliewskiey miłosci ja Walienty Zalieski, będący na pomiare wołosci korszewskiey, oznaymuię to tiem moim kwytem w niebythnosci cziwuna korzewskiego, ysz ktorę ziemię odeszli we włoki poddanym jego kroliewskiey milosci korszewskim we włoki sioła Burkienskiego boiarom jego koroliewskoy miłosci korszewskim Janu Zabiełayczu a Vrbanu Andreiewiczu waldomiech ich Dragathtaycow, ktorech ziemie wymierono z iednego włoce dwie gruntu srednego nad reką Okmianą s polmy, z liasmy, sanozencmy, zarosliami. Y za tyy ziemie oddano im słuszną odmianę ziemiamy jego kroliewskiey miłosci temi, ktore trzimał Suthko Andruszkaytis, ktorego ziemie nad reką Okmianą pole ziem księdza pliebanowech kołtenianskiego pole Gromonczow, y tesz pole Vpina reczki, y tesz pole ich ziemie wymierono z iednego s polmy, z liasmy, sanozęczmy y sadzybamy włokę iedne morgow dwadzieszcia gruntu srednego; a oyczizny ich wespołęk y ziemiamy temi za othmianę wziętemy wymierono włok 7 gruntu srednego. Ktory tesz listh || okazowali wielkiego knezia Wytolta na datę oyczizny ich y wialdomech ych, y nath to okazowali poczwierdzenie slawney pamięczi krolia Zigimunta wespołek y s plemienem ich. A wszakosz zostawiono do woli y do łaski jego kroliewskiey miłosci. Na ktoriem otmianę kwith moy pod pieczęczią moią dałem miesiąca juniy anno Domini tysiąc pięczseth pięndziesiąth czwartego.

У того квиту печать одна.

---

1 włosci berzanskiey.
2 ziemianin.
3 *Čia ir toliau* = podlie.
4 drugiemu.

Šitame rašte aptinkame jau žinomo iš kitur bajoro vardą: Gėlutis tur būt yra brolis to paties Skučo, kuris kartu su kitais žemaičiais yra davęs 1390 metais kryžeiviams ir Vytautui raštą[1]. *Kuriais metais prieš Petrines Kaune buvo seimas, taigi ir kurių metų yra šis Vytauto raštas, nesugebu nustatyti. Indikto nurodymas lenkiškame vertime, manau, toks pat prasimanytas, kaip ir metų nurodymas, todėl juo netenka pasinaudoti. Šito Vytauto rašto lenkiško vertimo 1723 metų įrašas Žemaičių žemės teismo knygose, neskelbtas, yra Vilniaus Centraliniame archyve*[2] *kn. Nr. 14755 su datos pažymėjimu 1454 m. 11 indikto, kuriuo man neteko pasinaudoti. Iš tų pat knygų yra paimtas labai nekoks lenkiškas vertimas 1529 m. sausio mėn. 15 d. Žigmanto Senojo patvirtinimo šito Vytauto rašto minėtų jame Kaltinėnų, vėliau Karšuvos, valsčiaus bajorų įpėdiniams, paskelbtas AVK XXIV p. 73—74. Jame kalbama ne apie visų surašytų Vytauto rašte bajorų įpėdinius, bet tik apie Vizbaro, Dirginto, Kantūno, Gėštauto, Meiro, Spudučio, Saugino, Gėlučio ir Vismilo, kuris įpėdinių sąraše pavadintas Jaugmilu, o toliau išdėstant Vytauto raštą pavadintas Veimeru; tame patvirtinime yra išdėstytas ir Vytauto raštas, bet ne pilnas, o tepaminėti bajorai ir duoti jiems žmonės, kurių įpėdiniai kreipėsi į Žigmantą patvirtinimo. Spausdintame tekste vardai ir vietomis pats tekstas labai iškraipyti, iš įpėdinių sąrašo žodžiai „Mezaycie Gimbutis" (9—10 eil.) kaži kaip pateko į Vytauto rašto išdėstymą, kur staiga atsirado visai ne vietoje „wespol z Mezayciem Gimbuciem", bet šiaip, kol nėra geresnio teksto, tenka naudotis ir šituo spausdintu Žigmanto rašto tekstu. Iš jo matyti, kad Jogminas Juškaitis, kuriam yra duotas pirmasis matininko kvitas, yra Saugino giminės, kaip aiškinosi ir jo įpėdiniai 1614 metais, taigi, jei jis yra tiesą sakęs matininkui, tai tas kvitas yra duotas del Visgailos žemės; Jonas Zabielaitis, apie kurį kalbama antrajame kvite, yra Gėštauto giminės, taigi kvite kalbama apie Orvydo arba Vabalo žemę. 1562 metais buvo padarytas antras Karšuvos valsčiaus sodžių matavimas, per kurį daug kas buvo papildyta ir pakeista, ir to matavimo inventoriuje taip pat kalbama apie Jogmino įpėdinių ir Jono Zabielaičio, kuris inventoriuje vadinamas Jonu Valadkaičiu ir Valačkaičiu, paimtas žemes*[3]. *Iš to inventoriaus galime matyti, kur buvo ir kai kurių kitų Vytauto bajorų įpėdinių žemės, pav., Spudučio įpėdinių Vaidilaičių — prie Burkėnų sodžiaus, ir t. t. Matyti, ir patys bajorai ir duoti jiems žmonės gyveno Biržų lauko ir Burkėnų apylinkėse, dabar Šilalės valsčiaus. Yra ir kitų paskelbtų dokumentų apie priklausiusias Vazbaraičiams ir kitiems Vytauto rašto bajorų įpėdiniams XVI amžiaus pradžioje žemes*[4].

2.

1607 m. sausio mėn. 30 d. Žemaičių žemės teismo sprendimas, kuriame įrašytas nuorašas d. k. Vytauto rašto, kuriuo Kelpšai ir keliems kitiems Medininkų bajorams jis skiria žmones.

Году от нарожен'я Сына Божого тысеча шестсот семого месеца генъвара тридцатого дня, на рокох земских.

Постановившысе очевисто умоцованы земян господарских земли Жомоитскои, пана Яна и пана Станислава Урбановичов Петровича Талаттов Келпъшов а пана Петра, пана Юр'я и пана Якуба Матеевичов Довкгялов Кушълютовича, пан Авкгуштын Сонкгаило, маючы моцъ листовную, собе от помененых особъ ку мовен'ю речы нижеи менованои на зыскъ и страту даную, на року праву за позвы господарскими земскими жомоитскими, в

---

[1] Cod. Vit. p. 23.

[2] И. Спрогисъ. Географическій указатель выборныхъ документовъ изъ актовыхъ книгъ Виленскаго Центральнаго Архива, p. 355—356.

[3] AVK XXV p. 60 ir 74.

[4] OMAMJ—Описаніе документовъ и бумагъ, хранящихся въ Московскомъ Архивѣ Министерства Юстиціи. Кн. 21, Москва, p. 424—428.

жалобе их браными, прыпалом, давшы волати через возного до права стороны их позваное, земян господарских земли Жомоитское, || пана Григор'я Юр'евича Воинята, писара кгродского жомоитского, а пана Еронима Юр'евича Воинята, брати рожонои, и доведшы позву и року написом возного и написом писарским признан'я его, кгды се с позваных особъ пан писар кгродскии самъ у суду становил, а от брата его, пана Еронима Воинята, умоцованы его, маючы моцъ листовную, собе до справы нижеи менованои ку мовен'ю речы на зыскъ и страту даную, пан Воитех Янушкевич отозвал. За[1] тым умоцованы жалобливых особъ пан Авкгуштын Сонкгаило, поднезшы позов господарскии земскии жомоитскии, жаловал на помененых особъ о том, иж отец панов Талятов пан Урбан Талят Келпшъ, отец панов Довкгялов пан Матеи Довкгяло, маючы они привилеи продком своим даныи, пан Талят продку своему на име Келпъшови, а пан Матеи Довкгяло продку своему на име Кушлутую на он час, яко бояром медницким, от великого князя[2] Витовта наданыи на подданые, продком их и теж вашым, панове Воинятове з ласки его, князя Витовта, дарованые, о чом шыреи на том привилею описано естъ, которых звыш[3] мененых особъ отцове для беспечнеишого схован'я дали тот звыш менены привилеи до захован'ю бабце вашои, панове Воинятове, панеи Григор'евои Адамовича Зѳѳии Юр'евне, по которои смерти тот привилеи у пана отца вашого, небощыка пана Юр'я Воинята, суди кгродского жомоитского, а по смерти его тепер у вас, пане Грегорыи а пане Ерониме Воинятове, яко у потомков, позостал, и его у себе тепер маючы, им, паном Талятом а паном Довкгялом, за частокротным прошен'ем отдати и вернути не хочете ку шкоде и кривде их немалои, звлаща в одыстью некоторых кгрунтов, в том привилею наданых, што ку немалои кривде стороны моеи ест. По вычытан'ю жалобы позовное умоцованы панов Воинятов пан Янушкевичъ, чынечы отпор на жалобу позовную, поведил, иж „правда естъ, же тот привилеи князя Витовта, о которы тепер || особы жалобливые позывають, продъкове их, панов Талятов, такъ и панов (Довкгялов), до бабки стороны моеи небощыцы пани Зѳѳии Юр'евны Григор'евои Адамовича до схован'я дали были, нижли иж таяж бабка стороны моеи пани Зѳѳия тот привилеи за доброго здоров'я своего узычыла подданому господарскому волости шовдовское Юхну Якубаитю Сютиловичу, едучы ему до господара короля для выправен'я на шляхетство, тогды тот же привилеи у того Юхна остал, а сама бабка ани отец стороны моеи, того привилею у того Юхна не отыскавшы, смертю з сего света зышли, по которых смерти сторона моя, тепер позваные особы, нашодшы лист опис того Юхна Сютиловича, небощыцы бабце их на звернен'е того листу привилею даны, тутъ тепер оказует". И положывшы лист опис тогож Юхна под трема печатми в дате року тисеча пятсот петдесятъ четвертого месеца июля двадцат шостого дня, в котором шыреи описано ест, далеи и то показуючы, же копию с того листу привилею Витолтового по смерти бабки и отца своего нашли, у суду покладал. Которая копия, старым писмом писана, так се в собе маеть:

Ѡт великого (кнꙗзꙗ) Витовта. Наместникꙋ жомоитскомꙋ панꙋ Кгескгоилꙋ. Дали есмо тым боꙗром медницким тые люди, што в сеи грамоте пописаны: Колпꙋшови[4] шест чоловеков на име Ропъшыс, Лакꙋтис, Пелдꙋтис, Помплис, Типенис, Мештос; а Воинꙗтꙋ Киркꙋтаитю чотыры чоловеки — Геинур, Геибут, Милеико, Ꙋршко; Геркглу два чоловеки — Поратос а Жвилкгеинис; Видꙋкꙋ два чоловеки — Талико, Кганбатыс; Деркгꙋтю, Ерховꙋ братꙋ, чоловекъ Полдꙋтис; Книстовтꙋ два чоловеки — Визгин а Дрозденис; Кгирдꙋтю чоловекъ Висвикъ; Гетвидꙋ чоловекъ Споздени; Полдꙋтю ||

---

[1] Зы. [2] князства. [3] звых.

[4] *Turbūt nuorašo klaida vietoje*: Колпъшови *arba* Келпъшови.

чоловекъ Деркгꙋтис; Мон'ытꙋ чоловекъ Евоишелис; Кгринасꙋ чоловекъ Кꙋшълеими; Едкговичꙋ Ипос чоловекъ Вилсипъ; Нарвидꙋ чоловекъ Кгердюс Никꙋтис; Кꙋшълꙋтю чоловекъ Звиника; Тарꙋтю чоловекъ Спултю(с); Речꙋсꙋ чоловекъ Свидꙋть; Спꙋдꙋтю чоловекъ Вуркшъ; Довкгꙋтю чоловек Невелюс; Варкꙋтꙋ чоловекъ Тарꙋть; Пиковтꙋ чоловекъ Довкгит; Пилнытꙋ чоловекъ Кговзгаила. И ты-с бы тые люди им подавал. А писан ꙋ Троцех во вторник[1] за девет дни до Петрового дня.

По котором таковом прочытан'ю того листу Юхнового и копии с привилею оказаное, умоцованы панов Воинятов просил, ижбы от такового обжалован'я панов Талятов и панов Довкгялов сторона его, панове Воинятове, волными учыненые были, а они, панове Талятове и панове Довкгялове, естли собе усхочуть, нех о тот привилеи того подданого Юхна позывають. А умоцованы жалобливых особъ пан Сонкгаило на то мовил, иж „продкове стороны моеи до бабки позваных особъ тотъ привилеи до схован'я дали, которыи иж и им, паном Воинятом, яко и стороне моеи сполне належыть, и тот лист, которыи тут от Юхна показует, не стороне моеи, але тамтои стороне, паномъ Воинятом, належыть, про то нех же они, панове Воинятове, яко потомки по бабце и по отцу своем зосталые, того привилею у того Юхна доходять. Мы судъ земскии жомоитскии, бачечы в том, иж панове Воинятове суть близшыми ку позыскиван'ю того привилею Витолтового, через небощыцу пан'ю Зоѳею Юр'евну, бабку их панов Воинятов, подданому господарскому Юхну Сютиловичу узычоного, велели есмо им, паном Воинятом, водле того листу Юхнового у потомков того Юхна Сютиловича правне доходити, на чом обедве стороне перестали. Што ест до книг земских вписано.

Nors 12 ir 13 eilutėse ir yra šiokios tokios painiavos, ir nors čia to rašto tėra privatinio nuorašo įrašas, bet, aš manau, del rašto tikrumo abejoti netenka. Šis Vytauto raštas, žiūrint į jo datavimą devyniomis dienomis prieš Petrines, galėjo būti duotas 1413, 1419 arba 1424 metais.

Grigaliui Adomavičiui Vainiotui, gyvenusiam Žigmanto Senojo laikais, priklausė dvaras Laukuvos lauke Šauduvos valsčiuje netoli Divyčio ežero ir Pajūrio dvaras Pajūrio valsčiuje. Šitame Laukuvos lauke buvo ir Kelpšaičių dvareliai, bet ar tų Kelpšų tėviškė, aš negaliu dabar pasakyti. Turbūt apie tą vėlesnio Šauduvos valsčiaus Laukuvą ir buvo Vytauto duoti šitiems Medininkų bajorams žmonės.

3.

Išrašas iš 1592 m. birželio mėn. 2 d. Žemaičių žemės teismo sprendimo Karšuvos valsčiaus žemininkų Povilo Petravičiaus ir jo žmonos Onos Grigoraitės Andrejevičaitės, Ambražiejaus ir Jono Markavičių Andrejevičių byloje su Pavandenio valsčiaus žemininkais Petru ir Jurgiu Grigorevičiais Tamoševičiais del Jaunoduvos dvarelio žemės Pavandenio valsč. Nevardėnuose.

.....Умоцованы стороны отъпорное пан Бартош Григор'евич .....покладал листок князя великого Витолта, даны Кготовту на землю и на чоловека Кговдъмонта, и други листок старости жомоитского пана Яна Кезкгаиловича, которым вызнаваеть, иж што того Станя ещо отцу Кготовту далъ || кияз велики чоловека и з землею на имя Кговдъмонта, и тотъ Кговдъмонт побег до Немец, побравши и плате Кготовтово и листы земленые, а по том

---

[1] вспарних.

у Станя хотели иншые люди тую землю отняти его чоловека, и он досмотрелъ з бояры и отъдалъ Станю тую землицу водле князя великого данини. У тых листочков знат старых и печати их милости приложоные.

До того покладал лист под одною теж печат'ю, писаны по латине, у Ворнях в пяток по светом Өрончишку року тисеча пятсот деветнадцатом, которымъ вызнавает Андреи Станаитис, же земълю, которую неколи Кгавтъмонт, подданы его, мелъ, шляхтичу Томашу Юркгаитю за две копе грошеи зо всими кгрунты, яко ся сама в собе маетъ, на вечност продалъ, — яко то шыреи в томъ листе описуеть...

4.

Išdėstymas Vytauto rašto 1599 m. vasario mėn. 12 d. Žemaičių žemės teismo sprendime Žemaičių žemininkų Andriaus ir Stepono Jonavičių Ivoškevičių ir Mikalojaus ir Petro Laurynavičių Jonavičių Ivoškevičių byloje su Žemaičių žemininkais Ona Steponaite Petriene Mikalojevičiene Eitutaitiene ir jos sūnumis Jokūbu, Šimanu ir Martynu Petravičiais Eitutaičiais del Ivoškų dvarelio Beržėnų valsčiuje.

(Позваные)..... наперод покладали лист одинъ, писаны от великого князя Витовта наместнику жомоитскому пану Кезкгаилу, штобы отдал Минъконту чоловека его Кгастаитя и Керстана; писан у Троцех....

5.

Vytauto ir Kęsgailos raštų išdėstymas 1597 m. rugpiūčio mėn. 12 d. Žemaičių žemės teisėjo ištyrime (škrutinija) Kripavičių kilimo, įrašytame 1597 m. spalių mėn. 4 d. Žemaičių žemės teismo sprendime del Žemaičių žemininko Kasparo Adomavičiaus Rusteikavičiaus skundo ant Jurgio ir Baltramiejaus Jankavičių, Stepono Jonavičiaus Jankavičiaus ir Jurgio Stanislovavičiaus Jankavičiaus Kripavičių, kad jie esą buvę didž. kunigaikščio Vilkijos dvaro tarnai (sluški) ir valdiniai, ne šlėktos, ir sėdį žemininkų žemėje Gaižuvoje, kuri turėtų atitekti paveldėtinai Kasparui Rusteikavičiui, naudodamiesi šlėktos laisvėmis.

Sprendimo raštas yra labai išblukęs ir popierius aptrūnijęs, todėl daugelyje vietų raidės tegalima įskaityti atspėjus žodį.

Išdėsčius skundėjo įgaliotinio įrodymus, kad Kripavičiai nesą šlėktos, ištyrimo protokole toliau rašoma:

...По том умоцованы стороны объжалованое пан Ян Кгоижовскии поведил, же деи они з веков и с продков своих сут шляхта и сут в линии Жутовтове, а пе Крипове. И доводечы того их шляхетства и тытулу, покладал листок якис великого князя Витовта, писаныи до пана Кгезкгаила, наместника жомоитского, [иж далъ] Жутовту, боярину земли Жомоитское, два чоловеки у волости оиракголскои. Пры том еще положыл лист пана Кгезкгаилов, старосты жомоитского, иж увезал того Жутовта водлуг данины господарское у два чоловеки у волости оиракголскои.....

Nei vėlesnių dokumentų nei savo kilimo linijos iš Žutauto Kripavičiai nepatiekė. Sprendžiant jų bylą prmiau (1597. VII. 1), jie sakėsi esą kilę iš Smolensko bajorų. Tokių Smolensko bajorų, gavusių žemės ir žmonių iš Žigmanto Senojo Vilkijos valsčiuje, tikrai buvo. Bet jau per ištyrimą Kripavičių įgaliotinis pareiškė, kad Kripavičiai nebesiremia savo

kilimu iš Smolensko. Iš visa to reikia pripažinti, kad tie Vytauto ir Kęsgailos rašteliai, kurių dar 1597 metų liepos mėn. 1 d. Kripavičiai neturėjo, yra ne jų, bet tik jų pasiskolinti iš pašaliečių ištyrimo reikalui, kaip tai nurodė K. Rusteikavičiaus įgaliotinis. Jis iškėlė daug prieštaravimų del Kripavičių patiektų savo bajorystės įrodymų, bet kad tie rašteliai esą suklastoti, jis nepareiškė, matyti, jų išvaizda nekėlė tada abejojimo del jų tikrumo. Tie raštai taip trumpai čia išdėstyti, kad dabar sunku spręsti apie jų tikrumą ir apie tikrą jų atpasakojimą. Abejojimo kelia tai, kad nenurodyti Vytauto duotų Žutautui žmonių vardai, be to, išdėstant Žemaičių seniūno Kęsgailos raštą pavartotas įvedimo (uviazane) terminas, tuo tarpu bent 15-ajame amžiuje Žemaičių seniūnai ne įvesdindavo, bet duodavo didžiojo kunigaikščio skirtus bajorui žmones[1]. Todėl aš manau, kad šičia nėra tikro Vytauto ir Kęsgailos raštelių išdėstymo, bet tik trumpas jų turinio nurodymas. Bet jei tie rašteliai yra išdėstyti jų pačių žodžiais, jie reikėtų pripažinti netikri.

6.

Iš 1639 m. sausio mėn. 15 d. Žemaičių žemės teismo sprendimo del žemininko Stanislovo Šidagio skundo ant savo buvusio globėjo Valento Gridkaičio, kuris teisman nestojo, del raštų negrąžinimo.

Skunde sakoma:

... Жаловал у суду нашого земского жомоитского земенин наш земли Жомоитское пан Станислав Касперович Шыдокгъ о томъ, ижъ вы, пане Валенътине Кгредкоитю, описалсе деи есы листомъ своим, доброволънымъ описомъ своимъ, справы ему Шидокгу налажачые ему самому и брату его Балътромею Касперовичу Шыдокгу на дениче их отчыстое, по небощыку Касперу Шыдокгу позоставшы в сиростве в молодых летех, лежачое в земъли Жомоитское у волости биржинянъское, названое Павирвитис, вси справы, твердости, привилея великого князя Витовта и их милостеи светобливои памети королеи полъских..... о тое згодившыся и лист на себе давшы мелъ деи есы тие справы, ему Шыдокгу належачые, вернути...

Tas pat sakoma ir patiektame teismui V. Gridkaičio rašte, kuris išdėstytas sprendime.

7.

1593 m. spalių mėn. 31 d. žemininko Aleksos Petravičiaus pareiškimas Žemaičių žemės teismui, kad sudegęs jo namas ir tame name Prialguvių bajorų raštai, jų tarpe Vytauto privilegija.

Году от нароженья Сына Божого тисеча || пятьсотъ деветъдесятъ третего месеца октебра тридцать первого дня. На рокохъ земских судовых водлугъ статуту на завтрее по светом Михале святе римскомъ припалых и сужоных, перед нами Казымеромъ Яновичомъ Орвидом суд'ею а Криштоѳомъ Яновичом Белевича подъсудкомъ, врадники господарскими земскими жомоитскими, оповедалъ земенинъ господарскии земли Жомоитскои пан Алекъшеи Петровичъ самъ от себе и именем иншои брати своеи околицы Приалкговскои, пана Матыса Петровича, пана Воитеха Петрашевича, пана

---

[1] *Plg.* DMAMJ — Документы Московскаго Архива Министерства Юстиціи. Т. I, Москва. 1897, *p.* 536 Nr. 5, *p.* 537 Nr. 1 (*toliau perspausdintas*) *ir* Nr. 4, *kur sakoma* дал, *не* увязал.

Щеѳана Якубовича а пана Матыса Борткевича, не менуючы усих именами, о томъ, иж деи в году нинешнемъ от нароженья Сына Божого тисеча пятсотъ деветдесят третем месеца октебра двадцать девятого дня на свитаню з допущен'я божого вежа его с коморами в дому его, лежачомъ в земли Жомоитскои у волости тельшовскои в полю и называемом в Приалъкгове, з немалою маетностю его згорела; якож въ однои коморе скринка его Алекъшея з маетност'ю его и з листы, с привилиями и з квиты поборовыми и подачковыми згорела, в которои скрини згорелъ привилеи славное памети небожчыка его милости князя Витолта а другии привилеи славнои памети короля его милости Жыкгимонта, даные продком въсее || околицы шляхъте земяномъ господарскимъ земли Жомоитское Приалъкговцом Кгедавъку, Монътриму а Митку и детямъ их, належачые на отчызну имен'я Приалкговские, в земли Жомоитскои лежачые, квитъ ревизора небожчыка Раиского обрубу его Алекъшея и въсее околицы Приалкговское, квиты подачков всякихъ и иншых листов купных на земли купленые и закупленые, на долъги немало, которих на тот час паметати не могъ. Што то припущаючы ку ведомости врадовои, дали тое оповеданье свое до книг земских жомоитских записати.

8.

Iš 1591 m. spalių mėn. 22 d. Maž. Dirvėnų valsčiaus žemininko Stepono Daukanto skundo Žemaičių žemės teismui, kad 1582 metais Merkelis Matusevičius su žmona užgrobę jo Dabikinės dvarelį, esantį M. Dirvėnų valsčiuje, ir pagrobę visą turtą, tarp ko kita jo tėvo Stanislovo Daukanto dokumentus Dabikinės ir Dirvėnų dvarams, kurių tarpe:

... першы лист его королевское милости великого князя Витовта..

9.

Išrašas iš 1593 m. liepos mėn. 9 d. Telšių valsč. žemininko Jono Petravičiaus pareiškimo Žemaičių žemės teismui, kad jo duktė paėmusi ir išsinešusi daug jo turto, tame tarpe Vytauto raštą tėviškei.

...Оповедалъ зӗменинъ господарскии земли Жомоитское волости телшовское Янъ Петрович на земенина и земянку господарских земли Жомоитское, на Каспера Петрикаитя и на жону его Кгендруту Григоровну, о томъ, иж деи году теперешънего 1593 месеца июля осмого дня тот деи Каспор сполне з малъжонъкою своею Кгендрутою Григор'евною, нарадившысе деи сполне а одномысльне обадва з одного, дочку деи его Яна Петровича перемовили на име Кгендруту Яновну, которая деи будучы от них перемовена, з дому его Яна без ведомости и бытности его в том дому, лежачом в земли Жомоитскои у волости Меншых Дырвян, до них се выпровадила, забравшы немало добра его, отца своего, кгдыж на тот час была зоставлена господинею в том дому его зъвыш мененом, и ключы у себе маючы, то ест вынесла пенезеи готовых коп двадцать грошеи литовских, листы три, то ест: листъ князя великого Витолта на отчызну даны...

10.

Išrašas iš 1600 m. sausio mėn. 13 d. žemininko Baltramiejaus Motiejevičiaus pareiškimo Žemaičių žemės teismui, kad iš jo namų Amaliuose pagrobti esą keturi raštai, jų tarpe Vytauto raštas tėviškei.

...Оповедали и жаловали земяне господарские земли Жомоитскои Амброжеи Мартинович Нарвоишович а Балтромеи Матеевич о том, иж деи в

году теперешнем 1600 месеца генвара 10 дня земенин господарски земли Жомоитскои Урбан Михаилович Янович пришодшы до дому его Балтромея, в земли Жомоитскои лежачого у волости бержанскои, называемого Омоли, в небытности на тот час его самого в дому, чынечы кгвалт пополиты суседски, сам и з ыншими помочниками своими дрвы в клеты вынявшы, вшодшы в клет взял и кгвалтовне своволне безправне ограбил с кубла листов их чотыры на отчызну их належачые, то ест того Амброжея лист от его милости пана Сиревича стрию его Нарвоишу за отмену кгрунтов их даны, други лист привилеи князя Витовта на отчызну продком его даны...

B. Pirmiau paskelbtos žinios.

11.

Išdėstymas nuorašo 1422 m. Vytauto rašto, kuriuo Vizgirdai Daugintaičiui ir keliems kitiems Medininkų valsčiaus bajorams jis skiria veldimuosius žmones.

Iš 1583 m. rugpiūčio mėn. 18 d. Žemaičių paseniūnio ištyrimo kai kurių bajorų kilimo įrašo 1618 m. spalių mėn. 18 d. Žemaičių žemės teismo knygose, spausdinto AVK XXIV p. 404 ir, be to, ten pat p. 399,477 ir 491 iš vėlesnių 1618 m. išrašo įrašų.

... Potym pokazali drugą kopiią z listu od wielkiego kniazia Witolta do namiesnika żmudzskiego pana Kiesgała y do ciwunow miednickich — pisze oznaymuiąc, yż dał boiarom, opisanem w tey kopii: Dawgintowiczu Wisgierdu człowiek Mamilis; Rakony trzi człowieki—Daukurta, Woydaith, Ratowicz; Smyrkontu czotyry człowieki—Woylissa, Wisgana, Wizderka, Skonada; Koieczku, Thulsowu brataniczu, człowiek ( ); Goysłonu człowiek Olsuna; Gauwidu, Tulszewu brataniczu, człowiek Radeyko; Leloiku człowiek Kondis; ( )towtu, Smierkontowu plemeniku, człowiek Goiluzysz; Gieloziu człowiek Mol; Sulu, Kuldowu plemeniku, człowiek Borkinasz; Saugowi człowiek Derxi; Skobutu, Skirmontowu plemeniku, człowiek Polkathisz; Daukontu człowiek Wnoyszysz; Gientowtu, Szawtowtowu bratu, człowiek Szudrowienic; Siwobuciu człowiek Makisz. — U tey copii data indycta piętnastego...

Čia duodu tekstą ne tokį, koks yra išspausdintas, bet kiek galėdamas restauravęs, padaręs jį suprantamą. Spausdintų tekstų patikrinti iš rankraščių teismo knygose neteko, nes dalis tų knygų yra Rusijoje, o antra dalis Vilniuje. Žinoma, vietomis tekstas galima ir kitaip suprasti ir kitaip išdėstyti skiriamieji ženklai, ne taip, kaip čia mano duodama, bet esminių pakeitimų del to nebus, tik kai kurie asmens vardai gal bus kitokie. Naudos iš to bus maža, nes šis tekstas asmens vardų studijoms visiškai netinka. Vardų, kad ir iškraipytų, daugumą palikau kaip spausdintame tekste; kai kurie vardai, norint galutinai nustatyti tikras tekstas, reikėtų galbūt pakeisti, pav. Smirkantas ir Skirmantas turbūt tėra vienas asmuo, taigi vienas vardų turbūt netikras; beveik visų vardų rašyba tektų pakeisti, — bet visam tam nėra pakankamai medžiagos. Kadangi spausdinusieji tą aktą ir net keturis kartus toje pat knygoje, matyti, del visiško nesiorientavimo ar del ko kita, nesugebėjo jo suprasti, negalima pasitikėti, kad jie bus teisingai davę net tą tekstą, kuris yra 1618 metų įraše. Restauruodamas pasinaudojau ir vėlesniais spausdintais ten pat įrašais, nes kartais teismo raštininkai kurį vardą galėjo ir geriau išskaityti ir suprasti 1618 metų išraše už spausdinusius aktą Vilniaus archeografus. Be to, pasinaudojau pirmiau mano duotų Vytauto aktų formulėmis.

Naudojantis šio Vytauto rašto išdėstymu tenka nustatyti visų pirma du dalyku: ar tas raštas yra tikras, ir antra, ar tas raštas priklauso tam, kas jį patiekė. Pats tekstas neduoda pagrindo įtarti šito Vytauto rašto tikrumą, pašalinių nurodymų, iš kurių galėtume spręsti apie rašto tikrumą

ar netikrumą, bent dabar neturime, todėl nėra pagrindo pašalinti šitą raštą iš Vytauto raštų tarpo.

Kas kita su antruoju klausimu. Kaip matėme iš Kelpšų bylos sprendimo, ten patį Vytauto raštą bajorams, net ne nuorašą, kaip šiuo atsitikimu, naudojo savo bajorystei įrodyti ne kuris paminėtų rašte bajorų įpėdinis, bet visai pašalinis asmuo, nebajoras. Šičia Vytauto rašto nuorašą patiekė Žemaičių paseniūniui savo bajorystei įrodyti tokie Platelių bajorai, kurių bajorystė buvo įtariama, nebuvo pripažinta, ir kurie todėl gavo atsisėsti sodžių valakuose kaip paprasti ūkininkai, tikriau sakant, turbūt ne bajorai, bet tik pretendentai į bajorus, vadinamieji „įsipirkėliai bajorai" (vkupnyje bojare). Jų pristatytame savo bajorystei įrodyti Vytauto rašte kalbama ne apie bajorystę, bet apie veldimuosius žmones, kuriuos jis duoda keliems bajorams. Jei Platelių pretendentai į bajorus būtų tikrai buvę tų Vytauto bajorų įpėdiniai, tai jie ir turėtų tų Vytauto duotų žmonių įpėdinius, kaip turėjo veldimuosius žmones ir Kaltinėnų bajorai ir Kelpšai ir Vainiotai, apie kuriuos buvo kalbama pirmesniuose aktuose. Tuo tarpu šitie plateliškiai ne tik neturi jokių veldimųjų ūkininkų, bet patys gyvena ūkininkais. Savo giminės linijų iš Vytauto bajorų, kurių įpėdiniai jie sakosi esą, jie nemokėjo išvesti, ką tikrieji bajorai būtų mokėję. Patiekdami nuorašą Vytauto rašto, kuriuo jis esąs davęs jų senoliams žmones, jie kartu patiekė ir Vytauto brolio didžiojo kunigaikščio Žigmanto raštą[1], kuriuo 1433 ar 1434 metais davė žmones 12 kitų Medininkų bajorų. Tie 12 bajorų taip pat buvę tų plateliškių senoliai. Taigi, senoliams buvęs duotas kone visas valsčius žmonių, o jų palikuonys nieko nebeturi. Be to, jie patiekė dar originalą ar nuorašą Žemaičių seniūno Jono Kęsgailaičio rašto, ir iš jų pareiškimo matyti, kad jų senolis buvęs Tarvydas, gavęs iš Jono Kęsgailaičio žemę, kurią buvo laikęs Tarvydo pirmatakas Kvintautas (?). Taigi, būdami Tarvydo ar gal ir Kvintauto įpėdiniai, šitie plateliškiai negalėjo kartu būti ir surašytų Vytauto ir Žigmanto raštuose bajorų įpėdiniai. Išvada iš visa to, manau, tegali būti tokia: Vytauto rašto nuorašą yra patiekę šiuo atsitikimu ne paminėtų Vytauto rašte bajorų įpėdiniai, bet visiškai pašaliniai žmonės, kurie yra gavę Vytauto rašto nuorašą iš tikrųjų įpėdinių. Jie ne bajorai, bet tik įsipirkėliai.

Taigi šis Vytauto raštas „neturi metrikos", todėl jokioms kitoms išvadoms, be tų, kurios galima padaryti iš jo iškraipyto teksto, jis netinka. Šį Vytauto raštą plačiau panagrinėjau todėl, kad juo yra pasinaudota daug platesnėms išvadoms. Taip dr. A. Salys[2] yra kiek panaudojęs šį raštą Žemaičių girios kolonizacijai aiškinti, o H. Laumianskis[3] daro labai plačių išvadų apie senoviškos Žemaičių bajorų giminės išsišakojimą. Tokiu būdu tos išvados, kiek jos yra paremtos šituo Vytauto raštu ir apskritai 1583 metų Žemaičių paseniūnio raštu, yra klaidingos.

12.

1450—1480 m. Žemaičių seniūno Jono Kęsgailaičio sprendimas, kuriuo kiaunininkas Trumpa paliekamas Minmantui Klauzgailaičiui, kadangi Vytautas buvo davęs jo tėvui Klauzgailai Trumpos tėvą Mižiką.

---

[1] *Šito rašto tekstas yra paskelbtas DMAMJ p. 535; vardai paskelbtame tekste kiek iškraipyti ir, be to, trys vardai sujungti į du žodžiu:* Сковдирдувиля, Шустябутю, — *turi būti:* Сковдирду, Виляшу, Стябутю.

[2] Die žemaitischen Mundarten. Teil I. — Tauta ir Žodis, VI kn., Kaunas, 1930, p. 259.

[3] *H. Łowmiański.* Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego. T. I. Wilno, 1931, p. 355—362.

Iš įrašo Lietuvos Metrikoje, spausdinto DMAMJ I p. 537 Nr. 1. Be to, tas aktas buvo spausdintas iš nuorašo Археографическiй сборникъ документовъ, относящихся къ исторiи Сѣверозападной Руси, т. III, Вильна, 1867, p. 1.

Панъ Янъ Кгезкгайловичъ, староста жомойтский. Узводили бояре на Минамонта, што бы онъ держалъ куничника, и довели на него. И мы досмотревъ из бояры, какъ давно Минимть того куничника держыть: ино ешчо коли отец нашъ перво Жомойтскую землю держалъ, тогды дал того куничника Кловзкгайлу, отцу Минимонтову, а далъ ему подлугъ повеленья великого князя Витовта на имя Мижыка. Ино тотъ Мижыкъ умер, а остался сынъ его Трумпа у Минимонта. И мы досмотревъ из бояры таки не отняли есьмо того Трумпы у Минимонта, занюжъ давное дане, а на то Богъ воленъ и господар нашъ.

13.

1450—1480 m. Žemaičių seniūno Jono Kęsgailaičio sprendimas, kuriuo Ginvainiui Gėdvilaičiui paliekamas žmogus Videika, Vytauto duotas Gėdvilai.

Iš įrašo Lietuvos Metrikoje, spausdinto DMAMJ I p. 537 Nr. 2.

Панъ Янъ Кгезкгайловичъ, староста жомойтский. Далъ великий князь Витовтъ Кгедивилу чоловека на имя Видеймата. Такъ от Кгедивилова сына, отъ Кгинивойна, почалъ ся той Видейко отнимати. И мы досмотревъ з бояры не отнимали есьмо отъ Кгинивойна Видейка, занюжъ данье великого князя Витовта отцу[1] его.

14.

1481 m. gegužės mėn. 30 d. Žemaičio seniūno Jono Kęsgailaičio sprendimas, kuriuo grąžina Bytautui Kintautaičiui Vytauto duotą jo tėvui Kintautui žemę.

Iš 1568 m. rugsėjo mėn. 19 d. Žemaičio seniūno Jono Chatkevičiaus rašto įrašo 1684 m. spalių mėn. 19 d. Žemaičių žemės teismo knygose, spausdinto AVK XXIV p. 305.

Панъ Янъ Кезгайловичъ, панъ виленъский, староста жомоитъский. Судили есмо Битовъта Кинътовътовича з людьми королевъскими з Лещевъцы, штожъ князь великий Витовтъ придалъ земълицу къ его ойчызне еще отцу его Кинътовъту, и потомъ Кинътовтъ умеръ а Битовтъ малъ былъ, ино тую данину князя великого Витовъта земълицу розобрали были королевъские люди, инъшы нивы, а иншы сеножати. И мы того досмотревъшы и послали есмо Талата, тивуна ойракгольского, и Михна Керстовтовича, ижъ бы они тамъ выехали и земълю тую всю собрали, подъ кимъ што найдутъ. И они всю тую землю собрали. И мы старого не рушали, такъ и одсудили есмо тую земълю Битовъту Кинътовътовичу подлугъ данья князя великого Витовъта. Данъ у Вильни мая тритъцатого дня, индикъта чотырънатъцатого.

Išrašai iš d. k. Kazimiero metrikos užrašų (Lietuvos Metrikos užrašų knyga Nr. 3), kuriuose kalbama apie Vytauto dovanas Žemaičiuose.

15.

Iš DMAMJ I p. 27 ir LMZap[2] sk. 54.

У Жомойти у Росейнях. Довъятюс менил из бискупомъ жомойтскимъ на его куплю а своею отчиною, што отец его выслужил на Витовте; по то-

---

[1] отца.

[2] Литовская Метрика, отд. I, ч. I, Книги записей, СПБ. 1910.

му имъ и держати, какъ менили. Инъдик 3. Приказ пана Михайла канъцлера. Кушлейко.

16.

1450 m. Iš DMAMJ I p. 38 ir LMZap sk. 74.

Што Некрашевичъ Петрашъ из братьею Велюнци подпросили были земли за отчину под Велюнци под Варусомъ Ейтвилтовичомъ, а Япусом Седиминовичомъ, а Сакомъ Сутартовичомъ, а Ячюсомъ Раповичомъ, а Юремъ Совойновичомъ, и король имъ опять вернулъ тые земли, зануж еще отцомъ ихъ князь великий Витовтъ подавал против ихъ отчины, што привернулъ къ Велюне, а тогды сели на сыромъ лесе. Приказалъ самъ король. Якубъ. У Волкиникохъ, август 20, инъдик 13.

17.

1446 ar 1461 m. Iš DMAMJ I p. 42 ir LMZap sk. 83.

Пани Кезкгайловой земля а ез у Крожах, а ещо дей Витовтъ дал ей тую землю и ез; а ещо пуща подле реки Опусы а селищо Мозкгина, деда пана Кезкгайлова. Инъдик 9. Самъ.

18.

1529 m. gegužės mėn. 20 d. Žigmanto Senojo raštas, kuriuo patvirtina Žemaičių seniūno St. St. Kęsgailaičio raštą, duotą Žemaičių bajorams Rimkui Alkštaičiui ir jo pusbroliui Poviluí Sankutaičiui; tuo raštu jie atleidžiami nuo raitininkų tarnybos, kadangi įrodę, kad dar Vytautas esąs davęs jų senoliams po veldimąjį žmogų, ir kad tokiu būdu jie esą tikri bajorai.

Iš 1636 m. sausio mėn. 18 d. įrašo Žemaičių žemės teismo knygose, spausdinto AVK XXIV p. 84.

Išdėstant St. St. Kęsgailaičio raštą pasakyta:

...Они вказывали передъ его милостью листъ великого князя Витовъта, штожъ онъ ещо дедомъ ихъ далъ по велъдомому... гдежъ и теперешний староста жомоитъскии досмотревъ того з бояры, ижъ великий князь Витовтъ простому чоловеку велъдомыхъ не даивалъ, одъно бояромъ, людемъ добрымъ,... его милость тыхъ бояръ пры старыне-жъ зоставилъ и с тое служъбы райтиницкое вызволилъ...

19.

1511 m. spalių mėn. 2 d. Žigmantas Senasis patvirtina Žemaičių seniūnui Stanislovui Kęsgailaičiui Vytauto duotą jo senoliui Kęsgailai Gargždų giria prie Minijos upės ir kitus didžiųjų kunigaikščių duotus jo senoliui ir tėvui turtus.

Regesta Lietuvos Metrikos dokumentų sąraše, sudarančiame dabar Metrikos 1-ąją užrašų knygą,[1] — spausdinta OMAMJ XXI p. 420.

1511. Zygmunth Krol listy na 15 poddanych nad ieziorem Plothelia y nad rzeką Hupuscie nazwaną przez Cazimera xiąze Lith. Kiezgaiłowi

---

[1] Šioje knygoje yra surašyti daugiausia Žigmanto Augusto asmeninių, vadinamųjų stalo, turtų, jų tarpe Goštauto palikimo, dokumentai, atitekę jam kartu su tais turtais, todėl pirmiau ta knyga net buvo vadinama Goštauto turtų dokumentų rejestru, kaip sakoma viename 1644 metų sprendime (žr. Visitatio..., apie kurį kalbama toliau, p. 229: Regestr spraw na dobra Goształtowskie służących, za s. pamięci krolowey jei mci Bony do Metryki wpisane...). Daugumas surašytų joje dokumentų yra dingę.

woiewodzie Wilienskiemu y staroscie Zmoidzkiemu wiecznie darowane y na puszczą w Gorzdach nad rzeką Namin ne granicy Niemieckiei przez Withułda xiąze Lith. Kiezgaiłowi darowane y na trzy ieziora Biaczyszki nazwane themuz Kiezgaiłowi przez Cazimierza xiązecia darowanych y na insze dobra Stanisławowi Janowiczowi caszthelianowi Trockiemu, staroscie Zmoidzkiemu pothwierdził wiecznie. W Brzesciu Octobr. 2 dnia Indicta 15. Podpis Iwaszka Sapiehi. S pieczęcią.

Lietuvos Metrikos 9-oje užrašų knygoje l. 15,3,20, esančioje Maskvoje, yra įrašytas to patvirtinimo tekstas[1], *ligišiol neskelbtas. T. Čackis esąs matęs kaži kokią Vytauto privilegiją Kęsgailai*[2] *1412 ar 1427 metų, kurioje esą kalbama apie jo tėviškę (starodavnaja jeho otčyzna), turbūt apie Deltuvą, bet ji nėra surasta*[3] *ir jos turinys nežinomas.*

20.

1588 m. birželio mėn. 22 d. Žemaičių žemininkas Andrius Jonavičius Baltramiejevičiaus pareiškia Žemaičių žemės teismui, kad jo namuose Ritinėje Telšių valsčiaus pavogę įvairių daiktų ir dokumentų, jų tarpe karalių Vytauto ir Augusto privilegijas Ritinės dvareliui.

Dokumento turinys: Опись документовъ Виленскаго Центральнаго Архива древнихъ актовыхъ книгъ, вып. II. Вильна, 1903, p. 29 Nr. 206.

21.

Iš 1585 m. spalių mėn. 8 d. dviejų antstolių pareiškimo Žemaičių žemės teismui[4].

Jame tarp ko kita sakoma, kad Grustės valsčiaus žemininkas Stanislovas Valentinavičius Apuoliškis (Opulskij) buvęs pašaukęs teisman Stanislovą Jokūbavičių Brezinskį ir Vaitiekų Jonavičių Apuoliškį

...о некоторые листы твердости и привиля Витолтове и потвержене его кролевскои милости короля Жикгимонта — *ir kad šalys susitaikę.*

Esančiame Žemaičių žemės teismo knygose įraše 1554 m. rugpiūčio mėn. 20 d. matininko kvito del to Apuolės dvarelio, duoto Stanislovo tėvui Valinčiui Stanislovaičiui Gaudikaičiui, sakoma:

...взялем земль в померу волочную земенина господарского волости кгрустевское Валентого Станиславовича, которыи указывалъ тры листы: два листы небожчыка пана Яна Кезкгаиловича, старосты жемоитского, а потвержен'е славнои памети его королевскои милости короля Старого Жыкгимонта, — которыми тыми листы выводят деи домы брат'я его Кговдикаити у волости телшовскеи, а он с того дому, што у волости кгрустевскои, стародавным обычаем яко бы сполное менят мевшы...

1632 m. sausio mėn. 16 d. Žemaičių žemės teisme buvo byla del Gaudikaičių dvaro, esančio prie Telšių, dalybų, ir bylos metu savo teisėms įrodyti Gaudikaičiai patiekė tiktai šiuos senesnius dokumentus: du Jono

---

[1] OMAMJ XXI p. 194 Nr. 19.

[2] Dzieła Tadeusza Czackiego, wyd. Hr. E. Raczyńskiego. Tom I, Poznan, 1843, p. 279 prier. Nr. 148.

[3] Dr. Wł. Semkowisz. O litewskich rodach bojarskich, zbratanych ze szlachtą polską w Horodle r. 1413. — Miesięcznik Heraldyczny, R. VII, 1914, Nr. 1—2, p. 12.

[4] Э. А. Вольтеръ. Объ этнографической поѣздкѣ по Литвѣ и Жмуди лѣтомъ 1887 года. СПБ, 1887, p. 39.

Kęsgailaičio raštu, kuriais jis davė Gaudikui žmones, ir Žigmanto Senojo patvirtinimą vieno tųdviejų raštų. Tai buvo, matyti, tie patys raštai, kurie buvo parodyti 1554 metais matininkui. Ir vienu ir antru kartu joks Vytauto raštas, kuris tegalėjo būti duotas Gaudiko tėvui, byloje vadinamam Kunigu (Kniaz), nebuvo paminėtas, nes, matyti, jo visai nėra buvę. Taigi skunde teismui del raštų negrąžinimo Stanislovas Apuoliškis, kuris tiktai žinojo apie senus savo tėviškės raštus, bet pats jų gal ir nebuvo turėjęs, suklydo ir Jono Kęsgailaičio raštus pavadino Vytauto raštais. Turbūt tai ne vienintelis atsitikimas, kad senovės raštas, kuriuo bajorams kas suteikiama, bajorų atmintyje įgyja Vytauto rašto pavadinimą, greičiausiai del to, kad Žemaičių bajorų turėta padavimų, jog Vytautas pirmas ėmęs teikti bajorams žemės turtus, taigi senesnieji žemių ir žmonių dovanojimai buvo rišami su Vytauto vardu.

II

Du dokumentu su paminėjimu didžiojo kunigaikščio Skirgailos (1386—1392) rašto, kuriuo jis davė žmogų Visagailą prie Labūnavos bajoro Vitarto tėvui.

Iš 1617 m. gegužės mėn. 29 d. Kauno žemės teismo sprendimo byloje Kauno pavieto žemininkų Danieliaus Varlauskio ir jo žmonos kunigaikštaitės Halškos Giedraitaitės, Abromo Kulviečio, Mykolo Krasauskio ir jo žmonos Kristinos Karsokaitės, Samuelio Beinarto ir jo žmonos Kotrynos Kulviškytės (Kulvinskaitės) su Kauno pavieto žemininkais Simanu Zabiela, Vaitiekum ir Matušu Kasparavičiais kunigaikščiais Giedraičiais, Andrium Jonavičium Medekša ir jo žmona Ščėsna Lukošaite Beinartaite, Martynu Baltramiejevičium Leščiu ir jo žmona Ščėsna Paulaite Mitijonaite, Mikalojum Stanislovavičium Beinorium, Balceriu Jonavičium Beinartu, Mikalojum, Vaitiekum, Andrium, Jonu, Zofija, Alžbieta Petravičiais Petroševičiais, Kotryna Stanislovaite Rimvydaite Krištupiene Petroševičiene ir jos vaikais Stanislovu, Baltramiejum, Mikalojum, Ščėsna ir Ona Krištupavičiais Petroševičiais, Juozapu Motiejevičium Liaudanskiu ir jo žmona Gendrūta Stanislovaite, — del Labūnavos žemių. — Vytauto Didžiojo Universiteto bibliotekoje.

a

1539 m. liepos mėn. 25 d. Žigmantas Senasis paveda vyskupui Jurgiui Falčevskiui ištirti, ar valdęs Kauno karuža Vaina Pocevičius Dosiškę žemę, kurią jo senoliai esą gavę iš d. k. Skirgailos, ir jei buvusis Kauno laikytojas ją yra atėmęs iš jo, grąžinti ją Vainai Pocevičiui.

...панъ Ворловъски з ынъшыми участниками своими, яко поводовыми, такъ и отпорными,... положылъ листъ его королевской милости Жыкгимонта Старого в тые слова писаны:

Князю Юр'ю Ѳалчевскому, бискупу луцъкому и берестеискому. Жаловалъ нам хоружы ковенъски Воина Пацович о том, штожъ деи краичы нашъ панъ Григореи Григор'евич Остиковича, маючы у моцы своеи староство ковенъское, на него ся звaснилъ для того, ижъ онъ у кривъдахъ подданых нашых бояр шляхты повету ковенъского, || которые ся имъ от пана краичого деели, до нас ездилъ, за тым деи звазнен'ем своимъ безъвинъне

землю его власную отчызную в повете ковенском на име Дасишъкю у него отнялъ и к рукамъ своимъ ее узялъ. Которуюжъ деи земълю от давъныхъ часовъ прадедъ и дед и отецъ его и онъ самъ почоншы от великого князя литовъского Скиркгаила аж и до сих часовъ спокоине к рукам своимъ держали и того ужывали, а первшы старосты ковенъски николи в то ся не вступали, бо деи первеи того на онои земли седелъ чоловекъ ихъ на имя Високгоилъ Високгоиловичъ, а по немъ сынъ его Дас, а за тым Еитъминъ, а по нем Нарвидъ, а по томъ, коли деи оныхъ родичы ся звели, тогды оная земъля Дасишкя опустела а предки его на свою пашъню ее обернули. На штожъ хоружы ковенъски и привилеи князя Скиркгаиловъ на паркгамине писаны перед нами покладалъ. И билъ намъ чоломъ, абыхмо тую землю его отчызную зася казали ему вернути. Про то, якъ твоя милость староство ковенъское з рукъ пана краичого у моцъ нашу озмешъ, твоя бы милост бояр тамошъныхъ повету ковенъского людеи старых в том опыталъ, естъли будуть предки его и тот самъ хоружы ковенъски оную землю Дасишъку за первшыхъ старостъ ковенъскихъ водле привилья князя Скиркгаилова спокоине к рукамъ своимъ держали, а пан краичы будет ли то за своимъ звозненъемъ безъвинне у него отнялъ, ты бы оную землю его отчызную Дасишкю зася казалъ ему со всим у моцъ подати, нехаи онъ то держыт водле привил'я князя Скиркгаилова по тому, якъ и предки его то держали. — Што шыреи на том листе описано и доложоно естъ А тот листъ писаны под датою году прошлого тисеча пятьсотъ трыдцат девятого месеца июля двадцат пятого дня, инъдикта дванадцатого.

b

1543 m. gegužės mėn. 27 d. Kauno laikytojo spręsta byla del kelių žemių, kurias Kauno karužа Vaina Pocevičius laikąs ir kurias, kaip jis aiškinasi, jo senoliams davęs d. k. Skirgaila.

...покладалъ перед нами лист пана Яна Миколаевича, державъцы ковенъского, под датою году прошлого тисеча пятсот сорокъ третего месеца мая двадцат семого дня, в котором описует в тые слова:

Я Ян Миколаевич, державца || ковенъски, а при мне былъ Станиславъ Янович, дворанинъ господарски. З розказан'я его милости князя Юр'я Хвальчевъского, з бож'ее ласки бискупа луцкого и берестеиского, смотрели есмо того дела. Жаловалъ намъ боярынъ господарски Станиславъ Можеиковичъ з братаничомъ своимъ Мисемъ Анъдреевичомъ на пана Воину Пацовича, хоружого и суд'ю ковенъского, тымъ обычаем, ижъ онъ забралъ чотыры пустовъщызны господарскихъ в приставъництве лабуновъским на имя Нарвидишки, а Тарвидишки, а Юхнишъки, а Нарбутишъки, и ихъ зажывает без жадного поклону, не маючы на то даты господарскои, а тыхъ землъ отчычи и тепер жывы суть. Пан Воина напротивъку того опор чынилъ тым обычаемъ· „Я жадныхъ пустовъщызнъ без даты господарскои не забиралъ, а тые земли, которых менуеть, ижъ бых неслушъне держалъ, выслужыли предки мои славъное памяты на великомъ князю Скиркгаиле, на штожъ и привильи на паркгамине мамъ, которы писано о колько сот летъ", — гдежъ тутъ и привилеи перед нами покладалъ под печат'ю на обе стороне вытиснено, — „якожъ и тот привилеи перед господарьем его милостью покладалъ есми оного часу, кгды пан краичы будучы старостою ковенъским у мене тые земли былъ поотнималъ, и его милость господаръ, легнувшы в тот привилеи, пред се мене пры нем зоставилъ, гдежъ мне и листъ до князя бискупа луцъкого о томъ далъ, абы оного часу, коли пану краичому за Ковъно пенези будет отдавати, о тых ся земляхъ достаточъне доведалъ и мене при привильи заховалъ, нижъли княз бискупъ сам на тые земли не могъ выехати ажъ и до сихъ часовъ". На то Станиславъ Можеикович з братаничомъ своимъ Мисем поведили тые слова: „Ачъ кольвек он привилеи в себе мает, которым хочет тые земли одержати, нижли мы ку тому привилью мовим ты прычыны, ижъ у нем и иншы люди и земли описаны, || которых панъ хоружы николи не вжывалъ ани вжываеть,

а тепер тые люди, которы у привилью описаны суть, ку Ковъну служать, а такъ за то мамъ, ижъ тотъ привилеи зламанъ естъ". Панъ Воина на то тежъ поведилъ тымъ обычаемъ: „Ачъ кольвекъ некоторы брат'я претковe мои того привилея и тежъ людеи и земль у немъ описаныхъ не вемъ которымъ обычаемъ не вжывали и з рукъ своихъ опустили, нижли тое части, которая прышла на деда и отца моего на имя Дасишка, которые месца у привил'и Високгоил[1] описан, отецъ Дасевъ, они того у держани были и мне зоставили, гдежъ я от колько десят лет держалъ, ужывалъ и тепер ужываю и естем у держани". Пытали есмо Станислава и Мися, чымъ бы то мели доводити, ижъ бы то земли были господарские пустовъские и онъ бы ихъ не вжывалъ. Они поведили, ижъ деи „за держанъя пана Костенътынова[2] на тои земъли Досевъщызне мешкали сынове Десевы Аитмин а Тарвидъ, служыли господарью его милости ку замку ковенъскому, а коли ужо ты земли опустили, за держанъя пана Абромова[3] держалъ ихъ чоловекъ господарски Нарбут Анъдрушкович на поклоне, и за держан'я пана Яна Радвиловича держалъ Воидат Кгерваиновичъ такъже на поклоне, а по нем за тогож пана Яна Радвиловича мы держали на поклонехъ же". Пытали есмо ихъ, чымъ бы мели тыхъ повестеи своих довести. Они поведили: „Доводу инъшого жадного не маемъ, але готовъ есми з братаничы и з сынъми своими сам-пят прысягами нашыми телесными того поправити". Панъ Воина ку тому поведилъ: „Я се на ихъ прысягу не здаю, бо тые сынове и братаничы его оного часу, яко онъ менуеть, за перших старостъ хто тых землъ в держаню были, еще се были не родили; ту ся явъне оказуеть, || ижъ несправедливе бы мели на мене присягнути а мене з отчызъны моее высадити". Якожъ пытали есмо, в которых бы летех тые сынове и братаничы его были. Самъ Станиславъ перед нами их поставившы поведил, ижъ старшому с них двадцать и шесть лет, а инъшым по двадцати лет и мнеи. А панъ Воина ставилъ светковъ о шест десят чоловеков, которых водлугъ захован'я правъ земских выбравшы осмнадцати поставилъ на тои земли сумежъниковъ околичных а звлаща з брат'ю Станиславову, с которых вжо осмнадцати выбралъ Станиславъ з Мисемъ шести на имя Станя Ганусовича, Воитеха а Балътромея Беинаровичовъ, бояр господарскихъ, Сюнтовъта Урняжевича, Каспора Петковича, Петра Юр'евича, подданыхъ господарскихъ. И кгдых мы светъковъ хотели опытывати, Станислав поведилъ: „Я ихъ сведецства не прыимую, але якомъ вышеи рекъ, беру то собе само-пят на присягу". А такъ мы, в том речы их з обу сторонъ выслухавъшы, дали на вырокъ князя бискупа его милости. — Што шыреи на том листе описано и доложоно естъ.

Kadangi tai yra seniausias žinomas Lietuvos aktas, kuriuo didysis kunigaikštis duoda bajorui žmogų arba gal kelis žmones, kaip galima spręsti iš kai kurių pareiškimų, todėl labai svarbu išaiškinti to Skirgailos rašto tikrumas ir tolesnis jo dovanos likimas. Kad tas raštas yra tikras, aš manau, netenka abejoti, nors spausdinamuose čia raštuose jis nėra nei įrašytas, nei išdėstytas, nei paminėtas vardas bajoro, kuriam buvo duoti žmonės, nes tas raštas buvo su abišaliu antspaudu, galima sakyti, tipingu XIV amžiaus galo Lietuvos kunigaikščių antspaudu. Toks abišalis antspaudas padirbti XVI amžiuje niekam nebūtų atėję į galvą. Bet del tolesnio Skirgailos dovanotų žmonių likimo, kaip jį yra atpasakojęs Vaina Pocevičius, tenka kiek paabejoti. Iš jo pareiškimų galima suprasti, kad to nežinomojo bajoro sūnus buvęs Vainos Pocevičiaus senolis, o jo vardas yra žinomas — Vitartas. Didžiojo kunigaikščio Kazimiero metrikoje yra išlikę du trumpučiu užrašu šitam Vitartui[4] apie XV amžiaus vidurį, kuriuodu čia duodu:

---

[1] Високгом.

[2] *Turbūt Kauno vietininkas Stonkus Kastevičius (1491—1498).*

[3] *Kauno laikytojas Abromas Juozapavičius Rebičkavičiaus (1514—1519), žemes iždininkas.*

[4] DMAMJ I p. 60 ir 13, ir LMZap sk. 119 ir 25.

(1440—1457). Виторту у Лобунове шесть чоловеков на имя: Войжикгайло, а Реклис, а Милис, а Одейко, Борис, а Вешторть. Пань Кгастовт.

(1447?). Виторту у ковеньской волости под Вешомъ земля Вазкгайлова. Войтко маршалъко Инъдик 10.

Kaip matyti, viename kalbama apie duodamą žmogų Vaižigailą, arba Vaižgailą, antrame apie Vazgailos žemę, t. y. apie apleistą arba išmarų žemę, kurioje gyvenęs ūkininkas Vazgaila. Skirgailos rašte sakoma apie ūkininko Visagailos, arba Visgailos, dovanojimą. Vaižgaila, Vazgaila, Visgaila — jei tai ne tas pats vardas, tik įvairiai parašytas, ypač turint galvoje, kad jį mes težinome tik iš aktų nuorašų, kurie gali būti ir netikslūs, tai vis tai yra bent labai panašūs vardai. Kaip matyti iš Stanislovo Mažeikavičiaus pareiškimo 1543 m., Dosiškėje pačiame XV amžiaus gale gyvenę Dosiaus sūnūs. Todėl pats Dosys turėjo būti ūkininku apie 1450—1490 metus, jo tėvas Visagaila, kaip jį vadina Vaina, 1410—1450 metais. Sunku prileisti, kad jis būtų buvęs jau savarankiškas ūkininkas apie 1390 metus. Matyti, nujausdamas, kad Skirgailos duoto Visagailos amžius turėtų būti per ilgas, kad jis galėtų būti Dosio tėvu, Vaina Pocevičius aiškinosi 1539 metais, kad toje žemėje prieš Dosį sėdėjęs Visagaila Visagailaitis; taigi jau šito jaunesniojo Visagailos tėvas, taip pat Visagaila, galėjęs būti ūkininku 1380—1410 metais ir jį galėjo Skirgaila duoti. Bet iš kelių tūkstančių lietuviškų vardų su tėvo vardo nurodymu, kuriuos žinome iš aktų, bent man, nė vieno neteko užtikti tokio, kur sūnus turėtų tėvo vardą. Todėl manau, kad Skirgailos rašto Visagaila negalėjo turėti sūnaus tuo pat vardu, taigi ir gyvenęs antrojoje XV amžiaus pusėje Dosys negalėjo būti to Visgailos sūnus. Šitie Kazimiero metrikos užrašai, kiekvienas jų skyrium, duoda progos spėti, kodėl Vaina Pocevičius, pasakodamas Dosiškės žemės istoriją, įtraukė Visagailą Visagailaitį. Iš pirmojo užrašo matyti, kad Vitartas turėjo žmogų Vaižgailą; galėdamas tai žinoti ir suradęs Skirgailos raštą, kad Vitarto tėvui buvęs duotas žmogus Visgaila, jis galėjo pats sukombinuoti, jog tas Visgaila buvo Vaišgailos, arba Visgailos tėvas, kadangi jo metu sūnūs jau neretai turėdavo krikščioniškąjį, universalinį tėvo vardą, taip pav. Jonas Jonaitis ir t. t. Bet antrasis, 1447 m., Kazimiero metrikos užrašas, jei prileisime, kad Vazgaila ir Visgaila buvo tas pats asmens vardas, tik kitaip parašytas, duoda pagrindo ir kitaip suprasti ne tiek Vainos aiškinimą, kiek pačią Visgailos istoriją. Galbūt jau Vitarto tėvas neteko Visgailos, ar dėl to, kad Vytautas nepripažino Skirgailos dovanos gal priešingam jam bajorui, o gal ir Visgaila mirė nepalikęs įpėdinių, jo ūkis kurį laiką buvo apleistas ir jį pasiėmė bajoras Vėžys ir valdė ligi 1447 metų, kada Vitartui pavyko įrodyti didžiojo kunigaikščio maršalkui, jog buvęs tos žemės ūkininkas buvo duotas jo tėvui, ir todėl maršalko pranešimu Kazimieras atėmė tą žemę iš Vėžio ir grąžino ją Vitartui, nes veldimųjų žmonių išmaros atitekdavo jų valdovams. Šitaip suprantant Dosiškė buvo ta pati Visgailiškė, bet Dosys negalėjo būti Visgailos sūnus. Aš manau, kad šitas aiškinimas yra tikresnis, iš jo bent suprantama, kodėl Vazgailiškė buvo atimta iš Vėžio ir atiduota Vitartui. Vitartas buvo žymus bajoras, nes bet koks bajoras nebūtų gavęs iš didžiojo kunigaikščio net šešis žmones. Jis turėjo du sūnu — Pocių ir Joną. Pocius Vitartavičius, gyvenęs d. k. Aleksandro laikais, galbūt buvo Kauno karuža, kaip vėliau jo sūnus Vaina Pocevičius, bent jam tekdavo dalyvauti sprendžiant bajorų bylas, kuriose paprastai dalyvaudavo karužos. Jis paliko bent du sūnu — Vainą Pocevičių, apie kurį kalba duotieji čia aktai, ir Mykolą, Vaina tebuvo pravardė. Jo tikrasis vardas buvo Baltramiejus Pocevičius Vaina Vitartavičius. 1528—1554 metais jis buvo Kauno karuža, taigi žymiausias Kauno valsčiaus bajoras. Be to, jis buvo Kauno teisėjas. 1567 metų kariuomenės sąraše Vitartavičių giminė[1] Kau-

[1] Литовская Метрика. Переписи войска Литовскаго. Петроградъ, 1915, sk. 716.

no paviete surašyta pirmoji po Ginvilaičių Kulviečių giminės. Tame sąraše nurodyta ir vienintėlė Vainos Pocevičiaus įpėdinė, jo duktė Ona (Hanna Voinianka, *ne* voznianka, *kaip išspausdinta), jo brolio Mykolo sūnus Vaitiekus ir Pociaus brolio Jono Vitartavičiaus žento Juraškos Stonevičiaus, vedusio jo dukterį Katrę (Kachną), sūnus Baltramiejus Juraškevičius. Be to, nestojusiųjų sąraše*[1] *yra pažymėti du tos giminės asmens. Ona Vainaitė buvo ištekėjusi už Jurgio Nackevičiaus ir turėjo dvi dukteris, katrų viena Zofija ištekėjo už Stanislovo Jonuševičiaus, Pajūrio tijūno, o antroji Ona už kunigaikščio Kasparo Motusevičiaus Giedraičio, Kauno pakamario, Žemaičių vyskupo Merkelio brolio. Iš to matyti, kaip kario bajoro, kuris XIV amžiaus gale be savo ūkelio gal nieko neturėjo, įpėdiniai didžiųjų kunigaikščių dovanomis ir tarnyba iškilo į turtingus žemininkus, turėjusius artimų giminystės ryšių net su smulkesniais ponais.*

Mirus Vaitiekaus Mikalojevičiaus Vitartavičiaus sūnui Jokūbui bevaikiui apie XVI amžiaus galą išsibaigė tiesioginiai vyriškosios lyties Vitarto palikuonys, kurie galėjo saugoti giminės dokumentus, todėl sunku nustatyti, kol visų dvarelių palėpių archyvai nėra ištirti, kieno tas Skirgailos raštas galėjo būti laikomas, ir ar dabar jis yra jau žuvęs, ar ne.

III.

Vytauto raštai Žemaičių vyskupijai.

1.

1417 m. spalių mėn. 23 d. Statydamas ir funduodamas katedros bažnyčią Medininkuose didysis kunigaikštis Vytautas prezentuoja magistrą Motiejų Žemaičių vyskupu.

Iš originalo Kauno Arkivyskupijos Kurijos archyve.

Allexander alias Wytowdus Dei gratia magnus dux Lytwanie, Samagittie, Russie etc. Reuerendis | in Christo patribus dominis prefata gratia Johanni apchiepiscopo Leopoliensi et Petro episcopo Wilnensi necnon sacro|sancti Constanciensis concilij legatis, patribus et deuotis, nobis sincere dilectis, salutem et affectum sanctam | fidem katholicam augumentandi. Constat enim paternitatibus vestris gratia pneumatis operante almi terram Samagittarum ad lucem de tenebris surrexisse et fontem sacri baptismatis suscepisse, nostra ad id quantum cum Deo potuimus diligencia concurrente. Ne igitur sicut nauis sine remige relicta de facili periclitatur, sic gens ista Samagittarum nondum in fide sancta instructa et firmata deficiente pastore in errores priores paganicos et reuera peyores recidiuare videretur, nos igitur huiusmodi pericula euitare et opus tam sanctum sollempniter inchoatum fine laudabili cupientes terminare, episcopatum seu ecclesiam kathedralem ibidem in terra Samagittarum in districtu Medinicensi dignum duximus erigendum et fundandum et de facto erigimus et fundamus, ad quem wenerabilem virum magistrum Mathiam origine Lytwanum, praepositum Wilnensem ydoneum et discretum, postulamus, quem paternitatibus vestris

---

[1] Žr. toliau: Archyvinės smulkmenos.

Christi nomine inuocato praesentamus, easdem paternitates vestras petentes ex affectum, quatenus ipsum de dicto episcopatu jnuestire ac confirmare per manuum vestrarum imposicionem studeretis, curam sibi animarum in spiritualibus et regimen in temporalibus dicte ecclesie Medinicensis largientes, adhibitis alijs ceremonijs et sollempnitatibus circa talia fieri solitis et consuetis, prout at officium vestre legacionis dinoscitur pertinere. In cuius rei testimonium nostrum minus sigillum praesentibus est subappensum. Actum et datum in Troki sabbato proximo post Vndecim milia virginum anno Domini millesimo quadringentesimo decimo septimo.

Pergamentas 31 cnt. pl. ir 20,5—9 cnt. aukšt., be antspaudo, kuris yra kabėjęs ant pergamento juostelės.

Yra spausdintas W. Semkowicz Kwartalnik Historyczny R. 44, 1930 t. I, z. 3 p. 351 iš nuorašo 1619 m. kan. Babinauskio Žemaičių vyskupijos aktų kodekse, ir, be to, akto vidurinė dalis yra spausdinta W. Holtzmanno Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins, N. F. Bd. 32. H. 1, 1917, p. 82 iš ten pat; ten pat p. 79—83 jo yra atspausdintas iš esančio Kauno Miesto muzejuje originalo Konstanco konciliaus pasiuntinių raštas 1417. X. 24 apie Žemaičių vyskupijos įsteigimą.

2.

1417 m. spalių mėn. 24 d. Didysis kunigaikštis Vytautas skiria Žemaičių vyskupui ir kanauninkams pinigų ir javų.

Iš originalo Kauno Arkivyskupijos Kurijos archyve.

Nos Allexander alias Wytowdus Dei gratia magnus dux Lythwanie, Samagittie, Rusie ect. | Notificamus praesentibus omnibus et singulis quibus expedit vniuersis: quomodo zelo accensi de|uocionis cupientesque cultum diuinum et sanctam fidem kaholicam in terra nostra Samagittarum | quantum cum Dei auxilio possumus liberaliter dilatare et augere, venerabili viro magistro Mathie preposito Wylnensi postulato ad ecclesyam Medenecensem noue plantacionis ibidem in terra Samagitarum, ut eo melius ac deuocius in dicta ecclesya diuinis posset vacare officijs ceteraque, que ad augmentum sacrosancte fidei katholice pertinent vberius exercere, pro subsidio stat[us] sui et reformacione ecclesye sibi de innata nobis clemencia de thezauro nostro quinquaginta marcas grosorum latorum, quinquaginta thunnas siliginis, decem thunnas mellis, canonicis vero in dicta ecclesya deputandis, quorum sex debent esse in numero, cuilibet per decem marcas grosorum et omnibus in simul desem thunnas mellis et sexaginta thunnas siliginis, eciam de thezauro nostro annis singulis ad festum Natiuitatis Christi dare et exsoluere praesentibus promittimus et volumus ad nostram dumtaxat voluntatem tam diu quousque allodia et prouentus dicto episcopo et ecclesye eius per nos data et perpetuiter inscripta vberius reformata et aucta concernemus. Harum quibus sigillum nostrum praesentibus est appensum testimonio literarum. Actum et datum

in Troky die dominico proximo post festum Vndecem milia uirginum anno Domini millesimo CCCC⁰ decimo septimo.

Pergamentas 28 cnt. pl. ir 17—3,5 cnt. aukšt., be antspaudo, kuris yra kabėjęs ant pergamento juostelės.

Yra spausdinta A. Prochaskos Cod. Epist. Vitoldi p. 393—394 Nr. 743 iš tolaikinio nuorašo Karaliaučiaus Valstybiniame Archyve.

3.

1421 m. birželio mėn. 22 d. Didysis kunigaikštis Vytautas duoda Žemaičių vyskupui ir kapitulai žemių ir žmonių.

Originalas dabar yra Čiurlionies Galerijoje. Iš S. Daukanto laiško 1843. VI. 29 T. Norbutui, paskelbto Mūsų Senovėje IV—V kn., 1922, p. 714, matyti, kad tuo metu tas originalas buvęs Vilniaus Valstybės Turtų Rūmuose. Tik po karo pavyko jis surasti Kaune.

Iš originalo atspausdino W. Semkowicz Kwartalnik Historyczny R. 44, 1930, t. I z. 3, p. 352—354 ir pridėjo atvaizdą. Vyskupas Valančiauskas pirmas yra šį aktą pagarsinęs išvertęs žemaitiškai ne iš originalo, bet iš vėlesnio nuorašo: Žemajtiu Wiskupiste, I d., Wilniuj, 1848, p. 58—60. Išleistame 1898 m. tos knygos lenkiškame vertime yra ir šio akto lenkiškas vertimas. Kun. P. Veblauskas yra paskelbęs Tiesos Kelyje 1930 m. Nr. 2 p. 107—108 šito akto 1791 m. nuorašą; šis nuorašas turi nemaža klaidų, kurias pakartoja ir padarytas turbūt iš jo vyskupo Valančiausko vertimas.

4.

1421 m. rugpiūčio mėn. 9 d. Didysis kunigaikštis Vytautas duoda Veliuonos bažnyčiai ir jos klebonui žemių ir žmonių.

Originalas dabar nežinomas. Jis turbūt bus buvęs Vilniaus Valstybės Turtų Rūmuose, kur buvo daug Žemaičių vyskupijos fundacijų raštų; jų dalis iš ten pateko į Vilniaus Viešąjį knygyną ir karo metu liko išvežta į Maskvą.

Akto yra žinomu du nuorašų tekstu. 1-asis 1619 m. kan. Babinauskio kodekse, esančiame Kauno Miesto muzejuje, yra paskelbtas: Dr. Werner Essen. Die ländlichen Siedlungen in Litauen, Textband. Leipzig, 1931, p. 135. Šitame nuoraše dviejose vietose praleistos kelios eilutės, bet yra data ir gerai nurašyta neaiški antrajame nuoraše teksto vieta: ad ripam Imstra.

2-asis, 1704 metų nuorašas, padarytas nepareinamai nuo pirmojo, yra Kauno Arkivyskupijos Kurijos archyve. Jis yra paskelbtas kun. P. Veblausko Tiesos Kelyje 1930 m. Nr. 2 p. 108—109 ir W. Semkowičiaus Kwartalnik Historyczny R. 44, 1930, t. I z. 3, p. 354—355. Šiame nuoraše nėra 1-ojo nuorašo teksto praleidimų, bet jame nėra datos ir nurodyta pirmiau teksto vieta yra iškraipyta. Šis nuorašas yra, be to, įrašytas 1778 m. Raseinių pilies teismo knygose, esančiose Vilniaus Valstybiniame archyve (kn. Nr. 14566 l. 470).

1545 m. karalienės Bonos Jurbarko vietininko rašte[1] sakoma, kad toje vietoje, kur Vytautas esąs davęs Veliuonos bažnyčiai tris tarnybas žmonių Jurbarke, jis pastatydinęs Jurbarko bažnyčią. Iš to galima spręsti, kad jau tada Vytauto rašto tekstas buvo toks, koks yra žinomas dabar.

---

[1] Описаніе рукописнаго отдѣленія Виленской Публичной Библіотеки, вып. V, Вильна, 1906, p. 29.

Betgi, kiek tikras yra visas rašto tekstas, ar nėra jame vėlesnių papildymų, manau, tepaaiškės suradus rašto originalą arba bent daugiau visiškai neįtartinų Vytauto raštų.

IV.

Vilniaus vaivados Manvydo raštas koplyčiai Vilniaus katedros bažnyčioje ir Vytauto patvirtinimas to rašto.

Iš rankraščio: Visitatio generalis Ecclesiae Cathedr. Vilnen. ab. Ill-mo Excel-mo ac R-nd-mo D-no Michaele Ioanne Zienkowicz Episcopo Vilnensi Loc. Or. Anno D-ni 1747. Die 13. Maij expedita ac per me Victorinum Alexandrum Hryncewicz Canon. Livon. Auditorem Ca-arum Curiae Ill-mi Loc. Ord. Eiusdem Visitationis Generalis Notarium. In Seqventia Acta redacta. — *1 tit. + 340 pusl. (p. 219 praleistas), gale trūksta 4 ar 6 puslapių turinio, in f. — Vytauto Didžiojo Universiteto Bibliotekos rankraščių skyriuje. Šitie aktai įrašyti pusl. 77—81.*

1422 m. liepos mėn. 28 d. Vilniaus vaivada Albertas Manvydas paveda savo pastatydintai koplyčiai Vilniaus šv. Stanislovo katedroje kai kurių žmonių donis, dešimtinę ir daržą Vilniuje.

In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Cum enim dies Domini sit velut fur et qvando advenit ignoratur, hinc est qvid scriptura sacra unicuiq*ue* praecipit de salute propria vigilare dicens: „Vigilate omnes, nescitis, qvando Dominus veniet, serio an media nocte, an galli cantus, an mane, ne, dum venerit repente, invenerit nos dormientes". Proinde nos Albertus alias Montwid palatinus Vilnensis praefatum diem Domini eleemosynis et ceteris bonis operibus praevenire cupientes et pro corruptibilibus et caducis incorruptibiles et immarcescibiles thesauros in futura vita comparare credimus, enim firmiter et nulla tenus dubitamus ea, qvae pro honore omnipotentis Dei et sanctorum eius in praesenti vita erogamus, in futuro saeculo centuplata et meliora invenire, nec tantum in futuro imo adhuc in praesenti sanitate diuturna et rebus opulentioribus pro huiusmodi operibus poterimus abundare, unde capellam nostram circa ecclesiam || cathedralem sancti Stanislai Vilnae constitutam et ad honorem omnipotentis Dei et Beatae Virginis Mariae et specialiter sanctorum Adalberti et Georgij martyrum et sanctarum Hedvigis, Elisabeth et Mariae Magdalenae una cum nostris haeredibus eligimus sepulturam, in qva etiam cum de voluntate Dei rebus humanis nos eximi contigerit et ut pro nobis et nostris haeredibus divina clementia tanto uberius exoretur, nunc qvidem pro sanitate postea vero pro nostrarum salute animaru*m* ipsam capellam et eius ministrum, qvi pro tempore fuerit, dotamus possessionibus infrascriptis: damus igitur, confe-

rimus, incorporamus, appropriamus et donamus donatione perpetua et irrevocabili eidem capellae et ipsius ministro, qvi pro tempore fuerit, pullam mellis vulgariter l u b n o s z e s c i p e d n e, qvod solvunt Lwowiczy et Nebutowiczy fratres et consangvinei sex familiae vulgariter s i e m i e circa flumen Berezyna sedentes, item aliam pullam mellis id est l u b n o p e t y p e d n e, qvod solvunt Terentewiczy tres familiae vulgariter s i e m i e, qvi resident in Skowidowicz terra seu area, cum caeteris addictionibus pertinentibus ad praedictas pullas tam in melle qvam in alijs qvibuscunq*ue* tributis, qvae ab antiqvo dari sunt consveta; item tres decimas cuiuslibet grani et seminis in villis nostris infrascriptis post araturas nostras proprias de agris cultis et in futurum Christo duce colendis — 1-mam in Nowe Siolo alias Wieszniki super flumine Oszmiana, aliam in Mireliszki, 3-tiam in Dekszniany; item hortum sub castro Curvo circa ripam fluminis Vilna nuncupatum, qvem pro ministro capellae praedictae emimus, — cum omnibus et singulis utilitatibus, proventibus, fructibus, redditibus, dominijs, iuribus, agris, pratis, campis, pascuis, sylvis, nemoribus, gais, mericis, boris, rubetis, mellificijs, pinetis, stagnis || et aqvarum decursibus ac qvibuscunq*ue* alijs pertinentijs et appendijs universis ad ipsos homines tributarios et mellis datores spectantibus qvibuscunq*ue* vocabilibus nominentur, nullis penitus exclusis prout in suis metis granicijs et ab antiqvo longe lateq*ue* limitati sunt circumferentialiter et destinati, praefatos homines tributarios et mellis datores nos et nostri praedecessores tenuimus, habuimus hactenus et possedimus, nihil iuris dominij seu proprietatis in ipsis hominibus pro nobis et nostris successoribus penitus reservantes. Volumus etiam, ut collatio praedictae cappellae ad nostros legitimos haeredes perpetuis temporibus debeat pertinere, caeterum ut minister capellae praedictae, qvi pro tempore fuerit, sine omni neglientia divina officia in ipsa capella proseqvat et in casu, si negliens fuerit, per episcopum ad officiandum compellatur. Ut autem praemissa vigorem obtineant perpetuae firmitatis, praesentes nostras literas scribi fecimus nostri sigilli munimine roboratas. Actum et datum Vilnae in domo habitationis nostrae feria tertia proxima post festum s. Iacobi apostoli anno Domini 1422, praesentibus r*evere*ndo in Christo patre domino Mathia episcopo Vilnensi et honorabilibus viris Floriano praeposito et Procopio canonico Vilnensibus nec non nobilibus viris Stephano de Pstroszczyce, Paulo de Szmigiewo, Imbranis de Pawłowo et Stanislao de Boby haeredibus et alijs qvam pluribus fide dignis testibus ad praemissa. Scriptum per manus Stanisławiec Alberti de Rzeszowo haeredis notarij publici.

Ad has literas fundationis in pergameno scriptas sigillum fundationis unum in serico rubri ac cerulei coloris appensum est.

1423 m. rugpiūčio mėn. 27 d. Didysis kunigaikštis Vytautas patvirtina šitą Manvydo dovanojimą.

In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Alexander alias Witold Dei gratia || magnus dux Litt*uani*ae terrarumq*ue* Russiae etc. Significamus tenore praesentium quibus expedit universis, quomodo magnificus Albertus Montwid palatinus et capitaneus noster Vilnensis fidelis dilectus solutis animae suae et haeredum fratrumq*ue* et consangvineoru*m* suorum provisor, devotione ductus, in nostri constitutus conspectu nobis humilliter supplicavit qvatenus tributa mellis et decimas infrascriptis haereditatib*us* et hominibus pro capella s. Adalberti martyris et pontificis gloriosi in ecclesia Wilnensi per eundem Monwid constructa et pro ministris eiusdemq*ue* capellae, capellano videliccet pro tempore existenti etc. etc. dandum et solvendu*m* annis singulis in perpetuum consentiremus, super qvibus qvidem haereditatibus asserit se idem Albertus Montwid nostras literas inscriptionis perpetuae realiter obtinere, — primo sc*ilice*t dat, attribuit et inscribit pullam mellis vulgariter ł u b n o s z e ś ć i p e d n e, qvod solvunt Lwowiczy et Nebutowiczy fratres et consangvinei sex familiae vulgariter s i e m i e circa flumen Berezyna sedentes; item aliam pullam mellis id est ł u b n o p e t y p e d n e, qvod solvunt Terentiewiczy tres familiae vulgariter s i m i e, qvi resident in Skwowidewicz terra seu area; item decimam de araturis proprii eiusdem Alberti Monwid in Nowe Sioło super flumine Oszmiena; item decimam in Szmireliszki; item decimam in Dekszniany. Nos vero cultum Domini altissimi nobis inspirante gratia cordialiter intendimus et intendentibus consentimus praefatas donationem, attributionem et inscriptionem tributi mellis et decimarum in haereditatibus et hominibus praedictis per antefatum Albertum Monwid factas approbamus, roboramus et vigore praesentium confirmamus praefatu*m* Monwit et suos haeredes ac successores legitimos iure patronatus capellae praedictae in perpetuum gaudere et potiri volentes, salvo si ut aperit literas nostras super praemissis haereditatibus et hominibus dignoscitur obtinere. Harum qvibus sigillum nostrum appensum est || testimonio literarum. Actum et datum in Worany feria 6-ta post festum s. Bartholomaei apostoli anno D*omi*ni 1423, praesentibus r*evere*ndo in *Christo* patre d*omi*no Mathia episcopo et strenuis Christino Ostik castellano Vilnensi, Ioanne palatino Trocensi ac v*e*n*era*b*i*li Floriano praeposito Viln*ensi* aliisq*ue* fide dignis. Per manus v*e*n*era*b*i*lis Nicolai Cebulka secretarii nostri fidelis dilecti.

Ad has literas confirmationis in pargameno scriptas sigillum M. D. Litt*uani*ae in serico rubro appensum est.

V.

Vytauto sutartis su kryžeiviais.

1415 m. balandžio mėn. 8 d. Vytauto sutartis su didžiuoju Ordino meisteriu dėl laisvos prekybos.

Iš originalo fotokopijos Vytauto Didžiojo Komitete.

Wir Allexander anders Wytowd, von gnaden Gotis grosfurste czu Lythauwen vnd czu Russen etc., bekennen vnd thun kunt offembar allen, den diser briff wirt vorbrocht, das wir mit wolbedachtem vns*er* rate von eime, mit dem erwirdigen h*er*n Michel Kochmeister, homeister Dutschs Ordens, vom and*er*n teile, durch eins gmeinen notczes vnd fromens willen beider teil lande vndirenander eintrechticlichen eine voschreibunge von der kouffIute wegen gethan haben in sulcher weise, das binnen desem gemachten frede der ano leczte vor Strasberg vorramet wart vnd vorschreben des obenbenumptin herren homeisters in vnsir landt czu Lythauwen vnd wider von dannen czu irem heymut mit irer kowffenschacz macht sullen haben czu czihen frey vnd sich*er*, die wir ouch alsampt mit irer ware von vnser wegen vnd der jenen, die vmb vnsirn willen thun, vnd lassen wellen ane gefeher vnd argelist sichern mit crafft dises briffes. Gescheges ouch, das ymandis derselben koufflute vmb schulde adir eingerlei ander sache willen in vns*er*n land*e*n wurden angelanget adir sie ymandt mit rechte bekommern welde, das sal durch gnetis alders willen an nymandis anders gesucht werden, denn an vns vnd ouch vor vns entscheiden. Dokegin sal den koufflewten aus disen landen mit irer kouffenschacz ouch widerfaren in des egedochten herren homeisters lande, in allen puncten, stucken vnd artikeln als oben ist ausgedruckt vnd vorramet. Des czu mer*er* sichercheit hab*e*n wir vnser ingesigel an desen briff lassen hengen, der gegeb*e*n ist vff vns*er*m huse czu Garthen am mondtage noch ostern in virczehenhunderstes vnd fumffczenden jare.

Originalas pergamentas su kabančiu ant pergamento juostelės antspaudu Karaliaučiaus miesto archyve (Stadtarchiv Königsberg). Nors be originalo, šio akto yra išlikęs dar XVII amžiaus nuorašas Karaliaučiaus miesto bibliotekoje[1]*, ligišiol ši sutartis istorikams nebuvo žinoma ir buvo laikoma neįvykusi.*

To pat turinio didžiojo Ordino meisterio aktas yra spausdintas iš originalo K. E. Napiersky Russisch-Livländische Urkunden, St. Petersburg, 1868, p. 158 Nr. 191, data pažymėta 1415. III. 24, ir iš nuorašo A. Prochaska Codex Epistolaris Vitoldi p. 312 Nr. 624, data 1415. III. 23. Be to, žr. Cod. Vit. p. 313—314 Nr. 628 didžiojo meisterio laišką Vytautui, rašytą 1415. III. 25, kuriame prašo atsiųsti savo šios sutarties aktą.

---

[1] A. Seraphim. Handschriften-Katalog der Stadtbibliothek Königsberg i. Pr., Königsberg i. Pr. 1909, p. 196.

VI.

Kazimiero raštas bajorui Jočiui.

1447 m. sausio mėn. 14 d. Didysis kunigaikštis Kazimieras pripažįsta Mikalojų Jočį esant bajorą ir atleidžia jį nuo kai kurių pareigų.

Iš 1671 m. sausio mėn. 10 d. įrašo Vilniaus žemės teismo knygose — V. D. Universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje.

In nomine D*omi*ni amen. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Casimirvs, Dei gratia electus rex Poloniae ac magnus || dux Lithuaniae, Russiae etc. Significamus tenore praesentium, quib*us* expedit vniuersis, quomodo ad nostram accedens praesentiam r*everen*d*us* in Christo p*ate*r d*omi*n*us* Mathias episcopus Vilnensis nobis sincere dilect*us* supplicauit nobis pro nobili Nicolao cognominato Ioczysz Dogianis de Suderwy, vt cum ab impetitionibus laborum et seruitioru*m* n*ost*rorum, pro quibus per officiales ac praepositos n*ost*ros alios od przystawow impediebatur, ad ea tanquam non esset de stirpe nobilium et boiarorum per eosdem trahebatur absolueremus. De cui*us* Nicolai praefati seu Iocysz Dogyanis de Suderwy generis nobilitate et boiaratu magnific*us* Petr*us* Montigerdowicz, marschalc*us* terrae n*ost*rae Lithuaniae, nobis gratiosae dilectus in pr*aese*ntia n*ost*ri assistens plene nobis tunc declarauit, quod ipse Nicola*us* Ioczysz praefat*us* esset adhuc exauit de progenie nobilium et boiaror*um* progenit*us*, addens inter caetera, quia cum temporib*us* diuae memoriae d*omi*ni Vitholdi magni ducis Lithuaniae, praedecessoris n*ost*ri et patroni terrar*um*, f*rate*r german*us* praedicti Nicolai Iocysz Vigialos dictus incepisset seruire magnifico Montigerd, patri praefati Petri, marschalci terrae Lithuaniae generalis, extunc praelibatus magnus dux Vithold*us*, olim praedecessor noster et patruus, praefatum Vigialos fratrem germanum saepefati Nicolai Iocysz a dicto Montigerd, patre dicti Petri de Iwie, marschalci terrae n*ost*rae Lithuaniae g*ene*r*a*lis, abstulit a seruitio suo dicens: „Iste est nobilis et boiar*us*, non tibi, sed nobis seruire debet". Nos igitur auditis praescriptis relationib*us* dicti magnifici Petri de Iwie[1], marschalci || terrae generalis Lithuaniae, et prenotati r*everen*di p*a*tris d*omi*ni Matthiae Vilnen*sis* episcopi nobis dilecti ac aliorum nobiliu*m* et boiarum, protunc in p*raese*ntia n*ost*ra assistentium, petitionib*us* fauorabiliter acclinati, praefatum Nicolaum Iocysz de Suderwy ac ipsi*us* liberos pro p*raese*nti existentes et totam eorum posteritatem terrigenis nobilib*us* boiaris n*ost*ris in terra n*ost*ra Lithuaniae, eum et eos similem et similes, eisdem apposuim*us*, adiunxim*us* et annumerauim*us*, apponimusq*ue* et adiungim*us* ac annumeram*us* ad perpetua tempora per praesentes, volen*tes* pro tanto, vt idem Nicola*us*

[1] Petri et du Jwie.

Iocysz et libri sui pro praesenti existentes ac eor*um* tota posteritas cum ipsius terrigenis nobilibus et boiaris nostris ad seruitia et expeditiones et ad instantes magnas custodias castrorum nostrorum Vilnen*sium* prout de jure et consuetudine terrae tenentur seruire et parere sint adstricti, et nihilominus tamen ex gratia n*ost*ra speciali et ad instantiam peticionum praefati r*ever*endi patris d*omi*ni Matthiae episcopi ipsum Nicolaum Iocysz et liberos eius pro praesenti existentes ac totam eorum posteritatem a laboribus n*ost*ris his videlicet: a falcastratorum faeni, a reparatione aedificationum in castris nostris Vilnen*sibus* vel ad ea pertinen*tibus*, reparatione obstaculorum nostrorum in fluuio dicto Vyelia gratiose liberum ac liberos dimittim*us* et absoluim*us*, liberamusq*ue* et absolutos facim*us* perpetuis temporib*us* per pr*aese*ntes. In cui*us* rei testimonium sigillum n*ost*r*um* pr*aese*ntibus est appensum. Actum et datum Vilnae sabatho proximo post octauas Epiphaniae D*omi*ni anno eiusdem millesimo quadragentesimo || quadragesimo septimo p*raese*ntibus his praefato r*ever*endo p*at*re d*omi*no Matthia Vilnensi episcopo ac magnifico Petro Montigerdi, marschalco terrae nostrae Lithuaniae generali, et nobilibus Andrea Niemyrowicz, Petro Sakowicz Cownen*si* tenutario, Iwaszkone Wyaszowicz testibus ad praemissa.

У того прывилею его королевскои милости печатъ завесистая Великого Князства Литовского прытиснена и сусцепъта на томъ же прывилею в тые слова: Roku od narodzenia Syna Bozego tysiąc szescsett trzydziestego piątego miesiąca decembra siodmego dnia ten przywiley przez pana Stanisława Ioczynskiego na vrzędzie pokładan y do xiąg grodzkich wilęskich ku actykowaniu podany. Ian Vzłowki, podstarosci wilęski, rękę swą.

Aktą patiekė įrašyti Elijošius Kolodežynskis, sakydamas, kad jis priklausąs ponams Jučynskiams. Ta pavardės forma rodo, kad jie nebuvo Jočio įpėdiniai, nes tada jie vadintųsi Jočiais arba Jočioniais, bet tik Jočionių dvarelio savininkai, įgiję kaip nors tą dvarelį iš Jočio įpėdinių, gavę kartu su dvareliu buvusiųjų savininkų dokumentus ir iš dvarelio pavadinimo pasivadinę Jočioniškiais.

Nors tokių XV amžiaus raštų ligišiol nežinome, nors ir forma ir turiniu jis skiriasi nuo kitų to laiko didžiojo kunigaikščio Kazimiero raštų, bet nėra pagrindo laikyti jo padirbto. Jo nepaprastumas gali būti paaiškinamas tuo, kad rašto projektas galėjo būti sudarytas ne didžiojo kunigaikščio, bet Jočio protektoriaus vyskupo Motiejaus raštinėje. Asmens, pažymėti rašte liudytojais, yra žinomi, išskyrus Kauno vietininką Petrą Sokavičių. To laiko Kauno vietininko vardą težinome iš Kryžeivių ordino raštininko užrašo[1] *didžiojo kunigaikščio pasiuntinybės rašto nuoraše didžiajam Ordino meisteriui, Kauno vietininko įteikto Balgoje 1447 m. vasario mėn. 1 d. Ten jis pavadintas:* herr Vako houbt czu Cawen. *Tokiu trumpu laiko tarpu tarp sausio 14 d. ir vasario 1 d. kitas asmuo negalėjo būti paskirtas Kauno vietininku ir po paskyrimo nuvykti į Balgą, taigi ir šiame rašte ir Ordino raštininko užraše yra minimas tas pat asmuo. Nesuprantamas vardas* Vako *turbūt ar užrašytas, ar gal tik išskaitytas negerai vietoje* Sako. *Tas Petras Sokavičius turbūt buvo brolis žinomo Andriaus Sokavičiaus, kuris tuo metu buvo Polocko vietininku.*

---

[1] Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch. Ph. Schwartz. Bd. 10. 1896, p. 200 Nr. 296.

Šituo raštu Kazimieras ne tik pripažįsta Joči bajoru, kuris neturįs eiti ūkininkų pareigų, bet dar, be to, teikdamas jam ypatingos malonės, atleidžia jį del vyskupo Motiejaus prašymo ir nuo kai kurių kitų pareigų: šienavimo, Vilniaus pilių taisymo ir varžų taisymo upėje, — tas pareigas, matyti, Jočys šiaip turėtų eiti būdamas bajoras. Apie bajorų pareigą taisyti pilis kalbama žinomose XV amžiaus Lietuvos žemės privilegijose[1]: 1387 m., 1413 m. § 7, 1434 m. § 6, 1447 m. § 10, — jose sakoma, kad nuo tos pareigos neatleidžiama, tik paskutinėje nebekalbama apie pačių bajorų tokią pareigą, bet tik apie jų valdinių pareigas didžiajam kunigaikščiui. Apie bajorų pareigą šienauti didžiajam kunigaikščiui žemės privilegijose nekalbama, bet apie ją turime kitų žinių. Jočys buvo Sudervės bajoras. Sudervės, Rudaminos ir Nemėžio bajoriški valsteliai XVI amžiuje buvo tiesioginėje Vilniaus vaivados žinioje, jie atstojo Vilniaus valsčių, kurio tada nebebuvo, ir turbūt buvo susidarę iš jo. Tas pat turbūt buvo ir XV amžiuje, bent Kazimiero laikais. Iš XVI amžiaus aktų žinoma, kad Rudaminos bajorų pareiga šienauti didžiajam kunigaikščiui dar buvo išlikusi tada, ir atskiri bajorai nuo jos tebuvo atleidžiami tam tikrais raštais. Taip pavyzdžiui, iškeitęs iš Rudaminos bajoro Stanislovo Rimdatavičiaus dvarelį, kartu su tuo dvareliu Palenkės vaivada Jonušas Kastevičius perėmė iš bajoro ir pareigą šienauti didžiojo kunigaikščio Rudaminos dvarui, ir tik 1522 m. Žigmanto Senojo raštu jis nuo tos pareigos atleidžiamas[2]. 1528 m. Žigmantas atleidžia Vilniaus bajorus Klimentavičius nuo pareigos šienauti Rudaminos dvarui[3]. 1537 m. jis atleidžia savo sekretorių Venclovą Mikalojevičių nuo pareigos šienauti Rudaminos dvarui iš duotų jam Rudaminos valsčiuje žemių[4]. Apie Sudervės bajorų pareigas šienauti didžiajam kunigaikščiui aš neturiu žinių, bet kadangi Sudervės valsčius ir bajorai savo padėtimi nieku nesiskyrė nuo Rudaminos valsčiaus, ir Sudervės bajorams ta pareiga turėjo būti. Apie bajorų pareigas taisyti varžas upėse žinomuose man aktuose žinių nėra. Šienavimas ir varžų priežiūra, matyti, buvo arba vietinės Vilniaus valstelių bajorų pareigos, arba tokios visuotinės Lietuvos bajorų pareigos, kurios del ypatingos tų valstelių padėties išliko juose ir po to, kai kitur jau seniai buvo išnykusios.

VII.

Žemaičių vyskupo Martyno raštas plinkaigaliečiams.

1587 m. gegužės mėn. 7 d. Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis patvirtina savo valdiniams, Jučiaus įpėdiniams, Plinkaigalio žemę. Akte įrašytas 1484 m. birželio mėn. 27 d. Žemaičių vyskupo Martyno raštas, kuriame išdėsto sudegusį vyskupo Mikalojaus (1423—1435 m.) žemės dovanojimo aktą Jučiui ir patvirtina jo įpėdiniams Plinkaigalio ir Krakių žemes, bet už tai Jučiaus sūnūs ir jų įpėdiniai turį tarnauti vyskupams žirginę tarnybą.

---

[1] M. Krasauskaitė. Die litauischen Adelsprivilegien bis zum Ende des XV. Jahrhunderts, Diss. Leipzig, 1927, p. 11, 27, 34, ir 43, kur prierašuose duoti ir privilegijų tekstai apie pilių statymo pareigą.

[2] OMAMJ XXI p. 260 Nr. 19.

[3] OMAMJ XXI p. 314 Nr. 691 ir M. Любавскій, Областное дѣленіе.. p. 110.

[4] M. Любавскій, Сеймъ... p. 436.

Originalas V. D. Universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje.

Melchior Dei gratia ep*iscop*us Samogitiae dvx Giedrocius. Vniuersis et singulis hasce literas n*ost*ras uisuris, lecturis atq*ue* audituris salutem in D*omi*no. Significamus tenore praesentium: r*euerendissi*mum praedecessorem n*ost*rum Nicolaum olim ep*iscopu*m Samogitiae dedisse nobili Iuczus sororino suo, ut fertur ob praestita sibj et eccl*esi*ae seruitia literas feudales super fundum Plintagolim in territorio n*ost*ro Crocen*si* situm at ea in re praefatum Iuczum sororinum suum feudo cum omnibus pertinentijs donato ita confirmasse, vt illud cum omnib*us* legitimis haeredibus perpetuo libere possideret. Cum uero tempore quodam ignis de improuiso per incuriam quandam exortus esset, dicitur, l*ite*ras praefato nobilj Juczus super feudum datas ignis conflagratione exustas perijsse, institisse autem tum nobilis Iuczus filios Andream, Petrum et Joanne*m* ac super idem feudum Plintagolim a successore supra nominati Nicolai Martino ep*iscop*o Samogitiae alias literas factis supplicationibus inpetrasse. Quae literae saluae ac omni suspitionis nota carentes cum integro sigillo per nobiles Augustinum Bartholomaei, Georgium Petrj et Adamum Wenceslaj patrueles nobis exhibitae, de uerbo ad uerbum descriptae ita se habent:

Martinus Dei gr*ati*a ep*iscopu*s Samogitiae. Significamus tenore p*rae*sentium, quib*us* expedit uniuersis, quomodo praedecessor n*oste*r olim r*euerendissi*m*u*s Nicolaus ep*iscopu*s Samogitiae sedulo considera*n*s et attente seruitia sibj et eccl*esi*ae fideliter exhibita per nobilem famulum suum Juczum nomine, cupiens t*ame*n ob nutum dignae re||tributio*n*is sibi et suis legitimis haeredibus reddere consolationem, terram dictam Plintagolim in curia Crokj sitam, adhuc temporis nemorosam usq*ue* ad rivulum[1] Szedupys pro digna remuneratio*n*e dedit, assignauit et scriptis suis pub*licis* confirmauit labora*n*da*m*, colenda*m*, possidendam quiete ac libere, ad usus bene placitos conuertendam una cum terra peiorj sibi penes curiam Crokj ad sex uel citra tonnas data et assignata, — super quas terras legitimi puerj Andreas, Petrus, Ioannes olim dicti Iuczij filij uenientes coram nobis humiliter petierunt sibj darj literarum ratificationes et confirmationes. Nos talib*us* annuentes supplicationib*us* ob ipsorum fidelia seruitia n*ost*ris antecessorib*us* et nobis studiose exhibita et in posterum successorib*us* n*ost*ris exhibenda dictis fr*atr*ibus Andr*eo*, Petro et Ioanni olim p*rae*nominati Iuczus filijs et ipsorum legitimis successorib*us* iuxta forma*m* et tenorem priorum literarum praedecessorum n*ost*ror*um*, s*ed* exustarum per improuidentiam, damus, ratificamus et restituimus p*rae*sentib*us* perpetuis temporib*us* datas terras patrimonij et laboris ipsorum in Crokj et Plintagola tene*n*das, possidendas, colendas, laborandas et ad usus bene placitos conuertendas, nec t*ame*n ab eccl*esi*a quouismodo alienandas aut cum ho*mini*b*us* alienis commuta*n*das tam longe et late, pro ut se labores ipsorum extendunt et usq*ue* ad fluuium Stakjwicz Szedupys. Dicti t*ame*n fr*atr*es Andr*ea*s, Petrus et Joannes ipsorumq*ue* legitimi successores tenebuntur et p*rae*sentib*us* tenentur de p*rae*missa terra nob*is* et n*ost*ris successorib*us* equitis munia toties, quotiescunq*ue*

[1] Kimlum.

opportunum fuerit, perpetuis temporib*us* p*rae*stare. Datum in Crokj die d*omi*nico infra octauas Corporis Christj anno CIƆCCCCLXXXIIII. ||

Supplicatum autem nobis est a nobilib*us* subditis n*ost*ris Augustino Bartholomaei, Georgio Petri et Adamo Wenceslai, supradictorum Andreae, Petri et Ioannis nepotibus, ut hisce l*ite*ris eundem uigorem roburq*ue* firmitatis n*ost*ra approbatione decerneremus. Nos itaq*ue* subditorum n*ostrorum* supplicationib*us* annuentes feudum Plintagolim ijsdem libertatib*us*, quib*us* et maiores suos usos esse constat, dictis Augustino Bartholomaei, Georgio Petri et Adamo Wenceslai eorumq*ue* legitimis haeredibus pro nobis et suc[ce]ssorib*us* n*ost*ris in forma literarum modo descriptarum in perpetuum libere colendum atq*ue* possidendum praesentibus concedimus concessimusq*ue*. Datum ex curia n*ost*ra Suruilicensi in die Ascensionis Chr*ist*j anno millesimo quingentesimo LXXXVII.

Parašas: Melchior ep*us* Samogitię ppria manu.

Vyskupo M. Giedraičio antspaudas.

Toliau eina vyskupų Stanislovo Kiškos, Abraomo Vainos, Merkelio Eliaševičiaus, Jurgio Tiškevičiaus, Petro Parčevskio, Kazimiero Pociaus ir Jono Krišpino parašai su pažymėjimais apie akto patvirtinimą ir pažymėjimas apie akto įrašymą 1683 m. liepos mėn. 7 d. į Žemaičių žemės teismo knygas.

Krakes, taigi ir Plinkaigalį, Žemaičių vyskupas gavo iš Vytauto 1421 metais. XVI amžiaus gale ir XVII amžiaus pradžioje plinkaigaliečiai, Jučiaus įpėdiniai, buvo šarviniai bajorai (bojare pancyrnyje). Vilniaus viešajame knygyne yra 1720 m. Žemaičių vyskupo A. Horaino raštas[1] *apie Plinkaigalio kaimo atidavimą Krakių vienuolynui. Matome, kaip atsisėdusio žemėje, buvusioje nebe didžiojo kunigaikščio tiesioginėje valdžioje, Vytauto laikų bajoro (nobilis) įpėdiniai, priklausydami ne didžiojo kunigaikščio, virsta iš pradžių šarviniais bajorais ir galop paprastais valdiniais ūkininkais.*

---

[1] Описаніе рукописнаго отдѣленія Виленской Публичной Библіотеки, вып. 5, Вильна, 1906, p. 12—13 Nr. 589.

Archyvinės smulkmenos.

1.
Apie XVI amžiaus ūkininkų alaus apeigas.

Cia duodu du dokumentu iš XVI amžiaus galo Žemaičių žemės teismo knygų, esančių Vytauto Didžiojo Universiteto Bibliotekos rankraščių skyriuje, apie bajorų (savarankiškų ūkininkų) alaus geriamas apeigas. Pirmajame kalbama apie samberinio alaus, kaip jį vadina XVIII amžiaus žodynininkas J. Bradauskis[1], gėrimą, matyti, namuose, apie klaipėdiečio M. Praetorijaus[2] vadinamas sambarias. Antrajame dokumente kalbama apie alaus gėrimą alke prie upelio Rosčiuose netoli Kedainių, keli kilometrai nuo Babėnų, kan. M. Daukšos tėviškės. Sambarios buvo geriamos per Petrines, iškila į alką buvo sekmadienį ant rytojaus po Petrinių. Iš dokumento matyti, kad samberinis alus buvo bendras alus (spolnoje pivo); matyti, apylinkės žmonės suneša, suberia grūdus, iš subertųjų grūdų padaro alų ir susiėję geria jį, kelia „sambarias". Dokumente apie iškilą į alką nekalbama apie samberinį alų, ten alus atsivežamas iškilos dalyvių sau ir savo prieteliams prie upelio į alką, ir ten kartu su prieteliais tas alus geriamas. Matyti, alkai buvo išseno įprastos iškilų vietos, kur apylinkės žmonės suvažiuodavo ir gerdavo alų. Šie pasakojimai apie alaus gėrimo apeigas primena St. Rostovskio išdėstymą[3] jezuitų pasakojimų apie žemaičių tikybines apeigas 1589 metais. Jis sako, kad artinantis Sekminėms surinkdavę dalimis iš atskirų šeimų javų ir padarę iš jų alų, susižinoję susieidavę puotos; nudūrę aviną arba jautį prie upelio kranto susėsdavę; čia burtininkas arba kuris kitas senesnysis žmogus imdavęs valgyti aukojamąjį gyvulį, paskui jį ir kiti pasimeldę del gero oro ir derliaus. Taigi čia nupasakotas ir samberinio alaus darymas ir iškilos į alkas prie upelių, kur tas alus geriamas. Tokiu būdu ne tik paminėtas abiejuose dokumentuose alaus gėrimo laikas, bet ir Rostovskio atpasakojimas sujungia paminėtas tuose dokumentuose*

---

* Žodis s a m b a r y s dabar žinomas ir Šiaulių apylinkėj, kurs vartojamas buvo pirm keleto dešimčių metų: samdininkai (vaikesai ir mergelės) suberia javų, pasidaro alų ir susirenka į s a m b a r į gerti. *A. J.*

1 Schleicher. Lituanica. 1853, p. 12. Mielke ir Nesselmanas, pakartodami savo žodynuose Bradauskį, vadina jį Žemberinis alus: Ch. G. Mielke. Littauisch-deutsches und Deutsch-littauisches Woerter-Buch. Königsberg, 1800, p. 341; G. H. F. Nesselmann. Wörterbuch der Litauischen Sprache. Königsberg, 1850, p. 543.

2 Matthäus Prätorius' Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne, herausgegeben von Dr. W. Pierson. Berlin, 1871, p. 60—64. Apie sambarias žr. dar А. Θ. Мѣржинскiй. Ромове. — Труды десятаго археологическаго съѣзда въ Ригѣ 1896, томъ I, Москва, 1899, p. 422—424.

3 S. Rostowski. Litvanicarum Societatis Jesu historiarum provincialium pars prima. Vilnae, 1769, p. 119: Diebus adventu Divini Spiritus celebribus, collatis per singulas familias frumenti partibus, ac potione ex eo confecta, condictoque ad caenam symbolo, conveniunt; tum, ariete aut bove ad ripam torrentis immolato, discumbunt. Hic sortilegus, aut alius, natu grandior, de hostia praelibat; inde reliqui; commodam caeli tempestatem fertilitatemque comprecati.

alaus apeigas. Bet be to, jezuitų pasakojimuose pabrėžiama, kad tos alaus gėrimo apeigos buvusios pagoniškos, nes jose dalyvavę burtininkai, buvę buriama ir meldžiamasi (pagoniškiems dievams). Tos žinios yra nupasakotos ir surašytos to laiko mokytų žmonių, t. y. gerai mokėjusių Šventąji Raštą ir turėjusių supratimo apie romėnų mitologiją. Tas jų mokslas tiek smarkiai yra paveikęs jų supratimą senovės lietuvių tikybos ir paprasto ūkininkų gyvenimo apeigų, kad dabar sunku bepasakyti, kas juose yra paimta iš tikrųjų gyvenimo pastebėjimų, o kas iš Šventojo Rašto ir romėnų mitologijos. Duodamieji dokumentai kalba apie bendrą alaus gėrimą ne kaip apie kokias tikybines apeigas, bet tik kaip apie ūkininkų bendravimo reiškinius, ir kadangi juose tendencingas tegali būti mušimo, koliojimo ir t. t. atpasakojimas, t. y. tas, kas sudaro užrašytų skundų esmę, manau, kad šitų dokumentų duodamas alaus gėrimo apeigų supratimas, kaip ūkininkų bendravimo apeigų, bent XVI amžiaus galui yra teisingas.

a) 1593 m. liepos mėn. 3 d. Žemininko Luko Kulautuvo skundas Žemaičių žemės teismui, kad sumušę begerianti sambarias jo tarnautoją.

Году от нароженя Сына Божого тисеча пятсот деветдесят тре||тего месеца июля третего дня. На рокох земъских судовых водлуг статуту на завтрее по Светои Троицы свята рымского прыпалых и сужоных перед нами Казымером Яновичом Орвидом суд'ею а Криштоѳом Яновичом Белевича подсудком, врядники господарскими земскими жомоитскими, оповедалъ и жаловал земенин господарскии земли Жомоитскои Лукаш Станиславович Колотов о том, ижъ году теперешънего 1593 месеца июня 29 дня, будучы деи служебнику его Балтромею Петровичу в дому, лежачом в земли Жомоитское у волости вилкииской, прозываемом Поштово, земенина господарского земли Жомоитскои волости вилкииское Балтромея Ѳедоровича и там деи п и ю ч ы е м у с п о л н о е п и в о с о м б о р ы в т о м ъ д о м у его звыш мененом, то пак деи сын его Балтромея Ѳедоровича на имя Урбан Балтромеевич, которы при ным уставичне мешкает, звазнившысе на него невинъне того году, месеца и дня звыш мененого кием збил и зранил. Якожъ и возны волости оиракголское Петръ Андреевич при квите своем тогож году 93 месеца июля третего дня сознан'е свое устное до книг учынил тыми словы: „Я возны земли Жомоитскои волости росенское Петръ Андреевич Ямонт вызнаваю тым моим квитом о том, ижъ году теперешънего 1593 месеца июня тридцатого дня маючы пры собе сторону двух шляхтичов, земян господарскихъ земли Жомоитское, за оказованъемъ служебника земенина господарского земли Жомоитское, возного волости оиракголское Лукаша Станиславовича Колотова, Балтромея Петровича виделъ есми на ним по левои стороне у голове рану пробитую, менил кием бито". Котороежъ тое оповеданъе и возного сознан'е естъ до книгъ земских записано.

b) 1596 m. liepos mėn. 2 d. Žemininko Jokūbo Grigorevičiaus skundas, kad atvežus jam sau ir prieteliams alaus į alką, žemininkas Juozas Stanislovavičius jį iškoliojęs, pagrobęs alų ir grasęs jam.

Году от нарожен'я Сына Божого тисеча пятсот деветдесят шостого месеца июля второго дня. || Земенин господарски земъли Жомоитъское пан Якуб Григор'евич чынил оповедан'е и жалобу о томъ, ижъ деи в году теперешнем тисеча пятсот деветдесят шостом месеца июня 30 дня б у д у ч ы д е и е м у, пану Якубу Григор'евичу, в полю Рощах, лежачомъ в земли Жомоитскои, н а м е с т ц у, н а з ы в а е м о м О л к а х, н а д р е ч к о ю Я в к г и л о ю, и т а м ъ д е и п р и в е з б ы л д о т о г о м е с т ц а О л к и, к г д е с е л ю д и д о б р ы е с х о д я т, я к о д н я с в е т о г о у н е д е л ю п и в а п о л б о ч о к ъ, к у п и в ш ы з а д е в е т г р о ш е и л и т о в с к и х д л я с е б е и д л я п р и я т е-

леи своих, и скоро почынаючы ему тое пиво с того полбочка з людми добрыми пити, то пак деи земенинъ господарски земъли Жомоитскои Езоѳъ Станиславович, також будучы там в том местцу звыш мененом в Олках, и пришодшы до него, вперод налаял и насоромотил словы неучътивыми, доброи славе его дотклививыми, называючы его нечыстого ложа сыномъ, а по том нет ведома з яких причын тот полбечок пива его своволне а безправне тогожъ году, месеца и дня звыш описаного з возу его покграбил, а на том ещо мало маючы тогожъ году, месеца и дня звыш мененого и на томъ же местцу перед людми добрыми похвалку на здоровъе устъную а очевистую учынил, мовечы тыми словы: „Ведаи о том ты, Якубе, певне, коли колвек тебе забию або з направы моеи от кого колвек забит будеш". Котороежъ тое оповедан'е ест до книг земских записано.

2.

Nestojusių į 1567 m. kariuomenės šaukimą Kauno pavieto bajorų sąrašas.

XVI amžiaus Lietuvos kariuomenės sąrašai yra labai svarbi medžiaga ne tik karinei Lietuvos istorijai, bet ir socialinei. Jais nekartą buvo pasinaudota mėginant išsiaiškinti to laiko Lietuvos ponų ir bajorų sudėtis ir turtas. Tų sąrašų težinome tris[1]: 1528 m., 1565 m. ir 1567 m. Tačiau jie neduoda pilno ir tikro vaizdo, nes juose tėra surašyti tie asmens, kurie buvo stoję į kariuomenės surašymą, o stodavo anaiptol ne visi, ypač vėlesniais laikais. Stojusių 1567 metais į kariuomenės surašymą Kauno pavieto bajorų sąrašą[2] papildo mano turimas ir duodamas čia sąrašas nestojusių bajorų, kurie arba visiškai nebuvo stoję, arba patys nestodami savo vietoje buvo atsiuntę ką kitą. Iš jo matyti, kad kai kurių giminių nebuvo stoję labai daug narių. Taip, pavyzdžiui, Juškos giminės nestojo visi 9 giminės nariai; Gego giminės testojo 2 ir nestojo 18, ir t. t. Šituose sąrašuose tėra surašyti savarankiškų bajorų šeimų galvos — tėvai arba vyresnieji broliai. Duodamame nestojusiųjų sąraše tesurašyti smulkesnieji bajorai. Stambesnieji, pav., Kulviečiai Ginvilos giminės, kurios buvo žinomas pirmasis rašytojas lietuvių kalba Abromas Kulvietis, Petro Jonaičio sūnus, — į šitą sąrašą neįtraukti; arba šitie bajorai rūpestingiau ėjo kariuomenės pareigas, arba galbūt šitokie raštai buvo jiems siunčiami skyrium. Tuščios vietos tekste paliktos įrašyti bajorų vardams ar tėvų vardams, kurių didžiojo kunigaikščio raštinė nežinojo.

1568 m. rugsėjo mėn. 15 d. Pranešimas nestojusiems į 1567 m. kariuomenės šaukimą Kauno pavieto bajorams, kad sumokėtų pabaudas už nestojimą.

Жикгимонтъ Август, бож'ю милост'ю корол полски, великии княз литовскии, рускии, прускии, жомоитскии, мазовецкии, лиѳлянтскии и иных.

Земяном повету ковенского: з роду Витортовичов Матею Князиковичу, Стасю Шестаковичу; з роду Простевичов Твори(я)ну Юр'евичу; з роду Опикова з Опитолокъ Стасю Петрашковичу, зъ Якубовъщины Миколаю Пацовичу, Стасю ушкуру, Григор'ю Юршевичу; з роду Домеикова з Опитолок Адаму Яновичу Кгинеитовича, Андрею Михаиловичу; з роду Кгетсовдовичов Станиславу Миколаевичу Вороне, Лаврину Зубрицкому, Мартину Андрушковичу, Матьясу

---

[1] Литовская Метрика. Ч. III. Книги Публичныхъ Дѣлъ. Переписи Войска Литовскаго. Петроградъ, 1915.

[2] Ten pat, sk. 712—747. Apie 1567 metų sąrašo Kauno pavieto bajorų gimines yra rašyta: H. Łowmiański. Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego. T. I. Wilno, 1931, p. 339—350.

Богдановичу Коирс, Мартину Ждановичу; з роду Петрашевичов Миколаю Венцковичу, Адаму Оборскому и Бутковскому; з роду Неверовичов Мартину Неверичу, Урбану Андрушевичу, Андрею Богдановичу, Андрею Борсуку, Щеѳану Товтковичу, Миколаю Шедовичу; з роду Юшкова с Покгин Юсю а Петру Самашковичом, Яхиму Мартиновичу, Александру Андрушковичу, Яну Простевичу, Мартину Петровичу, Мартину Пацовичу, Щеѳану Якубовичу, Кгриню Кибортовичу; з роду Самашковичов от Вельи Яну Кгрикговичу, Яну Юневичу, Яну Нарбутовичу, Стасю Симоновичу, Павлу Симоновичу, Яну Драбу ушкуру; з роду Д[ов']ятовичов от Жеимъ Ардинину; з роду Доволкговичовъ с Товтвилтова Каспору Томашевичу, Яну Петровичу, Миколаю Телицы, Марку Балтрушевичу, Станиславу Жиндулю; з роду Буивидов о(т) Жинянъ Якубу Богдановичу; з роду Кгерковъ с Пядеи Андрею Яновичу, Якубу Волчковичу, Яну Якгминовичу, Щеѳану Богдановичу, Ѳлерияна Матеевичу Бубме; з роду Янвилов с Пядев Марку Адамовичу, Матею ушкуру, Валентыну Кгудовичу, Стеню Петровичу, Каспору Станькевичу, Яну Станькевичу, Стасю Якгеиловичу; з роду Жакговичов с Пядевъ Валентыну Бернатовичу, Доменику а Томку Бернатовичомъ, Матею Яцковичу, Лаврину ушкуру, Якубу Пацовичу, Петрыку ушкуру, Каспору Кгилевичу, Юр'ю ушкуру, Мартину Мацкевичу, Кгрикгу Томашевичу; || з роду Воидминов от Каплицы Ганусу Петьковичу, Яну Яновичу; з роду Кгедкговдова з А(р)вистова Андрею Матеевичу, Миколаю Балтромеевичу, Каспору Миколаевичу, Ясю , Яну Бубле, Воитеху Кгицовичу, Воитеху Шимковичу, Лаврину Мицковичу; з роду Римвидов з Арвистова Томашу а Павлу Борткевичомъ, Петру Ромашевичу, Стасю Павловичу, Мацку Шолборщи, Каспору Миколаевичу, Лукашу , Бернату Яновичу, Венцку Контовътовичу, Миколаю Сташевичу, Бонису ушкурису, Якубу Янушевичу; з роду Стребеиковъ от Жеимъ Кгрикгу Матеевичу, Бернату, Балтромею Бернатовичу, Мацку Талковичу, Кгрыкгу Мартиновичу; з роду Жабревичов от Жеимъ Балтромею Лавриновичу, Яну Олехновичу, Балтромею , Павлу Нарковичу, Юр'ю ушкуру, Яну а Марку Матеевичом, Езоѳу Матеевичу, Миколаю Бортковичу, Андрею Бортковичу, Юр'ю Матеевичу, Бартошу Ровкучевичу, Павлу Нарковичу; з роду Толюшевич от Жеимъ Ясю Яновичу а Матею Мартиновичу; з роду Липневичов с Куян Лукашу Енкуну, Миколаю Бернатовичу, Якубу Бортковичу, Матею Миколаевичу Бловздевичу, Урбану Лавриновичу; з роду Етовичов от Жеимъ Лукашу Павловичу, Мисю Анд[ры]яновичу, Юр'ю Андрыяновичу; з роду Саковичов от Жеимъ Миколаю Воитеховичу, Балтромею Сташковичу; з роду Римвидов от Каплицы Еразмусу Мартиновичу; з роду Минелькговичов от Жеимъ Яну Юневичу, Миколаю ушкуру; з роду Емонтовичов от Каплицы Андрею Матеевичу, Лукашу Амброжевичу, Петру Мицковичу, Миколаю а Лукашу Балтромеевичомъ; з роду Шилеиновъ Шимку Лавриновичу, Станиславу а Яну Павловичомъ, Юр'ю Стасевичу, Стасю Якубовичу; з роду Ганусов з Лабунова Стасю Матеевичу, Миколаю Станиславовичу, Андрею Рославовичу; з роду Вотянцовъ от Каплицы Амъброжею Матеевичу; з роду Конкгендовъ от Каплицы Петру Матысовичу, Петрашку Якубовичу, Юр'ю Репниковому, Григор'ю Якубовичу, Щеѳану Миколаевичу; з роду Дрокгатовичов з Шилокголъ Амъбросу Андреевичу, Юръю Станиславовичу, Кгрикгу Пацовичу, Кгрыкгу Натковичу, Баню Петковичу; з роду Евилтов || от Каплицы Юр'ю Репчину, Собестыяну Яновичу, Щасному Стасевичу; з роду Дирментовъ з Моишакголки Ютьку Пацовичу, Балтромею Сташковичу, Лаврину Скерелевичу, Венслава Богуславовича; з роду Довкшов от Моишакголки Лаврину Балтромеевичу; з роду Ядовкгов зъ Жишанъ Мартину Андрушковича; з роду Медиков з Шатин Лаврину Андреевичу, Миколаю Станьковичу, Яну Андреевичу, Мисю Матеевичу, Щеѳану Шедуиковичу; з роду Раковичовъ з Лабунова Андрею Печулевичу, Стасю а Собест'яну Ецовичомъ, Стасю а Ярониму Урбановичомъ; з роду Вешова з Лабунова з Ужумисек Григор'ю Станиславовичу, Лаврину а Яну Андреевичомъ Бинздом, Петру а Станиславу

Юр'евичом, Андрею Якубовичу, Урбану Нарбутовичу, Павлу Петровичу, Станиславу Нарбутовичу, Петру Петровичу, Яну Нарбутовичу, Балтромею а Урбану Беинаровичомъ, Юр'ю Воитеховичу, Андрею Кгимбутовичу, Лукашу а Яну Мат'ясовичом, Балтромею, Юр'ю а Павлу Мартиновичом, Андрею Стасевичу, Лукашу Радвиловичу, Ловцу Мартиновичу; з роду Люкгеиловъ з Лабунова Станю Якубовичу, М[и]хаилу Юр'евичу, Матею, Воитеху; з роду Кго(и)люшов с Поневяжи Кгрикгу Кгоилюшевичу, Шимку Масюкевичу, Стасю Янушевичу, Петру Янковичу, Янку Яцковичу, Бортку Радиковичу; з роду Урняжевичов с Поневяж Балтромею а Юр'ю Урнежевичом, Матею Сюнтовтовичу, Воитеху а Томашу Сюнтовътовичом; з роду Кгудовичов от Каплиц Воитеху а Мартину Матеевичом; з роду Мунчевичов от Моишакголки Станиславу Матеевичу Хвосту, Станиславу Яновичу; з роду Кгинеиковъ з Овкъштыкгол Лукашу Яновичу, Яну Юхновичу, Станюлю Юхновичу, Матею Яновичу, Василью Павловичу, Лукашу Янковичу, Ѳронцку Нарбутовичу, Петру а Мартину Станевичом; з роду Уркшевичовъ с Преишакголы Петру Юхновичу, Валю Янушковичу, Бортку Довтортовичу, Павлу Щеѳановичу, Урбану Петровичу, Матею Станевичу, Валентыну а Томашу Станевичом, Григоръю || Якгелевичу; з роду Кгелкгудов с Кульвы Андрею Богдановичу, Амъброжею а Мисю Нарбутовичом, Мисю Стасевичу, Станиславу Мартиновичу, Лаврину Андрушковичу, Томашу а Миколаю Андрушковичомъ, Яну Петровичу; з роду Моцевичов з Лабунова Андрею Янушевичу, Юр'ю Сибитю; з роду Милошевичов з Вилчатова Петру Якгеиловичу; з роду Совеичевичовъ з Лабунова Печулу Бутькуну, Станюлю Андреевичу, Яну Трумковичу, Яну Юр'евичу; з роду Андрыховичовъ з Ворлова Петру Печелиндю, Мачулю Ленкишку, Яну Печелиндю; з роду Еикгирдовичов з Ворлова Юр'ю Петровичу, Павлу Якубовичу, Петру Павловичу, Юр'ю Яновичу, Матею а Павлу Яновичомъ, Андрею Юшкевичу, Янушу , Якубу Юшкевичу, Баню Миковичу, Мартину Павловичу, Шимку Петрашковичу; з роду Кгекговичов Мачулю, Масю а Праню Пацовичом Кгековичом, Яну Кгековичу, Урбану Кгековичу, Станю Бивелевичу, Янушу Бивилевичу, Станю Миколаевичу, Балтромею Енцовичу, Рымку Станькевичу, Миколаю Мицковичу, Баню а Павълу Богдановичом, Якубу Юр'евичу ушкуру, Пацу, Сташу, Яну а Павлу Нарковичомъ; з род[у В]ебровичовъ з Вондакголы Шиму Юхновичу, Масю Юхновичу, Воитеху Юхновичу; з роду Римунов з Шилокголни Павлу Петковичу, Масю Юр'евичу, Мартину Янушковичу; з роду Кояленовъ с Поневяжи Авкгуштыну Станевичу; з роду Моиков з Ворлова Мартину Ганусовичу, Яну Юр'евичу, Венцку Ячуне, Венцку Якубовичу; з роду Драсеиковичов Якубу а Урбану Ѳронцковичом, Баню Сташевичу, Мисю а Станю Лавриновичом; з роду Колнянцовъ за Кормаловом Симону Станевичу, Миколаю Петьковичу, Петру Стансвичу; з роду Вертибесова Балтромею Воитеховичу; с пуньского кола Ленарту Невинскому з Вербилишокъ, Станиславу Одаховскому з Вербилишок, Янушку Можевичу, Якубу Бернатовичу, Павлу Матеевичу а Мартину Станевичу, Миколаю Довкгинтовичу, Юрку Сеньковичу, Миколаю Яновичу, Яну Мисевичу, Якубу Мисевичу, Матею Богдановичу, Балтромею Богдановичу, Лаврину Бобровичу, Лукашу Якубовичу; з дорсунишского кола || з бирштанского круга Балтромею Станиславовичу; з стоклишского круга Александру Кгеисторовичу, Венцлаву Венцлавовичу, Вильчипольскому, Якубу Матеиковичу, Станиславу Ташлику, Ивану а Кгабриялу Ташмиковичом а Янъку Мешковичу. А земянкамъ нашимъ тогож повету ковенского: Станиславовои Станчиковича , Михаиловои Прони , Яновои Драбовои Григор'евои Зоѳеи ; з роду Дов'ятовичовъ от Жеимъ Вешиковича Катерине; з роду Римвидов з Арвистова Юръевои , Александровои ; з роду Жабревичов от Жеимъ Кгабрияловои ; з роду Саковичов от Жеимъ Яновои Барбаре ; з роду Минелкговичов от Жеимъ Григор'евои Марте ; з роду Шилеиновъ Юр'езои Поло-

неи ; з р о д у Д и р м е н т о в з Моишакголки Стасевои Якубовича ; з р о д у П а ш к е в и ч о в с Куян Петровси ; з р о д у В е ш о в а з Лабунова з Ужумисек Юръевои ; з р о д у К г о (и) л ю ш о в с Поневяжи Довкшовои ; з р о д у М о н т в и л о в и ч о в з Вонтокгин Балтромеевича Катерыне ; Мисковои , а с п у н ь с к о г о к о л а Валентовои Барбаре .

Што на прошлом соиме вальном городенском в року шестьдесятъ семомъ с позволеньемъ панов рад нашихъ их милости духовных и светских и всих становъ соиму належачихъ уѳалено и постановено, хто бы службу военъную будучи повинен служити без слушных причин, у статуте описаных, на службу земъскую военную в том року помененом шестьдесятъ семомъ не выехал ани почту не послал, альбо хотя бы по||чотъ послал а самъ особою своею у воиску не был, таковыи кождыи водле статуту и уѳалы оного соиму каран быти мел. Ино мы маючи ведомост з реистров от пана виленского, гетмана навышшого Великого Князства Литовского, старосты городенского, державцы могилевского пана Григор'я Александровича Ходкевича перво сего до нас присланых, иж некоторые з вас на тую службу военную яко сами не выеждчали, такъ и никого на свое местце не высылали, а иншие ач кольве слуги высылали, але сами не были, и для того в некоторых з вас именья за росказаньемъ и листы нашими вжо увязанося[3], а в ыншихъ именья еще тое увязанье не дошло. То пакъ на соиме вальномъ теперешнемъ городенскомъ недавно минулом за жаданьемъ и зволеньемъ на то всих становъ на том соиме будучих постановили и уѳалили есмо:

Жебы таковые, которые в ономъ року прошлом шестьдесятъ семомъ на воину не выеждчали, именеи вечностью не тратили, але ижбы с права за слушным доводом где бы ся показало, иж на воине не были, за тую вину свою податокъ пенежныи заплатили тымъ обычаемъ нижеи описаным: которые люди маютъ и коня з них ставят, таковыи от кон[я по] осми коп грошеи, а которыи людеи не маеть а коня ставити повин[ен], таковыи от коня по пяти коп грошеи, а дымники з дыму по копе грошеи литовских дали, а именья свои жебы вжо вольные мели. Ведь же то о таковых розумеется и тая вина положона ест, которые на воину з дому не выеждчали, в шиху не были. А которые дымники в шиху были а по шиху для недостатку и зненззня роз'ехалися, тые ничого дати не повинни. А тые пенези от таковых на воине небылых выбирати маютъ першшие поборцы поветовые и отдавати до головных бирчихъ, на прошломъ соиме городенскомъ уставленых, до князя Юр'я Петковича, бискупа жомоитского, а до тивуна виленского пана Станислава Нарушевича, а тые головные бирѣчие тыми пенезьми маютъ заплату чинити тым жолнером, которых заплата за теперешнюю службу не дошла, и которые при воеводе || браславскомъ, старосте житомирскомъ, державцы речицкомъ князю Романе Ѳедоровичу Санкгушковича были[4].

Якож хотечи, абы тая уѳала и постановенье ку выполнен'ю пришло, росказали есмо писати до першихъ поборцовъ того повету ковенъского, на першом соиме городенском в року шестдесят семом обраным, жебы они заховываючися водлуг тое уѳалы и постановен'я тые пенези за неслуженье службы земъское на вас выбравши на заплату людемъ служебнымъ до тых перших головных бирчихъ ничого не мешкаючи отдали. А естлибы вы вси або которыи з вас якими причинами вымову чинечи, або иж есте на воине были ку справе беручися, тых пенезеи платити и до них отдавати не хотели, росказали есмо тым же поборцамъ таковому от оказанья ему сего листу нашого за чотыри недели рокъ перед нами в том ку справе становитися складати и всих тых, которым рокъ ку справе зложон будеть, на реистръ списавши до нас прислати. А такъ приказуемъ вамъ, ажбы есте вод-

---

[3] Žr. М. Любавскій. Литовско-русскій сеймъ. Москва, 1901, pried. p. 195—198.

[4] Žr. Литовская Метрика. Ч. III. Книги Публичныхъ Дѣлъ. Т. I. Юрьевъ, 1914, sk. 465—466.

луг тое уѳалы и постановенья соиму недавно минулого городенъского и [як]о вышеи в семъ листе на[шо]мъ ознаимено, тые пенези до тых поборцовъ отдавали, никоторого омешкан'я в том не чинечи. А пакли бы есте якими кольве причинами вымовляючися, хотечи оказати, иж есте службу земскую служили, тых пенезеи платити не хотели, вы бы на рок, от тых поборцов зложоныи, перед нами господаремъ тамъ, где мы на он час дворомъ нашим господаръскимъ будемъ стали, и того ся нам господару справовали. Писан у Варшаве лета бож'его нароженья тисеча пятсотъ шестдесят осмого месеца сентебра пятогонадцат дня.

Žymė buvusio valstybinio Ž. A. antspaudo.

Parašas: Михаило Гарабурда писар.

Atvirkščiajame šone užrašyta: Тот лист господарьскии принесен и дан року 6[8] месеца октябра 4 дня, у понеделок.

3.

Sokavičių dalybų raštas.

1473 m. birželio mėn. 19 d. Trakų vaivados Andriaus Sokavičiaus sūnūs Bagdonas ir Jurgis dalinasi brolio Mykolo palikimą Guduose, kuris jam buvo atitekęs iš tėviškės.

Iš 1553 m. gegužės mėn. 17 d. sutartinių teisėjų sprendimo Vitebsko vaivadienės Jurgienės (Sokavičienės) Nasilauskienės ir jos dukterų byloje su Molodečnos savininkais kunigaikščiu Steponu Zbaražskiu ir jo žmona del girios tarp Viazinės ir Hrežicos upelių, — esančio Centraliniame Valstybės Archyve Kaune.

Мы пан Богдан а пан Юр'и Андреевичи, будучи у братскои ласце розмовляли есмо межи собою о нашу отчизну о Вязыню, о делницу небожчика брата нашого пана Михаилову, хто бы з нас брат'и тое имен'е, делницу брата нашого Вязыню, ровновал, как бы ни одному кривда не была. И пан Юр'и просил мене, брата старшого, абых я ровновал. Я есми того ровновати не хотел и рек есми ему: „Брате, паметно тобе, брату моему, коли ся есмо ровновали у первомъ делу з вами, брат'ею моею, имен'емъ отчизною нашою, тогды есми я отчизну нашу ровновалъ на три делницы на жедан'е вашо и зровновавши дал есми вашеи милости наперед обирати. Ваша милост обрали з братомъ нашим паном Михаилом, взяли есте собе наперед две делницы лепших и любшихъ, а мне есте которую зоставили пущую, тое ся держу а с того не выступлю. А нине, брате, тот дел пришол на тебе, абы ты тот дел ровновал Вязын, Илю и Селищъ на две делницы вечнымъ делом, как же есми я ровновал у первом дѣлу имен'я наши“. Я пан Юр'и у тое ся дело поднял и тое именье, отчизну нашу Вязыню, Илю и Селищѣ, ровновалъ на две делницы, пашни дворныи и люди и дан || медовую, сеножати и вси доходы и вжитки, што к тому имен'ю Вязыни слухают. А зровновавши рек есми брату своему пану Богдану: „Брате, пане Богдане, я есми тое имен'е отчизну нашу изровновал Вязыню, Илю и Селищо на две делницы. Даю тобе, брату своему, обирати. Возми собе наперѣдъ делницу лепшую, которая тобе люба будет, а мне которую делницу зоставиш, я се тое держу и с того не выступлю вечными делы, а которую делницу ты возмешъ, тое ся ты деръжи вечным делом“.

И я Богдан тую делницу взял Илю и Селищъ с тыми пашнями, што к тымъ дворомъ слушит. А к тому еще, што не было ровно севъбы к тым двором къ Или и къ Селищом напротивку севбы вязынское, я пан Юр'и прилучил севбы вязынское на сорокъ дякол того поля, што от Колочина, где сеножат придрана, а чого недостанет того поля сорока дякол, ино мнѣ Юр'ю прилучити другого поля подле того, как бы ся тая севба сполнила сорок дякол къ Или а къ Селищом. А так же што перешло было у первомъ делу на брата моего пана Богдана у моем именьи у Краиску данников || петнадцет

чоловѣков, а тыи данники давали дани тридцат пудов да три пуды меду да двадцет грошеи, а за тые данники пану Богдану мне отмена дати тяглых людеи. И я пан Юр'и ступился есми у моем делу у вязынском которыеж данники на мене пришли на имя Якимовичи, а тых данников пят чоловѣков, а два Кобылчичи, а тая сем чоловѣковъ дают дани тринадцет пудов меду. И я Юр'и взял тыи данники краиские собе и з их данью и з двадцетма пуды и з налуконными двадцетма грошми, а пану Богдану напротивку тых двадцети грошеи краиских поступился есми двадцети грошеи у Молневичах, што бы мело на мене приити. А што было мнѣ пану Богдану за тыи данники отмена дати тяглых людеи, ино пану Богдану вжо отмены не дати, я ему поступился данников своих Якимовичов а Кобылчич, как вышеи написано. А тым данником Якимовичомъ и Кобылчичомъ пану Богдану дан давати и службу служити вечно непорушно. А што перешло на пана Богдана у первомъ делу Слинковичъ устав, у том уставе десет чоловѣков данников, а з тых данников два конокормъцы, и пан Богдан за тыи данники || за Слинковичи дал ми отмену тяглых людеи десет чоловѣковъ на имя: Хому Дуровича, Кузму, Якуба Хацовича, Богдана, Петра, Ивана, Рудока, Олексея, Гриня, Ивонеля. А тыи данники Слинъковичи мают пану Богдану дан давати и службу служити и два кони кормити вечно непорушно. А што мел пан Богдан отменити рябынских данниковъ тяглыми людми, ино тые данники перешли на пана Богдана у его делницу без отмены напротивку Слинковичов, што мне дал пан Богдан отмены за Слинковичи. А так же у первомъ делу перешло на пана Богдана урецкоє дани два уставы без трох пудов, а тых данниковъ двадцет чоловѣковъ да два чоловѣки и з Янушевичи, и пан Богдан за тыи данники дал мне отмену тяглых людеи у Донюшове: Тимоша а Онопрея, Стоцеика, Ивана, Семена, Совостияна, Ивана, Матвея, Якова Кокозовича, Овдея, Трохима, — а у Куренъцы: Ивана, Еремея, Ивана, Еська, — а в Старинах: Миколая, Дениса, Хаца, Дмитра, Онопрея, Дмитра. А тые урецкие данники мают пану Богдану службу служити и дань давати вечно непорушно. А к тои же делницы къ Или а къ Селищомъ дани медовое три уставы|| да тринадцет пудов и з Молневичи, а в тых трех уставе̂х да в тринадцети пудех сорокъ чоловѣков без одного. А к тои же делницы къ Или а къ Селищом ботыголскии устав Скориничь да осмъ пудов уполюдья, к тому наставки два пуды, а у том уставе двадцет да чотыры чоловѣки данниковъ, а с тых данниковъ адинадцет пудов меду. К тои же делницы къ Или а къ Селищам сеножати Курьи поля по озеро по Селековское лесы и сеножати вси, што к неи слухают по реце по Ил'и, а на Колотчинѣ стирта мурожная къ Или, а къ Селищам сеножат Пуня под двором у Селищах, а ку тому на Смердеи пят стоговъ а жердища и къ Селищам же, у Дем'ятове стирта да стогъ къ Селищам же, а коморовских сеножатеи тая делница, што къ Вязыни слухала, къ Или а к Селищам, а пруд на Грежицы къ Или а къ Селищам. А хмели къ Или а къ Селищам по реце Вел'и и по реце Кобылеи, а рубеж хмелем под Якова. Так же къ Или а къ Селищам озеро Селековское а другое озерцо Прихабъское а третее озеръцо Косуцкое, а Навре озеро по зимамъ волочити. А гоны бобровые во всем томъ повѣте обеюх делницъ наших, вязынское || делницы, илское и селишское делницы, обема намъ в кождыи год гонити а звером ся делити, а одному без другого на бобры не поити. А так же рож и ярое усе, шсо коли сеяно, вязынское пашни, илское и селишское пашни, то все пожонши копами поделити, как бы ни одному кривда не была, доброе и лихое.

А я пан Юр'и взялъ тую делницу Вязыню со всими доходы и ужитки, што к тои делницы выписано севбы Вязынского двора пятсот солянок без сорока дякол. А к тои делницы къ Вязыни медовое дани устав у Рябцовичах да два пуда, а в томъ уставе данников десеть чоловѣковъ, налуконного дают шест грошеи. А другии устав къ Вязыни у Редковичах да два пуды меду, а тых данниковъ семънадцеть чоловѣковъ. А къ Вязыни к тои же делницы два уставы меду, а у тых двухъ уставех тридцат чоловѣков да два чоловѣки. А так же къ Вязыни Гридковичь полуица, у одномъ лукошку дванадцет пудов, а в другом лукошку осмъ пудовъ, а тых данников шест чоловѣков, а налуконного два гроши дают. А так же къ Вязыни хме-

ли по реце по Вел'и а по реце Вязыни под Якова рубеж хмелем. К тои же делницы къ Вязыни озеро Рябыня, а другое озеро Озереды, а третее || Ляжно, а четвертое Прерва. А так же сеножати къ Вязыни Менелково до селѣковского устья. А к тои же делницы к Вязыни борисовскии ловы и сеножати а мурожныи сеножати уси, што к неи слухают, толко к Или сеножат мурожная прилучона колотчинских сеножатеи. К Вязыни озеро Навре по зимам волочити. А гоны бобровыи во всем у том поветѣ вязынскомъ обеюх делницъ наших, вязынское делницы и илское и селишское делницы, на каждыи год обема нам гонити а звером ся делити, а одному без другого на бобры не поити. А так же рож и яроe все, што коли сеяно вязынское пашни и илское и селишское пашни, то все пожавши копами роздедити, доброе и лихое, как бы ни одному кривда не была.

А слугам мает быти ровност, которыи еще не делены. А про лепшую твердост печати наши к сему листу нашому прилож[и]л[и]. При том был князь Андреи Шах, а князь Тимохвеи Володимеровичь, князь Василеи Одинцевичь и пан Станко Стебутович. Писан у Вязыни юня деветнадцетого дня индикту шостого.

Nurodyti šiame rašte dvarai — Viazinė, Ilja, Seliščе — yra vakaririame Gudų pakraštyje, tuoj į rytus nuo Molodečnos, visai netoli nuo lietuvių gyvento ir tebegyvenamo ploto. Jie sudaro dalį Soko arba jo sūnaus Andriaus turtų. Sokas[1] *buvo vienas žymesniųjų Vytauto bajorų. Jo sūnus Andrius taip pat buvo žymus ponas: 1445—1457 m. jis buvo Polocko vietininku ir vėliau 1459—1465 m. Trakų vaivada; miręs 1465 metais. Jo vyresnysis sūnus Bagdonas 1466—1474 m. buvo Braslavo vietininku, 1480 —1484 m. Polocko vietininku, 1484—1490 m. Trakų vaivada, tais pat metais ir mirė. Apie Andriaus Sokavičiaus sūnų Jurgį ir jo sūnus Joną ir Vaitiekų, Svisločiaus laikytoją, maža težinome. Jie jau ėmė vadintis Nasilauskiais nuo Nasilavo dvaro, kuris šiame dalybų rašte nepaminėtas. Vaitiekaus sūnus Jurgis vėl buvo aukštas valdininkas — Vitebsko vaivada. Kuris didžiųjų kunigaikščių yra suteikęs Sokui arba jo sūnui Andriui šitas žemes, Vytautas ar vėlesni, sunku pasakyti, nes dokumentų apie tai nėra, dalis Sokavičių dokumentų, matyti, žuvo sudegus vienam jų dvarų jau XV amžiuje*[2]. *Turbūt tai yra Vytauto dovana, nes šitie Sokavičių turtai yra tame pat rytų Lietuvos ir vakarų Gudų krašto ruože, kurį Vytautas išdalino savo didesniems bajorams. Šitame dalybų rašte kalbama ne apie visą Andriaus Sokavičiaus palikimą, bet tik apie jo dalį, kuri buvo atitekusi jo sūnui Mykolui, taip, pavyzdžiui, jame tepaminėtas Kraiskas, per pirmąsias, visų trijų brolių, dalybas atitekęs Jurgiui. Be to, šito rašto gale tepaminėta, kad tarnais reikią pasidalinti lygiomis; ar čia suprantami priklausomieji bajorai, neaišku, per pirmąsias dalybas buvo dalintąsi ir bajorais*[3], *ir XVI amžiaus dalybose taip pat dalinamasi ir bajorais.*

Kas šiame rašte, manau, įdomiausia, tai dvaro dirbamos žemės matavimas **duoklėmis** *ir kaimų vietoje nurodymas ūkininkų* **ustavų.**

Kad duoklė buvo ne tik tam tikra rinkliava, bet ir tam tikras saikas, matyti iš d. k. Kazimiero 1486—1490 m. iždo užrašų, kuriuose tarp ko kita surašytas davimas įvairiems žmonėms rugių. Kulti rugiai buvo duodami bačkomis *arba* duoklėmis[4]. *Tik Lucke buvo dar kitas saikas rugiams —* koloda[5]. *Jau patys pirmieji užrašai yra tokie: „Vilniaus raktininkui Martynui 10 bačkų rugių iš Vilniaus nuo Bohumilo. Trakų žydui Alšeikai Je-*

---

[1] Apie Soko giminę žr. Wł. Semkowicz. Ród Saka. Rocznik Tow. Heraldycznego, VII (1924—25).

[2] Ѳ. Леонтовичъ Акты Литовской Метрики. Т. I, вып. 2, 1897, Nr. 483.

[3] Ten pat Nr. 486.

[4] LMZap sk. 228, 229, 235—237, 241, 268, 273—275, 277, 280, 281, 283, 284, 294, 304—307, 309, 310, 320—323.

[5] Ten pat 294, 321.

sipavičiui 5 duoklės rugių iš Trakų...". Paprastai buvo duodama 1—6 duoklės rugių, retkarčiais daugiau: 8 (du kartu), 10 (tris kartus) ir net 12 (1 kartą). Bačkomis buvo duodama 100, 50, 30, 20, 15, 12, 10, 8, 7, 6 bačkos rugių, retkarčiais mažiau: 5 (du kartu) ir 4 (du kartu). Iš to matyti, kad duokle čia vadinamas tokios pat rūšies saikas kaip bačka, bet kad greičiausia tai yra didesnis saikas, nes vienu davimu tenka mažesnis jo kiekis. Ir vėliau duoklės terminas buvo vartojamas saikui. Taip 1516 m. rašoma[6]*, kad iš Volčino dvaro esą paimta 20 duoklių rugių. Duoklės ir bačkos santykiai matyti iš XVI amžiaus pradžios Rytų Vilkaviškio inventoriaus*[7]*. Ten sakoma: „Nuo penkių tarnybų eina 3 duoklės, o duoklėje po 4 bačkas rugių ir po 4 bačkas avižų;" „duoklių duoda 18, po 4 bačkas rugių duoklėje, po 4 avižų". Ar tai buvo toks vietinis duoklės saikas, ar plačiau vartojamas, sunku pasakyti, nes XVI amžiuje paprastai jau tebuvo saikuojama (vilniškėmis) bačkomis ir silkinėmis bačkomis, kurių tarpusavis santykis tuo metu taip pat nėra aiškus. Bet duoklė saiko supratimu išliko dar ir vėliau. 1629 m. Dusetų dvaro inventoriuje, esančiame Centraliniame Valstybės archyve, daiktų tarpe pažymėta:* Beczka do mierzania zboza dziakielna 1, beczka wilienska 1, pulbeczkow dwa; ieden wilienski, drugi dziakielny... *Saiko (duoklės) vadinimas rinkliavos (duoklės) vardu rodo, kad ta rinkliava buvo renkama iš pradžių visur tam tikro vienodo saiko. Tokia rinkliava negalėjo susidaryti pamažu, bet turėjo būti iškarto nustatyta, ir nustatyti ją tegalėjo ne vietinė valdžia, bet tik didysis Lietuvos kunigaikštis savo valdiniams. Taigi duoklė yra tos socialinės santvarkos padaras, kuri reiškėsi vienalype monarchine valdžia. Ligi valakų matavimo XVI amžiaus viduryje ir dar vėliau apibrėžiant žemės plotą buvo nurodoma, kiek bačkų arba silkinių rugių jame sėjama. Čia, be to, tokiam apibrėžimui pasinaudota dar vienu saiku, nurodoma, kiek* **duoklių** *rugių sėjama.*

Ustav *nurodo į kitos rūšies rinkliavą —* **donį**. *Tai bene didžiausias saikas medaus doniai mokėti. Čia įsidėmėtina tai, kad broliai sakosi dalinąsi ne pačiais donininkais, kaip dalinasi baudžiauninkais ūkininkais, kuriuos savo rašte surašo vardais, bet tik donimis, ir net mokančių vieną kurį donies vienetą ūkininkų žemes vadina ne kaimais* (selo), *bet tiesiog ustavais. Kalbama, pavyzdžiui, ne apie Batygalos arba Skoriničių kaimą (Batygalos kaimo gyventojai matyti buvo Skorinos įpėdiniai — Skoriničai), bet apie Batygalos* ustavą *t. y. statinę. Ūkininkai tesudaro tarytum tos donies priedėlį, atskirų ūkininkų čia ponas nežino. Mano pirmiau paskelbtame*[8] *1422 metų Vilniaus vaivados Manvydo rašte Vilniaus katedrai sakoma, kad bažnyčiai dovanojamas indas* (pulla) *medaus vadinamas* „lubno šescipedne" *(šešių sprindžių tošinė), kurį duoda Lvovičių ir Nebutavičių šešios šeimos, ir antras indas, t. y.* „lubno petypedne", *kurį duoda trys Terentevičių šeimos, — su visa kas jiems (tiems indams?) priklauso: vaisiais, turtais, žemėmis, miškais....... Ir šičia ir ten kalbama apie didžiojo kunigaikščio duotas bajorams žemes, kuriose santykiai tarp žmonių ir naujojo valdovo bajoro pasiliko tie patys, kurie buvo pirmiau tarp jų ir didžiojo kunigaikščio. Tai nėra valdovo santykiai su valdiniais, kuriems jis nustato rinkliavas ir įsako jas mokėti, bet santykiai tarp asmens, turinčio teisės gauti ir reikalauti iš tam tikro krašto gyventojų tam tikrą nustatytą rinkliavos kiekį, ir tų gyventojų. Tokie santykiai negalėjo susidaryti jau įsigalėjus vienalypei valdovo, didžiojo kunigaikščio, valdžiai; jie turėjo atsirasti anksčiau. Tai matyti ir iš to didelio saikų ir svarų įvairumo, kuriais buvo duodama medaus donis — jų žinoma kelios dešimtys; beveik kiekvienas valsčius ar kaimas turėjo savo saiką. XV amžiaus gale ir XVI amžiuje donis ir donininkus randame daugiausia Guduose, kur so-*

---

[6] LMSud sk. 875.
[7] M. Любавскій. Областное дѣленіе... Pried. p. VI—VIII.
[8] Nauji Vytauto laikotarpio aktai. IV.

cialinė santvarka buvo primityviškesnė, todėl atrodo, kad yra pagrindo manyti, jog tai yra speciališkai gudiška mokesnių sistema, Lietuvos valdovų perimta kartu su Gudų žemėmis ir paskiau kai kur pritaikinta savam kraštui. Bet jei tai būtų gudiška rinkliava, tai turbūt nebūtų išsilikę tos rinkliavos saikų pavadinimai, įrašyti raštuose, rašytuose nelietuvių kalba: **trirankis** *ir* **buožė** *ar* **bužys**. *1441 m. d. k. Kazimieras patvirtino Pabaisko bažnyčiai d. k. Žigmanto duotus jai žmones su tų žmonių duodamais devyniais trirankiais medaus*[9]. *1542 m. Stanislovo Astikavičiaus palikimo inventoriuje nurodyta, kad Šiaulėnų ūkininkai duodą iš seno donies 60 buožių ar bužių* (bužov)[10]. *Tenka manyti, kad medaus donis nėra kokia atneštinė iš Gudų rinkliava, bet liekana senesnės socialinės ir politinės santvarkos, kuri tikrojoje Lietuvoje teišliko mažiau kaip Guduose todėl, kad ir visa socialinė santvarka čia buvo jau pasiekusi aukštesnio evoliucijos laipsnio.*

4.

Antstolių apkarpymas.

III statuto IV skyriaus 8 str. nustato, kad kiekviename paviete vaivada ir Žemaičių žemėje Žemaičių seniūnas turį skirti, duoti ir pakirpti antstolius (ustavliali, davali i podstrihali). Ligšiol buvo aiškinama, kad terminas pakirpti tereiškiąs patvirtinti[1]. *Kaip matyti iš duodamos čia Kauno žemės teismo sprendimo ištraukos, antstoliai tikrai buvo apkerpami ant akių ir ant ausų, ir šita apeiga turėjusi tam tikros suprantamos simbolinės reikšmės — jie apkerpami tam, kad gerai matytų ir gerai girdėtų.*

1596 m. sausio mėn. 30 d. Kauno žemės teismo sprendimo ištrauka.

V. D. Universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje.

Kauno žemės teismo raštininkas Mykolas Sumarokas skundžia Kauno pavieto antstolį Joną Matijasavičių Petroševičiaus, kad tasai padavęs į Kauno pilies teismo knygas netikrą pareiškimą apie jį, iškraipydamas jo girdėtą kreipimąsi į teismą ir raštininko atsakymą. Išdėsčius atsakovo pasiaiškinimus, sprendime toliau rašoma:

А панъ писар на то мовил, иж деи возъныхъ для того над очыма и над ушыма пострыгають, абы они добре видели и слышали на обедве стороне и правъду созънавали, жадного слова не опущаючы ани причынаючы, кгдыжъ хитрыи адъверъсаръ альбо сутяжы, укинувшы альбо выворотивъшы одъно словъко, можеть на немъ немало речеи собе водълугъ мысли и потребы своее будоват...

---

[9] Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej. T. I z. l. 1932, p. 191[20]: cum novem pullis mellis alias thtyrankij per alios homines de eodem districtu singulis annis exsolvendis... *Čia žodis* „thtyrankij" *turbūt yra nuorašų klaida, nes aktas paskelbtas ne iš originalo.*

[10] Istorijos Archyvas. I. 1932, 21[27].

[1] И. И. Лаппо. Великое Княжество Литовское во второй половинѣ XVI столѣтія. Литовско-Русскій повѣтъ и его сеймикъ. Юрьевъ, 1911, p. 520: „пострыгаютъ", т. е. утверждаютъ.

5.

XVIII amžiaus galo priesaikos formulė pagirio ūkininkams.

Centraliniame Valstybės archyve Kaune, Dusetų dvaro raštų tarpe.

Rota przysięgi dla tych, którzy koło puszczy siedzą.

Asz NN prysiekiu Panu Diewu Wisugaluncziu Trayczay Switay Wienatiniu, keyb miszka nie tiktey žiemuy, ale y waserui wierney y pilney saugasiu, szkadas nikakias ani pac per sawi niedirbsiu, ani swetimai welszczui, ani sawai dirbt zwalisiu, žedeimey i dawaneis ani per sawi, ani per paciu, ani per weikus, ani per szeiminus y per pretielus sawu, suwedziat niesidosiu, grebiežus y szkadu padaritu atimtie, anas tikrey szczerey skarbu atadotie, y ku paregiesiu su kryudu skarbu, a pac ažu anu azustatie niepagałesiu, tomet panam albo wiresniejem nieadwiłgdama daniesztie, czałnas atrastas unt krasztu ežera sukapat ir sugurdint, visus vel prisakimus keyb nay pilnios ažłeikit, wisus iszkałbetus punktus daturet žedu, teyb mań Panie Diewie padieg y wiszi Swintiei, a kad nieszczyrey prysiekiu, Panie Diewie mań ukarak.

6.

Didž. kunigaikščio Kazimiero privilegija Žemaičių žemei.

1441 m. spalių—gruodžio mėn. didž. kun-ščio Kazimiero privilegijos Žemaičių žemei vertimo įrašas 1661 m. gegužės mėn. 3 d. Žemaičių pilies teismo knygose.

Vytauto Didžiojo Universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje. Originale tekstas rašytas ištisai. Privilegijos suskirstymas straipsniais ir jų sunumeravimas yra mano.

Actykacya kopij ich msci oycow iezuitow collegium Poszawskiego.

Году отъ нароженъя Сына Божого тысеча шестсотъ шестъдесятъ первого месеца мая третего дня.

Įrašyta: Акътиковано. J. Vzumedski namiesnik.

На враде господарскомъ кгродъскомъ староства жомоитского передо мъною Миколаемъ Казимеромъ Шеметомъ, подъстаростим жомоитъскимъ, постановивъшысе очевисто велебъны его милостъ ксенъдзъ Валенъты Германовъски, прокуратор колеиумъ пошавъского, оповедивъшы покладалъ и до акъту книгъ кгродъскихъ жомоитскихъ подалъ копию с прывилею великого княжатя Казимера королевица литовъского, жомоитъского и руского, князътву Жомоитскому належачого, на речъ в неи мененую, которую до акъту подавъшы жедал мене подстаростегего, абымъ ею велелъ до книг вписати. Которую уписуючы слово до слова в книги такъ се в собе маетъ:

My wielkie xiąže Kazimierz krolewic litewski, zmodzkie, ruskie y innych. Pozałowali esmo wniesioną prozbę wszystkich boiar brzescianskich y wszystkiego pospolstwa włosci Senatorskiey brzescianskich.

1. Co przeciw nas kturzy od nas zamianę maią, to wszytko im odpusczamy y wszytkie złosci, chytrosci.

2. A co miedzy sobą z niezgody ieden drugiego || grabili, woiowali, bili, tego nie potrzeba nikomu zaczynac.

3. A co zdawna dzierzeli przy daninie naszey, przy wielkim xiązęciu litewskim Witołdzie, sioła y co innego, to im tak y po dawnemu dzierzec wolno nieporuszno.

4. A po smierci męzow żon, dzieci, potomkow władac.

5. Iako zdawna xiązęciu naszemu wielkiemu krolu y dziadu naszemu wielkiemu xiązęciu Witołdu słuzyli, a teraz ani nam takoz słuzyc, a niewoli im niekturey czynic nie mamy.

6. A ktorego ciwuna swey włosci wszyscy obrac zachcą y u nas będą prosic, tedy y my tego ciwuna mamy im dac.

7. A z Litwy nie mamy przez Niewiazę do nich zadnego ciwuna zsyłac.

8. Y zamku budowac y na powinnosc nie chodzic do dworow nam y wszystkiey włosci stanowic nie maią.

9. A do tych, co przy dziadu naszym, przy wielkim xiązęciu Witołdzie, zamki dwory nasze we Zmoydzi były, to nam po dawnemu odprawowac powinni będą do tych dworow.

10. A zwierz im w lasach y ryby w ieziorach, w rzekach po dawnemu, iak przy wielkim xiązęciu Witołdzie było.

11. A koni nie maią pasc na cudzych sianozęciach.

12. Y kturzy kunicznicy przy dziadu naszym, przy wielkim xiążęciu Witołdzie, kunice dawali, ci y teraz po dawnemu dawac kunicę nam powinni będą.

13. A k temu, my co damy, ciwunowie od tego || posułow nie maią brac.

A na tę prawdę ten list im dali y nasi panowie y pieczęc naszą przyłozyliesmi k temu naszemu listowi. Pisan w Kownie jndicta piątego.

У тои копии пры печати завешонои яко се вышеи поменило в речы самои.

Которая тая копия звышъ мененая за поданъемъ особы веръху поменено естъ до акъту книгъ кгродъскихъ жомоитъских записано.

Pažymėjimas: Wypis wydany. Dyrda (*teismo raštininkas*).

Daviau čia tekstą tokį, koks yra išlikęs, visiškai netaisytą, nors jis yra pilnas klaidų. Kai kurių tų klaidų atitaisyti ir visiškai tikras tekstas nustatyti man atrodo negalima. Iš visa ko matyti, kad tai yra rusiškojo teksto vertimas, ir kad tas rusiškasis tekstas buvo originalinis, ne verstas iš lotynų kalbos, kaip kai kurių kitų to laiko privilegijų rusiškieji tekstai. Kad originalinis tekstas buvo rusiškas, rodo visų pirma privilegijos datavimas ne metais nuo Kristaus gimimo, bet indiktu, jos kalbos stilius ir trumpas, konspektinis straipsnių formulavimas. Del daugelio straipsnių, manau, galima aiškiai tarti, koks buvo jų originalinis tekstas, pavyzdžiui:

10. А звер им в лесех и рыбы в озерах, в реках по старому, как за великого князя Витовта было.

Bet šitaip restauruoti visos privilegijos tekstas labai sunku, nes duotame vertime yra daug klaidų ir, be to, yra praleista ir atskirų žodžių ir galbūt net visų sakinių. Dalis tų klaidų lengvai atitaisoma, pavyzdžiui:

Įžangoje: brzescianskich, senatorskiey = христианских, книтовскои;

3, 9, 13 str.: przy daninie naszey, przy dziadu naszym = за дяди нашого;

5 str.: xiązęciu naszemu, dziadu naszemu = отцу нашому, дяди нашому;

3 str.: wolno nieporuszno — *turbūt* вечно непорушно, *ir kit.*

Atitaisant reikia žiūrėti ne to, kaip žodžiai buvo rašomi lenkiškai, bet kaip jie buvo rašomi rusiškai kiriliniais rašmenimis. Senatorskiey — knitowskiey, wiecznie — wolno *ir t. t. lenkiškai rašoma nepanašiai, bet skirtumas tarp tų žodžių rašymo kiriliškai labai nedidelis.* Ce *ir* к *(buvo rašoma maždaug* іс), а *ir* и, о *ir* е — *labai nedaug kuo tesiskiria ypač XVI amžiaus galo arba XVII amžiaus raštuose. Be to, kai kurios raidės, kaip antai* в *žodyje* книтовскои, ч *žodyje* вечно, *paprastai iškeliamos į viršų ir jau apie XVI amžiaus galą tepažymimos ženkliuku, kuris be žodžio neretai sunku atspėti. Todėl nėra ko stebėtis, kad vertėjas, nesuprasdamas tų žodžių ir turėdamas gal neaiškų išblukusį tekstą, rašytą galbūt ne anksčiau kaip XVI amžiaus gale, negerai yra išvertęs tuos žodžius. 1617 metais Žemaičių bajorai įrašydino į Žemaičių žemės teismo Trijų Karalių posėdžių knygas Žigmanto Vazos duotą 1588 m. Žemaičių žemei privilegiją. Tos knygos nėra išlikusios, todėl negalima pasakyti, ar ten buvo įrašydinta ta viena 1588 m. privilegija, ar ir kitos Žemaičių privilegijos. Man atrodo labai patikima, kad tada į knygas buvo įrašyta ir Kazimiero privilegija, ir vertėjas greičiausiai yra turėjęs ne privilegijos originalą, bet tik tą 1617 metų įrašą.*

Kitos aiškios klaidos ne taip lengva atitaisyti, pavyzdžiui:

1 str.: od nas zamianę maią — *gal* от нас отниматся мели, *gal* замятни *(riaušės), gal dar kas kita*;

11 str.: na cudzych sianozęciach — *gal* ани сена косити, *gal visai kas kita.*

Apie kitas smulkesnes vertimo klaidas ir netikslumus čia nekalbėsiu.

Be klaidų, duodamasis tekstas turi ir aiškių praleidimų. Nors iš viso teksto matyti, kad privilegija duota visai Žemaičių žemei, jos bajorams, bet pavadinime čia teminimas vienas Knituvos valsčius, tačiau ir to pavadinimo vertėjas ar nurašytojas nebuvo gerai išskaitęs greičiausiai del to, kad tokio pavadinimo valsčiaus jo laikais nebebuvo. Tada jau nebebuvo ir kitų valsčių pavadinimų, žinomų iš 1492 m. patvirtinamosios Aleksandro privilegijos: Pernaruvos, Medininkų, Gaižuvos, Paštuvos, Betygalos. Ar vertime valsčių pavadinimai praleisti del neišskaitymo, ar gal greičiau praleista nurašant visa teksto eilutė, kas dažnai atsitinka, sunku, žinoma, pasakyti, bet ar šiaip ar taip tekstas, matyti, yra nepilnas. Jis turėjo būti šioje vietoje arba toks, koks yra Aleksandro privilegijos įžangoje, bet tenai Knituvos valsčius visai nepaminėtas, ar greičiau toks, koks buvo tos privilegijos XIV str., kur pirmojoje vietoje nurodytas Knituvos valsčius. Tada šis tekstas būtų buvęs maždaug toks:

... волостеи кнетовскои, пернаровскои, росенскои, крожскои, медницкои, кгоижовскои, поштовскои (и иных) земли Жомоитское ...

Šitaip pataisytas duodamasis privilegijos tekstas, nors vietomis ir ne visai suprantamas, nebeatrodo nepatikimas. Kad išlikusiame tekste būtų kokių interpoliacijų, nematyti. Suglaudus visa, tenka pasakyti, kad čia turime negerą vertimą tikro rusiško teksto tik su kai kuriais praleidimais. Privilegijos tikrumą rodo ir imtas vartoti pačioje 1442 metų pradžioje Kazimiero titulas, žinomas iš originalinių jo raštų. Taip viename 1442. I. 11 d. rašte[1] *jis vadinamas:*

Велики князь Казимир королевич литовский, жомоитский, руский и иных.

---

[1] М. Круповичъ. Собраніе государственныхъ и частныхъ актовъ, касающихся исторіи Литвы. Вильно, 1858, p. 21.

Apie Kazimiero duotą Žemaičių žemei privilegiją žinoma iš trijų šaltinių: 1) iš 1492 metų d. k. Aleksandro patvirtinimo[2] Kazimiero privilegijos, kuriame nenurodytas nei Kazimiero privilegijos laikas nei jos tikras turinys; 2) iš nurodymo Stryikauskio kronikoje[3], rašytoje XVI amžiaus antrosios pusės viduryje, kad Žemaičių bajorų sukilimas baigėsi Kazimiero duota jiems Kaune privilegija, ir 3) iš 1441. X. 1 d. Kryžeivių Ordino maršalo laiško[4], kuriame išdėstytos Kazimiero (Lietuvos didikų) derybos su Žemaičių bajorais ir sąlygos, kuriomis Žemaičių bajorai sutiktų pripažinti Kazimierą ir pasiduoti jam, — taigi ten išdėstytos būsimosios privilegijos sąlygos. Nežinia, iš kurio šaltinio Stryikauskis yra paėmęs žinią apie privilegijos davimą Kaune, bet jo žinia yra tikra. Jis tesako, kad privilegija duota tuoj susitarus po sukilimo su Žemaičiais, nenurodydamas metų. Iš Ordino maršalo laiško matyti, kad toks susitarimas galėjo būti ne anksčiau kaip 1441 m. spalių mėn. 1442 m. sausio mėn. Kazimieras jau tituluojasi, be ko kita, Žemaičių kunigaikščiu. Kadangi jo senesniuose raštuose tokio titulo nėra, tenka pripažinti, kad tas titulas atsirado tada, kai jis jau susitarė su Žemaičiais ir jie jį pripažino. Tokiu būdu susitarimas turėjo įvykti ir privilegija turėjo būti duota 1441 metais spalių, lapkričio arba gruodžio mėn. Tai sutinka su privilegijos 5-ojo indikto nurodymu, kurio laikotarpis 1441. IX. 1 — 1442. IX. 1.

Kad ši privilegija duota tuoj po Žemaičių sukilimo, rodo ne tik šitos šaltinių žinios apie ją ir jos data, bet ir pats jos turinys. Palyginę ją su 1492 m. d. k. Aleksandro patvirtinamąja privilegija, joje terandame nustatytus didžiojo kunigaikščio teisių aprėžimus, būtent: jis negalįs atimti turtų nei iš pačių bajorų nei iš jų įpėdinių, negalįs reikalauti iš jų didesnės arba kitokios tarnybos, kaip jie yra tarnavę Vytautui, negalįs jiems skirti valdininkų ir Lietuvos (Aukštaičių) ir t. t.; antra vertus, joje nustatytos Žemaičių teisės ir jų pareigos didžiajam kunigaikščiui: jie turį išlaikyti tas pilis ir didžiojo kunigaikščio dvarus, kurie buvę prie Vytauto, turį teisės medžioti ir žvejoti ir t. t. Normų, kuriomis tvarkomi savitarpiniai bajorų santykiai, esančių Aleksandro privilegijoje, čia visai nėra. Taip, nieko nėra apie našlių teises vyro palikimui, apie baudas bajorui nužudžius bajorą ir t. t. Tai jau yra vidaus sutvarkymo normos, kurios į Žemaičių žemės privilegiją galėjo patekti vėliau, didžiajam kunigaikščiui labiau susigyvenus su Žemaičių bajorais, nenorėjusiais iš pradžių jo pripažinti. Ar Kazimieras yra davęs vėliau Žemaičiams antrą privilegiją, ar tie straipsniai atsirado tik Aleksandro privilegijoje, dabar sunku pasakyti. Aleksandro privilegijos I įžengiamasis straipsnis ir XIII straipsnis greičiau rodo, kad tie straipsniai įvesti ne Aleksandro, bet dar Kazimiero. J. Jakubovskis yra mėginęs rekonstruoti Kazimiero privilegiją[5] iš patvirtinamosios Aleksandro privilegijos. Tos rekonstruotos privilegijos data, žinoma, negali būti 1440 m., kaip buvo manęs Jakubovskis, gal ir jos

---

[2] Lotyniškas tekstas iš 1569 m. patvirtinimo paskelbtas: Zbiór praw litewskich. Poznań, 1841, p. 67—72, ten pat ir rusiškas vertimas iš esančio Varšuvoje Lietuvos Metrikos nuorašo, o iš pačios Metrikos įrašo: Акты, относящіеся къ исторіи Западной Россіи, I, СПетербургъ, 1846, p. 120—122.

[3] Kronika polska, litewska, żmódzka į wszystkiej Rusi Macieja Stryjkowskiego. Wydanie nowe. Tom II, Warszawa, 1846, p. 209. T. Norbuto išleisto „Bychovco metraščio" nenurodau šaltinių tarpe, nes laikau jį parašytą paties Norbuto iš Stryikauskio ir kitų šaltinių.

[4] Oskar Halecki. Litwa, Ruś i Żmudź jako części składowe Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kraków, 1916, p. 32—33 prieraše. Pusl. 31 ir toliau autorius aprašo Žemaičių sukilimą ir privilegijos davimą.

[5] И. Якубовскій. Земскіе привилеи Великаго Княжества Литовскаго.— Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, 1903, іюнь, p. 294—296.

straipsnių sudėtis ne visai tokia, kokią jis buvo nurodęs, bet tuo tarpu jos nereikėtų visiškai atmesti. Klausimas apie antrąją Kazimiero privilegiją tegalės paaiškėti, jei ne suradus jos tekstą, tai bent sąrašą Žemaičių bajorų archyvo aktų, kuris turėjo būti ir galėjo kur nors išlikti. Toks Žemaičių privilegijų archyvas yra buvęs. Žigmantas Augustas buvo net atleidęs nuo karinės tarnybos tą bajorą, kuriam Žemaičių bajorai paveda saugoti savo privilegijas, kaip tai matyti iš patvirtinamosios Enriko 1574 m. privilegijos 30 str. Koks to archyvo likimas, visai nežinia, bet kai kurių Žemaičių privilegijų originalai iš to archyvo, tiesa, dar nepaskelbti, yra išlikę, taip yra išlikusios 1545. IX. 7 d. Žigmanto Augusto ir 1588. IV. 18 d. Žigmanto Vazos patvirtinamosios privilegijos. Kadangi ligišiol tėra paskelbti iš Lietuvos Metrikos įrašų 4 patvirtinamųjų privilegijų tekstai: 1492 m. Aleksandro, 1507 m. Žigmanto Senojo[6], 1569 m. Žigmanto Augusto[7] ir 1574 m. Enriko[8], be to dar yra minėtas J. Jakubovskio bandymas rekonstruoti Kazimiero privilegijos tekstą, todėl šis tekstas turi būti nemenkas indėlis į žinomųjų Žemaičių privilegijų rinkinį.

Kaip šis vertimas atsirado Pašiaušio jėzuitų kolegijoje, įsteigtoje Lietuvos iždininko (skarbnik) Stanislovo Beinarto, sunku pasakyti. Turbūt nuorašų tekstai seniau buvo labiau pasklidę, vienas jų galėjo būti ir jėzuitų rankose, kurie apskritai saugodavo ir savus ir svetimus dokumentus. Vėliau senesniais dokumentais nustota rūpintis, bent nuo šios privilegijos įrašymo į knygą ir davimo įrašytojui išrašo, niekas ligšiol nėra išėmęs jos išrašo, todėl visi tie nuorašai, kaip nebereikalingi, galėjo ir išnykti.

7.

Vytauto raštas keliems Medininkų bajorams.

1641 m. birželio mėn. 5 d. įrašas Žemaičių žemės teismo knygose 1417 m. vasario mėn. 18 d. (?) d. k. Vytauto rašto, kuriuo duoda žmones keliems Medininkų bajorams.

V. D. Universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje.

Году отъ нарожен'я Сына Божого тисеча шестсот сорок первого месеца июня пятого дня.

На рокохъ земъскихъ судовыхъ, водлугъ статуту на завътре по Святои Троицы свята рымъского припалых и сужоныхъ, перед нами Юр'емъ Кгружевъскимъ судею, Хризостомом Володъкевичомъ подъсудъкомъ а Яномъ Станъкевичом, тивуномъ его королевскои милости оиракголъскимъ, писаромъ, врадниками господарскими земъскими жомоитскими, постановившысе очевисто его милость пан Матеи Престрелъски покладалъ до акъту книгъ || земъскихъ жомоитъскихъ листъ писмомъ велъми старымъ писаны отъ князя Витовъта[1], собе належачыи, которы тотъ листъ до акъту подавъшы, жедалъ нас враду, ижъ быхмо его до книгъ земъскихъ жомоитъскихъ announceписатъ велели. Которы в книги announceписуючы слово в слово такъ се в собе маетъ:

---

[6] Lotyniškas tekstas iš Varšuvinio Lietuvos Metrikos nuorašo: Θ. Леонтовичъ. Акты Литовской Метрики. Т. I, вып. 2. Варшава, 1897, p. 197—200. Ten nurodyti jo paskelbto teksto skirtumai palyginti su žinomuoju Aleksandro privilegijos tekstu.

[7] Lotyniškas tekstas iš įrašo Lietuvos Metrikoje: М. Любавскій. Очеркъ исторіи Литовско-Русскаго государства. Москва, 1910, p. 371—376; jame įrašyti pilni 1492 m. ir 1507 m. privilegijų tekstai.

[8] Rusiškas tekstas iš įrašo Lietuvos Metrikoje: Акты, относящіеся къ исторіи Западной Россіи, III, СПетербургъ, 1848, p. 177—182.

[1] Витовъто.

Отъ великого князя Витовъта. Наменику жомоитскому[2] пану Кезъкгаилу. Подавали есмо тымъ бояромъ медъницкимъ[3] тыи[4] люди: Свирквиту два чоловеки — Кгоиля, Диспутя; Тулени два чоловеки — Спудутис, || Еишъкис; Рукови два чоловеки — Ракела, Ровика; Руко(ву) брату Кгедивупу чоловека Бокильта; Вазъкгирдови ( ) Давъкгиню — Вачюика, Никеня; Олыкгутевы чоловека Еикъша; Еикинътовичю Кгирикоду чоловека Клоиша. А писанъ в Утукиняхъ у пятокъ передъ рымъскими мясопусты, индик | семдесят шосты ден пяты |[5].

У того листу подъпису и печати нетъ. Которыжъ тотъ лист || за покладанемъ черезъ пана Престрелъского до акъту естъ до книг земъскихъ жомоитскихъ уписанъ.

Šis aktas spausdinant d. k. Vytauto raštus nebuvo mano aptiktas, todėl jis nepateko tarp kitų Vytauto raštų Žemaičių bajorams. Jo netenka, manau, laikyti netikru. Ne visai gal patikimi kai kurie vardai paaiškinami nurašinėtojo nesugebėjimu išskaityti seną raštą, kaip jis neišskaitė kelių lengvai atitaisomų žodžių rašto pradžioje. Kai kas, matyti, buvo visiškai neįskaitoma ir nenurašyta ar dėl rašto suplyšimo ar del neaiškumo — taip šiame nuoraše praleistas nurodymas, kurie žmonės duodami Vazgirdui. Dėl datos, kuri šiame nuoraše visiškai nesuprantama, reikia pripažinti, kad visa, kas nurašytojo yra įrašyta vėliau, išskaityta visiškai klaidingai. Nė vienais metais, kuriais šis raštas galėjo būti duotas, penktadienis prieš užgavėnes nėra buvęs nei 5, nei 15, nei 25 dieną vasario ar kovo mėnesių. Negeras datos išskaitymas duoda pagrindo manyti, kad originale ji buvo parašyta ne žodžiais, bet skaitmenimis. Skaitmenį 5 raštininkas galėjo lengvai išskaityti, nes tas skaičius rašomas gerai jam pažįstama raide е, *todėl vargu ar jis galėjo suklysti jį skaitydamas ir nurašydamas žodžiu. Kadangi tai nėra dienos nurodymas, tai tegalėjo būti galas metų pažymėjimo. Tuo skaitmeniu tegalėjo baigtis šie metų skaičiai: 6925 (= 1417), 6935 (= 1427), 1425 ir 1415. Paskutinis skaičius reikia atmesti, nes rašant 1415 kiriliniais skaitmenimis gale bus ne 5 (*е*), bet 10 (*і*). Šimtų ir tūkstančių metų pažymėjime XVII amžiaus raštininkas galėjo ir nemokėti gerai išskaityti, nes tuo metu metai nebebuvo skaičiuojami nuo pasaulio įkūrimo. Prieš paskutinį metų skaičiaus skaitmenį 5 (*е*) turėjo būti skaičiai, kuriuos jis išskaitė žodžiu* ден. *Tai tegalėjo būti 920* (цк), *930* (цл) *ir 420* (ук). *Kadangi panašiausiai į raides* дн *buvo rašomi skaitmenys 920* (цк), *aš manau, kad negerai išskaityta dokumento data buvo 6925, taigi jis buvo duotas turbūt 1417 metų vasario mėn. 18 d., bet tikrai pasakyti, kad tai nebuvo 1425 ar 1427 metai, negaliu.*

8.

Seniausieji Deltuvos bažnyčios dokumentai.

Yra nurodymų, kad Deltuvos bažnyčią esą pastatydinę Kęsgailaičiai 1444 metais[1]. *Tais metais Kęsgailaičiai jos statydinti negalėjo, nes Deltuvoje tuo metu šeimininkavo ne jie, bet jų tėvas Žemaičių seniūnas Kęsgaila su savo broliais. Čia turbūt yra supainiotos žinios apie 1476 m. Kęsgailaičių raštą ir iš kaži kur paimta, gal prasimanyta, data. Iš duodamo to-*

---

[2] томопьсому. [3] медъницеимъ. [4] ныи. [5] *Rašant buvo palikta tuščia vieta ir tie žodžiai įrašyti vėliau ta pat ranka ir tuo pat rašalu, tik smulkesnėmis raidėmis del vietos stokos.*

[1] Ks. W. Przyałgowski. Żywoty biskupów wileńskich, t. I. Petersburg, 1860, p. 49. — J. B(uszyński). Kroże, ich przeszłość i stan obecny. Wilno, 1872, p. 65.

liau papos Povilo II rašto matyti, kad Deltuvos bažnyčia buvo atstatyta turbūt 1467 metais, taigi senoji bažnytėlė turbūt buvo tuo metu sudegusi. Tą pirmąją bažnyčią Deltuvoje turbūt buvo pastatydinę pirmojoje XV amžiaus pusėje Kęsgaila arba jo brolis Sūdvajis arba ir kiti jų broliai. XVII amžiaus pradžioje Vilniaus vyskupas ir kapitula bylinėjosi su Deltuvos dvarų savininkais evangelikais del Deltuvos bažnyčios ir jos turtų. 1628 metais byla baigėsi taika, ir užrašytų senuose raštuose turtų vietoje dvarininkai davė Deltuvos bažnyčiai naujų turtų. Tos bylos yra išlikęs Kauno Arkivyskupijos Kurijos archyve tarp ko kita ieškovų advokatų raštas, kuriame išdėstyti visi jo turimi dokumentai apie tai, kad Deltuvoje buvusi katalikų bažnyčia, ir kurie turtai buvę užrašyti jai. XV amžiaus dokumentų jame tenurodyta du, daugiau, matyti, jau ir tada nebebuvo. Pirmojo, 1476 m. Kęsgailaičių rašto kurijos archyve yra išlikęs ir originalas, iš kurio jis čia spausdinamas, ir keli vėlesni nuorašai, bet netikslūs. Tame rašte pažymėtinas davimas palyginti didelio skaičiaus arklininkų, kurie turį tarnauti klebonui. Antrojo, papos Povilo rašto, duoto Stonkui Sūdvajaičiui, Kęsgailaičių pusbroliui, atstatydinus Deltuvos bažnyčią, originalo nebėra, tėra išlikęs vienas nuorašas. Šis papos raštas skiriasi nuo kitų raštų tuo, kad jame kiek kalbama apie senovės lietuvių tikybą ir sakoma Stonką Sūdvajaitį buvus pirmiau totorių ir pagonių tikybos. Tai aiški nesąmonė. Ji rodo, kokį supratimą Romos kurija turėjo apie Lietuvos tikybinius santykius, — tai greičiausia yra Kryžeivių Ordino agitacijos palaikai.

a) 1476 m. vasario mėn. 28 d. Vilniaus vaivada, Lietuvos kancleris Mykolas Kęsgailaitis ir jo brolis Žemaičių seniūnas Jonas Kęsgailaitis skiria jų pirmatakų įsteigtai Deltuvos bažnyčiai dešimtinę, žemių, žmonių ir kitų turtų.

Iš originalo Kauno Arkivyskupijos Kurijos archyve.

In nomine Domini amen. Ad p*er*petuam rei memoriam. Cum autem humane nature comoda nil dignius, q*ua*m ut memoria | habeantur, oportunum igitur extat, ut actibus ho*mi*nu*m* apicibus *lite*rarum et testium annotac*io*ne perhenuentur, proinde nos Michael Gyeszgalowycz pa|latinus Vilnen*sis* et Magni Ducatus Lythwanie cancellarius et Johannes eiusdem Gyeszgali capitaneus Samagiten*sis*, fratres germani, significa*mus* | vniuersis quibus expedit p*rese*ntibus et futu*ri*s p*rese*ncium noticiam habitu*ri*s, q*uod* accensi zelo singulari deuoc*io*nis et tacti diuino spiram*in*e quibus eclesiam et fabricam fundac*io*nis n*os*trorum antecessorum in villa n*os*tra Dawylthow prosequim*ur* et continuo prosequi volumus in futurum. Cupientes ecia*m* offensum districti iudicii, cuius benignam clemenciam n*os*tris malis frequenter offendimus operibus misericordie preuenire pred*ic*tam ecc*lesiam* seu fabrica*m* de bonis temporalibus, quibus nos superne prouisionis opulenta benignitas libe*r*aliter ac multipliciter ampliauit, dotamus redditibus infrasc*ri*ptis, damus igitur adicimus, incorporamus, ap*pro*priamus, conferimus et donac*io*ne perpetua et irrecup*er*abili temporibus p*er*petuis et affuturis ascribimus eedem ecl*e*sie tres decimas de omni grano, videlicet siliginis, tritici, ordei, avene et ciceris al*ia*s g r i c z y c h i ex tribus n*os*tris curiis post allodia siue agriculturam in Dawylthow, Myloschvny et Congaylyszky provenien*tes*; item pro predio siue agricultura pro curia plebani

quatuor laneos seu terras vna cum pratis, quas ante ea n*ost*ri homi*n*es nomi*ni*bus hiis nucupati possidebant et tenebant: primo terram Nyewyerczyna, secundo terram Roszgathowa, terciam Juszkowa, quartam Pampaczywa et quintam terram, quam apud d*omi*nu*m* Conradum fratrem n*ostru*m pro octo siclis emimus; item eciam homi*n*es septem equorum pabulatores al*ia*s c o n y v c h i bene posessionatos cum terris ip*s*orum ad s*er*uiendum pl*e*bano dicte ecl*es*ie in Croypany[1] villa situatos et hiis nomi*ni*bus nucupatos: Praczvs, Maczvs, Yeythwyl, Jabvth, Nothkvs, Downar et Svnczam, cum omni jure, dominio, p*ropri*etate, necnon laboribus, seruiciis, contribuc*i*onibus et g*ener*alit*er* cum vniu*er*sis obvenc*i*onibus et prouentibus, prout soli tenuimus, habuimus et possidebamus, nichil juris aut dominii pro nobis res*er*uando; item de bonis n*ost*ris Woydanya quinq*ue* p v d y de melle; item piscinam dictam Preykvnow Prvth in fluuio Stara consisten*tam* et lacum nucupatum Wylnathyszky. Ceterum ut rector eiusdem ecl*es*ie n*ost*ris munificenciis suffultus diuino cultui valeat operiosius, inherere eedem ecl*es*ie rectori tributarios in villa Lathyholycze in terris Russie consisten*tes*, qui pro n*ost*ra sorte in ibidem sunt deputati, vna cum tributo tam mellis tam eciam mardurum et cere pro n*ost*ra tota parte et sorte ab eisde*m* tributariis annis singulis provenien*te* eciam donamus, ap*pro*priamus donac*i*one perpetua et irrecup*er*abili perpetuis valitur*is*. In cuius rei testimonium et maiorem euidenciam sigilla nostra n*ost*ra p*rese*ntibus duximus appendendum. Datum Vilne feria quinta ante domi*ni*cam Inuocauit anno Dom*i*ni millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto, p*rese*ntibus ibidem magnifico, venerabilibus et nob*i*libus domi*ni*s: Stanislao Sandwogii Magni Ducatus Lythwanie marsalco et tenutario Grodecen*si*, Stanislo decano, Andrea custode ecl*es*ie Vilnen*sis*, Hannvsz thywno et Alberto protunc castri Vilnen*sis* vicesg*ere*nte et aliis q*ua*m pluribus fidedignis testibus *cir*ca premissa.

Pergamentas 52 cnt. pl. ir 23, 5+6 cnt. aukšt., be antspaudų, tik su skylutėmis dviejų antspaudų virvutėms įverti. Kaip matyti iš minėtojo advokato rašto, antspaudų nebebuvo jau XVII amžiaus pradžioje.

Po teksto yra įrašytas pažymėjimas apie akto įrašymą 1649 m. lapkričio mėn. 8 d. Ukmergės pilies teismo knygose.

b) 1468 m. kovo mėn. 11 d. Papa Povilas II suteikia atlaidus lankantiems Deltuvos bažnyčią, išnaujo pastatydintą Stonkaus Sūdvajaičio, kuris pirmiau buvęs totorių ir pagonų tikybos, bet vėliau tapęs krikščioniu.

Iš XVIII amžiaus nuorašo Kauno Arkivyskupijos Kurijos archyve.

Pavlus episcopus, servus servorum Dei. Universis Christi fidelibus praesentes literas inspecturis salutem et applicationem. Bene et si cunctae orbis ecclesiae sub sanctorum fundatae ....

---

[1] *Turi būti*: Croupany.

..........[1] illas tamen, quae ad honorem et sub vocabulo Sanctae et Individuae Trinitatis dedicatae nescuntur, eo celebriori memoriae convenit.... ....[1] et perfectius christianorum vota fidelium dirigit et ad gratiam exauditionis admittit. Cupientes igitur, ut parochialis ecclesia Sanctae Trinitatis in Dawiłtow Vilnensis dioecesis, quam sicut accepimus dilectus filius Stanislaus Sandiuogii[2] miles dictae dioecesis de bonis sibi a Deo collatis denuo construi fecit, in qua missae et alia divina officia secundum usum Romanae Ecclesiae celebrantur, in suis structuris et edificiis debite conservetur et manuteneatur et a Christi fidelibus, qui conviam tartarorum et paganorum existunt, congruis frequentetur honoribus et tam Christi fideles eo libentius devotionis causa confluant ad eandem, qua tartari et pagani hujusmodi ad fidem christianam et religionem sanctaeque matris Ecclesiae gremium et unitatem, prout miles ipse, qui antea tartarorum et paganorum ritum sequebatur, divina inspiratione nuper christianus effectus est, serventius reducantur, et ad augmentationem et manutentionem ejus manus promptius porrigant adjutrices, quo ex hoc ibidem dono ecclesiasticis gratiae uberius conspexerint se refectos, de Omnipotentis Dei misericordia et beatorum Petri et Pavli apostolorum ejus auctoritate confisi, omnibus et singulis utriusque sexus personis vere penitentibus et confessis, qui ecclesiam Sanctae Trinitatis praedictam in ejusdem Sanctae Trinitatis et Assumptionis Beatae Mariae Virginis festivitatibus devote visitaverint annuatim et ad manutentionem et conservationem ejus manus porrexerint adjutrices, singulis videlicet festivitatum earundem diebus septem annos et totidem quadragenas de injunctis eis penitentiis misericorditer relaxamus praesentibus, perpetuis temporibus valituris. Volumus autem, quod si alias visitantibus dictam ecclesiam vel ad ejus conservationem manus porrigentibus adjutrices aut alias inibi[3] pias elemosinas erogantibus seu alias aliqua indulgentia in perpetuo vel ad certum tempus nondum lapsum duratura per nos concessa fuerit, praesentes litterae nullius existant[4] roboris vel momenti. Datt. Romae apud Sanctum Petrum anno incarnationis Dominicae millessimo quadragentesimo sexagesimo octavo, quinto idus[5] marcii, pontificatus in anno quinto.

L. S.

Joannes de Bumibellis — A. Rapcountii
B. D. Frum-tis. — Omnia gross. [v].

9.

Keli XVI amžiaus aktai apie žmonų ir vaikų teisimą.

Paskelbtų XV ir XVI amžiaus Lietuvos aktų tarpe tėra keli sprendimai, kur šiaip šeimininkas yra teisęs savo tarnus, darbininkus ir valdinius ūkininkus del pašaliečių skundų. Bet savo žmonos ir vaikų teisimo aktų, bent kiek atsimenu, ligišiol nėra paskelbta nė vieno. Gal todėl šitos rūšies teismų, ta pirmutine teismo instancija, niekas nebuvo susidomėjęs. Teisėju čia buvo kiekvienas savarankiškas šeimininkas, tiek vyriškis, tiek moteriškė (b), *ir priklausiusieji tiesiog valstybės įstatymų (didžiojo kunigaikščio) asmens — bajorai, ir privatinių valdovų valdiniai — ūkininkai ir miestiečiai* (d). *Kaip matyti iš duodamųjų sprendimų* (a, c), *tai buvo visai formalinis teismas, ne koks naminis pabaudimas. Kad toks teismas yra buvęs, jau buvo žinoma iš kai kurių paminėjimų paskelbtuose aktuose,*

---

[1] *Nuoraše paliktos tuščios vietos, tarytum čia originalo tekstas buvo neįskaitomas.*
[2] Sandinogii. [3] mihi. [4] eristant.
[5] *Taip šio rašto turinio pažymėjime XVII amžiaus pradžios advokato rašte; nuoraše:* die.

pav.: 1556 metais bajoras teisinasi Gardino teisėjams neturįs atsakyti už savo sūnų, nebegyvenantį prie jo, kadangi jis nebuvęs prašytas teisti sūnaus[1]*. Be to, apie jį žinome ir iš tam tikro straipsnio III statute (VI sk. 39 str.), išleistame 1588 metais. T. Čackio nurodymas*[2]*, kad toks straipsnis apie žmonos ir vaikų teisimą buvęs įrašytas jau II statute, matyti, yra klaidingas, bent jo turėtame to statuto egzemplioriuje, kuris dabar jau yra paskelbtas*[3]*, tokio straipsnio nėra. Tačiau toks savo žmonos ir vaikų teisimas, aišku, nėra naujai įvestas III statuto. Tai aišku, kad ir iš duodamų čia sprendimų, kurių vienas yra I statuto, o antras II statuto laikotarpio. Matyti, pirmesnėse statuto redakcijose šita norma neįrašyta todėl, kad tuo laiku, kai kiekvienas šeimininkas ar šeimininkė galėjo savo vaikus ir net žentus užkurius įkeisti ilgam laikui ir tuo būdu paversti juos kuone laikinaisiais pašalinio žmogaus vergais, jis buvo toks pat jų šeimininkas kiekvieno pašaliečio atžvilgiu, kaip savo belaisvių darbininkų, ir pašalietis žiūrėjo į juos ne kitaip, kaip į šeimininko ūkio šeimynos narius — darbininkus ir tarnus, tik laisvo kilimo. Visuose statutuose nustatyta, kaip turi pašalietis reikalauti atlyginimo už kieno ūkio šeimynos nario padarytą skriaudą — turėjo skųstis jo šeimininkui ir reikalauti, kad tasai teistų tarną ir priteistų kas reikia. Tas pat buvo savaime suprantama ir del šeimos narių, kurie tesudarė šeimynos branduolį. Manau, kad šitie aktai, duodami progos kiek nušviesti šeimininkų teismo valdžią ir apsaugą savo šeimos narių atžvilgiu, galės padėti aiškiau suprasti ūkio šeimynos narių priklausymo savo šeimininkų ir valdinių (ūkininkų) priklausymo savo valdovų (dvarininkų) kilimą ir esmę.*

a) 1552 m. kovo mėn. 19 d. Miknius Andruškavičius teisia savo sūnų, kurį skundžia kunigaikštis Andrius Neledinskis, kad jis padaręs jam nuostolių.

Orig. Centraliniame Valstybės Archyve Kaune.

Я Михно Ондрушкович весполок (с) суд'ями стороны моеи на то взяты[ми], то ест с паном Петром Бутковичом, паном Павломъ Вихторо[вичом], паном Яном Станиславовичом а паном Матыясом Миколае[вичом], земяны повѣту троцкого, за позвы его королевскои милости на ро[ку], зложоном з обу сторон и в листе моем меновите описаном, то ест от Бож'его нарожен'я году прошлого 1552 за дванадцет недел месеца марта 19 дня, в пятницу, далом право на сына моего Себестыяна князю Ондрею Нелединскому, подключому виленскому господаря короля его милости. Жаловал перед нами за позвы его королевскои милости княз[ь] Ондреи Неледенскии на сына моего Себестыяна тым обычаем: „За приказом твоим, пане Михну, зверившисе сыну твоему Себестыяну поручилом наместнисво увъ имен'ю моем ковенского повету дворе Орлове, то пак тот Себестыян будучи от мене наместником он[ое] имен'е и двор мои спустошил и шкоды немалые поделал — [па]робка неволного на имя Яроша ткача и (с) сыном Иванцом с т[ого] двора отогнал и иншие многие шкоды в [том дворе поделал]". Которых шкод своих реистръ меновите пописаны у пра[ва] покладал князь Нелединскии, и был перед нами суд'ями чтен. [В ко]тором реистре описуеть: „На памят мнѣ, князю Андрею Нелединс[кому], шкоды, которые поделал служебник мои Себестыян будучи у [дво]ре моем Орловѣ. Напервеи паробка неволного на имя Ярошa ткача и (с) сыном Иванцом, и з жоною, и з волы, с клячою и со всими статки его домовыми выпровадил", — и иншие многие речи на том реистре меновите описаны сут. С которогож реистру мы суди и сторона противная,

---

[1] AVK XVII p. 413.

[2] Dzieła Tadeusza Czackiego. T. II. Poznan, 1844, p. 97. Taip pat: Jonas Šliupas. Gadynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje (1569—1795 m.) ir Lietuviškasis Statutas Zigmanto I, pagal T. Čackį, Chicago, 1909, p. 488.

[3] Archiwum Komisyi Prawniczej. T. VII. Kraków, 1900.

то ест Себестьян через приятеля своего, очивисте перед правом умоцованого, то ест пана Щасного Одамовича, у князя Ондрея Нелединского копии просили, аб[ы] || стороне была дана для вырозумен'я лепшого стороны противнеи. Князь Андреи Нелединскии копии з реистру шкод своих дати не хотел. Сторона противная, то ест Себестьян через приятеля своего пана Щасного Одамовича на жалобу князя Ондрея Нелединского отказ чинил тым обычаем: „Правда есть, служилом у твоеи милости и в именъю твоеи милости дворе Орлове наместником былом, и не маючи слушного моего выхован'я на том вряде, твоеи милости, пану моему, уцтиве чолом вдарилом и пожекналом перед людми добрыми въ именъю твоеи милости Орлове, и твоя милост мене ласкавѣ, яко пан, перед людми добрыми, веры годными шляхтичи отпустил и со всего твоя милост волным мене вчинил и ещос ми за цнотливыи мои послуги дяковал. И готов есми слатися на довод до людеи добрых, бояр шляхты, перед которыми твоя милост мене ласкавѣ отпустил и от всего еси мене волным вчинил. А шкодником твоеи милости никоторым не былом, и на он час никоторых шкод твоя милост не упоминал, и те[бе не е]стем жадным шкодником и того поробка Яроша з жоною и (с) сыном и со всими статки его домовыми з двора твоеи милости не выпроважалом ани о том ведаю". На то князь Нелединскии поведил: „Яком я тебе з ласкою перед тыми людми добрыми, которых ты менуеш, не отпускал, так о том не ведаю и на довод твои не шлюсе, але тыс сам поехал з листом моим за росказан'ем и послан'емъ моем до Юрборка того паробка моего от'искивати, и от тогож часу, яком те послал, у мене еси не постал ани очима есми тебе не видел. А я тогож часу враду троцкому шкоды мои оповедал и в книги[1] описати дал, на штож и выпис с книг[2] замку троцкого оповедан'я моего маю," — которы выпис перед нами у права покладал, — „и при том моем оповедан'ю, || при выписе подлуг реистру того моего на тых шкодах моих всих, так тежь на том, ижем те не отпускал, хочу на том на всем пр[и]сягнути". Сторона противная Себестьян через приятеля св[оего] пана Щасного поведил: „Я при доводе моем, при тых трох шляхтичах, перед которыми еси отпустил ласкавѣ и никоторых шкод на он час не припоминал, и яко не естем тобе шкодником, так того паробка твоеи милости не выпроважал, так о нем не ведаю, и хочу на всем том присягнути и чест свою телесною присягою моею хочу очистити". И я Михно весполок (с) суд'ями моими, выслухавши жалобы князя Андрея Нелед[и]нского и отпору сына моего Себестьяна, нашли есмо пр[и] доводе блишшого ку присязе Себѣстьяна за тою причиною, иж Себестьян ставил шапку на довод до люд[еи] добрых, бояр шляхты, перед которыми князь его добро[вол]не а ласкавѣ отпустил и со всего того на он час перед тымиж [шлях]тичи вчинил волного и о жадных шкодах не п[ри]по[ми]нал, и при том ещо доводе невинность [а чест свою при]сягою своею телесною очисти(ти) мел, нижли князь Он[дреи Не]лединскии, яко на довод Себестьянов шапки ставити, т[ак] ку присязе Себестьяна вести не хотел, одно князь Нелединскии поведил голою повестью своею: „При том реистре на тых шкодах моих, от него поделаных, телесною присягою своею поправити хочу". Нам се то не видело, иж князь на правѣ поведиль сам пославши Себестьяна з листом до Юрборка того паробка от'искивати и потом от тогож часу его не видевши, мы то обачивши, кгдыж князь Андреи з листом своим до Юрборка будучи в том имен'ю своем въ Орловѣ || сам зналсе пославши Себестьяна того паробка от'искивати, намъ се то видело, иж не мог при бытности его так много речеи вынести ани вывести (с) собою, пред ся есмо оставили Себестьяна при доводе блишшого ку присязе. За тым князь Ондреи Нелединскии взял собѣ до вышого права, то ест до его королевскои милости и до их милости панов рад, мы то на вырок его королевскои милости и их милости панов рад (   ). И выпис тое справы нашое Себестьяну Михновичу под печатми нашими дали. Писан у Сепянцах под лет Бож'его нароженя 1552 году месеца марта 19 день, индикт 10.

Būta 5 visiškai nutrupėjusių antspaudų.

[1] кнгни. [2] кнгниг.

b) 1554 m. birželio mėn. 15 d. Keli Veliuonos valsčiaus bajorai skundžiasi, kad bajorė Zofija Šimkaitė neteisusi savo sūnaus Misiaus.

Originalas privatiniame archyve.

Лета Бож'его нароженя 1554 месеца июня 15 ден, индикт 12. Прышодши перед менѣ панаместника боисакголского[1] и жосетского Васил'я Семеновича жаловали бояре господарьскии повету велонского Лукаш, Ян, Станислав Милошуновичи на боярина господарьского тогож повету велонского на Мися Шымковича о том, штож деи мои пастухи гнали животину од воды перед обедомъ по Бож'емъ Теле третего дня у суботу, а так тот Мис, перенявши наши пастухи на голомъ поли, безвинне збил вола и коня охромил топором, а так я и з брат'ею своею пошли есмо на Мися жаловатся до дому матки его на имя Зоѳии Шымковны, право просячи перед стороною, а так она, жалобы нашои не выслухавши, нас от дому своего проч отбила и сторону мою и неучливыми слови нас посоромъела. И тую свою жалобу а оповедан'е дал у книги записати и выпис с книг собе взяли под моею печат'ю. Писан в Боисакголе.

Vienas antspaudas.

c) 1580 m. sausio mėn. 5 d. Žemininkas Šimkus Mykolaitis teisia savo žmoną, kurią skundžia Erazmus Jonaitis, kad ji sumušusi skundėjo sūnų.

Originalas privatiniame archyve.

Году од нароженя Сына Божего тисеча пятсот осмъдесятого месеца генваря пятого дня, уво второк. Передо мною Шимкомъ Михаиловичом, земенином господарским земли Жомоитское, а при мне на тот час были стороною люди добрые, земяне господарьские земли Жомоитское и с повету ковенского, то ест пан Ян Андреевич Можеиковича, а пан Еразмус Грегор'евич Сурвило, а пан Андреи Грегор'евич, а с придан'я вряду кгродского староства жомоитского возны волости оиракголское пан Лукаш Станиславович Колатовскии, на року от мене зложоном в том году звыш помененом месеца генваря пятого дня, уво второк, постановившисе у права очевисто земенин господарьскии земли Жомоитское волости вилкиское Еразмус Янович жаловал з листу своего упоминалного, писаного до мене з уряду земского земли Жомоитское, на жону мою Ягнешку Якубовну тыми словы: иж деи году од нароженя Сына Божего тисеча пятсот семдесят девятого месеца сентебря двадцат пятого дня, пригоняючи деи быдло до дому его наимиту его Себестыяну Грегоревичу с поля выгонами сполными с тобою, Шимку Михаиловичу, и вжо мияючи деи ворота з дому твоего, вышол деи сын его Адам, хотечи быдла отца своего переличити, естли же все быдло пастух пригнал, то пак деи жона твоя Шимку звыш помененая Ягнешка Якубовна, вышодши з дому твоего, там деи нет ведома для которое причины безвинне деи того сына его Адама збила и зранила; якож деи он назавтреи тогож году семдесят девятого месеца сентебря двадцат шостого дня шол деи он до тебе Шимку просечи о вижа на огледан'е тых ран сына своего Адама, нижли деи ты Шимку вижа мне на огледан'е ран сына моего не дал, а я деи, заховуючисе в том водлуг поступку правного, раны на сыне своем возному волости вилкиское Щеѳану Шимковичу оказал и то до вряду кгродского староства жомоитского записати оповедан'е свое дал. Которого оповедан'я своего и выпис с книг з уряду кгродского староства жомоитского передо мною показал, в котором выписе описано и так доложоно тыми словы стоит, яко в листе своем упоминалном он жалобу свою передо мною положил. А иж тот Еразмус Янович передо мною на жалобе своеи з листу упоминалного поменил

---

[1] вбоисакголского.

яко бы тогож часу назавтре мел жалобою своею до мене утечися, ино жалоба его не показаласе на выписе и на сознан'ю возного, иж бы коли колвек он мне на жону мою жаловати и вижа просити мел. Так теж то ся на том же выписе его показало, иж он не заразом, не заховуючисе водлуг поступку права посполитого, з жалобою своею до уряду втекся, али[ж] по том учинку яко бы вжо на третеи недели месеца октабря осмого дня. И кгды я, выслухавши жалобы того Еразмуса Яновича, пытал есми жоны своеи, што бы она на то мовила, ино жона моя, чинечи отказ на жалобу его, поведила тыми словы: иж деи сына твоего Адама уверху помененого не била ани его в тот час, яко Еразмус поведил, того сына его не видела, ани о том ничого не ведает. Я с тыми людми добрыми, которые при мне были, пытал есми Еразмуса, што бы он на то за довод мел, иж бы жона моя того сына его збити мела перед вороты своими, ино Еразмус на то никоторого доводу у себе быти не поведил, толко поведил, иж деи сын мои Адам готов есть на том поприсегнути, иж жона твоя Ягнешка его збила и зранила, и просил, абы был захован водлуг артыкулу пятдесят шостого, в розделе четвертом писаного. Ино кгды тот артыкул звыш поменены передо мною читано, и в том артыкуле так описано стоит, иж кожды, речи своеи у права доводечи, мает доводити трема або двема светками, а в недостатку трох светков, тогды при двух светков мает сам присегнути и тым реч свою одержати. Ино я, порозумен'е взявши с того артыкулу звыш помененого и заховуючисе во всем водлуг того артыкулу, пытал есми Еразмуса, естлиж бы он и таки довод, яко статут опевает, на то мел. Он никоторого доводу у себе быти не поведил и у права передо мною не показал, толко зъгола до присеги сына своего брал. С таковых причин я вчинивши обмову с тыми людми добрыми, которые на тот час при мне были, и заховаючисе во всем водлуг поступку права посполитого, иж наипервеи Еразмус поведил тогож часу оповедан'е свое учинивши мне и уряду, што се [на выпи]се оповедан'я его не показало, другое, яко статут опевает, при двух светков в недостатку третего светка мает сам поприсегнути, и того доводу ку подпортю права своего не ставил у права, толко зъгола до присеги сына своего брал, и ку тому видечи я, да ещо сын его Адам лет зуполных своих не мел, — с таковых слушных причин, кгдыж он пристоиного доводу не поставил, сторону в том обжалованую, жону свою, от всего того волною есми учинил. И на том я Шимко Михаилович дал есми тот лист мои судовы жоне своеи Ягнещце Якубовне под своею властною печат'ю и под печатми тых земян уверху именми помененых, то ест пана Яна Андреиковича Можеиковича, пана Еразмуса Грегор'евича Сурвила, пана Андрея Грегоревича. Писан в Компахъ.

Keturi antspaudai.

d) 1595 m. sausio mėn. 21 d. Antstolio kvitas, kad Kedainių miestietė Darata Chatianauskienė, klausinėjama apie jos leidžiamus paskalus, atsakiusi nieko apie tai nežinanti, ir jei kas turįs į ją reikalą, tai jos vyras duosiąs jam tiesą.

Iš 1595 m. sausio mėn. 26 d. įrašo Žemaičių žemės teismo knygose — Vytauto Didžiojo Universiteto bibliotekoje.

Я Криштоѳъ Томашевич Монвиловича, возны господарски земли Жомоитское волости веленское, сознаваю тым моим квитом, иж што есми был ужыти от мещанина места Кеидонского пана Абрагама || Миколаевича Третяка и маючы при собе двух шляхтичов стороною в году теперешнем деветдесят пятом месеца генвара двадцат первого дня ходил есми зъс тим помененым Абрагамом до мещанки кеидонское на имя Дороты Мартиновны Клишовны Криштоѳовои Хотяновскои и до господы ее, лежачое на Великои улицы, якож я Криштоѳъ возны и зъс тою стороною, на тот час при мне былою, и кгды есмо пришлы до тоеи господы ее, и там есми знашли ею Хотяновскую в ызбе и при нее мужа ее Криштоѳа Хотяновъского. И там перед нами тот поменены Абрагам почал мовити до нее и пытати ею тыми словы: „Слышу

от некоторых людеи, а меновите от уряду тутешнего кеидонского слугы Стефана Богдановича, яко бы ты мела мовити о мне тыми словы, яко бых я мел андловати чырвоными золотими и патроиными в месте Кролевецком, собе даными теж от мещанина кеидонского Жикгимонта Яновича Рутка". Которая на пытанъе того Абрама Третяка тыми словы поведила: „Я деи о том тепер слышу, а ведже я не естем вдовою, естли кому будет потреба, учынит з мене муж мои справедливост". А по тим, тые слова поведившы, болшъ ничого не мовила ани признавала в том. Тот исты Абрагам мною возным и стороне, при мне на тот час былои, тые слова ее освечывши, проч з господы еи пошли есмо. А иншых слов, як Абрагам, так Хотяновъски сам и жона его Дорота жадное иншое змянъки и ничого болшъ на тот час зъ собою не мовили.

10.

Žinutė apie Motiejų Stryikauskį.

1586 m. spalių mėn. 21 d. Lietuvos kancleris Ostafijus Valavičius leidžia kun. Motiejui Stryikauskiui imti medžių iš Jurbarko girios.

Orig. Centraliniame Valstybės Archyve Kaune.

Osthafiei Wołowicz, pan wilenski, canclierz Wiel[o] X[a] Litt., stharosta brzes. i kobryn. etc. Namiesnikowi memu jurborskiemu kniaziu Fridrychowi Masalskiemu. Byl owdzie u mnie kxiądz Maciei Sthryikowski, canonik zmodzki, plieban jurborski, ządaiąc mię o tho, abym na pothrzebę iego dworną i poddanym pliebanii jurborskiei pozwolil do puszcze jurborskiei iezdzić po drzewo na budowanie i drwa wolno, co ia czyniąc na zandanie iego pozwolilem. Przetho abys thy wiedząc o thym thak sie przeciw samemu xiędzu Sthryikowskiemu i poddanym iego zachowal, iako by wolno drzewa wszeliakiego na budowanie i drwa wedlug pothrzeby swei brali, opowiedziawszy sie thobie namiesnikowi, gdy bendą chcieli do puszcze iachać, koniecznie. S thym cię Panu Bogu poruczam. Dan z Wilna 21 dnia octobra w roku 1586.

O. Valavičiaus parašas: Ręnka wlasna, *ir jo antspaudas.*

Antras parašas: I ia takze Sewe. Bonar.

K. Jablonskis.

Nekrologai.

1

Jonas Yčas.

(1880. VII. 21. † 1931. XII. 17).

1931 m. gruodžio 17 d. 6 val. ryto Kaune mirė, beeidamas 52-uosius savo amžiaus metus, Vytauto Didžiojo Universiteto profesorius, istorikas, daktaras Jonas Yčas.

Dr. Jonas Yčas gimė 1880 m. liepos 21 d. Šimpeliškių kaime, netoli Biržų, pasiturinčio ūkininko lietuvio šeimoje. Susilaukęs 9 m. amžiaus, jis buvo stojęs Mintaujos gimnazijos I klasėn, bet jau sekančiais metais dėl šeimyninių aplinkybių kuriam laikui buvo paimtas iš gimnazijos. Tačiau neilgam, nes savo dėdės, Yčienės brolio, gimnazijos mokytojo, Stanislavo Dagilio, raginimo dėka buvo grąžintas atgal į Mintaują, kur baigė 4 pirmąsias klases. Po to, jis buvo pasiųstas į Slucką, kur evangelikų reformatų vaikams buvo duodamos stipendijos gimnazijos mokslui eiti. Slucko gimnaziją Jonas Yčas baigė teturėdamas 17½ metų. Būdamas religiškai nusiteikęs, jis norėjo stoti Dorpato universiteto evangelikų teologijos fakultetan, bet Vilniaus sinodo senjoras Kaderis atsisakė duoti Jonui Yčui, kaipo lietuviui ir, be to, dar buvusio baudžiauninko sūnui, stipendiją, kuriomis paprastai naudojosi studijuoją evangelikų teologiją. Jaunas maturistas pasiuntė savo prašymą Peterburgo universitetui ir buvo priimtas, bet, neturėdamas pragyvenimui lėšų, nevažiavo. Ateinančiais metais jis stojo Peterburgo Istorijos - Filologijos Institutan, kur gavo gana gerą stipendiją gimnazijos mokytojui ruoštis.

1903 m. Jonas Yčas baigė institutą ir tuojau gavo paskyrimą mokytoju, pagal savo norą ir pasirinkimą, Siberijoje, Tomsko mieste. Iš čia vėliau rusų valdžia jį perkėlė į Semipalatinską, arčiau Mongolijos sienos, tenykščios gimnazijos inspektoriumi. Čia jis išbuvo nuo 1908 iki 1916 m.

Nepaisydamas didelio atstumo, Jonas Yčas dažnai parvažiuodavo vasaros atostogų Lietuvon. 1907 m. jis dalyvavo Lietuvių Mokslo Draugijos susirinkime ir jame kalbėjo apie Lietuvos istoriografijos reikalus. Paprastai jis labai aktyviai dalyvaudavo Lietuvos evangelikų reformatų sinoduose, kurie kasmet rinkdavosi Vilniuje. Vienų atostogų metu jis važinėjo Krokuvon rinkti medžiagos straipsniui 1410 metų kautynėms prie Tanenbergo paminėti. Straipsnis buvo atspausdintas „Lietuvių Tautoje" (kn. II, dalis III, 1912—1913 m.).

Didžiojo pasaulinio karo metu, kai rusų vyriausybė dėl nepasisekimų kare ėmė būti liberališkesnė santykiuose su kitataučiais ir kitatikiais, Jonas Yčas buvo paskirtas Voronežo II rusų gimnazijos direktoriumi. Voroneže karo metu buvo sukoncetruotos iš Lietuvos evakuotos įstaigos. Čia pat atsirado ir jo brolio, p. Martyno Yčo, vardu įkurta pirmoji Rusijoje lietuvių gimnazija. Čia buvo kuriamas pirmasis lietuvių mokytojų institutas, čia veikė lietuvių mokslo kursai. Jonas Yčas aktyviškai dalyvavo kultūriniame lietuvių judėjime, dažnai skaitydamas paskaitas iš Lietuvos istorijos.

Lietuvon Jonas Yčas grįžo drauge su kitomis lietuvių įstaigomis 1918 m. vasarą. Vilniuje jis rado besikūriančią Lietuvos valstybę. Lietuvių Tarybos jis buvo pakviestas dirbti jos švietimo sekcijoje. Susikūrus Lietuvos ministerių kabinetui, jis buvo paskirtas, pasitraukus iš jo p. Mykolui Biržiškai, Švietimo Ministerijos valdytoju, o vėliau dviejuose ministerių kabinetuose Švietimo Ministeriu.

Iš valdžios Jonas Yčas pasitraukė 1919 m. ir tuojau su visa savo šeimyna išvyko Karaliaučiun pagilinti savo mokslo žinių vietos universitete. Vienerių metų jo darbo rezultate buvo jo studija apie XVI amž. vokiečių kronikininką Simaną Grunau, už kurią Karaliaučiaus universitetas suteikė jam filosofijos daktaro ir laisvųjų mokslų magistro titulą.

Sugrį.ęs iš Prūsų, Jonas Yčas buvo paskirtas trijų Panevėžio gimnazijų direktoriumi. Kai 1922 metais buvo įkurtas Lietuvos universitetas, jis buvo paskirtas Socialinių Mokslų Fakulteto branduolin profesoriaus titulu. Steigiamojo Seimo priimtu Universiteto statutu Socialinių Mokslų Fakultetas buvo suskaldytas į Humanitarinių Mokslų ir Teisių Fakultetus, ir

Jonas Yčas iki savo paskutinių dienų pasiliko Humanitarinių Mokslų Fakulteto profesoriumi. Čia jis dėstė Lietuvos istoriją, ir, be to, dar viduramžių istoriją, Latvijos ir Prūsų žemių istoriją. Mėgiamiausias Lietuvos istorijos periodas jam buvo laikotarpis iki Vytauto.

Jonas Yčas buvo labai prisirišęs prie savo gimtojo kampelio, prie Biržų, ir prie visa, kas savo santykiais jungėsi su šiuo dabartinės Lietuvos evangelikų reformatų bendruomenės centru. Jis jau seniai buvo sumanęs parašyti Biržų monografiją ir atliko tai paskutiniais savo gyvenimo metais. Likimo jau nebuvo jam lemta pačiam galutinai sutvarkyti spaudai savo ilgamečio darbo vaisius. Jam pačiam susirgus, knygos spausdinimą ir medžiagos tvarkymą prižiūrėjo jo brolis, p. Martynas Yčas. Berinkdamas savo kūriniui medžiagą, Jonas Yčas 1930 metų pavasarį važinėjo Švedijon ir parsivežė iš Upsalos universiteto dviejų kun. Jonušio Radvilos 1655 m. Lietuvos vardu sudarytų su Švedija sutarčių fotografines nuotraukas. Iki šiol apie tas sutartis buvo žinoma tik iš Rudavskio ir Puffendorfo atpasakojimų ir gana netikslių nuorašų.

Jonas Yčas mirė gana netikėtai širdies liga. 1931 m. vėlyvą rudenį jis buvo išvykęs Paryžiun, gydėsi tenykščiose klinikose, iš kurių sugrįžo gruodžio 14 d. jausdamasis daug geriau. Mirė ketvirtą po savo sugrįžimo Kaunan dieną.

Jo mokslo darbai.

1. Вопросъ о времени и причинахъ появленія городовъ на территоріи литовскаго народа. — Tai jo diplominis darbas, įteiktas Peterburgo Istorijos ir Filologijos Institutui, pasilikęs nespausdintas
2. Žiupsnys žinių apie Žalgirio mūšį, atspausdintas „Lietuvių Tautoje" (kn. II, dalis III, 1912—1913 m.). Šis straipsnis buvo Šaulių Sąjungos perspausdintas ir atskirai išleistas 1930 metais.
3. Simono Grunau XVI amžiaus kronisto reikalu. Iš pradžių, kaipo vokiškojo originalo vertimas, buvo spausdinamas „Švietimo Darbo" Nr. 3—6, 1922 m., o paskum tais pačiais metais išėjo Kaune atskirai.
4. Mažosios Lietuvos praeitis. (XIII—XX amžių bruožai) atspausta rinkiny „Kovo 20 diena." Mažosios Lietuvos prisiglaudimui paminėti. Kaunas. 1921.
5. Apie Jonušą Radvilą. Straipsnis įdėtas laikraštin „Mūsų Žodis", 5—6 Nr., Biržai, 1922 (be parašo).
6. Vytautas Vilniuje. Dvylikos metų Lietuvos nepriklausomybės atgijimo sukaktuvėms paminėti. Šaulių Sąjungos leidinys. Kaunas, 1930. (Be parašo).
7. Lietuvos istorija. I dalis. Litografuotos paskaitos. Kaunas, 1928. (Privesta iki did. kun. Gedimino).

8. Lietuvos istorija. II dalis. Litografuotos paskaitos. Kaunas, 1929. (Privesta iki did. kun. Jogailos).
9. Prūsų žemės istorija. Litografuotos paskaitos. Kaunas, 1929.
10. Radvilų darbai Kėdainiuose. Straipsnis. „Lietuvos Aidas“, 1929 m. rugpiūčio 12 d., Nr. 181 (665).
Tas pat vokiškai: „Das Kulturwerk des Hauses Radziwill in Kedainiai“, atspausta „Deutsche Genossenschaftskalender für Litauen“. Kaunas, 1930.
11. Biržai. Tvirtovė, miestas ir kunigaikštystė. Istorijos eskizas. Humanit. Mok. Fakulteto leidinys. Kaunas, 1931.
12. Adalbert Bezzenberger ir Bezzenbergeris ir Lietuvių tauta. Atspausta „Tautoje ir Žodyje“, II knygos. Kaunas, 1924.
13. Vytautas ir Žemaičiai. Straipsnis, atspaustas „Praeities“ II t., 87—93 pusl.
14. Kai kurie Vytauto žygiai istorijos sritin. Straipsnis, įdėtas „Židinio“ 1930 m. Nr. 10, 260—272 pusl. Čia duodamas dviejų Vytauto laiškų vertimas, kaikur ištisai, kitur tik turinys atpasakojamas.

Be to, Švietimo Ministerijos pavedamas, jis redagavo:

Vladislavo Smoleńskio „Dzieje narodu polskiego“ lietuviškąjį vertimą, p. Antano Kasakaičio padarytą, ir

Josef'o Pfitzner'io „Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann“ lietuviškąjį vertimą, užvardintą „Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas“, kurį parūpino J. Talmantas. Kaunas, 1930 m.

I. Jonynas.

2

Antanas Alekna.

(1872. XII † 1930. VI. 12)

A. Aleknos gyvenimas neatsižymėjo įvairumu, nedaug tebuvo jame sukrėtimų ir persilaužimų, šiaip ėjo tyliai ir ramiai.

A. Alekna gimė 1872.XII.19 ūkininko šeimoj Šniūraičių sodžiuje, Radviliškio v., Šiaulių apskr. Mokslus ėjo: Šiaulių gimnazijoj 1884 — 1890 m., kunigų seminarijoj Kaune 1890 — 1894 m., Dvasinėj Akademijoj Petrapilyj 1894 — 1897 m., kurią baigdamas, gavo teologijos kandidato laipsnį. Toliau prasideda kunigavimo darbas įvairiose vietose: Šiauliuose 1897 m., Kaune 1898 m., Rokiškyje — 1901, vėl Kaune — 1901 m.

Trumpą laiką mokino tikybos Šiaulių gimnazijoj ir liaudies mokykloj, bet greitai turėjo tą darbą nutraukti, nes turėjo susidūrimo su rusų mokyklos vyriausybe, delto kad nenorėjo liaudies mokykloj dėstyti tikybos rusiškai. Grįžo prie mokinimo mokyklose jau rusams Lietuvos nebėsant: 1918 m. profesoriavo Kauno kunigų seminarijoj, 1922 m. Lieituvos Universitete teologijos-filosofijos fakultete, kuriame dėstė Lie-

tuvos istoriją, kartais Lietuvos istorijos geografiją ir Lietuvos istorijos bibliogarfiją.

Besimokindamas seminarijoj ir akademijoj pamėgo Lietuvos istoriją; kunigaudamas toj ar kitoj vietoj nuolatos skaitė knygas šitoj srityj; nesitenkindamas literatūra, matydamas joj priešingą jam tendenciją, bandė patikrinti jos šaltinius, stengėsi sudaryti savo nuomonę tuo ar kitu rūpimu klausimu. Nėsant jo darbo vietoj reikalingų istorijos knygų, stengėsi pats jų įsigyti, kiek tam lėšos leido; rinko jas pamaži ir pririnko jų gana daug. O po to ėmė pats rašyti. Daugiau be abejo laiko jis dėjo darbui, susijusiam su tiesiogine pareiga — kunigavimu, o kitą darbo dalį atidavė Lietuvos istorijai.

Nelengvai ėjo rašymas, ypač nevykdavo konstruktyvė darbo pusė, darbo metodų nepažinimas praktikoj atsiliepdavo į kūrybą.

Istorijos darbų buvo nedaug — Lietuvos istorijos vadovėliai ir viena kita monografija.

Jis yra daug rašęs, kaipo laikraštininkas.

Pilnas jo raštų sąrašas ir platesnė biografija parašyti p. Šležo „Athenaeum“ II t. 1 Nr., 37—88 p.

Iš darbų išėjusiųjų skyrium ir liečiančių Lietuvos istoriją yra šie:

1. Šv. Kazimieras. 1927. 32 psl.
2. Lietuvos Bažnyčios istorija (rankraštyje, nespausdinta).
3. Lietuvos istorija: trumpoji — išėjusi keturiais leidimais, platesnioji — išėjusi dviem leidimais.
4. Žemaičių vyskupas M. Valančius, 1922. 283 p.

A. J.

3

Antanas Prochaska.

(1852 — 1930).

Jo istorinių darbų apibūdinimas.

1930 m. spalių 23 d. Lvove, Galicijoje, mirė vienas iš daugiausia pasidarbavusių Lietuvos ir Lenkijos istorijos srity žmonių, Antanas Prochaska, Vilniaus Lietuvių Mokslo Draugijos garbės narys.

A. Prochaskos senuoliai buvo čekų kilmės, bet, persikėlę gyventi į lenkų kultūros įtakoje esančius kraštus, sulenkėjo.

Veliony nebeliko čekų kilmės pažymių. Jis buvo lenkas patriotas.

Antanas Prochaska priklauso tiems žmonėms, kurie, kaip sakoma, neturi savo biografijos. Visas jo ilgas, 78 metų, gyvenimas praėjo labai kukliai, ramiai, nepastebėtai — toks jis buvo neturtingas ryškių išorinių įvykių.

A. Prochaska gimė 1852 m. gegužės mėn. 23 d. Małe Zaleščiki kaime, Bučačio apskr., toje senovės Podolės vakarinėje daly, kuri po Lietuvių-lenkų valstybės padalinimo teko Austrijai. Išėjęs gimnazijos mokslus Bučačiuje ir Lvove, jis kurį laiką lankė Peremišlio dvasinę katalikų seminariją.

1871 metais A. Prochaska įstojo Lvovo universiteto filosofijos fakultetan. Čia dirbo daugiausia prof. Ksavero Liskės vadovaujamas. Po dvejų metų studijų jis nuvyko Vienon paleografijos studijuoti ir istorijos mokslų tęsti. Vienos universitete daugiausia įtakos jam turėjo prof. O. Büdingeris ir O. Lorenzas. Sugrįžęs atgal Lvovo universitetan, A. Prochaska parašė pirmą savo studiją: „Polska a Czechy w czasach husyckich“ ir gavo filosofijos daktaro laipsnį. Baigęs universitetą, A. Prochaska nesiliovė dirbęs mokslo srity. Greitai pasirodė laikrašty „Przewodnik naukowy i literacki“ (1874 m. I tomas) jo straipsnis: „Zjazd monarchów w Łucku“, kuris atkreipė į jauną istoriką lenkų visuomenės dėmesį.

Jaunam daktarui greitai pavyko gauti Leono Sapiehos vardo stipendiją studijoms tęsti užsieny, ir jis išvyko į Prūsus ir Rusiją. Austrų valdžios remiamas, jis galėjo dirbti Karaliaučiaus, Peterburgo ir Maskvos archyvuose. Jis galėjo naudotis ir Lietuvos Metrika, kuri tuomet Rusijos valdiniams katalikams buvo visiškai neprieinama.

Užsieny A. Prochaska dirbo 1875—78 m., naudodamasis Prūsuose Philippio, o Rusijoje akademiko Kuniko, prof. Koršo ir Spasovičiaus patarimais. Per šitą laiką jis pririnko labai gausios medžiagos, kurią vėliau sunaudojo savo gausingoms studijoms. Žymiausia jos dalis buvo paskelbta rinkiny: „Codex epistolaris Vitoldi“.

A. Prochaskai tebėsant užsieny, Lvove, 1877 metais, buvo įkurtas vietos senovės aktų archyvas („Krajowe Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich“) ir jis, dar negrįžęs į savo tėvynę, buvo paskirtas to archyvo direktoriaus padėjėju

(adjunktu). Sugrįžęs iš užsienio, jis ėmė eiti paskirtas jam archyve pareigas. Šioje kuklioje, nežymioje vietoje jis dirbo, beveik neatsitraukdamas, 51 metus, tik retkarčiais išvažiuodamas savo archyvinei medžiagai papildyti į Vienos, Varšavos ir Krasičino archyvus.

1891 metais, mirus Lvovo universiteto profesoriui Liskei, A. Prochaska buvo išstatęs savo kandidatūrą į jo įpėdinius istorijos katedrai, bet neturėjo pasisekimo. Tik atgimusios Lenkijos valstybės vyriausybė pakėlė jį tarnybos laipsniu ir pažymėjo ordinu.

Beeidamas archyvaro pareigas, A. Prochaska ne tik rūpinosi saugoti ir tvarkyti pavestą jo globai medžiagą, bet ir ją studijavo, rengė spaudai. Šios jo veiklos rezultatas buvo visa eilė archyvinių dokumentų rinkinių, daugiausia iš Galicijos istorijos, ir, drauge su tuo, visa eilė studijų.

Visą savo gyvenimą A. Prochaska praleido Galicijoje, kuri lenkų buvo užgrobta dar XIV amžiuje ir kurioje jų visą laiką buvo nedidelė tautinė mažuma. Galicijos istorija yra labai turtinga svarbių politinių įvykių. Praeity už ją ėjo kovos tarp Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos valdovų. Čia kryžiavosi ne tik įvairios tautinės kultūros, bet čia rėmėsi už savo viešpatavimą Europoje ir Vakarų katalikų ir Rytų pravoslavų bažnyčios. Laimėjo katalikų bažnyčia, bet ne visiškai. Jai teko sudaryti kompromisas su Rytų bažnyčios išpažintojais unitų bažnyčios pavidalu.

Negausingas lenkų elementas galėjo išsilaikyti Galicijoje tik nuolat budėdamas, tik glaudžiai tarp savęs glausdamasis, tik skiepindamas savo tarpe įsitikinimą, kad jis čia atliekąs svarbią kultūrinę ir ypač tikybinę misiją. A. Prochaska buvo tikras šio krašto sąlygų padaras: jis buvo karštas lenkas katalikas ir karštas lenkų patriotas.

Labai didelės įtakos A. Prochaskai padarė politiniai įvykiai ir kitur, Lietuvoje, kuri istorijos eigoje buvo susirišusi su Lenkija.

1869 metais suėjo 300 metų po Liublino unijos pasirašymo. Ši proga jau seniai žadino lenkų susidomėjimą savo praeitimi, ypač santykiais su lietuviais. Jogailaičių valdymas visuomet buvo naujausiais laikais Lenkijoje apsuptas nepaprasta aureole. Kai kurie įvykiai, buvę prieš šias trijų šimtų metų sukaktuves

ir ypač po jų, lenkams darė lietuvių lenkų klausimą nepaprastai aktualų. 1863 metų sukilimo metu ryškiai pasireiškė, kad Lietuvos ir Lenkijos sukilėlių siekimai toli gražu nesutampa. Paaštrėjusi po šio nepasisekusio sukilimo rusų vyriausybės kova su lenkų politine ir tikybine įtaka Lietuvoje, Gudijoje ir Ukrainoje, prasidėjęs, po 1863—1864 agrarinės reformos, lietuvių ekonominis stiprėjimas ir lygiagrečiai einąs lietuvių tautiškas atbudimas, pasireiškęs pirmiausia išsivadivimu iš lenkų kultūrinės įtakos — vis tai buvo reiškiniai, gresią lenkų tautiniam ir kultūriniam status possidendi rytuose. Jie buvo lenkams didelis aktinas susirūpinti lietuvių-lenkų unijų klausimu, istoriškai uniją pateisinti, apginti nuo rusų istorikų, tą uniją puolusių savais politiniais sumetimais, ir išauklėti savo visuomenę lenkų-lietuvių unijos būtinumo ir šventumo dvasioje. A. Prochaska pasidarė karščiausias šių lenkų politinių tendencijų pionierius. Jis jas reiškė su giliausiu įsitikinimu, su karščiausiu entuziazmu. Nieko dirbtina tame nebuvo. Būdamas lenkų patriotas, jis perkėlė į popierių tik savo širdies balsą.

A. Prochaskai lietuvių ir lenkų unija buvo šventovė. Jis ją vaizdavosi, kaipo lenkų tautiško pasišventimo ir savęs atsižadėjimo pilną kultūrinę misiją Europos rytuose. „Politinė unijos programa, kurios uždavinys buvo ginti Lietuvą nuo jos vidujinių ir išorinių priešų, išsaugoti ją jai pačiai, išnaikinti barbariškumą ir pirmykštį laukiniškumą („pierwotna dzicz“), pagaliau sutvarkyti kraštą teisės ir administracijos pagrindais, pagal Vakarų Europos pavyzdžius — buvo tik viena pusė idėjos, kuri nešė naują gyvybę rytų tautoms. Nepalyginamai svarbesnis uždavinys kilo iš minties platinti krikščionių tikėjimą pagonių tautoje ir plėsti ten katalikiškosios visuomenės pradus, nes, jei pirma uždavinio dalis reikalavo pasišventimo ir negirdėto jėgų įtempimo nuolat ginant Lietuvą viduje ir nuo laukųjų priešų, atstačius savo krūtinę, pašvenčiant savo turtą ir gyvybę ir nieko nesigailint tvarkai įvesti sugriuvusioje barbariškoje visuomenėje, pagaliau net statant pavojun savo pačių valstybės buitį beginant Lietuvą, kaip kad tai buvo amžinai atmintinose kautynėse prie Grunvaldo, — tai antra uždavinio dalis reikalavo taip pat lygiai didelio triūso, savęs išsižadėjimo, kantraus misionierių darbo, platinimo Kristaus

bažnyčios giriose tarp laukinių žmonių arba, dar blogiau, ištvirkintų paviršutiniškai šen ir ten įskiepytos civilizacijos" („zepsutych tu i ówdzie pozornie zaszczepioną cywilizacyą").

Ši ištrauka, paimta iš A. Prochaskos straipsnio: „Dążenia do unii cerkiewnej za Jagiełły", tilpusio „Przegląd Powszechny", 1896 m. birželio ir liepos mėn., rodosi, geriausiai apibūdina jo pažiūras į lietuvių ir lenkų savitarpio santykiavimo problemą ir net jo darbo metodus.

Kad lenkų politinė ir kultūrinė misija Lietuvoje atrodytų reljefiškesnė ir įtikinamesnė, lenkų istorikas remiasi kaikuriomis apriorinėmis premisomis: jis visiškai paneigia savitos lietuvių kultūros buvimą prieš 1387 metus; jam lietuviai — tai kažkokia laukinė tauta, kultūriškai labai žemai stovinti. Jam nė galvon neatėjo mintis savęs pasiklausti, kaip galėjo tokie pirmykščiai barbarai („dzicz pogańska") jau 150 metų sėkmingai kovoti prieš vokiečių ordiną ir visą centro ir vakarų Europos rinktinę kariuomenę, vartojusią pačius naujausius karo pabūklus ir išradimus karo mene, prieš tą patį ordiną, su kuriuo nepajėgė grumtis XIV amžiuje suvienytos Lenkijos karaliai Vladislavas Loketkas ir Kazimieras Didysis. Ne savęs atsižadėjimas, ne savo politinių interesų paneigimas, bet visai priešingai, visapusiškas politinis išskaičiavimas stūmė Mažosios Lenkijos ponus siūlyti vengrų karalaitę, Lenkijos sosto įpėdinę, Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Jogailai: jiems rūpėjo išgelbėti pakrikusios, anarchijoje paskendusios Lenkų valstybės gyvybė ir ji apsaugoti nuo lietuvių puolimų, kurie 1377 metais sudavė pietų Lenkijai didelį smūgį, o 1382 m. Mazovijai. Lenkų istorikui gerai buvo žinomi šie faktai, bet jis juos nutylėjo, nes jie prieštaravo jo paties iš anksto sugalvotai teorijai.

Iškilusios A. Prochaskos jaunystėje lenkų tautinės ir politinės problemos neabejotinai paveikė jauną lenkų mokslininką, davė jo darbams kryptį ir net nurodė tą sritį, kurioje vėliau išsivystė jo mokslinė veikla. Tai buvo Lietuvos ir Lenkijos istorija, ypač pirmojo šių kraštų susivienijimo periode, Galicijos istorija ir glaudžiai su ja susiję bažnytinės unijos klausimai. Su šių kraštų istorijos tyrimu yra surišti tų laikų dokumentų rinkinių leidimai, liečią XIV—XV amžius. Net išeinanti iš šių chronologinių ribų monografija apie hetmaną

Stanislavą Żołkevskį genetiškai yra surišta su velionio darbų linkme: šis didis lenkų tautos karys ir politikas buvo Galicijos sūnus. Kai kurie A. Prochaskos darbeliai, liečią Chmelnickio laikus arba Lenkijos santykius su čekais, buvo padiktuoti noro pabrėžti lenkų tautos karžygiškus žygius kovoje su katalikybės priešais.

Visus čia išvardytus klausimus betyrinėdamas ir susijusius su jais dokumentus beskelbdamas, A. Prochaska yra paleidęs apyvarton, knygų, straipsnių, straipsnelių ir recenzijų pavidalu, apie 170 kūrinių. Savaime suprantama, kad, prie tokio milžiniško jų skaičiaus, jų mokslinė reikšmė yra nelygi. Jų nagrinėjimas pareikalautų didelės studijos. Čia aš nesistatau sau tokio plataus uždavinio. Noriu pažymėti tik kelis bruožus iš jo kūrinių, kurie daugiausiai liečia Lietuvą.

* *
*

Didžiausiais politinės lietuvių-lenkų unijos kūrėjais A. Prochaska laikė Jogailą ir Vytautą. Jų veiklai jis yra paskyręs savo gyvenimo žymiausią dalį. Savo pažiūrą, kuriam iš jųdviejų priklauso didesnis nuopelnas uniją realizuojant, jis ne kartą keitė. Įdomu pabrėžti, kad savo mokslinę veiklą A. Prochaska pradėjo ir pabaigė Vytauto vainikavimosi klausimu. Treji metai prieš mirdamas, jis paskelbė Vilniuje leidžiamame istorijos žurnale „Ateneum Wileńskie (Rok IV. Zeszyt 12. Wilno. 1927) savo straipsnį: Jeszcze w kwestji litewskiej korony (190—199 pusl.).

Išvažiavęs pirmą kartą į užsienį 1875 metais, jaunas daktaras rinko medžiagą Karaliaučiaus, Peterburgo ir Maskvos archyvuose savo mylimo lietuvių-lenkų unijos kūrėjo, Vytauto, kurį tuomet laikė šios unijos iniciatorium, veiklai nušviesti. Pirmais jo darbo vaisiais buvo išėję 1882 metais dokumentų, liečiančių Vytauto ir Jogailos laikus, rinkinys: „Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae. 1376—1430. Cracoviae, 1882“ ir jo studija: „Ostatnie lata Witolda. Studyum z dziejów intrygi dyplomatycznej. Warszawa, 1882“.

„Codex epistolaris Vitoldi“ yra kapitalinės reikšmės darbas, atliktas tikru moksliniu metodu. Vieni dokumentai jame yra paskelbti ištisai, in extenso, o kiti tik regestuose su nuro-

dymu, kur jie yra spausdinti. Be šio dokumentų rinkinio negali apsieiti nė vienas XIV—XV amžių Lietuvos ir Lenkijos istorijos tyrinėtojas.

„Ostatnie lata Witolda“, Prochaskos nusistatymu, turėjo būti Vytauto reabilitacija prieš kaltinimus, kad jis siekęs Lietuvą visiškai atskirti nuo Lenkijos.

„Jei Vytautas būtų siekęs atsiskyrimo, kaip jis buvo įtariamas Krokuvoje, tai kas buvo jam lengvesnio, kaip atsistoti pryšakin suerzintųjų ir separatistų, kurių daug buvo lietuvių valstybėje, paimti iš Zigmanto rankų karūną ir pasiskelbti nepriklausomu Lietuvos karaliumi?... Ar toks žingsnis, nors būtų ir padaręs jį istorijos akyse nepastoviu žmogumi ir išdaviku, nebūtų labiau atitikęs energingo kunigaikščio pobūdžio? Ar Vytautas kada nors savo gyvenime delsė su savo sumanymo vykdymu? Nė valandėlės neabejojame, kad, jei Vytautas būtų siekęs atsiskyrimo, tai be jokios abejonės taip būtų pasielgęs Eišiškėse. Tačiau Vytautas buvo perdaug didelis politikas, kad būtų nesupratęs, jog iš tokio atsiskyrimo Lietuva galėjo susilaukti tik liūdnų vaisių. Jis vaizdavosi sau Lietuvą, kaipo Europos valstybę, tik unijoje su Lenkija, ir jam nebuvo paslaptis, kad jam mirus, jeigu Lietuva būtų buvusi atsiskyrusi, ji būtų suskilusi į gausingus atomus, kurie ją sudarė ir kuriems jis davė kryptį, o Lenkija gyvybę“. (161 pusl.).

Fanatiškai įsimylėjęs savo paties išsvajotą, o ne istoriniais duomenimis pagrįstą Lenkijos išganingą rolę Lietuvoje, lenkų istorikas nepastebėjo realybės. Atsiskyrusi nuo Lenkijos Lietuva po Vytauto mirties, kunigaikščiui Švitrigailai valdant, ne tik nesubyrėjo į savo sudėtines dalis, „į gausingus atomus“, o parodė tokią galią, kuri ėmė grėsti ne Lietuvos, bet Lenkijos politinei gyvybei. Reikėjo labai sumanių lenkų suktumų ir intrygų tam Lietuvos valstybės vieningumui išardyti sąmokslo būdu. Taip pat A. Prochaska užmiršo, kad ir 1440 m. po kunig. Žygimanto nužudymo ir po išrinkimo prieš lenkų norą didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu Kazimiero, kai buvo paneigti bet kurie ryšiai, jungią Lietuvą su Lenkija, Lietuvos valstybė neiširo.

Įsimylėjęs Vytautą, kaipo vieningos lietuvių ir lenkų valstybės sudarytoją, autorius negalėjo apeiti nenuginčijamo fakto, kad Vytautas norėjo užsidėti sau ant galvos karališką

karūną, kaipo Lietuvos nepriklausomybės simbolį. A. Prochaska aiškina šį Vytauto žingsnį tuo, kad jis, nors ir buvo didžiai atsargus ir savo priešus gerai pažino, buvo pasidaręs prieš savo valią ir norą Vokiečių imperatoriaus ir Vengrijos karaliaus Zigmanto ir vokiečių ordino magistro Pauliaus Rusdorfo įrankiu. Vytautas, kaip pažymi pats Prochaska, nors ir turėjo gerų savo charakterio pusių, vis dėlto nebuvo svetimas ir kai kurioms ydoms. Tai buvo jo išdidumas ir ambicija. Lenkų kai kurių veiksmų įgeltas, pajutęs savo pažeminimą, Vytautas siekęs atstatyti savo prestižą, bet elgęsis apgalvotai, atsižvelgdamas į savo žygių vaisius, kad neišprovokuotų ginkluoto susirėmimo su Lenkija, kuriai Lietuva turėjo būti dėkinga už pasiektą didybę. „Jis gerai žinojo, kad atsiskyrimas — jei priešų beprotystė, išsipūtimas ir išdidumas jį būtų pastūmęs į tokį kelią, būtų Lietuvai buvęs pražūtingu sumanymu. Štai dėl šitų motyvų Vytautas vengia net pačios atsiskyrimo minties, stumia nuo savęs kuždėjimus, kad ir kažinkuria prasme jam daromus, ir puikiai jaučia politinę klaidą, kurią buvo padaręs, kai neapsigalvojęs sutiko su apgaulingu Zigmanto projektu" (278 pusl.).

Savo numylėtosios lietuvių - lenkų unijos išganingumo idėjos vedamas, Prochaska nepastebėjo nei Vytauto apšaukimo Lietuvos karaliumi 1398 metais, nei visos jo politikos, siekiančios emancipacijos iš ryšių su Lenkija.

Be unijos idealizavimo, tame pat kūriny pasireiškė dar kitas jo autoriui labai charakteringas bruožas. Tai vokiečių ordino neapkentimas. Ordiną jis laiko destruktyvine jėga, visur lydinčia lenkų misionierišką, nesavanaudišką darbą. Ši mintis, kartais vienalaikiais liudymais paremta, kartais aprioriškai išreikšta, raudonu siūlu eina per visus A. Prochaskos veikalus.

* *
*

Po „Ostatnie lata Witolda" velionis istorikas ėmė ruoštis prie darbo, apibūdinančio kitą lietuvių-lenkų unijos kūrėją ir jo gadynę — prie monografijos apie karalių Jogailą Vladislavą.

Pasinaudojęs gana gausia literatūra, kuri pasirodė po išsamaus Jokūbo Caro „Lenkijos istorijos" III tomo, ir visa eile naujai paskelbtų dokumentų rinkinių, kaip antai: „Liber cancellariae Stanislai Ciołek", kurią išleido Vienos Mokslų Akademi-

ja, „Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia“, „Acta Capitulorum“, „Codex diplomaticus Poloniae Minoris“, „Codex diplomaticus Cracoviae“ ir k., velionis stengėsi „duoti „naujų šaltinių teisingą sintezį“ Kalbamasis kūrinys, „Król Władysław Jagiełło“, pasirodė Krokuvoje 1908 metais dviem tomais. Principialinė autoriaus pažiūra į lietuvių ir lenkų unijos reikšmę ir į visas peripetijas, kurias unija buvo pergyvenusi, pasiliko ta pati, kaip ir ankstyvesniame darbe. Čia jis vėl iškelia „humanitariškus, tikros, naujus laikus charakterizuojančios pažangos perimtus Lenkų Karūnos siekimus“ (humanitarne, piętnem postępu prawdziwie nowożytnego nacechowane dążenia korony“). Lenkija, visiškai svetima tautiniam ir politiniam egoizmui, ėjusi guldyti savo sūnų galvų ar jų kraujo lieti vien tik tam, kad apšviestų rytų barbarų, lietuvių, tautą. Šiuo atžvilgiu velionis istorikas stovi nuo tiesos dar toliau, negu XV amž. lenkų istorikas Jonas Dlugošius, kuris nesidrovėjo pasakyti, kad lenkus viliojo ne pati Lietuva, bet Podolės ir Valuinės derlingi juodžemio laukai.

Šiame naujame darbe pasireiškė žymus A. Prochaskos nuomonės pakitėjimas apie svarbiausius lietuvių-lenkų politinės unijos autorius. Jau nebe Vytautas, o Jogaila yra statomas pirmon vieton. Vytautas tėra laikomas talentingu svetimos valios ir svetimų sumanymų vykdytoju. Visa, ką Vytautas buvo padaręs Lietuvai gera ir naudinga, buvę padaryta Jogailos iniciatyva, patarimu, leidimu. „Visas krašto sukrikščioninimas, Lietuvos apsauga, jos sienų išlaikymas ir Lietuvos siuzerenitetas rytų vasalams, Krymo totorių pasidavimas priklausomybėn, tam tikros Lietuvos suprematijos Pskove ir Naugarde palaikymas, paėmimas protektoratan Livonijos vyskupų, vidujinis krašto sutvarkymas trijose jo svarbiausiose dalyse lenkų pavyzdžiu, senatas, senatorių suvažiavimai, kitaip sakant, platesnių visuomenės sluoksnių pašaukimas gyveniman, bažnyčios santvarka Lietuvoje, naujų vienuolynų steigimas, krikščionybės platinimas Lietuvoje ir Žemaičių krikštijimas — visa tai buvo padaryta Lietuvoje Vytauto, bet Vytauto, kuris rėmėsi Lenkija ir buvo Lenkijos palaikomas. Iš Lenkijos, kaip iš šaltinio, Lietuva sėmėsi sau galią ir didybę. Bet kai tik Vytautas pradėjo eiti savais keliais, o kas dar daugiau, siekti skirtis nuo Lenkijos, visas jo darbas

įgijo kryptį Lietuvai labai žalingą, savo vaisiais naikinančią visą pusės amžiaus civilizacijos įnašą. Talentas, genialinės vado ir valdovo savybės čia privedė prie Lietuvos pralaimėjimų, ir jeigu nebūtų pasiskubinęs pagalbon su savo pasiaukojimu ir įsitikinimu dalyko šventumu, kurį reikėjo ginti, mažesnio talento ir genialumo, bet didesnės širdies ir tikėjimo žmogus, Jogaila, jeigu ne pagalba Lenkijos, kurios karaliumi jis buvo, tai iš tikrųjų visas pusės šimto metų triūsas būtų dingęs, nedavęs jokių vaisių". (Król Władysław Jagiełło, II, 356 p.).

Lygindamas Vytauto asmenį su Jogailos asmenimi, autorius pripažįsta pirmajam daug ypatybių, kurių Jogailai trūko arba kuriomis jis buvo neduosniai gamtos apdovanotas. Vytautas, sako, viršijęs savo vyresnį pusbrolį talentais, mokslingumu, mokėjimu laikytis visuomenėje, mokėjimu viešpatauti, sielos kilnumu, bet jam trūkę vieno — tai religingumo, to prasto ir gilaus religingumo, kuris buvo kelrodžiu Lenkijos karaliui. Pastarasis, įmatęs Krėvos 1385 m. akte, kuriuo Lietuva amžinai buvo surišama su Lenkija, „Apveizdos pirštą, visas atsidavė Dievo valiai" („Król Władysław Jagiełło, II, 345 pusl.), o toji tariamoji Dievo valia stūmusi jį visko išsižadėti, kad tik išlaikytų, su pagalba katalikų bažnyčios ir visuomeninių bei politinių įstaigų, panašių į lenkiškąsias, abiejų kraštų susijungimą. (Ibid., 346 pusl.).

* *
*

Po šešerių metų A. Prochaska vėl sugrįžo prie tos pačios lietuvių-lenkų unijos problemos savo sintetiniame kūriny, paskirtame Vytautui, kurį pradėjo spausdinti prieš pat Didįjį pasaulio karą, 1914 metais.

Tuo metu, kai buvo spausdinami šie kapitaliniai kūriniai, kurie vieni galėjo sudaryti A. Prochaskai vardą lenkų istoriografijoje, išėjo nemaža straipsnių, susijusių ir su Lietuvos istorija.

Vytauto gadynės tyrinėjimas darė neišvengiamą retrospektyvinį žvilgsnį į Lietuvos praeitį, į periodą prieš Jogailos ir Vytauto gadynę.

Iš šio jo veiklos laikotarpio yra paminėtini: „Latopis litewski. Rozbiór krytyczny. Lwów, 1890". Kaip matyti iš paties darbo pavadinimo, jo tikslas buvo analizuoti vadinamo-

jo Lietuvos metraščio sudėtines dalis. Šiam darbui akstinu buvo prof. St. Smolkos darbas ta pačia tema: „Najdawniejsze pomniki dziejopisarstwa rusko — litewskiego. Rozbiór krytyczny“, patalpintas VIII tome „Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie. Wydziały filolog. i histor.-filozof. Kraków 1890“. Savo darbe A. Prochaska polemizuoja su prof. St. Smolkos pažiūromis.

1895 m. buvo išspausdintas Krokuvos Mokslų Akademijos leidiny „Rozprawy Wydz. histor.-filozof.“ XXXII t. neilgas straipsnis „O prawdziwości listów Gedymina“, paskirtas ligi šiol labai aktualiam, ypač vokiečių istorinėje literatūroje, Gedimino laiškų, rašytų papai Jonui XXII Avinionan, Saksonijos pranciškonų ir dominikonų vienuolynams ir Hanzos sąjungai, autentiškumo klausimui.

Ši neilga studija yra savo kruopštumo ir bešališkumo dėka tikras mokslinis chef-d'oeuvre'as. Joje, analizuodamas vienalaikius Lietuvos ir jos artimiausių kaimynų santykius ir pačių laiškų ir giminingų jiems liudymų tekstus, autorius priėjo aiškią išvadą, kad pats Gediminas, o ne Rygos arkivyskupas arba Rygos miestiečiai buvo šių garsių laiškų autorius.

Sekančiame to paties Krokuvos Akademijos leidinio tome, būtent XXXIII, išėjusiame 1896 m., velionis išspausdino studiją, užvardintą: „Przyczynki krytyczne do dziejów unii“, kurioje kalba apie atskirus Lietuvos istorijos klausimus, vėliau svarstytus jo studijoje apie Vytautą.

1912 metais Prochaska Jono Obsto leidžiamajame Vilniuje žurnale „Litwa i Ruś“ išspausdino eilę straipsnių, pavadintų bendru vardu: „Od Mendoga do Jagiełły“. Čia vėlionis stengėsi duoti Lietuvos istorijos sintezį, nuo valstybės įsikūrimo ligi jos susidėjimo su Lenkija. Darbelis buvo rašytas populiaria forma ir išėjo gana menkos vertės tiek turinio, tiek metodo atžvilgiu.

Pagaliau 1919 metais, buvo išspausdintas, su 1914 metų pažymėjimu, kūrinys, kurio siužetas rūpėjo autoriui visą jo gyvenimą. Tai buvo „Dzieje Witołda W. Księcia Litwy. Wilno. 1914“. Turint omeny ilgą autoriaus pasiruošimą šitam darbui, iš anksto buvo galima laukti kapitalinio kūrinio, kurio vertė prilygtų dokumentų rinkinį „Codex epistolaris Vitoldi“. Deja, jame pasireiškia visos tos A. Prochaskos mokslinio dar-

bo ypatybės, apie kurias teko kalbėti analizuojant jo „Ostatnie lata Witolda“ ir „Dążenia do unii cerkiewnej za Jagiełły“.

Norėdamas ryškiau pabrėžti Lenkijos išganingą misiją Lietuvoje, autorius labai tamsiomis spalvomis piešia Lietuvos ekonominę ir socialinę būklę. Lietuvos kultūros kėlėjais buvo, autoriaus nuomone, tik lenkai, net lenkai belaisviai: „jie plėšė Lietuvos girias ir nešė su savimi patobulintus žemės ūkio metodus, ir taip per belaisvius, imamus Lenkijoje, prasidėjo vakarų kultūra ir krikščionybė“ (Dzieje Witołda, 5 pusl.). Autorius - patriotas negali įsivaizduoti sau Lenkijos žemių kitaip, kaip tik aukštos vakarų kultūros pažangos žemėmis. Jis išleidžia iš akių visas tas pastangas, kurių dėjo Lenkijos valdovai šiek tiek pakelti savo žemėse savo valstiečių kultūriniam lygiui, užmirštą skurdą, kuriame gyveno lietuviams geografiniu atžvilgiu artimiausi mozūrų šlėktos, kuris taip ryškiai reiškėsi dar XVI amž. karalių rinkimų metu, o ką jau bekalbėti apie senesniąją gadynę.

Ir krikščioniškoji lenkų belaisvių įtaka lietuviams, tur būt, negalėjo būti žymi, jei 1387 metais, kai Jogaila su lenkų dvasininkais ir aukštesniąja šlėkta atvažiavo lietuvių krikštyti, čia visai neatsirado nė vieno žmogaus, sugebančio krikščioniškąsias tiesas lietuviams paaiškinti, ir jei didysis kunigaikštis ir karalius jautėsi esąs priverstas pats tai daryti.

Autoriaus pažvalga į Vytautą pasiliko ta pati, kurią jis buvo išreiškęs savo kūriny „Król Władysław Jagiełło“. Viso lietuvių gyvenimo reguliatorium jis laiko ne Vytautą, o Jogailą. Jis, o ne Vytautas, buvęs tikras civilizacijos skiepintojas, semdamas jos pradus Lenkijoje. „O kiek yra Jogaila didesnis už Vytautą tuo, kad jis per visą savo gyvenimą mokėjo būti paklusnus savo paties dvasios kreacijai, prasidėjusiai drauge su krikščionybės esmės pažinimu ir pagilintai tiek Mažosios Lenkijos ponų, tiek ir paties Vytauto, mokėjo būti ištikimas unijos tarnas, net gatavas atsisakyti savo karūnos, net sutikdamas priimti paniekinimą ir kalinimą iš savo nedėkingo brolio Švitrigailos... kad tik savo pasišventimu, aukomis ir kančiomis laiduotų savo tautoms ir gimtajai Lietuvai laimę unijoje, laikydamasis krikščioniškos civilizacijos ir katalikų bažnyčios“ (Dzieje Witołda, 388 pusl.).

Pats darbas toli gražu nėra tobulai atliktas: trūksta sistematingumo, minčių aiškumo, kartais dėstyme pasireiškia tikras faktų, paimtų iš įvairių sričių ir net įvairių gadynių, suraizgymas.

* *
*

Savo gimtojo krašto, Galicijos, istorija A. Prochaska ėmė domėtis vienu laiku su Vytauto-Jogailos gadyne. Bebūdamas Maskvoje ir berinkdamas medžiagą savo monografijai apie Vytautą, jis pastebėjo, kad prie Lietuvos Metrikos, laikomos Maskvoje, atsirado vad. Karūnos Archyvo dalis. Iš jo velionis padarė nemaža išrašų. Jų dalį, kuri lietė Galiciją, arba Raudonąją Rusiją, jis paskelbė 1890 m., pridėjęs prie jos išrašas iš kitų archyvų ir pavadinęs „Materyały archiwalne, wyjęte głównie z Metryki litewskiej od 1348 do 1607. Lwów, 1890". Pasiremdamas šia medžiaga, velionis istorikas parašė kelis straipsnius: „W sprawie zajęcia Rusi przez Kazimierza Wielkiego" (Kwart. hist., VI, 1—33 pusl.), „Przyczynek do sprawy zajęcia Rusi przez Kazimierza W." (Kwart. hist. XVIII, 210—213 p.), „Konfederacya lwowska 1464 roku" (Kwart. histor. VI, 728—780 p.).

Tapęs Lvovo „Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich" archyvaru, A. Prochaska lyg organiškai buvo surištas su neišsemiama jo medžiaga. Archyvas skelbė ten saugojamus aktus bendra antrašte: „Akty grodzkie i ziemskie". Jų redaktoriumi ligi savo gyvos galvos buvo prof. K. Liskė, o po jo mirties, 1891 metais, jie redaguoti buvo pavesta A. Prochaskai. Daugiausia spausdinamoji medžiaga lietė, kaip rodo pats jų pavadinimas, pilies ir žemės teismo (sąd grodzki ir sąd ziemski) bylas, kuriose yra labai daug žinių apie socialinę ir ekonominę Galicijos santvarką viduramžio laikais.

Iš jo darbų, susijusių su Galicijos istorija, dar pažymėtina „Podole lennem Korony" (Rozprawy Akad. Umiejęt., XXXII tomas, 1895). Šioje studijoje autorius iškėlė Podolės politinės priklausomybės klausimą, kuris XIV—XV amžiais buvo begalinių kovų ir aštrių ginčų objektu tarp Lietuvos ir Lenkijos. Dabartiniais laikais Podolės klausimas lietuviams tėra tolimas istorinis atsiminimas, bet A. Prochaska jam pridavė kažkokio aktualumo lenkų - lietuvių santykiuose atspalvį. Jis

gina tezę, kad Podolė buvusi prie Lenkijos prijungta karaliaus Kazimiero D., prieš visus, kurie, remdamiesi seniausio Lietuvos metraščio žinia apie Algirdo kautynes su totoriais prie Mėlynųjų Vandenų 1362 metais, tvirtina Podolę buvus Lietuvos užkariautą. A. Prochaska, vadovaudamasis užsilikusiais kai kuriais Karijoto sūnų homagialiniais aktais, duotais Lenkų karaliui Kazimierui D., daro išvadą apie Podolės priklausomybę Lenkijai. Deja, iš visos savo argumentacijos jis išleidžia vieną dalyką, kuris pirmykštės Podolės priklausomybės klausimu turi vaidinti ne paskutinį vaidmenį — tai, kokiu būdu Podolėje galėjo atsirasti Lietuvos didžiojo kunigaikščio broliavaikiai, Karijoto sūnus. Šioks ar toks šio pastarojo klausimo išsprendimas turi turėti nemažesnės reikšmės negu Karijotaičių homagiumas.

Didelė teisminė medžiaga, sukrauta Lvovo archyve, leido A. Prochaskai tyrinėti feodalizmo pasireiškimus Galicijoje ir Podolėje. Apie šį dalyką jis parašė straipsnius: „Lenna i mańtwa na Rusi" („Kwartalnik historyczny, XXI") ir paminėtą anksčiau „Podole lennem Korony".

Toliau eidamas ta pačia kryptimi, A. Prochaska nukreipė savo dėmesį į Mazoviją, kuri pasiliko Lenkų Karūnos lenu iki XVI amž. Remdamasis Mazovijos kunigaikščių politika, jis stengėsi nustatyti lyg bendras gaires, kuriomis pasireiškė perkeltas iš Europos vakarų į rytus feodalizmas. (Hołdy mazowieckie 1386—1430". — Rozprawy Wydz. hist.-filoz. Akad. Umiej. t. XLVII).

* *
*

Lenkijos politinėje raidoje labai svarbus vaidmuo priklauso seimeliams. Iš seimelių išsirituliavo seimas. Seimelis ir seimas — tai dvi politinės institucijos, aplink kurias sukosi valstybės gyvenimas ligi pat jos žuvimo. XVII amžiuje, kai dėl nuolat pasikartojančių „liberum veto" seimo veikimas pasidarė negalimas, seimeliai ėmė atstoti jo vietą, savindamiesi jo bendravalstybines funkcijas. Velionis studijavo seimelio genezį ir jo santykį su seimu, vaduodamasis konkrečiu pavyzdžiu. Taip atsirado jo darbelis „Sejmik wiszeński a sejmy" („Przewod. nauk. liter. 1920, 923 p. ir t.) ir „Sejmik

wobec elekcji i konfederacji" (Przew. nauk. liter. 1920, 1030 p. ir sek., 1057 p. ir sek.).

Nuo atskirų klausimų, susijusių su Lenkijos konstituciniu gyvenimu, autorius perėjo prie bendresniųjų ir savo darbe „Geneza a rozwój parlamentaryzmu za pierwszych Jagiellonów" (Rozprawy Wydziału historyczno-filosoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie, t. XXXVIII, 1898) jis stengėsi duoti Lenkijos parlamentinės istorijos vaizdą.

Savo pažiūrose į bažnytinius klausimus, kurie buvo vaidinę reikšmingą vaidmenį taip tikybiškai sudėtingoje Lenkų valstybėje ir kurie buvo jos ardomais elementais, A. Prochaska pasireiškė didžiausiu katalikų bažnyčios apologetu. Visose savo studijose, šiems dalykams paskirtose, kaip antai: „Dążenia do unii cerkiewnej ze Jagiełły (Przegląd powszechny, Rok XIII, zesz. 6 i 7, 1896) — „Obedyencya metropolity kijowskiego Grzegorza Camblaka" (Kwart. hist., X), — „Unia brzeska" („Przegląd polski", 1896, IV), — „Z dziejów unii brzeskiej" (Kwart. histor., X) jis vaizduoja katalikų bažnyčios pasišventimo pastangas įnešti šviesos ir tvarkos kibirkštį į tariamai chaose paskendusią ir iškrikusią dėl savo ierarchų apsileidimo rytų bažnyčią. Kaip ir savo pažvalgoje į lietuvių-lenkų politinės unijos genezį, velionis sutirština rytų bažnyčios iškrikimo vaizdą, kad juo šviesiau atrodytų katalikų bažnyčios, lenkų atstovaujamos, išganingoji veikla.

Karštas katalikiškas A. Prochaskos jausmas diktavo jam neigiamą įvertinimą visų Lenkijos politinių veikėjų, kurių veikla šiokiu ar tokiu būdu prieštaraudavo Romos kurijos interesams. Bestudijuodamas dar savo jaunystėje pradėtą husitų istoriją drauge su Lenkijos užsienio politika, autorius aukštai iškelia vyskupo Zbignievo Olesnickio nuopelnus katalikų bažnyčiai ir Lenkijai ir smerkia karalių Kazimierą už jo nenorą eiti kovoti su turkais, kaip to reikalavo savo sumetimais papa po bažnytinės unijos Florencijoje sudarymo, ir už karaliaus pastangas išsivaduoti iš bažnyčios globos Lenkijos vidaus politikoje. Savo straipsniuose: „Królowie Kazimierz i Maciej Korwin" (Przegląd powszechny, CXXIII) ir „Tungena walka z królem Kazimierzem Jagiellończykiem" (Ateneum kapłańskie, XI) jis taip pat priešpriešiais sugretina katalikybei at-

sidavusį Vengrijos karalių Motiejų Korviną su bažnyčios reikalams indiferentesniu Kazimieru.

* *
*

Kažkaip nuošaliai nuo bendros A. Prochaskos darbų srities stovi velionio suredaguotas Sapiehų archyvas: „Archivum domus Sapiehanae“ ir lenkiškai „Archiwum domu Sapiehów, Lwów, 1892“. Šio labai didelės Lietuvai istorinės reikšmės šaltinio išleidimo iniciatyva, tiesa, priklauso ne pačiam A. Prochaskai, o vienam iš tebegyvuojančios šeimynos atstovų, kunigaikščiui Adomui Sapiehai, kurio rūpesčiu buvo surinkta Krasičine daug medžiagos iš jo senuolių archyvo. Iš kolosalinio medžiagos šaltinio kol kas buvo paskelbtas tik pirmas tomas, apimąs laikus nuo 1575 iki 1606 metų. Šiame tome tilpo garsaus Lietuvos kanclerio, Trečiojo Lietuvos Statuto redaktoriaus, Leono Sapiehos, susirašinėjimas su Radvilais, Chodkevičiais, karaliumi Zigmantu Vaza, kunigaikščiais Ostrožskiais ir kitais. Pirmas tomas apima laikus po Liublino unijos pasirašymo, kai Lietuvos vadovaujančiųjų sluogsnių buvo iš paskutiniosios stengiamasi nusikratyti varžančiais ryšiais su Lenkija. Šis dokumentų rinkinys turi ne mažesnės reikšmės Lietuvos istorijai XVI amž., negu „Codex epistolaris Vitoldi“ XIV—XV amž.

ŽYMESNIEJI A. PROCHASKOS RAŠTAI.

Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae. 1376—1430. — Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. Tomus VI. Cracoviae, 1882.

Archivum Domus Sapiehanae. Tomus I. Continet Codicem epistolarem 1575—1606. Lwów, 1892.

Materyały archiwalne, wyjęte głównie z Metryki litewskiej od 1348 do 1607. Lwów, 1890.

Z Archiwum Zakonu Niemieckiego. Analekta z wieku XIV i XV. (Archivum Komisji Historycznej. Tom XI. Kraków, 1909—1913).

Ostatnie lata Witołda. Studyum z dziejów intrygi dyplomatycznej. Warszawa, 1882.

Szkice historyczne z XV wieku. (Konrad Wallenrod w poezyi i w dziejach. — Przed Grunwaldem — Zawisza Czarny — Husyta polski. — Trefniś Henne u Witołda. — Zabiegi Ciołka o infułę), Kraków i Warszawa, 1884.

Król Władysław Jagiełło. Kraków, 1908.

Dzieje Witołda W. Księcia Litwy. Wilno, 1914.

Od Mendoga do Jagiełły. — Miesięcznik „Litwa i Ruś“, Wilno, 1912.

Latopis litewski. Rozbiór krytyczny. Lwów, 1890.

O wydawnictwie pomnikow dziejopisarstwa litewsko - ruskiego. — Pamiętnik II zjazdu histor. pol. Lwów, 1890.
Z powodu wydawnictwa latopisów litewskich. — Przegląd historyczny, XII t.
Czy istniał Krywe na Litwie. — Kwart. histor. XVIII t.
Dwa objaśnienia do dziejów Litwy. 1) O opostazji Mendoga; 2) O autentyczności dorowizn Mendoga. — Kwart. hist., XX t.
Dwie koronacje. — Przegl. hist., I t. (1905).
O chrzcie Gedymina. — Kwartal. histor., IX t.
O prawdziwości listów Gedymina. — Rozprawy Wydz. histor. — filozof. Akad. Umiej. 1895, XXXII t.
Stosunki Krzyżaków z Gedyminem i Łokietkiem — Kwart. histor., X t.
Rozejm Jagiełły z landmistrzem inflanckim zatwierdzony w Rydze 27. II. 1380 — Kwart. histor., XXIII t.
Nieznany akt homagialny Witołda. — Kwart. histor. IX t.
Nowsze poglądy na ustrój wewnętrzny starej Litwy. — Przegląd histor., XV t.
Upadek Kiejstuta. — Kwart. histor., XXIII t.
Z Witoldowych dziejów: Układ Witolda z Tochtamyszem 1397 r. II. O raciąskim przymierzu Jagiełły i Witolda z Krzyżakami. — Przeg. hist., XV t.
Markward Salzbach. Z dziejów Litwy 1384—1410. — Przegl. histor., XI t.
Długosz a Cronica conflictus o grunwaldzkiej potrzebie. — Kwart. histor. XXIV t.
Królowa Jadwiga. — Ateneum kapłanskie, IV—V t.
Hołd Fedka Nieświskiego. — Kwart. hist. XXV t.
Czy możliwą jest identyczność kniaziów Nieświeskich z Korybutowiczami? — Miesięcznik herald., V t.
O identyczności Fedka Nieświskiego z Fedorem Korybutowiczem. — Miesięcznik herald., VI t.
Witold ks. litewski (W pięćsetletnią rocznicę Unji Horodelskiej). — Biblioteka Warszawska, 1913 r., II t.
Długosz o Witoldzie. — Przewod. nauk. i liter., VIII t.
Unia horodelska. — Ateneum kaplańskie, IX t.
Zjazd monarchów w Łucku. — Przewodnik naukowy i literacki, 1874 r, I—II t.
Znaczenie niedoszłej koronacji Witolda. — Ateneum Wileńskie, I t.
Z dziejów unii Jagiellońskiej (1. Jeszcze w kwestji litewskiej korony.) — Ateneum Wileńskiej, IV t.
Przyczynki krytyczne do dziejów unii — Rozpr. wydz. hist.-filozof. Akad. Uuiej. 1896 XXXIII t.
Na Soborze w Konstancyi. — Rozpr. Wydz. hist.-filozof. Akad. Um., 1898, XXXV t.
Dążenia do unii cerkiewnej za Jagiełły.—Przegląd powszechy, 1896 r.
Obedyencya metropolity kijowskiego Grzegorza Camblaka — Kwart. histor., X t.
Unia brzeska — Przegląd polski, 1896, IV t.
Z dziejów unii brzeskiej. — Kwart. histor., X t.
Spór o mitrę i pastorał w Rydze 1395—1397. — Kwart. histor. IX t.
Stosunki Inflant do Litwy w XV wieku. — Miesięcznik „Litwa i Ruś", 1913, zesz. VI—XII.
Swidrygiełło. — Pzewod. nauk. i liter., XIII t.
Kazimierz Jagiellończyk a Inflanty (1440 — 1450) — Kwart. histor., XII t.
O rzekomej unii z 1446 roku — Kwart. histor., XVIII t.
Z dziejów unji Jagiellońskiej. Projekt unji polsko-litewskiej z 1446 r. — Ateneum wileńskie. Zesz. 12, 1927 r.

Charakterystyka Kazimierza Jagiellończyka. — Przew. nauk. i liter., XXXII t.

Królowie Kazimierz i Maciej Korwin. — Przegląd powszechny, CXXIII t.

Tungena walka z królem Kazimierzem Jagiellończykiem. — Ateneum kaplańskie, XI t.

Św. Kazimierz Jagiellończyk w historji. — Miesięcznik „Litwa i Ruś", 1913, zesz. XII.

Wyprawa św. Kazimierza na Węgry, (1471 — 1474). — Ateneum wileńskie, I t.

Książe Husyta. — Księga pamiątkowa ku czci Bolesława Orzechowicza, II t., Lwów, 1916.

Królowie Kazimierz Jagiellończyk i Jerzy Czeski. — Przeg. histor., XVII t.

Bohater grunwaldzki. Charakterystyka Zbigniewa Oleśnickiego — Przegl. histor., XI t.

Podole lennem Korony. 1352 — 1430. — Rozpr. Wydz. histor. — filoz. Akad. Umiej. 1895. XXXII t.

W sprawie zajęcia Rusi przez Kazimierza wielkiego. — Kwart. histor., VI t.

Urywki z dziejów XIV w. I. Przyczynek do spraw zajęcia Rusi przez Kazimierza W. — Kwart. hist., XVIII t.

Polska a Czechy w czasach husyckich. — Rozpr. Wyd. hist. - fil. Ak. Um., VII t.

Wyrok Wrocławski. — Przegląd histor., VIII t.

W sprawie polsko — husyckiej. — Przew. nauk. i liter., 1880.

Polska a Husyci po odwołaniu Korybuta z Czech. — Przewod. nauk. i liter. 1883.

Konfederacya Spytka z Melsztyna. — Przew. nauk. i liter. 1887.

Kwestja husycka w latach 1455 — 1459. — Ateneum, 1887.

Geneza i rozwój parlamentaryzmu za pierwszych Jaliellonów — Rozpr. wyd. histor. filoz. Ak. Um. XXXVIII t.

Wypraw na Smoleńsk. — Kwartalnik litewski, 1911.

Żółkiewskiego traktat pod Moskwą 1610 r. — Przegl. histor., XIII t.

Hetman Stanisław Żółkiewski. Warszawa, 1927.

Protest kupców wileńskich z 1621 roku — Kwart. histor., XIII t.

Ks. Roman Sanguszko — Kwartalnik histor., III t.

Nieco o starostach na Żmudzi. — Kwart. hist., IX t.

Przywilei Czerwiński z 1422 r. — Prz. hist. IV t.

Z dziejów samorządu ziemi Chełmskiej, Przeg. hist. VI t.

Z życia biskupa przemyskiego (Aleksandra Trzebińskiego) — Prz. hist. VII t.

Sprawy wołoskie w wieku XV. — Kwart. hist. II t.

Rady Kallimacha — Przew. nauk. i liter. XXXV, 9—21, 124—142 etc.

O wyzwoleniu z mańStwa na Rusi. Kwart. hist. XXI t.

Przywileje dla cygańskiej starszyzny w Polsce. — Kwart. hist. XIV t. XIV t.

O naprawie Rzeczypospolitej Ostroroga. — Kwart. hist. XIII t.

życie i działalność św. Wojciecha Kwart. hist. XI t.

Urywki z dziejów XIV wieku. II. Do starań Zygmunta margrabiego brandenburgskiego o korone polska. — Kwart. hist. XVIII t.

Odzyskanie Trembowli w 1390 roku — Kwart. hist. VIII t.

Książe Jan „Kropidło" biskup Włocławski — Kwart. hist. XIX t.

Konfederacja ziemian przeciwko duchowieństwu w r. 1407. — Kwart. histor. XXI t.

Dwa związki antyhusyckie z 1424 r. Związek elektorski w Bingen i związek polski. — Kwart. hist. XI t.

Napad husytów na Częstochowę w 1430 r. — Kwart. hist. XXI t.

W. obronie społeczeństwa. Studjum z dziejów Władysława Warneńczyka. — Kwart. hist. XV t.

Konfederacja lwowska 1464 roku. Kwart. hist. VI t.

Sprawy wołoskie w wieku XV. — Kwart. hist. II t.

Warmja w czasie trzynastoletniej wojny z Zakonem niemieckim — Kwart. hist. XII t.

Przebaczenie królewskie ziemianom oleskim (r. 1471). — Kwart. hist. IX t.

Rokosz lwowski 1537 r. — Kwart. hist. XVI t.

Nieznany list komtura Henryka Plauena do mistrza Urlyka v. Jungengen. — Kwart. histor. XXIV t.

Nowsze poglądy na stosunki wewnętrzne Rusi w XV wieku. — Kwart. hist. IX t.

Przekład ruskiego latopisca ks. litewskich na język łaciński. — Kwart. histor. II t.

Platesnę A. Prochaskos bibliografiją, jo paties sudarytą, galima rasti „Sprawo—zdania Tow. Nauk we Lwowie. 1921.

I. Jonynas.

Kritika ir referatai.

1

I. *Dr. Kazimierz Lepszy,* **Walka stronnictw w pierwszych latach panowania Zygmunta II.** Prace Krak. oddz. Pol. Tow. Histor. Nr. 5. Kraków, 1929. 228 psl.

II. *Dr. Josef Macůrek,* **Dozvuky polského bezkrálovi z roku 1587.** Příspěvek v osvětlení snach rodu Habsburského o získáni koruny polské v letech 1588—94. Práce z vědeckých ústavů XXIV. I Praze 1929, 194 psl.

III. *Dr. J. Macůrek,* **Diplomatická posláni Jana Duckera v Polsku roku 1591.** Příspěvek k dějinám snah rodu Habsburského o nabytí polské koncem 16. století. Atspauda iš žurnalo: Věstník královské české společnosti nauk. Tř. I, 1929. V Praze 1930. 109 psl.

IV. *Dr. J. Macůrek,* **Zápas Polska a Habsburků o prístup k černému moži na sklonku 16. stoleti.** Sbírka pojednání a rozprav. XVIII. V Praze 1931, 200 psl.

I. II. Vienu laiku paskelbta du vertingi darbai labai artima tema dviejų jaunų istorikų — lenko ir čeko. Lepszy pasistatė tikslu nušviesti „Respublikos" partijų vidaus kovas dviejų pirmųjų Žygimanto Vazos viešpatavimo metų bėgy (1587 — 1589). Jis pradeda dvilipe 1587 mt. elekcija ir baigia 15į9 metų pacifikacijos seimu. Macůrek ėmėsi nušviesti tą pačią partijų kovą ryšy su Habsburgų pastangomis gauti Respublikos sostą. Jis praleidžia pirmąją fazę ir pradeda nepataisomai pašlijusią Habsburgų pozicija po skaudaus erchercogo Maksimiljono pralaimėjimo ties Byczynu (1588. I.), kai Zamojskio belaisvėn sukliuvo jis pats. Nupasakoja paskutines Habsburgų pastangas atsigriebti pašalinant Žygimantą jėga, patraukiant savo pusėn daugumą visuomenės (ypač kai Ž. atsisakė patvirtinti priesaika kai kuriuos pacta conventa punktus) arba gauti sostą susitarus su juo geruoju, kai jis buvo pasinešęs grįžti savo tėvoniškon Švedijon. Baigia savo darbą Macůrek'as 1594 mt., kai Žygimantas grįžęs iš Švedijos galutinai pasiryžo sosto neapleisti ir Habsburgams teko griebtis kitokios politikos — nebeieškoti sosto, o kaimynės valstybės draugingumo.

Kai Macůrek vaizduoja imtynes Habsburgų partijos ir jų priešų, kurių pryšaky kancleris ir etmonas J. Zamojskis, Lepszy duoda gražų vaizdą visų susikertančių politiškų pajėgų — grupių ir asmenų. Tai greičiau fragmentas bendro Lenkijos vidaus gyvenimo, o ne vien vaizdavimas su elekcija kilusių intrigų bei aistrų. Taip išeina ypač dėl to, kad pradeda nagrinėti poelekcinę būklę, o pačios elekcijos neliečia.

Macůrek expressis verbis užakcentuoja, kad Lietuva su Lenkija nebuvo vienalytė valstybė, o federalėje unijoje kiekviena jų turėjo savą reikšmę (48 p.), bet Lietuvos rolę visuose įvykiuose jis liečia labai mažai ir kai kur užrašytai tezei net prieštarauja pats pastatydamas Lietuvą, bei jos ponus į bendrą intrigą greta lenkų. Bet tai pripuolami užsiminimai. Lietuva jis neužsiima. Nes ištikro jam rūpimuose įvykiuose tuo tarpu ji nedalyvavo. Ji laikėsi rezervuotai, pati mažai sutardama lūkuriavo, delsė, nenorėjo prisidėti prie lenkų, bet nežinojo ir ką turėtų pradėti pati.

Lepszy rūpėjo ne vien Habsburgų partija ir jos priešai, o rūpėjo duoti pilną to laiko Respublikos vidaus santykių vaizdą. Be Lietuvos jam neapseiti. Ir liečia ją jis daug dažniau. Jis neužakcentuoja kaip Macůrek, R. dvilipumo, bet, matomai, jį jaučia ir jo darbe tas ryškiai prasikiša. Lietuvą jis pavadina antrąja R. puse (81 p.) ir Koronai priešpriešais pastato labai dažnai. Lietuvos būklę jis charakterizuoja atskirai, bet jos santykį su Lenkija nusako ne visada tiksliai. Pav. charakterizuodamas krašto būklę prieš Visilicos suvažiavimą jis sako, kad Lietuva buvo visai pakrika ir dezorientuota, nes buvo nuošaliai nuo įvykių centro (40 psl.). Tą pačią lūkuriaujančios Lietuvos dezorientaciją Žygimantui atvykus autorius aiškina vėl tuo, kad per ilgai čia ėjo žinios iš Koronos (81 psl.). Bet aiškinimas atrodo persilpnas. Priežastis ne čia. Jei galima sutikti, kad dezorientuoti buvo pavietai, tai ką sakysim dėl magnatų. Juk jų lūkuriavimo priežastis ne dezorientacija dėl stokos žinių. Kaip ir abiejose ankstyvesnėse elekcijose Lietuva turėjo savų planų, savų siekimų, bet nepalankių vidaus ir užsienio santykių dėka jautė stoką jėgų griežtai akcijai ir laikėsi rezervuotai, lūkuriavo. Bet įsivelti į lenkų intrigas dar nenorėjo. Nenorėjo su jais sutapti. Lietuva jautėsi vienetu,

kuris gali santykiauti su tokiu pat vienetu Lenkija, bet kuriam būtų negarbinga išsižadėti viso krašto interesų, mestis į asmeniškų interesų sūkurius ir išsižadėti visko dėl ko kovojo nuo pat 1569 mt. Dėl tos pat priežasties ji nedalyvavo ir ankstyvesnėse elekcijose. Ir vėl Lepszy reikalą vertina per lengvai, jei mano, kad viso tokio rezervuoto laikymos priežastis yra jų įžeidimas elekcijos seime (85 p.). O kas buvo prieš seimą? Kodel tas „įžeidimas" įvyko? Juk tai buvo išprovakuota kaip tik tos savotiškos Lietuvos pozicijos.

Bendrai abiejų autorių darbai rimti ir vertingi. Jei Lepszy gal kiek praneša savo kolegą minties konstrukcijos lengvumu ir aiškia precizija, tai Macůrek praneša panaudotos medžiagos gausumu, kur randame daug visai naujų žinių. Abu autoriai pirmiausia remiasi archyvine medžiaga ir tik paskum spausdintais šaltiniais ir literatūra. Lepszy dirbta Krokuvos, Varšuwos, Lvovo ir Poznaniaus archyvuos. Macůrek'ui to neužteko. Jam dar teko iškrėsti buv. Habsburgų archyvas Vienoj, Innsbrucke ir Prahoj. Ir to darbo vaisių jo studijoj matyti labai daug. Lepszy remdamasis archyvine medžiaga nurodo tik kur šaltinis randasi, Macůrek dažniausia cituoja ilgas ištraukas. Be to knygos gale jis prideda 12 lig šiol dar niekur nespausdintų dokumentų — laiškų bei Habsburgų agentų reliacijų.

Abiejų autorių knygos aprūpinta vardų regestais, o Macůrek dar pridėta résumé francūzų kalba (Jo knyga yra disertacija daktaro laipsniui gauti).

III. Kaip minėta, Dr. Macůrek rašant apkalbėtą knygą teko dirbti Innsbrucko valstyb. archyve. Tenai jis surado ir šį paskelbtą dokumentą. Tai yra plati erchercogo Maksimiljono agento J. Duckero reliacija, rašyta 1591 mt., t. y. tuo laiku, kai Žygimantas Vaza ruošėsi gautą sostą apleisti ir grįžti Švedijon. Jis jau buvo beveik sutaręs užleisti sostą Habsburgams, bet ne Maksimiljonui, o jo broliui Ernestui. Maksimiljonas tuo tarpu jautėsi turįs daugiau teisių į sostą negu brolis, nes kartą buvo išrinktas ir atsisakyti nenorėjo. Jis tebesititulavo lenkų karalium, siuntinėjo savo agentus, agitavo, stengėsi brolį nukonkuruoti. Vienas tokių jo agentų buvo livoniškos kilmės bajoras J. Ducker. Jis buvo siųstas į R. kelis syk.

Tris jo reliacijas iš 1590 metų Mačůrek jau paskelbė prie minėtos studijos (Priedų NN VI, VIII, IX). Ši ketvirta. Agento būta labai pastabaus ir judraus žmogaus. Jo aplankyta ir tartasi su daugybe pirmaeilių ponų (Iš Lietuvių tik vienas Prunskis). Iš jo pasakojimo gaunasi geras partijų susigrupavimo vaizdas ir paaiški daug įdomių dalykų.

Lietuva jo liečiama ne dažnai. Keliose vietose nupasakota Radvilų šeimos galia D. Lietuvos kunigaikštijoj ir jų pozicijos Habsburgų atžvilgiu (48, 49, 75 — 76 p. p.). Bent kiek užsimenama apie Vilniaus kaštelioną Kišką (48 p.) ir plačiai kalbama apie planus uoliausio Maksimiljono šalininko Lietuvoje Trakų kašteliono Aleks. Prunskio (70—71, 83—87 p. p.). Užsimenama ir byla del Maciejausko skirimo Vilniaus vyskupu (20 p.). Yra ir kitų smulkesnių dalykų.

Leidžiant reliaciją pridėta įvadas čekiškai ir résumé francuzų kalba.

IV. Antrajam savo veikale Dr. J. Macůrek užsiima tais pačiais Lenkų-Habsburgų santykiais 1593—1600 mt. Tai tąsa pirmojo darbo. Kiek susikryžiuoja tik pradžia. Šį laikotarpį tie santykiai koncentravosi jau ne apie Habsburgų pastangas gauti Respublikos sostą, nors Maksimilijonas nuo pretenzijų tebebuvo neatsisakęs ir titulavosi lenkų karaliumi, bet jie koncentravosi rungtynėse dėl įtakos turkų pasieny — Siebenbürgen, Moldavijoj ir Valachijoj. Autorius imasi paaiškinti, kodel Lenkija neprisidėjo prie papos ir imperatoriaus organizuojamos lygos prieš turkus ir, kaip apsaugos nuo turkų klausimą bandė išrišti Lenkijos politikai (tikriau, vienas J. Zamojskis), kad netektų kovoti greta Habsburgų. Ideja buvusi tokia: išsaugoti nuo Habsburgų Lenkiją nuo Turkų skiriančias, jai draugingas, Turkų vasales, padunojaus valstybėles — Moldaviją, Valachiją ir Siebenbürgen. Nes sudoroję jas Habsburgai čia vistiek neatsilaikytų ir Turkai padarę iš jų savo provincijas taptų Lenkijos kaimynais ir anksčiau ar vėliau karas su tokiu kaimynu būtų neišvengiamas. Autorius gražiai išaiškina, kaip pirmieji Lenkų žygiai nusisekė. Habsburgai nuo tų valstybėlių buvo atstumti. Visos valstybėlės liko Lenkijos protektorate, nors Turkų vasalės. Jiems mokėjo duoklę. Bet kaip tik Turkai, baigė karą Vengruos, Lenkų įta-

kos padunojy jie nebepripažino. Užėjo naujas santykių perijodas, Lenkiją vargino nauji rūpesčiai ir šis reikalas liko užmestas. Bet apie tai autorius jau nekalba. Jis sustoja 1600 mt. Lietuva šiuose Lenkijos rūpesčiuose nedalyvavo. Ir autorius dėl to apie ją užsimena retai. Tik ten, kur teko charakterizuoti visos R. būklę. Bet tą jis daro retai. Jis nesiima nusakyti visos to klausimo sprendimą lietusius veiksnius, o rašo tik tuo klausimu, nuodugniai dalyką išsemti pretenzijų neturi. (Atminkim knygos vardą: příspěvek... Lietuviškai sakysim, tur būt, priedas...). Kaip ir pirmajam savo veikale autorius užakcentuoja Lietuvos savystovumą (28 p.), pažymi Lenkijai dažnai priešingą jos poziciją (42, 73 p. p.), bet tų prieštaravimų esminės priežasties nepaaiškina. Ir tie Lietuvos „kaprizai" dažnam gali būti nesuprantami.

Medžiagos atžvilgiu pasakytina tas pats, kas ir apie pirmąją knygą. Daugybė citatų iš nespausdintų šaltinių, o 15 pirmą syk spausdinamų dokumentų paskelbta ištisai (155—181 p). Taip pat yra résumé francūzų kalba ir vardų registeris.

A. Šapoka.

2

Forstreuter Kurt. **Die Memel als Handelstrasse Preussens nach Osten. 1931. Königsberg. Gräfe u. Unzer.**

Yra tai naujas tyrinėjimas apie Nemuno prekybą, einant Prūsų interesų žvilgsniu. Šaltiniai — spausdintieji įvairiomis kalbomis aktai ir nespausdintieji iš Gedonių (Danzigo), Berlyno, Klaipėdos, daugiausiai gi, žinoma, iš Karaliaučiaus, kuriame autorius gyvena.

Pradžioje autorius nurodo pirmesnius darbus šitoj srityj, nurodo anų raštų kliaudis, atsiradusias ar delto, kad ten paliesta klausimo dalis ar tesunaudota dalis esamos ir jam prieinamos medžiagos.

Šis Forstreuterio darbas atsižymi medžiagos gausumu, o ir forma gyva ir aiški, berods šitą ypatybę teko pastebėti ir kituose jo raštuose, kas ne taip dažnai pasitaiko pas vokiečių mokslininkus.

Nemuno plaukyba, sako jisai, dabar pergyvena persilaužimą: iš Gudų ir Lietuvos Rytų prekės eina į jūrą ne Nemunu, o gelžkeliais ir kitomis upėmis, daeina iki Vyslai, kol pasiekia

Dancigą ir Gdynę. Yra tam politinių priežasčių, nes lenkai nenori naudotis Nemunu, o siunčia prekes brangesnių, tolimesniu keliu.

Teisybė, Nemunui tat nepirmiena: jis ir pirmiau turėdavo tokių sunkenybių, buvo tai vokiečių Ordino laikais, kada vokiečiai veržėsi Lietuvon, norėjo įsigalėti Panemunėje; todėl lietuviams patiems teko eiti į jūrą per Dneprą ir Dauguvą.

Lietuviams sustabdžius vokiečių ekspansiją, Nemuno plaukyba atsigavo: jis virto ramia upe.

Abejose šalyse — Prūsuose ir Lietuvoje esamos upės tarp savęs sujungtos kanalais, taigi uždarymas upės dėl politinių priežasčių neužtroškina to krašto plaukybos, vis lieka pigus susisiekimas vandeniu.

Prūsuose sujungta Nemunas per Priegale ir Deime su Vysla kanalu: tat buvo daroma karo reikalams, o vėliau jį sunaudojo ir ūkio reikalams. Šitame tinkle pagylinta ta ar ikta upė, išlyginta ar taisyta šakos (Nemuno — Rusnė ir Gilgė) ir t. t.

Lietuvoj taip pat plėtė Nemuno upyną, jungdami jį su kitomis didelėmis upėmis — Dauguva, Dnepru ir Vysla. Vienur senais laikais, kitur vos XIX amž. Kartais išsilaikė ta kanalų sistema, kartais ne.

Prakasus kanalus padidėjo Nemuno baseinas, padidėjo prekybos plotas.

Kas turės Nemuno žiotis, tas turės daugiau naudos dalyvaudamas prekių apyvartoj, todel Lietuvai jis turėjo svarbos. Tačiau Lietuva negavo Nemuno nė XV, nė XVI amž., neįgijo jo nė karu, nė diplomatiniu keliu.

XVII amž. Lietuva norėjo duoti Nemunui kitą išėjimą į jūrą, bent juo gabenomoms prekėms, būtent per Šventąją. Prūsų vyriausybė rimtai buvo tuo susirūpinus, bet greitai slapta per vieną specialistą ištyrus ir įsitikinus, jog tat negalima, nurimo.

XVIII amž. per Oginskio kanalą jungėsi Nemunas su Dnepru; XIX amž. Rusų vyriausybė norėjo sujungti Dauguvą su Nemunu per Dubysą-Ventą, bet šis sumanymas neturėjo vertės. Nemuną su Vysla jungė Augustavos kanalas.

Tyrinėdamas Nemuno plaukybą, autorius pradeda tat nuo senesniųjų laikų — nuo Ordino. Jis blaivai vertina Ordino kovas svetimojoj žemėje: Ordinas norėjo užkariauti žemių savo kolonizacijai ir viešpatavimui — ūkio ir politikos ekspansijai, o jeigu Europoj kalbėjo apie krikščionybę, tai buvo tik propaganda; ten pasakojo apie aukštus idealus, o čia realiai galvojo. Delto tai rūpinos paimti Žemaičius, kad išgelbėjus savo koloniją — Livoniją.

Tačiau šito tikslo Vokiečių Ordinas nepasiekė, turėjo išsižadėti norimų Lietuvos žemių.

Nurimus ir liovusis karams padidėjo plaukyba ir prekyba Nemunu, ėjo ji keletą amžių.

Vokiečių Ordinas yra daręs su Lietuva nevieną prekybos dermę. Pirmoji — 1390 m., paskutinė — 1529 m.

Tos dermės lietė ištisą eilę klausimų, tarp kitų — teisę eiti Prūsų pirkliams per Lietuvą toliau į Gudus ir Prūsus.

Dermėse paprastai nustatoma muitai. Del jų dažnai būdavo ginčų ir susidūrimų, nes vėliau pasireikšdavo interesų priešingumas.

Ordinas, tvarkydamas savo gyvenimą, stengėsi taip nustatyti santykius su Lietuva, kad iš dermės būtų jam ir Prūsų pirkliams kuo daugiausia naudos. Pav. buvo kartais sutarta, jog ta ar kita mažesnė upė negali būti vartojama plaukybai, o laivai eitų didesniąją. Nurimus Prūsų rytuose, laimėjo tolimesnis nuo sienos miestas — Karaliaučius, ne Klaipėda, išaugo jo prekyba su Lietuva, o ypač su esančiu prie Nemuno Kaunu.

Klaipėda, stovinti prie Nemuno žiočių puikioj vietoj, stengėsi sunaudoti ją, paimti visą Nemuno plaukybą, bet Karaliaučius neleido, pasiskubino viską paveržti pas save.

Įvairios prekės ėjo Nemunu — javai, miškas, žuvys, druska ir t. t.

Bet ėjo ir žmonės iš Lietuvos išplaukę, pasilikdavo Prūsuose.

Prūsų pirkliams svarbu buvo ne tik, kokios prekės eina, bet iš kieno laivais bus jos vežamos.

Esant kanalams, pasidarius tai ar kitai upei plukdomai, turėjo išaugti tas ar kitas miestas. Prie kiekvieno kelio susidarydavo savo pirklių organizacijos.

Taigi Nemunas buvo didelė arterija prekių apikaitai; jos ėjo iš Lietuvos per Prūsus į platųjį pasaulį.

Šis įdomus Forstreuterio darbas liečia daugiausiai XIV — XVII, mažiau XVIII amž. *A. J.*

3

Apuolė.

(Kuršių-Žemaičių kultūros istorijai nauji dokumentai).

Mūsų krašto senovė dar nėra galutinai ištirta. Daug įvairiausių paslapčių slepiasi Lietuvos kapinynuose, piliakalniuose ir šiaip įvairiose archeologinėse vietose. Ligi šiol archeologai, tyrinėję priešistorinę Lietuvos praeitį, daugiausia dėmesio kreipdavo į kapinynus ir apskritai į laidojąmasias vietas. Žinoma, daug ko galima čia išskaityti ir iš radinių apie tų laikų žmonių kultūrą, apie laidojimo būdą ir kitą, bet kur ir kaip žmonės yra gyvenę, kokios jų buvo sodybos — maža teturime surinktos medžiagos. Sodybų archeologija (vok. Siedlungsarchaeologie) ligi šiol tebėra nejudinta. Iš tiesų, kapinynai ar kitos laidojimo vietos yra pažymys, jog toji apylinkė kurį laiką buvo apgyventa, jog netoliese būta gyvenamųjų sodybų, kaip tiktai būtų įdomu ištirti surastų sodybų pėdsakus, nustatyti, kuriuo būdu statytos trobos, kokia buvo trobesių išvaizda, nors iš užsilikusių pamatų sprendžiant. Sodybose rastume ir įvairių namų apyvokos ar ūkio padargų. Sodybų tiriamasai darbas yra labai sunkus, reikalauja didelio atsidėjimo ir ilgesnio laiko. Todėl šįmet (1932 m.), kiek man leido sąlygos, ir pasiryžau pradėti pirmuosius mūsų krašto sodybų archeologinius darbus. Šiems savo tyrinėjimas pasirinkau Apuolės piliakalnį, gerokai apgrobtą. Grobė jį vietos gyventojai, kad už iškastus daiktus galėtų pasipelnyti, grobė jį kitoki neišmanėliai, be jokios sistemos knaisiodami.

Praeitais metais, Švietimo Ministerijos komandiruotas, pradėjau sistematišką Apuolės piliakalnio tyrinėjimą. Darbas pradėtas, belieka tik toliau baigti tyrinėti.

Apuolės piliakalnis jau IX šimt. jau žinomas[1]. Kronininkas Rimbertas pasakoja, kad kažin kokia giminė, toliau jų (švedų) gyvenanti, vadinama Kuršiais (cori), kitą kartą priklausydavo nuo švedų (sveonum). Tačiau jau senai jie buvo pakėlę maištą prieš tą priklausomumą. Tai žinodami, danai surinko daugybę laivų ir nusikėlė į kuršius, norėdami ir pasipelnyti ir juos pavergti. Karalystėje buvo penkios valstijos (civitates). Gyventojai atsižinoję apie jų atkeliavimą, susispietė vienon vieton ir vyriškai ėmė gintis. Stoję į mūšį, danus visai sumušė, išgrobdami iš jų laivus, paimdami iš jų daug aukso, sidabro ir kitokio grobio. Tai atsižinoję karalius Olavas ir švedų žmonės panoro išgarsėti, jog jie gali padaryti tai, ko danai neįstengia; be to, kadangi kuršiai ir seniau jiems priklausydavo, todėl jie susitelkę didžiausią kariuomenę, nuvyko į jų žemę. Ir iš pradžių, žinoma, iš pasalų priėję kažin kokį jų karalystės miestą, vadinamą Seeburg[2], kuriame buvo septyni tūkstančiai kovotojų, jį išnaikino ir apiplėšė. Iš ten išsidrąsinę, paleido laivus, po penkių dienų keliavimo, skubėjo, lyg paklaikę, į kitą vietą, kuršių miestą, kuris buvo vadinamas Apuolė (Apulia)[3], o jame buvo penkiolika tūkstančių kovotojų. Švedams į jį nuėjus, gyventojai užsidarė pily (in civitate); kai švedai ėmė pulti miestą iš oro, tai šieji ėmė narsiai gintis iš vidaus; vieniems ginantis iš vidaus, kiti kovė iš oro. Ir taip kasdien nuo ryto ligi vakaro bekovojant, praėjo aštuonios dienos ir daug kas tiek iš vienos tiek iš antros pusės padėjo galvas, tačiau nė kuri pusė nenusigalėjo. Kai devinta diena atėjo, tai nuo ilgos kovos nuvargę, švedai susirūpino ir vienų vieną mintį beturėjo: kaip iš ten išėjus. „Čia nieko nestengiama padaryti, — sako jie, — o mūsų laivai toli iš čia“. Nes penkios dienos kelio į tą uostą, kur stovėjo jų laivai. Kadangi perdaug įsisieloję nebežinojo nė kas jiems pagalbą suteiktų, arba kad įveiktų, arba kad gyvi iš ten išeitų, kad ir būrė,

---

[1] Scriptores Rerum Germanicarum, išleista Hannovere 1884 m. 60—62 pusl.

[2] Neteisingai taria Philipp *Oppenheim*, kad tai bus Selburg, Selių pilis prie Dauguvos („Der heilige Ansgar.“ München 1931), teisingai prof. *Balodis* („Apuolės piliakalnis“. „Lietuvos Aidas“ 1931 Nr. 263) vadina Seeburg = Jurpilis.

[3] Neteisingai taria tas pats *Oppenheim*, kad tai būtų Piltinė prie Ventos (Der Heilige Ansgar.)

tačiau negalėjo aptikti nė vieno dievo, kuris jiems norėtų pagelbėti.

Kai ši žinia pasklido žmonėse, tai kilo klaikus aimanavimas bei dūsavimas, ir išnyko jiems visas narsumas. „Ką mes, — sako, — bėduliai, bedarysime. Ėmė ir apleido mus dievuliai ir nė vienas iš jų nebenori mus išgirsti. Kur bebėgsime. Antai mūsų laivai toli palikti, o mus bėgančius jie vysis ir žudyte išžudys. Ko mes pasiklausime". Taip jiems besielvartaujant, kaikurie pirkliai, atsimindami viešpaties vyskupo pamokymus ir nurodymus, ėmė jiems patarinėti. „Krikščionių Dievas, — sako, — kur kas labiau pagelbsti tiems, kurie jo šaukiasi, ir galingesnis yra padėjėjas. Teiraukimės, gal jis panorės su mumis būti, ir ką būsim pasižadėję jam mielai ištesėsim". Iš visų nužemintų maldavimų buvo išburta, kad Kristus jiems noris pagelbėti. Ir kai tatai visiems buvo paskelbta, visų širdys taip įnarsėjo, jog tuojau be baimės jie panorėjo pulti miestą. „Ko mes, — sako, — turim nusigąsti ir bijoti. Kristus yra su mumis, kovokime ir vyriškai darykime, ir niekas prieš mus neatsilaikys. Mes tikrų tikriausia nugalėsime, nes paties galingojo dievo esama mūsų padėjėjo". Ir visi susibūrę, ramūs ir drąsūs, nuėjo kariauti miesto. Kai ratu sustoję, belaukė pradedant kovos, tai tie, kurie buvo miesto viduje, ėmė reikalauti, kad jiems būtų leista kalbėti. Švedų karaliui tatai leidus, jie tarė: „Jau mums labiau patinka taika, negu kova, ir norime su jumis susitarti. Ir pirmučiausia, žinoma, atiduosime jums už susitarimą visa tai, ką pernai metais esame įgyję iš danų aukso ir sidabro grobių. Paskiau už kiekvieną žmogų, šiame mieste bėsantį, duosime po pusę svaro sidabro, be to, mokestį, kurį seniau mokėdavome, jums išmokėsime ir, davę įkaitus, nuo šios dienos būsime jūsų valdiniai ir jūsų klausysime kaip ir seniau, norime būti jūsų valdžioje". Kad ir buvo taip pareikšta, tačiau švedai dar negalėjo tuojau nurimti, bet tapo narsesni, be baimės trokšte troško kovoti, žadėdami ginklu paimti miestą ir visa, ką tie turi, sunaikinti, o juos pačius belaisviais išvesti.

Bet karalius su vadais apgalvojęs nutarė: taikintis, paėmė turtus ir įkaitus (30 vyrų), o anie apsiėmė sumokėti duoklę ir patys pripažino priklausomybę Švedų karaliui.

Kaip matyti, persvara buvo švedų pusėje; užpuolimas buvo nelauktas. Kuršiai negalėjo priešintis milžiniškai Olavo kariuomenei, nesujungę visų savo sričių karo punktais, jie atsipirko nuo užpuolikų.

Kuršiai buvo labai narsūs žmonės ir vieną kartą jau buvo apsigynę nuo svetimtaučių užpuolimų, atsikratę nuo svetimtaučių sumanyto baisaus jungo ir visada atgaudavo savo laisvę; taip ir šį kartą buvo: kuršiai tarė, kad neprašytas svečias, grobį surinkęs, išnyks ir vėl bus laisvi, kaip ir seniau, o dabar reikėjo surinkti derlių.

Rimbertas pasakoja apie senovės kuršių krašto gyvenimą, būdą ir prigimtį, žinoma, pardeda, visgi buvo turtingas kraštas, turėjęs bent 5 miestus ir iš jų vieną uostą — Jurpilį. Kuršių miestai ir pilys buvę dideli, jeigu juose, Rimberto žodžiais, galėdavę sutalpinti net 7000—15000 karių. Tokiu būdu labai aišku, kad archeologai ir istorikai labai daug darbo ir laiko buvo padėję, ieškodami Jurpilio ir Apuolės. Labai dažnai identifikuodavo tai su vienu tai su kitu piliakalniu.

Prof. Fr. Balodis, kasinėdamas 1929, 1930 metais Doblyne, padarė išvadą, kad Alandos upelio (kuris įteka į Liepojaus ežerą) krante yra buvusi kuršių senoji pilis — Jurpilis[1]. Kad Gruobyno piliakalnis ir juodasis vietovės sluoksnis į pietus nuo Gruobyno malūno ežero, priešais piliakalnio ir tvirtovės, nusako apie senovės kuršių įsitvirtinimus ir miestus, kurie taip pat, kaip ir kiti vikingų laikų miestai-uostai (pav. švedų Birka) nebūdavo prie pat jūros kranto, bet prie įtekančios į jūrą upės, arba dar su jūra jungiančio ežero, taip įtaisytas uostas buvo labai patogus nuo audrų ir plėšikų, beveik paslėptoje vietoje. Ištyręs kapus prie Gruobyno, jis tarė, kad čia būta gotų kolonijos: čia gyvenantieji gotai tarpininkaudavo tarp svetimtaučių pirklių ir vietinių žmonių perkant javus, gintarą, vašką, medų.

1930 ir praeitais metais su generolu Nagevičium ir B. Nermanu darėme plačius kasinėjimus Apuolėje, netoli Skuodo miestelio ir Bartos aukštupio Lietuvoje; esame įrodę, kad Apuolės piliakalny ir paviršiuje juodame sodybos sluoksny į

---

[1] *Prof. Balodis,* Apuolės piliakalnis („Lietuvos Aidas“ 1931 m. 263 Nr). Balodis Rimberto Seeburgą vadina Jurpiliu.

pietus nuo piliakalnio, viršukalny, nedidelio upelio kitame krante, prieš patį piliakalnį, radome senovės kuršių tvirtovę — „Apulia“ (Apuolę). Senovės kuršių kapinių laukuose radome daug iškasenų, kurios davė pagrindą tvirtinti, kad senovės kuršiai Apuolėje buvo labai turtingi žmonės, kurie labai gerai buvę apsiginklavę, pasipuošę iš Švedų atvežtais daiktais. Greta senovės kuršių daiktų buvo iškasta labai gražiai ornamentuota pasagos pavidalo fibula, vyta su atriestomis žalčio galvutėmis. Tais atvėjais, kuomet tos galvutės būna labai charakteringai išreikštos, Nermanas mano, radinys reikėtų laikyti skandinaviškos kilmės. Tokias fibulas jis priskiria XI amž., o Spicinas — XII amž. Paskiau pasagos pavidalo fibulos su aguonų galvutėmis XI amž.

Dar iškasta ir dviejų asmenų kardų su turtingai papuošta rankena vikingų laikų ir daug kitų importuotos senovės daiktų.

Apuolės piliakalnis yra kuršiškas, su stačiais šlaitais, kurio 7,5 m. aukštumo pylimas, toje pusėje, kur lengviausiai buvo prieinama. Kasant mums buvo galima nustatyti, kad čia seniau maždaug tiktai 3 m. gilumo grioviu buvo atskirta nuo kalno. Kaip matyti, ir kiti kuršių piliakalniai buvo taip statyti.

Piliakalnio vidury buvęs 4×4 mtr. dydžio vandens baseinas, prie piliakalnio šone iškasiau šulinį 2 m. gilumo. Kasinėdamas tą minimą šulinį, iškasiau 7 rąstų rentinį; rąstams sujungti kampuose iškirstos apyskritės skylės ir radome samčio vandeniui semti liekanas. Dar man pavyko ištirti ir kaikurių gyvenamųjų trobesių, virtuvių ir klėties, liekanas, ten radau 1930 ir praeitais metais keliolika senoviškų daiktų: gąlastuvo, verpsties, kurios viename šone išbraižyta saulė su spinduliais, audimo svareliu, padarytu iš molio ir įspaustų kryželių ženklai ir šešiose vietose javų grūdų. Apuolės gyventojai yra buvę žemdirbiai, jie buvo jau kultūringi žmonės.

Dar Apuolėje buvo ištirta pylimas ir jo konstrukcija. Dviejose vietose kertant pylimą, pylimo gale ir viduryje, buvo nurodyta 4 pylimo konstrukcijos: pylimas 4 kartus buvo keistas ir paaukštintas, pylimas iš pradžių dirbtas iš gulsčių rąstų ir tarpais pridėtas akmenų ir labai storų rąstų, sienose, kai prof. Balodis mano, buvo jose bokštai, kurie buvo kovos laiku su-

deginti. Tada pamatę, kad žemos sienos užpylė moliu žemėmis ir taip kartojosi 3 kartus vis aukštindami sienas, kad būtų sunkiau paimtinos. Dar labai charakteringi yra ąžuoliniai rąstai pastatyti, kurie tarp savęs sujungti puse metro ilgumo ąžuoliniais kuolais ir apipilta žemėmis. Šitoji konstrukcija yra savotiška, bet ir labai praktiškai padirbta, kad paimti ar sudeginti tokią pilį yra beveik negalima nei su kastuvu nei su ugnimi. Tokios konstrukcijos negalima rasti nei pas mūsų kaimynus. Taigi matome tos iškasenos papildys žinias apie kuršių-žemaičių kultūrą ir duos istorijai daug ko naujo.

Bet kyla klausimas, iš kur galėjo gauti tokius gražius dalykus kuršiai; tuo būdu išeina, kad kalbant apie senovės kuršių santykius, pirmoj eilėj reikia turėti galvoje tokie daiktai arba prekės, kur buvo susikaupę daugiau prabangos žymių ir savybių. Toksai daiktas ir buvo arba galėjo būti Pabaltmario pakraščių gintaras, už kurį galima buvo gauti prabangos dalykų, kurių čia nebuvo, o gal ir dar kas nors. Ir tokie prabangos dalykai randami — tai žalvariniai daiktai.

E. Volteris.

Papildymas ir atitaisymas prie straipsnių tilpusių I „Praeities“ tome.

I.

Juodieji broliai.

Apie tolesnį Ivaškevičiaus likimą suteikė kaikurių naujų žinių p. Bugailiškis (Šiauliai).

Ivaškevičius turėjo seserį, likusią Žemaičiuose, su kuriąja kiek vėliau, po 1860 m., susirašinėjo. Iš ten matyti, kad jis, atlikęs paskirtąją kareivio tarnybą, apsigyveno Orenburge, gavo valdininko vietą, vedė dvarininkę iš Voronežo gub., rusę, paskui persikėlė į Omską (Sibire). Jo duktė buvo žinoma kaipo dramos artistė Petrapilyj.

Ivaškevičiaus laiškai yra užsilikę pas p. St. Gruzdį dvare prie Kelmės. St. Gruzdžio bobutė — Ivaškevičiaus sesuo. Keli jo laiškai yra patekę į „Aušros“ muziejų Šiauliuose. (Paskutiniuosius ir man teko perskaityti). *A. J.*

II.

Arkivyskupas Pr. Karevičius, siųsdamas gerus velijimus „Praeities“ darbui, yra padaręs savo pastabų ir nurodęs į esančią I jos tome klaidą p. Lappos veikale, kur jis paliečia grynai Bažnyčios reikalus.

Pas p. Lappą (112 pusl.) buvo parašyta: į Vilnių buvo pristatyta popežiaus bullė visiškai atleidžianti nuodėmes Vilniaus katedros bažnyčios kunigam, kurie laiko mišias Vytauto altoriuje.

Iš to galima suprasti, būk kunigai gavę sau atlaidus. Aktai gi sako ką kitą.

Kurczewskis savo darbe „Kościół Zamk.“ I, 85 rašo, jog Vilniaus Kapitulos aktai sako, kad kan. Beinartas atvežė iš Romos popežiaus brėvę Šv. Sakramento altoriui (ne Vytauto altoriui, kurio ir nebuvo) su visuotiniais atlaidais, jeigu prie jo bus atlaikytos mišios už mirusiųjų sielas.

1930 ir 1931 metų Lietuvos istorijos bibliografija.

Sutrumpinimai.

AF = Altpreussische Forschungen.
DK = Dzień Kowieński.
IMM = Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.
KH = Kwartalnik Historyczny.
LA = Lietuvos Aidas.
LŽ = Lietuvos Žinios.
MŽ = Mūsų Žinynas.
NR = Naujoji Romuva.
Sav. = Savivaldybė.
TK = Tiesos Kelias.
VR = Vilniaus Rytojus.

Rinktiniai raštai, ištisai arba iš dalies skiriami Lietuvos istorijos tyrinėjimams.

At = Athenaeum. Ephemerides Humanarum Disciplinarum Theologico-Philosophicae Facultatis in Vytauti Magni Universitate. Redaktorius Prof. Dr. J. Eretas. Kaunas, 1930, I t. Nr. 1, 112 p.; Nr. 2 p. 3 nž. + 113—219. 1931, II t. Nr. 1, 141 + 1 nž., p.; Nr. 2 p. 145—211.

AtV=Ateneum Wileńskie. Czasopismo naukowe, poświęcone badaniom przeszłości ziem Wielkiego X. Litewskiego. Rocznik VII. Red. T. E. Modelski. Wilno, 1930. Zesz. 1—2, XVI+415+5 nž. p.+4 pav. Zesz 3—4. W 500 rocznicę zgonu w. ks. Witolda. 7 nž. + 419—998+4 nž. p. +20 tab.

CS=Congressus secundus archaelogorum Balticorum Rigae, 19. — 23. VIII. 1930. — Acta Universitatis Latviensis, philologorum et philosophorum ordinis series, tomus I, supplementum I. Rigae, 1931, 496+2 nž. p.+95 tab.

Pam.=Pamiętnik V powszechnego zjazdu historyków polskich w Warszawie 28 listopada do 4 grudnia 1930 r. I. Referaty. Lwów, 1930, XV+765+3 nž. p. — II. Protokoły. Lwów, 1931, XVIII+410+2 nž. p.

Ref. straipsnių apie Lietuvą: Samogitis. Pokłosie litewskie V zjazdu historyków polskich. DK 1931 Nr. 79—81, 83, 97—99, 103, 105, 107.

PKG = Запіскі Аддзелу Гуманітарных Навук, кніга 8. Працы, Клясы Гісторыі, том III. Беларуская Акадэмія Навук. Менск, 1926 8 nž. + 576 p.

Praeitis. I tomas. Red. A. Janulaitis. Kaunas, 1930, IV+400 p.+1 žml.

Rec.: J. Mičiulis. Židinys 1930 Nr. 11 p. 391—395. — Baidotas. LA 1930 Nr. 271. — LŽ 1930 Nr. 227. — V. K. LA 1930 Nr. 164. — Michał Römer. Prace historyków litewskich. Przegląd Wileński, 1930 Nr. 20, p. 3—5.

Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde und Heimatschutz. Bd. 29. Herausgegeben von Muzeumsdirektor Dr. Gaerte. Königsberg i. Pr. 1931, 313 p.+10 tab.

TiŽ=Tauta ir Žodis. Humanitarinių Mokslų Fakulteto leidinys. Red. prof. V. Krėvė Mickevičius. VI knygos, Kaunas, 1930, 3 nž. +444 p.+79 pav.+1 žml. VII knygos, 1931, 423 p.

VD=Vytautas Didysis. Red. P. Sležas. Kaunas, 1930, XXIV+300+1 pav.+1 žml.

Rec.: Dr. J. Totoraitis. Rytas 1930 Nr. 155. — V. K. LA 1930 Nr. 164. — A. G. LŽ 1930 Nr. 163. — S. Zaskevičius. MŽ 1931, XX t., Nr. 70 p. 64—68.

VZV=Wilno i Ziemia Wileńska. Zarys monograficzny. Tom I. Wilno, 1930, 4°, 334 p.+2 tab.

Bibliografija ir istoriografija.

Bibliografijos Žinios. Lietuvos Bibliografijos Instituto organas. Kaunas, 1930, Nr. 1(13) — 6(18), 192 p.; 1931, Nr. 1(19) — 6(24), 276 p.

Burhardt Stefan. Bibljografja do historji ziem b. W. Ks. Litewskiego za rok 1930. — AtV VII z. 3—4, p. 952—967.

Даугяла З. І. Бібліографія. Гісторыя і археолёгія Беларусі за 1928/29 ак.г. — PKG III p. 561—565.

Даугяла З. І. Літаратурныя працы доктара рускай гісторыі Мітрафана Віктаравіча Даунар—Запольскага, у хронолёгічным парадку за 45 год (1883—1928). — PKG III p. 566—570.

Finkel Ludwik. Bibliografja historji polskiej. Wydanie drugie, przejrzał i uzupełnił Karol Maleczyński. T. I. zesz. I, Lwów, 1931, 160 p.

Ivinskis Zen. Vytauto Didžiojo darbų ir jo periodo bibliografija. — At. II, 1931, Nr. 1, p. 89—138.

Jablonskis K. 1928 ir 1929 metų Lietuvos istorijos bibliografija. — Praeitis I, p. 384—395, ir skyrium.

Kisinas I. Prof. Mykolo Biržiškos bibliografija. — Pried. prie M. Biržiškos. Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos, I kn., Kaunas, 1931, — p. 1—85.

Mazankówna - Friedbergowa Marja. Bibliografja historji polskiej za rok 1929. Dodatek do Kwartalnika Historycznego. Lwów, 1930 (ir 1931) 48 p. [nebaigta]. — KH 1930, T. I. z. 3, 1931, t. I, z. 1.

Wermke Ernst Dr. Altpreussische Bibliographie für das Jahr 1929. — AF VII, 1930, H. 1. p. 127—176; H. 2. p. 312—355.

Wermke Ernst Dr. Bibliographie der Geschichte von Ost- und Westpreussen für das Jahr 1930. — AF VIII, 1931, H. 2. p. 275—329.

Wermke Ernst Dr. Bibliographie der Geschichte von Ost- und Westpreussen. Lfg. 1. Königsberg Pr. 1931, 176 p.

Rec.: Dr. William Meyer. AF IX, 1932, p. 144—145.

Chodynicki K. Przegląd badań nad dziejami Litwy w ostatniem dziesięcioleciu 1920—30. — KH XLIV, 1930, t. I, z. 3, p. 273—300.

Rec.: R. Mackevičius. Lenkai apie Lietuvos praeitį. Vairas, 1931, Nr. 10 p. 253—255.

Ivinskis Z. Vytautas Didysis istorinėje literatūroje. Svarbesnės literatūros apžvalga apie Vytautą Didįjį. — At I, Nr. 2, 1930, p. 190—212, ir skyrium.

Papée Fryderyk prof. Stan badań nad dziejami Witolda. — DK 1930 Nr. 204.

Скардзіс В. і Бобрык З. Гісторыя Беларусі ў сьвятле пагляду Любаускага. — Савецкая Краіна. Менск, 1931 № 6 p. 28—43.

Skrupskelis Ig. Vytautas Didysis vokiečių literatūroje. — At I, Nr. 1, 1930, p. 86—106, ir skyrium.

Vygandas. Iš kur imti žinių apie Vytautą? Svarbesnių šaltinių bei literatūros trumpa apžvalga. — LA 1930 Nr. 65.

Woliński Janusz. Stan i problemy badań nad historją Litwy XVII w. — Pam. p. 735—742.

Dambrauskas - Jakštas. A. pral. Kan. Ant. Alekna — visuomenės darbuotojas ir mokslininkas. (Iš pamokslo). — Rytas 1930 Nr. 144.

Dundulis Br. A. a. Prof. Antanas Alekna. — Ateitis, 1930 Nr. 8—9 p. 361—365.

Ivinskis Z. A. a. prof. Aleknos atminimui. — Rytas 1930 Nr. 135.

M. R. A. a. kun. prof. Antanas Alekna. — VR 1930 Nr. 50.

Matusas-Sedauskas J. A. a. profesorius Antanas Alekna. — Sargyba, 1930, Nr. 7 p. 229—231.

Sužiedėlis S. A. a. Prof. Kan. Antanas Alekna. (1872—1930). — TK VI, 1930, II t., Nr. 9 p. 536—545.

Šležas P. A. a. prof. A. Alekna. — Židinys, 1930, Nr. 7 p. 69—71.

Šležas Paulius. Prof. kan. Antanas Alekna. Gyvenimas ir darbai. (1872. XII. 19 — †1930. VI. 12). — At II, Nr. 1, 1931, p. 37—88.

A. a. prof. kan. Antanas Alekna. — LA 1930 Nr. 131.

H. B. Simanas Daukantas Papilėje. — Naujas Žodis, 1930, Nr. 18 p. 370—371.

Merkelis A. Du garsingieji žemaičiai. Simano Daukanto ir vysk. Motiejaus Valančiaus gyvenimo ir darbų aprašymas su jų raštų pavyzdžiais. Redagavo Liudas Gira. Kaunas, 1931, 63+I nž. p.

Rec.: Stp-s. LA 1931 Nr. 133.

Ruseckas Petras. Pažinkim savo žymiuosius žmones. Istorikas S. Daukantas ir Lietuvos praeities pažinimas. Trimitas, 1930, Nr. 37 p. 767—768, Nr. 38 p. 786—787, Nr. 39 p. 806—808.

Burbianka Marta. Antoni Hlebowicz — zapomniany biograf Witolda. — AtV VII z. 3—4, p. 809—839.

Yčas Martynas. Profesorius Jonas Yčas. (Šis tas iš jo gyvenimo). 1880—1931. — prie: J. Yčas. Biržai, p. III—XV.

Jonynas I. A. a. profesorius Jonas Yčas. — LA 1931 Nr. 289.

Kurnatauskas K. prof. A. a. Dr. Jonas Yčas. — LA 1931 Nr. 289.

J. Levickas. Netekome žymaus istoriko. — Dienos Naujienos, 1931 Nr. 214.

A. a. prof. d-ras Jonas Yčas. — LA 1931 Nr. 287.

A. a. prof. J. Yčas. — LŽ 1931 Nr. 288.

Balčiūnas J. M. Liudviko Adomo Jucevičiaus asmuo ir reikšmė. — TiŽ VI, p. 315—349, ir skyrium 37+1 nž. p.

Rec.: P. Ruseckas. LA 1930 Nr. 246. — S. Zaskevičius. MŽ 1931, XX t. Nr. 70 p. 67—70.

Matusas - Sedauskas J. Albertas Vijukas-Kojalavičius kaip Lietuvos istorininkas (pagal jo veikalą: „Historiae Lituanae"). — Praeitis I, p. 318—329, ir skyrium 12 p.

Prof. Jonas Lappo. (60 metų amž. sukakus). — Praeitis I, p. 343—346.

Heinosz Wojciech Dr. Ś. p. Dr. Antoni Prochaska. — AtV VII z. 3—4, p. 974—991.

Jakubowski Jan. Prace archiwalne Prochaski nad dziejami Litwy. — Archeion, Warszawa, VIII, 1930, p. IX—XIII.

K. Maleczyński i St. Zajączkowski. Działalność naukowa ś. p. Antoniego Prochaski. — KH XLV, 1931, t. I, z. 1, p. 53—74+1 port.

Polaczkowna Helena. Dr. Antoni Prochaska Kustosz Archiwum Ziemskiego we Lwowie. — Archeion, VIII, 1930, p. III—VIII+2 pav.

Mirė istorikas A. Prochaska. — Židinys, 1930, Nr. 10 p. 286—288.

Tyszkowski K. Ś. p. Kazimierz Sochaniewicz. — AtV VII z. 3—4, p. 991—993.

Rūkštelė A. Prof. Eduardas Volteris. (75 metų sukaktuvių proga). — NR 1931 Nr. 22 p. 529.

Archyvai, bibliotekos, muzejai.

Andreika B. Įdomūs teismo dokumentai Šiaulių „Aušros" muzejuje. — LA 1931 Nr. 65.

Arbusow Leonid. Römischer Arbeitsbericht. I. Mit einem Anhang von Papstregesten des 13. und 14. Jahrhunderts und von Urkunden. — Latvijas Ūniversitātes Raksti. XVII. 1928, p. 285—421.

Arbusow Leonid. III. Römischer Arbeitsbericht. Nebst Papstregesten und -urkunden des 14. Jahrhunderts. — Latvijas Ūniversitātes Raksti. XX. 1929, p. 475—657.

Arbusow Leonid. III. Römischer Arbeitsbericht. — Latvijas Ūniversitātes Raksti. Filologijas un filosofijas fak. serija. T. I. Sējums Nr. 3, fasc. 1 p. 65—160.

[P. 71 tekstas papos rašto Lietuvos vyskupui Kristijonui.]

Archiwum Państwowe w Wilnie w latach 1919—1926. — Archeion, IV, 1928, p. 161—173.

Bańkowski Piotr. Powrót do kraju po stu latach. (Rewindykacja rękopisów z b. Biblioteki sztabu głównego w Petersburgu, wywiezionych z Polski po upadku Powstania Listopadowego). — Archeion, VIII, 1930, p. 1—29. Dodatek II. St. Ptaszycki. Sumarjusz i inwentarz metryki Litewskiej, p. 31—.

Buczek K. pod kierunkiem W. Semkowicza. Archiwa polskie. — Nauka Polska, XII. Warszawa, 1930.

Бурдзэйка Андрэй. Прыказ Вялікага Княства Літоўскага. Фонд установы і функцыі. — PKG III p. 521—550.

[P. 541—550:1654—1666 m. bylų sąrašas].

Iš Šiaulių „Aušros" muziejaus archyvo. — Šiaulių metraštis 1931 metams p. 106—109.

Yčas Jonas prof. Kaip susirado Biržų dokumentų du archyvai. — LA 1931 Nr. 10.

Janulaitis A. Karaliaučiaus valstybinis archyvas — artimiausias Lietuvos praeičiai tirti šaltinis. — LA 1930 Nr. 3.

Karwasińska Jadwiga. Archiwa Skarbowe Koronne i Obojga Narodów. Warszawa, 1929, 4 nž.+40 p.

Karwasińska Jadwiga. Odtworzenie archiwów dawnej Rzeczypospolitej. — Pam. p. 169—179.

Kolankowski L. Z archiwum Królewieckiego. Polscy korespondenci ks. Albrechta 1525—1568. — Archeion, VI—VII, 1930.

Kryczyński Leon. Regestr dokumentów na dobra tatarskie Łostaje (1600—1789). — AtV VII z. 1—2 p. 312—338.

[P. 328—338 tekstas sudaryto 1789 m. dokumentų sąrašo.]

Lewak Adam. Źródła Rapperswilskie do historji nowożytnej. — Przegląd Współczesny, 1931, Nr. 116, p. 473—482.

„Lietuvių maištas 1831—1832 m." Latvijos istoriniame archyve, Rygoje. (Iš Rygos Balso). — LŽ 1930 Nr. 180. — VR 1930 Nr. 67.

Łowmiańska Marja. Dokumenty do historji kamienic, przeznaczonych na chowanie metryki W. X. L. (1588—1712). — AtV VII z. 1—2 p. 293—311.

[P. 297—311 dokumentų tekstai ir regestos; Nr. 2 jau buvo spausdintas: F. K. Nowakowski, Źródła do dziejów Polski II, Berlin, 1844 p. 30—31; be to, praleistas iš ten Nr. 12 p. 20—21.]

Mienicki Ryszard. Wyzyskanie wileńskich akt władz centralnych litewskich. — Pam. p. 231—240.

Disk.: J. Karwasińska. — Pam. II p. 84.

Piotrowicz Karol. Polonica w krajach naddunajskich. — Nauka Polska, XIII. Warszawa, 1930, p. 61—106.

Rok 1830 w polskich archiwach Państwowych. — Archeion, VIII, 1930, p. 47—184. [Stefan Rosiak: Archiwum Państwowe w Wilnie,

p. 138—147. Janina Kozłowska-Studnicka: Archiwum Państwowe w Grodnie, p. 147—162.].

Saks W. Zbiory rękopiśmienne synodu ewang.-reformowanego w Wilnie. — Reformacja w Polsce Nr. 17—18 p. 151—155.

Stojanowski dr. Akta Rady Nieustającej. — Archeion, IV, 1928.

Universiteto bibliotekos rankraščių skyrius. — Bibliografijos Žinios 1930 Nr. 4 p. 124.

[Biržiška Vacl.] Jėzuitų noviciato biblioteka Vilniuje. — Bibliografijos Žinios 1931 Nr. 1 p. 39—40.

Даўгяла З. I. Матар'ялы аб музэі Г. Х. Татура ў Менску. — PKG III p. 553—559.

Demby S. Bibljoteki. — Nauka Polska, XII. Warszawa, 1930.

Gumowski M. Przyczynki do dziejów bibljoteki Zygmunta Augusta. — Congrès Intern. d. Biblioth. à Prague 1926. Praha, 1928, t. 2, p. 184—192.

Lewak Adam. Katalog rękopisów Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu. Przedmową poprzedził Franciszek Pułaski. Kraków, 1931, XV+1 nž.+244 p.

Galaunė P. doc. Koks turėtų būt bažnytinio meno muziejus. — NR 1931 Nr. 27 p. 637—638.

Galaunė P. Muziejai kitur ir pas mus. — Kultūra 1929 Nr. 3 p. 122—127.

Rec.: T. L. KH XLIII, 1929, t. II z. 2 p. 145—146.

Herbst S. Muzea i zbiory muzealne w Polsce. — Nauka Polska, XII. Warszawa, 1930.

Katalog Tatarskiego Muzeum Narodowego w Wilnie. Wilno, 1929, 8 p.

Mikelėnas J. dr. Biržų muziejus. — Biržų Žinios 1930 Nr. 15.

Muzeum Wojska. Inwentarz. Wiek XVIII i pierwsza połowa w. XIX. Warszawa, 1919, 179+XIX p. + XXIV tab.

Rec. A. R-as. MŽ 1931, t. XX Nr. 71, p. 141—142.

Pavalkis A. stud. Zanavykų muziejaus istorija. — Rytas 1930 Nr. 44.

„Senovė". Neperiodinis Mažeikių muziejaus leidinys 3 Nr. Redaktorius St. Ličkūnas. Kaunas, 1930, 8 p.

Sruoga Balys. Tautos muziejus: sumanymas ir darbas. — Vairas 1930 Nr. 6 p. 273—279.

Šiaulių Kraštotyros Draugija ir „Aušros" muziejus 1931 metais. „Aušros" muziejaus rinkiniai. — Šiaulių Metraštis 1932 metams p. 110—119.

Vileišis Jonas. Kaip tvarkyti Lietuvos muziejai. — LA 1931 Nr. 281.

Aktai ir memuarai.

Беларускі Архіў. Том I. (XVI—XVII ст.) Менск, 1927, XXXII + 267 p.

Rec.: Karol Borzemski. AtV VII z. 1—2 p. 355—365.

Беларускі Архіў. Том II. (XV—XVI ст.) Менск, 1928, L+341+1 nž. p.

Rec.: Ryszard Mienicki. AtV VII z. 1—2 p. 365—370.

Беларускі Архіў. Том трэці (XV—XVIII). Менск, 1930. [Viršelyje:] На правох рукапісу. Менскія акты. Выпуск першы. (XV—XVIII ст.). Дакумэнты сабраны і згуртаваны Археографічнай Камісіяй Беларускай Акадэміі Навук. Менск, 1931, XXV + 413 + 3 nž. p.

Nežinomi senieji lietuviški tekstai. Vaclovas Biržiška. — TiŽ VII p. 253—352, ir skyrium 104 p.

Skarga Żmudzinów i odpowiedź Zakonu Niemieckiego z roku 1416. Podał Fr. A. Doubek. — AtV VII z. 3—4 p. 873—892.

Kiek naujų žinių apie kanauninko Mikalojaus Daukšos († 1613 m. vasario mėn.) kilimą ir gyvenimą. K. Jablonskis. — TiŽ VII p. 353 — 422, ir skyrium: Dokumentai apie kan. M. Daukšą, 71 p.

Rec.: Dr. J. T. NR 1931 Nr. 40 p. 966. — Ed. Viskanta. Vairas 1932 Nr. 5 p. 90—91.

Przywilej Witolda dla m. Kowna 1408 r. Podał Jan Jakubowski. — AtV VII z. 3—4 p. 840—844.

[Leidėjas nežino nei J. Remeikos paskelbto teksto, nei K. Jablonskio straipsnelio del to rašto tikrumo].

Aktai ir dokumentai. I. Prūsų vyriausybės skelbimai lietuvių kalba. II. 1794 m. skelbimai. III. 1812 m. atsišaukimai. A. Janulaitis. — Praeitis I p. 347—365, ir skyrium.

Inwentarz rzeczy pozostałych po śmierci króla Stefana, spisany w Grodnie 1586 roku. Z przypisami Józefa Jodkowskiego. Odbitka z Bibljoteki historycznej miasta Grodna, t. I. Grodno, 1930, 15 p.

Rec.: Ant. Kn. KH XLIV, 1930, T. II. z. 3/4 p. 261.

Nieznany list W. Ks. Witolda. Ks. Dr. Władysław Kłapkowski. — KH XLV, 1931. t. I. z. 1 p. 75—76.

Polityka i ustrój Generalności Konfederacji Barskiej. Dwa nieznane przyczynki. Wydał Władysław Konopczyński. — Collectanea ex Archivo Collegii Historici. Ser. 2. T. II. W Krakowie, 1930, p. 41—111.

Diarjusz Walnej Rady Warszawskiej roku 1710. Wydał Ryszard Mienicki. Wilno, 1928, XV+416 p.

Rec.: Józef Feldman. KH XLIV, 1930, t. I. z. 1 p. 95—99.

Šv. Jono Kantijaus pamokslas Vytautui Didžiajam mirus. Parengė Ad. Raulinaitis. Soter 1931 p. 93—103, ir skyrium 11+1 nž. p.

Nieznane nadania Witolda dla osób prywatnych. Podał Władysław Semkowicz. — AtV VII z. 3—4 p. 844—857, ir skyrium 15 p.

Pierwsze przywileje fundacyjne Witołda dla kościoła na Żmudzi. Władysław Semkowicz. — KH XLIV, 1930, t. I z. 3 p. 348—355+1 dok. fot.

Tikras atsitikimas Vilniuje 1662 m. (Burtininkių byla). [Dokumento vertimas]. — VR 1931 Nr. 82.

Iš dokumentų apie Vytauto Ddidžiojo veikimą Bažnyčios naudai. Kun. P. Veblauskas. — TK 1930, I t. Nr. 2 p. 107—109.

A-tis Ant. Pas 1863 m. lenkmečio dalyvį [A. Vasiliauską]. — Rytas 1930 Nr. 235.

Gordonas I. L. Šiaulietis apie 1863 m. sukilimą. Iš žydų kalbos vertė R. J. — Mūsų Momentas 1931 Nr. 36, 37.

Grynhoff Jan. Wspomnienia powstańca z 1830—31 r. — DK 1931 Nr. 69—73.

Janowski J. K. Pamiętniki o powstaniu styczniowem. T. I. Lwów, 1923, XVIII+492 p. — T. II. Warszawa, 1925, 312+3 nž. p. — T. III. Czasy przedpowstaniowe. 1854—1862. Warszawa, 1931, XIII+1 nž.+468 p.

Junewicz H. Wspomnienia z powstania listopadowego 1831 roku. — DK 1931 Nr. 9, 12, 13. [Pridėta dokumentų].

Katkus M. Balanos gadynė. Vaizdai iš netolimos praeities. — Mūsų Tautosaka. IV. Kaunas, 1931, p. 13—186.

Kowalewski Eugenjusz. Wspomnienia z przeszłości. Przyczynek do historji powstania styczniowego na Litwie. Wilno, 1907, 118 p.

Rec.: Petras Ruseckas. MŽ 1930, XVIII t. Nr. 62, p. 384—385.

Matusewiczowa Barbara. Wspomnienie z 63 roku. — DK 1930 Nr. 274.

Milewski Korwin Hipolit. Siedemdziesiąt lat wspomnień. (1855—1925). Poznań, 1930, VIII+600+2 nž. p.+1 tab.

Petkevičaitė G. Lapelis iš Vilniaus studentų gyvenimo. (Iš mano senelio pasakojimų). — NR 1931 Nr. 44 p. 1043—1044.

Powstanie 1831 r. na Litwie. Wspomnienia uczestników. Wydał Henryk Mościcki. Wilno, 1931, XVII+176 p.+8 tab.

Prozor Maurycy. Powstanie 1831 r. na Litwie. W powiecie kowieńskim. — DK 1930 Nr. 274—276.

Puzynina z Güntherów Gabrjela. W Wilnie i w dworach litewskich. Pamiętnik z lat 1815—1843. Wilno, 1928, XVIII+389 p.

Rec.: Urbšienė. MŽ 1930, XIX t. Nr. 64 p. 75—76.

Radziwiła Mikołaja Krzysztofa Peregrynacja do Ziemi Świętej (1582—1584). Wydał Jan Czubek. (Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce, t. XV, cz. II). Kraków, 1925, XVI+171 p.

Rec.: Kazimierz Hartleb. KH XLIV, 1930, t. I z. 2 p. 183—190.

Szumski Stanisław. W walkach i więzieniach. Pamiętniki 1812—1848. Wilno, 1931, 216+VIII p.+17 pav.

Šalkauskas Jonas, Babtų miestelio ūkininkas pasakoja. 1863 metų sukilimo vaizdai. Užrašė J. K. — LŽ 1930 Nr. 158.

Talko-Hryncewicz Juljan. Z przeżytych dni (1850—1908). Warszawa, 1930, 335 p.+9 tab.

Woyniłłowicz Edward. Wspomnienia. 1847—1928. Cz. I. Wydał, wstępem i przypisami opatrzył Janusz Iwaszkiewicz. Wilno, 1931, XXIV+365+3 nž. p. + 9 tab.

Istorijos šaltiniai, diplomatika.

Biržiška Vaclovas. Lietuviškoji kalba oficialiniuose raštuose. — Lietuviškų knygų istorijos bruožai. „Bibliografijos Žinių“ priedas. 1929—1930, p. 108—122.

Duobek Fr. A. Formuła pozdrowienia (Salutatio) w „Codex epistolaris Vitoldi“. (Przyczynek do rytmiki zdania). — AtV VII z. 3—4 p. 505—528.

Jablonskis K. Del 1408 metų Vytauto privilegijos Kauno miestui tikrumo. — Praeitis I p. 329—339, ir skyrium.

Keyser Erich. Verzeichnis der ost- und westpreussischen Stadtpläne. Königsberg Pr. 1929, XIX+230 p. — Ergänzungen und Berichtigungen. AF VIII. H. 1. p. 104—125.

Klimas P. Ambrosio Contarini Venecijos ambasadorius Lietuvoje (1474—1477). Atmušta iš II „Praeities“ tomo. Kaunas, 1931, 32 p.

Rec.: MŽ 1932. XXIII t. Nr. 93 p. 466—467. — St. Dabušis. Vairas, 1932 Nr. 11 p. 257.

Klimas P. Ghillebert de Lannoy. Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais (1413—14 ir 1421 metais). Atmušta iš II „Praeities“ tomo. Kaunas, 1931, 68 p.

Rec.: V. S-tis. MŽ 1932 XXIII t. Nr. 92 p. 394—395.

Mikelėnas J. dr. Mūsų senovė. 1704 metų Biržų pilies ir kunigaikštystės inventorius. — Biržų Žinios 1931 Nr. 2.

Oko Jan. Nieznanego autora pieśń o bitwie pod Grunwaldem. — AtV VII z. 3—4 p. 858—872.

[P. 860—861: Voigto patikrinto nuorašo tekstas].

Olszewicz Bolesław. Kartografja polska XVII wieku. (Przegląd chronologiczno-bibljograficzny). Lwów-Warszawa, 1931, 36 p. — Polski Przegląd Kartograficzny, 1931, Nr. 36.

Paszkiewicz Henricus. Regesta Lithuaniae ab origine usque ad Magni Ducatus cum Regno Poloniae unionem. T. I. tempora usque ad annum 1315 complectens. Varsoviae, 1930, XXIII+183 p.

Rec.: Erich Maschke. AF IX, 1932, 159—160. — St. Zajączkowski. KH XLV, 1931, t. I. z. 1 p. 84—88.

Siemieński Józef. Drugi akt konfederacji warszawskiej 1573 r. Przyczynek archiwalny do historji ustroju Polski. — Rozprawy Wydzia-

łu Historyczno-filozoficznego Polskiej Akad. Um. Serja II. T. 42. Nr. 7. W Krakowie, 1930, 26 p.

Speke A. prof. Daži połu 16. g. s. avoti par mūsu sencu ticējumiem. — IMM 1930 Nr. 5/6 p. 481—489.

Сушицький Теоктист проф. Західньо-руські літописи, як пам'ятки літератури. Частина I. Київ, 1921, 3 nž. + 136 p. — Частина II. Упорядкував та до друку виготовив О. А. Назаревський. Київ, 1929, XI+137—404 p.

Vilsone Erika. Par avotiem latvju un senprūšu pagātnes pētīšanai. — IMM 1929 Nr. 4 p. 362—373.

Zajączkowski Stanisław Dr. Wilhelm de Machaut i jego wiadomości do dziejów Polski i Litwy w XIV w.—KH XLIII, 1929, t. I. z. 2 p. 217—228.

[Perspausdintos eilės apie Lenkiją ir Lietuvą].

Sfragistika, heraldika, genealogija.

Gumowski M. Pieczęcie Książąt Litewskich. — AtV VII z. 3—4 p. 684—725+IX tab.

Jonynas Ignas. Vytauto ženklas. — Vairas 1930 Nr. 3 p. 497—507, Nr. 4 p. 24—34, Nr. 5 p. 128—135, Nr. 6 p. 206—221.

Jonynas Ignas. Vytauto ženklo arba herbo klausimu. — LA 1930 Nr. 50.

Semkowicz Władysław. Sfragistyka Witołda. Kraków, 1931, 24 p. (Odbitka z „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologicznych" — Tom XIII. R. 1930, str. 65—86).

Sochaniewicz Kazimierz Dr. Pieczęć Kiejstuta w zbiorze sfragistycznym miasta Torunia. — Wiadomości Num.-Arch. Kraków, t. XII, 1929, p. 92—94, ir skyrium.

Таубе М. А. бар. Загадочный родовой знак семьи Владимира Святого. — Сборник статей, посвященных П. Н. Милюкову 1859—1929. Прага, 1929, p. 117—135.

Puzyna Józef. Korjat i Korjatowicze.—AtV VII z. 3—4 p. 425—454.

Rawita-Gawroński Fr. Książęta Nieświeccy, Zbarascy i Wiszniowieccy do końca XVI w. (Przyczynek do tworzenia się możnowładztwa na ziemiach litewsko-ruskich). — AtV VII z. 1—2 p. 111—114.

Semkowicz Władysław. O litewskich rodach bojarskich, zbratanych z szlachtą polską w Horodle 1413 r. (Dokończenie). — Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie, T. IX, r. 1928—1929. Kraków.

Meno istorija, senovės paminklai.

Antoniewicz Włodzimierz. Ochrona zabytków kultury i sztuki w krajach bałtyckich. — Ochrona Zabytków Sztuki. Warszawa, 1930/31, cz. II p. 451—465. [P. 452 : Litwa].

Bičiūnas V. Lietuviškos bažnyčios. — NR 1931 Nr. 36 p. 858—859.

Polem.: Istorikas. Dėl p. V. Bičiūno straipsnio. NR 1931 Nr. 42 p. 1013.

Clasen-Sandt Käthe. Zur Baugeschichte der Memelburgen Ragnit, Splitter und Tilsit. — Prussia 29 p. 196—222+4 tab.

Galaunė Paulius. Lietuvių liaudies menas. Jo meninių formų plėtojimosi pagrindai. Kaunas, 1930, 303 p.+43+2 tab.

Rec.: Bibliografijos Žinios 1930 Nr. 1 p. 29. — Ign. Šlapelis. Židinys 1930 Nr. 7 p. 90—92. — Baidotas. LA 1930 Nr. 139. — Vladas Švipas. MŽ 1930, XIX t. Nr. 64 p. 70—73.

Galaunė Paulius. Litauisk folkkonst.—Skansens Nyheter 1931—II p. 8—10.

Galaunė P. Litauisk folkkonst. — Litauens Konst. En översikt i bilder med inledande text av P. Galaune och J. Vienožinskis. Malmö, 1931, p. 7—15 ir pav. p. 25—88.

Rec.: Arg. Vairas 1931 Nr. 12 p. 542—543.

Nordiska Museet. Utställning av Litauisk Folkkonst fran Čiurlionies galleri i Kaunas 14 januari — 16 februari 1931. Stockholm, 1931, 28 p.+64 pav. [P. 3—6 įžanga: Sigurd Erixon; p. 7—15: P. Galauné. Den litauiska folkkonsten].

Galaunė P. Mūsų senasis bažnytinis menas. — Židinys, 1931, Nr. 7 p. 46—48.

Galaunė Paulius. Pirmoji Lietuvos senojo bažnytinio meno paroda. — NR 1931 Nr. 26 p. 615—617. — LA 1931 Nr. 136.

Galaunė Paulius. Senojo Kauno fragmentai. — LA 1931 Nr. 265.

Galaunė Paulius. Senojo Kauno siela. (Fragmentai). — Vairas 1931 Nr. 11 p. 316—323.

Galaunė Paulius. Vytauto portretai. Kelios pastabos dėl Vytauto Didžiojo atvaizdavimo prototipų autentiškumo. Atmušta iš II „Praeities" tomo. Kaunas, 1931, 15+1 nž. p.+6 atv.

Rec.: V. S—tis. MŽ 1931, XXI t. Nr. 76 p. 87—88. — K. B. LA 1931 Nr. 126.

Kairiūkštytė-Jacynienė H. Pažaislis, ein Barockkloster in Litauen. — TiŽ VI p. 1—172+78 pav., ir skyrium.

Rec.: Prof. V. Sezemanas. LA 1931 Nr. 5.

Kairiūkštytė-Jacynienė H. dr. Pažaislio vienuolynas ir jo meninės vertybės. Atspaudas iš Židinio. Kaunas, 1930, 32+2 nž. p.+6 tab. — Židinys 1930 Nr. 8—9 p. 119—129, Nr. 10 p. 241—247, Nr. 11 p. 330—341.

Kairiūkštytė-Jacynienė H. dr. Biržų pilies raižinys. — Biržų Žinios 1930 Nr. 41.

K. J. H. Raižinys iš Lietuvos istorijos Rygos karo muziejuj. — LA 1931 Nr. 232.

Kłos Juljusz. Wilno. Przewodnik krajoznawczy (szkic monografji historyczno-architektonicznej). Wyd. drugie. Wilno, 1929, 293+IX p.+2 žml.

Rec.: A. Gołubiew i J. Orda. AtV VII z. 1—2 p. 374—380.

Kronika konserwatorska za r. 1929—1930. — Ochrona Zabytków Sztuki. Warszawa, 1930/31, cz. II, p. 323—355.

Lorentz Stanisław. Konserwacja ruin zamków w Wileńszczyznie i Nowogródczyźnie. — Ochrona Z. Sz. z. 1—4 cz. I, p. 161—180.

Lorentz Stanisław. Konserwacja wnętrza kościoła Ostrobramskiego w Wilnie. — Ochrona Z. Sz., cz. I p. 212—216.

Lorentz Stanisław dr. Zamki średniowieczne w Wileńszczyznie. — DK 1930 Nr. 204.

Merkelis A. Lietuvių medžio statiniai ir medžio padarinė. — Šiaulių Metraštis 1931 metams, p. 89—104, ir skyrium: Senovė, jos pažinimas ir apsaugojimas, Šiauliai, 1931.

Morelowski Marjan. Korona i hełm znalezione w Sandomierzu a sprawa korony Witolda i grobowców dynastycznych w Wilnie. — AtV VII z. 3—4 p. 602—683, 999—1000+9 tab. ir skyrium.

Perkowski J. Epoka Witolda w sztuce. — DK 1930 Nr. 204—207.

Perkowski J. O niektórych motywach symbolicznych i międzynarodowych w zdobnictwie ludowem na Żmudzi. — DK 1930 Nr. 142—144.

Rūkštelė A. Lietuvių Liaudies menas. NR 1931: I. Statyba. Nr. 11 p. 265—266. — II. Lietuvių liaudies kryžiai. Nr. 12 p. 285—288. — Lietuvių liaudies skulptūra. Nr. 13 p. 303—304. — Lietuvių liaudies tapyba. Nr. 16 p. 380—381. — Lietuvių liaudies plokštieji bei reljefiniai medžio

drožiniai. Nr. 23 p. 552—553. — Liaudies meno turtų rinkimas ir saugojimas. Nr. 24 p. 577. — Lietuvių liaudies raižiniai. Nr. 44 p. 1053—1054.
Stb. Lenkų prof. Moreliovskis apie Vytauto Didžiojo karūną. — LA 1931 Nr. 25.
Wojciechowski Jarosław. Co zrobiono w Polsce w zakresie odbudowy, restauracji i konserwacji zabytków sztuki w latach 1919—1929. — Ochrona Z. Sz., cz. II. p. 243—322+1 žem.
[Województwo białostockie p. 268—269, 299—300; woj. nowogródzkie p. 302—304; woj. wileńskie p. 304—308].

Praistorija.

Antoniewicz Włodzimierz. Czasy przedhistoryczne i wczesnodziejowe ziemi Wileńskiej. — VZV p. 103—123.
Ref.: J. Puzinas. Priešistoriniai ir ankstybosios Vilniaus krašto istorijos laikai. Vairas 1932 Nr. 1 p. 91—95.
Balodis Fr. prof. Apules pilskalns. — Brihwàs Zemes Ilustretais peelikums. 1931, Nr. 39 p., 309—311.
Vert.: Apuolės piliakalnis. LA 1931 Nr. 263.
Blesse E. Die Kuren und ihre sprachliche Stellung im Kreise der baltischen Volksstämme. — CS p. 292—312.
Bujak Franciszek. Prusacy i Litwini a Baltyk. — Pam. II p. 184—188.
Engel Carl. Beiträge zur Gliederung des jüngsten heidnischen Zeitalters in Ostpreussen. — CS p. 313—336.
Engel Carl. Das vierstöckige Gräberfeld von Linkuhnen und seine Bedeutung für die Erforschung der vorgeschichtlichen Kulturbeziehungen in den Ostbaltischen Ländern. — Nachrichtenblatt f. deutsche Vorzeit. VII. 1931, p. 193—195.
Engel Carl. Der altpreussische Friedhof von Linkuhnen. — Unser Masurenland 1930 Nr. 7.
Engel Carl. Einführung in die vorgeschichtliche Kultur des Memellandes. Memel, 1931, 87 p. — Die Kultur des Memellandes in vorgeschichtlicher Zeit. Grenzgarten. Beil. des „Memeler Dampfboots“ Nr. 3—9.
Rec.: W. La Baume. AF IX, 1932, p. 152—153.
Engel Carl. Zwei spätheidnische Silberfunde aus altsudauischem Gebiet. — Prussia, 29, p. 68—87.
Engel Carl. Zur Vorgeschichte der Kurischen Nehrung. Mit 16 Abbildungen im Text. — Mannus. VIII. Ergänzungsband. Leipzig, 1931, p. 97—121.
Engels Kārlis Dr. Piezīmes par senprūšu tautas aizgājušo kultūru. — IMM 1930, Nr. 5—6, p. 545—553.
Gaerte Wilhelm Dr. Urgeschichte Ostpreussens. Königsberg i Pr. 1929, VIII+406 p. + 1 tab.
Rec.: B. Ehrlich. Prussia 29, p. 304—308. — W. La Baume. Praehistorische Zeitschrift. Bd. XX, 1929, p. 324. — Erich Keyser. AF Jg. 8. H. 1. p. 133—136.
Gaerte W. Vorgeschichtliche Bevölkerungsfragen Ostdeutschlands im Lichte der polnischen und der deutschen Wissenschaft. — Prussia 29, p. 114—124.
Jakimowicz Roman. Ueber die Herkunft der Hacksilberfunde. — CS p. 251—266+IV tab.
Kostrzewski Józef. Motyki kamienne typu litewskiego z Pomorza i północnej Wielkopolski. — Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu. VIII. 1931, p. 297—302.
Krzywicki Ludwik. Pilkalnia w Gabryeliszkach. — Księga pamiątkowa celem uczczenia 350-ej rocznicy założenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Warszawa, 1931.

K v a š n i n a s - S a m a r i n a s Mag. Kai kurie tyrimo duomenys iš Pabaltijo neolitiko ir bronzos gadynių. — Kosmos, 1928, Nr. 7—8 p. 328—338.

L i č k ū n a s St. Apie senovės mūsų laidojimo papročius. — „Senovė", neperiodinis Mažeikių muziejaus leidinys. Kaunas, 1930, p. 7—8.

M a t l a k ó w n a M. Średniowieczne szczątki roślinne ze Żmudzi oraz niektóre zagadnienia pochodzenia zbóż. — Acta Societatis Botanicorum Poloniae. Vol. III, Nr. 2, 1926, p. 196—231; vol. VI, Nr. 4, 1929, p. 370—384.

M o o r a H. Bemerkungen über einige ostbaltische Schmucksachen der jüngeren Eisenzeit. I. — Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, 1928. Tartu, 1930, p. 141—170+V tab.

N a g e v i č i u s Vl. Das Gräberfeld von Prižmonti. — CS p. 337—352+X tab.

N a g e v i č i u s V. Prišmončių milžinkapis. — NR 1931 Nr. 47 p. 1115—1117, Nr. 48 p. 1147—1150, Nr. 49 p. 1173—1176, Nr. 50 p. 1198—1200, Nr. 51—52 p. 1225—1227, 1932 Nr. 2 p. 37—38, Nr. 3 p. 62—65, Nr. 8 p. 181 —186, Nr. 10 p. 232—234.

N e r m a n Birger. Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit. Stockholm, 1929, 185 p.

Ref.: V. N a g e v i č i u s. Medžiaga archeologijos ryšiams išaiškinti tarp Skandinavijos ir mūsų krašto. LA 1930 Nr. 99. — Material zur Klärung archäologischer Verbindungen zwischen Skandinavien und Litauen. Juniores 1930 Nr. 8—10.

N e r m a n Birger. Der Handel Gotlands mit dem Gebiet am Kurischen Haff im 11. Jahrhundert. — Prussia 29, p. 160—173.

O t r ę b s k i Jan. Przyczynki słowiańsko-litewskie. Wilno, 1930, 4 nž.+80 p.

P a u n k s n i s K. Sijų statybos likučiai Lietuvoj. — NR 1931 Nr. 21 p. 503—505.

P u z i n a s J. Archeologijos mokslas ir Lietuva. — Šviesos Keliai, 1931 Nr. 3.

R a č k u s Aleksandras M. dr. Gudonai Lietuvių tautos giminaičiai. Chicago Ill. 1929, 432 p.

Rec.: Bibliografijos Žinios 1930 Nr. 1 p. 31. — M. U. Daktaro Račkaus teorija apie gotišką lietuvių kilimą. Vilniaus Žodis 1931 Nr. 8.

R e g e l i s K. prof. Javai iš Lietuvos piliakalnių. — Kosmos, 1927, Nr. 1 p. 13—16; Gamtos Draugas, 1930, Nr. 6 p. 97—99.

Š i v i c k a s P. B. prof. Moluskas Cyprea moneta Lietuvos senkapiuose. — Kosmos, Gamtos Draugas, 1930, Nr. 3—4. p. 47—48.

T a r a s e n k a Petras. Lietuvos archeologijos medžiaga ir archeologinis Lietuvos žemėlapis. Kaunas, 1928, 358+XXXII p.

Autoreferatas: Praeitis I, p. 366—379 — Rec.: Vaclovas B i r ž i š k a, P. Š i n k ū n a s. MŽ 1930, t. XVIII, Nr. 61 p. 299—302.

T a r v y d a s B. Šiaulių „Aušros" muziejaus archeologijos skyrius. — Šiaulių metraštis 1931 metams, p. 84—88.

V a s m e r M. Beiträge zur slavischen Altertumskunde. IV. E. Kucharskis baltische Theorie. V. Germanisches in Ostpreussen. — Zeitschrift für slavische Philologie. Bd. VII. 1930, p. 299—313.

V o l t e r i s E. Archeologiniai nesusipratimai. 4. Šarūnas. 5. Valusiano pinigas. — Praeitis I, p. 339—342 ir skyrium.

V o l t e r i s E. dr. prof. Kokie žmonės gyveno Lietuvoje prieš Kristų? — NR 1931 Nr. 15 p. 356—357.

V o l t e r i s E. prof. Kultūros pėdsakai Lietuvoje prieš Kristaus gimimą. — NR 1931 Nr. 9 p. 203.

V o l t e r i s E. prof. Kodėl reikėjo ištirti Apuolės piliakalnis? — NR 1931 Nr. 40 p. 949—950.

Volteris E. Die Silbersachen des Stadtmuseums in Kaunas. — CS p. 267—268.

Volteris E. prof. 45 metai Lietuvos ir Žemaičių archaiologijos. — Naujas Žodis 1931 Nr. 10 p. 201.

Žilinskas J. dr. Akmens periodo (mesolithicum - neolithicum) žmogus Žemaitijoj ir Suvalkijoj, jo kilmė ir jojo ainiai. Kaunas, 1931, 36 p.

Istorinė geografija, vietinė istorija.

Biržiška V. Kryžiuočių keliai į Lietuvą XIV amž. I. Keliai į Žemaičius. — Praeitis I p. 1—63+1 žml., ir skyrium.
[P. 54—63 perspausdinti kelių aprašymų tekstai].

Ekblom R. Indrīsī und die Ortsnamen der Ostseeländer. — Namn och Bygd, tidskrift för nordisk ortnamnsforskning. 1931, h. 1 — 2, 84 p.+1 žml.

Essen Werner Dr. Die ländlichen Siedlungen in Litauen mit besonderer Berücksichtigung ihrer Bevölkerungsverhältnisse. Leipzig, 1931, Textband. 7+135 p.+IV tab. Kartenband. 17 p.+63 tab.
[P. 135: 1421. VIII. 9 d. Vytauto rašto Veliuonos bažnyčiai tekstas].
Rec.: A. Bendoravičius. Kaip rašo vokiečiai apie Lietuvą. NR 1932 Nr. 5 p. 114—115. — J. Balys. Vairas 1932 1932 Nr. 5 p. 136—138; Nr. 10 p. 123—125. — Dr. J. Krikščiūnas. Apie knygą, del kurios išdegutuoti vokiečių knygyno langai. LŽ 1932 Nr. 24.

Forstreuter Kurt. Die Entwicklung der Nationalitätenverhältnisse auf der Kurischen Nehrung. — AF VIII H. 1 p. 46—63.

Godziszewski Wł. Granica polsko-moskiewska w myśl pokoju polanowskiego wytyczona w l. 1634—48. — Sprawozd. Akad. Umiejętn. Nr. 4. Kraków, 1928.

Jakubowski Jan. Gdzie leżało „Horodno" hipackiego latopisu. — AtV VII z. 3—4 p. 419—424.

Limanowski Mieczysław. Najstarsze Wilno. — VZV p. 127—143.

Matulionis P. prof. Lietuvių žemė ir jos gyventojų gausumas istorijos būvyje. — Kultūra 1930 Nr. 5 p. 241—245.

Natanson-Leski Jan. Epoka Stefana Batorego w dziejach granicy wschodniej Rzeczypospolitej. Warszawa, 1930, 166 p.+1 žml.

Salys A. Dr. Die žemaitischen Mundarten. Teil I. Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets. — TiŽ VI p. 173—314+1 žml., ir skyrium.

Semrau Arthur. Beiträge zur Topographie der Burg und der Stadt Memel im Mittelalter. — Mitteilungen des Coppernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst zu Thorn. H. 37. Thorn, 1929, p. 89—116.

Akiras-Biržys. Lietuvos miestai ir miesteliai. I tomas. Alytaus apskritis, Dzūkų kraštas. Kaunas, 1931, 702 p.
Rec.: J. Sužiedėlis. LA 1932 Nr. 28. — V. M. Vabuolas. NR 1931 Nr. 44 p. 1059. — V. S—t i s. MŽ 1931, XXI t., Nr. 81, p. 505—506.

Baltakevičius J. red. Lietuvos miestai. Didesnių Lietuvos miestų — Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio — bendri istorijos bruožai. Šiauliai, 1930, 78+50 nž. p.

Bičiūnas V. Kaunas 1030—1930. Mariampolė, 1930, 256+6 nž. p.
Rec.: Dr. J. T. NR 1931 Nr. 47 p. 1131. — LŽ 1930 Nr. 139.

Brl. Wakarų Lietuwos Gywentojai pirm 300 Metų. — Lietuwos Keleiwis 1931 Nr. 6.

Esmaitis. Iš Vilniaus praeities. — Mūsų Vilnius 1931 Nr. 7.

Fijałek Jan ks. Dorsuniszki. — KH XLIV t. I. z. 3 p. 333—340.

Gizbert Studnicki Wacław. Wilno w rzędzie stolic Rzeczypospolitej Polskiej. — VZV p. 144—154+1 pav.

Gizbert Studnicki Wacław. Z przeszłości Ziemi Wileńskiej. — VZV p. 155—172.

Hedemann Otton. Historja powiatu brasławskiego. Wilno, 1930, XXXI+483 p.+1 žml.

Yčas Jonas prof. Biržai. Tvirtovė, miestas ir kunigaikštystė. Istorijos eskizas. Kaunas, 1931, XV+192 p.+1 žml.

Rec.: A. Daugėliškis. LA 1932 Nr. 32.

Yčas Jonas prof. dr. Iš Biržų tikybinės senovės. — Mūsų Žodis 1930 Nr. 3—4 p. 64—71. [Iš „Biržai"].

Yčas Jonas prof. dr. Radvilų darbai Kėdainiuose. — Mūsų Žodis 1930 Nr. 3—4 p. 56—63.

Kaunas. Naujas Žodis 1930 Nr. 23—24.

Kuzmickis Z. Trakų pilis ir jos valdovai. — Kardas 1930 Nr. 10 p. 147—155.

Matijošaitis Jonas. Kauno pilies praeitis ir dabartinis jos būvis. — Rytas 1930 Nr. 96.

Mikelėnas dr. Mūsų senovė. — Biržų Žinios 1930 Nr. 32, 49.

Milžinas. Paparčiai — Lietuvos Dominikonų centras. — Rytas 1931 Nr. 122.

Praeities atšvaistės. *[Šiauliai]*. — Naujas Žodis 1930 Nr. 1 p. 9—12.

Puzinas J. Kaunas ir jo lankytinos vietos. — Mokykla ir Gyvenimas, 1930 Nr. 3 p. 123—129.

Puzinas J. Šiaulių miestas. Istoriniai bruožai. Šiauliai, 1930, 80 p. [Iš Šiaulių Metraščio 1930 metams].

Reitelaitis Jonas kun. Veisiejai (monografija). — TiŽ V p. 248—307.

Rec.: K. J. Praeitis I p. 379—383.

Römer H. Wilno przed stu laty. — Źródła Mocy 1928 Nr. 4 p. 3—18.

Römer Kazimierz. Co nam mowią stare wileńskie kamienice? — AtV VII z. 1—2 p. 229—262.

Ružancovas Aleksandras. Iš Kauno pilies praeities. (Iš Kauno miesto archyvo). — Sav. 1930 Nr. 8 p. 15—18.

Siemaška D. Kaip degė Lietuvos sostinė Vilnius praeity. — Sav. 1930, Nr. 3, p. 18—20.

Starža-Hrycewicz Lubomir. Siady. — DK 1930 Nr. 180, 181.

Starža-Hrycewicz'ius Lubomir'as inž.-techn. Seda. — Šiaulių Metraštis 1932 metams, p. 93—99.

[P. 94—96: 1538 m. Sedos bažnyčios fund. rašto tekstas].

Strelčiūnas kan. Dusetų bažnyčios ir parapijos istorija nuo 1530 iki 1930 metų. Mariampolė. 1931, 43+4 nž. p.

Tai, ką parodos svečiai turėtų Kaune pamatyti. — LA. Specialinis leidinys Parodos ir Dainų šventės lankytojams. 1930. VI. 18—22 d.

Vitkauskas L. Iš Kauno istorijos rusams valdant. (Žiupsnelis žinių iš Kauno praeities). — Sav. 1930 Nr. 5 p. 6—10.

Wysłouch Seweryn. Z dziejów Łosośny i jej posiadaczy XV—XVI w. — AtV VII z. 1—2 p. 145—169.

V. A. Istorinės žinios apie Panevėžį. — Mūsų Kraštas 1931 Nr. 34, 35.

Ž. Šventininkų koplyčia. — VR 1931 Nr. 97.

Istorijos apžvalgos ir įvairaus turinio raštai.

Adamus Jan. Lithuanie et Pologne. Réponse au professeur Lappo. — Le Monde Slave. Paris. Nouv. Ser. V. année. T. IV. Nr. 10, 1928, p. 149—158.

Balčiūnas J. M. Lietuva ir Lenkija unijų šviesoj. — Kardas 1930 Nr. 11 p. 164—171.

Blondel Georges. Le facteur historique dans le conflit polono - lithuanien. — Revue des Etudes historiques. Paris. 57-e année. 1931, octobre-décembre, p. 435—440.

B r ü c k n e r Aleksander. Dzieje kultury polskiej. Tom I. Od czasów przedhistorycznych do r. 1506. Kraków, 1930, VII+653 p. — Tom II, Polska u szczytu potęgi, Kraków, 1930, 2 nž.+600 p. — Tom III. Czasy nowsze do roku 1831. Kraków, 1932 (1931), 2 nž. + 778 p.

II tomo rec.: M. U r b š i e n ė. MŽ 1931, XXI t., Nr. 81 p. 509—510.

III tomo rec.: M. U r b š i e n ė. MŽ 1932, XXIII t. Nr. 92 p. 398.

Č u č m a n a s S. Lietuvių ukrainiečių santykiai praeityje ir jų reikšmė Ukrainos istorijoje. — LA 1930 Nr. 181.

E s m a i t i s. Lietuvos istorijėlė. Vadovėlis pradžios ir vidurio mokykloms. Vilnius, 1931, 176 p.

Rec.: Ž. VR 1931 Nr. 54, 55. — M. P. S. Židinys 1931 Nr. 8—9 p. 209—211.

F o r s t r e u t e r Kurt. Die Memel als Handelsstrasse Preussens nach Osten. Königsberg Pr., 1931, 108 p.+1 žml.

Rec.: Gerhard K e s s l e r. AF IX, 1932, p. 165—166. — A. J[anulaitis]. Praeitis II.

G. V i n c a s. Lietuvos bajorai istorijos bėgy. — Vilniaus Varpas 1931 Nr. 9 p. 6—9.

J a k u b o w s k i Jan. Język polski w Kowieńszczyznie. — Przegląd Współczesny, 1930, Nr. 95, p. 450—456.

Ref.: Polacy jesteśmy, czy spolszczeni litwini? Odpowiedź uczonych polskich. Wilno, 1930, 16 p.

J a n u l a i t i s Augustinas. Politinės bei socialinės Lietuvos istorijos bruožai. — Kultūra 1930, Nr. 8 p. 369——373, Nr. 9 p. 453—458, Nr. 10 p. 494—501, Nr. 12 p. 607—613.

K a z i o V i n c a. Šis-tas apie Lietuvos čigonus. — VR 1930 Nr. 18.

К[орчинскій] I. Страница былого. (Изъ исторіи Литовской Православной Церкви). — Голосъ Литовской Православной Епархіи 1931 Nr. 4 p. 57—69.

Lenkų istorikas Prochaska apie Lietuvos lenkinimą. Ištrauka iš šiomis dienomis Vilniuj konfiskuotos knygos. — LŽ 1930 Nr. 218.

Mūsų kovos dėl gimtosios kalbos teisių bažnyčiose. — VR 1931 Nr. 89—100, 102.

P e r k ū n a s. Vokiečiai ir lietuvių kalbos likimas Prūsų Lietuvoje. — NR 1931 Nr. 39 p. 932—934.

P i r A. Žemaičių Vyskupijos istorija. — Žemaičių Prietelius 1930 Nr. 1—51.

P r o n s k u s Juozas. Arionų prisikėlimas. Kaunas, 1930, 290 p.

Rec.: J. Š l i ū p a s. LA 1930 Nr. 149.

P. K., sulig J. H. Lietuvos Totoriai. — VR 1930 Nr. 14.

Š a p o k a A. Lietuvių — Lenkų santykiai po Vytauto iki 1569 m. — NR 1931 Nr. 38 p. 908—911.

Š l i ū p a s J. d-ras. Bažnyčios reikšmė Lietuvoje kitados ir dabar. — Vaga, 1931, Nr. 6—7 p. 364—382.

U n t u l i s. Kodėl prarastas Vilnius? Čikago Ill, 1931, 56 p.

Rec.: K. R. Apie tai, kaip dangų beatakuojant galima laisvę ir žemę prarasti. LŽ 1931 Nr. 177. — L a p a s. Vilniaus Varpas 1931 Nr. 7—8 p. 11.

U n t u l i s M. Pamokslai ir prietarai. Iš Lietuvos kultūros istorijos bruožų. — Vaga 1931, Nr. 4—5 p. 221—229.

[U n t u l i s]. Polonizacija. Kaip ėjo Lietuvos lenkinimas. LŽ 1930 Nr. 226.

V ö l k e r K. Kirchengeschichte Polens. Berlin u. Leipzig, 1930, XII+337 p.

Ž i l ė n a s V. Prūsų Lietuva. — VR 1931 Nr. 45—48, 50—56.

Viduramžiai.

A d a m u s Jan. O tytule panującego i państwa litewskiego parę spostrzeżeń. — KH XLIV, 1930, t. I z. 3 p. 313—332.

A l s e i k a D. d-ras. Istorinių laikų lietuvių valdovų tautinė sąmonė. (Iš „Lietuvių tautinė idėja istorijos šviesoje", Vilnius, 1924). — LŽ 1930 Nr. 201—203.

B a l č i ū n a s J. Dvejos kautynės del Kauno pilies. — Kardas 1931 Nr. 7 p. 99—106.

B i a ł o w i e j s k a Wanda. Stosunki Litwy z Moskwą w pierwszej połowie panowania Aleksandra Jogiellończyka (1492—1499). — AtV VII z. 1—2 p. 59—110, z. 3—4 p. 726—785.

B i r ž i š k a Vaclovas. Tariamasis senovės lietuvių raštas. — Lietuviškų knygų istorijos bruožai. „Bibliografijos Žinių" priedas. 1929—1930, p. 17—22.

E s s e n Werner. Adel und Adelsdörfer in Litauen. Sonderabdruck aus d. Sitzungsberichten der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga, 1930—31.

F o r s t r e u t e r K. Russische Schreiber beim Deutschen Orden in Preussen. — Zeitschrift für slavische Philologie. VIII, 1931, p. 85—92. Berichtigung, p. 307.

Я к о в л і в Андрій проф. Впливи старочеського права на право українське литовської доби XV—XVI в. Прага, 1929, 81 + 1 nž. p.

J a n u l a i t i s A. Kęstutis Marienburgo pilyje ir jo pabėgimas iš ten (1361 m.). — Praeitis I p. 64—93, ir skyrium.

Я с і н с к і Антон. Пісар вялікага князя Казіміра Васіль Паўлавіч Любіч, як прадстаўнік буйнага зямляўладаньня XV сталецьця. (Нарыс да гісторыі буйнае зямляўласнасьці на Беларусі). — PKG III p. 65—80.

K a n t a k Kamil. Die Ostmission der polnischen Franziskaner. Observanten und die litauische Observanten Provinz (1453—1570). Sonderabdruck aus Heft 1—2/1927 der Franziskanischen Studien. Münster i. W., p. 135—168.
Rec.: J. P. KH XLIV, 1930, t. II, z. 1 p. 56.

K l y m e n k o Philipp. Die Urkunden Mindowes für den livländischen Orden. — AF VI p. 201—219.
Rec.: St. Z a j ą c z k o w s k i. KH XLIV, 1930, t. I z. 1 p. 74—77.

K o c h a n o w s k i Jan. Partykularyzm a wielkie idee dziejowe Polski Średniowiecznej. — Pam. p. 199—200.

K o l a n k o w s k i Ludwik. Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów. Tom I. 1377—1499. Warszawa, 1930. IX+474 p.

Rec.: St. Z a j ą c z k o w s k i. AtV VII z. 3—4 p. 909—922. — Fryderyk P a p é e. KH XLIV, 1930, t. I. z. 3 p. 362—373. — M. U r b š i e n ė. MŽ 1931, XX t. Nr. 73 p. 314—317.

K o l a n k o w s k i Ludwik. Litwini a Prusacy. — Pam. II p. 158—162.

K o n e c z n y Feliks. Litwa a Moskwa w latach 1449—1492. Dziejów Rosji tom II. Wilno, 1929, XII+304 p.
Rec.: K. C h o d y n i c k i. KH XLIV, 1930 t. I, z. 3 p. 386—408.
K o n e c z n y Feliks. Sprawa księcia Geldrji 1389 r. — AtV VII z. 1—2 p. 21—58.

К о р ч и н с к і й I. прот. Славные Литовскіе витязи братья Олгердъ и Кестутій Гедиминовичи, Великіе Литовскіе Князья. Kaunas, 1930, 23+1 nž. p.

K r o l l m a n n Ch. Dr. Die deutsche Besiedlung des Ordenslandes Preussen. — Prussia 29. p. 250—268.
K u z m i c k i s Zg. Lietuvių religija. — Kardas 1931 Nr. 3 p. 35—41.
L e n z Wilhelm. Die auswärtige Politik des livländischen Ordensmeisters Walter von Plettenberg bis 1510. Diss. Riga, 1928, 94 pp.

Л ю б а ў с к і Мацей. Літва і славяне ў іх узаемаадносінах у XI—XIII сталецьці. — PKG III p. 1—20.

Łowmiański Henryk. Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego. Wilno. T. I, 1931. XVII+444 p. T. II, 1932, 2 nž.+448 p.+2 žml.

Mortensen geb. Heinrich Gertrud Dr. Beiträge zu den Nationalitäten- und Siedlungsverhältnissen von Pr. Litauen. Berlin-Nowawes, 1927, 87 p.+1 žml.

Rec.: St. Zajączkowski. AtV VII z. 1—2 p. 381—386. — KH XLIV t. I z. 3 p. 373—377.

Paszkiewicz Henryk. Litwa przed Mendogiem. — Pam. p. 246—258.

Disk.: K. Chodynicki, J. Jakubowski, J. Adamus, St. Zajączkowski, H. Paszkiewicz. — Pam. II p. 76—80.

Paszkiewicz Henryk. Prusacy a Litwini w XIII wieku. — Pam. II p. 189—192.

Paszkiewicz Henryk. Z zagadnień ustrojowych Litwy przedchrześcijańskiej. Kunigasi a problem ekspansji litewskiej na Rusi w w. XII. — KH XLIV, 1930, t. I z. 3 p. 301—312.

Pekař J. Žižka a jeho doba. T. III. Praha, 1930, XVI+330 p.

Puzinas J. Senosios Kauno privilegijos. (Medžiaga Kauno miesto savivaldybės istorijai). — Sav. 1930 Nr. 3 p. 6—15.

Schmid H. F. Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf westslavischem Boden und ihre Entwickelung während des Mittelalters. II Teil. — Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung. XVII, 1928, p. 264—358; XVIII, 1929, p. 285—562; XIX, 1930, p. 354—671.

Rec.: Władysław Abraham. KH XLIV, 1930, t. I. z. 4 p. 580—598. [Lietuva p. 595].

Semkowicz Władysław. Hanul, namiestnik wileński (1382—1387), i jego ród. — AtV VII z. 1—2 p. 1—20+3 dok. fot., ir skyrium.

Stakauskas J. kun. dr. Karaliaus Mindaugo nuo krikščionybės atkritimo klausimas. — TK 1931 Nr. 7—8 p. 343—358, Nr. 9 p. 463—479, Nr. 10 p. 519—529.

Stakauskas J. kun. dr. Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XII-ame amžiuje. — TK 1931 Nr. 12 p. 643—652; [tęsinys 1932 m.].

Šapoka A. Lietuva iki Vytauto. — VD p. XV—XXIV.

Šliūpas J. dr. Dėl 1260 m. mūšio pas Durbą. — LA 1930 Nr. 149.

Štuopis Povilas. Kęstučio mirtis. — NR 1931 Nr. 23 p. 548—550.

Štuopis Povilas. Romuva musų mitologijoj. — NR 1931 Nr. 27 p. 638—641.

Vasar Juhan. Taani püüded Eestimaa taasvallutamiseks 1411—1422. — Acta et commentationes universitatis Tartuensis. B. XVIII. 1930 p. 1—122. [Vokiškas referatas: Dänemarks Bemühungen Estland zurückzugewinnen 1411—1422, p. 108—117].

Vilsone Erika. Vai senlatvju tautām bijuši savi raksti? — IMM 1929 Nr. 10 p. 300—311.

Zajączkowski Stanisław. Dzieje Litwy pogańskiej do 1386 r. Lwów, 1930, 77+1 nž.+4 pav.

Rec.: H—ski. AtV VII z. 3—4 p. 908—909.

Zajączkowski Stanisław. Polska a Zakon krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka. Lwów, 1929, 1 nž.+292 p.

Rec.: Jadwiga Karwasińska. KH XLIV, 1930, t. I z. 2 p. 213—229. — Br. Włodarski. KH XLIV, 1930, t. II z. 2 p. 150—151. — Erich Maschke. AF IX, 1932, p. 154—159.

Zajączkowski St. Studja nad dziejami Żmudzi w XIII wieku. Lwów, 1925, 110 p.

Rec.: J. Jakštas. Vairas 1930 Nr. 4 p. 90—92.

Zajączkowski Stanisław. Żmudź w początkach Unji polsko-litewskiej. — Pam. p. 337—344.

Disk.: O. Halecki, J. Jakubowski, St. Zajączkowski. — Pam. II. p. 81—82.

Zakrzewski Stanisław. Wypadki lat 1382—1386 w związku z genezą Unji. — Pam. p. 345—354.

Disk.: Wł. Semkowicz, O. Halecki, J. Dąbrowski, St. Kutrzeba, J. Siemieński, Z. Żmigrodzki, St. Zakrzewski. — Pam. II p. 69—76.

Žadeikis Pr. kun. Istorinis Žemaičių mūšis su kryžiuočiais prie Durbės. — NR 1931 Nr. 28 p. 671—673.

Žadeikis P. k. Šis tas iš Klaipėdos senovės. — Vairas 1930 Nr. 12 p. 259—264.

Żmigrodzki Zygmunt. Rola rycerstwa małopolskiego w realizacji związku Polski z Litwą. — Pam. II p. 228—230.

Ž. Lietuva prieš 400 metų. — VR 1931 Nr. 27.

Ž. Senovės lietuvių tikėjimas. — VR 1930 Nr. 29, 30.

Vytautas.

Alekna A. prof. Ką Vytautas Didysis yra padaręs krikščionijai aplamai, o Žemaičių kraštui ypač? — TK 1930, II t. Nr. 9 p. 545—547.

Alseika D. d-ras. Vytautas Didysis. — Vilniaus Žodis 1930 Nr. 18—19.

Alseika D. d-ras. Vytauto Didžiojo jubilejus. — Vilniaus Žodis 1930 Nr. 2.

A. D. Vytauto Didžiojo tautinės žymės. — Vilniaus Žodis 1930 Nr. 7—8.

A. d-ras. Vytautas Didysis ir Lietuvos nepriklausomybė. — VR 1931 Nr. 22—24.

A—s. Vytautas Didysis Kaune. — Meno 7 Dienos 1930 Nr. 53—54.

B. K. Kaip mirė Vytautas Didysis. — Sekmadienis 1930 Nr. 43.

Balėnas M. Didžiųjų sukaktuvių kaltininkas (Vytautas Didysis). — Jaunoji Karta 1930 Nr. 2 p. 17—21.

Balys J. Iš Vytauto Didžiojo gyvenimo ir darbų. — Jaunoji Lietuva, 1930 Nr. 1 p. 2—12, Nr. 2 p. 73—78, Nr. 3 p. 147—150.

Balys J. stud. hist. Wytautas der Grosse, Grossfürst von Litauen (1430—1930). — Juniores, 1930 Nr. 2 p. 2—3.

Beblavý Jonas dr. doc. Lietuvių čekų santykiai Vytauto Didžiojo laikais. Kaunas, 1930, 103 p.+3 tab. [Dokumentai p. 49—97].

Rec.: A. Šapoka. Židinys, 1931 Nr. 5—6 p. 555—560. — L. LA 1931 Nr. 59.

Bičiūnas V. Vytauto motina. — Rytas 1930 Nr. 184.

Biiotas. Didžiausias Vytauto politikos tikslas. — LA 1930 Nr. 93.

Biiotas. Flandrijos didžiūno vaišės Vytauto Didžiojo dvare. Gilbert de Lannoy įspūdžiai iš 15 amžiaus Lietuvos. — LA 1930 Nr. 113. — VR 1930 Nr. 45.

Biiotas. Vytauto pagyrimas. — LA 1930 Nr. 147.

Binkis K. Kaip Vytautas Didysis sutriuškino kryžiuočių galybę. Istorijos vaizdelis. Kaunas, 1930, 64 p.

Rec.: A. M. LA 1930 Nr. 227. — T—kas. MŽ 1930, XIX t. Nr. 62 p. 556.

Binkis K. Grunvaldas — Tanenbergas. (Istorijos pastabos). — LA 1930 Nr. 157, 158, 160, 161, 163, 170, 172.

Binkis K. Lietuvių kariuomenė Tanenbergo mūšy. — LA 1930 Nr. 207, 208.

Binkis K. Totoriai ir totorių taktika Tanenbergo mūšy. — LA 1930 Nr. 209.

Binkis K. Vytautas ties Tanenbergu. — Šviesos Keliai 1931 Nr. 1.

Borrón. Na drodze do Grunwaldu. Z polityki Witolda w latach poprzedzających wielką wojnę z Zakonem. — DK 1930 Nr. 159.

Borrón. Witold i jego czasy w niektórych celniejszych utworach literatury polskiej. — DK 1930 Nr. 204.

Borrón. Z dziejow stosunku Witolda do Polski. — DK 1930 Nr. 89.

Butvila Vl. kun. Žodis apie Vytautą Didįjį. — Rytas 1930 Nr. 256.

Dąbrowski Jan prof. Witold a Polska. — DK 1930 Nr. 204.

Dėdinas Val. Vytauto vidaus ir užsienio politika ligi Žalgirio mūšio. — VD p. 45—68.

Dobilas J. Vytauto asmenybė. — Švietimo Darbas 1930 Nr. 9 p. 871—877, Nr. 10 p. 959—971, Nr. 11 p. 1065—1072.

Dundulis Br. Keletas istorijos žinių apie Vytauto Didžiojo motiną Birutę. — Naujoji Vaidilutė 1930 Nr. 12 p. 315—322.

Gira Liudas. Kuo buvo Lietuvai Vytautas Didysis. Trumpi jo gyvenimo ir žygių bruožai. Kaunas, 1930, 109+3 nž. p.
Rec.:MŽ 1930 XIX t. Nr. 66 p. 256. — Vl. Balnionis. Rytas 1930 Nr. 193.

Halecki Oskar prof. Rocznica Witoldowa. — DK 1930 Nr. 204.

Halecki Oskar. Witold. — Pam. p. 153—168.—Pam. II p. 361—375.

Ivinskis Z. Ar Žemaičiuose Vytauto laikais buvo pardavinėjami vergai? — At 1931 Nr. 1 p. 139—141.

Ivinskis Z. Didysis Lietuvos Kunigaikštis Vytautas. — Žemaičių Kalendorius 1930 m. p. 34—39.

Ivinskis Z. Vytautas Didysis. — Laimės Kalendorius 1930 m. p. 29—34.

Ivinskis Zenonas. Vytauto jaunystė ir jo veikimas iki 1392 m. — VD p. 1—44.

I[vinskis] Z. Vytauto Didžiojo darbai katalikų Bažnyčiai Lietuvoje. Kaunas, 1930, 26+2 nž. p.
Rec.: Ig. Jonynas. Vairas 1931 Nr. 2 p. 259—260.

Yčas Jonas dr. Kai kurie Vytauto žygiai istorijos sritin. — Židinys 1930 Nr. 10 p. 260—272.

Yčas Jonas prof. Vytautas ir istorija. — LA 1930 Nr. 270.

Yčas Jonas. Vytautas ir Žemaičiai. Atmušta iš II „Praeities“ tomo. Kaunas, 1931, 7 p.

Yčas Jonas. Žiupsnys žinių apie Žalgirio mūšį. (Iš „Lietuvių Tautos“, Vilnius, 1914 m.). — 1930 Vytauto Didžiojo metų vasario 16. Kaunas, 1930, p. 49—75.

Jakas P. Vytautas katalikas. — Pavasaris 1930 Nr. 17 p. 507—510, Nr. 18 p. 532—536.

Jakštas J. Prie Vytauto charakteristikos. — Vairas 1931 Nr. 4 p. 414—422.

Jakubėnas P. prof. dr. Vytautas Didysis ir bažnyčia. — Biržų Žinios 1930 Nr. 33. — Mūsų Žodis 1930 Nr. 1—2 p. 1—5.

Janulaitis A. Naujos raštijos apie Vytautą Didįjį proga. (Kolankowski'o ir Pfitzner'io veikalai). — LA 1930 Nr. 51.

Jonaitis M. Veliuonos ir Vytauto Didžiojo praeitis. Kaunas, 1930, 24 p.
Rec.: V. B—s. Rytas 1930 Nr. 197.

Jonynas Ignas. Vytauto apšaukimas Lietuvos karaliumi. — Vairas 1930 Nr. 11 p. 123—142.

J. Vytautas Vilniuje. Kaunas, 1930, 31+1 nž. p.
Rec.: Ig. Jonynas. Vairas 1931 Nr. 2 p. 256—258.

K. A. „Grossfürst Vytautas“. Vortrag des Studienrats Dr. Storost. — Memeler Allgemeine Zeitung 1930 Nr. 53.

Karpavičius K. S. Vytautas Didysis. Lietuvos istorijos peržvalga ir apysakos bei padavimai apie tą mūsų karžygį. Cleveland Ohio, 1930, 238+2 nž.+80 p.

Karsavinas L. Europa Vytauto Didžiojo gadynėj. — Vairas 1930 Nr. 11 p. 101—107.
Kelkis K. Vytautas Didysis ir husitai (Vytautas Čekijos karalius). — VR 1930 Nr. 86.
Kelkis K. Vytauto Didžiojo nuopelnai Bažnyčiai, dovanos Vilniaus Kapitulai ir jos dėkingumas. — VR 1930 Nr. 32.
Klimas P. Vieno prancūzo įspūdžiai Lietuvoje Vytauto laikais. Guillebert de Lannoy kelionė 1413—14 metais. — Židinys 1930 Nr. 3 p. 232—245.
Kolankowski Ludwik prof. Witold i Zakon Krzyżacki. — DK 1930 Nr. 204.
Koncevičius J. D. kun. dr. Vytauto Didžiojo ekonominė politika. — Rytas 1930 Nr. 245.
Koneczny Feliks prof. Witold wobec Polski. — DK 1930 Nr. 204.
Koneczny F. Witoldiana. — AtV VII z. 3—4 p. 494—504.
Корчинскій I. Витовтъ Великій Supremus Lithuaniae Dux. Бѣглый обзоръ жизни его и дѣятельности. 1430—1930. Каунасъ, 1930, 96 p.+9 pav. + 1 žml.
Rec.: V. S—tis. MŽ 1932, XXII t. Nr. 86 p. 395—398.
К[орчинскій] I. Витовтъ Великій и Литовскій православный митрополитъ Григорій Цамблакъ (или Семвлахъ). Посольство митрополита Григорія на Констанцскій соборъ. — Голосъ Литовской Православной Епархіи 1930, № 4 p. 33—42.
Krasauskaitė M. dr. Vytauto charakteristika. — VD p. 253—265.
Kučinskas A. Žalgirio mūšis. — VD p. 69—90, ir ištrauka: Rytas 1930 Nr. 158.
Lappo J. prof. Istorinė Vytauto reikšmė. Atmušta iš II „Praeities“ tomo. Kaunas, 1930, 1 nž.+71 p.
Rec.: LA 1930 Nr. 246; LŽ 1930 Nr. 246.
Lapšys Ignas. Vytautas Didysis. — Ūkininko Draugas, Kalendorius 1930 m. p. 30—34.
Laskowski Otto. Grunwald. (Przegląd Wiedzy Wojskowej. Rocz. 2. 1925). Odbitka. Warszawa, 1926, 162 p.+8 pieš.
Rec.: Karol Piotrowicz. KH XLIV, 1930, t. I. z. 2. p. 229—246.
L. B. X. Wielki Książę Witold a sprawa kościelna w owoczesnej Litwie. — DK 1930 Nr. 204.
Lietuvos totoriai apie Vytautą Didįjį. — VR 1930 Nr. 12.
Liulevičius V. Vytautas Didysis. — Pavasaris 1930 Nr. 3—4.
Łowmiański Henryk. Witold Wielki Książę litewski. Wilno, 1930, 121+2 nž. p.
Rec.: St. Z. KH XLV, 1931, t. II. z. 1 p. 65. — Istorijos faktų klastavimas. VR 1930 Nr. 92.
Norkus Jn. Vytautas Didysis Lietuvos kunigaikštis. Istorijos skaitymai. Kaunas, 1930, 56+5 nž. p.
Rec.: Ig. Jonynas. Vairas 1931 Nr. 2 p. 254—256. — Kazys Binkis. Pirmoji kregždė. LA 1930 Nr. 62. — Polemika: R. „Nauji istorikai“. LŽ 1930 Nr. 72. — P. Norkus LA 1930 Nr. 65. — K. Binkis. LA 1930 Nr. 68. — Rec.: P. Ruseckas. MŽ 1930, XIX t. Nr. 69 p. 555—556.
O. J. Witoldowe prochy. — DK 1930 Nr. 94.
Oželis Kazlauskas S. Keli istorijos bruožai apie Vytauto Didžiojo dukterį Sofiją. — Jaunoji Lietuva 1930 Nr. 6 p. 368—374.
Penkauskas Pr. doc. Vytautas Didysis ir jo Čekijos politika Venceliui mirus. Atspaudas iš Židinio. Kaunas, 1930, 40 p. — Židinys, 1930, Nr. 4 p. 337—347, Nr. 5—6 p. 444—459. Antrasis Zigmanto Kaributo žygis Čekijon Nr. 7 p. 39—48.

Penkauskas Pr. Mag. Doc. Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje. — At 1931 Nr. 1 p. 1—36, ir skyrium.

Perkowski J. Kilka słów o wizerunkach Witolda. — DK 1930 Nr. 246.

Pfitzner Josef. Groszfürst Witold von Litauen als Staatsmann. Brünn, 1930, XIII+239 p.

Rec.: Kust Forstreuter. AF VIII H. 2 p. 259—261. — Feliks Koneczny. AtV VII z. 3—4 p. 922—935. — St. Zajączkowski KH XLIV, 1930, t. I. z. 3 p. 377—383. — Otto Hoetzsch. Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte. V. (N. F. I), 1931 p. 129—131. — M. Laubert. Jahrbücher für Kulturgeschichte der Slaven. Breslau. N. F. Bd. VI., 1930, H. 4, p. 473—476. — Dr. J. Totoraitis. Židinys, 1930 Nr. 8—9 p. 212—215.

Pfitzner Josef. Didysis Lietuvos Kunigaikštis Vytautas kaip politikas. Autoriui leidus, Lietuvos univ. prof. Jonui Yčui redaguojant, vertimą parūpino J. Talmantas. Kaunas, 1930, VIII+271 p.

Pfitzner Josef. Vytauto vaidmuo Lietuvos ir pasaulio istorijoje. — Jaunoji Lietuva 1930 Nr. 6 p. 341—352.

Pragos laikraštis „Prager Presse" apie Vytautą Didįjį. — VR 1930 N. 74.— Rytas 1930 Nr. 208.

Prochaska Antanas. Juokdarys Henne pas Vytautą. — Vairas 1930 Nr. 12 p. 212—218.

Pronskus Juozas. Žemaičių padėtis Vytauto laikais. — Naujienos, Chicago Ill. 1929 m. gruodžio mėn. 19, 20, 21, 23 ir 24 d.

Rec.: Ist—kas. MŽ 1931 t. XX Nr. 71 p. 140—141.

Prūse Emīlija. Vitauts Lielais. — IMM 1930 Nr. 7—8 p. 24—33.

Puzinas J. Vytautas — Kauno savivaldybės įkūrėjas. — LA 1930 Nr. 152.

Puzyna J. E. Įtarimas, kad Jogaila nunuodijęs Vytautą. Vertė J. Matusas-Sedauskas (iš Swidrigail von Litauen). — Židinys 1930 Nr. 8—9 p. 179—181.

Remeika J. dr. Vytautas Didysis Kauno miesto kūrėjas ir globėjas. — LA 1930 Nr. 131.

Remeika J. dr. Žiupsnelis žinių apie Vytauto D. žmoną, didžiąją kunigaikštienę Oną. — LA 1930 Nr. 245.

Rutenbergas G. dr. Lietuvos žydų teisinis padėjimas Vytauto Didžiojo laikais. — LA 1930 Nr. 129.

Semkowicz Władysław prof. Witoldowe bojarstwo. — DK 1930 Nr. 246.

Senkus J. Vytautas Didysis. Mano Kalendorius 1930 m. p. 24—34.

Skratė. Vytauto didumas. VR 1930 Nr. 86.

Станкевич Ад. Вітаут Вялікі і беларусы. Вільня, 1930, 31 р.

Stebelski Adam. Litwa za Witolda. — DK 1930 Nr. 246.

Sužiedėlis Simas. Vytauto vaidmuo Lietuvos kristianizacijoj. — VD p. 91—123.

Sužiedėlis S. Vytautas Didysis ir Lietuvos christianizacija. — TK 1930 Nr. 7—8 p. 442—483.

Sužiedėlis Simas. Vytauto galybės laikai. — VD p. 125—140.

Sužiedėlis Simas. Vytauto ekonominė politika. — VD p. 235—252.

S. J. K. Vytautas Didysis. — VR 1930 Nr. 90, 91, 93.

Šapoka Adolpas. Vytauto vieta mūsų istorijoje. — VD p. 267—293.

Šležas Paulius. Vytauto santykiai su Lenkija. — VD p. 141—204.

Šležas Paulius. Vytauto konfliktas su Lenkija dėl karūnacijos. — VD p. 205—234.

Šležas P. Vytautas Didysis — abstinentas. — Sargyba 1930 Nr. 9 p. 289—290.

Šležas P. Vytautas Didysis ir jo reikšmė tautų ugdymui. — Lietuvos Mokykla 1930 Nr. 12.

Šležas Paulius. Vytauto Didžiojo palikimas ir mūsų keliai. — Ateitis 1930 Nr. 12 p. 553—561.

Šležas P. Paskutinės Vytauto gyvenimo dienos. — Rytas 1930 Nr. 245.

Šležas P. Žalgiris (520 metų sukaktuves minint). — Rytas 1930 Nr. 158.

Štuopis Povilas. Bajorų pakilimas Vytauto gadynėje. — Židinys 1930 Nr. 11 p. 342—348, Nr. 12 p. 432—442.

Tijūnėlis J. Ar galima Vytautą kaltinti dėl Žemaičių atidavimo ordinui. — Jaunoji Lietuva 1930 Nr. 6 p. 361—368.

Tijūnėlis J. Vilnius ir Vytautas Didysis L. K. — Mūsų Vilnius 1930 Nr. 19—20 p. 386—389, Nr. 21 p. 431—432.

Totoraitis J. dr. Sūdavija Vytauto laikais. — Židinys 1930 Nr. 8—9 p. 138—140.

Totoraitis J. dr. prof. Vytautas katalikas. Mariampolė, 1930, 54+2 nž. p.

Tumas J. k. Iš bažnytinio Vytautui D. komiteto. Daugų bažnyčia. — LA 1930 Nr. 67.

Tumas J. dr. kan. Pamokslas Vytauto Didžiojo myrio dienai. Kaunas 7+1 nž. p. Atsp. iš TK 1930 Nr. 10.

Tumas J. dr. Vytauto Didžiojo tradicija. — LA 1930 Nr. 248.

T. J. Dėl Vytauto katalikiškumo. — LA 1930 Nr. 200.

Vaišnora K. J. Žalgirio mūšis — nepabaigiama mūsų tautos kova dėl nepriklausomybės. — Karys 1930 Nr. 28.

Vieštautas P. Vytautas Didysis Lietuvos Didis Kunigaikštis Čekijos Karalius Lenkijos Karūnos Globėjas Rygos Arkivyskupijos Protektorius Rusų Žemių Valdovas. Vilnius, 1930, 20 p.

Rec.: Ig. Jonynas. Vairas 1931 Nr. 2 p. 260—262. — Lts. Mūsų Žinynas 1930, XVIII t. Nr. 62 p. 382.

Vieštautas P. Vytautas Didysis ir jūra. — VR 1930 Nr. 87.

Viskantas A. Kun. D-ras. Bažnytinė Vytauto Didžiojo politika. — VR 1931 Nr. 14—17.

Krit.: Ž. VR 1931 Nr. 19, 20.

Wiskont Antoni ks. Wielki książę litewski Witold, a Unja Horodelska. — AtV VII z. 3—4 p. 469—493 ir skyrium 25 p.

Rec.: Ž. VR 1931 Nr. 64.

Vygandas. Kritiškos pastabos dėl Žalgirio bei Tannenbergo mūšio. — LA 1930 Nr. 158, 159, 162, 165, 168.

Vygandas. Valstybės formos problemos Vytauto laikais. — LA 1930 Nr. 90, 110.

Vygandas. Vytauto politikos bruožai. — Vairas 1930 Nr. 11 p. 108—118.

Vygandas. Žiupsnelis žinių apie Vytauto motiną. — LA 1930 Nr. 83.

Vytauto Didž. nuopelnai katalikų bažnyčiai. — VR 1930 Nr. 53, 54.

Voldemaras A. prof. Vytautas Didysis. — Jaunoji Lietuva 1930 Nr. 6 p. 313—341.

Вольтеръ Е. проф. Коронованіе Витовта Великаго. — Наше Эхо 1930 Nr. 452.

Zajączkowski Stanisław. Witold wielki książę litewski. 1430—1930. — AtV VII z. 3—4 p. 455—468.

Zaskevičius S. Eglėkalnio-Žalgirio kautynes prisiminus. (Istoriškas fragmentas). — Karys 1930 Nr. 28.

Zaskevičius S. ats. plk. ltn. Eglėkalnis ar Žalgiris? (Keletas minčių 1410 metų liepos 15 d. kautynių reikalu). — Trimitas 1930 Nr. 15—24.

Zaskevičius S. Trijų elementų reikšmė Tanenbergo kautynėse. (Istoriškai-kritiškas etiudas). MŽ 1930 t. XIX Nr. 60 p. 161—199, ir skyrium.

Rec.: P. Ruseckas. LA 1930 Nr. 237.

Zaskevičius S. Vytauto kariškos tradicijos daigai. — Karys 1930 Nr. 13 p. 254—257, Nr. 15 p. 293—295.

Ž. Didysis Lietuvos Kunigaikštis Vytautas. — VR 1930 Nr. 2, 9, 22, 25, 35.

Ž. Didysis Lietuvos Kunig. Vytautas Žalgirio (Gruonwald'o) mūšyje. — VR 1930 Nr. 15.

Ž. Lietuvių būklė Vytautui D. viešpataujant. — VR 1930 Nr. 47, 48, 52, 57.

Ž. Vytautas Didysis. (Bijografijos metmens). 1350—1430. — VR 1930 Nr. 86.

Ž. Vytauto Didžiojo apibūdinimas. — VR 1930 Nr. 40—42, 44.

Ž. Vytauto Didžiojo įkurtos bažnyčios. — VR 1930 Nr. 62, 67, 68, 71, 75, 78, 80, 82, 86, 88, 89, 98, 99, 102; 1931 Nr. 3, 4, 9, 10.

Ž. Vytauto Didžiojo patarėjai. — VR 1930 Nr. 97, 101, 1931 Nr. 18.

Žalgirio mūšis. — VR 1930 Nr. 86.

Żdan Michał. Stosunki litewsko-tatarskie za czasów Witolda, w. ks. Litwy. AtV VII z. 3—4 p. 529—601.

Žk. Jn. Vytauto reikšmė Lietuvai. — LŽ 1930 Nr. 245.

Naujųjų amžių pradžia.

(Ligi Žigmanto Augusto mirties).

Bagdonas. Zigmanto Augusto valakinė žemės reforma. — Žemėtvarka ir Melioracija 1931 Nr. 2.

Bodniak Stanisław. Z wyprawy radoszkowickiej na Moskwę w roku 1567/8. — AtV VII z. 3—4 p. 799—808.

Дружчыц Васіль. Магістрат у беларускіх местах з майдеборскім правам у XV—XVII сталецьцях. — РКG III p. 377—458.

Forstreuter Kurt. Die Herkunft preussisch-litauischer Reformatoren. — Zeitschrift für slavische Philologie. Bd. VII H. 1/2, 1930, p. 129—132.

Гембіцкі Яхыя. Да пытаньня аб соцыяльна-экономічным стане беларускіх татар у сярэднявечча. — РКG III p. 53—64.

Грушевский Олександро. Питання оборони замків В. Кн. Литовського в XVI в. — Історично-Географічний збірник, т. 2. Київ, 1928, p. 1—9.

Jablonskis K. XVI amžiaus belaisviai kaimynai Lietuvoje. — Praeitis I p. 166—213.

[P. 202—213:10 aktų apie kaimynus 1500—1600 m.]

Jablonskis K. Apie vergus Didžiojoje Lietuvos kunigaikštystėje XVI amžiaus pradžioje. (Del У. Пічэта. Юрыдычнае становішча вясковага насельніцтва . . . I). — Praeitis I p. 304—317. — Abudu straipsniu kartu atmuštu ir skyrium, 64 p.

Яковлів Андрій проф. Про копні суди на Україні. — Науковий ювилейний збірник Українського Університету в Празі присвячений Панові Президентові Чеськословенської Республіки Проф. Др. Т. Г. Масарикові. Ч. II. Прага, 1930, p. 150—173, ir skyrium 24 p.

Jonynas Ignas. Pirmasis Lietuvos Statutas. 400 metų sukaktuvių proga. — Vairas 1930 Nr. 2 p. 385—397, ir skyrium, 15 p.

Kuzmickis Zg. Barbora Radvilaitė karalienės soste. — Kardas 1930 Nr. 8 p. 115—124.

Л. Б. Супроць буржуазнай мэтодолёгіі у вывучэньні гісторыі Беларусі. — Савецкая Краіна. Менск, 1931 № 2 p. 54—57.

Любавский М. К. Кто был Михайло Литвин, написавший в половине XVI в. трактат „О нравах Татар, Литовцев и Москвитян". — Институт истории. Ученые записки. Т. IV. Москва, 1929, p. 49—54.

Пичэта Уладзімер. Юрыдычнае становішча вясковага насельніцтва на прыватнаўласьніцкіх землях до часу выданьня Литоўскага Статуту 1529 г. III. Людзі закупныя. IV. Людзі непохожыя. — PKG III p. 459—519.

Pičeta V. J. Prof. Die Agrarreformen in den östlichen Bezirken des Litauisch-Weissrussischen Staates in der zweiten Hälfte des 16. und zu Beginn des 17. Jahrhunderts. — Osteuropäische Forschungen. N. F. Bd. 6. 1929, p. 153—188.

Piwarski Kazimierz Dr. Niedoszła wyprawa t. zw. radoszkowicka Zygmunta Augusta na Moskwę (r. 1567—68). Wilno, 1928, 70 p. (Odbitka z „Ateneum Wileńskiego" zesz. 13—14.).

Rec.: O. Halecki. KH XLIII, 1929, z. 3 p. 444—446.

Puzinas J. Kada statyta Kauno rotušė? — Sav. 1930 Nr. 12 p. 15—17.

Puzinas J. Senosios Kauno miesto privilegijos. (Kauno miesto savivaldybė XVI amžiuje). — Sav. 1930 Nr. 12 p. 8—15.

Štuopis Povilas. Liublino unija. — NR 1931 Nr. 43 p. 1023—1026.

Таўсталес Аксіньня. Права сямейнае паводля Литоўскіх Статутаў. (Нарыс да гісторыі старажытнага беларуска-литоўскага грамадзянскага права). — PKG III p. 21—52.

[P. 49—52: 1546. III. 22 d. sprendimo tekstas].

Veržbavičius L. Senoji Lietuvos šeimos teisė. — Teisė 1930 Nr. 18 p. 64—83, 1931 Nr. 19 p. 26—43, Nr. 20 p. 77—92.

Забела Тодар. Места Берасьцейскае ў XVI сталецьці. (Социяль на-экономічны нарыс). — PKG III p. 81—126.

Zajączkowski Stanisław Dr. Wołyń pod panowaniem Litwy. — Rocznik Wołyński. T. II. Równe, 1931, p. 1—24.

Žmuidzinas J. Teisinė Liublino unijos būklė. — Vairas 1931 Nr. 6 p. 207—211, Nr. 7—8 p. 369—375, Nr. 11 p. 296—303.

Ž. Šis tas iš bažnytinių santykių Vilniaus krašte XVI amžiuje ir dabar. — VR 1931 Nr. 29—30. — Mūsų Vilnius 1931 Nr. 13.

Nuo Žigmanto Augusto mirties ligi Lietuvos padalinimo.

Barysz Henryk. Problem uniwersytetu w Polsce w XVI w. — Przegląd Współczesny, 1931, Nr. 115 p. 231—244, Nr. 116 p. 442—461.

B-ka V. Iš jėzuitų mokyklos praeities Lietuvoje XVIII a. — Kultūra, 1931 Nr. 6—7 p. 334—338.

Biržiška V. 1729 m. karas Lietuvoje. (Adam Wolański. Wojna polsko-rosyjska 1792 r. Tom drugi. Kompanja litewska. Poznań, 1922. 402 p.). — MŽ 1931, XX t. Nr. 72 p. 226—230.

Chodynicki Kazimierz. Kilka zagadnień z dziejów wewnętrznych Litwy po Unji Lubelskiej. — Pam. p. 127—134.

Chodynicki K. Sprawa o spalenie zboru ewangelickiego w Giałowie na Żmudzi. — Reformacja w Polsce. Nr. 17/18 p. 146—151.

Dobrowolska Wanda Dr. Z powodu książki Antoniego Prochaski „Hetman Stanisław Żołkiewski". — KH XLIV, t. II. z. 3/4 p. 206—229.

Doubek Fr. A. W sprawie składu narodowościowego i wyznaniowego cechu konwisarskiego w Wilnie. — AtV VII z. 1—2 p. 339—345.

Frey Fr. Die Auswanderung glarnerischer Familien nach Litauen im Jahre 1712. [Glarus, 1931], 15 p. Aus Glarner Nachrichten, 1931.

Godziszewski Władysław. Polska a Moskwa za Władysława IV. Kraków, 1930, 72 p.

Gomer Abba. Beiträge zur Kultur- und Sozialgeschichte des litauischen Judentums im 17. und 18. Jh. Diss. Bochum, 1930, X+67 p.+3 žml.

Gronski Paul. Le traité polono-suédois de Keidany, 18 août 1655. — Revue Historique. T. CLIX, novembre-décembre. 1928, p. 291—304.

Rec.: K. T. KH XLIII t. II. z. 1 p. 46.

Gvildys J. Edukacijos Komisijos švietimo darbai Lietuvoje. — Židinys 1931 Nr. 5—6 p. 478—494+1 pav.

Yčas J. dr. Jonušis XI Radvila (1612—1655). — Mūsų Žodis 1931 Nr. 2—3.

Jankowski Tadeusz. Śmierć Stefana Batorego w Grodnie. Grodno, 1930, 73+1 nž. p.+4 tab.

Rec.: Ant. Kn. KH XLIV, 1930, t. II. z. 3/4 p. 260—261. — W. N. Alma Mater Vilnensis. Zesz. 9, Wilno, 1930.

Knot Antoni. Dwór lekarski Stefana Batorego. — Archiwum historji i filozofji medycyny oraz historji nauk przyrodniczych. T. VIII, z. 2. Poznań, 1928, p. 151—207, ir skyrium, 57 p.

Rec.: Ł. Ch. KH XLIII, 1929, t. II. z. 1 p. 43—44.

Lappo J. Bandymas pavesti lenkui Vilniaus vyskupo katedrą XVI amžiaus pabaigoje. — Praeitis I p. 94—138, ir skyrium, 47+1 nž. p.

Лаппо И. И. Уравненiе правъ Великаго Княжества Литовскаго и Короны Польской въ 1697 году. — Записки Русскаго Научнаго Института въ Бѣлградѣ. Вып. I. Бѣлградъ, 1930, p. 53—67.

Lepszy Kazimierz dr. Walka stronnictw w pierwszych latach panowania Zygmunta III. Kraków, 1929, 4 nž.+229+1 nž. p.

Rec.: A. Šapoka. Praeitis II.

Łowmiańska Marja. W sprawie składu narodowościowego cechów wileńskich (w. XVI—XVIII). — AtV VII z. 1—2 p. 346—350.

Łowmiańska Marja. Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku. Wilno, 1929, 198 p.+1 žml.

Rec: P. Ruseckas. MŽ 1931, XXI t. Nr. 80 p. 427.

Małachowski-Łempicki Stanisław. Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1776—1822. Dzieje i materjały. Wilno, 1930, VIII+213 p.+XXI tab.

Małachowski-Łempicki Stanisław. Wykaz polskich lóż wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738—1821 poprzedzony zarysem historji Wolnomularstwa Polskiego i ustroju Wielkiego Wschodu Narodowego Polskiego. — Collectanea ex Archivo Collegii Historici. Ser. 2. Tomus II. Kraków, 1930, p. 112—430.

Martel René. XVII amžiaus prancūzų prekyba Pabaltijy. — LA 1930 Nr. 158.

Никольский В. К. Земский собор о вечном мире с Польшей 1683—84 г. Москва, 1928, 75 p. (Научн. Труды Индустр.-Педаг. Инст. имени К. Либкнехта. Сер. Соц.-Экон., вып. 2).

Poplatek Jan ks. T. J. Zarys dziejów Seminarjum Papieskiego w Wilnie 1585—1773. — AtV VII z. 1—2 p. 170—228.

Piwarski Kazimierz. Opozycja litewska pod koniec XVII wieku. — Pam. p. 259—277.

Disk.: W. Gizbert-Studnicki, K. Piwarski. — Pam. II p. 82—84.

Rosiak Stefan. Bonifratrzy w Wilnie (1635—1843—1924). Szkic z dziejów opieki społecznej w Wilnie. Wilno, 1928, 102+XXIV p.

Rec.: J. P. AtV VII. z. 1—2 p. 370—374.

Rundstein Jerzy. Księga wojskowa Krzysztofa Radziwiłła, hetmana polnego litewskiego 1618—1622. — Lwów, 1929, 31 p. (Pamiętnik historyczno-prawny, t. VII. z. 4).

Šapokas A. Bajorų konfederacijos. — NR 1931 Nr. 9 p. 207—209.

Šapokas A. Ginčas dėl Radvilaitės rankos. (Vaizdelis iš mūsų krašto tvarkos 17 amž.). — NR 1931 Nr. 6 p. 140—141.
Šapoka A. Sicinskis (Čičinskas). — Šviesos Keliai 1931 Nr. 9.
Šinkūnas P. Lietuviški žavėtojai ir raganos. — Mokykla ir Gyvenimas, 1930 Nr. 6 p. 293—301.
Šmurlo E. Le Saint-Siège et l'Orient orthodoxe russe (1609—1654). Prague, 1928, VIII+356+268 p.
Rec.: K. T. KH XLIII, 1929, t. II. z. 1 p. 44—45.
Шмурло Е. Русская кандидатура на польскій престолъ въ 1667—1669 годахъ. (Политика Римской Куріи). [Глава изъ книги „Римъ и Москва во второй половинѣ XVIII вѣка"]. — Сборник статей, посвященных Павлу Николаевичу Милюкову. Прага, 1929, p. 263—308.
Tyszkowski K. Plany unji polsko-moskiewskiej na przełomie XVI i XVII w. — Przegląd Współczesny, 1928, Nr. 74, p. 392—402.
Urbšienė M. Lietuviai Romoje XVIII amž. (Maciej Loret. Życie polskie w Rzymie w XVIII wieku, Roma, 1930 m.). — MŽ 1931 XX t. Nr. 72 p. 230.
Urbšienė M. XVII-to amžiaus lietuviai lenko memuaristo akimis. — MŽ 1931 XX t. Nr. 71 p. 134—139.
Valančius M. — M. Biržiška. Prie M. Valančiaus „Žemaitiu wiskupistes". — Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos. I knygos. Kaunas, 1931, p. 373—374.
[§114 tekstas, perspausdintas iš 1911 m. Lietuvių Tautos].
Wieczorek Władysław. Z dziejów ustroju rolnego Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVIII w. Poznań, 1929, 119 p.
Rec.: Antoni Walawender. KH XLIV t. I. z. 3 p. 408—410.
Wisznicer M. Die jüdische Zunftverfassung in Polen und Litauen im 17. und. 18. Jh. — Vierteljahrschift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Bd. 20, 1928, p. 433—451.

XIX amžius.

Bajerčius K. Baudžiava mūsų dainose. Rytas 1930 Nr. 3.
Bakšytė Vera. Beitrag zur Geschichte des Kampfes um die Schulsprache in Litauen mit besonderer Berücksichtigung der Zeit der grossen Reformen 1855—1864. Diss. Memel, 1930, 120 p.
Balčiūnas J. Napoleonas ir Vilnius. — MŽ 1931, XXI t., Nr. 79 , p. 357—365.
Bičiūnas V. Masonai ir caro valdžia. — Rytas 1930 Nr. 128, 129.
Braziulis A. Kuomet Lietuvoje liovėsi rykštėmis bausti? — LA 1931 Nr. 235.
Degouy Amiral. Les Mémoires du Général Désiré Chlapowski baron de l'Empire, officier d'ordonnance de Napoléon. — Revue Politique et Parlamentaire. — Paris, 1930, Nr. 426, p. 268—282.
Rec.: Urbšys. MŽ. 1931, XX t., Nr. 70, p. 70—71.
Jabłońska-Erdmanowa Zofja. Oświecenie i romantyzm w stowarzyszeniach młodzieży wileńskiej na początku XIX w. Wilno, 1931, 4 nž.+206+2 nž. p.
Janulaitis Augustinas prof. Baudžiavų panaikinimo sumanymai Lietuvoje. (1817—1819 m.), Lapas iš socialinės Lietuvos istorijos. Kaunas, 1929, 112 p.
[P. 71—109 dokumentai].
Rec.: L. N. LA 1930 Nr. 18.
Janulaitis A. Juodieji broliai Kražiuose. (1823 m.). — Praeitis I p. 214—303, ir skyrium.
[P. 290—303 dokumentai].

Janulaitis Augustinas prof. Napoleono Teisynas. Jo atsiradimas ir veikimas Prancūzijoj, išsiplėtimas svetur, o ypatingai Lietuvos Užnemunėje. Kaunas, 1930, VIII+204 p.

Kaip veikdavo Lietuvoje didysis budelis. Muravjovas Korikas Bülovo atsiminimuose. — LA 1930 Nr. 297.

Matusas-Sedauskas J. dr. Muravjovas. — MŽ 1931, XX t. Nr. 73, p. 305—310.

Matusas-Sedauskas J. dr. Švietimas Rusijoje carų laikais. — Sargyba 1931 Nr. 2.

Mičiulis J. Pirmieji Vilniaus mokslo apygardos darbai. — Švietimo Darbas 1930 Nr. 1 p. 60—77.

Nezabitauskis A. Iš lietuvių tautos kryžiaus kelių. — LA 1930 Nr. 197.

P. J. Kaip rusų valdžia persekiojo Lietuvoje bažnyčias. — VR 1931 Nr. 85, 87.

Ruseckas P. 1863 m. sukilimo gadynė. — Trimitas 1931 Nr. 14 p. 267, Nr. 15 p. 285—286, Nr. 16 p. 307—308, Nr. 17 p. 328, Nr. 18 p. 347—348, Nr. 19 p. 367—368, Nr. 21 p. 407—408, Nr. 22 p. 427—428, Nr. 23 p. 446—448, Nr. 24 p. 468a—468b, Nr. 25 p. 487—488, Nr. 26 p. 508, Nr. 27 p. 528, Nr. 28 p. 548, Nr. 29 p. 566—568, Nr. 30 p. 585—587.

Ružancovas A. majoras. Gaisrai Kaune 1812 m. (Iš Kauno miesto archyvo). Atsp. iš Savivaldybės 1930 Nr. 4 Kaunas, 1930, 16 p. — Sav. 1930 Nr. 4 p. 22—24.
Rec: P. Rus. LA 1930 Nr. 270.

Ružancovas A. majoras. Iš „rekrutčinos“ laikų. — Sav. 1930 Nr. 11 p. 14—15.

Ružancovas Aleksandras. Kauno pašto stotis 1813 metais. — Sav. 1931 Nr. 1.

Sakalauskas B. Mokyklos ir Prūsų mokyklų politika Naujuosiuose Rytų Prūsuose. — Praeitis I p. 139—165, ir skyrium.

Sruogienė V. Moters ekonominė reikšmė baudžiauninko valstiečio ūkyje XIX-to amžiaus viduryje. — LŽ 1930 Nr. 55.

Ž. J. Muravjovas-Korikas Biulovo atsiminimuose. — LŽ 1930 Nr. 293.

1831 metų sukilimas.

Bičiūnas V. 1831 m. sukilimas Žemaičiuose. (Šimtui metų sukakus). — Trimitas 1931 Nr. 13 p. 244—246.

Bieliński Kazimierz. Rok 1831 w powiecie zawilejskim (swięciańskim). Wilno, 1930, 129 p. — 1931, 2 nž.+100 p. + 2 žml.

B-ka V. 1831 metų sukilimas Lietuvoje. — Kultūra 1931 Nr. 2 p. 85—90, Nr. 3 p. 141—144.

Borroń. 26 marca przed stu laty. — DK 1931 Nr. 69.

Galvydis J. 1830 metų liepos revoliuciją minint. Bruožai. — Kultūra 1930 Nr. 6—7 p. 291—296.

J. 1830 m. sukilimas ir jo pasėkos Lietuvoje. — VR 1930 Nr. 96.

Janulaitis A. 1831 m. revoliucijos Lietuvoje paminėjimas. — LA 1931 Nr. 52.

1831 metų revoliucijos Lietuvoje paminėjimas. — LŽ 1931 Nr. 77.

Krakusmečio sukaktuvės. — LA 1931 Nr. 68.

Kuzmickis Zg. 1831 metų Lenkijos ir Lietuvos sukilimas. — Policija 1931 Nr. 3—5.

M. B. Lietuvių ir gudų draugija Paryžiuje 1831 metais. — LA 1930 Nr. 28.

Perkowski J. zebrał. Luźne wiadomości o powstaniu listopadowem na Żmudzi i urywek wspomnień M. Dubieckiego. — DK 1930 Nr. 274, 275.

Purėnas P. 1831 metų sukilimas Lietuvoje. Kaunas, 1931, 106 p. — MŽ 1931, XX t., Nr. 70 p. 33—61, Nr. 71 p. 112—133, Nr. 72 p. 208—225, Nr. 73 p. 288—304 Nr. 74 p. 369—390.

R. E. Powstanie 1831 r. na Żmudzi. — DK 1931 Nr. 61, 63.

Ružancovas Aleksandras. Iš 1831 metų bylos. (Kauno miesto valdybos archyvas). — Sav. 1931 Nr. 4 p. 13—16.

Ružancovas Aleksandras. Iš 1831 metų bylų. (Kauno miesto valdybos archyvas). — Sav. 1931 Nr. 6 p. 17—19.

Ružancovas Aleksandras. Iš 1831 metų sukilimo bylų. Laikinosios Lietuvos vyriausybės posėdžių protokolai. — Sav. 1931 Nr. 7 p. 10—15.

Ružancovas Aleksandras. Iš 1831 metų sukilimo bylų. (Kauno miesto sukilimo archyvas). — Sav. 1931 Nr. 8 p. 20—23.

Ružancovas Aleksandras. Įtartini Kauno valdininkai 1831 m. sukilime. (Iš Kauno miesto archyvo). — Sav. 1930 Nr. 4 p. 16—17.

Ružancovas Aleksandras. Kauno miesto biudžetas 1831 metais. (Iš Kauno miesto valdybos archyvo). — Sav. 1931 Nr. 3 p. 17—25.

Ružancovas Aleksandras. Kauno žydų kahalo išlaidos pirmo sukilimo metais. (Iš Kauno miesto archyvo). — Sav. 1930, Nr. 3 p. 15—18.

Studnicki Władysław. Udział Litwy w powstaniu 1831 roku. — DK 1930 Nr. 274.

Šležas P. 1830—31 metų sukilimas. — NR 1931, Nr. 17 p. 395—397, Nr. 18 p. 421—435.

Šležas Paulius. 1831 m. Lietuvos sukilėlių siekimai. — Židinys 1931, Nr. 8—9 p. 133—144, Nr. 10 p. 248—257.

Šležas Paulius. Gener. Antano Gelgaudo vaidmuo 1831 m. Lietuvos sukilime. — NR 1931, Nr. 31 p. 731—734.

Untulis M. Pirmasis lenkmetis 1931 m. (Iš „Ist. sk."). — LŽ 1931 Nr. 54—57.

U. M. Prieš 100 metų Lietuvoje. Pirmojo „lenkmečio" chronologija. — LŽ 1931 Nr. 3.

K. Jablonskis.

Résumé du tome II.

Lappo J. **Le rôle historique de Vytautas.**

Le rôle historique de Vytautas peut être étudié et apprécié dans l'histoire des autres Etats, où s'est exercé son action, comme, par exemple, dans celle de la Pologne, de la Russie et de la Prusse. Mais pour l'histoire de ces pays ce n'est qu'un facteur de caractère extérier qui, tout en influant son cours, n'en représente qu'un épisode. C'est à l'histoire de l'Etat, dont il fut le monarque — grand-duché de Lithuanie- qu'appartient Vytautas. L'oeuvre de Vytautas fait une partie organique et intégrante de l'histoire de la Lithuanie laquelle sans lui aurait pris un autre cours.

Un contemporain plus jeune de Vytautas, le chroniqueur Długosz était le premier qui a donné dans la littérature historique polonaise l'appréciation du rôle de Vytautas du point de vue polonais. Tout en notant ses actes, hostiles aux intérêts de la Pologne, Długosz peint en Vytautas un grand homme de l'histoire, dont la figure apparaît si radieuse dans les récits de ses collaborateurs, et même dans ceux de ses ennemis, qui ont traversé l'époque du règne de ce grand-duc lithuanien. Mais dans les oeuvres des historiens polonais de l'époque postérieure, l'ascendant de la personalité de Vytautas, si fort sur ses contemporains, disparaît et à sa place apparaît au premier plan une caractéristique négative de celui qui a détruit l'union complète de la Lithuanie à la Pologne, promise par Jogaila à cette dernière. Dans la littérature historique polonaise récente, quand furent publiées en grand nombre les sources historiques de l'époque de Vytautas, et quand se sont développées les méthodes scientifiques de l'investigation historique, les historiens polonais envisagent ce grand personnage de l'histoire lithuanienne d'une manière plus conciliante, et même rendent mérite aux qualités personnelles, par lesquelles il excelle, et reconnaissent son importance historique. Or, pour les historiens polonais qui étudient Vytautas la difficulté consiste en ce que celui-ci s'est posé pour but de reconstituer l'indépendance du grand-duché de Lithuanie comme Etat, qui a existé avant Jogaïla et fut détruite par lui par le fait de la transmission de la Lithuanie à la Pologne. Et la pensée polonaise nationale et politique a proclamé cette Union Jagellonique comme l'oeuvre la plus sacrée de l'ancienne Pologne, le Palladium de la vie historique du peuple polonais. Les historiens polonais, tout en approuvant la grandeur de l'oeuvre de Vytautas, soulignent en même temps, comme le fait St. Smolka, leur fidélité à cette conception spécifiquement polonaise de l'Union.

Une autre tradition de l'appréciation de Vytautas date également de son époque. C'est l'exposé que fait de l'oeuvre de Vytautas la chronique lithuanienne. Elle ne veut rien savoir d'une dépendance quelconque de la Lithuanie envers la Pologne, et considère Vytautas comme le monarque souverain du Grand Duché de Lithuanie, en s'inclinant devant l'oeuvre accomplie par lui. Dans ses débuts la science historique russe, représentée par Karamzine et des autres historiens russes de la même époque environ, tout en considérant l'histoire russe comme celle d'un Etat

russe unique et uniforme depuis Rurik et ses successeurs, représentait les ducs lithuaniens comme ses ennemis, qui ont annexé une partie de ses terres. Mais si ces historiens voyaient en Vytautas un ennemi de l'Etat russe, eux aussi reconnaissaient ses qualités remarquables. A une époque plus récente, quand la science historique russe a mit en lumière le fait que la Lithuanie a réuni autour d'elle toutes les terres méridionales et occidentales russes, dont elle fit neuf dixièmes du territoire de son Etat, et que, comme Moscou, elle réunissait les terres russes dans un seul Etat, l'histoire de ce duché fut enfin Etudiée par les historiens russes comme celle de l'Etat lithuano-russe dans sa vie interne. C'est alors que l'oeuvre de Vytautas fut appréciée hautement par la science russe. Quant aux historiens lithuaniens, ils voyaient déjà depuis longtemps, dans Vytautas un grand personnage. Mais les historiens russes et lithuaniens considéraient l'union de la Lithuanie et de la Pologne d'un autre point de vue que les historiens polonais. Ils y voyaient une interruption du cours naturel de l'histoire de la Lithuanie, et Théodor Narbutt, Hérodote de l'historiographie lithuanienne, écrivait au milieu du XIX-e siécle, que la Lithuanie aurait put jouir d'une indépendance permanente, si elle ne s'était pas réunie à la Pologne, „peuple hétérogène, livré à une anarchie éternelle".

En quoi consiste donc le rôle historique de Vytautas? Essayons de le définir à la lumière de l'historiographie moderne.

L'engagement de Jogaïla envers la Pologne et acceptation de la couronne polonaise après son mariage avec la reine polonaise Jadvigue, fondait ensemble les deux pays et il ne restait rien d'autre à la Lithuanie qu'à devenir un des départements polonais à la manière de la Galicie, qui était incorporée à la Pologne par le roi Casimir le Grand. C'est Vytautas qui a fait éviter ce destin à la Lithuanie. Il s'est posé avec tout son gènie, toute sa volonté de fer, entre le Grand-Duché et la Pologne, comme monarque et véritable chef de son pays. Le but de sa vie était de reconstituer complètement l'indépendance de la Lithuanie, comme Etat, et d'abolir toutes les conséquences provenant du marché qu'a fait Jogaila pour l'acquisition de la couronne royale de la Pologne. Dans son Etat Vytautas a accompli l'oeuvre de l'unification du peuple lithuanien, en réduisant l'Ordre Teutonique, après sa défaite de Grünwald à l'abdication de ses droits sur la Jomoyt ou Samogitie dans le traité de Torn de l'an 1411. Ce traité fut finalement consolidé par les conditions de la paix près du lac Melno en 1422. La Jomoyt fut liée définitivement au Grand-duché lithuanien. Vytautas a accompli également l'assemblage possible des terres russes autour de la Lithuanie par l'entrée de Smolensk dans cet ensemble. Or, ses projets visaient plus loin. Il préparait l'unification de toutes les terres russes. Moscou et Novgorod y compris, sous son pouvoir. La mort l'a empêché réaliser ce projet. Dons son Etat immense, qui s'étendait de la mer Baltique jusqu'à la mer Noire Vytautas a introduit des réformes importantes, qui ont donné au Grand-duché de Lithuanie une organisation assez remarquable pour l'époque et ont permis à son monarque de concentrer entre ses mains des grands moyens materiels et un fort pouvoir. Après la défaite de 1399, subie dans la bataille contre les Tartares de la Horde d'Or aux bords de la Vorskla, Vytautas vécut en paix avec ceux-si et même exerçait une grande influence politique sur les tribus Tartares. La guerre menée par Vytautas en alliance avec Jogaïla contre l'Ordre Teutonique se termina par la défaite de ce dernier a Grünwald en 1410; après cette défaite l'Ordre ne put déjà se rétablir. La victoire de Grünwald a assuré les frontières de la Lithuanie contres les Allemands. Mais Vytautas ne voulut point aider la Pologne dans l'oeuvre de la ruine définitive de l'Ordre. Il craignait l'agrandissement de ce pays qui aurait été funeste pour le sien. Or la Lithuanie continuait de se développer et de s'affermir.

Grâce à sa tempérance réligieuse absolue, Vytautas réussissait à attirer un afflux continuel de la population. Son talent d'homme d'Etat contribuait à la puissance de la Lithuanie et rehaussait son importance internationale. Seulement sous Vytautas elle fut connue en Europe comme un Etat. Les Tchèques hussites ont offert à Vytautas la couronne de Bohême. L'empereur Sigismund se décide d'incorporer l'Etat de Vytautas à l'Empire, en qualité de membre égal avec le titre de royaume. Tout cela contredisait les plans et les intérêts de la Pologne. Quand l'acte de l'incorporation du Grand-duché lithuanien, signé par Jogaïla en 1385, a été annulé par Vytautas, la Pologne a contraint celui-ci, profitant des difficultés éprouvées par la Lithuanie à cette époque, à signer les actes de l'union avec la Pologne en 1401 et 1413 tout en cèdant dans le dernier à certaines exigences du séparatisme lithuanien. Mais ces concessions ne pouvaient satisfaire Vytautas et la Lithuanie. Ceux-ci tendaient à garantir l'indépendance absolue de la Lithuanie, qui semblait déjà devoir être reconnue officiellement de tous les Etats européens, car l'empereur Sigismund envoya à Vytautas la couronne royale. Mais la couronne n'était pas parvenue à Vytautas. Les Polonais, qui n'ont pu empècher par voie diplomatique de reconnaître le royaume de Lithuanie, ont recouru au moyen de la force armée en s'emparant de la couronne et de son escorte.

Ainsi, le destin ne permit pas à Vytautas d'accomplir l'oeuvre de sa vie. Mais l'organisation qu'il lui a leguée en se développant continuellement, a donné à la Lithuanie la possibilité de se défendre plus tard contre les tentatives de la Pologne, et les hommes d'Etat lithuaniens formés à la solide école de Vytautas continuait habilement son oeuvre de la défense de la Lithuanie contre les projects hostiles de la Pologne. Même quand fut signée en 1569 l'Union de Lublin dans des conditions exclusivement difficiles pour la Lithuanie, celle-ci a su détruire l'ancien projet, renouvelé maintenant par la Pologne, celui de l'incorporation de la Lithuanie, et a su transformer cette incorporation projetée en une fédération de deux Etats égaux dans la République Polono-Lithuanienne. Le legs de Vytautas a triomphé sur le programme des Polonais, et son oeuvre sur celle de Jogaïla.

1—71.

P. Galaunė. **Les portraits de Vytautas.**

Nous ne possèdons aucun portrait authentique de Vytautas le Grand, et il semble douteux qu'un pareil portrait ait jamais existé. C'est qu'en effet la Lithuanie subissait au temps de Vytautas l'influence de la civilisation russo-byzantine, et celle-ci interdisait la représentation par l'image d'hommès autres que les saints.

Vytautas le Grand s'efforça de faire pénètrer en Lithuanie la civilisation occidentale. Mais celle-ci ne pouvait parvenir dans ce pays que par l'intermédiaire de l'Ordre des Chevaliers Porte-Croix, or ceux-là même ne connaissaient que l'art religieux et ignoraient le portrait pour lui-même.

Les portraits soi-disants authentiques de Vytautas le Grand, dont l'un se trouve dans l'église des pères Augustins à Brest-Litovsk, et un autre au palais de Nesvyž des princes Radvila (Radziwill), ont un style très caractéristique de l'art du XVIIè siècle.

Le „portrait" bien connu de Vytautas le Grand, gravure sur bois qui se trouve dans la „Sarmatiae Europae descriptio" du XVIè siècle, n'est qu'une illustration-stéréotype, qu'un autre passage de la même chronique prétend êgalement le portrait de Ziemovit de Pologne.

Plusieurs historiens de l'Eglise-Cathédrale de Vilnius (Vilna) prétendent que le monument commémoratif de Vytautas le Grand qui figure dans cette église possède une sculpture authentique du buste de ce prince. Cette affirmation est toutefois des plus contestables.

Nous ne possèdons aucune source, qui nous permette d'affirmer l'existence quelque part d'un portrait authentique de Vytautas le Grand. Tous les portraits de ce prince que nous connaissons, ne sont que les oeuvres de pure fantaisie d'artistes d'époques beaucoup plus récentes. *72—86.*

Jonas Yčas. **Le Grand Duc Vytautas et la Samogitie.**

La politique de Vytautas à l'égard de la Samogitie fut très compliquée. Il dût parfois la céder à l'Ordre, mais ne le faisait que contraint par les circonstances, et dès que celles-ci changeaient, il saisissait toutes les occasions qui se présentaient à lui pour reprendre la province. C'est ce qu'on peut constater dans les délibérations de Vytautas avec l'Ordre en 1401. *87—93.*

P. Klimas. **Ghillbert de Lannoy et ses deux voyages en Lithuanie á l'époque du Grand-Duc Vytautas-Le-Grand** (1413/14 et 1421).

Seigneur de Santes, Willerwal, Tronchiennes, etc., chevalier infatigable dans ses luttes contre les infidèles, aussi bon Français dans les guerres contre l'Angleterre que Bourguignon impénitent dans les massacres des Armagnacs, Gouverneur de l'Ecluse, homme de confiance de Jean-sans-Peur, précepteur de Charles le Téméraire, à qui il révéla, 50 ans avant Machiavel, les principes pratiques „pour se bien gouverner envers Dieu et le monde", voyageur passionné et ambassadeur investi par le duc de Bourgogne et le roi d'Angleterre de l'exécution d'un plan grandiose, depuis longtemps abandonné par les souverains, sauver la Terre Sainte de l'emprise turque, — Ghillebert de Lannoy est aussi un mémorialiste remarquable, auquel rien n'échappe au cours de ses pérégrinations, ni les traits caractéristiques des souverains qu'il visite ni ceux des pays parcourus et de leurs peuples. Son premier voyage en 1413—14, dont il a laissé des notes mises en ordre, après sa mort, par son chapelain, resté anonyme, est une excursion de curiosité, au sens moderne, dans les pays du Nord jusqu'à Novgorod-la-Grande de Russie. Ses remarques sur la Lithuanie, qu'il traverse à deux reprises, pour quelque sobres qu'elles soient, sont d'une extrême valeur aussi bien au point de vue géographique qu'ethnique et politique. De plus, c'est le premier document de ce genre sur notre pays au début du XVème siècle. Son second voyage, cette fois en mission diplomatique dans les pays de l'Est européen et en Syrie et Egypte, donne d'intéressantes indications sur l'appréciation, par les Etats occidentaux, de la politique du Grand-Duché de Lithuanie, dirigé, à cette époque, par le plus éminent chef national, Vytautas-le-Grand.

L'analyse détaillée des textes, effectuée au point de vue précité, fait l'objet de la présente étude en tenant compte de la critique des oeuvres de différents historiens se rapportant à G. de Lannoy. Les textes originaux concernant la Lithuanie sont joints à l'étude. *94—157.*

P. Klimas. **Ambrosio Contarini, Ambassadeur de Venise en Lithuanie** (1474—1477).

Représentant d'une des plus illustres familles de Venise, le Sénateur Ambrosio Contarini fut chargé par la Signorie d'une mission diplomatique auprès du Schah de Perse, Ussun-Hassan, lequel, comme Venise, était en guerre avec Mahomet II. Il importait de voir comment la lutte contre la menace du Sultan dans les Balkans et dans la Méditerranée pourrait être rendue plus efficace par les attaques persanes exécutées à revers. Les routes de la Méditerranée étant coupées par les Turcs, l'Ambassadeur partit, en 1474, pour accomplir sa mission, par l'Allemagne, la Pologne et le domaines du Sud du Grand-Duché de Lithuanie (Kiev). Il prit, en 1477, le chemin du retour par Moscou et la Lithuanie propre, puisque

la Crimée venait d'être occupée par les troupes de Mahomet. C'est en passant par Trakai que l'Ambassadeur rendit visite au Grand-Duc de Lithuanie, Casimir, également roi de Pologne. L'Ambassadeur a minutieusement transcrit les impressions qu'il recueillit de son voyage et de cette visite dans un petit livre publié pour la première fois à Venise en 1486—87. Etant donné l'absence presque complète de relations sur la vie politique et sociale de la Lithuanie de cette époque, ce livre constitue le témoignage précieux, bien que fragmentaire, d'un diplomate du XVème siècle. La présente étude est consacrée à l'analyse de ces données pour autant qu'elles peuvent intéresser l'histoire de la Lithuanie. Un extrait principal du texte y est joint.

158—182.

Ignas Jonynas. **La Famille de Vytautas, grand duc de Lithunie.**

L a l i b é r a t r i c e d e V y t a u t a s. La bataille devant les murs de Trakai devait, en été 1382, non seulement trancher la question de savoir à qui de Jogaila ou Kęstutis devait échoir le pouvoir suprême en Lithuanie, mais aussi résoudre le problème de l'avenir de la Lithuanie en tant qu' Etat indépendant. L'armée de l'Ordre Teutonique était venue au secours de Jogaila après avoir reçu sa promesse formelle de se faire baptiser dans les quatre années qui suivraient, de céder à l'Ordre une moitié de la terre de la Žemaitija („Samogitie") et de ne faire la guerre à personne sans l'autorisation du Maître de l'Ordre. Ainsi quelle que pût être l'issue de la bataille, l'Ordre Teutonique pouvait triompher dans .la Lithuanie divisée par la guerre civile.

Le grand duc Jogaila comprit bien la situation politique et résolut de ne pas pousser les choses jusqu' au carnage. Par l'entremise de son frère Skirgaila, il offrit la paix à son oncle et à son cousin germain Vytautas et les fit arrêter traîtreusement au cours des négociations. Kęstutis fut envoyé au château de Kréva et y périt le cinquième jour après son arrivée. Vytautas y fut envoyé un peu plus tard. La femme de Vytautas obtint l'autorisation de suivre son mari. Il semble qu'elle ne fut pas incarcérée. Elle apprit de la garde qu'un sort pareil à celui de Kęstutis menaçait également Vytautas et résolut de le sauver. L'examen minutieux des chroniques contemporaines permet d'arriver à la conclusion que c'est à elle et non pas à Vytautas ou à sa servante que vint l'idée de libérer Vytautas de la prison. Elle conçut un plan dans lequel elle risquait sa vie. Tous les détails d'évasion de Vytautas racontés par l'historien lithuanien T. Narbutt sont inventés de toutes pièces et sont inacceptables.

Aucune source contemporaine n'a laissé le nom de la libératrice de Vytautas.

L e s f e m m e s d e V y t a u t a s. L'historiographie lithuanienne parle unanimement de trois femmes de Vytautas, — Marie ou Oprassie, Anne et Julienne. L'analyse des sources contemporaines ne confirme l'existence que de deux femmes de Vytautas. La première était Anne et la seconde Julienne. Vytautas lui même ne mentionne, dans son dernier acte de donation à l'église cathédrale de Vilnius, en l'année 1430, qu' Anne, déjà décédée, et Julienne vivante. Les documents sur les quelles T. Narbutt se basait principalement pour démontrer l'existence de la première femme de Vytautas appelée Marie, duchesse de Lukoml, à savoir, la chronique de Bychowiec, le Voyage du comte de Kyburg et la donation à l'église de Brasta („Brest"), sont soit des produits littéraires de date de beaucoup postérieure aux évènements soit de simples faux.

L a g r a n d e d u c h e s s e A n n e. Les historiens ont été unanimes à considérer la princesse Anne comme la fille de Sviatoslav, duc de Smolensk. Cette affirmation se base elle aussi sur la chronique de Bychowiec. Le document contemporain où l'on peut trouver quelques in-

dications sur son origine est la plainte présentée par Vytautas à l'Ordre Teutonique, en 1390—1391, savoir, „Dis is Witoldes Sache wedir Jagaln und Skargaln", notamment, l'expression: „il (Jogaila), a pris au frère de ma femme l'héritage que lui avait laissé son père" („vnd mynes wibes bruder nam her all sin fetirlich erbe") et à celui qui a la soeur de ma femme, à Iwan fils d'Algimantas, il a également pris tout l'héritage que lui avait laissé son père (vnd deme der mynes wybes swester hot Iwan R(A)ugemunden son, dem nam her ouch all sin fetirlich erbe"). Le nom du beau-frère de Vytautas n'a pas été cité dans cette plainte. Il faut le rechercher parmi les personnes de l'entourage du duc Vytautas. Or il s'y trouvait une personne que les documents contemporains nomment „capitaneus Wytaudi", „suus consanguineus", „herczog" et „mage". C'était Sudimantas que la plus ancienne chronique des Grands Maîtres appelle „swoger Zudemunt".

Le pays natal de Sudimantas se trouvait à „Wesisken", à en juger d'après son sceau apposé au traité de 1384 conclu entre Vytautas et l'Ordre Teutonique („Sigillum Sudemondi de Wesisken"). Aussi, le nom de famille de la femme de Vytautas, Anne, était-il Sudimantas et son pays natal „Wesisken". Ce pays devait se trouver dans le duché de Trakai, puisque Sudimantas était un des vassaux de Vytautas, et, devait, comme le démontrent les évènements de l'année 1389, être situé entre Trakai, Vilnius et Naugardukas (Novogrodek). La dénomination lithuanienne la plus proche du nom „Wesisken" est „Vėžiškė" ou „Vėžiškės". Ce nom ne se trouve pas dans les anciens documents qui ont été jusqu'à présent publiés. Actuellement, il y a une propriété foncière de ce nom dans la commune d'Alovė dans le district d'Alytus. On peut, avec une certaine vraisemblance y chercher la maison paternelle d'Anne Sudimantas, première femme de Vytautas. Elle était donc d'origine purement lithuanienne et n'avait rien de commun avec le duc de Smolensk.

Le procès de la béatification de Sainte Dorothée qui s'instruisait au temps d'Anne, épouse de Vytautas, confirme de manière indirecte la même conclusion car un des témoins du voyage de la duchesse Anne au sepulcre de Sainte Dorothée, en 1400, dit qu'elle était nouvellement convertie et un autre affirme qu'elle n'était pas encore chrétienne (que nondum erat christiana).

La duchesse Anne avait un caractère très actif, très énergique, éclairé. Elle prit part à tous les principaux évènements politiques de son époque. Elle se porta garante, en 1392, de l'exécution de l'accord conclu entre Vytautas et les représentants de la Pologne, le roi Jogaila Vladislas et la reine Hedvige. Patriote ardente, elle semble avoir été à la tête du mouvement national qui tendait à l'indépendance de la Lithuanie; elle exerça une forte influence sur la politique de son mari. Anne lui prédit, qu'elle disparue, celui-ci ne connaîtrait plus de succès.

La duchesse Anne mourut en 1418.

La grande duchesse Julienne. La deuxième femme de Vytautas était la fille de Jean, fils d'Algimantas, duc d'Alšėnai, ami et collaborateur fidèle de Vytautas. Elle était la nièce de la première femme de Vytautas. L'évêque de Vilnius Pierre refusa de bénir le deuxième mariage de Vytautas sans la dispense du pape et le grand duc de Lithuanie fut obligé de faire venir l'évêque de Wloclawek (episcopus Vladislaviensis), Jean Kropidlo, grand admirateur de Vytautas pour accomplir à l'église les cérémonies du mariage. Julienne était elle aussi d'origine lithuanienne. Son père fut envoyé en 1395, après la mort de Skirgaila, à Kieff, en qualité de lieutenant de Vytautas. D'après les usages administratifs lithuaniens, les gouverneurs lithuaniens des provinces russes embrassaient la religion de leurs sujets. Julienne était de religion grecque orthodoxe. Elle se convertit au catholicisme avant de se marier avec Vytautas.

Il y a peu de données pour juger de sa personalité. Celles que l'on a permettent, cependant, de conclure qu'elle était soucieuse du bien-être de son pays, qu'elle était une grande patriote lithuanienne, qu'elle aimait son mari et qu'elle était décidée à lui consacrer tout ce qu'elle avait de plus précieux. Son influence sur Vytautas n'était pas grande.

Enfants de Vytautas. On ne ne peut constater avec certitude que l'existence d'une seule fille de Vytautas, nommée Sophie, née de sa première femme Anne. L'historien T. Narbutt a introduit dans l'historiographie lithuanienne l'affirmation que Vytautas avait une fille nommée Sophie, née d'une soi disante première femme, Marie-Oprassie, une autre fille Raka et deux fils — Jean et Georges. Il se base, dans ses affirmations, sur l'expression employée par Vytautas dans sa plainte précitée au Maître de l'Ordre Teutonique (und min wib und myne kinder di lis ich alczu mole in jrem gefenknisse), sur une phrase du chroniqueur Wigand de Marburg (petivit eciam pro conjuge et liberis) et sur la „Chronique prusienne" du XVI-e siècle de Lucas David. Les fils de Vytautas auraiant été mis à mort par un frère de l'Ordre Teutonique qui les tenaient en qualité d'otages. L'examen minutieux de ces sources permet de conclure que la dernière assertion est denuée de tout fondement, Quant au nombre des enfants et à leur sexe, on ne sait rien de certain. Si Vytautas a eu d'autres enfants, en plus de Sophie, ils ont dû mourir entre 1382 et 1384.

Sophie, fille de Vytautas, était née de sa première femme Anne. La date de sa naissance n'est pas connue. Elle fut fiancée au prince Basil, fils héritier du grand duc de Moscovie, quand celui-ci échappé à la Horde d'Or où il avait été tenu pendant quatre ans comme otage du khan Tokhtamiche s'était refugié auprès de Vytautas en Volhynie. Elle l'épousa le 9 janvier 1391, quand il fut devenu grand duc de Moscovie, après la mort de Démetrius Donskoï, son père. La vie de Sophie à Moscou coincide avec la période la plus turbulente et la plus critique de l'histoire de Moscou. Sophie s'y montra comme un type de femme jusqu'a alors inconnu dans les pays russes. Les femmes n'y avaient joué jusqu'à cette époque aucun rôle ni dans le domaine politique ni dans le domaine social. Elles ne connaissaient que la vie de famille et étaient complètement subordonnées à leurs maris. Sophie se considérait non seulement comme l'égale de son mari, mais elle voulait jouer dans sa nouvelle patrie le rôle principal. Très ambitieuse et pleine d'une inépuisable énergie, elle prenait part aux pourparlers diplomatiques, luttait contre les prétendants au trône de son mari, organisait la défense de sa capitale contre les Tartares, prenait des mesures pour garantir la succession du trône à son fils Basil.

Sophie était très active aussi dans le domaine économique — achetait des terres, les échangeait contre d'autres, les assemblait pour les laisser en héritage personnel à ses enfants.

Elle trouvait les cadres de l'Etat moscovite et, en général, des Etats russes trop étroits pour elle et pour sa famille. Elle ne se contenta pas de maintenir les relations diplomatiques avec la Lithuanie, mais elle entra aussi en relations avec l'empereur de Byzance et voulut faire marier sa fille, Anne, au fils de cet empereur, Emmanuel.

L'empire de Byzance bien qu'en décadence mais plein de glorieuses traditions enchantait son ambition.

Le caractère de Sophie reproduisait les traits éminents du caractêre de son père et de sa mère Anne, née Sudimantas.

183—224.

Dobužinskis M. **Le signe attribué à Vytautas.**

Description du signe: un embout de lance avec une croix ajoutée de coté; les 32 variantes du signe sur les monnaies lithuaniennes du XIV-ème siècle.

Une petite lettre „V“ ou „L“ près du signe qui peut signifier „Vilnius“ ou „Luck“ (lieux du monnayage)

Les raisons pour la disposition verticale, rapprocher du signe. Les erreurs qui étaient faites „bona fide“ dans les signes modernes: disposition horizontale, transformation de la croix en glaive et attribution du signe à Vytautas (lettre „V“).

Un vrai symbole de Vytautas „le Vytis“ de forme archaïque tourné vers la senestre. *245—259.*

A. Šapoka **Jérôme de Prague et son voyage en Lithuanie.**

Au commencement de 1413, Jérôme de Prague alla à Cracovie pour la propogande des idées de son maître Hus. Le clergé de la ville lui fit mauvais accueil, et il fut engagé à quitter la ville. Or, en ce moment, le roi Jogaila Vladislas se rendant à une entrevue avec Vytautas laquelle devait avoir lieu près de la frontière lithuano-polonaise, Jérôme y est allé avec la suite du roi. Il ne retourna plus à Cracovie, mais partit avec Vytautas pour le Grand Duché de Lithuanie.

C'est sur son séjour à Vitebsk que nous sommes le mieux renseignés: la bienveillance de Jérôme envers les orthodoxes — grecs de cette ville mit en colère le clergé catholique. Jérôme fut obligé de justifier sa conduite devant Vytautas et devant l'évêque de Vilnius. C'est à Vilnius que cet entretien avec l'évêque eut lieu, quoiqu'il n' y ait pas d'autres renseignements sur le séjour de Jérôme dans cette ville. On ignore s'il a visité encore quelques lieux en Lithuanie. On ne sait pas non plus quel chemin il a pris pour rentrerà Prague. *259—290.*

Augustinas Janulaitis: **La Samogitie et le Concile de Constance** (1414—1418).

L'Ordre des Chevaliers Teutoniques ne fut point anéanti lors de sa défaite à Tannenberg, en 1410, mais son expansion vers l'est fut définitivement enrayée. Il n'abandonna cependant point ses prétentions sur la Samogitie, qui séparait la Prusse de la Livonie, et songea rapidement à prendre sa revanche. L'Europe avait alors d'autres préoccupations, et se souciait peu de l'agitation de l'Ordre; il fallut donc chercher à trancher le conflit par des moyens pacifiques et principalement par la diplomatie.

L'occasion par excellence en fut fournie par la réunion à Constance d'un Concile qui siègea 4 années, et qui avait pour but de trancher les questions de tous ordres, tant religieuses que politiques, qui s'étaient élevées dans la Chrétienté.

La Pologne, qui revendiquait alors des territoires possédés par l'Ordre Teutonique s'était intéressée à l'affaire, aux cotés de la Lithuanie.

C'est par des discours, des écrits, la publication même d'ouvrages solides de droit et d'histoire que l'on travailla au sein des assemblées et des différentes commissions du Concile. Si l'on ne devait pas parvenir à la conclusion d'une paix sincère, on pouvait du moins espérer aboutir à une suspension d'armes.

L'Ordre prétendit que la Samogitie lui appartenait, en vertu des privilèges qui lui avaient été conférés par le Saint Empire romain germanique. La délégation polono-lithuanienne repoussa cette prétention, et démontra que la Samogitie faisait partie de la Lithuanie, que les privilèges invoqués étaient caducs; elle prétendit d'autre part que la foi chrétienne ne pouvait être propagée par le fer des glaives, que le droit naturel protégeait les païens eux-mêmes, enfin que l'Ordre lui-même devait être supprimé, comme nuisible à la Chrétienté et suspect d'hérésie.

L'Empereur étant allé quelque temps à Paris, la bataille diplomatique l'y suivit.

C'est alors que l'Ordre teutonique prétendit ne pas dépendre exclusivement de l'Empereur et chercha à s'assurer l'appui du Pape.

Parmi les écrits, que l'Ordre avait fait cirsuler, il y en avait qu'il était obligé lui-même de renier, ainsi ceux de Falkenberg, qui, ayant posé la question, bien à la mode à cette époque, de savoir si le régicide était ou non légitime, l'avait résolue dans le sens de l'affirmative.

Cependant, alors que la lutte était ainsi engagée devant le Concile, le Grand duc de Lithuanie, Vytautas, adjoignit à la délégation générale lithuanienne une délégation spéciale de Samogitiens, qui rappelèrent encore les cruautés commises par l'Ordre. Leur intervention fit ressortir devant le Concile que l'Ordre se souciait peu de bâtir les temples de Dieu, et que sans lui les Samogitiens seraient depuis longtemps devenus chrétiens.

Au sein du Concile on se demanda qui saurait amener les Samogitiens au baptême. L'Ordre s'étant opposé au passage sur ses territoires de la délégation envoyée par le Concile en Samogitie pour vérifier les faits allégués, l'hostilité éprouvée à son égard en fut accrue. La Samogitie fut enfin baptisée par les soins de Vytautas et de Jogaila.

Le Grand Duc Vytautas envisagea devant le Concile la possibilité de réunir les deux églises grecque et romaine, en faisant rentrer l'église grecque dans le sein de celle de Rome; il s'engageait, pour commencer, à réeliser cette union en Lithuanie, et il envoya même dans ce but son métropolite à Constance. La politique de Vytautas tendait à détacher l'est lithuanien de Moscou et de Constantinople. Mais le Concile de Constance ne s'intéressa pas à sa proposition.

291—349.

Šapoka A. **La litierature historique tchéque ayant trait à l'histoire de la Lithuanie.**

350—374.

K. Jablonskis nous présente quelques nouveaux documents, concernant le Grand Duc Vytautas. Nous trouvons là les textes de deux très anciens écrits (1411—1430) du Grand Duc Vytautas, ayant trait aux redevances des paysans aux nobles („boyards" — „bajorai") samogitiens, ainsi qu'une liste des dons faits par Vytautas à ces mêmes nobles, dons dont les textes authentiques nous manquent. Nous trouvons ensuite deux documents qui nous enseignent que, déjà avant Vytautas, le duc Skirgaila (1386—1392) avait fait don par écrit d'un certain nombre de paysans à un gentilhomme lithuanien des environs de Kaunas. Les documents originaux récemment découverts de deux Actes du Grand Duc Vytautas datés de 1417 et donné au diocèse épiscopal de Samogitie siègeant à Mede, dont nous ne possèdions jusqu'à présent que des copies sont reproduits ici. Nous y trouvons en outre l'Acte d'une donation faite en 1422 par Nouvydas, palatin de Vilnius, à l'église-cathédrale de Vilnius, ainsi que la confirmation de cet acte par Vytautas. Nous y trouvons également le texte du traité de 1415, conclu entre Vytautas et l'Ordre des Chevaliers Porte-Croix, traité qui jusqu'à présent n'avait jamais été publié, et enfin deux écrits postérieurs du XVè siècle, dont l'un accorde à un noble un privilège personnel le libérant de certaines obligations imposées aux nobles envers le Grand Duc, et l'autre établit un don de terres fait par un évêque à son serviteur en récompense de son service à cheval. Plus loin suivent:

Une lettre de Vytautas aux quelques gentilhommes de Medininkai. — Les plus anciens documens de l'église de Deltuva — Quelques actes du XVI siècle sur la juridiction concernant les femmes et enfants. — Un détail d'information sur le Mathias Stryjkowski.

375—411.

K. Jablonskis nous présente encore plusieurs documents inconnus, de contenu divers: 1. Deux documents, concernant le „sombaris"; ce

nom („sombaris“) désigne un compagnonnage, qui, selon l'auteur était basé sur la consommation commune de la bière. Rostovski et quelques anciens auteurs jésuites prétendaient que ce compagnonnage était basé sur certaines coutumes paysannes. 2. Une liste de nobles du district de Kaunas qui ne se sont pas présentés à l'inscription militaire de 1567; la liste ne comporte que les noms de famille; elle complète une autre liste, publiée précédemment et concernant ceux qui se sont présentés à l'inscription. 3. Un acte, de partage des terres appartenant à la famille Sakavičius, daté de 1473. 4. Une notice sur la procédure devant certains petits tribunaux au XVIè siècle. 5. Le texte lithuanien de la formule du sermont des paysans au XVIII-me siècle. 6. La traduction du privilège de 1441, octroyé par le Grand Duc Casimir aux gentilhommes de Samogitie, qui avaient dû se rendre, après une courte insurrection. *412—436.*

Nécrologues.

1. Jonas Yčas. (1880. VII. 21. + 1931. XII. 17). *(I. Jonynas).* *437—440.*
2. Antanas Alekna (1872. XII. + 1940. VI. 12). *(A. J.).* *440—441.*
3. Antanas Prochaska (1852—1930). *(I. Jonynas).*

La caractéristique de ses ouvrages historiques.

A. Prochaska, mort le 23 octobre 1930, à Lvov, fut un pionnier de grand mérite dans le domaine de l'histoire de la Lithuanie. Il passa presque toute sa vie en Galicie où l'élément polonais a toujours été en minorité très marquée et où, pour maintenir sa domination politique et sociale, cet élément devait avoir un sentiment très prononcé de sa nationalité et de la superiorité de sa religion et de sa culture. Le patriotisme polonais, trait caractéristique de cet écrivain, a été, pour ainsi dire, hérité des Polonais habitant la Galicie. L'insuccès de l'insurrection de l'année 1863, la politique de russification en Lithuanie, la résurrection du mouvement national lithuanien, l'attitude de l'élément polonais en Lithuanie pendant et après l'insurrection, le 300-ième anniversaire de l'Union de Lublin — tout cela a contribué à rendre le patriotisme polonais de Prochaska très aigu. L'intérêt historique de Prochaska se tourna principalement vers l'histoire de la Lithuanie, de la Galicie et de la Bohême (Tschécoslovaquie) pendant la periode où la Pologne, unifiée après longs troubles et réconfortée, après son union avec la Lithuanie, s'efforçait d'élargir son influence politique. Catholique ardent, A. Prochaska s'intéressa également à l'expansion du catholicisme polonais dans les terres russes et aux luttes du catholicisme contre les hussites. Ce qui interessa tout particulièrement Prochaska fut la genèse de l'union lithuano-polonaise aux XIV et XV siècles et ses premiers promoteurs, les grands ducs de Lithuanie, Vytautas et Jogaila. Ce sujet constitue la partie capitale de son travail historique. En dressant le repertoire des documents relatifs à cette époque — „Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae“ — il a rendu des services très appréciables aux sciences historiques. C'est en se basant principalement sur ce recueil qu'il a écrit ses études „Ostatnie lata Witolda“, „Dzieje Witołda w. księcia Litwy“, „Król Wladyslaw Jagiello“ et beaucoup d'autres où il s'efforce de montrer le rôle bienfaiteur des Polonais dans la civilisation de la Lithuanie. Pour mettre plus en relief les prétendus services que les Polonais auraient rendus à la Lithuanie, il nia presque complètement l'existence d'une culture nationale en Lithuanie, représenta cette dernière comme un pays barbare composé d'atomes politiques incohérents. La Lithuanie se serait effondrée en tant qu'Etat sans

l'intervention pleine de sacrifices et entièrement désintéressée des Polonais. Ces exagérations, commises d'ailleurs inconsciemment mais qui ont pour but de faire ressortir partout et toujours les énormes sacrifices consentis par les Polonais pour la propagande du catholicisme et de la civilisation dans les pays voisins, diminuent beaucoup la valeur des ouvrages de cet historien très fécond.

Critiques et communiqués.

Quelques remarques complémentaires et rectification des „errata“ aux articles, parus dans le tome I de „Praeitis“.

Bibliographie.

TURINYS.

Pusl.

Nekrologai.

Kritika ir referatai.

Papildymas ir atitaisymas prie straipsnių tilpusių I „Praeities" tome.

Bibliografija.